ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

STUDII ȘI MATERIALE PRIVITOARE LA FORMAREA CUVINTELOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ

VOL. al IV-lea

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

 Scanned with OKEN Scanner

805.90

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

— limba română

STUDII ȘI MATERIALE
PRIVITOARE
LA

FORMAREA CUVINTELOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ

VOL. al IV-lea

SALĂ DE LECTURĂ

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
1967

ACADEMIA R. S. R.
FILIALA IAȘI
Inv. 118627

Scanned with OKEN Scanner

PREFIXUL NEGATIV *IN-*

DE

FLORICA FICŞINESCU

1. Folosit încă din epoca veche a limbii latine ca element de derivare a adjectivelor şi a adverbelor, prefixul negativ *in-* cunoaşte o reală dezvoltare abia în latina imperială, în special în poezie şi în limbajele tehnice. Mai tîrziu, la scriitorii bisericeşti, *in-* apare întrebuinţat curent ca echivalent al lui α- privativ grecesc [1].

Datorită caracterului său literar şi savant, prefixul este moştenit de limbile romanice într-un număr relativ mic de derivate [2], în bună parte neanalizabile. Marea extindere pe care o capătă sistemul prefixării cu *in-* negativ în limbile romanice moderne se explică prin împrumuturile făcute ulterior, pe cale savantă, din latină.

2. În limba română, prefixul negativ *in-* este un element neologic împrumutat în primele decenii ale secolului al XIX-lea din limbile romanice. Singurul derivat cu *in-* negativ moştenit şi devenit potrivit legilor fonetice ale limbii în-, *întreg* < lat. *integer* < *in-* privativ + * *tagros*, este o formaţie simţită neclară încă din latină [3] şi care — ca atare — nu a putut influenţa procesul de pătrundere a prefixului în limbă.

Un procent însemnat dintre derivatele cu *in-* negativ din limba română sînt la origine cuvinte formate încă din latină şi care există atît în franceză, cît şi în italiană. Este foarte probabil că pentru cele mai multe, filiera de pătrundere în limba română a fost limba franceză, care ne-a furnizat în decursul timpului o cantitate importantă de neologisme. Parte dintre aceste cuvinte reprezintă formaţii neanalizabile pe teren românesc, repartizate după următoarele categorii gramaticale :

a d j e c t i v e şi derivate ale lor : *imberb* < fr. *imberbe*, it. *imberbe* < lat. *imberbis* ; *imens (imensitate)* < fr. *immense (immensité)*, it. *immenso (immensità)* < lat. *immensus*, *immensitas* ; *implacabil* < fr. *implacable*, it. *implacabile* < lat. *implacabilis* ; *inert (inerţie)* < fr. *inerte*

---

[1] Cf. A. Ernout et A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, Paris, 1959 ; *Istoria limbii române. Limba latină*, Bucureşti, 1965, vol. I, p. 98.

[2] Cf. W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, 3. Aufl., Heidelberg, 1935.

[3] Cf. A. Ernout et A. Meillet, *lucr. cit.*, p. 676.

Scanned with OKEN Scanner

(inerție), it. *inerte (inerzia)* < lat. *iners, inertia*; *insipid* < fr. *insipide*, it. *insipido* < lat. *insipidus* etc.;

s u b s t a n t i v e: *ignominie* < fr. *ignominie*, it. *ignominia* < lat. *ignominia*; *inadvertență* < fr. *inadvertance*, it. *inavvertenza* < lat. *inadvertentia*; *inanitate* < fr. *inanité*, it. *inanità* < lat. *inanitas*; *inaniție* < fr. *inanition*, it. *inanizione* < lat. *inanitio*; *insanitate* < fr. *insanité* < lat. *insanitas* etc.;

v e r b e și derivate ale lor: *ignora (ignorant, ignoranță)* < fr. *ignorer (ignorant, ignorance)*, it. *ignorare (ignorante, ignoranza)* < lat. *ignorare, ignorans, ignorantia*; *indigna* < fr. *indigner*, it. *indignare* < lat. *indignari*; *infirma* < fr. *infirmer*, it. *infirmare* < lat. *infirmare*.

Uneori tema derivatului din această categorie este simțită parțial analizabilă prin apropiere de un cuvînt cunoscut al limbii, ca de exemplu: *incolor* < fr. *incolore*, it. *incoloro* < lat. *incolor* (cf. *culoare, multicolor* etc.); *inconvenient* < fr. *inconvénient*, it. *inconveniente* < lat. *inconveniens* (cf. *conveni*); *indiviz* < fr. *indivis* < lat. *indivisus* (cf. *divide*); *inextingibil* < fr. *inextinguible*, it. *inestinguibile* < lat. *inextinguibilis* (cf. *stinge*); *inform* < fr. *informe*, it. *informe* < lat. *informis* (cf. *formă*) etc.

Din același fond comun romanic și foarte probabil tot prin filieră franceză sînt împrumutate și numeroase derivate analizabile, ca de exemplu:

a d j e c t i v e și derivate ale lor: *ilegal* < fr. *illégal*, it. *illegale* < lat. *illegalis*; *ilimitat* < fr. *illimité*, it. *illimitato* < lat. *illimitatus*; *impalpabil* < fr. *impalpable*, it. *impalpabile* < lat. *impalpabilis*; *indecent (indecență)* < fr. *indécent (indécence)*, it. *indecente (indecenza)* < lat. *indecens, indecentia* etc.;

s u b s t a n t i v e: *imperfecție* < fr. *imperfection*, it. *imperfezione* < lat. *imperfectio*; *inchietudine* < fr. *inquiétude* < lat. *inquietudo*; *insomnie* < fr. *insomnie*, it. *insonnia* < lat. *insomnia*; *ireverență* < fr. *irrévérence*, it. *irriverenza* < lat. *irreverentia* etc.

Împrumuturile reprezentînd formații proprii ale limbii franceze apar, de obicei, perfect analizabile în limba română, fiind derivate de la o temă folosită și ca termen independent:

a d j e c t i v e: *ilizibil* < fr. *illisible*, cf. *lisible*; *inabordabil* < fr. *inabordable*, cf. *abordable*; *inactual* < fr. *inactuel*, cf. *actuel*; *incapabil* < fr. *incapable*, cf. *capable*; *independent* < fr. *indépendant*, cf. *dépendant*; *impartajabil* < fr. *impartageable*, cf. *partageable* etc.;

s u b s t a n t i v e: *impolitețe* < fr. *impolitesse*, cf. *politesse*; *impudoare* < fr. *impudeur*, cf. *pudeur*; *indisciplină* < fr. *indiscipline*, cf. *discipline*; *indiviziune* < fr. *indivision*, cf. *division* etc.;

v e r b e: *imaterializa* < fr. *immatérialiser*, cf. *matérialiser*; *insensibiliza* < fr. *insensibiliser*, cf. *sensibiliser* etc.[4].

---

[4] Cf. Albert Dauzat, *Dictionnaire étymologique de la langue française*, Paris, 1938; L. Quicherat et A. Daveluy, *Dictionnaire latin-français*, quarante-quatrième édition, Paris; Paul Robert, *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, tome troisième, Paris, 1957; Nicola Zingarelli, *Vocabolario della lingua italiana*, settima edizione, Bologna, 1942.

Scanned with OKEN Scanner

O altă serie de derivate cu *in-* negativ reprezintă mai probabil împrumuturi din limba italiană, ca de exemplu: *imatur* < it. *immaturo*; *incredibil* < it. *incredibile*; *incognito* < it. *incognito*; *insolvență* < it. *insolvenza*; *intratabil* < it. *intrattabile* etc. sau direct din latină: *imun* < lat. *immunis*; *imutabil* < lat. *immutabilis*; *incert* < lat. *incertus*; *infinit* < < lat. *infinitus*; *inimic* < lat. *inimicus*; *instabil* < lat. *instabilis*; *insuficient* < lat. *insufficiens* etc.

Unele derivate cu *in-* negativ — cuvinte romanice sau formații savante — cu circulație în limbajul științific internațional au putut pătrunde în limba noastră și printr-o filieră neromanică. Așa, de exemplu: *indirect* < lat. *indirectus*, fr. *indirect*, it. *indiretto*, germ. *indirekt*; *incompatibilitate* < fr. *incompatibilité*, germ. *Inkompatibilität*, engl. *incompatibility*; *invariant* < fr. *invariant*, germ. *Invariant*, engl. *invariant*, rus. *инвариант* etc.[5]

3. Preluarea în limba română a derivatelor cu *in-* negativ prezintă unele aspecte caracteristice. În tema formației intervin frecvent modificări fonetice. Astfel, unele cuvinte provenite din limba franceză au fost modelate fie după model latin (ca de exemplu: *indecis* < fr. *indécis*, lat. *indecisus*; *indemonstrabil* < fr. *indémontrable*, lat. *indemonstrabilis*; *infecund* < fr. *infécond*, lat. *infecundus*; *inuman* < fr. *inhumain*, lat. *inhumanus* etc.), fie, cu totul sporadic, cînd cuvîntul temă exista și ca element moștenit, după modelul romănesc (ca de exemplu, formațiile învechite: *imputent*, *imputență* < fr. *impotent*, *impotence*, după *putea*). În unele cazuri, adaptarea fonetică s-a putut produce la forma pozitivă a cuvîntului din temă, împrumutat anterior derivatului, ca de exemplu: *indispune* < fr. *indisposer*, după *dispune*, cf. *pune*. Uneori cuvîntul a circulat în două forme: *indispus* < fr. *indisposé*, după *(dis)pus* și *indispozat*; *ilizibil* < fr. *illisible* și *ilegibil*, după lat. *illegibilis* etc.

Calcurile tematice sînt puține și conțin în temă un neologism din același radical cu cuvîntul înlocuit: *indefinibil* (cf. fr. *indéfinissable*), *intraductibil* (cf. fr. *intraduisible*)[6]. Calchiat după limba franceză pare și cuvîntul *improbabil* „care nu se poate proba" (DN), corespunzător francezului *improuvable*, în formația căruia *prouvable* a fost înlocuit cu derivatul *probabil* de la *proba*. Mai puțin clară este situația cuvîntului *inconvenabil* „neconform regulilor, cerințelor societății; necuviincios" (DA), care poate fi și un calc după fr. *inconvenant* dar și un compus românesc din *in-* negativ și *convenabil*. Numărul așa de mic de calcuri tematice și caracterul lor special, opus numărului impresionant de cazuri în care obiectul calcului îl constituie prefixul, reprezintă o dovadă a caracterului extrem de selectiv al lui *in-* în raport cu tema; putem presupune că înlocuirea temei cu un cuvînt vechi al limbii — latin sau de altă origine — a atras în mod obligatoriu apariția calcului integral prin înlocuirea lui *in-* cu *ne-*: *neatîrnare* (cf. *independență*), *nepătrunzibil* (cf. *impenetrant*), *nevindecabil* (cf. *incurabil*) etc.

---

[5] Cf. *Dicționar tehnic poliglot*, București, 1963.

[6] DA consideră situația lui *indefinibil* (format din negația *in-* și *definibil*) deosebită de a lui *intraductibil* (după fr., prin adaptare la românescul *traduce*).

Aspectul cel mai caracteristic al pătrunderii derivatelor cu *in-* rămîne însă concurenţa între *in-* şi prefixul vechi în limbă *ne-* în legătură cu aceeaşi temă neologică : *imaterial* şi *nematerial*, *indigestie* şi *nedigestie*, *incomensurabil* şi *necomensurabil* etc. Este de remarcat că formaţia cu *ne-*, calchiată sau, eventual, dezvoltată spontan cînd tema exista mai de mult în limbă, apare — sau persistă — şi circulă concomitent cu cea în *in-* [7]. Judecînd după materialul din dicţionarele epocii, uzul a înclinat cînd spre o serie de forme, cînd spre cealaltă. Astfel, deşi există atestări anterioare (vezi nota 7), *Vocabularul* lui I. A. Vallian [8] tipărit în 1839 nu înregistrează nici o formaţie cu *in-*. În schimb, la o distanţă mai mică de zece ani, I. D. Negulici — este drept că într-un dicţionar cu caracter oarecum „programatic" [9] — consemnează 212 derivate cu *in-*. Numărul acestora scade din nou simţitor la Pontbriant [10], care reţine numai 89, dintre care 42 trimise pentru glosare la derivatul corespunzător cu *ne-*, considerat cel normal.

Pe linia acestor fluctuaţii apare şi alternanţa dintre forma neologică *in-* şi cea veche *în-* a prefixului. În acelaşi dicţionar al lui Pontbriant apar : *împarisilabic*, *împortun*, *împortuna*, *împortunitate*, *încredibilitate*, *încunvenient*, *încunvenință*, *încunvenint*, *înfinitate*, *învulnerabil* etc., iar varianta *întrepid* pentru *intrepid* este consemnată şi multă vreme mai tîrziu în dicţionarul Academiei (DA). Ca şi concurenţa foarte puternică a formaţiilor paralele cu *ne-*, această din urmă formulă de redare a lui *in-* duce la concluzia că, deşi primit într-un număr mare de derivate şi deşi uşor analizabil ca înţeles, prefixul a continuat mult timp să fie simţit străin şi greu de asimilat în limbă. La această situaţie a putut contribui — între altele — şi instabilitatea lui formală.

4. Aspectul formal al prefixului variază în raport cu sunetul iniţial al temei la care se găseşte ataşat. Astfel, în afară de forma normală *in-*, în componenţa derivatului apar şi variantele :

im-, rezultat prin transformarea lui *n* în *m* înainte de consoanele labiale *b* şi *p* : *imperfect*, cf. fr. *imparfait*, lat. *imperfectus* ;

i-, ca rezultat al asimilării lui *n* la consoana următoare înainte de *m*, *r* şi *l* ; *imaculat*, cf. fr. *immaculé*, lat. *immaculatus* ; *ilegal*, cf. fr. *illégal*,

---

[7] Dăm mai jos exemplele de acest fel găsite la N. A. Ursu, *Formarea terminologiei ști inţifice româneşti*, Bucureşti, 1962. Cifra din paranteză indică data primei atestări stabilită după izvoarele folosite de autor : *imaterial* (1848) şi *nematerial* (1849), *impenetrabil* (1852) şi *nepenetrabil* (1857), *imperfect* (1848) şi *neperfect* (1833), *impenetrabilitate* (1852) şi *nepenetrabilitate* (1857), *imperceptibil* (1855) şi *neperceptibil* (1857), *impermeabil* (1848) şi *nepermeabil* (1850) *imponderabil* (1848) şi *neponderabil* (1857), *inactiv* (1848) şi *neactiv* (1844), *inalterabil* (1848) şi *nealterabil* (1848), *incomensurabil* (1838) şi *necomensurabil* (1852), *incomplet* (1852) şi *necomplet* (1857), *incurabil* (1842) şi *necurabil* (1844), *indefinit* (1835) şi *nedefinit* (1835), *indigestie* (1845) şi *nedigestie* (1848), *indispoziţie* (1848) şi *nedispoziţie* (1852), *inegal* (1838) şi *neegal* (1849), *inorganic* (1848) şi *neorganic* (1830), *insolubil* (1848) şi *nesolubil* (1848), *insolubilitate* (1848) şi *nesolubilitate* (1848).

[8] I. A. Vallian, *Vocabular purtăreţ rumânesc-franţozesc şi franţozesc-rumânesc, urmat de un mic vocabular de omonime*, Bucureşti, 1839.

[9] I. D. Negulici, *Vocabular român de toate vorbele străbune repriimite pînă acum în limba română şi de toate cele ce sunt a se mai priimi d-acum înainte şi mai ales în ştiinţe*, Bucureşti, 1848.

[10] Raoul de Pontbriant, *Dicţiunar româno-frances*, 1862.

lat. *illegalis*; *irezistibil*, cf. fr. *irrésistible*, lat. *irresistibilis*[11]. Varianta *i-* apare şi în legătură cu temele în *gn-* redus în poziţie iniţială la *n*: *ignobil*, cf. fr. *ignoble*, lat. *ignobilis*.

5. Marea majoritate a cuvintelor prefixate cu *in-* sînt adjective derivate de la adjective. Adjectivul tematic este mai rar un adjectiv neanalizabil în limba română: *impar*, *impur*, *inabil*, *inactiv*, *inapt*, *incert*, *incomod*, *incult*, *indelicat*, *indirect*, *indiscret*, *indocil*, *ineficace*, *inegal*, *infecund*, *infidel*, *injust*, *inoportun*, *insalubru*, *inuman*, *inutil*, *invalid* etc.

Obişnuit, tema derivatului o constituie o formă sufixată. Primul loc în această categorie îl ocupă adjectivele derivate cu sufixul *-bil*: *impalpabil*, *imperceptibil*, *impermeabil*, *impracticabil*, *inabordabil*, *inacceptabil*, *inacomodabil*, *inadaptabil*, *inalterabil*, *inaplicabil*, *incoruptibil*, *indivizibil*, *inevitabil* etc.[12]. Numărul mare al derivatelor din această categorie care apar folosite mult mai des decît adjectivul din temă (ca de exemplu: *impenetrabil*, *imperturbabil*, *inatacabil*, *incalificabil*, *indispensabil*, *indubitabil*, *inexplorabil*, *insondabil*, *inviolabil*, *ireproşabil* etc.) poate constitui un indiciu pentru originea parasintetică a multora dintre ele[13].

Un grup compact îl alcătuiesc şi adjectivele de origine participială adaptate în *-at*: *ilimitat*, *imaculat*, *inadecvat*, *indisciplinat*, *indispozat*, *inexperimentat*, *inexploatat*, *inexplorat*, *insubordonat*, *inuzitat*, *invalidat* etc. În ordinea frecvenţei urmează cele în *-ent*: *indecent*, *independent*, *insolvent*, *insuficient*, *inexistent*, *impotent* etc. sau în *-ant*: *inoperant*, *intolerant* etc.

În general se pare că prefixul negativ *in-* se asociază mai uşor cu sufixele care se ataşează la teme verbale; adjectivele, de la teme nominale, în *-al*: *ilegal*, *imaterial*, *imemorial*, *imoral*, *imortal*, *imparţial*, *impersonal*, *inactual*, *incorporal*, *iraţional*, *ireal* etc., *-ar*: *imobiliar*, *impopular*, *involuntar*, *iregular*, *-ic*: *ilogic*, *imparisilabic*, *impudic*, *inestetic*, *inorganic* etc., *-ier*: *inospitalier*, *-os*: *infructuos*, *ireligios*, *irespect(u)os*, *ireverenţios* se rezumă — după materialul pe care l-am avut la dispoziţie — aproape numai la exemplele de mai sus[14].

Substantivele prefixate cu *in-* negativ alcătuiesc o categorie mai puţin numeroasă decît cea a adjectivelor: *inacţiune*, *incultură*, *indis-*

---

[11] În textele româneşti din secolul al XIX-lea, în aceste cazuri întîlnim frecvent grafia cu consoana dublă. În vorbirea oamenilor mai puţin instruiţi se aude şi pronunţarea: *inlegal*, *inrezistibil*, *inrevocabil*, *inmoral*.

[12] Din numărul total de circa 475 derivate cu *in-* negativ — analizabile şi neanalizabile — înregistrate de DN, număr în care au fost cuprinse şi derivatele — substantive şi verbe — ale adjectivelor, 155 sînt adjective sufixate cu *-bil*. Dintre acestea 139 sînt analizabile, iar 16 neanalizabile. La 4 dintre formaţiile analizabile prezenţa sufixului nu mai este simţită: *imobil*, *inabil*, *incapabil* *incomestibil*.

[13] Frecvenţa formaţiilor negative cu *-bil*, precum şi caracterul lor mai viabil decît al formaţiilor corespunzătoare pozitive au fost remarcate în repetate rînduri. Cf. Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor"*, Bucureşti, 1948, p. 170; Pavel Beneš, *Préfixes de négation en roumain*, în „Cercetări de lingvistică" anul III Supliment, 1958, p. 94; Maria Iliescu, *Sufixul adjectival* -bil *în limba română*, în SMFC I, p. 94.

[14] Pavel Beneš, *lucr. cit.*, p. 94 face o sumară comparaţie între prefixele *ne-* şi *in-* sub raportul capacităţii lor de combinare cu anumite sufixe. Concluziile ni se par convingătoare numai în ceea ce priveşte raportul cu *-bil*. Altfel se pare că autorul neglijează în cursul discuţiei caracterul neologic al prefixului *in-*, precum şi faptul că derivatele cu acest prefix sînt împrumuturi.

Scanned with OKEN Scanner

poziţie, inexperienţă, inobservaţie, insatisfacţie, insecuritate, insucces, ireuşită etc. (vezi şi exemplele date sub punctul 2).

Prezenţa prefixului în limbă se face şi mai puternic simţită prin numărul mare de derivate ale adjectivelor cu *in-* negativ, derivate preluate, de obicei, concomitent cu adjectivele respective :

— substantive abstracte ale calităţii, dintre care grupul puternic al celor adoptate în *-itate*, corespunzătoare mai ales adjectivelor în *-bil* : *imobilitate, impalpabilitate, impasibilitate, impermeabilitate, impenetrabilitate, imponderabilitate, imposibilitate, inadaptabilitate, incompatibilitate, incoruptibilitate, indivizibilitate, infailibilitate, insensibilitate, invulnerabilitate* etc. şi *-al* : *ilegalitate, imoralitate, imortalitate, imparţialitate, impersonalitate* etc. şi grupul celor în *-enţă*, corespunzătoare, de obicei, adjectivelor în *-ent* : *impacienţă, impertinenţă, imprudenţă, incoerenţă, incompetenţă, inconsecvenţă, indolenţă, insuficienţă, intransigenţă* etc. ;

— verbe în *-iza* : *ilegaliza, imobiliza, impermeabiliza, insensibiliza, insonoriza, inutiliza* etc. şi, mai puţine, în *-a* : *impacienta, incomoda, importuna, invalida*.

Existenţa acestui puternic sistem de derivate ale adjectivului pare să fi influenţat într-o măsură comportamentul prefixului în raport cu categoria gramaticală a temei. Astfel, de pildă, slăbirea legăturii etimologice dintre adjectivul negativ (adeseori puţin folosit, ca de exemplu : *inic, impiu, improb, inelegant, ininteligent* etc.) şi derivatul său (respectiv : *inichitate, impietate, improbitate, ineleganţă, ininteligenţă*) permite reanalizarea acestuia în raport cu corespondentul său pozitiv (respectiv : *echitate, pietate, probitate, eleganţă, inteligenţă*). Definiţiile curente din dicţionare confirmă situaţia : *inaptitudine* „lipsă de aptitudine" şi nu „însuşirea de a fi inapt", *inelegantă* „lipsă de eleganţă" şi nu „însuşirea de a fi inelegant" etc. În felul acesta, capacitatea prefixului *in-* de a se ataşa la teme substantivale apare sporită, favorizînd apariţia unor formaţii ca *inaderenţă* < *in-* + *aderenţă*, *injusteţe* < *in-* + *justeţe* sau *insaţietate* < *in-* + *saţietate*. La fel, verbe în *-a* ca *invalida*, simţit astăzi exclusiv ca opus al lui *valida* sau *infirma*, devenit analizabil numai în raportul cu *confirma* şi *afirma*, pot favoriza apariţia formaţiilor negative cu *in-*, fie de la tema simplă a verbului, fie în opoziţia cu alte prefixe : *con-*, *a-* etc.

Un alt aspect al raporturilor tematice ale prefixului *in-* este apariţia sa frecventă în legătură cu o temă anterior prefixată. În majoritatea cazurilor este vorba de formaţii cu prefix provenite din latină şi în care prezenţa prefixului primar a devenit neanalizabilă în raport cu tema : *imperceptibil, inexplicabil, inexperienţă* etc. Alteori acest raport este semianalizabil : *incompresibil, incongelabil, insurmontabil, intransmisibil* sau deplin analizabil : *impermutabil, imprevizibil, indescifrabil insubordonare, intransportabil, ireconciliabil, irevocabil* etc. Este de remarcat absenţa totală a temelor anterior prefixate cu *in-* „în"[15].

---

[15] Ataşarea lui *in-* negativ la o temă anterior prefixată cu *in-* se produce foarte rar şi în latină, iar pentru limba franceză, *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française* înregistrează un unic exemplu : *ininflammable* (rom. *neinflamabil*).

Scanned with OKEN Scanner

Prefixul *in-* apare asociat constant la teme neologice de proveniență romanică. Lucrurile apar ușor explicabile dacă ținem seama că majoritatea derivatelor — dacă nu chiar toate — reprezintă împrumuturi. Mai semnificativ poate fi faptul că toate modelările formale ale temelor s-au făcut după un model neologic și că în formațiile calchiate prefixul nu s-a menținut decît în prezența unui neologism (vezi cele spuse sub punctul 3).

Din punctul de vedere al conținutului, cuvîntul temă al derivatului cu *in-* negativ denumește o calitate, o însușire considerată, în general, ca bună : *(in)cult*, *(im)prudent*, *(im)pudic* etc. Excepții de felul : *(i)maculat*, *(in)alterabil*, *(in)coruptibil*, *(i)reproșabil*, *(in)violabil*, *(in)vulnerabil*, *(in)uzabil* etc. apar mai ales printre derivatele de la teme în *-bil*, situație în care prezența prefixului afectează exclusiv sensul lui *-bil*. (Compară : *realizabil* „care poate fi realizat" cu *irealizabil* „care nu poate fi realizat".)

Categoria semantică cea mai caracteristică de derivate negative cu *in-* o constituie adjectivele care denumesc deficiențe de ordin intelectual sau moral : *inactiv*, *inabil*, *inadaptabil*, *inapt*, *incapabil*, *incult*, *indecent*, *independent*, *indiscret*, *infidel*, *insensibil* etc.[16]. Între derivatul cu *in-* și cel cu *ne-* de la aceeași temă se produce frecvent o specializare, derivatul cu *in-* fiind folosit potrivit semantismului caracteristic al formațiilor de acest fel, în accepțiunea morală. (Compară : *inflexibil*, *inalterabil*, *inabordabil*, *imponderabil*, *inseparabil* etc. față de corespondentele cu *ne-* folosite, de regulă, ca determinante ale concretelor.)

6. Prefixul *in-* exprimă negația, reprezentînd echivalentul neologic perfect al prefixului *ne-*.

Cuvîntul prefixat cu *in-* exprimă în modul cel mai general opusul, contrariul primitivului : *incredul* față de *credul*, *incorect* față de *corect*, *ireal* față de *real*.

În raportul cu o temă de origine verbală fondul opoziției cu *in-* îl constituie negația : *inaderent* „care nu aderă, nu se lipește" față de *aderent* „care aderă, care se lipește", *incasabil* „care nu se sparge" față de *casabil* „care se sparge", *inexistent* „care nu există" față de *existent* „care există" etc.

În raportul cu o temă nominală opoziția cu *in-* are un caracter privativ : *incultură* „lipsă de cultură, cultură insuficientă" față de opusul *cultură* ; *indisciplină* „lipsă de disciplină, nesupunere" față de opusul *disciplină*. De același tip este și conținutul derivatului a cărui temă este un adjectiv derivat de la un substantiv sau participiul adjectiv al unui verb din aceeași rădăcină cu substantivul : *ilimitat* „nelimitat, fără margini", *imaculat* „fără pată, curat" etc.

Raportul de conținut dintre derivatul cu *in-* și temă nu se stabilește însă în toate cazurile cu aceeași claritate în cadrul limbii române. Faptul

---

[16] Menționăm că rarele excepții : *infirm*, *invalid*, *impotent* etc. care denumesc deficiențe fizice sînt fie neanalizabile, fie — în cazul *invalid* — derivate de la o temă folosită rar și cu un sens diferit de cel analizabil din conținutul derivatului (vezi sub punctul 6). În ciuda acestei situații, ele se numără printre puținele derivate cu *in-* care par a se bucura de circulație și în afara limbii literare. Ar putea fi un argument că la slaba răspîndire a derivatelor cu *in-* a contribuit și conținutul lor foarte abstract.

se datorește în primul rînd împrejurării, amintite și cu alt prilej, că adjectivele negative cu *in-* intră în limbă ca formații gata făcute, împrejurare la care se adaugă de această dată și cea că, în multe cazuri, forma prefixată a precedat intrarea în limbă a primitivului [17], primit ulterior și — uneori — în alt stil al limbii, deci și cu o accepțiune, măcar în parte, deosebită.

Ca urmare a acestui concurs de împrejurări, s-a putut ajunge la situații de felul următor;

— derivatul cu *in-* poate exprima opoziția numai în raport cu anumite sensuri ale primitivului : *impersonal*, negativul lui *personal* în exemplul : *moduri personale și impersonale*, nu poate apărea în aceleași condiții și în exemplul : *locuință personală*, în care sensul lui *personal* este altul; *impropriu*, negativ al lui *propriu* în exemple ca : *termeni proprii și improprii*, *local propriu și impropriu* (pentru...), nu poate fi folosit în exemple ca : *lucruri proprii*, în care apare alt sens al lui *propriu*. La fel *imaterial*, care nu se opune lui *material* decît în una dintre accepțiunile acestuia etc.;

— derivatul cu *in-* este folosit într-un sens care nu are corespondent printre sensurile cunoscute ale pozitivului. De cele mai multe ori, legătura dintre sensuri s-a pierdut în limba română. Așa, de exemplu : *incorporal* „lipsit de trup; care nu are existența materială”, termen folosit mai ales în limbajul juridic (DA), față de *corporal*, cunoscut în limba română numai cu sensul „de, pentru corp, privitor la corp; trupesc” (DN); *imaculat* „curat, nepătat” față de *maculat* „cu pete (de altă culoare), pătat”, specializat ca termen botanic, situație în care îi corespunde negativul *nemaculat* (*Apendicii foliolelor... maculați sau cam nemaculați*. Grecescu, în DLR); *invalid*, cu unicul sens „schilod, infirm, mutilat” față de *valid* „sănătos, în putere, apt pentru muncă” sau, în limbajul juridic, „valabil” (DN). Pozitivul și negativul cu accepțiuni disparate pot aparține chiar aceluiași stil al limbii, ca de exemplu : *imemorabil* „foarte îndepărtat”, cunoscut în franceză și cu sensul „qui ne mérite pas d'être rappelé”, față de *memorabil* „demn de ținut minte; important, marcant”. Într-o situație asemănătoare apare *imemorial*, împrumutat din franceză cu sensul „dintr-o epocă îndepărtată, uitat, străvechi” (DN) față de *memorial*, pătruns printr-o filieră multiplă și care ca adjectiv e folosit cu accepțiunile : „care ține de memorie, care este înregistrat în minte; din memorie” și „care servește pentru a aminti un eveniment important, o persoană etc.; comemorativ” (DLR) [18].

Între *inofensiv* „nevătămător” și *ofensiv* (cu opusul *defensiv*) „care atacă, care servește pentru a ataca” etc., legătura nu mai este foarte clară nici în franceză, de unde le-am împrumutat.

---

[17] Dicționarul lui I. D. Negulici atestă existența termenului neprefixat pentru 114 din cele 212 derivate înregistrate, iar N. A. Ursu, *lucr. cit.*, dă atestări anterioare pentru cuvîntul temă la 11 dintre cele 34 derivate cu *in-* consemnate.

[18] Evident că în unele cazuri neconcordanța de conținut dintre primitiv și derivat este aparentă și se datorește unei etimologizări greșite, ca urmare a faptului că pozitivul este folosit mult mai rar decît negativul. Așa *imparțial* „nepărtinitor, obiectiv, drept”, opus al lui *parțial* „care părtinește, părtinitor” (DN) < fr. *partial*, rar folosit și astfel confundat cu *parțial* „care reprezintă numai o parte dintr-un întreg” < fr. *partiel*.

Scanned with OKEN Scanner

Un alt aspect al discrepanței de conținut dintre derivatul cu *in-* și primitivul său, aspect care explică în parte și circulația mai mare a negativului, este folosirea frecventă a acestuia în funcție adverbială, situație în care, de obicei, dezvoltă sensuri necunoscute pozitivului: *incalificabil, incontestabil, indiscutabil, indubitabil, inevitabil, inexplicabil, invariabil, iremediabil, ireparabil, ireproșabil, ireversibil* etc. etc.

Este sigur că multe dintre derivatele cu *ne-*, deosebite sau chiar opuse ca sens derivatului de la aceeași temă cu *in-*, au apărut în situații ca cele exemplificate mai sus. Derivatul cu *ne-* s-a dezvoltat din necesitatea de a exprima chiar acele sensuri negative care lipseau celui cu *in-* în raport cu pozitivul: alături de *impasibil*, „nepăsător", „indiferent", *nepasibil* apare ca negativ al lui *pasibil* „care poate fi supus la..., susceptibil de...": *nepasibil de pedeapsă*; alături de *inapreciabil* „care nu poate fi prețuit, măsurat; foarte valoros" apare *neapreciabil*, negativ al lui *apreciabil* „mare, considerabil": *diferență neapreciabilă* [19]. Derivatele cu *ne-* apărute în aceste condiții au putut să întărească poziția celor — prin nimic deosebite — în care *ne-* calchia pe *in-* și în care sensul celor două formații este același: *inadaptabil* și *neadaptabil*, *inepuizabil* și *neepuizabil*, *inexistent* și *neexistent* etc. (vezi și sub punctul 3). Așa cum s-a spus și cu altă ocazie, în astfel de cazuri derivatul cu *in-* apare oarecum specializat pentru aspectul moral, spiritual al lucrurilor (vezi sub punctul 5) [20].

În comparație cu derivatele românești cu *ne-* de tipul: *necopt, nedrept, necinstit* etc., posibile, fără a comporta altă definiție decît negarea pozitivului, pentru întreg registrul de sensuri ale cuvintelor de bază: *copt, drept, cinstit*, derivatele negative cu *in-* reprezintă forme lexicalizate, cu sens bine constituit și manifestînd un grad mai mare de autonomie față de corespondentul pozitiv, fie mai puțin folosit (cf. *(in)edit*), fie specializat într-un anumit stil al limbii (cf. *(i)maculat*). Mai concret: valoarea fundamentală a derivatului cu *ne-* este negarea sau excluderea primitivului, pe cînd cea a derivatului cu *in-* este denumirea noțiunii opuse celei exprimate de primitiv, în speță, a calității care rezultă prin absența sau prin excluderea primitivului. Raportul dintre derivat și temă devine în felul acesta similar — din punctul de vedere al conținutului și al stabilității — celui dintre doi termeni primari antonimi, ca de exemplu: *curat* și *murdar*. La acest caracter mai abstractizat al derivatului negativ în

[19] Pentru alte exemple, vezi Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1956, p. 346.

[20] Factorii care influențează preferința pentru unul sau pentru altul dintre cele două tipuri de derivate echivalente semantic sînt greu de urmărit. Probabil că hotărîtoare este numai natura contextului (vezi Pavel Beneš, *lucr. cit.*, p. 93). Cazurile rare în care derivatul cu *ne-* a înlăturat definitiv pe cel cu *in-* (ca de exemplu *ireligios, irespectuos*) s-ar putea explica prin interferența cu un termen mai vechi, simțit ca mai expresiv (cf. *necredincios, nelegiuit*, respectiv *necuviincios*)

Scanned with OKEN Scanner

raport cu tema pozitivă a putut contribui în limba română [21] atît faptul, invocat în repetate rînduri, că marea majoritate a derivatelor cu *in-* a fost preluată ca atare, din altă limbă, cît și analogia cu numărul relativ mare de derivate cu *in-* neanalizabile care, neputînd fi asociate la o temă cunoscută, au fost prin firea lucrurilor simțite „autonome“ ca înțeles: *inert*, *infam*, *inocent*, *insipid*, *insolit*, *insolent*, *integru*, *intransigent*, *intrepid*, *intempestiv*, *inefabil*, *indolent* etc.

În general, într-o repartizare a prefixelor negative românești după nuanța predominantă pe care o imprimă derivatului, alături de *ne-* și *non-* pentru negația absolută, de *a-* cu sens privativ, de *des-* pentru inversarea sensului acțiunii, funcția caracteristică a prefixului *in-* este opoziția.

7. Productivitatea prefixului *in-* negativ pe teren românesc este în general greu de urmărit. Derivatele cu *in-* sînt în cea mai mare parte formații perfect analizabile, avînd ca temă cuvinte cu o circulație bine stabilită în limbă. Posibilitatea de a distinge printre aceste forme pe cele eventual formate în limba română este — cel puțin în unele cazuri — practic imposibilă fără o istorie amănunțită a fiecărui cuvînt în parte. Împrejurarea că o formație asemănătoare există în altă limbă nu poate constitui totdeauna un argument hotărîtor că derivatul respectiv reprezintă în limba noastră un împrumut. Ilustrativ în acest sens ni se pare termenul din vorbirea familiară: *infumabil*, foarte probabil format în românește, dar cu atestări vechi în dicționarele franceze [22]. Din contra, *imparabil*, cu rezonanță mult mai puțin românească decît *infumabil*, nu este atestat în nici unul dintre dicționarele străine pe care le-am consultat. *Inadaptabil*, atestat și în limba italiană (it. *inadattabile*), *incomestibil* și *innavigabil*, atestate și în franceză (cf. fr. *incomestible*, *innavigable*), sînt considerate în DA derivate românești și este greu de dovedit că lucrurile nu stau așa.

Rezumîndu-ne la date concrete, observăm că în materialul care ne-a stat la dispoziție exemplele pentru care corespondentul — sau eventual modelul — străin al derivatului din limba noast·ă să nu poată fi identificat sînt ca și inexistente [23]. În strînsă legătură cu aceasta, apare faptul

---

[21] Situația pare că se prezintă în același fel și în limba franceză. Observăm că în cadrul seriei antonimice a derivatului cu *in-*, Paul Robert, *lucr. cit.*, nu rezervă totdeauna primul loc primitivului: *indiscutable*, în antonimie cu: *controversable*, *discutable*, *douteux*, *faux*; *inopportun* în antonimie cu: *bienséant*, *convenable*, *opportun* etc.

[22] Paul Robert, *lucr. cit.*

[23] În DA, în afară de exemplele amintite, mai sînt date ca formații românești: *incongruent* (pentru care cf. lat. *incongruens*), *indistinctibil* (pentru care cf. fr. *indistinct*, lat. *indistinctus*) și *inomis* (''formație cărturărească din lat. *in-* și *omissus*''). Formația curioasă *incontinuu* „fără întrerupere, continuu” a fost explicată de acad. Iorgu Iordan, *Limba română actuală*, p. 200, prin influența sinonimului *necontenit*. În SCL XI (1960), nr. 3, p. 27 ș.u., Gavril Istrate reia problema, considerînd că *incontinuu* s-a dezvoltat ca negativ al lui *continuu* din forma mai veche și mai puțin folosită *necontinuu* prin înlocuirea lui *ne-* cu neologicul *in-*. Schimbarea ulterioară de sens s-ar datora confuziei cu *incontinuu* „continuu”, confuzie produsă în perioada ortografiei latiniste. Concluziile autorului se lovesc — după părerea noastră — de inconvenientul serios de a nu fi

că prefixul se găsește atașat constant la teme neologice. Singurele excepții, cunoscute exclusiv din limbajul familiar, sînt formațiile glumețe *incitibil* și *ingăsibil*, explicabile atît ca derivate de la *citibil*, respectiv *găsibil* [24], cît și ca forme calchiate după fr. *illisible*, *introuvable*.

La cele arătate se adaugă — pe alt plan — caracterul refractar al derivatelor cu *in-* față de anumite sensuri ale pozitivului, precum și circulația lor limitată la stilurile culte ale limbii. Toate aceste observații converg spre concluzia că prefixul negativ *in-*, deși simțit foarte viu și deși prezent într-un mare număr de formații, trebuie considerat neproductiv în limba română. Se pare că, dacă limba literară adoptă cu ușurință și folosește pe scară largă formațiile cu *in-*, ea nu recurge decît în mod cu totul excepțional la derivarea cu prefixul *in-*, greu de acomodat atît în privința temei, cît și în cea a conținutului. La această situație contribuie, desigur, în mare măsură și concurența foarte puternică a lui *ne-*, la care se adaugă, în stilul științific, și cea a lui *non-* și a lui *a-* privativ.

Singura direcție posibilă de dezvoltare a prefixului pare să fie cea a formațiilor cu caracter familiar și glumeț, de la teme derivate cu *-bil*.

Posibilități multiple de dezvoltare prezintă în schimb sistemul adjectivului. Menționăm formațiile substantivale românești apărute paralel cu cele împrumutate, dintre care, învechite: *inimicie* (cf. *inimiciție*), *incomodație* (cf. *incomodare*) și mai noi: *incorectitate* și *incorectitudine* (alături de mai vechiul *incorecție*, împrumutat) și *inexactitate* (alături de *inexactitudine*, împrumutat). La cele două din urmă, între forma mai veche și cea mai nouă s-a produs o specializare semantică. La exemplele de verbe înregistrate de acad. Iorgu Iordan, în *Limba română actuală*, p. 200: *imaterializa* (acesta cu corespondentul francez *immatérialiser*), *inegaliza*, *inutiliza*, *iraționaliza*, *irealiza*, adăugăm pe *ilegaliza* și *impurifica* aparținînd stilurilor speciale ale limbii.

Deosebit de productivă, mai ales în stilul publicistic, se dovedește derivarea abstractelor în *-itate* de la adjectivele în *in-*, ca de exemplu: *impronunțabilitate* (cf. *impronunțabil*), *inimaginabilitate* (cf. *inimaginabil*), *intraductibilitate* (cf. *intraductibil*) [25] etc. Interesant pentru posibilitățile de dezvoltare ale prefixului este faptul că aceste formații pot fi analizate deopotrivă ca derivate sufixate ale adjectivului negativ, ca formații parasintetice ale adjectivului pozitiv sau ca substantive prefixate cu *in-* negativ.

---

putut atesta prin nici un citat folosirea lui *incontinuu* cu sensul de *necontinuu*. Mai plauzibil ni se pare ca *incontinuu* apărut la început ca variantă grafică a lui *încontinuu* să se fi impus datorită faptului că, fără o analiză mai atentă, sensul negativ al cuvîntului justifica prezența prefixului *in-*.

[24] Vezi Maria Iliescu, *lucr. cit.*, p. 99.

[25] „Secolul 20" (Revistă de literatură universală), 1966, nr. 8, p. 174; *ibid.*, nr. 9, p. 178.

Scanned with OKEN Scanner

8. Rezumînd cele spuse mai sus, observăm:

— prefixul *in-* negativ a reprezentat în limba latină, pînă în epoca imperială, un prefix al limbii literare, calitate pe care şi-o păstrează şi în limbile romanice şi cu care pătrunde şi în limba română;

— derivatele cu *in-* din limba română sînt forme împrumutate ca atare;

— majoritatea derivatelor cu *in-* sînt adjective, printre acestea predominînd cele de la teme sufixate cu *-bil*;

— valoarea caracteristică a prefixului este cea opozitivă;

— prefixul, deşi viu în conştiinţa vorbitorilor, este neproductiv pe teren românesc;

— sistemul derivării de la adjectivele negative în *in-* este foarte puternic şi în continuă dezvoltare.

PREFIXUL *PARA-*

DE

CRISTINA GHERMAN

1. În limba română *para-* este un prefix neologic.

De origine greacă, *para-* (παρά) a pătruns la noi prin cuvinte împrumutate din greacă și franceză.

A. Cuvinte împrumutate din greacă [1] în secolul al XVIII-lea :

1. substantive : *paradigmă* „model, exemplu" < gr. παράδειγμα ; *parafernă* „bunuri ce aparțin prin dotă soției căsătorite sub regim dotal și neconstituite ca dotă" < gr. παράφερνα ; *paragrafos* < gr. παράγραφος ; *paragrafie* „prescripție" < gr. παραγραφή ; *paranomie* „călcarea legii" < gr. παρανομία ; *parasimă* „stemă, marcă, semn" < gr. παράσημον „insignă" ; *parataxis* „pompă, ceremonie" < gr. παράταξις ; *paraxenie* „toană, ciudățenie" < gr. παραξεν(ε)ία etc. ;

2. adjective : *paraxîn* „ciudat, curios, bizar" < gr. παράξενος ;

3. verbe : *parachinisi* „a îndemna, a împinge" < gr. παρακινῶ ; *paradosi* „a înmâna, a aduce, a informa, a preda" < gr. παραδίδωμι ; *paraterisi* „a observa, a examina" < gr. παρατηρῶ ; *paravalisi* „a colaționa" < gr. παραβάλλω ; *paravlepsi* „a trece pe deasupra" < gr. παραβλέπω etc.

Cuvintele împrumutate din greacă, deși destul de numeroase și destul de frecvent folosite la acea epocă [2] (secolul al XVIII-lea) erau analizabile pentru un număr restrîns de vorbitori. Aceasta, ca și faptul că unele dintre cuvintele menționate circulau în limba noastră cu forma grecească, neadaptate (ex. : *paraclitichi*) pot explica de ce din aceste împrumuturi limba română nu a desprins pe *para-* ca prefix. Pe de altă parte însă, existența lor în limbă a contribuit la acomodarea vorbitorilor cu cuvinte care în prima parte conțin pe *para-*.

---

[1] Exemplele din DA ms. și L. Gáldi, *Les mots d'origine néogrecque en roumain à l'époque des phanariotes*, Budapest, 1939, p. 217–221.

[2] Majoritatea sînt cuvinte ce aparțin terminologiei legate de învățămînt și științe, înlocuite ulterior în cea mai mare parte cu neologisme din alte limbi (mai ales din limbile romanice) sau reîmprumutate din franceză (ex. : *paradigmă, paragraf* etc.).

Scanned with OKEN Scanner

Un tip de derivate cu *para-* din greacă au fost însă asimilate de limba noastră și folosite cu un sens special. Este vorba de tipul de construcții cu *para-* în care termenul prefixat este precedat de cel neprefixat. Ex.: εἶχαν δούλους παραδούλους, μαγείρους παραμαγείρους „aveau servitori și paraservitori, bucătari și parabucătari" [3]. Acest tip de construcții apare frecvent în textele populare (ex.: *ciocoi paraciocoi, iele paraiele, leu paraleu*) și se întîlnește de asemenea în limba de conversație a oamenilor instruiți (ex.: *directori și paradirectori, examene și paraexamene* etc.).

B. Începînd din secolul al XIX-lea (al treilea deceniu) [4] pătrund în română o serie de cuvinte derivate cu prefixul *para-* din franceză, unde acestea reprezintă fie împrumuturi din greacă (pătrunse direct sau prin intermediul limbii latine), fie formații franțuzești cu *para-* [5].

Formațiile cu *para-* împrumutate din franceză aparțin limbajului științific (mai ales termeni din limbajul medical, chimic și mai rar din cel tehnic). Aceste formații sînt în parte analizabile, în parte neanalizabile în limba noastră. Există de asemenea, cîteva situații de cuvinte semianalizabile în română.

1. Cuvinte cu *para-* neanalizabile în limba română:

a. substantive (de la unele se formează și adjective): *parabolă* (cf. fr. *parabole* „pildă"); *paraboloid* (cf. fr. *paraboloïde*) și *parabolic* (cf. fr. *parabolique*); *paraclază* (cf. fr. *paraclase*); *paradox* (cf. fr. *paradoxe*) și *paradoxal* (cf. fr. *paradoxal*); *parafiză* (cf. fr. *paraphyse*); *paralaxă* (cf. fr. *parallaxe*) și *paralactic* (cf. fr. *parallactique*);

b. adjective: *paragogic* (cf. fr. *paragogique*);

c. verbe: *paraliza* (cf. fr. *paralyser*).

Uneori derivatul cu *para-* ar fi putut pătrunde în limba noastră și din italiană. Ex.: *parapet* (cf. it. *parapetto*, dar și fr. *parapet*).

2. Cuvinte cu *para-* analizabile în limba română [6]:

a. substantive: *para(a)ldehidă* (cf. fr. *paraldéhyde* și rom. *aldehidă*); *parabază* „element component al comediei antice grecești, digresiune în care se exprimă părerile autorului" (cf. fr. *parabase* și rom. *bază* [7]); *paracazeină* (cf. fr. *paracaséine* și rom. *cazeină*); *paracenteză* (cf. fr. *paracentèse*, lat. *paracentesis*); *paradiafonie* (cf. fr. *paradiaphonie* și rom. *diafonie*); *parafenilendiamină* (cf. fr. *paraphénylendiamine* și rom. *fenilendiamină*, *amină*); *paraformaldehidă* (cf. fr. *paraformaldéhyde* și rom. *formaldehidă*); *parafrază* (cf. fr. *paraphrase* și rom. *frază*); *parafuchsină* (cf. fr. *parafuchsine*

[3] Vezi E. Legrand, *Grammaire grecque moderne*, Paris, 1878, p. 110.

[4] Vezi la N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, 1962, cuvintele *parașută paralitic, paraliza, paraplegie*.

[5] Pentru situația derivatelor cu *para-* în franceză vezi Arsene Darmesteter, *Traité de la formation des mots composés dans la langue française comparée aux autres langues romanes et au latin*. Paris, 1894, p. 250–260 și J. Marouzeau, *Procédés de composition en français moderne*, în „Le français moderne", XXV (1957), nr. 4, p. 245–246.

[6] Uneori numai pentru specialiști.

[7] Avem a face de fapt cu o falsă analiză, deoarece românescul *bază* provenit din grecescul βάσις n-a păstrat sensul originar de „mergere, digresiune", ci numai pe cel de „fundament".

și rom. *fucsină*); *parageneză* (cf. fr. *paragenèse* și rom. *geneză*); *parahidrogen* (cf. fr. *parahydrogène* și rom. *hidrogen*); *parakeratoză* (cf. fr. *parakératose*); *parametru* (cf. fr. *paramètre* și rom. *metru*); *parametrită* (cf. fr. *paramétrite* și rom. *metrită*); *paranimfă* (cf. fr. *paranymphe*, lat. *paranimpha* și rom. *nimfă*); *paraselen* (cf. fr. *parasélène* și rom. *selen*); *paratuberculoză* (cf. fr. *paratuberculose* și rom. *tuberculoză*);

b. adjective: *paraelagic* (cf. fr. *paraélagique* și rom. *elagic*); *paramagnetic* (cf. fr. *paramagnétique* și rom. *magnetic*); *parametric* (cf. fr. *paramétrique* și rom. *metru*, *metric*); *paramilitar* (cf. fr. *paramilitaire* și rom. *militar*); *paratific* (cf. fr. *paratyphique* și rom. *tific*); *paratifoidă* (cf. fr. *paratyphoïde* și rom. *tifoidă*);

c. verbe: *parafraza* (cf. fr. *paraphraser* și rom. *frază*).

3. Cuvinte cu *para-* semianalizabile în limba română:

În cîteva situații cuvintele cu *para-* împrumutate din limba franceză sînt analizabile pentru vorbitorii limbii române numai prin comparație cu alte cuvinte cu care au o parte comună. Ex.: *paracuzie* / *hipoacuzie*; *parakinezie* / *diskinezie*; *paraplegie* / *diaplegie* și *hemiplegie*; *parapitec* / *pitecantrop*.

Din derivatele analizabile și semianalizabile împrumutate din franceză s-a putut desprinde prefixul *para-* (în limba română existau paralel și cuvintele bază împrumutate fie din franceză, fie din latină) și s-au putut forma cu el derivate pe teren românesc. Totuși numărul acestor derivate este mic mai ales în raport cu numărul mare al împrumuturilor din limba franceză.

C. În limba noastră există o categorie de derivate cu *para-* care au ca model formații franțuzești cu verbul *parer* [8]. Acestea au pătruns la noi tot în al treilea deceniu al secolului trecut și aparțin aproape în exclusivitate limbajului tehnic.

Unele din aceste formații seamănă și ca formă cu cuvîntul franțuzesc:

rom. *paracăzător*	— fr. *parachute*
rom. *paraflacără*	— fr. *paraflamme*
rom. *parafoc*	— fr. *parafeu*
rom. *parafulger*	— fr. *parafoudre*
rom. *paraploaie* [9] „umbrelă de ploaie”	— fr. *parapluie*
rom. *parascîntei*	— fr. *para-étincelles*
rom. *parasoare* „umbrelă de soare”	— fr. *parasol*

[8] Formațiile franțuzești amintite sînt explicate, de obicei, în dicționare ca un tip de compuse cu verbul *parer*. Explicația este justificată de valoarea lui *para-* din aceste derivate „a proteja, a apăra contra”, valoare ce nu aparține prefixului. Cu toate acestea, compusele în discuție au fost asimilate în franceză formațiilor prefixale cu *para-* datorită, probabil, asemănării formale cu acestea. J. Marouzeau în articolul citat consideră că explicația dată nu e suficientă și că în acest caz avem a face cu o interferență de împrumuturi. Oricare ar fi însă explicația dată pentru limba franceză, pentru limba noastră această situație specială nu interesează, deoarece de la început formațiile în cauză au fost considerate derivate cu *para-*.

[9] *Paraploaie* și *parasoare* la I. Costinescu, *Vocabularu romano-francesu*, București, 1870, s.v.

inv. 118627

Scanned with OKEN Scanner

rom. *paratrăsnet* — fr. *paratonnerre*
și *paratunet* — fr. ”
rom. *parazăpadă* — fr. *paraneige*

După modelul acestor derivate s-a format în română un derivat cu *para-* al cărui corespondent franțuzesc este format cu *anti-* : rom. *paravătrai* — fr. *anti-ringard*.

2. Prefixul *para-* apare în limba română, ca și în greacă și franceză, cu două variante formale : *par-* și *para-*, în funcție de sunetul inițial al cuvîntului cu care se combină. Astfel varianta *par-* este întîlnită atunci cînd cuvîntul cu care se combină prefixul începe cu o vocală (ex. *paracuzie*, *paramnezie*, *paraldehidă*, *paronim*, *paronomază*, *parosmie*, *parotidă* etc.), în vreme ce varianta *para-* apare în cazurile în care prefixul se combină cu cuvinte ce încep cu consoane (ex. : *parabază*, *paracazeină*, *paraciocoi*, *parasimpatic* etc.). În *parbriz* (< fr. *pare-brise*) forma prefixului (*par-* în loc de *para-*) se poate explica prin aceea că inițial, în limba noastră, cuvîntul nu a fost analizat, iar grafia a înregistrat fidel pronunțarea.

3. Ca element de formare a cuvintelor, παρά se atașa în greacă la substantive, adjective și verbe indicînd [10] :

a) alăturarea : παρακλίτης (ὁ) „cel care stă alături“ ; πάρεδρος „adjunct, asesor” ;

b) omisiunea, neglijența, superficialitatea : παραβαίνω „a neglija” ; παραβλέπω „a închide ochii la, a trece peste” ;

c) punerea în paralel, compararea : παράλληλος-ου „paralel” ; παραμετρῶ „a măsura prin comparație” ;

d) opoziția : παρανομῶ „a acționa împotriva legii” ;

e) intensificarea, în construcții de tipul celor citate la p. 16.

Limba franceză a păstrat sensurile grecescului παρά („alături, contra, peste, după, împrejur, de-a lungul, către” etc.) [11].

În cuvintele analizabile împrumutate în limba noastră din franceză *para-* a păstrat valorile din derivatele franțuzești indicînd :

1. apropierea („lîngă, pe lîngă, în jurul”) : *parafrază* (și vb. *parafraza*) „expunere sau explicație dezvoltată a conținutului unui text dat, mod de exprimare (orală, scrisă sau muzicală) bazată pe enunțuri cunoscute”. Uneori această valoare se împletește cu o altă valoare a prefixului *para-*, „contra, împotriva”, și atunci *a parafraza* are înțelesul de „a interpreta greșit în mod tendențios, cu rea-voință ceva”.

---

[10] Cf. Hepites, *Dictionnaire grec-français*, vol. al II-lea, p. 962, Bailly, *Dictionnaire grec-français*, s. v., E. A. Sophocles, *Greek lexicon of the Roman and Bysantine Periods*, vol. al II-lea, p. 839, B. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΣ, Νέον λεξικόν ... ὅλης τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, Atena, 1959, s. v., André Mirambel, *La langue grecque moderne, Description et analyse*, Paris, 1959, p. 381.

[11] Pentru valorile prefixului în limba franceză vezi exemplele din Ernst Gamillscheg, *Etymologisches Wörterbuch der französischen Sprache*, Heidelberg, 1928, p. 668–669 ; *Larousse du XX*e *siècle*, publié sous la direction de Paul Augé, tom. V, p. 360 și urm. ; Paul Robert, *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, tom. V, Paris, 1962, p. 102 și urm.

De la ideea de apropiere se ajunge în unele derivate la cea de asemănare (uneori aparentă). Cu această valoare întîlnim prefixul mai ales în termenii folosiți în medicină (*paradiabet* „stare patologică asemănătoare cu diabetul, dar produsă de cauze extrapancreatice"; *paratifos* „boală cu simptome asemănătoare cu ale tifosului, dar produsă de un bacil diferit"; *paratifoidă* (febră) „boală asemănătoare cu febra tifoidă, produsă de un microb înrudit cu bacilul tific"; *paratuberculoză* „boală a rumegătoarelor mari, asemănătoare cu tuberculoza și provocată de un microb înrudit cu al acesteia"), dar și în *parageneză* „formarea în aceleași condiții și în aceeași epocă a unor minerale"; *paramilitar* „înarmat în cadrul unei organizații politice asemănătoare cu o organizație militară";

2. opoziția (spațială): *paratiroidă* „glandă cu secreție internă așezată față în față cu tiroida". Cu această valoare este întrebuințat *para-* în terminologia chimică, unde indică o anumită poziție spațială a radicalului OH în cadrul formulei ciclului benzoic sau a unor alți compuși: *paraldehidă*, *paracetaldehidă*, *paraformaldehidă*, *paracazeină*, *paradiciclobenzen*, *parafuchsină*, *parahidrogen*, *pararozanilină* etc. În *paracivilizație*, cuvînt citat de Fl. Dimitrescu [12], *para-* indică opoziția propriu-zisă, *paracivilizație* însemnînd „stare opusă nivelului de dezvoltare a societății moderne": *Viața se desfășoară într-o arie de* ***paracivilizație***, *rămînînd circumscrisă la rudimentele formelor ei originare.* (CONTEMPORANUL, 1961, 50/792, p. 1, col. 5).

3. intensificarea: *paramagnetic* „care produce intensificarea unui cîmp magnetic în care se găsește fără să rămînă cu o magnetizare permanentă".

În formațiile care au ca model cuvinte franțuzești formate cu verbul *parer* sensul prefixului este „contra, împotriva acțiunii unui fenomen": *paracăzător* „dispozitiv de siguranță cu care se echipează vasele de extracție sau coliviile ascensoarelor pentru a le împiedeca să cadă în puțul minei"; *parascîntei* „dispozitiv pentru reținerea scînteilor" etc.

Construcțiile cu *para-* care au fost asimilate din greacă folosesc prefixul cu valoare de intensificare. Derivatul este precedat de cuvîntul simplu, întărind sensul acestuia. Construcții de acest fel sînt cunoscute în literatura populară: *ciocoi paraciocoi*, *iele paraiele*, *leu paraleu*, *roșu pararoșu* etc. și, de asemenea, în cea cultă: *pensii și parapensii* (1870) Ghica, *Scrisori* 73; *fernele și parafernele* (1876) A. T. Laurianu — I. C. Massimu, *Dicționarulu limbei romane* II 584; *acte și paraacte* (1932) — N.D. Cocea, *Fecior de slugă* [13], 39.

În limba contemporană formații de acest tip sînt frecvente în limbajul oamenilor instruiți: *directori și paradirectori*, *examene și paraexamene*, *legi și paralegi*, *ordine și paraordine*, *ședințe și paraședințe* [14] etc.

---

[12] În lista de „cuvinte alcătuite cu prefixe" a studiului *Tendințe ale formării cuvintelor în limba română actuală* (*Cuvinte noi în presa actuală*), în LL X (1965), p. 238.

[13] Exemplele după L. Gáldi, *lucr. cit.*, p. 218.

[14] Cf. I. IORDAN, *Stilistica limbii române*, București, 1944, p. 205, I. Iordan, *Limba română actuală*, ed. a II-a, București, 1947, p. 208 și I. Iordan, *Limba română contemporană*, ed. a II-a, 1956, p. 317.

Scanned with OKEN Scanner

Construcţia cea mai frecventă în textele populare (de altfel şi singura preluată de scriitori din limbajul popular [15]) este *leu paraleu*. Uneori *paraleu* apare şi ca apoziţie a lui *zmeu*, probabil datorită faptului că cele două cuvinte — *leu* şi *zmeu* — sînt apropiate fonetic şi semantic (*leu* este folosit cu sens figurat) şi ambele rimează cu *paraleu*; această îmbinare neobişnuită este însă înregistrată numai la Ispirescu [16].

Construcţiile cu *para-* folosite în limba populară au, pe lîngă sensul intensiv, şi o valoare afectivă deosebită, datorită asemănării fonetice a cuvîntului simplu cu cel prefixat care determină simetria şi ritmul construcţiei.

DA ms. atestă (tot din limba populară) două formaţii adjectivale cu *para-*. Una din acestea, *paraur*, glosat de DA ms. „probabil ca de aur, asemănător cu aurul", apare într-un context neclar (un descîntec):

Aşa să faci cocoş paraur cu coada de aur
Ca să se bată cu unda de mare,

din care este greu să precizăm valoarea prefixului. În cea de a doua formaţie, *pararoşu*, prefixul are valoare de intensificare (glosat în DA ms. „foarte roşu").

O năpîrcă roşie, roşie pararoşie
A fătat nouă pui. I.CR. III 311.

Dacă prima formaţie atestată de DA ms. este neclară datorită contextului în care apare, cea de a doua formaţie în care îl întîlnim pe *para-* cu sens intensiv se poate încadra în tipul de construcţii obişnuite în limba populară (*leu-paraleu* etc.).

În limba contemporană construcţiile de tipul: *directori şi paradirectori, examene şi paraexamene* etc. sînt frecvente în vorbirea oamenilor instruiţi. Caracteristica lor este expresivitatea şi, în plus faţă de construcţiile similare din limbajul popular, o nuanţă de ironie legată de numărul mare al obiectelor care intră în discuţie [17] (întotdeauna în aceste construcţii atît cuvîntul simplu, cît şi derivatul apar la plural). Se remarcă de asemenea faptul că aceste construcţii formează în limbă o serie deschisă; sînt formaţii spontane şi pot lua naştere oricînd în funcţie de necesităţile de exprimare ale vorbitorilor.

Cu valoarea de intensificare prefixul *para-* este concurat de *răs-* [18] (*planuri şi răsplanuri*), dar formaţiile cu *para-* sînt mai numeroase în asemenea contexte.

4. Analiza situaţiei prefixului *para-* în limba română ne-a dus la următoarele concluzii:

— În limba română *para-* este un prefix neologic.

---

[15] Vezi exemplele din Alecsandri, Coşbuc, Creangă, Delavrancea, Hogaş în DLRC.
[16] Vezi I. IORDAN, *Stilistica limbii române*, p. 205.
[17] Vezi IORDAN, LRC 371 şi LRA 208.
[18] Cf. IORDAN, LRA 208.

— Românescul *para-* include pe de o parte prefixul grecesc *παρά-* pătruns la noi în secolul al XVIII-lea direct din greacă şi în secolul al XIX-lea prin filieră franceză; pe de altă parte *para-* provine din construcţii franţuzeşti cu verbul *parer*.

— Numărul mare de termeni ştiinţifici în care e folosit prefixul, existenţa unor construcţii expresive folosite atît în limbajul popular cît şi în vorbirea oamenilor instruiţi, existenţa unor derivate româneşti ca şi posibilitatea formării de noi derivate ne duce la concluzia că prefixul este productiv în anumite stiluri.

Scanned with OKEN Scanner

PREFIXELE *PRO-* ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

I. RIZESCU

§ 1. În limba română există două prefixe *pro-*, diferite atît ca origine, cît şi ca valori : unul provenit din latină şi greacă, altul din limbi slave.

pro$_1$-

§ 2. Prefixul n-a fost moştenit din latină, ci a fost împrumutat într-o epocă relativ recentă. Printre puţinele cuvinte moştenite cu acest prefix amintim: rom. *purcede*<lat. *procedere*, neanalizabil în româneşte.

În limba română, prefixul neologic *pro-* are etimologie multiplă, la baza lui găsindu-se atît derivate latine cu prefixul *pro-*, cît şi greceşti cu πρό-, elemente derivative cu valori apropiate. Etimologia poate fi considerată multiplă şi pentru că prefixul a intrat pe diverse căi.

Dintre derivatele greceşti, pătrunse în limba română, în sec. al XVIII-lea şi mai tîrziu, amintim [1]: *pronomion* ,,privilegiu'' (NECULCE, LET II, 442/35) < gr. προνόμιον, *procatedria*, ,,şederea mai sus, scaunul cel mai sus; capul mesei'' (CANTEMIR, IST. IER. 18) < gr. προκαθεδρία, *proimion* ,,prefaţă'' (CANTEMIR, IST. IER. 33, 146) < gr. προοίμιον, *proista* ,,a plănui'' (COMAN, GL.) < gr. προΐστημι, *prolegomene* ,,preambul, introducere'' < gr. προλεγόμενα [2], *prolog* < gr. πρόλογος, *pronaos* ,,partea dinspre uşă a unei biserici; tindă'' < gr. πρόναος, *pronoisi* ,,a (se) îngriji'' (URICARIUL, I 308, a. 1764) < προνοέω (προνοῶ), *propedie* ,,primele elemente de învăţătură'' (GÁLDI, M. 240) < gr. προπαιδεία, *protimisis* ,,precădere, întîietate''< gr. προτίμησις etc.

Dintre aceste cuvinte unele sînt analizabile, ca de ex. *pronaos*, celelalte sînt semianalizabile sau neanalizabile.

---

[1] Pentru etimologiile greceşti am folosit : M. A. Bailly, *Dictionnaire grec-français*, dixième édition revue, Paris ; de asemenea D. Dimitrakos, Νέον λεξικὸν ὀρθογραφικὸν καὶ ἑρμηνευτικὸν ὅλης τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, Atena, 1959.

[2] La mijlocul secolului trecut cuvîntul începe să fie mai puţin folosit ; dovadă şi titlul unei lucrări a lui Eufrosin Poteca : *Prolegomena sau precuvîntare*, 1842.

Prefixul a pătruns și prin împrumuturi din latină, unele din aceeași epocă cu cele grecești :

produce (BOLLIAC, 1835, după CONTRIBUŢII I 178) < lat. *producere*,

propozui „a emite, a propune'' (DOSOFTEI, V. S. 227, CANTEMIR, IST. IER. 342) < lat. *proponere*, *-posui*;

propune (URICARIUL, I 171, a. 1774) < lat. *proponere*;

propunere (*Fisica sau știința firii*, traducere făcută de Meletie Drăghici, ms. 3 304, BARSR I 8^v, 1830—40) [3].

proveni (*Calendar pentru poporul românesc*, editat anual de Gh. Asachi, Iași, 1850, 6);

Multe derivate din latină și greacă au pătruns, mai ales, prin intermediul limbilor romanice. De multe ori e și greu de precizat dacă derivatul a fost luat direct din latină, greacă sau prin filieră romanică [4].

proclitic — fr. *proclitique*
proeminent — fr. *proéminent* — lat. *proeminens*
profilaxie — fr. *prophylaxie* — gr. προφύλαξις
proparoxiton — fr. *proparoxyton* — gr. προπαροξύτονος
prosceniu — lat. *proscenium*
protază — fr. *protase* — gr. πρότασις
proteză — fr. *prothèse* — gr. πρόθεσις
protuberanță — fr. *protubérance*.

Dintre aceste derivate unele sînt analizabile în românește (*proparoxiton*, *proeminent*) altele semianalizabile (*proclitic*) sau neanalizabile.

După modelul unor derivate latinești și romanice s-au format unele calcuri :

lat. *progredior* — rom. *propăși*

lat. *proiectus* — rom. *prozăcut* [5] (B.P. MOMULEANU, după LR X, 1961, nr. 6, p. 563)

fr. *pourvoir* — rom. *provedea*

fr. *procurer* — rom. *progriji* (IORGOVICI, O. s.v.) [6].

Uneori e greu de precizat modelul care a stat la baza cuvîntului românesc. Astfel, *propune* poate fi după lat. *proponere*, dar și după fr. *proposer*.

În cazuri rare, *pro-* „traduce'' un prefix german :

prourma (Bucov.) — germ. *vortsetzen* [7].

---

[3] Vezi N. A. Ursu, .T.Ș, 263.

[4] În franceză, *pro-* se găsește, mai ales, în cuvintele împrumutate : *procéder*, *proclamer*, *procréer*, *produire*, *proéminent* și în cîteva rare formații franțuzești : *projeter*, *proposer* (după *proiicere*, *proponere*). În cuvinte vechi și populare găsim *pour-* pentru *pro-* *pourvoir*, *pourchasser* etc., în altele, *pro-* e refăcut : *promener*. (Vezi K. Nyrop, *Grammaire historique de la langue française*, vol. III, Copenhaga, 1908, p. 235 și A. Darmesteter, *Traité de la formation des mots composés dans la langue française comparée aux autres langues romanes et au latin*, ed. a II-a, Paris, 1894.)

[5] Este o formație greșită deoarece autorul a confundat pe *iaceo*, care stă la baza derivatului și nu are participiu, cu *iacio*.

[6] La același autor și *proface* cu sensul de „a profita''.

[7] Al. Graur, *Sur quelques types de calques*, în BL IV (1936), p. 193.

§ 3. *Pro-* se atașează atît la verbe : *procunoaște*, cît și la substantive și adjective : *proafrican*, *prodecan*, ultimele părți de vorbire fiind mai frecvente.

§ 4. În latină *pro-*, *prod-* aveau sensul „înainte, dinainte". Din sensul „înainte" (local sau temporal) s-a ajuns la ideea de „apărare, protecție", de unde și valoarea „pentru" (opusă lui „contra"), „din cauza"; de asemenea și cea de „substituire", „în locul" [8]. În greacă, πρό- are sensul „înainte" care se opune lui μετά- „după", cu sens temporal, dar are și sens spațial, în care caz intră în opoziție cu ὑπό- (ὑφιστάμενος „subordonat", προιστάμενος „superior" [9]).

§ 5. În românește, *pro-* are următoarele valori :

A. „înainte, dinainte" (unele derivate sînt ieșite din uz) :

a. în sens temporal

verbe :

procunoaște „a prevedea";

provedea „a prevedea" cu două subsensuri : „a vedea înainte ce o să se întîmple" (PROTOPOPESCU, D. s.v.) și „a înzestra" (*Gradiștile . . . . . . au fost din vechime* ***provăzute*** *cu întărituri*. ODOBESCU, S. II., 179). Derivatul apare și cu sensul „a îngriji" (ANTONESCU, D. s.v.) avînd deci o nuanță în plus față de cea temporală.

De asemenea și derivatul *provăzător* „care prevede, care judecă bine despre viitor" (PROTOPOPESCU, D. s. v. ; NEGULICI, V. s.v.).

substantive :

provitamine „forma premergătoare vitaminelor. Substanțe natural de origine vegetală sau animală cu constituție foarte apropiată de a vie taminelor" (LTR).

b. în sens local

verbe :

proședea „a ședea înainte" ; (mai frecvent, derivatul *proședere*. ARISTIA, PLUT.) ;

propune „a pune un lucru înainte pentru a-l examina (PROTOPOPESCU, D. s.v.) ;

propăși [10] „a face progrese, a înainta" [11] ; (băn.) „a păși înainte" (*Birtășița cînd ieșea Cătră casă* ***propășea***. COSTIN, GR. BĂN. 169) ;

propulsa „a imprima unui obiect o mișcare de înaintare".

substantive și adjective :

pronaos „partea dinspre ușă a unei biserici ; tindă" ;

prosceniu „partea din față a scenei unui teatru, cuprinsă între cortină și fosa orchestrei, care înaintează spre sală într-o mișcare curbată (DER s.v.), avanscenă" ;

---

[8] A. Ernout et A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, Paris, ed. a III-a, 1951, s.v.

[9] André Mirambel, *La langue grecque moderne. Description et analyse*, Paris, 1959, p. 282.

[10] Învechit apare și cu sensul „precedat". *Propășit de Directorul Curții . . . M. Sa suindu-se pe treptele tronului . . .* URICARIUL, VIII, 192 (a. 1834).

[11] Același sens îl are și cuvîntul împrumutat *progresa* (în opoziție cu *regresa*).

Scanned with OKEN Scanner

protonic „care se găsește înaintea silabei accentuate".

În unele cazuri, anterioritatea spațială se împletește cu cea temporală: *prolog* „partea introductivă a unei opere literare sau muzicale", p. ext. „prefață"; *proveni* „a rezulta din ceva sau de undeva" (în latină *prouenire* pe lîngă sensul de bază „a veni înainte, a deveni public" are și înțelesul „a sosi, a surveni" etc.)[12].

B. „pentru" (în opoziție cu *anti-*)

substantive și adjective:

proamerican „care e de partea americanilor, favorabil americanilor";

profascist „care e de partea fasciștilor, care susține pe fasciști".

Observații.

1. Folosit independent *pro-* are, în unele contexte, valoarea prepoziției *pentru* (și apare mai ales în opoziție cu *contra*): *Întîmplarea aceasta, departe de a fi un argument* **contra**, *este un argument* **pro**. KOGĂLNICEANU, S. A. 145.

2. Pe lîngă nume proprii, prepoziția *pro* este scrisă, uneori, cu linioară, ceea ce arată că în asemenea situații este simțită la limita cu prefixul corespunzător: *Atmosfera intelectuală, cu deosebire cea din Italia, s-a însuflețit, devenind mult mai arzătoare, decît cu decenii în urmă,* ***pro-Croce***. CONTEMPORANUL (XIX) 1966, nr. 1014, p. 10, col. 4.

De valoarea „pentru (cineva)" este legată și cea „în locul (cuiva sau a ceva)", adică de „substituire":

proconsul „magistrat roman care guverna o provincie fiind investit cu autoritatea unui consul; l o c ț i i t o r al consulului";

prodecan „l o c ț i i t o r de decan";

prodictator „s u p l i n i t o r al dictatorului" (ANTONESCU, s.v.);

pronume[13] „partea de vorbire care ț i n e l o c u l unui substantiv (nume de ființă, de lucru)";

propretor[14] „l o c ț i i t o r de pretor roman";

prorector[15] „l o c ț i i t o r de rector".

Cu această valoare apare *pro-* și în unele denumiri din terminologia lingvistică modernă[16].

Mai puțin clară e valoarea lui *pro-* în cuvinte ca: *produce — duce*; *procrea—crea*, *proscrie—scrie*. În cazul lui *produce*[17] sensul de „a crea bunuri materiale" s-a îndepărtat de *a duce*; de asemenea înțelesul derivatului *procrea* față de *crea*. Pentru *proscrie* trebuie să avem în vedere atît lat. *proscribere* (în care *pro-* avea sensul de „în public", legat deci de „îna-

---

[12] În dicționarele lui Stamati și Protopopescu găsim *procede* cu înțelesurile „purcede ieși, urma".

[13] *Pronume* (înv.) (FILIMON, în DDRF) avea sensul de „poreclă", deci nume folosit în l o c u l adevăratului nume al cuiva.

[14] În Dicționarul lui Antonescu, *propretor* e glosat „fost pretor care merge ca guvernator într-o provincie".

[15] În Dicționarul lui Stamati, *prorector* e glosat „vicerector".

[16] Cf. Marcela Manoliu, *Pronumele nedefinit în dacoromâna contemporană standard*, în SCL 1966, nr. 3, p. 294—295.

[17] E posibil ca sensul lui *a produce* „a se prezenta în fața publicului cu un program artistic" să aibă o oarecare legătură cu înțelesul lui *pro-* „înainte".

Scanned with OKEN Scanner

inte"), cît și pe fr. *proscrire*. Dar înțelesul cuvîntului e diferit cu totul de *a scrie*.

§ 6. Ca și în cazul altor prefixe neologice, și pentru derivatele cu *pro-* se folosea, într-o fază mai veche a limbii române, o perifrază sau un compus. Astfel, în locul lui *propunere* întîlnim *înainpunere* (*Elementurile gheometricei teoreticești*, copie manuscrisă după cursul lui Gh. Asachi, ținut între anii 1814 și 1818, BARSR, ms. 2496, traducere din limba franceză, după E. Bezout), *înainte- punere* (*Ducere de mînă cătră aritmetică*, text în limbile română și germană, Viena, 1777) etc. [18].

§ 7. *Pro-* cu sensul „înainte" intră în concurență cu prefixul *pre-*, ultimul fiind mai frecvent :

provedea — prevedea; *progăti* (rar) (*Dă veste împăratului să se* ***progătească***. PANN, E. 84/23) — *pregăti*.

În scrieri de la finele secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea, *pro-* e folosit în locul lui *pre-*. Astfel, la Ienăchiță Văcărescu, *Observații sau băgări-dă-seamă asupra regulelor și orînduelelor gramaticii rumânești*, 1787, găsim pentru *prepoziție* termenii : *propozițione adică propunere*; la Iordache Golescu, *prepoziție sau propunere* [19].

Cu sensul de „în locul", *pro-* e concurant de *sub-*, ultimul devenind mai puțin frecvent. Să se compare : *prodecan—subdirector*. Uneori același cuvînt poate forma derivate, cu valori apropiate, folosind ambele prefixe : *proegumen — subegumen* (cf. și *substareț*).

Rar *pro-* are o valoare apropiată de *supra-* : *pronume* (înv.) „poreclă" — *supranume*.

Ca și în cazul altor prefixe neologice, derivatele cu *pro-* îmbogățesc lexicul limbii române, asumîndu-și exprimarea sensurilor unor noțiuni care corespundeau înainte fie unor îmbinări de cuvinte, fie unor cuvinte simple, încărcate cu numeroase sensuri. Să se compare :

a proveni	*a veni* (5° DLRC, s.v.)
Își șterge cu batista sudoarea de pe frunte, ***provenită*** *negreșit din căldura soarelui.* GANE, N. III 138.	*Afin, știind din ce* ***venea*** *boala... intră la împărăteasă.* ISPIRESCU, L. 118.

§ 8. *Pro-* a devenit productiv în ultimii ani, mai ales cu sensul „în locul cuiva", în detrimentul lui *sub-*; la aceasta a contribuit și noua terminologie administrativ-juridică. El e productiv și cu valoarea „pentru", pe de o parte, fiindcă nu există alt prefix cu înțeles apropiat, pe de alta, datorită unor prefixe cu sensuri contrare, cu care intră în corelație : *anti-*, *contra-*.

În ce privește sensul de „anterioritate", trebuie să arătăm că din totalul de 40 de derivate cu pro_1-, mai mult de jumătate (aproximativ 24) au această valoare. Cu toate acestea, *pro-* este astăzi puțin productiv cu înțelesul „înainte", locul lui fiind luat de *pre-* și *ante-*.

---

[18] Cf. N. A. Ursu, *lucr. cit.*, p. 263.

[19] Cf. A. Rosetti și B. Cazacu, *Istoria limbii române literare*, vol. I, Ed. științifică, 1961, p. 156.

Derivatele cu *pro-* (cu valoarea de „în locul cuiva sau a ceva”) apar mai ales în terminologia politică și administrativ-juridică.

Pro₂-

§ 9. Prefixul *pro-* din cuvinte ca *prociti*, *proafla* etc. este de origine veche slavă.

În vechea slavă, про- avea sensul de „străbatere, pătrundere”, ca de ex. проити, прокопати, de „rupere” în пробити, de unde la figurat sensul de „izbucnire”, ca în прогнѣвати. Sensul „înainte” apare în calcuri din grecește, unde prefixul slav corespunde gr. πρό- : прозьрѣти „a prevedea”; прорещи poate fi interpretat fie „a prezice”, fie „a vorbi în public” [20].

Sensurile din vechea slavă pot fi întîlnite și în limbile slave moderne. În bulgară, *pro-* indică ideea de „străbatere prin” (да проводя), de „mișcare spre interior” (проветря), „începutul unei acțiuni, acțiune care se face pentru prima dată” (протека) [21].

În rusă, prefixul are și sensurile de „direcție a acțiunii prin, peste ceva” (пробить), „extindere” (прогреть), „străbatere a unui spațiu” etc.[22].

§ 10. Cu sensul de „străbatere”, ca în limbile slave, *pro-* apare în românește în cuvinte ca *prociti* : *Acest svînt* ***au procitit*** *foarte cu socotință toată dumnezeiasca scriptură.* DOSOFTEI, V.S. 204 (după DA ms). *Preoții... sînt datori adeseori* ***a proceti*** *cărțile acestea.* (a. 1791). B. V. II 341.

Probabil că tot sensul de „străbatere” [23] îl are *pro-* și în *proumbla* (băn.) „a cutreiera” : *Au că mor, au că nu mor, Ustănit și plin dă dor, Cîtu-i dzălu dă nalt, Dă trii ori l-***am proumblat** [24] ; *propurta* „a se plimba” ALRM I/I h. 136.

Uneori *prociti*, în corelație cu cuvîntul de bază, are sens iterativ :

Un preot bătrîn... Îmi citea și-mi ***procetea***
Și din gură îmi grăia. PĂSCULESCU, L. P. 18.

Sensul iterativ al lui *prociti* poate fi întîlnit în scrieri vechi, ca de exemplu în Cronica lui Miron Costin (LET. I 293/35), în *Istoria ieroglifică* a lui Cantemir etc. În ultimul text, după *procitește* [25], Cantemir adaugă

---

[20] Vezi André Vaillant, *Manuel du vieux slave*, Paris, 1964, ed. a II-a, p. 339.

[21] Léon Beaulieux, *Grammaire de la langue bulgare*, Paris, 1933, p. 173 ; vezi și L. Andreicin, M. Ivanov, K. Popov, *Съвременен български език*, Sofia, 1957.

[22] *Словарь современного русского литературного языка*. Академия наук СССР. Изд. Moscova—Leningrad, 1961, s.v. ; L. Haraskova, *Значение глагольных приставок и их значение* în „Русский язык в национальной школе”, 1958, nr. 11, p. 36.

[23] În rom. *potricală* „unealtă de fier cu care se străpunge pielea pentru a se face găuri la curele”, prefixul *pro-*, care se găsește în etimonul slav, este neanalizabil. (După TDRG am avea de a face cu un împrumut : rus. *protykalo*, de la sl. *protykati*). De asemenea și verbul *potricăli* „a găuri” (*Stîlpul acela de marmură din vîrv pînă în temelie să fie* ***potricălit*** CANTEMIR, HR. 142).

[24] Acad. Emil Petrovici, *Folklor din Valea Almăjului* (Banat) în „Anuarul Arhivei de Folklor” vol. III, (1935), p. 25—128 (prescurtat în continuare ALMĂJ ; Almăjul se găsește la sud-est de Oravița).

[25] Amintim și derivatul *procitanie* „repetiție”.

Scanned with OKEN Scanner

răcitește (*prociteşte = citește din nou, răciteşte* CANTEMIR, D. 19), creație personală cu prefixul savant *re-* (*ră-*), formație asemănătoare cu cea din limba literară de azi [26].

Cuvîntul *prociti* apare în unele scrieri moderne cu înțelesul de „a pune pe elev să-și spună lecțiile" :

În toată sîmbăta să se procitească băieții și fetele, adecă să asculte dacălul pe fiecare. CREANGĂ, A. 3.

Și în acest caz se simte valoarea iterativă a prefixului deoarece „a spune lecția" înseamnă „a repeta cele spuse de profesor".

Sensul de „repetare a acțiunii" e legat de cel de „intensificare", valoare pe care o are prefixul *pro-* în mai multe derivate : *prosocoti* (băn.) „a se gîndi bine, a se socoti bine" : *Și iar m-**am prosocotit** Să nu mă las de iubit.* COSTIN, B. 170, *prorupe* [27] (băn.) „a înceta", *proslăvi* „a preamări" [28].

Mai greu este de precizat înțelesul prefixului în cuvîntul *prosădi* : *A sădit și te-a **prosădit**.* PAMFILE, C. T. 33 (într-o poezie populară din fostul județ Dîmbovița).

În poezia populară apar adjective, participii, derivate cu *pro-* (cu sensul de „întărire a însușirii") : *Ho! Ursită roasă, **proroasă**, Albastră **proalbastră**, galbenă **progalbenă*** (culeasă din fostul jud. Botoșani), MAT. FOLK. 1519.

§ 11. În graiul bănățean și în cele limitrofe, *pro-* este un împrumut din sîrbă. Acad. Emil Petrovici a arătat că în sîrbo-croată există un prefix verbal *pro-*, dar acesta are cu totul alt sens decît cel din românește. În unele graiuri românești din Banat acest prefix are forma *pre-*, în altele *pręo-* de ex. în *pręofac*. Din acest *pręo-* s-a dezvoltat *pro-* din Almăj (cf. *vreo-* devenit *vro-*). *Pręo-* s-ar putea datori unor forme sîrbești ca *preobraziti* [29] „a transforma", *preobući se* „a se îmbrăca altfel, a se deghiza" [30].

Pro- are sens iterativ în următoarele derivate :

proafla „a afla din nou" : *Ăsta-i cîńicu lu Dragobięći cîn și-o pierdut oili și le-o **proaflat**.* ALMĂJ, 92 ;

procufunda „a se cufunda din nou" : *Atunśa dracu **să procufunda**-n iaz.* ALMĂJ, 97 ;

procrește „a crește la loc" : *O fost o mîndră dă pită Cît o tăiat din ia, o **procriscut** pita.* ALMĂJ, 82 ;

proda „a da din nou" ;

proface „a reface" : *Și muieria lui a plicat cu prînzu și o căzut și*

---

[26] Vezi acad. E. Petrovici, *Limba lui Cantemir*, în LR II (1953), nr. 6, p. 13.

[27] La E. Novacoviciu (*Cuvinte bănățene*, Oravița, 1925, s.v.), *prorupt* e glosat „încetat". *A prorumpe* e atestat în diferite lucrări mai vechi, ca de ex. în opera lui N. Filimon (vezi CONTRIBUȚII I 137), în PROTOPOPESCU, D. s.v. etc.

[28] V. sl. прославити e glosat de A. Vaillant (*lucr. cit.*, vol. II, p. 236), „glorifier", cu mențiunea că e forma perfectivă.

[29] Împrumutat în românește sub forma *probozi* „a se schimba, a se transforma, a se preface" ; „a mustra, a dojeni" (CANTEMIR, HR. 6) ; de asemenea și subst. *probájene (probrajeni)* „sărbătoare religioasă cunoscută și sub numele de Schimbarea la față".

[30] *Lucr. cit.*, p. 39.

*l-o vărsat şî s-o dus năpoi în sat iară, ş-***o profăcut**[31] *dzi prînz.* ALMĂJ, 60. Cuvîntul apare şi într-un text din Prejna-Costeşti, r. T. Severin (Arhiva Centrului de cercetări fonetice şi dialectale);

produce „a aduce din nou". *Atunća ia o dzîs că nu i-o dus. Toată noapća s-o sfădzit şi dzimińaţa i-l luvat şi i-o* **produs.** ALMĂJ, 82;

proîncălica „a încăleca din nou";

prolua „a lua din nou";

a (se) prontoarce „a se întoarce din nou" *Ala să-ntorśa, o palmă în obraz îi da 1el* **să prontorśa** *şi proda-n ălalt.* ALMĂJ, 103;

propleca „a pleca din nou";

propocni „a pocni din nou";

proruga „a se ruga din nou";

proscoate „a scoate din nou": *Fraći-so ăl mic o scos mîna dzin dzisaă şi i-o dat o palmă lu fraći-so la urieki... Fraći-so* **proscoća** *mîna dzin dzisagă şî-i mai dă o palmă.* ALMĂJ, 98;

proveni „a reveni": *Ţîganu spuńi că iel o morît bălauru. Fata spuńi că nu. Împăratu vrie să facă nuntă cu Ţîganu. Şi atunśa cînd să fie nunta cu Ţîganu,* **provińi** *Pătru cu ogărăii lui.* ALMĂJ, 84;

prozice „a zice din nou": *Atunci crîsnicu dzîs-a: Frumoasă pră paralîli noaştri. Crîsnicu* **prodzîs-a**: *Io parali n-am avut.* ALMĂJ, 105.

În cazul cuvîntului *probotează* (băn.) „molitva care se face mamei şi pruncului la 6 săptămîni de la naştere" (DA ms., CADE), valoarea lui *pro-* e mai puţin clară.

Cît despre adv. *prodănou* „din nou" (**Prodănou** *fac mîncare.* ALMĂJ, 162), probabil că aici avem de-a face cu valoarea de „indicator"[32] a prefixului *pro-*.

§ 12. Derivatele formate cu prefixul *pro-* sînt în special verbe.

§ 13. Ca origine cuvintele la care se adaugă prefixul sînt:

latine: *produce* < *pro-* + *duce* < *ducere*

slave: *prociti*[33] < *pro-* + *citi* < читати

maghiare: *prosocoti* < *pro-* + *socoti* < *szokotálni*

formate pe teren românesc: *propocni* < *pro-* + *pocni* < *poc*

§ 14. Prefixul pro_2- e productiv numai în graiul bănăţean şi în cel din regiunile învecinate. Dar şi aici se observă că — sub influenţa limbii literare — prefixul începe să piardă teren şi cuvintele formate cu el nu mai sînt simţite uneori derivate. Aşa se explică de ce aceste derivate sînt însoţite, uneori, de un adverb care arată „repetiţia", deşi *pro-* exprimă „iterativitatea", ca de ex.: *Io am* **proreclamat iară** *la Bucureś* (Prejma, r. T. Severin). *Şî* **iar o proplicat.** (ALMĂJ, 60). *Matei* **iar să proruga.** (*ibid.*).

[31] La Em. Novacoviciu *(lucr. cit.)*, *profăcut* este glosat „fals" (deci „prefăcut"), cu acelaşi sens şi în ALMĂJ, 101; la L. COSTIN, (GR. BĂN.) *proface* apare cu înţelesul „a se chinui, a se trudi".

[32] „Prefixele ajung să servească de indicator al unei anumite atitudini sau situaţii... În acelaşi fel pot servi prefixele pentru a reda ideea generală, pentru a ne avertiza asupra situaţiei, înainte de a se ajunge la elementul lexical care are în mod normal sarcina de a exprima ideea dorită". (Acad. Al. Graur, *Prefixe cu rol de indicator*, în LL XI (1966), p. 336.)

[33] Poate fi şi un împrumut din vechea slavă (прочитати).

Scanned with OKEN Scanner

PREFIXELE REGIONALE DACO-ROMÂNEȘTI *ZĂ-* ȘI *DO-*

DE

I. RIZESCU

§ 1. În graiul bănățean[1] și în cele limitrofe, pe lîngă prefixul *pro-* găsim numeroase derivate cu prefixele *ză-* și *do-* care au pătruns prin împrumuturi din sîrbă. Unele derivate cu aceste prefixe pot fi întîlnite foarte rar și în alte regiuni ale țării.

Prefixul *ză-*

§ 2. Prefixul *ză-* este de origine slavă. În vechea slavă sensurile prefixului sînt, în genere, puțin clare. S-ar putea totuși distinge valoarea de „în urmă, înapoi" (зантн „a sfinți", закрытн „a ascunde"), de unde și înțelesul de „a asista" [2].

În limba română a pătruns prin cuvinte din limbile slave de sud și de est.

În Banat și în zonele limitrofe, *ză-* este un împrumut din sîrbo-croată. În această limbă, *za-* are valori foarte diferite, unele ca în vechea slavă : a) „în urmă" (*zàpasti* „a cădea în urmă") ; b) „atașarea la ceva" (*zavézati* „a lega la") ; c) „închiderea într-un grup" (*zaključčati* „a închide cu cheia") ; d) „începutul acțiunii" (*zàplakati* „a se pune pe plîns" ; e) „ducerea acțiunii pînă la capăt (*zàspati* , a adormi"). Foarte rar, are sens iterativ : *zàstajati* „a se opri des din mers" [3].

Derivatele cu *ză-* apar izolat și în nordul Moldovei, și în Bucovina fiind probabil împrumuturi și calcuri din ucraineană. În ucraineană,

---

[1] „Un element distinctiv pentru dialectul bănățean este întrebuințarea, sub influența slavă, a trei preverbe care exprimă nuanțe de aspect : *do-*, *pro-* și *ză*"-. (I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961, p. 95.)

[2] André Vaillant, *Manuel du vieux slave*, seconde édition, Paris, 1964, tom. I, p. 338.

[3] A. Meillet et A. Vaillant, *Grammaire de la langue serbo-croate*, Paris, 1924, p. 259 ; vezi și I. I. Tolstoi, *Сербско-хорватско-русский словарь*, Moscova, 1958, s. v.

prefixul are, pe lîngă sensuri ca în sîrbă : „începutul acțiunii" (*заспівáти* „încep să cînt"), „terminarea acțiunii" (*записáти* „scriu pînă la capăt"), și înțelesul de „intensificare a însușirii" (*замáло* „prea puțin") [4].

Derivatele cu *ză-* au pătruns în românește mai ales prin împrumuturi din sîrbo-croată : *zăgoni* < scr. *zàgoniti* ; *zăgrăi* < scr. *zăgrajati*.

§ 3. Sensurile lui *ză-* sînt, în genere, greu de stabilit. Probabil că în unele cuvinte, ca *zăuita*, *zăgoni*, prefixul are o valoare de perfectivizare a acțiunii verbului :

Zăgoni : *Sîrbi/i/ i-o* ***zăgonit*** *pră Turš.* ALMĂJ, 80 ; v. și L. COSTIN GR. BĂN., s.v.

Cuvîntul *zăgoni* apare și sub forma *zgorni* [5] „a scoate din culcuș", dar mai ales „a goni un vînat pentru a-l prinde". Pentru etimologia acestui cuvînt trebuie pornit de la sl. *zagoniti*, devenit *zăgoni*, prin asimilare, *zogoni*, la care s-a adăugat *r* prin „intervenția" lui *scorni*.

Zăuita : *Să nu te poci zăuita în, veci.* GASTER, CR. I, 137/6 (a. 1650, Banat). *Dar apă să mi-j bie, Că-i apă zăuitată* ***Să zăuită*** *dă lumea toată.* ALMĂJ, 108. *Inaintše dže bătaie am spus cîtšeše la un domn.* ***Am zăuitat****, nu-l mai cunosc.* M. Gregorian, *Graiul din Clopotiva*, GR. S. VII, (1937), p. 49.

Dacă în exemplele de mai sus *zăuita* poate fi interpretat ca „a uita cu totul" [6], în schimb într-un caz ca : *Că nu-i gînd de la părinte, Ce-l gîndești și-l mai* ***zăuiți****. Ci-i gîndul de la mîndra.* HODOȘ, P. P. 66, valoarea prefixului e mai puțin clară [7], probabil incoativă, valoare care apare în *zăpostit* < scr. *zàpostiti* „lăsata secului, lasăre de post, începutul postului" (ALMĂJ, 45 ; L. COSTIN, GR. BĂN., s.v. ; GRAIUL II, 4 ; HEM, 875/14 ; ALRT II, 11/2 ; S. Fl. Marian, *Sărbătorile la români*, vol. I—III, București, 1898—1901, p. 16 ; Gh. Gîrda, *lucr. cit.*, s.v.).

În *zăduce*, *zăura (zăuri)*, se pare că avem de-a face cu valoarea intensivă a prefixului [8]. Astfel *zăduce* e glosat de unii cercetători „a se duce departe" (LEXIC REG. 16, în raionul Rădăuți și derivatul *zăducător* „cel care se duce departe") [9].

---

[4] O. M. Parhomenko, *Українська мова*, Kiev, 1961, p. 136.

[5] A. Graur, *Notes d'étymologie roumaine*, în BL IV (1936), p. 119 : *Notes d'étymologie roumaine*, în BL V (1938), p. 79, Iorgu Iordan, *Note*, în BPHV (1938), p. 183.

[6] De asemenea și *zăuita* cu sensul „a se uita, a privi" (DR XI, 159, ALRM II/I h. 13) : *După el* ***să zăuita*** *Il vedea unde cotia.* MAT. FOLK. 1078 (cf. 1076). *Ia,* ***zăuitătă****, se vede ceva-n urma noastră*, GRAIUL I, 88 (v. și G. Giuglea, G. Vîlsan, *De la românii din Serbia*. Culegere de literatură populară, București, 1913, p. 327 ; DR IX (1936—1938), 421).

[7] Unii autori glosează derivatul *zăuita* „a uita" (Emil Petrovici, ALMĂJ, 157 ; Gheorghe Gîrda, *Bănatu-i fruncea*, ed. a II-a, București [f.a.], s.v. etc.). Un punct de vedere asemănător îl susține și Maria Clopoțel (*Despre „aspectul" verbal în graiurile bănățene*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai, f. 1, 1964, p. 126), după care prefixul *ză-* în derivate verbale ca *a uita*, *a zăgoni* „nu mai are acum nici o influență asupra înțelesului lor". E posibil ca în graiurile respective să se folosească numai *zăuita*, *zăgoni*, așa că în mintea vorbitorului nu s-a stabilit opoziția : *uita / zăuita*.

[8] Vezi și *zăvîrni* „a trece dincolo de vîrf" (Mihail C. Gregorian, *Graiul și folklorul din Oltenia nord-vestică și Banatul răsăritean* în „Arhivele Olteniei" vol. 18, 1939, p. 116).

[9] Într-o comunicare trimisă de A. Tomiac și atestată în DA ms. *zăduce* e glosat „a se cam mai duce".

Scanned with OKEN Scanner

Zăuri: *Sara spre Anul Nou se colindă și se zice că* ***zăuresc***. (VICIU, GL. 34).

Ca valoare eventivă, prefixul apare în *zăurdi*[10] „a se acri" (com. Soci, r. P. Neamț, GLOSAR REG. s.v.); „a se coagula laptele stricat cînd fierbe" (r. Gura Jiului, LEXIC REG. 44).

O valoare mai puțin clară o are prefixul în *zăgrăi* (< scr. *zàgrajati*) „a striga, a face gălăgie, a trăncăni, a vorbi mult" (DR IV_2 (1924—1926), 1557); „a greși, a se zăpăci, a se încurca; a spune altceva decît ai fi vrut să spui" (MAT. DIALECT. I 198, la Deda-Toplița; (DR IV_2 (1924—1926), 1557; PAȘCA, GL.; comunicare V. Bucur din Frata-Cîmpia Ardeleană, după DA ms.; și substantivul *zăgrăială* „greșeală de vorbă" (I. CR. IV, după PAȘCA, GL.).

§ 4. Unele derivate cu *ză-* apar și în scrieri literare din secolul al XIX-lea, ca de exemplu la ȚICHINDEAL, F. 141 (*Cine din cei vii poate* ***zăuita*** *aceasta?*), P. MAIOR, IST. 26 (*Nici astăzi nu e* ***zăuitată*** *la români*), EMINESCU, L. P. 20 (*Că de cînd te-am iubit, Tare cu drag te-am avut Și nu pot să te* ***zăuit***).

§ 5. Derivatele cu prefixul *ză-* sînt, în special, verbe (de exemplu, *zăgoni*). Tot de origine verbală sînt și unele substantive (*zăpostit*).

§ 6. Ca origine, cuvintele la care se adaugă prefixul sînt:

— latine: *zăduce* < *ză-* + *duce* < *ducere*;

— slave: *zăgoni* < *ză-* + *goni* < гонити;

— formate pe teren românesc: *zăurdi* < *ză-* + *urdi* < *urdă*.

Observații

1. În ce privește *rizafla* (*dușmanii l-o* ***rizaflat***), M. Gregorian (*lucr. cit.*, p. 116) consideră că am avea de-a face cu *re-* + *ză-*.

2. DA ms. înregistrează și pe *zastimp* (*zăstimp*) 1. „răstimp": *Fără* ***zăstimpuri*** *toacă din gură*. I. VĂCĂRESCUL, P. 330/15; 2. „izbucnire (de durere, de junghiuri) care se repetă la intervale neregulate" (BPH VII—VIII, (1940—1941), 231, BL I (1933), 29). Cuvîntul apare și sub forma *zăstimpăr*, în care avem de-a face cu influența pluralului asupra singularului: sg. *zăstimp* — pl. *zăstimpuri* — sg. *zăstimpăr* (J. Byck et A. Graur, *L'influence du pluriel sur le singulier*, în BL I (1933), 29); în ce privește *dăstimpăr*, avem de-a face cu schimbarea de prefix: *dă-* adică *do-* pentru *ză-*, ori invers, sau poate *dăs-*, *des-* pentru *răs-*, eventual *răs-* pentru *dăs-* (Iorgu Iordan, *Note*, în BPH VII—VIII (1940—1941), p. 231).

Prefixul *do-*

§ 7. Prefixul *do-* este de origine slavă și are valoarea de „a merge pînă la un punct, pînă la capăt": доити „a sosi, a ajunge", доконьчати „a termina"[11].

---

[10] În DA ms. *urdi* e glosat „a se închega, a se brînzi, a se face urdă", iar *zăurdi* (despre lapte) „a se strica, a se închega din cauza căldurii sau a necurățeniei vasului în care fierbe".

[11] André Vaillant, *lucr. cit.*, p. 337.

În limba română, el a pătruns prin împrumuturi din sîrbo-croată unde își menține valorile din vechea slavă, ca de exemplu : *dògraditi* „a termina de construit”, *dòcitati* „a citi pînă la capăt” ,*dòvreti* „a sfîrși fermentarea” [12]. În sîrbă există și un adverb *do*, cu sensul „decît, numai”. Atît ca adverb, cît și ca prefix, *do-* apare în graiurile din Banat și Oltenia (partea învecinată cu Banatul).

§ 8. Ca adverb (mai ales în Valea Almăjului și în raionul Gorj), *do* are înțelesul de „tot” (L. COSTIN, GR. BĂN. ; Emilian Novacoviciu, *Cuvinte bănățene*, Oravița, 1925) și de „aproape de, lîngă” (*mai do*, JAHRESBERICHT VII (1900), 43), „aproape” (Gregorian, *Graiul din Clopotiva*, GR. S., VII, 1937, p. 48).

Pe lîngă un verb la modul conjunctiv (și precedat de adverbul *mai*), *do* are înțelesul „pe punctul de, gata de” :

Puii de mierlă pînă mai ***do să zboară*** *sînt în piele goi.* (Călugăreni-Cloșani, r. Gorj).

Iera mai ***do să cad****, dar n-am căzut* (*ibid.*).

Iera mai ***do să mă-mbăt****, dar nu mă-mbătai, sînt numai amețit* (*ibid.*).

§ 9. Ca prefix, *do-* indică îndeplinirea completă a unei acțiuni [13]. Într-un exemplu ca : *Dźeźitu-al mic mi-l tăiai* ***Cursă*** *sînźi, nu* ***docursă*** (ALMĂJ, 70),

din opoziția *cursă/docursă* se observă că derivatul cu *do-* față de cuvîntul de bază exprimă perfectivizarea acțiunii. Cu această valoare, prefixul *do-* apare în numeroase derivate :

doaduce „a aduce tot” ;

doajunge „a ajunge de-a binelea” : *Numai n-o* ***doadźuns*** *la iel, c-o vădzut-o lupi ș-o curs lupi după ia.* ALMĂJ, 139 ;

doaranja „a aranja de tot” (Cireșu, r. T. Severin) [14] ;

docînta „a cînta de tot, a termina de cîntat”. *Așa-i oblișeriu, cînd* ***o docîntat*** *cucu, să răscucăie marva.* ALMĂJ, 136 ;

doface „a termina” (Izverna-Siliștea, r. T. Severin) ;

dofierbe „a fierbe cu totul” (Prejna-Costești, r. T. Severin) ;

dogăta „a isprăvi de tot” : *Zîdu l-oi zîdźa, Și cînd* ***oi dogăta****, Pră ćine ć-oi scoća.* ALMĂJ, 62. Apropiat de *dogăta* este și *dotermina* : *De še nu ți-ai* ***doterminat*** *clasa ?* (Călugăreni-Cloșani, r. Gorj, și Obîrșia, r. T. Severin) ;

dolăsa „a (se) lăsa de tot”: *De lucru* ***se dolăsa****. Și la umbră se culca.* HODOȘ, C. 86 ;

---

[12] A. Meillet et A. Vaillant, *lucr. cit.*, p. 253, I. L. Tolstoi, *lucr. cit.*, s.v.

[13] Sensul prefixului se datorește sb. *do-* și nu e o influență a magh. *meg-* așa cum socotește G. Weigand („Auch die Hinzufügung eines „do” zum Part. perf. um ein deutsches „schon” oder „ganz” zu bezeichnen, entspricht genau dem magyarischen „meg” z.B. *după ce au do plecat = minekulánna ök megtértek volna*“). *Der banater Dialekt*, în „Jahresbericht” III (1896), p. 232 ; vezi și Maria Clopoțel, *lucr. cit.*, p. 125.

[14] Exemplele din graiul următoarelor comune : Călugăreni-Cloșani, r. Gorj, Obîrșia, r. T. Severin, Cireșu, r. T. Severin, Prejna-Costești, r. T. Severin, Vîrciorova-Ilovița, r. T. Severin, Izverna-Siliștea, r. T. Severin aparțin Arhivei Centrului de cercetări fonetice și dialectale.

domulge „a mulge tot” : *Tot natu-ș mulźi oili lui și după și li-o* **domuls**, *atunśa punim în măsură... lapćili.* ALMĂJ, 14 ;

donkiia „a încheia de tot” : *Zîdu să nu cadă, Mărioară dragă. În zîd o* **donkiia** *Sara vińa.* ALMĂJ, 62 ;

dopleca „a pleca de tot” JARHESBERICHT, III (1896), 232 ;

doplini : *Rog pre toți ca ce nu s-au putut* **doplini** *din neagiungerea minții mele spre capetarea pornirii să facă bine a adaoge...* IORGOVICI, O. p. VI ;

dostrica „a strica de tot” (Izverna-Siliștea, r. T. Severin) ;

dourî „a i se urî de tot” (DA ms.).

Prefixul *do-* are și valoarea de intensificare a acțiunii verbului[15] sau a gradului adjectivelor.

Verbe :

doavea „a avea de ajuns” : *Cari ari numai o ocă ia doauă găleț. Cari nu* **doari** *o ocă, lasă să fie oca dźi la tot.* ALMĂJ, 143.

Adjective :

doalb „alb de tot” (DA ms.) ;

doplin „plin de tot” :

Niś păharu nu **doplin**
Zumătaci cu vińin. ALMĂJ, 71 ;

doras „plin ras” : *Niś păharu nu* **doras**
Zumătaći cu năcaz. Ibid. ;

dosurd „surd de tot” : *Nu-s* **dosurd** *pînă acum.* (Obîrșia, r. T. Severin).

În unele cazuri, valoarea prefixului nu e suficient de clară :

dobine : *Apruape ie mai* **dobine** *pentru pomi.* (Obîrșia, r. Baia-de Aramă) ;

dofi : *N-o* **dofost** *chiar de tot săśetă.* (Prejna-Costești, r. T. Severin) ;

dogăsi : **Ai dogăsit** *lucru cutare?* (Cireșu, r. T. Severin) ;

dozice : **Să** *nu* **doziśem** *kar așa.* (Vîrciorova-Ilovița, r. T. Severin).

§ 10. Derivatele formate cu prefixul *do-* sînt în special verbe, mai rar adjective și adverbe.

Ca origine cuvintele la care se adaugă prefixul sînt :

latine : *dolăsa* < *do-* + *lăsa* < lat. *laxare*
dopleca < *do-* + *pleca* < lat. *plicare* ;

slave : *dociti* < *do-* + *citi* < sl. читати, чисти ;

formate pe teren românesc : *dogăta* < *do-* + *găta* < *gata*.

§ 11. În comparație cu *pro₂-* și *ză-*, prefixul *do-* e mai productiv. În materialul de care dispunem, *do-* apare în 26 de derivate, *pro₂-* în 18 iar *ză-* numai în 8 derivate[16].

[15] *A dobîrși* „sfîrși” apare la DENSUSIANU, Ț. H, 214 : *Harim-bașa vorba* **o dobîrșa**, *Puterile și sosea*. Probabil că avem de-a face cu un împrumut după scr. *dovršiti*.

[16] M. Clopoțel (*lucr. cit.*, p. 125), fără a prezenta date statistice, consideră că „cel mai des apare *pro-*”.

Scanned with OKEN Scanner

§ 12. Prefixele *do-*, *pro₂* - şi, în mai mică măsură, *ză-*, pot marca în graiurile limbii române perfectivizarea acţiunii — valoare aspectuală — şi anumite „subaspecte" ca: iterativitatea, intensitatea, ultimul fiind la limita dintre gramatică şi stilistică [17], dintre gramatică şi lexic [18].

Prefixul *pro₂* - „avînd o valoare iterativă se poate întrebuinţa cu verbe la toate timpurile (acţiunea a putut, poate şi va putea fi repetată); în cazul prefixului *do-*, acesta se foloseşte mai mult cu verbe la un timp trecut (sau cu un viitor a cărui acţiune se consideră terminată)" [19]. Din păcate, lipsesc date pentru a se putea susţine că atunci cînd verbul cu *do-e* la prezent „este vorba de un prezent istoric" [20].

În ceea ce ne priveşte, în exemplele de care dispunem — cu verbul la prezent — prefixul *do-* imprimă derivatului un sens de intensificare a acţiunii, şi nu de perfectivizare.

Sensurile pe care le exprimă prefixele *do-*, *pro₂-*, *ză-* (mai ales cele legate de anumite „subaspecte") sînt o dovadă că „în regiunile româneşti mai mult influenţate de slavi, de ex. în Banat... prefixele au un rol cu mult mai mare decît în limba română literară" [21].

---

[17] « Avec l'intensité nous sommes parvenus à un cas limite, avec lequel commence déjà l'expression des nuances stylistiques"... En français l'aspect oscille constamment entre la grammaire et le style » (Paul Imbs, *L'emploi des temps verbaux en français moderne. Essai de grammaire descriptive*, Paris, 1960, p. 15).

[18] « Il existe donc d'une manière indispensable un système d'expression de la notion de degré à l'aide de préfixes... Les notions de ce système se situent à la limite de la grammaire et du lexique et son évolution se fait selon un processus constant de lexicalisation et de grammaticalisation ». (L. Guilbert et J. Dubois, *Formation du système préfixal intensif en français moderne et contemporain*, în „Le français moderne", Paris, 1961, nr. 2, p. 89).

[19] Maria Clopoţel, *lucr. cit.*, p. 126.

[20] Id., *ibid.*

[21] S. Puşcariu, *Limba română*, vol. I, *Principii generale*, Bucureşti, 1940, p. 53.

Scanned with OKEN Scanner

SUFIXUL VERBAL *-CI*

DE

GHEORGHE DOBRESCU

În cadrul verbelor româneşti de conjugarea a IV-a, se distinge o grupă foarte numeroasă de verbe terminate în *-ci* (*-ăci*, *-ici*, *-oci*,*-uci*), care, în general, se deosebesc fie prin originea onomatopeică, fie prin anumite valori semantice : valoarea iterativă şi indicarea devenirii. Multitudinea acestor verbe, ca şi un oarecare caracter de sistem aparte pe care li-l conferă valorile amintite, i-au făcut pe vorbitori să considere că au de-a face cu un sufix special, pe care, desprinzîndu-l, l-au folosit în derivarea unor noi cuvinte.

Existenţa verbelor terminate în *-ci* porneşte de la derivarea cu sufixul verbal *-i* de conjugarea a IV-a, adăugat unor substantive sau adjective terminate în velara *-c* sau africata *-č*. Cazurile sînt numeroase, aşa încît dau aparenţa unui grup aparte de verbe, care s-a putut extinde, specializîndu-se şi la cîteva valori semantice, cum vom încerca să demonstrăm. Am constatat astfel existenţa unei premise pentru apariţia sufixului *-ci*, pe care-l vom discuta în paragraful 5.

1. Între aceste verbe care s-au format prin derivarea cu sufixul de conjugarea a IV-a enumerăm următoarele, care au, în cea mai mare parte, valoare eventivă:

buieci, *bui(u)ci* — 1. (despre plante şi animale) „a se dezvolta în condiţii bune, a creşte peste măsură în dauna rodului ;(despre pămînt) a se îngrăşa, a deveni roditor" ; 2. (despre oameni) „a nu-şi mai încăpea în piele, a se îngîmfa". (Derivat de la *buiac*) ;

ferici ;

hăbeci, *hăbăuci* — „a (se) face hăbăuc, a (se) năuci, a (se) prosti". (Derivat de la *hăbăuc* „scrîntit la minte, tîmpit, idiot, prost") ;

honci (reg.) — „a îmbătrîni, a deveni hodorog". (Derivat de la *hoancă*, termen de batjocură dat mai ales babelor) ;

întunereci ;

înşomoltăci, *înşomoltoci* (reg.) — „a se face şomoltoc, mototol ; a înveli, a înfăşura ca să pară că este ceva înăuntru". (Derivat de la *şomoltoc* cu pref. *în-*) ;

mîlci (reg.) — (despre oi și capre) „a căpăta boala numită mîlc". (Derivat de la *mîlc*);

năuci;

nenoroci;

sălbătici;

scofîlci — 1. (adesea determinat prin „la față"; despre fața cuiva, prin ext. despre persoane) „a slăbi foarte tare, a ajunge să i se vadă oasele; a se zbîrci"; 2. (despre lucruri, mai ales despre obiecte cu suprafețe netede) „a se strîmba, a se cocoșa, a se încovoia". (Etimologie nesigură; poate derivat din *falcă*, după afirmația lui Tiktin);

stîrci.

Tot între verbele cu valoare eventivă, sau cel puțin la început eventivă, se înscriu și acele derivate de la adjective și substantive cu sufixul *-nic* de origine slavă, la care se adaugă sufixul verbal de conjugarea a IV-a *-i*. De ex.:

împrietnici < *prietnic*
împuternici < *puternic*
slugărnici < *slugarnic*
statornici < *statornic*
străşnici < *straşnic*
voinici < *voinic*
zădărnici < *zadarnic*.

Aceste verbe nu alcătuiesc o grupă specială; ele s-au format ca și cele discutate la începutul paragrafului. Consemnîndu-le, nu facem decît să subliniem o modalitate de îmbogățire pe această cale (*-c* + *-i*) a categoriei de verbe eventive terminate în *-ci*: de la adjective și substantive în *-nic*, desemnînd o calitate, s-au format numeroase verbe care arată cîștigarea acestei calități: devenirea.

2. Din punctul de vedere al valorilor semantice o grupă numeroasă de verbe terminate în *-ci* o constituie i t e r a t i v e l e. Între acestea distingem cîteva cu etimologie necunoscută (adică nu avem nici un indiciu asupra rădăcinii, ca să stabilim dacă e vorba într-adevăr de sufixul propriu-zis *-ci*). În general însă, răspîndirea acestor verbe în timp și spațiu este destul de redusă:

fleci (reg.) — „a (se) zdrobi prin lovituri astfel ca să nu mai rămînă decît o masă inertă și moale": *Du-te de* ***flecește*** *cu toporul carnea asta* (DA);

stăci — „a agonisi, a face avere". (Pe lîngă valoarea iterativă, are și o nuanță de durată.)

Aceeași valoare o au verbe derivate prin sufixul verbal *-i* (conjugarea a IV-a) adăugat la substantive care conțin la finala temei velara *-c*:

dădăci — 1. „a fi dădaca unui copil, a-l îngriji în calitate de dădacă"; 2. (fam. și iron.) „a servi, a îngriji pe cineva ca pe un copil; a-l asista în orice acțiune". (Ne interesează în discuție, în special, acest al doilea sens);

dărăci — „a scărmăna, a destrăma, a pieptăna lîna, cînepa etc. cu daracul; a da la darac, a trece prin darac";

Scanned with OKEN Scanner

măiemuci (reg.) — „a maimuțări". (Derivat de la *măiemucă*);
mostofîlci — (numai în descîntece) „a frămînta cum frămînți un boț de mămăligă înainte de a-l mînca". (Derivat de la *mostofîlcă*.)
Tot de la teme care se termină în velara sau africata surdă derivă și verbe cu alte valori semantice:
conoci, *coneci* (reg.) — „a se codi de la ceva, a-și găsi treabă". (Derivat de la *conac*);
măldăci (reg.) — „a așeza, a clădi lemnele așa ca să pară mai multe". (Derivat de la *maldac*);
pităci (înv.) — „a acorda cuiva un pitac de boierie". (Derivat de la *pitac*);
pominoci (înv.) — „a se ridica, a se conserva, a se devota". (Derivat de la *pominoc*);
prici (înv. și pop.) — „a se certa". (Derivat de la *price*);
zbrotăci, *zbrotoci* (reg.) — 1. „a bălăci prin apă, a împroșca în toate părțile"; 2. „a cotrobăi"; 3. (despre oi și capre) „a se îmbolnăvi de zbroatcă".

3. O altă grupă numeroasă de verbe care au permis degajarea sufixului *-ci* o constituie o n o m a t o p e i c e l e:
a) — *bolboci*;
cloci 1. (despre păsări) „a sta pe ouă încălzindu-le și întorcîndu-le timpul necesar pentru a scoate din ele pui"; 2. „a sta locului (ca cloșca pe ouă), a lenevi, a nu face nimic";
cotcodăci;
forfoci (reg.) — „a flecări";
pitpălăci;
scînci — 1. (despre animale): „a lătra, a scheuna, a schelălăi"; 2. (despre oameni și îndeosebi despre copii): „a plînge întrerupt, înăbușit; a se văicări pentru nimic".
Verbele din această primă grupă sînt pur și simplu imitative.
b) — Alte verbe, pe lîngă caracterul onomatopeic, mai implică și o nuanță iterativă:
bălăci — „a-și agita mîinile în apă; a se juca în apă; a muia ceva în apă";
bălbărăci (reg.) — „a se bălăci în apă; a se juca bălăcindu-se în apă murdară (mocirlă)";
climpoci (reg.) — „a închide din ochi, a clipi";
momîrci (reg.) — „a ghionti pe cineva; a burduși pe cel căzut jos, îndesîndu-l și lovindu-l cu putere";
smîrci (reg.) — (despre apă) „a plescăi sub piciorul sau încălțămintea cuiva".

4. O categorie aparte o constituie verbele în care vorbitorul recunoaște un sufix *-(ă)ci*, fără să fie vorba de sufixul propriu-zis, întrucît verbele au o paralelă la substantivele (nume de agent) din aceeași familie. Impresia vorbitorului este determinată de paralelismul unor verbe de tipul:
cîrpăci — *cîrpi*
fugăci — *fugi*

Scanned with OKEN Scanner

pîndăci — *pîndi*
sugăci — *suge*,
eventual, de paralelismul verb — substantiv :
cîrpăci — *cîrpă*
pîndăci — *pîndă*.

Aceste verbe sînt omogene și sub aspectul valorii : iterative. (Sensul iterativ se explică prin numele de meserie în *-aci* : *cîrpaci*, *pîndaci* ; de aici sensul s-a extins poate și la alte verbe. Vezi mai jos *doctorici*.) Cercetarea ne demonstrează însă că nu e vorba de sufixul *-ci*, verbele avînd ca model substantivele terminate în sufixul de agent de origine slavonă *-aci* ; cf. substantivele din aceeași familie cu verbele amintite : *cîrpaci*, *fugaci*, *pîndaci*, *sugaci* (și : *gîrbaci* > *gîrbăci*, *tălmaci* > *tălmăci* ; acestor două verbe nu le corespund însă și forme fără *-ci*).

Deși nu sînt formate cu adevăratul sufix, anumite verbe din această categorie prilejuiesc unele observații : întrucît substantivele din familia lor cunosc două forme după sufixul cu care sînt derivate *(fugaci / fugar*, *pîndaci / pîndar)*, situația se reflectă și la verbe, unde de asemenea întîlnim dublete : *fugăci / fugări*, *pîndăci / pîndări* ; dintre acestea, literare și în consecință mai cunoscute sînt formele în *-ări*.

Un caz similar fonetic cu cele de mai sus, dar singular în felul său, îl constituie verbul *pietrici* (reg.) 1. „a pietrui", 2. (despre zăpadă în faza topirii) „a se face zgrunțuroasă, a se întări, a se solidifica", derivat de la *pietricea*, dar care putea fi înțeles de vorbitori ca derivat de la *piatră* ; deci, ar fi putut servi și el, pe lîngă celelalte, ca model pentru formarea altor verbe în *-(i)ci*.

Alături de verbele de acest tip, mai pot fi menționate derivatele regresive de la adjectivele terminate în sufixul : *-(ă)cios*, *-(i)cios*. Este vorba de verbe cu valoare eventivă :

albici < *albicios* ;
sărăcăci < *sărăcăcios* ;
aceeași situație o au și verbele învechite :

orbici „a nu mai vedea bine, a orbi" — DOSOFTEI, V. S. dec. 226r/23, derivat regresiv de la substantivul *orbiciune*, semnalat de Tiktin ;

unici — 1. „a comunica, a cădea sau a se pune de acord, a se înțelege" ; 2. „a se uni", derivat regresiv de la substantivul *uniciune* „unire, alianță, acord ; unicitate". Alf Lombard, în *Le verbe roumain* [1] — vol. II, p. 841, îl apropie pe de o parte de *un* și *uni*, pe de alta de vechiul substantiv *uniciune*.

Și aici vorbitorii au impresia unui sufix *-ci*, datorită paralelismului acestor verbe cu verbele primare : *albi*, *sărăci*, *orbi*, *uni*, obținute prin simpla derivare cu sufixul verbal *-i*, adăugat direct la adjectivul, substantivul, numeralul de bază. În toate exemplele discutate în acest paragraf, avem, așadar, cazul unui așa-numit fals sufix.

---

[1] Lund, 1955. În cursul lucrării vom mai trimite la același studiu, sub abrevierea LOMBARD, V. R.

Categoria de verbe analizată aici pare să fie mai activă decît celelalte în constituirea unui sufix verbal *-ci*, întrucît are un caracter perfect sistematic, atît sub aspectul formal, cît şi al valorilor semantice. În procesul comunicării, vorbitorii pierd legătura dintre derivatele de acest fel şi etimoanele lor directe, în favoarea unor paralelisme cu unele verbe primare, şi, cu cît astfel de formaţii sînt mai frecvente, se creează impresia unui veritabil sufix, utilizat apoi ca atare în formarea altor verbe cu aceleaşi valori semantice.

Toate verbele cercetate pînă aici au, cum am văzut, cîteva valori semantice bine definite, care puteau să determine în conştiinţa vorbitorilor desprinderea unui sufix special *-ci*. Interesant de observat este că nici unul dintre aceste verbe nu are etimon latinesc sau, dacă au rădăcină latinească, sînt formate pe teren românesc. Cele mai multe, dacă nu sînt de origine slavă, au o etimologie necunoscută ori onomatopeică.

5. Valorile verbelor enumerate pînă aici au fost preluate de către derivatele cu adevăratul sufix *-ci*. Acesta din urmă are şi diferite variante datorate unor cauze fonetice (preluarea vocalei finale a etimonului sau o armonie vocalică), prin care, înainte de *-ci*, apare o vocală (*-ă-*, *-o-*, *-i-*, *-u-*).

Gramatica Academiei, ed. I, aminteşte acest sufix, considerînd valoarea lui „frecventativă şi uşor peiorativă" şi specificînd că este unul din puţinele sufixe cu care se formează verbe derivate de la alte verbe. Sînt citate: *clipoci*, *împletici*, *spălăci*, *zburătăci* (vol. I, p. 326).

În lucrarea citată, Alf Lombard, discutînd verbele terminate în *ci*, observă că „într-un mic număr de cazuri este vorba de un sufix, sau de ceva care seamănă cu un sufix" (p. 841). Constată chiar existenţa variantelor acestui sufix, amintind grupurile *-ăc-*, *-ec-*, *-ic-*, *-oc-*, *-uc-* înaintea sufixului verbal de conjugarea a IV-a (p. 837–838) [2].

În cele ce urmează vom analiza verbele cu sufixul *-ci*, grupîndu-le după criteriul variantelor sufixului.

A. Distingem o grupă de verbe cu varianta *-ăci*:

chitcăci < *chitcăi* (reg.) „a face ceva încet, cu ezitări, cu minuţiozitate";

hăpăci < *hăpăi* (reg.) „a mînca cu zgomot, a hăpăi". Ambele au valoare onomatopeic-iterativă, ca şi verbele de la care derivă

---

[2] Se impune observaţia că autorul grupează verbele în *-ci* şi *-gi* împreună, urmărind în primul rînd tipuri de flexiune şi mai puţin procedeul formării acestor verbe. Analizînd cazurile în care crede că recunoaşte un sufix *-ci*, Lombard enumeră la p. 838 următoarele verbe: *bătuci*, *despletici*, *împletici* (*-uci*, *-eci*), *scornoci*, *scotoci*, *spălăci*, *ştirici*, *temeliici*, *umblăci* (*îm-*) (pe care-l derivă din *îmblăti*, îndoindu-se însă că e vorba de un sufix *-ci* în acest verb, la p. 842; socotim că *îmblăci* este legat de substantivul *îmblăciu*), *zbătuci*, *zburătăci*, iar la p. 841 mai adaugă pe *încotătăci*. Alte verbe menţionate de lingvistul suedez şi care interesează subiectul în discuţie sînt: *îngăimăci*, *ticăci* (p. 844, considerate cu etimologie nesatisfăcătoare), *clipoci* (pe care-l interpretăm în alt mod) şi *uimăci*. Mai considerăm ca derivate cu sufixul *-ci* şi următoarele verbe, neconsemnate de Lombard: *chitcăci*, *doctorici*, *hăpăci*, *moralici*, *nimicci*, *papagalici*, *solăci*, *tăblăci*.

îngăimăci < *îngăima* (reg.) „a (se) încurca, a (se) zăpăci”. Are valoare iterativă. Lombard, în V. R., p. 844, îl trece la categoria verbelor fără etimologie satisfăcătoare, dar îl apropie de sinonimul său *îngăima*, de la care de fapt derivă.

solăci (neobişnuit) „a cerceta, a se informa” : *Să cerce şi să* ***solăcească*** *unde este sau unde ar putea să fie tipografia cea românească.* ŞINCAI, H. R. 119/9. Etimologia verbului nu este stabilită în dicţionare; îl considerăm însă derivat de la *sol* („persoană trimisă undeva cu o misiune”), atît pe baza fonetismului, cît şi a apropierii semantice.

spălăci < *spăla* (cf. şi LOMBARD, V. R. 838) „a se decolora, a deveni mai deschis, mai şters”. Are valoare eventivă. Ca şi *îngăimăci*, *spălăci*, prin adăugarea sufixului, îşi schimbă sensul faţă de verbele de conjugarea I de la care derivă.

tăblăci < *tablă* — „a da pieii care a fost scoasă din soluţia de argăseală şi întinsă pe tigliciu flexibilitate şi lustru, trăgînd-o în toate direcţiile”. Valoarea verbului este cea eventivă.

ticăci < *ticăi*, cf. Tiktin; (înv.) „a fi pradă durerii, a fi nenorocit, a duce o viaţă grea şi mizerabilă ; a suferi, a se chinui, a se trudi”. Lombard, în V.R. p. 844, îl consideră cu etimologie nesatisfăcătoare.

uimăci (reg.) „a se zăpăci, a rămîne uimit”. Atît dicţionarele noastre, cît şi Lombard (V.R., p. 841) indică drept etimon contaminarea între *uimi* şi *buimăci*. Verbul are o nuanţă semantică eventivă.

B. Varianta *-ici* :

despletici < *despleti* (cf. şi LOMBARD, V. R. 842);

împletici < *împleti* (cf. şi LOMBARD, V. R. 842); 1. (despre şarpe sau plante agăţătoare) „a (se) încolăci (în jurul unui obiect), a (se) strînge cerc”; 2. (despre picioarele sau limba omului) „a (se) împiedica, a (se) încurca, a (se) poticni, a şovăi”. Verbul are valoare iterativă.

ştirici < *ştire* (cf. şi LOMBARD, V. R. 841). 1. „a căuta să afle ceva (cu şiretenie), a cerceta, a se informa, a iscodi” ; 2.„a comunica, a da de ştire”. Valoarea verbului este cea iterativă.

temeliici < *temelii* (cf. şi LOMBARD, V. R. 841) (< v.sl. *temeliti* „a întemeia, a zidi, a fonda”) „a fonda, a întemeia”. *Fără blagoslovenia bisericii ceii mari de pe acele locuri s-au* ***temeliicit*** *acea biserică.* PRAV. GOV., ap. G. Murnu, *Studiu asupra elementului grec antefanariot în limba română*, Bucureşti, 1894, p. 56.

O situaţie specială au trei verbe care se încadrează tot aici, şi anume :

doctorici
moralici
papagalici,

întrucît sînt singurele derivate de la rădăcini neologice, toate celelalte verbe amintite în paragraful 5 fiind specifice limbii populare. Aceste trei verbe s-au folosit sau se mai folosesc încă şi în limba literară. Cu privire la *doctorici* se poate afirma cert că este un verb de origine populară (vezi varianta fonetică *doftorici*, derivată de la neologismul adaptat popular), iar limba literară l-a preluat cu sensul popular desemnînd acţiunea de „a îngriji un bolnav”, dar nu exercitată de un profesionist. Celelalte două, *moralici* „a

Scanned with OKEN Scanner

face morală” şi *papagalici* [3] „a deprinde, a învăţa ceva mecanic, a imita”, au valoare peiorativă, singura cu care sufixul a circulat vreodată în limba literară.

C. Varianta *-oci* :

clipoci — 1. „a i se închide cuiva ochii de somn şi a se sili să-i ţină deschişi clipind din pleoape; a mişca mereu pleoapele (de somn)” : *Ia, lăsaţi, măi, zise Ochilă, **clipocind** mereu din gene*... (CREANGĂ, P. 257); fig. (mai ales despre lumină): „a pîlpîi, a slăbi în intensitate înainte de a se stinge; (rar) a (s)clipi” : *Lampa **clipoci** repede*; 2. (despre apă) „a face un zgomot uşor, a susura” : *Dîmboviţa curgea galbenă, tulbure, **clipocind** pe sub sălcii*. G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. I, 88. Alf Lombard, în V. R., p. 843, pentru etimon trimite la bg. *klepač* „pleoapă”, ceea ce ar putea fi adevărat pentru primul sens al acestui verb. Însă valoarea onomatopeică, cu referinţă la apă, sugerează derivarea verbului de la o interjecţie cu sufixul *-(o)ci*.

scornoci < *scorni* „a născoci, a inventa lucruri neadevărate pe seama cuiva”. Lombard, în V.R., la p. 837—838, îl consideră derivat tot de la *scorni*, iar la p. 844, incluzîndu-l în categoria verbelor fără etimologie satisfăcătoare, propune pentru a-l explica o încrucişare între *scorni* şi *născoci*.

scotoci < *scoate* (cf. şi LOMBARD, V. R. 838). 1. „a cerceta amănunţit, a răscoli peste tot căutînd ceva”; 2. „a scoate ceva de la fund, a aduna cu migală, cu atenţie”. Sufixul, schimbînd sensul noului verb, îi imprimă acestuia o valoare iterativă.

D. Varianta *-uci* :

bătuci < *bate*, cf. Tiktin, „a bate bine, a bătători”; p. ext. (despre drumuri) „a aşterne (cu nisip sau pietriş), a şoselui”. (cf. şi LOMBARD, V. R. 838).

împletuci (o variantă a lui *împletici*);

zbătuci < *zbate* „a bate mult, a zbate un obiect ca să se scuture”. Lombard, în V.R., p. 838, îl consideră ca format prin contaminare între *zbate* şi *bătuci*, iar Scriban trimite numai la *bătuci*, consemnînd şi o variantă *zubătuci*.

Verbele descrise aici au valoare iterativă, primele două deosebindu-se din punctul acesta de vedere de cuvintele de bază de la care derivă.

E. Sufixul *-ci* e adăugat direct la rădăcina terminată în consoană : *nimicci* < *nimic*, paralel cu *nimici*, caz unic din punct de vedere fonetic.

F. Sufixul *-ci* are şi o variantă amplificată *-ătăci*, care s-a putut desprinde de la verbe derivate din adjective de tipul :
sălbatec > *sălbătăci*
zburatec > *zburătăci*

[3] *Papagalici*, pe care l-am considerat ca fiind format de la *papagal* cu suf. *-(i)ci*, ar putea fi interpretat şi ca un derivat regresiv din adverbul *papagaliceşte*.

Scanned with OKEN Scanner

şi la crearea căreia au putut concura şi verbele derivate de la participii de conjugarea I la care s-au adăugat variantele : *-ăci*, *-oci* (ex. : *spălătoci* < *spălat* + *-oci* ; *zburătăci* poate fi şi el analizat de vorbitori în *zburat* + *-ăci*). Am afirmat că este o variantă amplificată a sufixului, fiindcă la verbe care de obicei se termină deja în *-ci*, apare, ca un fel de infix, grupul *-ăt-* :

încolăci > *încolătăci* (Tiktin : „După *împleti* > *împletici*, şi : *încolăci* > *încolătăci*"), cf. şi LOMBARD, V. R. 840—841, unde apare şi varianta *încolătuci* ;

descolăci > *descolătăci* (cf. şi LOMBARD, V. R. 841) ;

tărbăci — *tălbăci* > *tălbătăci*, fără ca noile derivate să aibă nuanţe semantice în plus.

Cu aceeaşi variantă a sufixului este format şi verbul *zarnătăci* < *zîrnă* („buruiană care împiedică creşterea plantelor din jur") „a rămîne mic, pipernicit" (cf. Scriban).

Tipului de verbe amintit mai sus, format prin derivarea de la adjective terminate în *-atec*, i-ar putea aparţine şi verbul *rătăci*, pentru al cărui etimon se trimite la forme neatestate (dicţionarele etimologice îl explică printr-un lat. **erraticire* < **erraticare* < *erraticus* — ultimul, citat şi de Tiktin ; Lombard, în V. R. p. 839, îl explică tot printr-o formă neatestată, de data aceasta rom. **(a)ratec*, continuator al lat. *erraticus*). O ipoteză plauzibilă cu privire la originea acestui verb, care apelează la posibilităţile interne ale limbii, este cea indicată de acad. Al. Graur în *Notes d'étymologie roumaine* (în BL. VIII (1940), p. 220 — 221) : adjectivul *singuratec* dă naştere verbului *singurătăci*, în care a fost recunoscut adjectivul *singur*, iar ulterior s-a renunţat la acesta fiind socotit superfluu.

Din analiza verbelor formate cu sufixul *-ci*, rezultă că uneori sufixul conferă derivatului o nuanţă semantică în plus (*bătuci*, faţă de *bate*, *spălăci* / *spăla*), iar alteori valoarea rămîne aceeaşi (*zbătuci* / *zbate*, *nimicci* / *nimici* ; verbele onomatopeice).

Marea majoritate a verbelor care alcătuiesc această categorie specială în cuprinsul conjugării a IV-a sînt vechi : apariţia lor la această conjugare se explică tocmai prin faptul că ea era foarte productivă într-o epocă mai veche a limbii române.

CONCLUZII

În încheiere vom face o caracterizare specială a verbelor în *-ci*.

Aspectul fonetic este specific încă de la verbele care nu conţin sufixul propriu-zis şi în care constatăm prezenţa unei lichide (*r* sau *l*) înaintea consoanei *-č* cu care formează un grup consonantic expresiv :

chirci, *încîlci*, *momîrci*, *stîlci*, *stîrci* etc.

sau a armoniei vocalice :

bălăci, *bălbărăci*, *bolboci*, *forfoci*, *înşomoltoci*.

Derivatele propriu-zise se caracterizează însă printr-o armonie vocalică mai ales, care sugerează onomatopeea — etimonul :

hăpăci < *hap* — *hap*

sau care apare prin asimilare :

scornoci < *scorni*.

În general în limba populară există un joc fonetic între vocala *ă* şi *o* la verbele terminate în *-ci*, creîndu-se o armonie vocalică :

conăci — *conoci* ;
înşomoltăci — *înşomoltoci* ;
zbrotăci — *zbrotoci*.

Armonia vocalică se extinde şi la verbele neonomatopeice :

spălăci — *spălătăci* ;
tălbăci — *tălbătăci*.

Armonia vocalică pare să fie, alături de anumite finale ale cuvintelor de bază, cauza variantelor fonetice ale sufixului *-ci*. Dintre ele, cel mai bine reprezentată este varianta *-ăci*.

Din punct de vedere semantic, cele mai multe verbe cu sufixul *-ci* sînt onomatopeice şi iterative, unele însumînd chiar amîndouă aceste valori ; cîteva arată devenirea.

Cu privire la circulaţia derivatelor, constatăm că aceasta este restrînsă în spaţiu, reducîndu-se la limba populară sau la vorbirea regională, întrucît este vorba de un sufix caracteristic în derivarea acestor aspecte ale limbii. Excepţiile pătrunse în limba literară au, de altfel, o nuanţă nouă, care le marchează întrucîtva, izolîndu-le în felul acesta.

Scanned with OKEN Scanner

SUFIXUL ANTROPONIMIC *⊥EA*

DE

IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU

I. GENERALITĂȚI

1. Considerăm sufixul *⊥ ea* un sufix onomastic deoarece din examinarea tipurilor de formații cărora le dă naștere reiese caracterul său specializat pentru formarea numelor proprii.

Singurul tip de formații care poate fi pus în discuție din acest punct de vedere îl constituie poreclele, a căror situare globală în categoria numelor proprii sau a celor comune nu este categoric rezolvată din punct de vedere principial. În ceea ce privește poreclele formate cu sufixul *⊥ ea*, unii autori sînt de părere că avem a face cu nume comune [1]. Deoarece chiar potrivit acestei interpretări poreclele ar constitui singura categorie de nume comune formate cu sufixul *⊥ ea* — acest sufix nefăcînd parte dintre mijloacele generale de derivare a numelor comune —, existența lor nu este suficient de probantă pentru a contrazice caracterizarea lui *⊥ ea* ca sufix onomastic. În plus, faptul că aceste formații nu reprezintă numai simple epitete efemere, ci îndeplinesc în mod sistematic aceeași funcție ca și numele proprii și mai ales faptul că ele prezintă același comportament gramatical (morfologic și sintactic) ca și acestea — ceea ce le deosebește de poreclele constituite de substantive sau adjective propriu-zise — ne determină să încadrăm poreclele formate cu sufixul *⊥ ea* în categoria numelor proprii [2].

De altfel, chiar formațiile de acest tip cu folosire mai frecventă și mai generală și care au pătruns din această cauză în dicționare — de felul lui *Buftea*, *Burtea*, *Codea*, *Flocea*, *Mogorogea*, *Motoflocea*, *Nodea*, *Ștoflocea* ș.a. — au, pe lîngă o serie de trăsături caracteristice numelor

[1] Astfel, G. Pascu le consideră adjective pe baza funcției lor calificative (*Sufixele românești*, București, 1916, p. 299), în ciuda faptului că aceste formații nu prezintă particularitățile gramaticale ale adjectivelor, ci pe cele ale substantivelor.

[2] Menționăm că numele derivate cu sufixul *-ilă*, care se află într-o situație asemănătoare cu derivatele în *⊥ ea*, sînt considerate de Mioara Avram nume proprii sau quasi-proprii (*Sufixele românești -ilă masculin și -ilă / ⊥ ilă feminin*, în SMFC II, p. 154).

comune (dintre care ni se pare că hotărîtoare pentru includerea lor în dicționare a fost prezența o b l i g a t o r i e a sensului), și o serie de particularități și restricții flexionare și sintactice specifice numelor proprii (chiar dacă fiecare trăsătură în parte nu aparține e x c l u s i v acestora). Înseși dicționarele consemnează astfel de particularități ale poreclelor formate cu sufixul *-ea* : invariabilitate de gen (lipsa moțiunii), număr și caz (cu excepția formei de vocativ), fixare în genere în forma articulată, funcții sintactice limitate (subiect, „adresare" în vocativ, mai rar nume predicativ).

De altfel granița dintre numele comune și cele proprii nu este rigidă, iar discutarea amănunțită a specificului fiecăreia dintre cele două categorii (care au și trăsături comune) depășește cadrul acestui articol.

2. Numele proprii formate cu sufixul *-ea* desemnează exclusiv : a) persoane sau (rar) b) ființe asimilate lor în anumite privințe (animale domestice sau ființe imaginare) și denumite prin formații de tipul poreclelor. Consemnînd existența celei de a doua categorii considerăm în același timp că numărul neînsemnat al reprezentanților acesteia în raport cu antroponimele și mai ales lipsa unor trăsături specifice lor îndreptățesc considerarea sufixului *-ea* drept un sufix p r i n e x c e l e n ț ă a n t r o p o n i m i c.

3. Caracterul sufixului discutat a influențat desfășurarea cercetării și organizarea expunerii : din cauza ambiguităților de interpretare care apar frecvent în analiza formațiilor studiate (situație cunoscută în studiul numelor proprii în general) mai ales în privința originii lor, ne-am bazat concluziile în special pe cercetarea cazurilor mai puțin echivoce, semnalînd și tipurile de ambiguități pe care le prezintă restul materialului studiat. Dubiile nu sînt cu totul excluse decît atunci cînd un document sau un informator oferă explicația autentică a genezei numelui unei anumite persoane, ceea ce se întîmplă foarte rar ; de aceea în onomastică, cele mai multe etimologii sînt mai curînd probabile decît certe. Mai mult, pentru același nume purtat de persoane diferite, explicațiile pot fi diverse.

Din aceste motive nu am dat la fiecare categorie lista exhaustivă a formațiilor care s-ar putea încadra în ea, ci numai exemplele cele mai puțin discutabile ; de altfel, abundența materialului înregistrat (aproape 3 000 de cuvinte) nu permitea reproducerea listelor complete, care și așa nu ar fi avut un caracter definitiv, numărul exemplelor putînd fi oricînd sporit prin adăugarea altor formații.

Consemnarea unor noi exemple nu credem însă că ar putea aduce modificări importante ; izvoarele folosite ni s-au părut suficiente pentru concluziile cercetării, chiar dacă nu pot epuiza toate numele existente.

Am folosit ca izvor principal *Dicționarul onomastic romînesc* (DO) [3] al lui N. A. Constantinescu, care își propune să dispenseze pe cercetătorii vechii noastre antroponimii de studierea documentelor, bazîndu-se tocmai pe despuierea lor. Am utilizat această sursă cu oarecare prudență, mai ales

[3] București, 1963.

în cazul explicațiilor și filiațiilor propuse, dar și în privința materialului însuși (din motive care vor apărea mai departe, passim).

Pentru numele de familie actuale am adăugat pe cele cuprinse în *Lista abonaților la serviciul telefonic București*, edițiile 1958 și 1965, considerînd că ea reflectă în linii mari sistemul oficial actual al numelor de familie pentru întreaga țară, locuitorii capitalei provenind din toate regiunile țării, atît din mediul urban, cît și din mediul rural (o comparație sumară cu listele similare pentru restul țării a confirmat această presupunere).

Am folosit de asemenea numele înregistrate în diversele dicționare ale limbii române (TDRG, DLR, DLRC, DM, DI), în studiile citate și în cercetări dialectale sau de altă natură, care cuprind și liste de antroponime, întregind materialul cu numele întîlnite în publicații, literatură etc.

II. STABILIREA LISTEI DERIVATELOR

Această operație a constituit o problemă de opțiune, deoarece identificarea sufixului și a temei s-a dovedit deosebit de dificilă și uneori chiar imposibilă, astfel că circa jumătate din numele înregistrate sînt numai presupuse a fi formate cu sufixul *-ea*.

Considerăm de aceea necesar să insistăm în mod deosebit asupra acestei dificultăți, specifice studiului numelor proprii spre deosebire de cel al numelor comune și provenind din caracterul obscur al temei, care este în plus adesea trunchiată. Uneori sînt posibile și în principiu egal îndreptățite mai multe moduri de analiză: astfel, trebuie să semnalăm, anticipînd, că în unele cazuri este greu de stabilit dacă sufixul nu este cumva *-cea*, *-lea* sau *-nea* sau consoana aparține temei și sufixul este într-adevăr *-ea* [4].

Este de asemeni greu de stabilit dacă avem a face în toate cazurile cu unul și același sufix *-ea*, deoarece numele în care apare au vechime și mai ales proveniențe diferite. Adoptăm în această privință părerea acad. Al. Graur, care consideră că în ciuda diversității de origine (cu privire la care vezi IX), *-ea* se prezintă în cele din urmă ca un „sufix cu formă și valoare u n i t a r ă" (subl. ns.) [5], părere confirmată, așa cum se va vedea, și de cercetarea noastră. Aceasta justifică tratarea laolaltă a formațiilor — relativ diferite în unele privințe — discutate în cele ce urmează.

Și în cazul numelor studiate de noi se pune una din problemele cele mai dificile care apar în studiul formării cuvintelor și anume aceea a delimitării derivatelor care au luat naștere pe teren românesc de cele împrumutate gata formate; în cazul antroponimelor, care se împrumută relativ mai ușor decît numele comune, rezolvarea acestei probleme este și mai dificilă. Întrucît de soluționarea ei depinde direct evaluarea pro-

---

[4] Frecvența și productivitatea reduse ale sufixelor *-cea*, *-lea* și *-nea* nu indică decît teoretic drept mai probabilă cea de a doua analiză.

[5] Al. Graur, *Nume de persoane*, București, 1965, p. 120.

Scanned with OKEN Scanner

ductivității unui sufix, am făcut mai departe (VII) distincție între frecvența apariției sufixului — pentru stabilirea căreia am luat în considerație atît numele formate în românește, cît și pe cele împrumutate — și productivitatea lui pe teren exclusiv românesc.

Unele nume la care apare sufixul *-ea* nu sînt rezultatul derivării directe cu acest sufix de la temele respective, ci provin de la nume de diverse origini, prin substituirea desinenței sau sufixului numelui respectiv cu sufixul *-ea* (vezi la VII problema românizării numelor de familie străine); am inclus și aceste cazuri printre numele derivate cu sufixul *-ea*, deși nu provin de la teme românești de apelative sau de antroponime, pentru motivul că modificarea formei lor s-a produs în românește.

Din discuția de mai sus reiese că determinarea structurii numelor proprii nu poate avea, în multe cazuri, cel puțin deocamdată, rigoarea pe care o cerem analizei numelor comune.

În cele ce urmează vom lua ca obiect al cercetării toate numele care admit analizarea lor ca formații incluzînd sufixul *-ea*, chiar dacă ele nu mai sînt astfel analizabile pentru vorbitori, indiferent unde, cînd și în ce mod au luat ele naștere (făcînd însă precizările necesare acolo unde referirea la modul lor de apariție este semnificativă).

III. VARIANTELE SUFIXULUI *-EA*

Variantele sufixului *-ea* au o pondere cu totul minoră, însă consemnarea unora dintre ele are importanță pentru studiul originii și evoluției sufixului. Deși existența lor comportă explicații de naturi diferite, în plan *sincronic* ele apar ca variante, mult inferioare numeric formei *-ea*, cu care pot alterna în combinație cu aceleași teme.

1. Varianta *-e*

Această variantă se deosebește de *-ea* prin repartiția diferită în spațiu și timp.

Astfel, în partea de sud și sud-vest a țării (în Cîmpia Dunării și Banat), numele actuale în *-e*, de felul lui *Cîrste*, *Dobre*, *Gane* etc. sînt rezultatul unor împrumuturi relativ recente din onomastica popoarelor slave sud-dunărene. Paralel cu ele există de la aceleași teme forme în *-ea* (*Cîrstea*, *Dobrea*, *Ganea*), care sînt fie vechi în limbă și provenite din prenume slave, fie recente și provenind din nume de familie bulgărești în *-ev* și reprezentînd, toate, rezultatul altei forme de adaptare a numelor slave corespunzătoare la sistemul onomastic românesc (cu privire la această problemă vezi Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 97).

Din DO (care indică în genere data și proveniența numelor înregistrate) rezultă că în epoca celor mai vechi documente (începînd cu secolul al XV-lea), numele în *-e* erau mult mai frecvente decît astăzi și că ele nu

Scanned with OKEN Scanner

se limitau la o regiune anumită, ci se întîlneau în toate provinciile românești, în timp ce formele în *-ea* erau la început mai rare ; evoluția ulterioară a dus însă la inversarea raportului dintre cele două forme. Aceste constatări — pe care le facem sub rezerva unor posibile interpretări inexacte ale alternanței *e/ea* în grafia chirilică a numelor reproduse în DO — cărora li se adaugă considerentele discutate la IX, ne fac să socotim această formă în *-e* a numelor studiate ca fiind mai veche decît forma *-ea*[6] ; raportul dintre aceste două variante va fi discutat mai amănunțit în același loc.

2. Varianta *-a*

Această formă reprezintă în unele cazuri (de pildă după *r*, *s* sau *z*) o variantă fonetică dură a lui *-ea*, ca în perechile de tipul *Ciurea — Ciura*, *Zbierea*, — *Zbiera*, *Chiosea — Chiosa*, *Berzea — Berza*, *Cuzea — Cuza*, *Sturzea — Sturza*.

Există însă și cazul contrar, în care *-a* este originar și a fost înlocuit numai ulterior, din diverse motive (pentru care vezi Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 121), cu sufixul *-ea*, dînd naștere unor dublete de tipul *Costa* (< *Constantin*) — *Costea* sau în care *-a* este un alt sufix, ca în hipocoristicele slave de felul lui *Ghera*, *Iura*, care circulă în românește paralel cu *Gherea*, *Iurea*.

În sfîrșit, pentru unele nume de familie se poate face și presupunerea că varianta cu *-a* este rezultatul înlocuirii deliberate, de către înșiși purtătorii lor, a sufixului *-ea* cu *-a*, după modelul numelor de familie grecești, albaneze și aromânești terminate în *-a*. Noua formă pare, datorită rarității ei, mai puțin banală și în consecință mai distinsă și chiar „exotică", împiedicînd și apropierea numelor respective de porecle (a se compara, de pildă, *Lupa* și *Lupea*, *Mosora* și *Mosorea*, *Orza* și *Orzea*, eventual și *Berza* - *Berzea*, pentru care explicația propusă mai sus nu este singura posibilă).

3. Varianta *-ia*

Apare în numele de familie purtate de ardeleni și bănățeni *(Creția Henția, Monția)* și a fost explicată de acad. Al. Graur (*lucr. cit.*, p. 122) ca variantă ortografică a lui *-ea*, datorată funcționarilor de stare civilă care nu cunoșteau suficient limba română. Asemenea forme s-au răspîndit apoi în Muntenia și Moldova (cf. *Horia* pentru *Horea*) ; tot printr-o grafie străină s-ar putea explica și forma *Golia* față de *Golea*.

Excludem din discuție terminația *-ia* a prenumelor femeiești de origine rusă (deși reprezintă un mod de redare grafică în românește a aceluiași

[6] I. Bilețchi-Albescu socotește forma *-e* posterioară și o atribuie influenței maghiare (*Elemente ungurești în patronimia românească*, în *Anuarul Liceului „Dragoș-Vodă"*, Cîmpulungul Moldovenesc, XVIII (1941), p. 47), explicație contrazisă însă de vechimea și răspîndirea acestei forme.

-я care formează în limba rusă hipocoristice atît de la nume de femei, cît și de la nume de bărbați), deoarece această formă a ieșit din sfera sufixului *-ea* (specializat în românește, așa cum se va vedea, pentru nume bărbătești), intrînd într-aceea a afixelor specifice prenumelor femeiești. Ne referim la nume de felul lui *Nadia*, *Sonia*, *Tania* ș.a., cărora le corespund în rusește *Надя*, *Соня*, *Таня*, în timp ce hipocoristicelor bărbătești *Коля*, *Ваня* etc., formate cu același sufix, le corespund în românește *Colea*, *Vanea*, a căror parte finală diferă, cel puțin grafic, de cea a numelor feminine — care poate fi eventual explicată drept o grafie străină, consecință a pătrunderii numelor respective printr-o filieră apuseană.

IV. TEMELE DERIVATELOR ÎN *-EA*

Temele la care este atașat acest sufix sînt foarte variate. Temele identificate se grupează în mai multe categorii, după cum provin din:

1. **nume proprii** și anume antroponime, temele provenite din toponime fiind excluse (sufixul *-ea* se află deci într-o situație opusă în raport cu *-eanu*). Temele antroponimice pot rezulta din:

a. prenume, în genere bărbătești, în formă

α. întreagă: *Anghelea*, *Drăganea*, *Panaitea*, *Pandelea*, *Pavelea*, *Sofronea*, *Șendrea* sau mai ales

ß. trunchiată, menținîndu-se fie partea inițială, fie partea finală: *Bogdea*, *Canea* < *Răducanu*, cf. DO, *Chinea* < *Ioachim*, *Chirea* <*Chiriac*, *Fonea* < *Sofonie*, *Manea* din *Manole* sau nume terminate în *-man*, *Matea* < *Matei*, *Mintea* < *Dominte* cf. DO, *Mitrea*, *Monea* < *Filimon* sau alte nume terminate în *-mon*, *Motea* < *Timotei*, *Pantea* < *Pantelimon*, *Pintea* < *Pintilie*, *Rafea* < *Rafail*, *Serea* < *Serafim*, *Sotea* < *Sotir*, *Spirea* < *Ispir* sau *Spiridon*, *Ștefea*, *Todea*. Multe din temele antroponimice sînt de proveniență slavă;

b. nume de familie — mult mai rar — de origini foarte variate românizate cu ajutorul sufixului *-ea*: bulgărești în *-ev* (*Ganea* < *Ganev*, *Țonea* < *Țonev*), maghiare și grecești terminate de cele mai multe ori în *-i* (*Nagy* se reflectă în *Naghiu*, dar și în *Noaghea*; cf. și *Gáldi* — *Galdea*, *Lemeny* — *Lemnea*, contaminat probabil cu *lemn*, *Rakoczi* — *Racoțea*, *Vecerdy* — *Vecerdea* și respectiv *Ralli* > *Ralea*, *Lambros* > *Lambru* și *Lambrea*, *Mavros* > *Mavru* și *Mavrea*). Vezi pentru aceste categorii Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 97—99 și 122. Mai adăugăm cîteva nume de alte origini: tc. *Hamza* > *Amzea*, *Kőse* > *Chiosea*, it. *Orlando* > *Orlandea*.

2. **apelative** de indiferent ce origine, în principiu fiind posibilă și derivarea de la neologisme. Derivatele de la apelative sînt, cel puțin în momentul formării lor, porecle; avînd în vedere faptul că poreclele iau naștere în special în cadrul vorbirii populare sau familiare, este firesc ca majoritatea formațiilor să provină din cuvinte obișnuite în acest sector al comunicării — deci în cazul cuvintelor de origine relativ recentă de la acelea cu

Scanned with OKEN Scanner

răspîndire largă — *Caraulea* < *caraulă*, cf. DO, *Oțelea*, *Tutunea*, *Țigărea* etc.

Aceste teme nu provin numai din substantive, cum se crede de obicei, deoarece aceasta este într-adevăr situația celor mai multe derivate, ci și din alte părți de vorbire și anume:

a. substantive: *Albinea*, *Barabulea*, *Beznea*, *Ciotea*, *Ciutea*, *Codea*, *Colțea*, *Corbea*, *Cornea*, *Florea*, *Grozea*, *Hoțea*, *Jimblea*, *Jupînea*, *Mogîldea*, *Negea*, *Lulelea*, *Norocea*, *Oțetea*, *Scripcea*, *Stîrcea*, *Șoldea*, *Zălogea*;

b. adjective: *Albea*, *Blegea*, *Blîndea*, *Ciungea*, *Dălbea*, *Fonfea*, *Mititelea*, *Mîndrea*, *Negrea*, *Netotea*, *Ologea*, *Scundea*, *Spînea*, *Șchiopea*, *Știrbea*;

c. verbe: *Brodea*, *Cioplea*, *Frigea*, *Ghicea*, *Horea*, *Lingea*, *Mozolea*, *Pîrlea*, *Răcnea*, *Scîncea*, *Scornea*, *Tologea*, *Trăsnea*, *Urlea*, *Zbierea*;

d. adverbe: *Josea*, *Lesnea*, *Susea*;

e. interjecții și formații onomatopeice: *Dondea*, *Haidea*, *Țîștea*.

V. MODIFICĂRI PRODUSE ÎN TEMĂ

Derivarea cu sufixul *-ea* nu provoacă alternanțe fonetice obligatorii în temă, cu excepția palatalizării consoanelor finale (*c* > *č*, *g* > *ğ* : *buric* > *Buricea*, *butuc* > *Butucea*, *curcă* > *Curcea*, *bleg* > *Blegea*, *boșorog* > *Boșorogea*, *cîrlig* > *Cîrligea*).

Ea nu determină diftongarea obligatorie a vocalei din temă. DO atestă variația *e*/*ea* în temă la nume ca: *Bechea* — *Beachea*, *Benghea* — *Beanghea*, *Ghenghea* — *Gheanghea*, *Tempea* — *Teampea* etc.; cum această alternanță apare uneori la numele uneia și aceleiași persoane, iar alternanța *o*/*oa* nu este înregistrată, s-ar putea să ne aflăm în fața unui simplu fapt de grafie, care ar îndreptăți interpretarea acestui *ea* ca *e*, cu atît mai mult cu cît forme diftongate nu am întîlnit pentru limba actuală.

Mai mult, numelor comune cu diftong în temă le corespund derivate în *-ea* fără diftong: *Bolea* față de *boală* — dar poate proveni și din *a boli* —, — *Codea* < *coadă* — dacă nu provine din *a se codi*, în unele cazuri —, *Florea* < *floare*, *Grozea* < *groază*. Acad. Al. Graur presupune în legătură cu aceste nume următoarele: „dans les noms comme *Florea*, etc. il ne s'agirait pas d'une monophtongaison de *oa* sous l'influence de *ea* suivant, mais bien d'une conservation de la voyelle ancienne, qui, ailleurs, s'est diphtonguée" — deoarece *-e* final devenit deja *-ea* nu mai putea determina metafonia lui *o* la *oa*. În cazul lui *Florea*, lipsa diftongului diferențiază prenumele bărbătesc de corespondentul său femeiesc, *Floarea* [7].

Deși derivarea cu sufixul *-ea* nu este însoțită în genere de schimbarea locului accentului — atunci cînd el cade pe penultima silabă (altfel se mută pe penultima: *a se perpelí* > *Perpélea*) —, se constată uneori în formațiile cu acest sufix trecerea vocalei *a* din temă la *ă*: *Läptea*, *Lăcățea*, *Nălbea* — poate pentru a marca în mod suplimentar opoziția față de numele comun

[7] A. Graur, *Notes d'étymologie roumaine*, în BL IV (1936), p. 81–82.

Scanned with OKEN Scanner

corespunzător (cf. *Stîngăcea* față de *stîngacea* sau *Țigărea* față de *țigarea*) — dacă nu cumva derivatul provine de la o formă flexionară a numelui comun în care s-a produs această trecere (*Fălcea* eventual din *falcă*). Deși uneori s-a răspîndit forma cu *ă* (*Bulgărea* < *bulgarul* sau *bulgăr*, *Călimărea*, *Purcărea*, *Secărea*, *Țăpea*), nici această schimbare nu este obligatorie : circulă și forme cu *a* păstrat — *Copacea*, *Gîrbacea* — și dublete ca *Bumbacea* — *Bumbăcea*, *Ciocanea* — *Ciocănea*, dacă al doilea nu provine din *a ciocăni*, *Dracea* — *Drăcea*, *Fratea* — *Frătea*, *Vlagea* — *Vlăgea*. *a* și *ă* trec uneori la *e* : *grumaz* > *Grumezea*, *omăt* > *Ometea*, *ovăz* > *Ovezea*.

VI. VALORILE SUFIXULUI *-EA* ȘI EVOLUȚIA LOR

Sufixul *-ea* apare în materialul înregistrat la următoarele categorii de nume proprii [8] :

1. **antroponime ;**

2. **zoonime** (nume proprii pentru cîini, cai, boi etc.). Glosarul lucrării lui Ștefan Pașca, *Nume de persoană și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936, cuprinde 15 nume proprii de animale domestice in *-ea* : 4 sînt identice cu nume de persoane *(Florea, Mircea, Onea, Pintea)*, 6 sînt formații de tipul poreclelor, care, cu excepția lui *Mughea* < *mugi*, se folosesc și pentru persoane *(Cioplea, Codrea, Corbea, Flocea, Pletea)*, iar 5 provin din nume proprii unguresți de animale *(Burea* < *Buro*, *Cendea* sau *Cenghea* < *Csendes*, *Rendea* sau *Renghea* < *Rendes*, *Sîlea* < *Szilaj*, *Șurchea* < *Szürke)*.

3. **nume de ființe imaginare** : personaje fictive (*Cotea*, echivalent cu „mutul de la manutanță”, cf. Al. Graur [9], *Ghicea*, cf. *Ce sînt eu, ghicea, să știu?*, echivalent cu *Ce sînt eu*, *Mafalda?*, eventual și *Pieptea* „eu” ; tot aici putem îngloba folosirea unor derivate în *-ea* în ghicitori, unde „personifică” obiectul al cărui nume îl înlocuiesc. Cf. comentariul lui G. Pascu la ghicitoarea *Tiulea-n sus, tiulea-n jos, vine sara burduhos* — fusul : „Cuvîntul pare a fi simțit ca un nume propriu, comp. *Tulea*, *Tuleu* porecle pentru bărbați” [10]. Vezi *ibid.* și ghicitorile *Bordea-n groapă pletele pe spate* — ceapa, *Burtea grosul, fără osul* — sacul cu mălai, *Foltea-n sus, foltea-n jos, vine sara mînios* — fusul ș.a.) și personaje fantastice (*Ciortea*, *Cornea*, *Cotea*, *Negrea*, *Zgîmbea* „dracul”, eventual și *Pîrlea*, numele unui personaj din feeria lui V. Alecsandri *Sînziana și Pepelea*, format, de altfel ca și celelalte nume citate aici, în același mod ca și poreclele.

---

[8] Încadrarea într-o anumită categorie, pe lîngă faptul că nu este totdeauna singura posibilă (același nume putînd îndeplini mai multe funcții) nu este deocamdată realizabilă pentru toate numele, deoarece valoarea derivatelor nu este specificată totdeauna clar în izvoarele existente.

[9] Al. Graur, *Glosar din comuna Reviga (Ialomița)*, în BPH V (1938), p. 178.

[10] G. Pascu, *Despre cimilituri*, Iași, 1909, p. 211.

Antroponimele pot fi :

a. p r e n u m e şi anume :

α. prenume bărbăteşti, cu etimologii variate, în prezent relativ puţin numeroase : *Costea*, *Cristea*, *Florea*, *Manea*, *Medrea*, *Mitrea*, *Oprea*, *Petrea*, *Udrea*, *Voinea*. Unele sînt la origine hipocoristice care şi-au pierdut mai mult sau mai puţin legătura cu numele de bază, devenind relativ independente (*Manea*, *Medrea*) ; altele provin desigur din porecle (*Florea* ; putem adăuga aici şi pe *Corbea* şi *Codrea*, întîlnit ca prenume actual). Prenumele citate se întîlnesc în acelaşi timp şi ca nume de familie.

α'. hipocoristice bărbăteşti, categorie foarte bine reprezentată în limba veche, aşa cum reiese din DO. Cu această funcţie, sufixul *-ea* se alipea formelor trunchiate ale diverselor prenume, fiind probabil în acelaşi timp şi purtătorul unei nuanţe afective, care nu mai este sesizabilă decît poate doar regional (ne gîndim pentru această nuanţă afectivă la forme ca *Miroanea*, *Pavelea* —, deşi nu este vorba în cazul lor de prenume „scurtate” —, deoarece ele sînt folosite în zona Aradului ca forme d e z m i e r d ă t o a r e, intrînd în opoziţie, prin valoarea lor afectivă, cu prenumele oficial). Cităm cîteva exemple din DO : *Andea* < *Constantin*, *Fanea* < *Ştefan*, *Medrea* < *Dumitru*, *Pavea* < *Pavel*, *Silea* < *Vasile*, *Sotea* < *Sotir*, *Ştefea* < *Ştefan*.

β. prenume femeieşti : numai cîteva prenume, cu etimologie neclară, înregistrate (cf. DO) în limba veche şi majoritatea ieşite din uz (*Arhirea*, *Catrea*, *Ilanea*, *Motrea*, *Oltea* ş.a.).

β'. hipocoristice bărbăteşti şi femeieşti în acelaşi timp : singurele înregistrate de DO sînt *Fanea*, *Malea* şi *Manolea*.

Raritatea şi, în cele din urmă, dispariţia ultimelor două categorii se datoreşte necesităţii de a marca prin diferenţe de formă opoziţia de sex, cu atît mai mult cînd prenumele bărbăteşti provin de la aceeaşi temă [11]. La prenumele femeieşti, *-ea* a putut fi lesne asimilat terminaţiei *-ia*, frecventă la această categorie de nume, chiar dacă numele respective aveau *-ea* în limba de origine (vezi mai sus, III 3).

b. p a t r o n i m e, conform ipotezei lui N. A. Constantinescu, pe care n-o socotim suficient demonstrată. În principiu, patronimele, folosite iniţial ca supranume, pentru identificarea mai precisă a persoanelor care aveau eventual acelaşi prenume, puteau deveni ulterior nume de familie. Spre deosebire de hipocoristice, patronimele (ca *Anghelea*, *Nistea* < *Nistor*, *Panaitea*, *Pavelea*) provin în genere de la numele întreg (atunci cînd numele tatălui nu era la rîndul lui rezultatul unei trunchieri). Considerăm însă că N. A. Constantinescu supraestimează rolul patronimelor de formă slavă în vechea onomastică românească. Este greu de presupus că folosirea lor a depăşit cadrul documentelor slave (sau traduse după acestea) ; pentru o discuţie mai amănunţită vezi IX.

c. m a t r o n i m e : cîteva cazuri de nume formate probabil prin refacerea unei forme de nominativ în *-ea* după genitivul în *-ei* şi devenite

[11] Sufixul de formă „feminină” *-ea* este tolerabil la nume bărbăteşti atîta vreme cît dă naştere exclusiv acestui tip de derivate (cf. în DO perechea *Despea* — nume de bărbat — şi *Despa* — nume de femeie.)

nume de familie : *Anea*, *Ghizelea*, *Marghitea*, *Matronea*, *Preotesea* (pentru tipurile de transformări cele mai frecvente ale genitivului matronimic vezi Al. Graur, *Nume de persoane*, p. 130—131).

d. p o r e c l e, înregistrate numai în parte în izvoarele consultate (la cele indicate la I trebuie să adăugăm pentru porecle şi broşura lui I. A. Candrea, *Poreclele la români*, Bucureşti, 1895 şi cîteva articole apărute în ultimii ani mai ales în CL şi menţionate de acad. Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 72 ; nu repetăm trimiterile deoarece fiecare articol ne-a furnizat doar cîteva exemple şi nu putem enumera toate sursele de acest fel). Există numeroase porecle relativ „stabile" în *-ea*, incluse, unele dintre ele, în dicţionare *(Bolea, Buftea, Burtea, Cioplea, Ciotrocea, Ciungea, Codea, Flocea, Gîcea, Laţea, Mogorogea, Moşmogea, Motoflocea, Nodea, Pîrlea, Scîncea, Şchiopea, Ştoflocea, Tologea)*, iar fantezia vorbitorilor şi diversitatea situaţiilor generează necontenit formaţii spontane, efemere dar repetabile. Putem considera de altfel că toate derivatele de la nume comune, indiferent dacă au devenit prenume *(Codrea, Corbea, Florea)* sau, mult mai obişnuit, nume de familie, au fost iniţial porecle. Ca şi derivatele cu sufixul *-ilă*, derivatele în *-ea* de la nume comune desemnează pe purtătorul unei însuşiri, însă în cele mai multe cazuri nu se poate stabili exact sensul poreclei cîtă vreme nu cunoaştem împrejurarea concretă care i-a dat naştere. Totuşi putem presupune fără a greşi prea mult că *Blegea*, *Ciungea*, *Fonfea*, *Şchiopea* pornesc de la o însuşire propriu-zisă, *Burtea*, *Foltea*, *Şoldea* exprimă dezvoltarea caracteristică a unei părţi a corpului, *Barabulea*, *Butucea*, *Corbea*, *Stîrcea* se pot baza pe o comparaţie, iar derivatele de la verbe indică pe autorul unei acţiuni devenită definitorie pentru cel care o îndeplineşte *(Ghicea, Horea, Pîrlea, Trăsnea)* ş.a.m.d.

e. n u m e d e f a m i l i e. Pot proveni din toate categoriile precedente, în special din prenume (şi hipocoristice) şi porecle, iar din patronime cu rezerva făcută la b. şi la IX. Astfel, *Cristea*, *Manea*, *Oprea* provin din prenume — hipocoristice, ca şi *Condrea* < *Condrat*, *Gabrea* < *Gabriel*, *Gherea* < *Gherasim*, păstrate numai ca nume de familie, iar *Barabulea*, *Cornea*, *Grozea*, *Negrea* etc. din porecle.

Din precizările sumare date la fiecare din aceste categorii rezultă că ele n u s î n t t o a t e c o e x i s t e n t e în timp, proporţia relativă a diverselor tipuri fiind de-a lungul vremii diferită. Unele categorii (β, β' şi c) au fost la început slab reprezentate şi au dispărut în scurtă vreme. Alte categorii (cum ar fi α' şi b) şi-au pierdut în decursul timpului importanţa, lăsînd urme în alte categorii care subzistă pînă astăzi (α) sau care sînt de dată mai recentă (e). Se impune în mod deosebit concluzia că avem a face cu categorii d e s c h i s e, unul şi acelaşi nume putînd fi încadrat în mai multe categorii, între care au loc treceri (de la α' şi d la α ; de la α, α', b şi c la e ; nu însă şi de la e la α, evident).

Pierderea unor funcţii şi apariţia altora pot fi explicate în felul următor : în ceea ce priveşte ştergerea valorii afective pe care o presupune folosirea sufixului la formarea hipocoristicelor, credem că ea poate fi pusă în legătură cu faptul că sufixul *-ea* nu este folosit cu valoare diminutivală la derivarea numelor comune, valoare care ar fi susţinut acea funcţie

a sufixului *-ea*. În plus, pierderea legăturii cu prenumele din care derivă (ieşite uneori ele înseşi din uz) şi folosirea frecventă a hipocoristicelor în locul prenumelui corespunzător au ajutat la transformarea hipocoristicelor în prenume autonome. Utilizarea într-o anumită etapă a unui mare număr de hipocoristice în *-ea* ca prenume este sugerată de folosirea lor actuală ca nume de familie, care presupune această fază intermediară.

În ce priveşte extinderea utilizării sufixului *-ea* şi la formarea poreclelor, originea ei poate fi explicată prin faptul că o serie de derivate de la teme antroponimice străine au putut fi apropiate de către vorbitorii limbii române — din dorinţa de a le descoperi o „formă internă" şi din cauza ignorării provenienţei lor reale — de nume comune româneşti, fiind considerate derivate de la acestea. Această interpretare era sprijinită de existenţa cîtorva prenume de felul lui *Badea*, *Gîdea*, provenite într-adevăr din nume comune româneşti. La astfel de false analize se pretau nume ca *Ciurea* (pe care DO îl derivă din forma bulgărească a numelui *Chiril*), care putea fi apropiat de *ciur*, *Comea* (< *Coman* sau < *coamă*), *Sfetea* (< свѧтъ, cf. DO, sau eventual < *sfat*) ş.a.m.d. După modelul acestora s-au putut deriva ulterior porecle de la orice nume comun românesc.

Expresivitatea poreclelor formate cu sufixul *-ea* nu se datoreşte sufixului (în ciuda formei sale „feminine", care poate genera, prin aplicarea la nume de bărbaţi, sensuri peiorative [12]), ci în primul rînd temei şi apoi formaţiei în ansamblu, care reuneşte elemente aparţinînd unor sisteme diferite (tema provenită din apelative şi sufixul antroponimic) şi se caracterizează prin contrastul dintre sensul evident al temei şi valoarea „neutră" din punct de vedere afectiv a sufixului antroponimic, a cărui prezenţă accentuează în plus caracterul de nume propriu al poreclei. Poreclele formate cu sufixul *-ea* au, spre deosebire de alte formaţii, un caracter depreciativ mai puţin pregnant, putînd fi folosite şi cu o nuanţă de simpatie (cf. *Mucea* „Ţîcă").

Sufixul *-ea* se deosebeşte de un sufix tipic pentru formarea numelor de familie cum este *-escu*, de pildă, numele de familie în *-ea* nefiind decît rezultatul utilizării în acest scop a formaţiilor în *-ea* care aparţineau altor categorii de antroponime, datorită faptului că în limba română, spre deosebire, de pildă, de limbile slave, numele de familie nu au în mod obligatoriu o marcă specială, şi prenumele pot fi folosite ca atare drept nume de familie. Totuşi, prezenţa lui *-ea* la un număr foarte mare de nume de familie (am înregistrat peste o mie), chiar dacă ele sînt provenite din diverse alte tipuri de formaţii, face ca acest sufix să fie „simţit" de vorbitori în momentul de faţă ca **specific numelor de familie româneşti.**

---

[12] Cf. S. Puşcariu, recenzie la L. Spitzer şi E. Gamillscheg, *Beiträge zur romanischen Wortbildungslehre*, în DR II (1921–1922), p. 697–698 şi J. Byck, *Le féminin péjoratif*, în BL I (1933), p. 109. În legătură cu această problemă, vezi şi Mioara Avram, *art. cit.* Specializarea sufixului exclusiv pentru nume bărbăteşti exclude această valoare, posibilă numai în cazul unui transfer de funcţii care duce la suprimarea unei opoziţii bine marcate în restul cazurilor — şi anume dacă sufixul *-ea* ar fi fost specializat pentru nume femeieşti.

Scanned with OKEN Scanner

Cealaltă funcţie actuală a sa, formarea poreclelor, se impune ceva mai puţin conştiinţei vorbitorilor, în ciuda viabilităţii ei, deoarece poreclele nu au, spre deosebire de numele de familie, caracter obligator şi stabil.

Cîteva nume de familie în *-ea* se situează printre cele mai frecvente nume de familie româneşti. Astfel, în *Lista abonaţilor la serviciul telefonic Bucureşti*, ediţia 1965 (unde figurează 3.050 de persoane cu nume în *-ea*, deci circa 3,29% din numărul total al abonaţilor — evaluat la aproximativ 92.500, considerînd în medie 100 de abonaţi particulari pe pagină × 925 p. —, totalizînd 840 de nume d i f e r i t e, ceea ce înseamnă că un nume în *-ea* apare în medie de 3,03 ori), cea mai mare frecvenţă o au următoarele nume: 1. *Cristea* — 234 de persoane, 2. *Florea* — 181, 3. *Oprea* — 140, 4. *Badea* — 135, 5. *Manea* — 120, 6. *Costea* — 98, 7. *Voinea* — 68, 8. *Cornea* — 65, 9. *Ganea* — 62, 10. *Aldea* — 58, 11. *Negrea* — 53, 12. *Mirea* — 42, 13. *Milea* — 40 ş.a.m.d.

Această estimare a rangului de frecvenţă ocupat de fiecare nume în parte este desigur numai aproximativă; deşi cifrele de mai sus n-au putut fi raportate precis la frecvenţa celor mai obişnuite nume de alte tipuri, pentru care nu există date comparabile, se poate afirma totuşi că numele citate se numără printre cele mai frecvente nume de familie româneşti, chiar dacă se situează, cum este şi firesc, în urma unor nume ca *Ionescu*, *Popescu* ş.a.

VII. FRECVENŢĂ, CONCURENŢĂ, PRODUCTIVITATE

Frecvenţa relativă a sufixului *-ea* pe categorii de formaţii reiese în mod aproximativ din datele sumare prezentate o dată cu discutarea valorilor sufixului. Aceste valori se află într-o disproporţie evidentă, iar repartiţia lor a variat considerabil în timp.

Avînd în vedere lipsa unor studii de amănunt închinate problemelor vechii antroponimii româneşti, care să ofere date comparabile şi fiind interesaţi mai ales de configuraţia actuală a funcţiilor sufixului şi de perspectivele sale, frecvenţa şi productivitatea sufixului *-ea* ne preocupă numai pentru funcţiile sale cele mai bine reprezentate numeric actualmente: prezenţa în nume de familie şi în porecle. Nu vom pune deci în mod special problema productivităţii sufixului *-ea* la acele funcţii ale sale atestate doar sporadic pentru limba veche şi dispărute ulterior şi la care gradul redus de productivitate reiese evident din numărul mic de derivate.

Comparînd numele de familie în *-ea* cu cele în *-escu*, *-eanu* şi *-oiu* — considerate în general cele mai frecvente sufixe româneşti la numele de familie —, acad. Al. Graur a ajuns la concluzia că *-ea* este de fapt „al treilea sufix în ordinea importanţei şi a frecvenţei" (*lucr. cit.*, p. 120), după *-escu* şi *-eanu* şi înainte de *-oiu* — sufix folosit pe o arie geografică relativ restrînsă.

Scanned with OKEN Scanner

Cercetările efectuate de Al. Cristureanu în Valea Jiului conduc la aceeaşi concluzie în ceea ce priveşte rangul de frecvenţă al sufixului *-ea* la numele de familie actuale [13].

Am întreprins în plus un sondaj pe baza *Cărţii de telefon* pentru capitală (ed. 1958), alegînd două litere dintre cele mai bine reprezentate: litera *C*, cu 10.035 de persoane în total şi litera *S*, cu 6.815 persoane.

Rezultatele se prezintă după cum urmează:

1. Sufixul		2. Total persoane la care apare	3. Adică % din total persoane la litera respectivă	4. % din total persoane la ambele litere	5. Total nume diferite	6. Adică un nume de ... ori	7. Observaţii
I-*escu*	C	1.650	16,44	15,03	146	11,30	*Constantinescu* apare de 806 ori
	S	929	13,63		100	9,29	*Stănescu* apare de 402 ori
II-*eanu*	C	602	5,99	5,43	203	2,96	
	S	331	4,87		136	2,43	
III-*ea*	C	615	6,13	3,84	115	5,34	*Cristea, Costea* şi *Cornea* acoperă circa jumătate din totalul persoanelor cu nume în *-ea*
	S	106	1,55		53	2,00	
IV-*oiu*	C	95	0,94	1,06	46	2,06	
	S	81	1,18		26	3,11	

Sondajul conduce la aceeaşi concluzie ca şi aprecierile acad. Al. Graur, arătînd în plus că în privinţa frecvenţei, sufixul *-ea* se află mult în urma sufixului *-escu*, însă destul de aproape de sufixul *-eanu*.

Cifrele cuprinse în coloana 5 reflectă gradul de varietate a numelor formate cu fiecare din cele 4 sufixe: pentru sufixul *-escu* s-a înregistrat numărul proporţional cel mai mic de nume diferite, ceea ce se explică prin restricţiile din derivarea cu acest sufix, care se alătură aproape exclusiv prenumelor, relativ limitate ca număr şi avînd o frecvenţă foarte ridicată. De aceea nume de felul lui *Constantinescu* şi *Stănescu* apar la aproape jumătate din persoanele care figurează la litera respectivă.

În schimb, temele la care se ataşează sufixul *-ea* au o varietate mai mare, ceea ce se explică prin apartenenţa lor la un număr mare de categorii şi în special prin provenienţa lor din nume comune.

[13] Al. Cristureanu, *Derivarea cu sufixe a numelor de familie din Valea Jiului*, în CL VI (1959), nr. 1, p. 174.

Din materialul luat în considerație a reieșit de asemeni varietatea comparativ și mai mare a numelor de familie formate cu sufixul *-eanu* (deși nume de felul lui *Cîmpeanu* acoperă și ele o parte destul de mare din total); ea se explică prin diversitatea existentă în cadrul categoriei care servește aproape în exclusivitate drept bază pentru derivatele cu acest sufix — toponimele.

În ceea ce privește concurența dintre sufixul *-ea* și sufixele *-escu*, *-eanu* și *-oiu* în derivate de la aceleași teme, nu putem face delimitări decît pe categorii mari de teme. Astfel, la nume comune se atașează d i r e c t n u m a i s u f i x u l *-ea*; sufixul *-oiu*, care apare relativ frecvent în astfel de derivate, este rezultatul — cel puțin la origine — unei faze intermediare — forma feminină *-oaia* a unei porecle oarecare (cf. Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 132), iar derivatele în *-escu* de la nume comune pot fi explicate ca forme secundare provenite prin substituirea cu *-escu* a sufixului *-oiu* (vezi *ibid.*, p. 134); *-eanu* apare în combinație cu nume comune numai în măsura în care ele sînt folosite și ca nume topice. La teme antroponimice, *-ea* este mult depășit de *-escu* (care se adaugă și la prenumele în *-ea*); *-oiu* apare de asemeni relativ frecvent în derivate de la teme antroponimice, pentru care trebuie presupusă însă aceeași filieră ca în formațiile de la nume comune; *-oiu* este în plus limitat la o anumită arie geografică — Oltenia și o parte a Munteniei; *-eanu* nu apare decît la acele antroponime care sînt și nume topice.

Pentru porecle nu dispunem de liste comparabile de proporții similare, care să îngăduie calcule cu erori tolerabile. Se pare că proporția principalelor mijloace de formare a poreclelor este mai echilibrată, în cadrul unei diversități de asemeni mai mari de mijloace — insuficient studiate însă pînă în prezent.

Dacă din punctul de vedere al frecvenței pe ansamblul numelor de familie românești, situația sufixului *-ea* se prezintă aproximativ în felul de mai sus, concluziile se schimbă întrucîtva cînd privim lucrurile prin perspectiva productivității sufixului, ca mijloc de derivare activă, pe teren românesc, a categoriilor de nume discutate (am specificat la II la ce tipuri de formații ne vom referi în determinarea frecvenței și respectiv a productivității sufixului).

În ceea ce privește numele de familie la care apare sufixul *-ea*, s-a arătat mai sus (VI) că ele sînt rezultatul simplei adoptări ca nume de familie a unor nume în *-ea* care se foloseau în mod obișnuit în alte funcții, reprezentînd valori pentru care sufixul era productiv.

Credem că sufixul *-ea* n-a fost niciodată productiv la formarea numelor de familie, în sensul în care acest lucru este valabil pentru sufixele *-escu* sau *-eanu*. Cu atît mai puțin putea fi el productiv astăzi, cînd stabilitatea numelor de familie face ca derivarea lor să aparțină de fapt aproape exclusiv trecutului pentru majoritatea regiunilor țării, așa cum remarca Al. Cristureanu în articolul citat, p. 171.

Totuși, sufixul *-ea* a avut în această funcție o anumită productivitate, tardivă, limitată și de un gen deosebit: datorită impresiei generale că, de vreme ce apare frecvent la numele de familie românești, aceasta

este funcţia lui specifică, el se adaugă unor nume de familie româneşti deja existente ca marcă specifică a acestui rol, ca în *Brăgărea* < *Brăgaru*, *Purcărea* < *Purcaru* şi se foloseşte pe scară largă la românizarea numelor de familie străine (pentru exemple vezi mai sus, IV b). Alegerea în acest scop a sufixului *-ea* a fost dictată de libertatea comparativ mai mare a normelor de derivare cu sufixul *-ea* faţă de restricţiile pe care le cunoaşte derivarea cu sufixele *-escu* şi *-eanu*, de apariţia sa frecventă alături de teme devenite de neînţeles în româneşte şi cu care puteau fi deci asimilate noile nume, cum şi de dorinţa de a evita banalitatea numelor în *-escu* sau, dimpotrivă, o eventuală învinuire de ostentaţie în cazul alegerii unui sufix „prea românesc".

Uneori românizarea s-a făcut chiar prin traducerea temei numelui străin şi adăugarea sufixului *-ea*, numele rezultat părînd astfel a fi provenit dintr-o poreclă (pentru exemple de felul lui *Negrulea* în loc de *Fekete* vezi Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 99).

Sufixul *-ea* este deci neproductiv la formarea numelor de familie, deşi Al. Cristureanu, *loc. cit.*, îl socoteşte chiar foarte productiv; el nu concurează propriu-zis sufixele *-escu* şi *-eanu*, ci împarte cu ele numai domeniul numelor de familie deja fixate, pentru formarea unor noi nume de familie sufixele *-escu* şi, ceva mai puţin, *-eanu*, folosindu-se aproape automat.

Sufixul *-ea* nu mai este în momentul de faţă „v i u" şi p r o d u c t i v decît la formarea poreclelor, unde productivitatea sa este foarte mare.

Principalul concurent al sufixului *-ea* la formarea poreclelor pare să fie *-ilă*, de altfel singurul studiat amănunţit. Concurenţa dintre *-ea* şi *-ilă* se produce mai ales în derivarea de la substantive şi adjective; în ceea ce priveşte derivarea de la verbe, posibilă în cazul ambelor sufixe, constatăm că la anumite categorii de verbe se foloseşte numai sufixul *-ilă* (şi anume la verbe de conjugarea a IV-a în *-i* cu sens „iterativ" şi constituind de multe ori formaţii expresive atît prin temă — uneori de provenienţă onomatopeică — cît şi prin sufixul verbal *-ăi*, *-îi*), în timp ce pentru sufixul *-ea* nu se pot circumscrie în mod analog temele verbale cu care se asociază cel mai frecvent. În privinţa expresivităţii formaţiilor, ea ni se pare mai puternică la derivatele cu sufixul *-ilă*, datorită mai ales caracterului lor mult mai uşor analizabil — temele verbale, de pildă, păstrîndu-se intacte, fără a-şi pierde sufixul propriu. Să se compare, de exemplu, *Zbîrnea* cu *Zbîrnîilă*. În plus, sufixul *-ea* trimite mai mult în sfera antroponimelor oarecum „neutre" decît în aceea a formaţiilor expresive. Aceasta explică poate şi de ce sufixul *-ea* se poate adăuga unor derivate în *-ilă* devenite nume de familie, ca în *Oprilea*.

În afară de cele patru formaţii paralele, de la aceeaşi temă, atît cu *-ea*, cît şi cu *-ilă*, citate de Mioara Avram (*Cornea — Cornilă*, *Mogorogea — Mogorogilă*, *Murgea — Murgilă*, *Negrea — Negrilă*) şi de cele patru derivate cu sufixul *-ilă* considerate ca provenite din nume în *-ea* (*Bădilă* < *Badea*, *Mănilă* < *Manea*, *Oncilă* < *Oancea*, *Onilă* < *Onea*), am găsit următoarele corespondente în *-ea* ale unor nume în *-ilă* : *Bacea — Băcilă*,

Bancea — Băncilă, *Banea — Bănilă*, *Borea — Borilă*, *Brezea — Brezilă*, *Bunea — Bunilă*, *Buzea — Buzilă*, *Chitea — Chitilă*, *Ciurea — Ciurilă*, *Curcea — Curcilă*, *Desea — Desilă*, *Florea — Florilă*, *Frățea — Frățilă*, *Gerea — Gerilă*, *Gurea — Gurilă*, *Lunea — Lunilă*, *Lupea — Lupilă*, *Mîndrea — Mîndrilă*, *Mustățea — Mustățilă* (la Mioara Avram *Mustăcilă*), *Nasea — Năsilă*, *Ochea — Ochilă*, *Pîrțea — Pîrțilă*, *Prostea — Prostilă*, *Răcea — Răcilă*, *Răcnea — Răcnilă*, *Serea — Serilă*, *Socea — Socilă*, *Tăgîrcea — Tăgîrcilă*, *Ursea — Ursilă*, *Zgîrcea — Zgîrcilă*, *Zorea — Zorilă*, fără a putea afirma însă cu certitudine că în toate cazurile numele în *-ea* derivă de la aceeași temă ca și cele în *-ilă*, ele putînd proveni nu numai de la teme comune, ci și de la teme antroponimice scurtate, cf. în DO *Chitea* < *Nichita*, nu din *a chiti*, *Serea* < *seară*, dar și < *Serafim* sau de la cuvinte diferite din aceeași familie (derivatele în *-ilă* mai curînd de la verbe — *Răcilă* < *a răci* —, cele în *-ea* poate de la substantivul sau adjectivul corespunzător — *Răcea* < *rac* sau *răce* „rece”). Nu este exclus să existe și alte derivate în *-ea* care să corespundă numelor în *-ilă* (**Caprea*, **Chiorea*, **Fundulea*, **Fugea*, **Jumătățea*, **Lungea*, **Miezea*, **Nădrăgea*, **Orbea*, **Plesnea*, **Surzea*, **Uitucea*, **Zîmbrea*), neatestate în izvoarele citate, dar perfect posibile și putînd fi oricînd create de vorbitori. În schimb, de la verbele în *-ăi*, *-îi* (*horăi*, *horcăi*, *miorlăi*, *mormăi*, *șovăi*, *bîlbîi*, *tîrîi*) nu putem presupune în mod analog derivate în *-ea*.

VIII. SUFIXE COMPUSE CU *-EA*

În principiu, un sufix compus nu diferă din punct de vedere funcțional de unul simplu, comportîndu-se ca o unitate, prin pierderea autonomiei componentelor sale. Pentru a fi considerat sufix compus și nu o simplă alăturare întîmplătoare și nestabilă de sufixe, un lanț de sufixe trebuie să se alipească temei printr-o singură operație și să prezinte ca atare și o oarecare productivitate.

În practică însă, îndeplinirea acestor condiții este greu de verificat, deoarece unul și același șir de sufixe poate să fi funcționat în unele cazuri ca sufix unic, putînd fi deci interpretat ca sufix compus, iar în altele să nu fie decît rezultatul aplicării succesive și independente a unor sufixe care își păstrează individualitatea funcțională. (Un sufix „compus” poate lua naștere nu numai dintr-o succesiune de sufixe, ci și prin înglobarea părții finale a temei în seria afixelor derivative ; denumirile de sufix c o m p l e x sau d e z v o l t a t ni se par utile pentru a marca distincția dintre aceste două cazuri.)

Lucrurile sînt și mai complicate în cazul numelor proprii, pentru care este greu de afirmat cu certitudine dacă o eventuală formă intermediară există sau nu în realitate.

În ceea ce privește sufixul *-ea*, diverși autori semnalează un mare număr de grupări de sufixe în care *-ea* apare ca ultim element. Astfel, Șt. Pașca (*lucr. cit.*, p. 146—148) enumeră 17 compuse ale sufixului *-ea*, iar la N. A. Constantinescu (DO, p. LIV—LXVI), din totalul de 180 de

sufixe antroponimice — simple și compuse — menționate, 13 sînt grupuri complexe în care al doilea component este -*ea*. G. Pascu înregistrează un singur compus al lui -*e(a)* : -*îce(a)* și o „variantă" : -*tea* (*lucr. cit.*, p. 301), iar Al. Graur consemnează existența a două sufixe complexe : -*ulea* și -*elea* (*lucr. cit.*, p. 121).

Însumînd toate aceste liste obținem următoarele grupări de sufixe care îl conțin pe -*ea* ca ultim element :

1. -*ărea* (DO : *Purcărea*)
2. -*cea* (DO : < -*ciu* < sl. ча + -*ea* : *Doncea* [*sic*])
3. -*ecea* (Pașca : *Fulecea* < *Fulea*)
4. -*egea* (Pașca : *Gîbegea* < *Gîbu* ; DO : *Tomegea* < *Toma*)
5. -*elea* (Pașca : *Comănelea* < *Coman* ; DO)
6. -*encea* (Pașca : *Lupencea*)
7. -*eșelea* (Pașca : *Globișelea* [*sic*])
8. -*etea* (Pașca : *Șerbetea* < *Șerban* ; DO idem)
9. -*icea* (Pașca : *Conicea* < *Conea* ; DO : *Șerbicea*)
10. -*inea* (DO : *Rădinea*)
11. -*îce(a)* (Pascu : *Crăpîce* [*sic*])
12. -*ocea* (Pașca : *Bărbocea* ; DO : *Rădocea*)
13. -*ogea* (DO : *Finogea*)
14. -*olea* (DO : *Ursolea*)
15. -*otea* (Pașca : *Cosotea*)
16. -*șorea* (Pașca : *Lupșorea*)
17. -*tea* (Pascu : *Foltea* < *foale* după *Burtea*)
18. -*ucea* (Pașca : *Bărbucea* ; DO : *Răducea*)
19. -*uia* (Pașca : < -*uiu* + -*ea* : *Bușuia* < *Bușa*)
20. -*uinea* (DO : *Răduinea*)
21. -*ulea* (Pașca : *Comșulea* ; DO : *Rădulea*)
22. -*ulecea* (Pașca : *Bubulecea*)
23. -*unea* (id. : *Borțunea*)
24. -*urea* (id. : *Bulburea*)
25. -*ușelea* (id. : *Furcușelea* < *Furcă*)

La această listă am mai putea adăuga și -*enea* (*Oprenea*), -*ilea* (*Oprilea*) ș.a. În schimb, sufixul -*cea* trebuie exclus din seria compuselor lui -*ea*, fiind în limba română un sufix simplu — ca și -*lea* și -*nea* —, continuator al sufixului slav -*će* și dînd la rîndul lui naștere la sufixe compuse.

Din toate exemplele enumerate, numai sufixele complexe -*elea*, -*olea* și -*ulea* (pe -*olea* înclinăm să-l explicăm drept variantă a lui -*ulea*) au dobîndit o oarecare productivitate (cf. *Băbelea* < *babă*, *Coposelea* < *Coposu*, *Șăndrelea* < *Șandru*, *Țigănelea* < *țigan*, pentru care nu există o formă intermediară în -*el*, ca pentru *Căzănelea* < *căzănel* ; *Afendulea* < *afendi* cf. DO, *Aldulea* < *Aldea*, *Ianulea* < *Iani(s)*, *Iane* dar *Rădulea* < *Radul* ; *Bobolea*, *Cerbolea*, *Dragolea*, *Jugolea*, *Marțolea*, *Neagolea*, *Șăndrolea*, *Țîntolea*).

Nu considerăm sufixe compuse devenite autonome grupările -*ărea*, -*encea*, -*enea*, -*ilea*, -*ișelea*, -*etea*, -*otea*, -*șorea*, -*ucea*, -*uia*, -*ulecea*, deoarece

există și formele intermediare corespunzătoare în *-aru* (*Purcaru*), *-encu* (*Lupencu*), *-ean* (*Oprean(u)*), *-ete* (*Șerbete*),*-ilă*(*Oprilă*), *-otă*(*Cosotă*), *-șor* (*lup(u)șor*), *-ucu* (*Răducu*, poate și *Bărbucu*), *-ui* (*Bușui*), *-uleț* (*Bubuleț*). Celelalte grupări cuprind ca prim element sufixe puțin productive, mai ales la nume de persoane (*-ecea* poate avea ca prim element pe *-ec*, *-eciu* sau *-eac*, *-egea* pe *-eag*, *-icea* pe *-ic* sau *-iciu* — dar există și în bulgară sufixul *-ice* cu aceeași valoare ca și *-e* sau *-ce* —, *-inea* pe *-in* sau *-ină*, *-ocea*, *-ogea* pe *-oc*, *-og*, *-uinea* pe *-ui* + *-in(ă)*, *-unea* pe *-un* din *grăsun*, de pildă, *-urea* pe *-ură*, iar *-ușelea* pe *-uș* + *-el*). Cum nu cunoaștem forme de felul lui **Gîbeagu*, **Coniciu*, **Rădină*, **Bărboc*, **Finog*, **Borțun*, **Bulbură*, **Furcușel*, grupările respective de sufixe trebuie considerate sufixe compuse, cu observația că productivitatea lor este foarte scăzută, numele citate fiind singurele pe care le-am înregistrat în izvoarele folosite și fiind și ele destul de rare.

În concluzie, sufixul *-ea* intră în numeroase combinații de sufixe, care au însă o autonomie și o productivitate reduse, cu excepția sufixelor compuse *-elea*, *-olea* și *-ulea*.

Posibilitatea de a apărea după alte sufixe este într-un anume sens, un mod de manifestare a productivității; în cazul studiat, ea se explică și prin aceea că sufixul *-ea* nu este purtătorul unor valori puternic marcate, adăugarea sa fiind uneori redundantă și menținînd caracterul anterior al numelui sau accentuînd numai caracterul său de nume propriu (vezi la VII perechile de tipul *Brăgaru* — *Brăgărea*).

IX. ORIGINEA SUFIXULUI *-EA*

În legătură cu stadiul cercetărilor asupra acestei probleme, acad. Al. Graur arată în *Nume de persoane* că „se consideră de obicei că sufixul *-ea* este de origine slavă, dar lucrurile nu sînt prea clare" și că sufixul este „de fapt de mai multe origini, deși pînă la urmă apare ca sufix cu formă și valoare unitară" (p. 120)[16].

Acad. Al. Graur enumeră în continuare cîteva din originile probabile ale sufixului *-ea* în funcție de proveniența derivatelor care îl cuprind: articularea cu *-a* a unor nume masculine terminate în *-e* (prenume — *Petre-a* — sau apelative devenite prenume — *Bade-a*, *Gîde-a*), eventual pronunțarea muiată a consoanelor în care se termină tema la unele nume terminate în *-a* (*Costa* — *Costea*), hipocoristice rusești în *-я*.

Aceste surse incontestabile sînt fie cazuri izolate, fie prea recente pentru a putea explica răspîndirea derivatelor în *-ea* încă de la data celor mai vechi documente, cum și unele valori ale sufixului. Acceptînd soluția etimologiei multiple, propusă de acad. Al. Graur, presupunem că derivatele în *-ea* au avut o sursă principală, mult mai puternică și mai timpurie decît

---

[16] Numai Alexie Viciu încercase să-l derive din lat. *-eus*, *-ea* sau *-ius*, *-ia* (*Nume de familie la românii din Ungaria*, Blaj, 1902, p. 13).

cele enumerate mai sus și care a servit probabil ca model pentru diversele tipuri de formații apărute ulterior pe alte căi.

La acest sufix inițial se referă de altfel ipoteza originii slave, insuficient precizată însă pînă acum. Această ipoteză este sprijinită în principiu de următoarele fapte: inexistența sufixului ca mijloc derivativ pentru numele comune românești, ceea ce conduce la concluzia că avem a face cu un împrumut, formarea sa pe teren exclusiv românesc neputînd fi susținută; proporția însemnată de împrumuturi slave în antroponimia românească; originea slavă a temelor antroponimice ale derivatelor cu sufixul *-ea* atestate în cele mai vechi documente ca fiind purtate de români.

Vom enumera pe scurt contribuțiile diverșilor cercetători la stabilirea originii sufixului *-ea*.

G. Pascu îl consideră de proveniență slavă generală și avînd la origine forma *-e*[17]; într-adevăr, lucrările fundamentale de gramatică comparată a limbilor slave menționează un sufix (după unii o desinență) *-e* susceptibil de a fi luat în considerare (v. mai jos), pe cînd un sufix *-ea* ca atare, avînd o răspîndire în timp și spațiu care să poată explica pătrunderea lui în limba română, nu este înregistrat (dimpotrivă, numele bulgărești în *-ea* au fost explicate ca provenite din românește).

S. Pușcariu consideră că avem a face cu „terminația sîrbească *-e* + românescul *-a*“ (nu se precizează ce este acest „românesc *-a*”); *-ea* s-ar fi confundat ulterior cu sufixul slav *-ja*, la rîndul lui de origine românească în limbile slave[18] (presupunere care nu trebuie respinsă, dar care n-a fost încă dovedită).

Șt. Pașca propune ca etimon sufixul slav *-ja*[19]. Trebuie să arătăm însă că în cazul numelor slave în *-ja*, Fr. Miklosich consideră sufix doar pe *-a* și nu pune în legătură derivatele în *-e* și cele în *-ja* din limbile slave de sud nici cînd ele au aceeași temă[20].

I. Bilețchi-Albescu este de părere că acest sufix provine din desinența slavă de genitiv[21].

N. A. Constantinescu adoptă explicația lui I. Bilețchi-Albescu și dă o importanță exagerată în onomastica românească patronimicelor cu desinență slavă (*-a* pentru numele românești de bărbați terminate la nominativ în *-e* și *-ea* pentru cele terminate în consoană). N. A. Constantinescu este de părere că aceste forme au pătruns în uzul curent ca prenume,

---

[17] *Sufixele românești*, București, 1916, p. 299.

[18] *Studii istroromâne*, București, 1906–1929, vol. II, p. 306; vezi și recenzia citată, DR II (1921–1922), p. 697–698.

[19] *Lucr. cit.*, p. 139.

[20] Fr. Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personennamen*, *Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, Philosophisch-historische Klasse, Viena, X, 1860, p. 215–330. V. și T. Maretič, *O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba*, *Rad jugoslavenski Akademije znanosti i umjetnosti*, Razredi filologičko. Historički i filosofičko-juridički, Knjiga XIV și XV, nr. 81 și 82, 1886, p. 69–154 și 81–146 și G. Weigand, *Die bulgarischen Rufnamen, ihre Herkunft, Kürzungen und Neubildungen*, în JAHRESBERICHT, XXVI–XXIX, 1921, p. 104–192.

[21] *Un capitol de patronimie românească*, în *Anuarul Lic. „Dragoș-Vodă”*, C.-Lung. Mold., XII (1935), p. 17.

fiind considerate „echivalente cu prototipul *(Lupu = Lupea, Badu = Badea)*”, datorită faptului că „flexiunea venea dintr-o limbă străină”. Însă tocmai acest lucru a împiedicat de fapt împămîntenirea formelor discutate, a căror folosire ca atare credem că s-a rezumat numai la documentele slave, apariția lor în unele acte românești explicîndu-se probabil prin transcrierea întocmai a formei din original, pentru a păstra identitatea juridică a persoanelor.

Pentru originea numelor în *-ea* trebuie căutată deci altă explicație, chiar dacă forma lor coincide întîmplător cu forme din documente purtînd desinența slavă de genitiv. Este posibil chiar ca o serie de nume vechi în *-ea* înregistrate de DO (mai ales dacă nu apar și mai tîrziu) să nu fi fost de fapt niciodată forme românești de nominativ și să se datorească interpretării date de N. A. Constantinescu formelor din documentele slave.

Din cele de mai sus reținem următoarele : întrucît un sufix *-ea* nu este atestat pentru acea fază a limbilor slave care poate explica vechimea derivatelor românești cu acest sufix, trebuie să acceptăm presupunerea că s-a pornit de la forma *-e*, a cărei existență în limbile slave de sud încă din cele mai vechi timpuri este indiscutabilă ; în acest caz trebuie explicată modificarea formei sufixului în limba română.

În sprijinul acestei ipoteze pledează și faptul că în limba bulgară, *-e* indică în unele nume filiația sau desemnează ființe neajunse la maturitate (în genere pui de animale), ca și vsl. -ѧ (gen. -ѧте), pe care îl continuă [22] — ceea ce coincide cu unele valori ale sufixului *-ea* în românește.

Cu ajutorul acestui *-e* s-au format și sufixele diminutivale slave *-če*, *-le* și *-ne*, rezultate prin asocierea sufixului (sau desinenței) *-e* la sufixul precedent sau la consoana finală a temei și devenite în faza modernă mai productive (mai ales *-če*) decît *-e*, aplicîndu-se, în ciuda desinenței neutre, la substantive masculine și feminine nume de ființe [23]. Pătrunse în românește, numele derivate cu aceste trei sufixe au putut fi uneori din nou interpretate ca formate cu sufixul *-e*, din cauza necunoașterii temelor ; cu derivatele în *-e* au putut fi eventual asimilate și unele forme în care *-e* este de fapt marca vocativului (ca în *Petre*, *Ilie* sau *Ile*, cf. *Ilea*). Toate acestea au contribuit la întărirea poziției sufixului *-e* (>*-ea*) în limba română, unde a ajuns la o frecvență mult mai mare decît în limbile slave.

Etimonul adoptat explică forma mai veche a sufixului în românește (*-e*) (vezi mai sus, p. 51) ; de asemeni, folosirea lui în limba veche ca sufix pentru hipocoristice (și eventual pentru patronime) este în concordanță cu valoarea lui *-e* în limba bulgară. Existența celor cîteva prenume femeiești sau folosite atît pentru bărbați cît și pentru femei coincide cu situația din limbile slave, unde acest lucru este mult mai obișnuit [24]. Aceste cazuri

---

[22] W. Vondrák, *Über die persönlichen Schimpfwörter im Böhmischen*, în Archiv für slavische Philologie, XII, (1889), p. 47–78 ; Al. Belič, *Zur Entwicklungsgeschichte der slavischen Diminutiv- und Amplificativsuffixe*, *ibid.*, XXIII, 1901, p. 134–206 ; L. Beauxlieux, *Grammaire de la langue bulgare*, Paris, 1933, p. 59 și 138.

[23] L. Beauxlieux, *lucr. cit.*, p. 146.

[24] V. și V. V. Vinogradov, *Руский язык. Грамматическое учение о слове*, Moscova—Leningrad, 1947, p. 80–81.

nu mai necesită deci o explicație specială; de altfel, explicația dată de G. Istrate numelor *Docea* și *Victorea* — provenite, după el, din *Dochia* și *Victoria*, prin analogie cu transformarea, sub influență maghiară, a numelui *Maria* în *Marea* [25], este greu de admis.

În ceea ce privește transformarea pe teren românesc a lui *-e* în *-ea* (ca și a lui *-ce*, *-le* și *-ne* în *-cea*, *-lea* și *-nea*), tot G. Pascu consideră, primul, că este vorba de o formă a r t i c u l a t ă (*lucr. cit.*, p. 299). Alexie Viciu relevase (*lucr. cit.*, p. 13) tendința de articulare a numelor românești de persoane, referindu-se însă, în ceea ce privește numele bărbătești, numai la articolul masculin *-ul*, iar acad. Emil Petrovici socotea că această tendință fusese generală în limba română, fiind apoi părăsită la numele bărbătești, spre deosebire de cele femeiești, tocmai din cauza greutății de a articula cu *-ul* numele de origine slavă avînd alte desinențe decît cele specifice numelor românești de genul masculin. Autorul semnala situația din limba albaneză, unde forma articolului la numele bărbătești poate fi atît masculină, cît și feminină, în funcție numai de terminația numelui [26].

Th. Capidan a făcut din aceeași constatare un punct de asemănare între aromână și albaneză[27] (fără a mai insista apoi asupra ei în monografia dialectului aromân). El trimite pentru mai multe exemple la lucrarea lui Mikov, *Die Anwendung des bestimmten Artikels im Rumänischen verglichen mit der im Albanesischen und Bulgarischen*, I, p. 155.

Interpretarea lui *-a* din *-ea* ca articol a fost adoptată și de N. A. Constantinescu, care invocă simpla analogie cu substantivele f e m i n i n e în *-e* (de pildă *carte — cartea*), analogie care nu ni se pare suficientă. Am văzut că acad. Al. Graur aduce în discuție o altă analogie cu numele comune — și anume cu substantivele m a s c u l i n e *badea*, *gîdea*, articulate cu *-a* și devenite și nume proprii —, analogie care trebuie luată în considerare, însă care nu constituie decît una din explicațiile necesare, dat fiind caracterul izolat al acestor exemple.

În privința transformării lui *-e* în *-ea* credem următoarele: numele terminate în *-e* puteau fi interpretate de vorbitori ca forme de vocativ și supuse tendinței de diversificare prin refacerea unui nou nominativ; reconstituirea acestuia sub forma *-ea* se poate explica printr-o analogie de formă datorită existenței în paradigma acestor nume a formelor flexionare de genitiv-dativ în *-ei*, specifice femininului și care apar și la numele bărbătești în *-a*. Fenomenul este comparabil cu cel din albaneză, ceea ce nu înseamnă însă că realizarea lui în cele două limbi trebuie explicată altfel decît prin fapte interne.

În ciuda formei feminine, confuziile erau excluse, numele în *-ea* fiind, cu rarele excepții menționate, specializate pentru bărbați, ca și o serie de nume calendaristice în *-a*.

În ceea ce privește datarea relativă a transformării *-e* > *-ea*, acad. Al. Graur presupune următoarele: « la diphtongaison indépendante de *e*

---

[25] G. Istrate, *Note*, în BPH VI (1939), p. 135.
[26] E. Petrovici, *Nume proprii de bărbați articulate*, în DR V (1927—1928), p. 582—583.
[27] *Raporturile albano-române*, în DR II (1921—1922), p. 500—501.

final a dû avoir lieu a v a n t (subl. ns.) la diphtongaison de *o* interne; ...au moment où **groză* est devenu *groază*, le nom propre etait bien f i x é (s.n.) sous la forme *Grozea* et la diphtongaison ne pouvait plus avoir lieu, puisque *e* final était deja devenu *-ea* » [28]. De la nominativul *-ea* s-a format un nou vocativ în *-eo*, care este încă răspîndit astăzi în vorbirea populară, dar căruia i se preferă în limba literară forma identică cu nominativul.

X. CONCLUZII

1. Sufixul antroponimic *-ea* provine din slavul *-e*, care continuă vsl. -ѧ (-ѧтє).
2. Schimbarea formei sale s-a făcut pe teren românesc.
3. Ulterior au apărut formații în care *-ea* avea altă proveniență, dar care s-au bazat pe existența vechiului sufix și au fost asimilate acestuia.
4. Sufixul, specializat inițial în formarea hipocoristicelor bărbătești, a devenit neproductiv în această funcție, trecînd în sfera mijloacelor de formare a poreclelor și a numelor de familie.
5. El a devenit un sufix specific numelor românești de familie și ocupă al treilea loc în ordinea frecvenței — dar nu și a productivității — printre sufixele cu această funcție (după *-escu* și *-eanu* și înainte de *-oiu*).
6. Spre deosebire de sufixele *-escu* și *-eanu*, *-ea* se caracterizează prin combinarea cu teme variate, provenite atît din antroponime, cît și din apelative aparținînd principalelor părți de vorbire.
7. În limba actuală, *-ea* este foarte productiv la formarea poreclelor.

---

[28] *Notes d'étymologie roumaine*, in BL IV (1934), p. 82.

SUFIXUL -*ERIE* ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

CONSTANTIN DOMINTE

Apariția unui sufix -*erie* în limba română, fapt relativ recent, nu a constituit pînă acum obiectul unei cercetări speciale.

G. Pascu [1], foarte în treacăt, remarcă varianta -*erie* a sufixului românesc mai vechi -*ărie*, cînd acesta este adăugat la cuvintele care se termină în africata *ğ* [2]. Faptul interesează, fiindcă această variantă a vechiului sufix este unul din elementele pregătitoare ale apariției sufixului propriu-zis -*erie*, care urmează să fie discutat mai jos.

Sufixul -*erie* este, în esență, de origine franceză [3] și, o dată pătruns în limba română, a constituit stimulul care a dus la punerea în mișcare a unei analogii latente cu elemente preexistente în limba română (false sufixe).

Împrumutat și de unele limbi occidentale, sufixul apare în cîteva derivate neobișnuite din punctul de vedere al limbii franceze; de pildă, în Belgia, circulă cuvîntul *biscuiterie*; la Londra, la intrarea într-un magazin se putea citi *delicatesserie* (exemple comunicate de acad. Al. Graur) [4].

E de ajuns ca aceste derivate pe teren străin să apară o singură dată, pentru ca vorbitorii să și le însușească, să le dea o oarecare circulație și, apoi, să formeze altele asemănătoare (prin analogie), după cum e posibil să se și renunțe brusc la ele. Nu vom lărgi cadrul discuției, ci ne vom opri doar asupra limbii române, unde existența anterioară a unui fals sufix -*erie* a justificat o dată mai mult evoluția sufixului neologic. Vom observa care au fost aici căile de apariție, de adaptare și de răspîndire ale acestuia

---

[1] În *Sufixe românești*, București, 1916, p. 184–185.

[2] Vezi și Elena Slave, *Sufixele* **-ie, -ărie**, în SMFC III, p. 166.

[3] Cu privire la evoluția sufixului în limba franceză, vezi Jean Dubois, *Étude sur la dérivation suffixale en français moderne et contemporain*, 1962, p. 61, unde se arată că sufixul are o productivitate redusă astăzi, rămînînd viu doar în limba populară, și Leo Spitzer, *Warum ersetzt fr.* **-erie** *(dtsch.* **-erei** *) der alte* **-ie** *(*-*ei)?*, în ZRPh, vol. 51, 1931, p. 70–75, în care se fac unele referiri și la limba germană (paralelism între sufixul fr. -*erie* și germ. -*erei*).

[4] Pentru ultimul exemplu vezi și Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, variantă nouă, 1960, p. 434.

Scanned with OKEN Scanner

din urmă (întrucît pare să fie vorba de un concurs mai complex de împrejurări lingvistice) și dacă sufixul participă la alcătuirea derivatelor pe teren românesc.

Pentru studiul problemei am utilizat, în primul rînd, *Dicționarul invers*, apoi *Lexiconul tehnic român*, dicționare ale limbii franceze și — evident — lucrările la care se fac trimiteri și referințe în prezentele pagini. O sursă documentară au constituit-o însă și numeroase comunicări orale.

§ 1. Ne vom opri mai întîi la un grup de derivate, în care, anticipînd cronologia evoluției faptelor, vom preciza că întîlnim un fals sufix *-erie* (care însă nu este singurul) : din teme care au la finală un *-er* neanalizabil ca sufix, iau naștere cu sufixul *-ie* următoarele derivate, cărora le dăm și domeniul semantic (valoarea sufixului) :

1. funcția sau instituția (feudală), meseria :
   becerie, clucerie, medelnicerie, slugerie, boierie, (proto)presviterie, stolerie, visterie, vezerie (dar și : *vizirie* < *vizir* + *-ie* și, analog cu el, *vistirie*) ;
2. meseria, locul exercitării ei :
   hengherie, hoherie, inginerie, șulerie.

Finala *-er* a fost sufix în limbile de origine ale cuvintelor amintite aici (sl. *-arĭ*, în *clucer*, *stoler* etc. ; fr. *-eur*, în *inginer*) dar, adaptată în românește, forma originară a suferit modificări, încît azi e înregistrată doar ca simplă terminație, vorbitorii nu mai recunosc în ea un sufix. Important este că aceștia se obișnuiesc cu o terminație *-erie*, alături de mai vechiul sufix *-ărie*.

Ceea ce ar fi putut să determine contribuția derivatelor de acest fel la circulația adevăratului sufix *-erie* în limba română este faptul că valorile lor semantice (datorită valorilor sufixului *-ie*) se suprapun, măcar parțial, cu ale derivatelor sufixului neologic — cum vom vedea (§ 4, § 5).

Trebuie să observăm însă că unele dintre derivatele de mai sus sînt, în general, arhaisme ori au avut o circulație redusă (la anumite domenii sociale sau geografice ale limbii), dacă nu chiar nulă în momentul introducerii în limba română a sufixului neologic ; în cazul acesta ele ar ieși din vederile noastre. Totuși, menținerea unora în limba populară *(stolerie)* ne poate sluji în discuția care va urma la § 6 (cu privire la forma specială a unor derivate cu sufixul *-ărie*).

O altă situație în care apare falsul *-erie* este derivarea, cu același sufix (*-ie*), de la cuvinte terminate în grupul *-(i)er* analizabil, cum sînt numele de meserie :

frizerie < *frizer* + *-ie*, *tapițerie*, *casierie.*

Aceste derivate, mai noi în limba română, au evoluat paralel cu sufixul neologic propriu-zis, sprijinindu-l. De altfel, în cazul lor, o raportare directă în conștiința vorbitorilor la cuvintele-bază *(a friza, a tapița ; casă)* dă chiar iluzia sufixului *-erie*.

§ 2. Alte derivate, tot cu sufixul *-ie*, rezultă din cuvintele terminate în *-er*, variantă a sufixului de agent *-ar*, după iot. Se obțin astfel următoarele valori semantice :

1. numele meseriei :
   oierie < *oier* + *-ie*, *vierie*, *corăbierie*, *perierie* ;
2. locul exercitării meseriei :
   hîrtierie, *frînghierie*, *pălărierie* ;
3. locul producerii sau vînzării unui obiect :
   rachierie etc.

Ca și la § 1, falsul sufix *-erie* apare și în acest grup. Însă formațiile acestea (§ 1 și § 2) sînt totuși ispititoare pentru vorbitori, fiind foarte numeroase și avînd și un caracter sistematic. Mai mult, unele dintre ele — în care derivarea secundară nu se observă destul de clar, dînd impresia unei derivări primare *(oierie, vierie)* — ar fi putut permite izolarea falsului sufix *-erie*, considerat ca sufix unitar.

Rețin atenția trei derivate din limba populară, care au cîte două forme fiecare :

colăcărie / *colăcerie* } desemnînd obiceiuri populare legate de nuntă ;
conăcărie / *conăcerie* }
olăcărie / *olăcerie* „meseria de olăcar (curier)".

Ele sînt de fapt derivate secundare cu sufixul *-ie*, dar pornesc de la niște derivate primare care au, fiecare, cîte o variantă :

colăcar / *colăcer* „finul sau părinții lui, care duc nașului, la nuntă, colaci în dar (< *colac*) ;
conăcar / *conăcer* „flăcău călare, care însoțește pe mire în ziua nunții" (< *conac*) ;
olăcar / *olăcer* „curier (special)" (< *olac*).

Prima variantă, cu *-ar*, este cea normală și frecventă ; celelalte s-au ivit pe diferite căi : *colăcer*, de pildă, este derivat de la vechiul singular *colaci* ; prin analogie cu el, sau derivat de la pluralul *conace*, s-a putut forma și *conăcer*. DA explică pe *conăcerie* prin încrucișare cu *colăcerie*, în care caz apare și posibilitatea extragerii lui *conăcer*.

Cît despre *olăcer* și *olăcerie*, acestea par să se fi contaminat semantic (apoi și fonetic) cu celelalte, căci derivatul secundar *olăcărie* are și sensul de „orație de nuntă ; conăcărie" (cf. DM). Fapt este că aici avem de-a face cu un microsistem, în formarea căruia a fost de ajuns o verigă inițială, ca celelalte să și apară prin analogie. Motivarea fonetică a variantelor cu falsul *-erie* este africata *č*, care asimilează vocala din sufixul de agent *-ar*.

Constatăm așadar existența unor variante fonetice la derivatele primare *(-ar* / *-er)*, variante transmise, firește, și derivatelor secundare, ceea ce duce la o alternanță *-ărie* / *-erie*, care se produce în limba populară încă înainte de introducerea sufixului neologic *-erie*.

Aici este vorba însă de simple motivări fonetice ; mai departe (§ 3, § 6) vom vedea că această alternanță a dus la nuanțări semantice, implicînd atitudinea și sentimentul vorbitorilor față de noțiunile desemnate printr-o variantă sau alta.

Scanned with OKEN Scanner

§ 3. Sursa cea mai puternică a analogiei latente pare să fi fost varianta *-erie* a vechiului sufix românesc *-ărie*.

Acesta din urmă este un sufix compus din *-ar* (nume de agent) și *-ie* (nume de meserie, locul exercitării sau produsul meseriei; o colectivitate): *fierar* + *-ie* > *fierărie* (derivat secundar). Considerat apoi ca un sufix unic, independent, datorită bogatei derivări cu el, e detașat de către vorbitori și adăugat direct la rădăcini, formînd derivate primare: *brînză* + *-ărie* > *brînzărie* (cantitate mare de brînză), cel mai des cu sensul de colective dezagreabile [5].

Printr-un proces fonetic de asimilare, vocala *ă*, din componența sufixului, trece la *e*, cînd sufixul este adăugat la rădăcini terminate în consoane africate *(č, ǧ)*, palatalizate *(k', g')* sau în iot, deci nu numai după *ǧ*, cum arăta expeditiv G. Pascu în lucrarea amintită.

Spuneam că sursa trebuie să fi fost puternică, fiindcă avem numeroase derivate cu această variantă fonetică, desemnînd totodată mai multe categorii semantice:

1. locul producerii sau al vînzării unui obiect:
   bragagerie < *bragagiu*, *cherestegerie*, *iaurgerie*, *iorgangerie*, *tutungerie*, *simigerie*, *rahagerie*;
2. meseria:
   cazangerie < *cazangiu*, *covăcerie* < *covaci*, *ghiocerie* < *ghioci*;
3. locul exercitării meseriei:
   lustragerie, *tinichigerie*;
4. colectivitatea; manifestarea (abstract, peiorativ):
   ciocoierie;
5. colectiv (dezagreabil):
   curecherie, *păducherie*.

De fapt această categorie — s-o numim „etimologică" — a falsului sufix *-erie* (var. lui *-ărie*) este mult mai largă. Aici se adaugă și:
boccengerie, *mungerie*, *paceagerie*, *papugerie*, *toptangerie*, *ciubuccerie*, *motafcerie* etc.

Dar n-am dat decît derivatele care au avut o rezistență mai mare și o circulație mai largă în limbă. Se ivesc însă, în acest cadru, unele aspecte care merită o discuție specială.

La o primă privire constatăm că cele mai multe derivate din această categorie pornesc de la un etimon turcesc: este vorba de numele de agent cu sufixul *-giu*. Această bogăție de derivate ar fi putut să determine chiar tăierea unui sufix (fals) *-gerie*. Faptul nu s-a produs în mod strict, fiindcă nu găsim un asemenea „sufix" atașat la alte teme decît cele turcești și, în plus, toate derivatele au atestate numele de agent în *-giu*, de la care, în mod normal, au putut să provină.

Totuși, fără a fi posibilă o demonstrație riguroasă, am putea admite, în unele cazuri, și eventualitatea unei derivări regresive: *-giu* < *-gerie*. (Apariția unui *abager*, agent, extras din *abagerie*, — unde nu se mai recu-

[5] Cf. Al. Graur, în BL IV (1936), p. 70 și Fl. Sădeanu, *Sufixele colective din limba română cu specială privire asupra repartiției lor*, în SMFC III, p. 53.

noaşte sufixul originar *-giu*, obţinîndu-se astfel o formă mai românizată — ar putea fi un sprijin al acestei ipoteze, cu privire la extragere.)

N-ar fi exclus ca în situaţia unor derivate de la rădăcini în vocală accentuată *(abà, boià, halvà, paceà)*, pentru evitarea hiatului creat prin adăugarea sufixului *-ărie* (respectiv var. *-erie*), să apară un *ğ*, după modelul *tutungerie (<tutungiu*, cf. fr. *bijouterie < bijou + t + -erie*, după modelul *fruiterie < fruit + -erie)*. Din derivatele astfel obţinute *(abagerie, pacea-gerie)*, indicînd locul producerii sau desfacerii unui obiect (sensuri, uneori, mai importante pentru vorbitori), n-ar fi fost greu să se extragă numele de agent în *-giu (halvagerie > halvagiu*, analog, dar cronologic invers faţă de *tutungerie < tutungiu)*.

Ar fi vorba aici, în primul rînd, de un fenomen fonetic, nu de un nou procedeu de formare a cuvintelor (de un sufix activ *-gerie*). În orice caz, faptul rămîne o simplă supoziţie, fără să putem preciza că un anumit derivat sau altul, din cele discutate aici, a trecut printr-o asemenea eventualitate.

Probleme aparte ridică *sufragerie*, care nu se încadrează în vreuna din categoriile semantice amintite. Cuvîntul desemnează o secţiune cu destinaţie specială în locuinţă — camera unde se ia masa. Punctul de pornire al derivatului este turcescul *sofrà* („masă"), dar derivatul nu a fost format pe teren românesc, ci pare să fie împrumutat din greacă, unde există atît *sofratzis* (*sofragiu* „persoană care serveşte la masă"), cît şi *sofratzaria* (cf. *trapezaria*), şi adaptat apoi la limba română, devenind *sofragerie*, în consonanţă cu celelalte cuvinte româneşti de origine turcă cu *-ğ-*. În ceea ce priveşte închiderea vocalei : *o > u*, pare să fie un reflex din bulgară, unde există cuvîntul *(sofra)* şi unde *o* neaccentuat se pronunţă *u*.

Fenomenul apariţiei acestui *-ğ-* se consumă aşadar în cadrul elementelor turceşti din limba română. Încheiem aici discutarea lui, care a fost, de fapt, doar tangenţială la subiect.

§ 4. Trecînd la discutarea neologismelor de origine franceză (derivate în franceză cu sufixul *-erie*) ne apropiem mai mult de obiectul propriu-zis al cercetării : aici apare pentru prima dată adevăratul sufix.

Mai întîi, în cadrul lor, distingem o subgrupă de neologisme neanalizabile, care au pătruns în limba română fără termenul de bază. Ele nu pot fi lăsate în afara discuţiei din acest motiv, ci — dimpotrivă — contribuie la formarea în româneşte a sufixului *-erie*, pe de o parte pentru că sînt suficient de multe şi, unele, relativ des întrebuinţate, pe de altă parte, datorită caracterului sistematic. Vorbitorii, folosindu-le, se deprind cu un sufix cu valori distincte, fără a-l simţi, deocamdată, detaşabil. S-au introdus în acest fel în limba română termeni care desemnează :

1. meseria (sau arta ei) :
   poterie (ceramică specială) ;
2. locul producerii obiectului :
   fonderie (fabrică în care minereurile se lichefiază pentru a se extrage din ele metalele) ;

3. locul vînzării unui produs :
   papeterie, patiserie, mercerie, confiserie, lampisterie ;
4. instituție (+ colectivitate) :
   trezorerie ;
5. produsul, obiectul :
   bijuterie, sonerie ;
6. colectivitatea sau ansamblul de obiecte :
   baterie, caroserie, mercerie, coterie ;
7. abstractul (manifestare) :
   saloperie, barateric ;
   (atmosferă) : *feerie, reverie.*

Multe dintre cuvintele trecute aici în revistă au dispărut din limba română sau se folosesc foarte rar ; unele sînt pur și simplu prețiozități : *saloperie* („murdărie" — în sens abstract). Cîteva — dintre cele rămase pînă azi în limba română — impun unele observații aparte, mai ales de natură semantică.

Astfel, *bijuterie*, care în franceză *(bijouterie)* înseamnă și un produs și locul desfacerii produsului respectiv, s-a specializat la noi doar cu primul sens.

Cît despre *sonerie*, cuvîntul are o situație mai deosebită. În franceză *sonnerie* desemnează sunetul produs de cornul de vînătoare, iar sensul din românește îl are acolo alt derivat, de la aceeași rădăcină : *sonnette* ; dicționarele franceze îl înregistrează însă și pe *sonnerie* cu sensul din limba română, dar însoțit de determinantul *électrique*. Exact ca în română, cuvîntul este folosit în franceza vorbită în Belgia. Varianta *sunerie*, din limba română, e o adaptare populară a cuvîntului și, în cazul acesta — prin analiza făcută derivatului *suna + -erie)* —, nu poate fi decît un exemplu de folosire a sufixului *-erie* pe teren românesc.

§ 5. Se poate însă afirma cu absolută siguranță că sufixul neologic *-erie* a pătruns în limba română mai ales prin intermediul derivatelor franțuzești analizabile (adică pe lîngă care au pătruns la noi și etimoanele — substantivele primitive sau pe lîngă care s-au introdus verbele din aceeași familie). Aceste neologisme alcătuiesc o grupă numeroasă și se distribuie și ele în cîteva sfere semantice :

1. locul exercitării meseriei sau operațiunii :
   marșanderie, distilerie, imprimerie.

Tot aici pot fi incluși termenii care desemnează locul medicării unor boli și cu o oarecare nuanță de colectivitate :
   infirmerie, leprozerie, pelagrozerie ;

2. locul producerii sau vînzării unui obiect :
   amidonerie, cristalerie, drogherie, ebenisterie, feculerie (fabrică specializată în produse făinoase : *fecule*), *marochinerie, or(o)logerie, parfumerie, posomanterie (pasmanterie)* ;
3. arta și produsul ei :
   broderie ;

4. obiectul :
draperie ;
5. abstracte, manifestări :
camaraderie, *galanterie*, *calinerie* [6] ;
6. abstracte, manifestări — de cele mai multe ori peiorative (nuanţă existentă deja în rădăcină) :
bigoterie, *bizarerie*, *bufonerie*, *canalierie*, *clovnerie*, *escrocherie*, *pedanterie*, *poltronerie*, *picanterie*, *şarlatanerie*, *jonglerie* ;
7. ocupaţie (peior.) :
piraterie ;
8. instituţie (+ colectiv.) :
jandarmerie ;
9. colectivitatea :
orangerie, *menajerie* [7], *lenjerie* (cf. pl. *lenjuri*) ;
10. colectivitatea, ansamblul de servicii :
mesagerie, *timonerie*.

Trebuie să remarcăm şi aici cîteva deosebiri între română şi franceză : termenul *galanterie* în româneşte are şi un sens nou faţă de cel franţuzesc, care desemnează manifestarea („curtenie, purtare atentă şi amabilă ; compliment adresat unei femei"). În limba română a căpătat al doilea sens, mai concret — colectiv : „mărunţişuri, mici obiecte de podoabă, de îmbrăcăminte, şi comerţul acestora" — probabil prin rusescul *галантерея* — „articole de galanterie, mercerie, mărunţişuri" (cf. Dicţionar rus-român, 1959, vol. I, p. 183). Fr. *draperie* — desemnînd produsul (stofă cu anumite proprietăţi ; veşminte largi, de ornament), ca şi locul desfacerii lui, şi-a restrîns sensul, ajungînd să denumească, în limba română, un obiect cu destinaţie specială : cortina, sau o perdea groasă, în falduri. Trebuie să observăm însă că vorbitorii nu au conştiinţa certă a unui cuvînt analizabil, în cazul acestui termen : verbul *a drapa* este rar şi, într-o măsură, tehnic.

Un caz aparte îl constituie *posomanterie*, *pasmanterie* (cf. fr. *passementerie*). Fr. *passement* înseamnă o ţesătură care se aşază de obicei pe mobile, ca ornament, iar *passementerie* este arta producerii sau comerţul acestui obiect. *Posomant* a fost adaptat în limba română cu această formă, prin apropiere de germ. *Posament*, cu aceeaşi etimologie (cf. TDRG) ; derivatul *posomanterie* pare aşadar (ca şi *sunerie*) format pe teren românesc, printr-un paralelism cu *passementerie*, din franceză. DM îl înregistrează, ca învechit, sub forma *pasmanterie* (<*pasmant*), intrată în română direct din franceză.

De observat că, apropiat ca sens de sufixul *-erie*, cînd acesta desemnează o manifestare (peiorativă), în franceză se foloseşte şi sufixul *-ade*,

---

[6] *Calinerie* — el însuşi foarte rar (aproape numai în literatură) — are baza *calin (ă)*, care apare mai mult decît sporadic : de pildă, la G. Călinescu, *Scrinul negru*, Editura pentru literatură [Bucureşti], 1963, p. 213.

[7] În limba română, diferenţa semantică pare frapantă între cuvîntul-bază *(menaj)* şi derivat *(menajerie)*.

introdus şi el în limba română *(-adă)*. Dar, pe cînd *-erie* arată o manifestare, abstractul, *-ade* denumeşte rezultatul acestei manifestări, un fapt în sine, gestul material — are aşadar un sens mai concret (cf. rom. *bufonerie* — *bufonadă*). Ambele sufixe, *-erie* şi *-adă*, pentru sfera noţională pe care o discutăm, se apropie de mai vechiul *-lîc* de origine turcă în limba română *(savantlîc, avocatlîc)*, pe care îl concurează[8].

Dicţionarul Quillet [9] dă nişte derivate precum *gasconnisme, gasconnade* şi chiar verbul *gasconner* (de la *gascon*), dar nu menţionează şi un derivat *gasconnerie*, care — în schimb — apare în limba română. Nu s-ar putea afirma cu siguranţă, în privinţa derivatului la care ne-am oprit, nici că a fost format pe teren românesc, nici că n-ar exista în limba franceză (mai cu seamă — radicalul fiind franţuzesc).

Dicţionarul Academiei Franceze, care a slujit ca îndreptar pentru ediţia din 1956 a Dicţionarului Quillet (consultată de noi), nu menţionează pe *savanterie*, de pildă, cuvînt totuşi atestat de dicţionarul din urmă, probabil fiind vorba de o formaţie recentă sau rară. *Savanterie*, cu modele preexistente : *pedanterie* (sau oricare altul) — formal, şi *savantlîc* — semantic, se poate auzi şi în limba română, fără a fi înregistrat de vreunul din dicţionarele noastre, neavînd desigur o circulaţie prea largă [10].

La fel *briganderie*, nemenţionat nici în Quillet, nici în dicţionare româneşti, poate fi auzit în limba română cu sens de colectivitate.

Savanterie şi *briganderie* s-ar putea încadra în categoria derivatelor prin intuiţie, mai sigur decît *gasconerie*.

Am observat pînă acum că sufixul neologic apare la neologisme. Totuşi, la radicalul neologic *comic* se adaugă sufixul *-ărie (comicărie)*, derivatul fiind format pe teren românesc şi desemnînd manifestarea (peiorativă). Mai mult, întîlnim şi unele neologisme care au fost adaptate fonetic la limba română, precum : *bufonărie, clovnărie* (manifestări, a căror nuanţă peiorativă se prelungeşte din aceea a radicalului) şi chiar : *marochinărie, papetărie* [11]. Cel puţin ultimul e cunoscut astăzi în româneşte numai sub această formă. Se pare deci că întîlnim aici o variantă adaptată în limba populară *(-ărie)* a sufixului neologic *-erie*, după cum vechiul sufix românesc, cu *ă*, are — din motive fonetice, arătate sub § 3 — o variantă cu *e*.

De aici extragem o concluzie nu mai puţin interesantă, şi anume : concurenţa semantică între sufixele *-ărie* (vechi), *-erie* (nou) se completează

---

[8] Citeva derivate mai noi (*pedantlîc, gangsterlîc* etc.), bineînţeles tot peiorative, formate cu acest sufix sînt citate de acad. Iorgu Iordan în *Limba română actuală (O gramatică a „greşelilor")*, ed. II, 1947, p. 190.

[9] Quillet, *Dictionnaire de la langue française*, Paris, ed. 1956.

[10] O atestare foarte recentă a cuvîntului, în presă : D. Săraru, *Cronica teatrală*, în LUCEAFĂRUL, 1967, 10 (254), p. 8, col. 4.

[11] La fel, *lotărie*, prin adaptarea neologismului *loterie*, la origine analizabil în limba română (*lot* — termen mai vechi pentru *loz*). Cît despre *cochetărie* (fr. *coquetterie*), *maşinărie* (fr. *machinerie*), ele par să fi avut de la început această formă în limba română, nemodificată pînă astăzi. Cf. şi Fl. Sădeanu, *lucr. cit.*, p. 54.

Scanned with OKEN Scanner

şi se complică întrucîtva cu jocul variantelor acestor sufixe (rezultate din raţiuni fonetice) :

suf. *-ărie* | suf. *-erie*
var. *-erie* | var. *-ărie* (adaptare fonetică, populară).

Din punct de vedere etimologic, avem patru elemente opozabile, dar disocierea faptelor devine mai dificilă, prin convergenţa celor două sufixe spre unul singur (din punct de vedere formal : un sufix, cu variantă).

O formaţie clară, pe teren românesc, cu sufixul *-erie* este derivatul *cocserie* (desemnînd locul producerii obiectului) : din neologismul *cocs*, de origine germană *(Koks)*, cu sufixul *-erie* (printr-un paralelism cu franţuzescul *cokerie*, cu acelaşi sens).

§ 6. În unele derivate româneşti, denumind mai ales colective, sufixul *-ărie* suferă o modificare fonetică :

pepenărie / *pepenerie*,
pulberărie / *pulbererie*,
seminţerie.

Sînt doar cîteva exemple. Modalitatea formării lor este limpede : derivatele iniţiale sînt asociate (asimilate) cu radicalele, care, la nominativ singular *(pepene, pulbere)* sau plural *(seminţe)*, se termină în *-e*. Care este cauza acestui fenomen ?

În primul rînd, una de ordin semantic : sub § 3 am arătat (citînd articolul acad. Al. Graur) că sufixul *-ărie* s-a specializat, pentru unele derivate primare, la denumirea cantităţii abundente şi dezagreabile. Formele de mai sus au apărut din necesitatea de a se evita un asemenea sens şi de a rămîne cu valoarea de colectiv pur şi simplu, neutră din punct de vedere afectiv. Ele puteau să aibă un sprijin în nişte derivate vechi, cu falsul sufix *-erie*, pomenite sub § 1 *(stolerie)* sau în sufixul neologic.

Pe de altă parte, sufixul *-ărie*, datorită lui *ă*, pe care îl conţine, modifică vocalele din radicalele la care se adaugă, în speţă pe *a* :

lapte + *-ărie* > *lăptărie*
caş + *-ărie* > *căşărie*
jandarm + *-ărie* > *jăndărmărie*.

Nu este vorba numai de schimbarea de accent : se poate auzi, în vorbirea celor puţin instruiţi, chiar *părfumărie*. Cu toată schimbarea accentului, sufixul *-erie* nu duce la modificarea vocalelor din rădăcinile la care se ataşează, cum vom vedea şi în continuare (*lapterie*, de pildă).

Modificarea derivatelor amintite *(pepenărie, pulberărie)* ar fi, cu alte cuvinte, o înnobilare fonetică.

Astfel, *-erie* ar salva derivatele de la nuanţa peiorativă şi de la alternanţa *a/ă*, între cele două variante intervenind opoziţia :

distins / vulgar
(-erie) / *(-ărie)*

La începutul secolului apăruse un şir de derivate de acelaşi tip, care s-au menţinut pînă în preajma celui de al doilea război mondial : *bererie*, *lapterie*, *hainerie* (exemple comunicate de acad. Al. Graur), *ceaprazerie*

(hipercorectitudine, în Moldova), chiar *pînerie*[12], *fererie* (cf. acad. Iorgu Iordan, *lucr. cit.*, p. 18—19), construcţii greşite, totuşi, din punctul de vedere al derivării în limba română; vorbitorii şi-au dat seama de pretenţiozitatea acestor derivate pseudoculte sau neconforme cu spiritul limbii române —, eliminîndu-le în cele din urmă.

Într-o situaţie asemănătoare se află *caşerie*, *gogoşerie* (locul producerii obiectului) şi *lăcătuşerie* (locul exercitării meseriei sau meseria), dintre care ultimele două sînt mai cunoscute. Dar în cazul lor, pe lîngă o innobilare fonetică intenţionată, mai acţionează şi o cauză fonetică: datorită lui *ş*, vocala *ă* trece în seria palatalelor *(e)*, fenomen prezent mai ales în subdialectul muntenesc (cf. *uşe*, *grije*).

Aruncînd o privire generală asupra derivatelor cu sufixul *-erie* pe care le-am cercetat şi omiţîndu-le pe acelea care au dispărut din limbă (datorită dispariţiei noţiunilor desemnate de ele ori pentru că erau elemente de jargon sau preţiozităţi), situaţia se prezintă astfel în limba română contemporană:

— derivate neanalizabile:[13]
baterie (cu cele 4 sensuri), *bijuterie*, *caroserie*, *feerie*, *mercerie*, *patiserie*, *reverie*, *sonerie*;
papetărie (var. adaptată, formă devenită literară);

— derivate analizabile

a) neologisme: *bizarerie*, *broderie*, *distilerie*, *draperie*, *escrocherie*, *galanterie*, *imprimerie*, *infirmerie*, *jonglerie* (arta de a jongla, la propriu şi la figurat), *lenjerie*, *menajerie*, *mesagerie*, *parfumerie*, *pedanterie*, *picanterie*, *piraterie*, *poltronerie*, *şarlatanerie*;

— cu variantă adaptată:
— *bufonerie* (şi *bufonărie*), *clovnerie* (şi *clovnărie*), *loterie* *(lotărie)*, *marochinerie* *(marochinărie)*;
— *cochetărie*, *maşinărie*;

b) create pe teren românesc:
cocserie; *sunerie* (var. pop. a lui *sonerie*); *lăcătuşerie*, *gogoşerie*; *comicărie*;

c) derivate „prin intuiţie":
briganderie, *savanterie* (recente şi — în consecinţă — foarte rare).

Cînd au apărut în limba română, căpătînd răspîndire, neologismele formate cu sufixul *-erie*, vechiul sufix românesc *(-ărie)* îşi înceta producti-

---

[12] Cf. DA ms.: *pinerie* (ALEXI, W.), *piinerie* (POLIZU, V.), var. a lui *pinărie* „brutărie, pitărie".

[13] Le luăm în consideraţie din punct de vedere teoretic. Practic, vorbitorii, neanalizîndu-le sau analizîndu-le foarte vag, nu au conştiinţa existenţei unui sufix în componenţa lor. Totuşi, ele rămin în continuare, pe lîngă cele analizabile, un sprijin în evoluţia sufixului neologic în limba română. O dovadă în acest sens este şi evoluţia neologismului de origine franceză *preerie* în limba română. Neanalizabil, nici măcar derivat cu sufixul *-erie*, fr. *prairie* a fost analizat (fals) la noi în *pre* + *-erie* numai printr-o analogie cu numeroasele derivate franţuzeşti cu suf. *-erie* pătrunse în limba română. (Cf. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, p. 166.)

vitatea, rezumîndu-se la formarea unor derivate ad-hoc, cu sens peiorativ (de tipul *hîrțogărie*), mai ales formații cu un bogat conținut afectiv [14]. În orice caz, procesul efectiv al derivării cu acest sufix se redusese.

Dar o seamă de derivate formate cu sufixul *-ărie* (constituind diferite categorii semantice) se mai mențineau (și se mențin și astăzi), cînd au pătruns neologismele cu *-erie*, fapt care — de altfel — a permis adaptarea acestora la limba română. Este vorba tocmai despre analogia latentă, de care pomeneam la început.

Coincidența dintre valorile cuvintelor derivate cu un sufix și cu celălalt a făcut ca sufixul neologic să preia, aparent, valorile sufixului vechi, dînd impresia unei continuități, a unui proces de derivare neîntrerupt.

Astăzi însă nu s-ar mai forma derivate cu sufixul *-ărie* (cel puțin în limba literară) [15]. Cum am văzut, secțiunile producției industriale, diferite unități comerciale mai noi sau unele manifestări abstracte sînt denumite fie cu neologisme, fie cu derivate românești prin sufixul *-erie* sau varianta lui adaptată.

În concluzie : sufixul neologic *-erie*,de origine franceză, pătrunde cu multitudinea sa de valori în limba română, unde nu pare însă un element inedit, nu găsește aici un teren cu totul gol. Domeniul său se întretaie cu al unui fals sufix (din surse diferite : § 1 și § 2) și mai ales cu al variantei fonetice a sufixului *-ărie* (analizată sub § 3) ; cu acesta din urmă se confundă atît formal, cît și din punctul de vedere al valorii semantice a derivatelor pe care le creează.

Vorbitorii însă tind să specializeze afectiv cele două forme fonetice : *-erie* și *-ărie*.

Unele derivate cu sufixul *-erie* nu se mai folosesc în limba română, altele au — deocamdată — o circulație restrînsă. Ar fi greu de precizat viitorul acestui sufix, dar se pare că el se va menține în derivare, întrucît exemplele îl atestă în diferite domenii sociale ale limbii și cu o varietate de sensuri păstrată.

---

[14] Numeroase exemple de acest fel (*cifrărie*, *conțopistărie* etc.) dă acad. I. Iordan, *lucr. cit.*, p. 168.

[15] În limbajele speciale, mai exact la periferia lor, încă apar derivate noi cu *-ărie* (cf. Elena Slave, *lucr. cit.*, p. 165 : *corselărie*, *fontărie*, *forjărie*). Dar vorbitorii ezită între două forme precum *căpșunărie* / *căpșunerie*. Este vorba însă de niște subdiviziuni, secțiuni reduse și foarte specializate ale unităților industriale sau comerciale, foarte rar independente de marile complexe (respectiv : croitorie, uzină sau fabrică, aprozar), cînd se ivește necesitatea creării unor denumiri speciale pentru ele.

SUFIXUL -*ETĂ*

DE

AL. GRAUR

Acest sufix este curent în franceză *(-ette)* şi în italiană *(-etta)*, fiind moştenit din latina tîrzie, unde apare sub forma *-itta*, feminin al lui *-ittus* [1], socotit de origine neromană [2]. Se foloseşte şi masculinul (fr. *-et*, it. *-etto*), dar mai puţin decît femininul. Valoarea sufixului este dublă, căci el formează pe de o parte diminutive (fr. *chambrette* ,,odăiţă'' de la *chambre* ,,odaie''), pe de altă parte nume de instrumente (fr. *éprouvette* ,,eprubetă'' de la *éprouver* ,,a încerca''), acelaşi derivat fiind adesea şi diminutiv şi nume de instrument [3] (fr. *sonnette* ,,sonerie'', diminutiv de la *son* ,,sunet'').

În româneşte, folosirea lui *-etă* a fost studiată în treacăt de acad. Iorgu Iordan, care arată [4] că unele exemple ar putea fi socotite derivate româneşti *(faţetă, piaţetă)*, totuşi e mult mai probabilă originea franceză *(facette)* şi italiană *(piazzetta)*; de asemenea *braţetă* e din italianul *braccetto*.

Fără îndoială că astăzi, după aproape 30 de ani, se poate spune mai mult. E de aşteptat ca primele exemple româneşti să ne fi parvenit pe o cale indirectă, avînd în vedere că în general elementele romanice apusene au ajuns la noi întîi prin greacă, rusă etc. În cazul de faţă, lucrurile nu s-au petrecut desigur altfel, dar există o complicaţie care ne sileşte să examinăm chestiunea ceva mai departe. Notez totuşi aici pe *lanţetă* < germ. *Lanzette* < fr. *lancette*.

Să eliminăm din discuţie cuvintele terminate în *-etă* care nu sînt formate cu sufixul nostru : *calţavetă* < gr. καλτσοδέτης, *vendetă* (la origine *-cta*), apoi *reţetă* (la origine *-pta*), *arbaletă*, *anchetă*, *conchetă* (la origine *-sta*), *rachetă* (din arabă), *paştetă* < germ. *Pastete* (formele rusă şi polonă terminate în *-t* explică varianta *pastet*), care are la bază pe fr. *pâté*, *dietă*, care are ca origine ultimă grecescul δίαιτα, *portmonetă*, orientat după *monetă*,

---

[1] A. Graur, *Les consonnes géminées en latin*, Paris, 1929, p. 126—127.
[2] A. Meillet, BSL, XXXVIII, 1(84), p. 137, îl consideră formaţie expresivă.
[3] W. Meyer-Lübke, *Gramm.*, II, § 507.
[4] BPh, VI (1939), p. 18—19.

cum şi alte formaţii de aceste tipuri. Să eliminăm de asemenea variantele româneşti, ca, de exemplu : *jaghetă* alături de *jachetă*.

Din lista inserată în DI ne mai rămîn 135 de exemple. Numărul nu poate fi considerat absolut exact, pentru că se pune problema felului cum apreciem omonimele, apoi, în unele cazuri, etimologia este discutabilă. Pe lîngă aceasta, exemple noi apar în tot momentul şi nu se ştie care dintre ele au şanse de a se păstra. În sfîrşit, din DI lipsesc unele cuvinte bine cunoscute, de exemplu *bieletă*, *biletă*, *fuzetă* (explicat de DM prin fr. *fusée!*), care apar în DM şi în DN ; *cuşetă* este în DN, nu şi în DM ; *bavetă*, *furgonetă*, *suzetă* (< fr. *sucette*) nu sînt nici în DN, deşi sînt mult folosite. Mai departe vor mai fi citate şi altele de acelaşi fel. Nu ştiu unde să clasez pe *tonetă* „stand pentru vînzare de mărfuri", absent din toate dicţionarele româneşti şi din cele străine care mi-au fost la îndemînă, dar curent în vocabularul nostru comercial [5].

Dacă am căuta să alegem din numărul total al exemplelor pe cele introduse de multă vreme sub forma pe care le-o cunoaştem astăzi, colecţia noastră ar fi cu totul redusă (vezi mai jos) şi aceasta este una dintre particularităţile cele mai interesante ale sufixului nostru. Foarte multe sînt neanalizabile pentru vorbitorii care nu cunosc franceza (eventual italiana) : *amuletă*, *baghetă*, *bonetă*, *eghiletă*, *galetă*, *goeletă*, *jachetă*, *lornietă*, *machetă*, *midinetă*, *omletă*, *spinetă*, *subretă* etc. Multe dintre acestea sînt neanalizabile şi pentru cei care vorbesc franceza şi italiana, ceea ce nu-i împiedică să recunoască nuanţa de diminutiv, eventual de nume de instrument, pe care o conferă sufixul. Lucrul este valabil în parte şi pentru românii care au introdus derivatele în româneşte ; de notat că acestea sînt de cele mai multe ori de origine savantă, astfel că, dacă adesea cei care le întrebuinţează nu ştiu să le analizeze, cei care le-au introdus au putut uneori stabili relaţii cu o formă de bază existentă şi în româneşte.

Cu oarecare bunăvoinţă se pot socoti analizabile următoarele : *baretă (bară)*, *brăţeletă (braţ)*, *caschetă (cască)*, *curbetă (curb)*, *damaschetă (damasc)*, *dramoletă (dramă)*, *finetă (fin)*, *lunetă (lună)*, *mantelețiă (mantilă)*, *navetă (navă)*, *paletă (pală)*, *palmetă (palmă)*, *pensetă (pensă)*, *rozetă (roză)*, *ruletă (rula)*, *sufragetă (sufragiu)*, *tabletă (tablă)*, *vedetă (vedea)*, *vizetă (viza)*.

Cu adevărat analizabile sînt numai următoarele : *arietă (arie)*, *avionetă (avion)*, *banchetă (bancă)*, *barbetă (barbă)*, *camionetă (camion)*, *casetă (casă)*, *colonetă (coloană)*, *flaneletă (flanelă)*, *gondoletă (gondolă)*, *motoretă (motor)*, *operetă (operă)*, *piaţetă (piaţă)*, *piesetă (piesă)*, *plachetă (placă)*, *planşetă (planşă)*, *pudretă (pudră)*, *satinetă (satin)*, *statuetă (statuie)*, *tripletă (triplu)*, *trompetă (trompă)*, *ţigaretă (ţigară)*, *voaletă (voal)*.

O încercare de refacere pentru apropierea de o temă românească se vede la puţine exemple : în ce priveşte consonantismul, se poate cita *faţetă* (fr. *facette*, rom. *faţă*), apoi *braţetă*, *braţoletă* (it. *braccetto*, *braccialetto*, rom. *braţ* ; mi se pare totuşi mult mai probabilă trecerea printr-un inter-

[5] În SCÎNTEIA nr. 7321 din 24 IV, 1967, p. 2, col. 6, apare varianta *tonet*.

mediar grecesc, deocamdată neatestat, cf. *rețetă*, gr. ρετσέτα < it. *recetta*), iar în ce privește vocalismul, *furchetă* (it. *forchetta*, rom. *furcă*) și *verighetă* (it. *verghetta* „șir de briliante și diamante în formă de inel”, rom. *verigă*; această explicație mi se pare în orice caz mai convingătoare decît cea pe care o dau dicționarele: *verigă*; îndoielile formulate de TDRG pot fi eliminate).

Se vede ușor că numărul formațiilor analizabile nu e mare și mai ales e surprinzător de mic numărul derivatelor apropiate de o bază existentă în românește. Totuși sufixul își dovedește vitalitatea în alte chipuri.

Un număr destul de mare de cuvinte franțuzești au venit la noi trecînd printr-o limbă vecină, în special prin rusă. Cum am arătat altă dată[6], femininele franceze au fost împrumutate în rusește (uneori în bulgărește, în grecește și, de asemenea, în germană) sub forma lor pronunțată, ceea ce a dus la încadrarea lor printre masculine (în germană, printre neutre); luîndu-le de acolo sub forma masculină, româna le-a trecut la neutre, deoarece denumesc obiecte neînsuflețite. Printre exemplele date în lucrarea citată figurează și cuvinte cu sufixul care ne interesează aici. Adesea acestea au fost apoi reluate direct din franceză, fiind trecute de astă dată la feminine cu sufixul *-etă*:

amulet < germ. *Amulett*; *amuletă* < fr. *amulette*

bainet, *baionet* < rus. *байонет*; *baionetă* < fr. *baïonnette*

banchet < rus. *банкет*; *banchetă* < fr. *banquette*

caschet < gr. κασκέττο; *caschetă* < fr. *casquette*

clarinet < rus. *кларнет*, gr. κλαρινέττο; *clarinetă* < fr. *clarinette*

cornet < rus. *корнет* (sensul nu coincide întru totul); *cornetă* < it. *cornetta*

cotlet < rus. *котлет*; *cotletă* < fr. *côtelette*

creveți, pl. < rus. *креветы*; *crevete*, pl. < fr. *crevette*

eghileți, pl. (n-am reușit să găsesc o formă paralelă în altă limbă); *eghiletă* < fr. *aiguillette*

epoleți, pl. (masculin ca și *eghileți*, pentru că au fost împrumutate sub forma de plural) < rus. *эполеты*; *epoletă* < fr. *épaulette*

finet (de asemenea fără paralelă); *finetă* < fr. *finette*

jachet < rus. *жакет*; *jachetă* < fr. *jaquette*

manget < rus. *манжет*; *manșetă* < fr. *manchette*

marchizet < rus. *маркизет*; *marchizetă* < fr. *marquisette*

moto-furgonet[7] (n-am găsit un original francez, nici paralelă în alte limbi); *furgonetă* < fr. *fourgonnette*

satinet < rus. *сатинет*; *satinetă* < fr. *satinette*

stafet < rus. *эстафет*, *эштафет*, ucr. *штахвет*; *stafetă*, *ștafetă* < rus. *эстафета*, germ. *Stafette* < it. *stafetta*

șervet (venit printr-un intermediar încă neidentificat); *servietă* (evident, cu alt sens, dar în Transilvania apare *șervet* cu sensul lui *servietă*) < fr. *serviette*

---

[6] *Etimologii românești*, București, 1963, p. 42–51.

[7] Florica Dimitrescu, în LL X (1965), p. 234.

șimizet (fără paralelă străină); *șemizetă* < fr. *chemisette*

țigaret „porte-cigarette" (cf. bg. *цигаре́*, gr. σιγαρέττον, n.); *țigaretă* „porte-cigarette" și de asemenea „cigarette" < fr. *cigarette*, germ. *Cigarette* [8].

Desigur, nu toate variantele sînt la fel de răspîndite și nu peste tot cea în *-etă* a învins (uneori se pare chiar că cea în *-et* este mai nouă). În orice caz, putem căpăta impresia că această categorie nu prezintă nimic interesant pentru introducerea sufixului în românește: faptul că în unele cazuri s-a reținut o formă deosebită de cea originară și chiar faptul că în alte cazuri s-a revenit la forma originară n-ar aduce nimic în plus față de cuvintele primite de la început în forma așteptată. Dar nu este așa. Transformarea masivă a cuvintelor neutre în feminine arată că cel puțin oamenii culți au recunoscut sufixul și l-au readus la forma lui primitivă, chiar dacă marea masă a exemplelor sînt neanalizabile în românește.

O dată pornită să refacă în *-etă* cuvintele pe care le acceptase mai întîi sub forma pronunțată în franțuzește, româna a mers și mai departe și a refăcut în *-etă* multe cuvinte care erau terminate în *-et* sau în *-etto*, deci masculine, în franțuzește sau italienește (aici a intervenit, evident, și slăbirea în românește a interesului pentru marcarea genului inanimat):

beret, *beretă*, fr. *béret* (dar cf. it. *berretta*)

blanchetă (DM), germ. *Blankett*

bonet, *bonetă*, fr. *bonnet*

brachetă, fr. *braquet?*

brațet, *brațetă*, it. *braccetto*

brichetă, fr. *briquet* (dar cf. gr. μπρικέττα)

cabrioletă, fr. *cabriolet*

cașet, *cașetă* (DN; ultimul lipsește din DI), fr. *cachet*

croșet, *croșetă*, fr. *crochet*

dramoletă, germ. *Dramolett* (acad. Iorgu Iordan, *Limba română actuală*, București, 1948, p. 175)

dublet, *dubletă* (această din urmă formă nu apare în dicționare, dar este foarte mult folosită), fr. *doublet*

flageoletă, fr. *flageolet*

flașnet, *flașnetă*, germ. *Flaschenet* < fr. *flageolet*

ghilemetă, fr. pl. *guillemets*

godetă (DM, DN; nu e în DI), fr. *godet*

mantelet, *manteletă*, fr. *mantelet*, it. *manteletto* (DN), *manteletta* (DLR: greșit?)

---

[8] Față de listele din *Et. rom.* (p. 47), în rîndurile de mai sus am notat șapte cuvinte în plus care au o variantă cu *-et* într-o limbă vecină *(amulet, banchet, caschet, cornet, satinet, stafet, țigaret)* și două fără variantă străină *(șimizet* și *moto-furgonet)*, ceea ce îmbunătățește procentajul în favoarea teoriei expuse acolo; nu am reluat aici pe *buret* < rus. *бурет* < fr. *bourrette* și pe *pomeți* (masculin, fără paralelă) < fr. *pommette*, deoarece nu au paralelă românească cu *-etă*. Mai trebuie reconsiderat exemplul *tabinet (loc. cit.)*, cu variantele *tablinet*, *tablionet* (prima, atestată în Dicționarul român-bulgar al Academiei Bulgare de Științe, a doua, auzită de mine), pentru că există paralelele bg. *таблинет*, *таблонет*. Bineînțeles, fr. *table nette*, punctul de plecare al acestui cuvînt, nu comportă sufixul discutat aici.

minavet, *minavetă*, pol. *menwet* < fr. *menuet* ?
mulinet, *mulinetă* (DN; ultima formă nu e în DI), fr. *moulinet*
muschetă, fr. *mousquet*
sonet, *sonetă*, fr. *sonnet*, it. *sonnetto*
spaghetă (DN; pluralul *spaghete* e recomandat de dicționarele normative), it. *spaghetti* (pentru *confetti* n-am întîlnit încă singularul *confetă*)
ștachet, *ștachetă*, germ. *Stakett* < it. *stecchetto*
taburet, *taburetă*, fr. *tabouret*
triolet, *trioletă*, fr. *triolet*
vagonet, *vagonetă* se află într-o situație specială, deoarece și în franțuzește circulă amîndouă formele, *wagonnet* și *wagonnette* (I. Iordan, BPh VI (1939), p. 58).

Iată și un cuvînt de origine engleză: *chicinetă* < engl. *kitchenette*, pronunțat în englezește fără vocală finală (să ținem seama de faptul că genul nu contează în englezește; DM explică greșit cuvîntul ca format în românește, iar DN nu l-a inserat).

Și în cuvinte de altă origine, care deci nu comportă sufixul *-et*, găsim înlocuirea lui *-et* cu *-etă*:
diabet, *diabetă*, gr. διαβητής
gheretă, fr. *guérite*
minaret, *minaretă* (vezi însă și *minarea*, fr. *minaret*), tc. *minare*
scenetă, apropiat de *scenă*, dar în fapt împrumutat din fr. *saynète* [9]
spermanțet, *spermanțetă*, lat. *sperma ceti*

Rezultă din cele arătate că *-et* n-a fost considerat în românește ca sufix, dar *-etă* a fost recunoscut și larg răspîndit. Dintre toate formațiile cu *-et* diminutival, singurele analizabile în românește sînt *baronet*, *bazinet*, *cabinet*, *canalet*, *cornet*, *falset*, *vagonet*, iar fără valoare diminutivală, *duet*, *terțet*, *triplet*. Este totuși remarcabil faptul că trei cuvinte terminate în *-e* au primit în românește un *-t* final: *antret* < fr. *entrée*, *caiet* < fr. *cahier* (dar cf. pol. *kajet*) [10], *comitet* < fr. *comité* (cf. rus. *комитет*).

Nici în franțuzește *-ette* nu mai e simțit ca neapărat legat de *-et*, ci are existență independentă. Așa se explică de exemplu că, de la *tank*, masculin, s-a format diminutivul feminin *tanquette* (rom. *tanchetă*, neînregistrat în DI, e prezent în DM și DN). Marcel Weber, în *Contributions à l'étude du diminutif en français moderne*, Zurich, 1963, arată că *-ette* este sufixul cel mai întrebuințat pentru a forma diminutive în franceza actuală (p. 22, n. 15) și că *-et* e foarte rar în franțuzește, astfel că de la baze masculine se formează diminutive feminine (p. 31, n. 31).

Constatăm că acele cuvinte care au căpătat în românește terminația *-etă*, iar în franțuzește se terminau în *-et*, sînt la fel de numeroase cu cele care au venit din franțuzește cu sufixul *-etă* și sînt analizabile pentru noi.

În sfîrșit, avem cuvinte formate în românește cu sufixul *-etă*. Adesea sufixele neologice se atașează numai la teme de aceeași proveniență, înainte

---

[9] I. Fischer, SCȘt (Iași) XI (1960), p. 98–99.
[10] Cf. BL VIII (1940), p. 210.

de a ajunge să fie folosite și pe lîngă teme indigene. Pe *-etă* îl găsim în:

afișetă < *afiș* (SCÎNTEIA, nr. 6600, 25 IV, 1965, p. 2, col. 5)

autoșeniletă < *autoșenilă* (DN), fr. *autochenille*

După cîte pot vedea, franceza nu are derivatele *affichette* și *autochenillette*; dar chiar dacă le-am găsi în franțuzește, aceasta încă n-ar dovedi în mod categoric că româna nu și le-a făcut în mod independent, după cum absența lor din dicționarele franceze nu înseamnă neapărat că româna nu le-a împrumutat totuși din franțuzește [11].

litoretă „autocar deschis folosit pe litoralul Mării Negre", format sigur în românește din rădăcina lui *litoral* (nu e înregistrat în nici un dicționar). Se vede că aici *-etă* a fost socotit sufix de nume de vehicule (după *bicicletă*, *camionetă*, *furgonetă*, *motocicletă*, *motoretă*, *tanchetă*, *trotinetă*, *vagonetă*).

Există cel puțin două exemple de la teme indigene:

babetă, familiar pentru *babă*

gonetă „viteză", de la *goană*; vezi și expresia familiară *a băga gonetă* „a mări viteza unui vehicul".

La acestea aș fi tentat să adaug încă un exemplu:

șuetă, explicat în dicționare prin fr. *chouette*, care înseamnă „bufniță", iar în argou, „perfect"; nici unul din cele două înțelesuri franțuzești nu se potrivește de loc. Cred mai curînd că avem de-a face cu o bază onomatopeică românească.

În ultimul timp, cu *-eta* se formează nume de femei de la nume de bărbați. În franțuzește, alături de diminutive masculine, ca *Michelet* de la *Michel*, și feminine, ca *Mariette* de la *Marie*, s-au format cu *-ette* feminine direct de la numele de bărbați: *Yvette* de la *Yves*. În românește, alături de diminutive de la nume feminine, ca *Marieta* de la *Maria*, găsim pe *Antoneta* de la *Anton* (femininul e destul de răspîndit), apoi nume mai rare ca *Gheorgheta*, *Grigorieta*, *Ioaneta* [12].

Toate aceste fapte arată că *-etă* a devenit productiv în românește. Dacă facem abstracție de *ruletă*, *vedetă*, *vizetă*, derivatele analizabile în românește sînt fără excepție formate de la substantive, pe cînd în franțuzește există derivate de la verbe: *allumette* „chibrit" de la *allumer* „a aprinde". În legătură cu originea nominală a temelor, toate derivatele analizabile au în românește valoare diminutivală, sau cel puțin și diminutivală. Numai *vedetă* ar face excepție, dacă recunoaștem legătura lui cu *a vedea*.

Note de corectură: 1. *crevetilor*, în *Scînteia* nr. 7437 din 19 VIII 67, p. 6, col. 6. 2. pentru *ștafetă*, vezi și magh. *stafétа*, Zsolcas Jenö, *Magyar Nyelvör*, XC, 1966, p. 314–315.

---

[11] Notasem aici și pe *cronichetă*<*cronică* (Florica Dimitrescu, *art. cit.*, p. 243), dar ulterior am găsit pe *chroniquette* în franceză la Weber, *lucr. cit.*, p. 66.

[12] Aurelia Stan, CL VI (1961), p. 387; Sabina Teiuș, LR, XI (1962), nr. 2, p. 151–152, arată că aceste nume nu sînt diminutive. Vezi și Al. Graur, *Nume de persoane*, București, 1965, p. 126–127.

CONTRIBUȚII LA STUDIEREA DERIVĂRII CU *-IV*

DE
MIOARA AVRAM

Sufixul neologic *-iv* < fr. *-if*, it. *-ivo*, lat. *-ivus*, rus. *-ив*, germ. *-iv*, engl. *-ive* a fost discutat în mai multe rînduri de acad. Iorgu Iordan. După o primă semnalare în studiul de ansamblu *Sufixe românești de origine recentă (neologisme)* [1], autorul citat a consacrat acestui sufix, în ultimii ani, două studii speciale [2] și o parte importantă dintr-un articol cu probleme mai generale de derivare [3]. Articolul de față își propune să aducă unele completări referitoare la istoria sufixului neologic *-iv*, la raporturile lui cu alte sufixe omonime și sinonime și la diverse probleme de formă și de înțeles.

1. În legătură cu istoria sufixului neologic *-iv* mi se pare interesant de semnalat numărul mare de formații românești cu acest sufix în terminologia științifică din prima jumătate a secolului trecut, pînă pe la 1860. Împrumuturi de origine romanică în *-iv* pătrunseseră în terminologia științifică românească încă de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. În gramatica lui Ienăchiță Văcărescu de la 1787 [4] există numeroși termeni cu *-iv*: alături de multe împrumuturi neanalizabile în română ca *sostantiv* (p. 24), *adietiv* (p. 24), *positiv* (p. 27), *superlativ* (p. 27), *aseverativ* (p. 34), *otativ* (p. 52) etc., încă din această lucrare apar împrumuturi analizabile de felul lui *comparativ* (p. 27) sau *indicativ* (p. 52, 64). Numărul termenilor gramaticali analizabili crește în gramaticile [5] următoare: *ordinativ* la Diaconovici-Loga [6] (p. 155), în *Gramatica românească și nemțască pentru tinerimea*

---

[1] În „Buletinul Institutului de filologie română «Al. Philippide»" VI (1939), p. 46–48.

[2] *Sufixul românesc -iv*, în „Studii și cercetări lingvistice" XI (1960), nr. 2, p. 179–187 și *Sufixul românesc -iv* (II), în aceeași revistă, XIV (1963), nr. 3, p. 299–312.

[3] *Cuvinte românești cu dublă derivare*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, București, 1965, p. 409–412.

[4] *Observații sau băgări dă seamă asupra regulelorụ grammaticii rumânești* adunate și alcătuite dă dumnealui Iannache Văcărescul, ediția a doua, Viena, 1787.

[5] Pentru toate gramaticile citate vezi și Romulus Ionașcu, *Gramaticii români. Tractat istoric despre evoluțiunea studiului gramaticei limbei române de la 1757 pînă astăzi*, Iași, 1914, care mi-a servit ca punct de plecare pentru urmărirea lui *-iv* în terminologia gramaticală românească.

[6] *Grammatica românească pentru îndreptarea tinerilor* acum întîia oară lucrată prin Constantin Diaconovici Loga, Buda, 1822.

Scanned with OKEN Scanner

națională din 1838—1839 [7] și la Iordache Golescu [8], *explicativ* la Eliade Rădulescu [9], *cauzativ* tot la Eliade Rădulescu (p. 71), *determinativ* la Eliade (p. 118, 133, 138; la p. 133 și 138 și verbul de bază *determina*) și în gramatica româno-germană din 1839 (p. 71), *derivativ* la Iordache Golescu (p. 24) etc. Destul de curînd după primele împrumuturi analizabile s-a ajuns la formații românești cu sufixul *-iv* în terminologia gramaticală.

În ordine cronologică, primele formații românești cu *-iv*, toate de la teme vechi, se găsesc în manuscrisul lui Ion Budai-Deleanu din 1815—1820 *Temeiurile gramaticii românești* (ms. 2426 din Biblioteca Academiei): *lucrativ* „activ", *mijlociv* „neutru, intranzitiv" și *pătimiv* (scris *pathimiv*) „pasiv"; deși în restul lucrării autorul folosește fie împrumuturile *activ*, *neutru*, *pasiv* [10], fie calcurile *lucrăreț* (p. 52) și *pătimăreț* (p. 74), în partea finală a lucrării, scrisă probabil mai tîrziu decît restul (după cum se poate deduce și din trecerea de la scrierea chirilică la cea latină), autorul introduce aceste formații de tip nou în observația referitoare la „înșirarea cuvintelor ajutărețe": „Cuvîntul *a avea* este de ajutoriu la cuvintele lucrative și mijlocive, dar *a fi* este de lipsă celor pătimive" (p. 99r). Dată fiind împrejurarea că gramatica manuscrisă a lui Budai-Deleanu nu a circulat, derivatele cu *-iv* ale acestui autor, folosite de altfel izolat de el însuși, nu au putut influența terminologia altor gramatici.

Următoarele două formații românești cu *-iv*, care reprezintă de fapt numai adaptări, în grade diferite, ale unor termeni internaționali, apar în gramatica lui Eliade Rădulescu: *conjugativ* și *numinativ*. Dintre termenii la care mă refer, complet analizabil este numai *conjugativ*, folosit de Eliade (p. 5, 6, 71) cu sensul „conjuncție"; autorul întrebuințează verbul *a conjuga* „a lega" — elementul de bază al familiei de cuvinte în care e atras, prin românizare, și fr. *conjonctif*, it. *congiuntivo* etc. — chiar în explicația dată părții de vorbire denumite astfel: „zicerea *și* leagă au conjugă aceste doă ziceri . . .; pentru care o numim *zicere de conjugare* sau mai pe scurt *conjugativ*" (p. 5). Termenul a fost preluat ulterior de gramatica româno-germană anonimă din 1838—1839 (partea a II-a, p. 5); e interesant însă că în această gramatică apare și împrumutul direct *conjunctiv*, peste tot (de exemplu la p. 20) ca denumire a modului desemnat și astăzi prin acest cuvînt, în mod izolat și cu sensul „conjuncție" (la p. 39), pentru care se întîlnește și varianta (grafică) *conjugctiv* (p. 38). Formația *conjugativ* se regăsește ca termen gramatical și în alte lucrări, dar cu alte

---

[7] Apărută la Brașov fără numele autorului: „întocmită de un prietin al nații". Partea I, *Etimologhia*, 1838; partea a II-a, *Sintaxu*, 1839. Toate trimiterile se fac la partea a II-a a lucrării; aici p. 12.

[8] *Băgări de seamă asupra canoanelor gramăticești* de D. Vornicul Iordache Golescul, București, 1840, p. 108.

[9] *Grammatică românească* de D. I. Eliad, 1828, p. 72.

[10] Aceștia sînt singurii termeni pentru noțiunile respective citați de Ion Gheție, *Opera lingvistică a lui Ion Budai-Deleanu*, București, 1966, p. 87.

sensuri : la Săulescu [11], în 1833, cu sensurile „care se conjugă" (părțile ~ , p. 24) și „conjunctiv" (p. 19 și 102 ; de obicei însă cu acest sens apar termenii *conjuntiv* sau *conjugătoriu*) și la Bălășescu [12], în 1848 și 1850, cu sensurile „conjunctiv" (mod supus sau ~ , p. 68) și „conjunct" (pronume împreunătoriu sau ~, p. 59) ; pentru ultimul sens amintit Cîmpeanu [13] folosește, tot în 1848, termenul *conjugtiv*. Cel de al doilea termen în *-iv* pe care l-am citat mai sus din gramatica lui Eliade, *numinativ*, este românizat numai din punct de vedere fonetic ; aceasta permite apropierea de verbul *a numi* — autorul însuși spune (p. 12) : „fiindcă numim cu dînsul se zice numinativ (de numire)" —, deși analiza internă nu prea e posibilă pentru un vorbitor român.

În gramatica lui Săulescu se întîlnesc mai multe formații cu *-iv* în termeni gramaticali calchiați sau adaptați după cei din terminologia internațională de origine latină. Astfel, pe lîngă *conjugativ* pe care l-am discutat mai înainte, se pot cita următoarele formații :

aplecativ : declinarea e *(im)flecsibilă sau (ne)aplecativă* (p. 38) ;
avutiv : (verb) *positiv sau avutiv* (p. 102) ;
decliniv : *părțile cuvîntului cele declinive* (p. 24, 224) ;
diversativ : (numerale) *feliurive sau diversative* (p. 67, 70) ;
duplicativ : (numerale) *duplicative* (p. 71) ;
esistiv : (verb) *esistiv sau fiițiv* (p. 101) ;
feliuriv : vezi *diversativ* ;
fiițiv : vezi *esistiv* ;
modulativ : *congiunții modulative* „modale" (p. 157) ;
preaființiv : (timp) *preaființiv* „prezent" (p. 99, 113, 122, 228, 230).

Dacă derivatele de la teme neologice din lista de mai sus *(decliniv, diversativ, duplicativ, esistiv, modulativ)* ar putea să aibă corespondente străine pe care n-am reușit să le identific, cel puțin *aplecativ, avutiv, feliuriv, fiițiv* și *preaființiv* sînt cu siguranță termeni formați în limba română cu sufixul *-iv* atașat la teme vechi românești (ca în formațiile lui Budai-Deleanu citate la p. 88). Înlocuirea termenilor de împrumut prin calcuri era un procedeu mai general, folosit și în alte gramatici anterioare sau contemporane cu cea a lui Săulescu. Dar, în timp ce calcurile altor autori erau derivate în exclusivitate sau de preferință cu sufixe vechi românești ca *-nic* — și *-alnic, -elnic, -ernic, -tornic* — (de exemplu la Macarie [14],

---

[11] *Grammatică românească sĕu observații grammaticești asupra limbei românești. . .* compusă de D. Gheorghie Seulescul, Partea I etimologhică, Iași, 1833.

[12] Nicolau Bălășescu, *Grammatică română*, Sibiu, 1848 ; ediția a II-a, București, 1850. Trimiterile se fac la ediția a II-a.

[13] M. P. Cîmpeanu, *Gramatica românească*, Iași, 1848.

[14] Vezi *avuțialnic* „posesiv", *acumnic* „prezent", *dăunăznic* „imperfect", la R. Ionașcu, *lucr. cit.*, p. 14—15.

Tempea [15], I. Golescu [16]), *-(ăr)eț* (la Budai-Deleanu [17]), *-atic* (la Tempea [18] și I. Golescu [19]) și mai ales *-tor* (la mai toți autorii de gramatici, începînd cu Staicu, Dimitrie Eustatievici, Macarie, I. Văcărescu, și la Săulescu însuși [20]), e de remarcat că în calcurile lui Săulescu se apelează la un sufix neologic, ceea ce arată că *-iv* era simțit ca un sufix românesc bine consolidat în limbă. În sprijinul acestei interpretări vorbește și faptul că în formația analogică *defăptiv* (p. 101), adaptare românizată a lui *defectiv*, s-a intervenit în fonetismul rădăcinii, dar s-a păstrat întocmai sufixul în discuție; cf. *isplicativ* (p. 156), *îmfinitiv* (p. 97), *îndefinitiv* (p. 77).

Săulescu n-a rămas izolat în folosirea largă a sufixului *-iv* pentru crearea unei terminologii gramaticale românești. Ce e drept, în anii imediat următori am întîlnit numai cîteva formații în *-iv* de la teme neologice care ar putea fi împrumuturi ale unor termeni străini, neidentificați de mine. Dintre acestea are mai multe șanse de a reprezenta un derivat românesc termenul *comandativ* „imperativ”, întîlnit la Iordache Golescu (*modă imperativă sau comandativă*, p. 32; cf. totuși termenul anterior al lui Diaconovici-Loga, p. 83, *mandativ — modul demăndătoriu sau mandativ —*, care nu mai e analizabil și ne trimite deci spre o sursă străină), mai puțin *desiderativ* „optativ” de la același autor (p. 32), *duplicativ* (numeral ~), folosit, după Săulescu, în gramatica lui Bălășescu (p. 52), și *reduplicativ* (propoziție ~) în gramatica lui Cîmpeanu (p. 48) și încă și mai puțin *compositiv* „component, element al unui compus”, *finitiv* „final”, ambele din gramatica româno-germană de la 1838—1839 (p. 90, 103, 105, respectiv 45) și *explanativ* (propoziție ~), *plurativ* (substantiv ~ „plurale tantum”), *quoțientiv* (numeral ~) în gramatica lui Hill [21].

Formații românești sigure, de la teme vechi, apar în număr mare în mai multe lucrări gramaticale de orientare pumnistă. Întrucît mulți ter-

---

[15] Vezi *starnic* „substantiv”, *mutarnic* „adjectiv”, *temeialnic* „pozitiv” și *arătătornic* „demonstrativ”. Cf. R. Ionașcu, *lucr. cit.*, p. 48 și G. Istrate, *Gramatica lui Radu Tempea*, în „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași”, Secțiunea III (Științe sociale), tomul VI, 1960, p. 26—28.

[16] *Grainic* „verbal” (p. 115), *cuvintelnic* „motivat” (p. 31), *glăsernic* „onomatopeic” (p. 31).

[17] *Ajutăreț* „auxiliar” (p. 46v), *împreunăreț* „conjunct” (p. 33r); *izvoreț* „derivat, secundar” (p. 79r), *multureț* „plural” (p. 4v), *singureț* „singular” (p. 4v), *trecăreț* „tranzitiv” (p. 52r). Vezi și Ion Gheție, *lucr. cit.*, p. 86—90.

[18] Vezi *multoratec* „plural” și *singuratec* „singular”, la G. Istrate, *lucr. cit.*, p. 28 și 29.

[19] *Înmulțatic* „plural” și *singuratic* „singular” (ambele la p.11); *ființatic* „substantiv” (p. 106) și *adăogetic* „adjectiv” (p. 106); *schimbatic* (p. 80).

[20] Sînt generali, de exemplu, termenii *lucrător(iu)* „activ” și *pătimitor(iu)* „pasiv”; vezi R. Ionașcu, *lucr. cit.*, p. 10, 12, 35, 51, 86, 148 etc. Cazurile și modurile sînt de obicei denumite (sau măcar explicate) în primele noastre gramatici prin derivate în *-tor* de genul neutru sau feminin. D. Eustatievici și Macarie folosesc și termenii *unitoriu* „singular”, *înmulțitoriu* „plural”, vezi id., *ib.*, p. 10 și 13. Pentru diverși termeni gramaticali în *-tor* la Staicu vezi fragmentele reproduse de Diomid Strungaru, în „Romanoslavica” IV (1960), p. 299—300.

[21] G. Hill, *Grammatica limbei române*, București, 1858, p. 41, respectiv 45, 47 și 125.

Scanned with OKEN Scanner

meni sînt comuni lui V. Ianoviciu [22], A. Pumnul [23], T. Blajevici [24], unii și lui V. Ionescu [25], dau în cele ce urmează o listă globală a derivatelor cu *-iv* din terminologia gramaticală a acestor autori, cu trimiterile de rigoare:

a) formații românești sigure (de la teme vechi):

ajutățiv: *zicămînt ajutățiv* „verb auxiliar" la Pumnul, V. 262;
arătătiv: „demonstrativ, indicativ", articol ~ și mod ~ la Blajevici și la Ianoviciu, 16, 58; la Ianoviciu, 48 și pronume ~, de asemenea la Pumnul, Gr. 104 în forma *arătățiv*;
asămănătiv: „comparativ", adverb ~ și conjuncție ~, la Ianoviciu, 124;
chiemățiv: „vocativ", la Pumnul, V. 358;
deplinitiv: „determinant, completiv" la Ianoviciu, 161 (*zicămintele sau propusăciunile care șerbesc spre deplinirea altor se zic deplinitive*);
despărțitiv: „fracționar", numeral ~, la Ianoviciu, 41; la același, 8, *semn* ~ „semn de punctuație"; la V. Ionescu, 132 complement ~;
despreunătiv: „disjunctiv", conjuncție ~, la Ianoviciu, 124;
doritiv: „optativ", mod ~, la Ianoviciu, 58; la Pumnul, V. 262, în forma *dorițiv*;
împreunătiv: „copulativ", conjuncție ~, la Ianoviciu, 124;
închietiv: „conclusiv", conjuncție ~, la Blajevici și la Ianoviciu, 124;
înmulțitiv: „multiplicativ", numeral ~, la Ianoviciu, 40;
însușitiv: „adjectiv" la Blajevici, la Ianoviciu, 14, 30 și la V. Ionescu, 80; la Pumnul, V. 256 în forma *însușițiv*;
întorcătiv: „reflexiv", pronume ~, la Ianoviciu, 46;
întrebătiv: „interogativ", pronume ~ și adverb ~, la Ianoviciu, 51, 119; la Pumnul, Gr. 104 în forma *întrebățiv*;
întrecățiv: „superlativ", *înțeles întrecățiv*, Pumnul, V. 358:
întrolocativ: „copulativ", conjuncție ~ (*legătoare întrolocative*), la V. Ionescu, 145;
învoitiv: „concesiv", conjuncție ~, la Ianoviciu, 124;
lămurătiv: „explicativ", adverb ~, la Ianoviciu, 121;

---

[22] Vasyliŭ Janoviciŭ, *Gramáteka limbeĭ romanescĭ*, Viena, 1851.

[23] În trimiterile la lucrările lui Aron Pumnul folosesc următoarele sigle: Gr. = *Grammatik der rumänischen Sprache für Mittelschulen*, Viena, 1864; L. = *Lepturariŭ rumînesc cules de'n scriptorĭ rumînĭ*, Viena, vol. I 1862 — IV 1865; V. = *Voci asupra vieții și însemnătății lui... precum și scrierile lui mărunte și fragmentare* publicate de d-rul Ion al lui G. Sbiera, Cernăuți, 1889.

[24] Pe acesta îl citez cu toată rezerva după R. Ionașcu, *lucr. cit.*, p. 156—162. În gramaticile lui Theoktist Blaźewicz (Schoimul) existente în Biblioteca Academiei — ediția primă din 1844 a gramaticii „mari" și două ediții (1855 și 1866) ale gramaticii de buzunar — nu am întîlnit astfel de formații în *-iv*. După R. Ionașcu termenii citați se găsesc într-o ediție din 1856 a lucrării *Theoretisch-praktische Grammatik der dacoromanischen, das ist der moldauischen oder wallachischen Sprache*.

[25] Vasile Ionescu, *Gramatică rațională*, cartea I *Analitica*, Iași, 1879.

legătiv : „conjuncție” la Ianoviciu, 123 ; „copulativ”, conjuncție ~ , la Blajevici ; la Pumnul Gr. 12, în îmbinarea *semn legățiv* „cratimă, liniuță de unire” ;
lucrătiv : „activ”, verb ~ , la Blajevici și la Ianoviciu, 56 ; la Pumnul, V. 264 în forma *lucrățiv* ;
mulțitiv : „multiplicativ”, numeral ~ , la Ianoviciu, 40 (vezi și *înmulțitiv*) și la Pumnul, Gr. 99 în forma *mulțițiv* ;
năzuitiv : „final, de scop”, conjuncție ~, la Ianoviciu, 12 ;
neanumițiv : „nehotărît”, pronume ~, la Pumnul, Gr. 104 ;
părtișitiv : „participiu”, la Blajevici ; la Ianoviciu, 58 în forma *părtășitiv* ;
părțitiv : „fracționar”, numeral ~ , la Ianoviciu, 41 (vezi și *despărțitiv*) și la Pumnul, Gr. 99 în forma *părțițiv* ;
pătimitiv : „pasiv” la Blajevici și la Ianoviciu, 56 ; la Pumnul, V. 264 în forma *pătimițiv* ;
preînștiințătiv : „introductiv”, cuvînt ~ (cu sensul special de „cuvînt de declarație”) la Ianoviciu, 202, unde apare și verbul *preînștiința*, 209 ;
scăzătiv : „defectiv”, verb ~ , la Ianoviciu, 118 ;
simțitiv : „interjecție” la Ianoviciu, 125 ; la Pumnul, V. 358 în forma *sîmțitiv*, Gr. 192 *sunetele sîmțițive* ;
suflățiv : *semn* ~ „spirit lin”, la Pumnul, Gr. 11 ;
supunătiv : „conjunctiv”, mod ~ , la Ianoviciu, 58 ; la Pumnul, V. 359, în forma *supunățiv* ;
tovarășitiv : „sociativ“, complement ~ , la V. Ionescu, 132 ;
(ne)trecătiv : „(in)tranzitiv”, la Ianoviciu, 56 ;
țintitiv : „final, de scop”, conjuncție ~ , la Ianoviciu, 124 (sinonim cu *năzuitiv*) ;

b) formații, cu teme neologice sau românești înrudite cu un corespondent străin, care ar putea fi și împrumuturi, dar care prezintă măcar semne de românizare (*ă* pentru *a*, *ț* pentru *t* etc.) :
abundătiv : „cu forme duble sau multiple”, verb ~ , la Ianoviciu, 118 ;
afirmătiv : la Ianoviciu, 121 ;
contrarietiv : „adversativ”, conjuncție ~, la Blajevici și la Ianoviciu, 124 ; la V. Ionescu, 145 în forma *contrariativ* ;
cusunațiv : „consonantic”, literă ~, la Pumnul, V. 358 (vezi și *sunățiv*) ;
elăsățiv : semn ~ „apostrof, semn de eliziune”, la Pumnul, Gr. 12 ;
împărătiv : „imperativ”, la Ianoviciu, 58 ; la Pumnul, V. 358 în forma *împărățiv* ;
nefinitiv : „nehotărît”, pronume ~, la Ianoviciu, 52 și „infinitiv”, mod ~, la Ianoviciu, 58 ; la Pumnul, Gr. 104 în forma *nefinițiv* ;
negătiv : la Ianoviciu, 121 ;

poșezătiv : „posesiv”, pronume ~, la Ianoviciu, 46; la Pumnul, Gr. 104 în forma *poșezățiv*;
pusătiv : „pozitiv”, grad ~, la Blajevici;
reducătiv : „reflexiv”, verb ~, la Blajevici și la Ianoviciu, 56; la ultimul și „relativ”, pronume ~ 50;
referițiv : „relativ”, pronume ~, la Pumnul, Gr. 104; ca substantiv, tot la Pumnul: *referițiv vorbal* „prepoziție” Gr. 186, *referițiv pusăciunal* „conjuncție” Gr. 190;
stativ : „neutru, de stare”, verb ~, la Blajevici; la Ianoviciu, 56 în forma *stătiv*; la V. Ionescu, 132 *stățiv*, complement ~;
sunățiv : „vocalic”, literă ~, la Pumnul, V. 358;
substățiv : „substantiv” la Pumnul, V. 256.

Formația de acest tip întîlnită cel mai tîrziu este *repetitiv* [26] (numeral adverbial sau ~), în gramatica lui Pilția [27] (p. 41).

Lista de mai sus, departe de a fi exhaustivă, este în măsură să ateste existența unui număr relativ mare de formații românești cu *-iv* în terminologia gramaticală propusă de diverși autori de la mijlocul secolului al XIX-lea. Fără îndoială că în alegerea acestui sufix au jucat un rol numeroasele derivate cu *-iv* din terminologia gramaticală internațională [28]. Este interesant însă că, pe lîngă calcurile în care *-iv* are un model direct, de tipul *doritiv* — *optativ*, s-a recurs la *-iv* și în calchierea unor termeni străini fără acest sufix: *preaființiv* — *prezent*, *ajutățiv* — *auxiliar*, *năzuitiv* sau *țintitiv* — *final* etc.

Dar derivatele cu *-iv* nu caracterizează, în prima jumătate a secolului trecut, numai terminologia gramaticală. În indicele termenilor științifici care au circulat la noi între 1760 și 1860 în domeniul științelor naturii, matematice și tehnice, întocmit de N. A. Ursu [29], figurează circa 70 de împrumuturi cu *-iv*, dintre care mai multe analizabile, ca *absorbitiv*, *alternativ*, *cvalitativ*, *iritativ*, *nutritiv* etc. Cîteva derivate nu au corespondente străine în *-iv*, ceea ce permite interpretarea lor drept formații românești:

apropietiv „aproximativ”, în dicționarul lui I. D. Negulici (1848); în aceeași epocă s-au înregistrat două serii de sinonime: unele cu tema *apropiat* (*apropiat*, *apropietor*, *apropios*), altele cu tema *aproximat* (*aproximat*, *aproximativ*);
sufocativ „sufocant”, într-o lucrare de medicină veterinară din 1816, a cărei traducere (din maghiară?) este atribuită lui Petru Maior,

sau măcar admiterea unei adaptări parțiale:

apiretiv „antipiretic” (este urmat de glosarea, în paranteză, *în*

---

[26] Cf. formația nouă *repetativ* la acad. Iorgu Iordan, în SCL 2/1960, p. 183.

[27] Nicolau Pilția, *Gramatica limbei române*, Brașov, 1881; trimiterile se fac la ediția a III-a, Brașov [1890?].

[28] Lingvistica și în special gramatica sînt una dintre ariile de întrebuințare principale și specifice ale acestui sufix în diverse limbi; vezi, pentru franceză, Jean Dubois, *Étude sur la dérivation suffixale en français moderne et contemporain*, Paris, 1962, p. 49 și 52.

[29] *Formarea terminologiei științifice românești*, București, 1962, p. 127–300.

Scanned with OKEN Scanner

contra frigurilor), într-o traducere din limba greacă a unei lucrări de medicină practică, Iaşi, 1849.

Cîteva formaţii româneşti savante în *-iv* se întîlnesc la Eliade Rădulescu în *Paralelism între limba rumână şi italiană* [30] : *rasuflativ* (p. 300), *semnificativ* (p. 311), *simţitiv* (p. 281 şi 311), la care s-ar putea adăuga şi *unitiv* (p. 315) cu temă neconcludentă, *conversativ* (p. 318) cu temă neologică, dar cu corespondent străin neidentificat şi *alectiv* „electiv" (p. 302) cu fonetism românizat pentru apropierea de *alege*. Toate formaţiile sînt citate din liste demonstrative ale unor familii de cuvinte şi s-ar putea să aibă numai un caracter artificial, ca şi unele cuvinte înregistrate în dicţionare. *Semnificativ* a rămas în limbă pînă azi, dar el nu e de fapt decît o românizare a fr. *significatif*, it. *significativo*. Dintre celelalte, cel puţin *simţitiv* se întîlneşte şi la alţi autori ; pe lîngă folosirea lui la Ianoviciu şi la Pumnul ca termen gramatical („interjecţie", vezi p. 92), el a fost înregistrat cu sensul neologismului *senzitiv*, pe care-l calchiază („care se simte"), pînă în jurul anului 1900 : în dicţionarul român-maghiar al lui Ion Gheţie din 1896 şi în cel român-german al lui Th. Alexi din 1906, după ce fusese întrebuinţat în traduceri şi glosat şi de G. Baronzi [31]. Ca exemple de românizări ale temei pot fi citate, după DA ms., din a doua jumătate a secolului trecut, *purtativ* (în dicţionarele lui Barcianu şi Alexi) pentru *portativ* adj. şi *reflectiv* (la ODOBESCU, S. III 58 : *precugetările sale reflective*) pentru *reflexiv*.

Cele mai numeroase formaţii cu *-iv* din domenii negramaticale apar însă tot la A. Pumnul, pentru care acest sufix pare a fi un element specific al stilului ştiinţific în general. Iată cîteva exemple din diferite lucrări ale lui Pumnul :

a) formaţii româneşti sigure (de la teme vechi) :

alergăţiv : *pecior fugiţiv, alergăţiv sau tocăţiv* „dactil", V. 359 ;
arzăţiv : „care arde", *acel foc vestal, arzăţiv necurmat*, Gr. 20 (într-un text dat ca model de scriere) ;
căzăţiv : *pecior* ~ „troheu", V. 359 ;
cuprinzăţiv : „cuprinzător", *sămnînţă mai mult cuprinzăţivă*, V. 262 ;
învăţăţiv : „didactic", *poesia învăţăţivă*, V. 357 ;
lucrăţiv : 1. „activ", *luă parte lucrăţivă la trebile soţietăţii filarmonice*, L. IV 275 ; 2. „dramatic", *poesia lucrăţivă*, V. 357 ;
micşurăţiv : „diminutiv", V. 257 ;
născăţiv : „născător, generativ", *mama nascaţivă a celorlalte sciinţe*, într-un manuscris despre filozofia populară, citat de Maiorescu, *Critice* I (1926), p. 227 ;
pregătiţiv : „pregătitor", *intruducăciune pregătiţivă în filosofie sau sciemînt*, ibidem ;

[30] Citez după I. Heliade Rădulescu, *Opere*, ediţie critică de D. Popovici, tomul al II-lea, Bucureşti, 1943.

[31] Vezi Despina Ursu, *Glosare de neologisme din perioada 1830—1860*, în LR XIII (1964), nr. 3, p. 257, nota 13.

răspicăţiv : „explicit" adj., *foarma regularie răspicăţivă de firea genului*, V. 257, şi adv., *se pot face în limba românească toţi ţărmurii ştiinţali (termini technici) cu mult mai bine şi mai răspicăţiv*, V. 261—262;
stricăţiv : „stricător", *boală stricăţivă de plecările lui cele spiretuale*, Gr. 20 (într-un text dat ca model de scriere);
suiţiv : *pecior suiţiv* „iamb", V. 359;
tocăţiv : vezi *alergăţiv*;
urmăţiv : 1. „consecvent", *şi de ce nu rămîn urmăţivi (cusecinţi = consequentes)?*, V. 266, şi 2. „succesiv", *viersurile cădinţate, de cîte două şire, pot fi ori urmăţive, ori alternăţive*, V. 363;

b) formaţii care pot fi numai adaptări ale unor împrumuturi:
alternăţiv : vezi *urmăţiv*;
atrăgăţiv : „atractiv", V. 357;
cuntrăzicăţiv : „contradictoriu", *foarma i e în loc de i u n e este tinerică în limba română, este cuntrăzicăţivă firii limbei, urechii române*, V. 267;
fugiţiv : vezi *alergăţiv*.

Preferinţa lui Pumnul pentru formaţiile în *-iv* de la teme vechi sau românizate rezultă şi din faptul că a modificat în acest sens unele texte reproduse în *Lepturariul* său. Astfel, în reproducerea unui articol de Donici din periodicul „Icoana lumei", Pumnul foloseşte (în *Lepturariu rumânesc*, I, 1, p. 103—106) următoarele formaţii:
apărăţiv (arme apărăţive): corespunde lui *defensiv* şi *apărător* din original;
arzăţiv (usturime arzăţivă): corespunde lui *arzător* din original;
atăcăţiv (arme atăcăţive): corespunde lui *ofensiv* şi *atăcător* din original;
mîncăţiv de carne: corespunde lui *carnevor*;
rumegăţiv: corespunde lui *rumigătoriu*.

La exemplele date se pot adăuga atestările indirecte ale unor derivate pumniste criticate de Titu Maiorescu în finalul studiului său *Limba română în jurnalele din Austria*[32]: „Să mai continuăm cu citaţiunile? Să mai vorbim de ***lucrăţiv**itatea ştiinţală*, de *limba **propuneţivă*** şi *fiinţală*, ... de aşezămintele ***pusăţive*** ale Foaiei din Bucovina, care urmează îndemnul d-lui Aron Pumnul?"

Semnalarea derivatelor în *-iv* înşirate pînă acum (absente toate, cu excepţia lui *purtativ, reflectiv, semnificativ* şi *simţitiv* „senzitiv", din *Dicţionarul invers* şi deci din DA tipărit şi manuscris) nu are numai scopul documentar de a întregi lista formaţiilor cu acest sufix. Existenţa derivatelor româneşti — calcuri sau adaptări ale unor termeni străini —, relativ numeroase la unii autori de la mijlocul secolului trecut, dovedeşte, împotriva părerii exprimate în alte lucrări[33], productivitatea sufixului la o dată foarte apropiată de pătrunderea în limbă a primelor împrumuturi cu *-iv*. Formaţiile ca atare nu au importanţă în limbă, reprezintă încercări efemere

---
32 *Critice, 1866—1907*, vol. I, Bucureşti, 1926, p. 120.
33 Vezi Iorgu Iordan, în SCL 2/1960, p. 180.

de creare intenționată a unei terminologii proprii și intră mai degrabă în categoria curiozităților lingvistice, dar faptul că un sufix recent a putut fi folosit atît de curînd și atît de mult ca element de derivare e important în sine însuși, indiferent de derivate, de sufix și de autori. În mod special însă folosirea unui asemenea sufix de către analogiști ca Săulescu și Pumnul merită să rețină atenția pentru că această remarcă poate duce spre explicarea unor lucruri care depășesc sfera curiozităților de mai sus.

Ceea ce surprinde la Pumnul este prezența acestui sufix neologic în forma lui latinească savantă : după principiile analogiste ale lui Pumnul, la care *-ment(um)* sau *-tion(e)* din neologisme erau redate prin vechile *-mînt*, respectiv *-ciune*, și chiar *-bil*, nemoștenit în nici o formă, era modificat în *-ver*, ar fi trebuit ca *-iv* să fie redat prin vechiul *-iu*, moștenit direct din lat. *-ivus*. Încercarea de transpunere a lui *-iv* prin *-iu* poate fi înregistrată printre adepții analogismului, dar în mod cu totul izolat : în dicționarul lui T. Stamati din 1851 cîteva dintre neologismele în *-(t)iv* inserate, analizabile și neanalizabile, apar și cu variante în *-(ț)iu* : *definitiv, definițiu* ; *decisiv, decisiu* ; *dijuntiv, desjunțiu* ; *esecutiv, esecuțiu* ; *escluziv, eschiziu* (dar numai *incluziv*) ; *efectiv—efeptiu* ; *confirmativ — confirmățiu* ; *curziv — curziu* ; *preservativ — presărvățiu* ; *relativ — relățiu* [34] etc. La Pumnul însă *-iv* este menținut tale quale și modificările analogice legate de derivarea cu acest sufix se reduc la redarea segmentului precedent *-at(iv)* prin *-ăț (iv)*.

Cum se explică acest lucru ? Din păcate, lucrarea *Formăciunea cuvintelor românești* [35], care ne-ar fi putut furniza măcar descrierea derivării cu acest sufix așa cum o vedea Pumnul, nu a ajuns să fie redactată pînă la punctul din sumar care prevedea, printre sufixele adjectivale specifice pentru „însușițive de la zicăminte" (= adjective de la verbe), și pe *„iv, ivă (iŭ, ie, iĭcă)"* [36]. În orice caz, variantele lui *iv, ivă* citate, în sumar, în paranteză *(iŭ, ie)* arată că autorul știa de existența unui sufix *-iu* cu aceeași origine ca *-iv*. Părerea mea este că Pumnul l-a putut menține pe *-iv* neologic nemodificat pentru că limba română avea un *-iv* omonimic vechi, datorită căruia derivarea cu *-iv* neologic nu părea străină de fondul vechi și popular al limbii [37].

2. Există anume în limba română sufixul *-iv* de origine slavă [38] din cuvinte ca *drăgostiv, milostiv*. Cuvintele cu acest *-iv* nu sînt numeroase,

---

[34] *Disionăraș românesc de cuvinte tehnice și altele greu de înțeles*, Iași, 1851.

[35] Manuscris de prin 1856—1859 publicat postum de I. G. Sbiera în Pumnul, V. p. 254—270.

[36] După *-aver, -averă, -iver, -iveră* și înainte de *-orĭŭ, -oarĭă*, urmat la rîndul lui de *-arĭŭ, -arĭă*.

[37] Trebuie să recunosc însă că analogiștii au unele excepții în privința sufixelor neologice. Se mai întîlnește la ei sufixul *-al* nu totdeauna transformat în *-ar* (la Săulescu, p. 25 și la Blajevici, p. 159 *singural* și *multural*, la Săulescu, p. 156 *scopal*, la Ianoviciu, p. 57 *ajutorial*, la Pumnul, Gr. 99 *feliurial* ; cf. însă la Pumnul, Gr. 84 *multariu*), iar *-bil* a fost folosit chiar de Pumnul într-o primă perioadă în această formă înainte de a-și căpăta aspectul specific pentru analogiști, *-ver* .

[38] Vezi Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, tome I, Paris, 1901, p. 254 ; Karl Löwe, *Die Adjektivsuffixe im Dakorumänischen*, în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig" XVII—XVIII (1911), p. 73—74.

Scanned with OKEN Scanner

chiar dacă adăugăm la ele derivatele cu varianta *-liv* : *grozliv, costeliv*. Dar, pe lîngă sufixul slav *-iv* din asemenea cuvinte (cele citate sînt toate împrumutate, dar analizabile) [39], există și un *-iv* ca variantă a sufixului *-iu* de origine în primul rînd latină (< *-ivus*, poate și *-ineus*), dar influențat și de turcă (< *-i*) [40]. În aceeași măsură se poate spune că există și o variantă *-iu* a sufixului slav *-iv*. Avem a face în ambele cazuri cu fenomenul fonetic *u̯* > *v* și *v* > *u̯* după vocale, care depășește sfera sufixelor discutate aici și căruia i se datoresc variantele atîtor cuvinte ca *văduv / văduu, prav (praf) / prau, șleav (șleah) / șleau* și mai ales cuvinte cu finala *-iv / -iu* neanalizabilă ca sufix : *brudiu / brudiv, zglobiu / zglobiv* etc. Pentru sufixele aici în discuție fenomenul fonetic menționat a avut ca rezultat o confuzie între derivatele cu *-iu* și *-iv*. Confuzia aceasta se manifestă obiectiv în limbă prin variantele în *-iu* și *-iv* ale unuia și aceluiași derivat ; ea se observă însă și pe un plan subiectiv în interpretarea dată de lingviști unor formații cu sufixele respective.

Cînd e vorba de cuvinte românești care au corespondent în latină sau în slavă, nu există de obicei divergențe de opinii asupra sufixului originar ; cu ajutorul unor cuvinte de acest fel știm că atît *-iu* a putut lua locul unui *-iv* slav (*grijuliu* < sl. *grižliv*), cît și *-iv* lui *-iu* latin [41] (*bețiv* < mai vechiul *bețiu*, considerat fie descendent direct din lat. *bibitivus* [42], fie formație românească din *beat* [43] sau din *beție* [44]). În asemenea situații părerile diferă numai în ce privește explicarea modificării formale : de exemplu, pentru *bețiv* [45] unii cercetători vorbesc de substituire de sufixe (Candrea-Densusianu [46], Pascu [47]), în timp ce alții consideră că s-a petrecut un fenomen fonetic, explicîndu-l pe *v* fie prin epenteză (Philippide [48]), fie ca provenit din *u̯* (Ciorănescu [49]).

La cuvintele formate în românește (fără corespondente în alte limbi) e mai greu de precizat, în fața unor variante în *-iu* și *-iv*, care e sufixul originar. Hotărîtoare trebuie să fie aici sensul și tema. Dintre două variante

---

[39] De fapt *costeliv* < bg. *костелив* e fals analizabil prin rom. *coastă* < lat. ; de la *coastă* s-au format în românește *costiu* și *costiv* (vezi p. 98). Cu *-liv* există și un calc românesc : *guraliv* < bg. *говорлив* + rom. *gură* (DA s.v.) + bg. *мълчалив* (Al. Graur, în BI III, 1935, p. 187).

[40] Vezi G. Pascu, *Sufixele românești*, București, 1916, p. 222, unde se dau și referințe bibliografice.

[41] Niciodată însă la numele de culori (*auriu, trandafiriu* etc.), ceea ce ar putea fi pus în legătură cu vîrsta mai nouă a acestei valori a lui *-iu*, care e cel puțin influențată de turcă.

[42] I. A. Candrea-Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, București, 1914, s.v.

[43] DA, s.v.

[44] Alexandru Philippide, *Istoria limbii române. I. Principii de istoria limbii*, Iași, 1894, p. 184.

[45] Cu excepția lui O. Densusianu, care în *Histoire de la langue roumaine* I, Paris, 1901, p. 254, îl consideră pe *bețiv* derivat direct cu sufixul slav *-iv*, trimițînd spre comparație la v. sl. *pijanivŭ*. Vezi și H. Tiktin, care în *Rumänisches Elementarbuch*, Heidelberg, 1905, p. 115, ilustrează sufixul slav *-iv* cu unicul exemplu *bețiv* din *beat*.

[46] *Lucr. cit.*, s.v.

[47] *Lucr. cit.*, p. 287.

[48] *Loc. cit.*

[49] *Diccionario etimologico rumano*, 1958.

costiu şi *costiv* „slab de i se văd coastele", primară este formaţia cu *-iv*, în favoarea căreia vorbeşte şi sensul, şi modelul *costeliv*; în schimb, la *răbduriu*, în ciuda variantelor cu *-iv* (*răbduriv*, *răbduliv*), sensul de nume de agent şi ataşarea la o temă verbală conduc spre explicarea formaţiei prin *-iu*. În cele două cazuri citate în acest punct al discuţiei explicaţia dată nu diferă de celelalte lucrări care s-au pronunţat pînă acum asupra formaţiilor respective. Bazîndu-mă pe aceleaşi criterii referitoare la sens şi temă, consider că în alte cazuri trebuie revizuită interpretarea generală pînă în prezent a unor formaţii cu *-iu*/*-iv*. Astfel, *uscăţiv* este prezentat în toate lucrările care se ocupă de el (Densusianu [50], Pascu [51], DM etc.) ca un derivat românesc cu sufixul de origine slavă *-iv*; după părerea mea, trebuie să vedem însă în *uscăţiv* un derivat cu *-iu*, pentru că numai cu acesta se întîlnesc formaţii de la teme adjectivale (sau verbale) şi sensul de asemănare cu însuşirea denumită de temă (în DA ms. *uscăţiv* este înregistrat şi cu sensul „impropriu" de nume de agent „care usucă, care seacă vegetaţia" la PISCUPESCU, O. 71/2 : *Crivăţul e uscăţiv*). Faptul că variantele *uscăţiu* şi *uscătiu* sînt mult mai puţin folosite în limba literară contemporană, ca şi imposibilitatea probării prin cronologia variantelor a explicaţiei pe care o propun nu cred că este de natură să ne deranjeze : exact aceeaşi este situaţia lui *beţiv*, la care se admite că formaţia originară a fost cu *-iu*. De acelaşi tip cu *uscăţiv*/*uscăţiu* (*uscătiu*) este formaţia *secăţiv*/*secăţiu*.

Această lungă paranteză asupra derivatelor vechi şi populare cu *-iv* slav originar sau cu *-iv* < *-iu* a avut scopul de a conduce la concluzia că sufixul neologic *-iv* a putut găsi în ele un sprijin, cel puţin în ce priveşte forma. Omonimia sufixului neologic cu vechiul *-iv*, fie că e vorba de slavul *-iv*, fie de varianta *-iv* a lui *-iu*, a jucat fără îndoială un rol de seamă în acceptarea acestui sufix de către Pumnul şi ceilalţi analogişti. Nu mi se pare complet exagerat să consider că ea a putut avea un oarecare rol şi în răspîndirea rapidă a împrumuturilor în *-iv*, ale căror teme neologice puteau fi de obicei uşor analizate, iar uneori se confundau şi ele cu aspectul unor cuvinte româneşti vechi moştenite din latină : cf. *dormitiv* sau *fugitiv*.

Ideea că sufixul neologic *-iv* s-a grefat în limba română pe omonimele sale mai vechi ar rămîne o simplă ipoteză, poate chiar mai îndrăzneaţă şi deci mai greu de acceptat decît altele similare, dat fiind numărul relativ neînsemnat de formaţii cu sufixele vechi în cauză, dacă această ipoteză nu ar găsi un sprijin în unele afirmaţii sau interpretări ale gramaticilor noştri din secolul trecut. Astfel, Eliade Rădulescu, după ce dă, în gramatica sa, lista sufixelor care formează adjective cu sens posesiv (*-esc*, *-os*, *-ic* „lung şi scurt", *-al*, *-an* şi *-ean*, p. 81), spune : „Putem asemenea întrebuinţa sau îmbrăţoşa şi alt termin de posesive în *ivŭ*, precum *activ*, *pasiv* ş.c.l. care termin nu putem zice că nu-l avem, căci zicem *beţiv*, *guraliv* şi altele" (p. 82); citatul arată clar că autorul identifica pe *-iv* vechi cu *-iv* din neologisme, chiar din cuvinte neanalizabile. Într-un mod asemănător, Săulescu tratează la un loc derivatele vechi şi noi cu aceste sufixe, ca şi pe cele cu su-

---

[50] *Loc. cit.*,

[51] *Lucr. cit.*, p. 287.

Scanned with OKEN Scanner

fixul *-iu*, în capitolul consacrat, în gramatica sa, formării cuvintelor : „Din substantive, spre diferire celor în *toriu*, *toare* active, înformăm aieptive arătînd pe subiectu că-i idoneu sau bun de ceva, d.e. în *ivu*, *ivă* sau *iu*, *ie*, precum : *uscățivu*, *grijelivu* sau *grijeliu* și *grijilie*, *grăsuliu*, *grăsulie*, *bețivu*, *bețivă*, *guralivu*, *guralivă*, *moralivu*, *moralivă*, *bevutiv* (?), *pasivu* sau *pătimitivu*, *activu* sau *lucrativu*, *inimivu* sau *inimiu*" (p. 186 ; vezi și gramatica lui G. Hill, p. 83). În 1890 această identificare era încă posibilă la un autor de manuale școlare, care observă numai o deosebire referitoare la teme între formațiile vechi și cele noi ; am în vedere gramatica lui Nicolau Pilția, în care am întîlnit următoarea remarcă : „Sunt în limba română trei adiective de la cari se formează alte adiective cu sufixul ***ivŭ***, precum : *beat*, *uscat*, *sec* : ***bețiv***, ***uscățiv***, ***secățiv***, prefăcînd pe *t* în *ț*. În timpurile mai nouă însă se formează mai multe adiective *de la verbe* cu sufixul ***ivŭ***, lăsînd pe *t* neschimbat, precum : *relativ*, *respectiv*, *cumulativ*, *reprezentativ* ș.alt." (p. 91—92). Apropierea formală dintre vechile sufixe românești *-iv* și lat. *-ivus* a dus la considerarea lui *-iv* din *bețiv* și *guraliv* ca sufixe moștenite din latină ; interpretarea aceasta se poate găsi în 1894 la I. Manliu [52], care, trecîndu-l (la p. 323) în rîndul sufixelor „române" (= moștenite), nici nu-l mai amintește în lista bogată de sufixe adjectivale neologice. Am citat aici toate aceste surse pentru că mi se pare că ne aflăm în fața unei situații fericite în care ideea că elemente eterogene s-au putut confunda în limbă nu este numai rodul deducțiilor științifice ale lingviștilor de mai tîrziu (ca în cazul lui *-ar* latin, slav și neologic [53]), ci apare confirmată de contemporani ai fenomenului respectiv.

În ce privește raportul dintre *-iv* neologic și dubletul său moștenit *-iu* pe planul conținutului, el este slab, dar nu inexistent. Sensul „activ", de nume de agent, caracteristic pentru sufixul neologic *-iv* nu lipsește cu totul la derivatele cu dubletul său *-iu*, după cum dovedesc atît formații larg întrebuințate ca *răbduriu* și *străveziu*, cît și o formație (ad-hoc ?) ca *măruntiu*, prin care T. Stamate traducea la 1851 neologismul *diminutiv* s.v. Pe de altă parte, sensul de însușire exprimată prin apartenența la temă, caracteristic pentru *-iu*, se întîlnește la multe adjective noi în *-iv* (cf., dintre cele citate de acad. Iorgu Iordan, exemple ca *aberativ*, *aluziv*, *aspectiv*, *intelectiv*, *meditativ* „de meditație", *ultimativ* etc.). De aceea nu cred că „se poate afirma că între *-iv* și *-iu*, în ciuda originii lor identice, nu există nici o legătură de natură semantică" [54].

În orice caz, faptele arătate aici cu privire la raporturile dintre *-iv* neologic și *-iu* cu varianta *-iv* infirmă, măcar parțial, părerea că „nu numai vorbitorii, ci și lingviștii au conștiința că se găsesc în fața a două elemente derivative străine unul de altul" [55].

---

[52] *Gramatica istorică și comparativă a limbii române pentru cursul superior*, București, 1894.

[53] Vezi Alexandru Graur, *La romanité du roumain*, București, 1965, p. 61.

[54] Iorgu Iordan, în SCL 2/1960, p. 182.

[55] Idem, *ibidem*.

3. Derivatele cu *-iv* neologic semnalate, sub **1**, din diverse texte științifice și — mai puțin — publicistice din secolul trecut pot completa și cunoștințele asupra variantelor acestui sufix și a posibilităților lui de atașare la diverse teme.

Acad. Iorgu Iordan a arătat că „de cele mai multe ori, tema formațiilor în *-iv* este participiul trecut latinesc” [56], dar că vorbitorii analizează aceste formații ca pornind de la tema infinitivului + *-ativ*, *-itiv* etc., la fel cum se analizează și formațiile în *-(a)ție*, *-(i)ție* etc., la care „analiza (falsă, istoric vorbind) : infinitiv (sau tema verbală „pură” urmată de vocala caracteristică) + *-ție* apare și mai evidentă, din cauză că *t* al participiului s-a transformat în *-ț*” [57]. Derivatele pumniste în *-țiv* (*-ățiv*, *-ețiv*, *-ițiv*) întăresc această apropiere ; ele găseau desigur un sprijin direct în formațiile cu *-iv* vechi : *uscățiv* < *uscat*, *secățiv* < *secat*.

Mai important este însă alt fapt : dacă la formațiile discutate de acad. Iorgu Iordan este posibilă alegerea între analiza cu *-iv* simplu sau cu *-iv* + sufixul participiului (*-ativ*), aceasta fiind o problemă de interpretare [58], printre formațiile semnalate aici, alături de multe de același tip, există unele, destul de numeroase, care impun analiza cu *-ativ*, *-ătiv* sau *-ățiv* ca variantă dezvoltată a lui *-iv* extrasă din falsa analiză descrisă mai sus. În această situație sînt toate formațiile pumniste care pornesc de la verbe de conjugarea a II-a (*căzățiv*, *scăzățiv* ; cf. și adaptarea *poșezătiv*) și mai ales a III-a (*arzățiv*, *atrăgățiv*, *cuntrăzicățiv*, *cuprinzățiv*, *întrecățiv*, *nășcățiv*, *reducătiv*, *supunățiv*, *(ne)trecățiv* ; cf. și adaptarea *pusățiv*) ; cf. și *diversativ* de la Săulescu și *plurativ* de la Hill. Din derivatul *propunețiv* se desprinde o altă variantă dezvoltată de sine stătătoare a lui *-iv* și anume *-ețiv* (la formații cu tema infinitivului + *-ețiv* s-a putut ajunge din falsa analiză a unor derivate ca *apropietiv*, *contrarietiv* și *închietiv* de la verbe de conjugarea I în *-ia* la care *a* > *e* în graiul moldovean), iar din *conjugtiv* o variantă *-tiv*. Situațiile discutate demonstrează două posibilități necunoscute ale sufixului *-iv* : variantele sale dezvoltate *-ățiv* (*-ătiv*), respectiv *-ețiv* și *-tiv* și posibilitatea atașării sale la teme verbale de conjugarea a II-a (posibilitatea aceasta rezultă și din atașarea lui *-iv* simplu la un participiu de conjugarea a II-a : *avutiv*) și a III-a, care-i fusese contestată pînă acum. Acad. Iorgu Iordan a afirmat că „pare exclusă” posibilitatea derivării unor formații cu *-iv* de la teme aparținînd altor conjugări decît I-a și a IV-a, ba chiar că „creații românești proprii... vor fi existînd ori sînt posibile numai în cadrul conjugării I” [59].

Desigur, „corectările” aduse aici acestor afirmații nu au mare valoare, dat fiind caracterul efemer și artificial al formațiilor pumniste și se poate spune că afirmațiile făcute de acad. Iorgu Iordan rămîn în picioare pentru limba literară contemporană. Cu o excepție totuși : *sugativă* adj. f. și subst., care nu a fost remarcat de autorul citat. Scriban a explicat în dicționarul

---

[56] În SCL 2/1960, p. 185.
[57] *Ibidem*, p. 185—186.
[58] În DA se dă ca sigură formația lui *anticipativ* din *anticipa* cu sufixul *-ativ*.
[59] În SCL 2/1960, p. 186.

său pe *sugativ*, *-ă* adj. ca „formă greşită fabricată de ignoranţi în loc de *sugător* sau *sugaci* (Corect şi obişnuit se zice *sugătoare*, nu *sugativă*, vorbind de hîrtie, iar de beţivi *sugaci*)", iar DM dă astfel etimologia lui *sugativă* : „din *sug[ătoare]* (după *laudativă* [60] : *laudă*)". Nu e nici o nevoie să se pornească de la *sugătoare*, ci de la *suge* + *-ativ(ă)* şi mă tem că „ignoranţii" de care vorbeşte Scriban sînt pumnişti (cuvîntul se găseşte la V. Ionescu, 150). Formaţia *sugativă*, încetăţenită în limba contemporană (în care „corect şi obişnuit" spunem tocmai invers decît Scriban, *sugativă*, nu *sugătoare*), face parte din seria derivatelor de la conjugarea a III-a + *-ativ*, fiind o ultimă rămăşiţă a lor. Varianta *-ativ* a sufixului *-iv* a fost semnalată de acad. Iorgu Iordan în 1939 [61] într-o formaţie în care ea apare ataşată la un substantiv : *ifosativ* [62], creaţie „pur personală şi ocazională, am putea spune fantezistă" înregistrată la Nicanor & Co în V. ROM. aug. 1939, p. 142 *(expresiuni ifosative)* ; în studiile mai recente consacrate lui *-iv* autorul citat nu are în vedere nici varianta *-ativ*, nici formaţia de la o temă neverbală.

De mai mică importanţă, pentru că nu a lăsat urme directe în evoluţia ulterioară a limbii, este şi constatarea că în unele formaţii semnalate aici de la I. Budai-Deleanu, G. Săulescu şi alţii *-iv* simplu se ataşează la teme care nu sînt nici participiale, nici legate de formaţii în *-(ţ)ie* : *mijlociv* şi *pătimiv* ; *decliniv*, *feliuriv* şi *(prea)fiinţiv* ; *quoţientiv* ; *apiretiv*.

4. Lista derivatelor cu *-iv* din DI şi de la acad. Iorgu Iordan poate fi îmbogăţită [63] şi cu material mai modern — ca aspect totdeauna şi ca vîrstă în cele mai multe cazuri :

(hidro)ameliorativ : *prin lucrări ameliorative, să fie mărită producţia la hectar* — SCÎNTEIA, nr. 7262, 24 febr. 1967, p. 1, col. 2 ; *lucrări hidroameliorative* — SCÎNTEIA, nr. 6726, 31 aug. 1965, p. 3, col. 6 ;

conotativ : *două feluri de sensuri ale unui cuvînt : sensuri denotative, adică fundamentale, şi sensuri conotative, secundare* — LR XV (1966), nr. 4, p. 329 ;

demarcativ : *elementele prozodice cu funcţie demarcativă* — Em. Vasiliu, în FD II (1960), p. 89 ;

denotativ (vezi mai sus s.v. *conotativ*) ;

elogiativ : *aprecierile asupra jocului sînt departe de a fi elogiative* — SCÎNTEIA, nr. 7278, 12 martie 1967, p. 5, col. 1 ;

escamotativ, citat, fără indicarea sursei, de S. Puşcariu în *Limba română* I (1940), p. 388 într-o listă menită să ilustreze că „neologismul apare astăzi productiv, dînd naştere la derivate şi compuse, care de multe ori nu

[60] Care nu figurează în dicţionarul citat !

[61] În BPh VI, p. 47.

[62] Am regăsit recent această formaţie la D. I. Suchianu, în TOMIS II, nr. 2, febr. 1967, p. 15, col. 1 *(expresii ifosative)* şi la Florian Potra, în LUCEAFĂRUL, nr. 10 (254), 11 martie 1967, p. 8, col. 6 (*foaierul ifosativ al teatrului*).

[63] Amintesc aici şi cele două formaţii noi înregistrate de Florica Dimitrescu din presa actuală : *antitusiv* subst. (LR XI, 1962, nr. 2, p. 132) şi *incitativ* adv. (LL X, 1965, p. 240).

nr. 118627

Scanned with OKEN Scanner

există ele însăşi în limba franceză, izvorul aproape exclusiv al neologismului român";

guvernativ : *comisar guvernativ* — S. Puşcariu, *Studii istro-române* II (1926), p. 39;

ideativ : *latura afectivă, ideativă a problemei* — SCÎNTEIA, nr. 7180, 2 dec. 1966, p. 2, col. 7 (din articolul unui medic psihiatru); *cel mai bun conducător de electricitate ideativă atmosferică în care ideea se vede* — LUCEAFĂRUL X, nr. 1 (245), 7 ian. 1967, p. 7, col. 6;

impresiv : în opoziţie cu *expresiv*, la criticul literar Sorin Alexandrescu, într-o comunicare din 23 decembrie 1966;

iritativ : *spina iritativă* — *Studii şi cercetări de logopedie*, 1966, p. 223; cf. o atestare din 1844 la N. A. Ursu, *lucr. cit.*;

mutativ : *alternanţe fonetice cauzate de palatalizarea mutativă* — I. Pătruţ, în *Omagiu Rosetti*, p. 681; cf. la Săulescu, p. 24 *nemutativ* „neflexibil".

opinativ : *raport informativ şi opinativ*, citat din „Transilvania" nr. 1/1868 de Titu Maiorescu, *Critice* I (ed. 1926), p. 120, ca exemplu de „adjective baroce";

prelucrativ : *acest apendice prelucrativ lasă întotdeauna senzaţia inutilităţii. Parcă adevăratul film s-a terminat de mult şi asistăm la concluziile unei şedinţe de lămurire*—CONTEMPORANUL, nr. 34 (984), 20 aug. 1965, p. 5, col. 2;

proclamativ : *lipsită de exuberanţă proclamativă, fericirea lor căpătase o sobrietate*... TEODOREANU, M. III 443; *alcătuită nu din vorbe goale, ca toate constituţiile proclamative ale regimurilor burgheze* — SCÎNTEIA, nr. 6718, 22 aug. 1965, p. 4, col. 3;

reconstructiv : *chirurgie reconstructivă* — SCÎNTEIA, nr. 7220, 13 ian. 1967, p. 2, col. 4;

reprobativ : *firească noastră reacţie reprobativă* — Miltiade Filipescu, în *Gînduri despre anii de studenţie*, Bucureşti, 1966, p. 193;

revendicativ : *o îndelungată luptă revendicativă* — SCÎNTEIA, nr. 7267, 1 martie 1967, p. 5, col. 7; *confesiunea revendicativă* — TOMIS II, nr. 2, febr. 1967, p. 13, col. 4;

somativ : *ora reporterului stă sub presiunea rotativei. E 2,10, ora somativă a tipografiei* — SCÎNTEIA, nr. 6627, 23 mai 1965, p. 3, col. 7; *unii economişti au căţărat-o la prestigiu de fatalitate, numind-o somativ*

Scanned with OKEN Scanner

și sentențios — „dreptul la rebut” — Scînteia, nr. 7246, 8 febr. 1967, p. 1, col. 3;

sugerativ: *finalul piesei... este însă numai sugerativ* — N. Istrati, în caietul program al piesei „Hedda Gabler” de H. Ibsen, Teatrul de stat Brăila, stagiunea 1965-1966;

televiziv: *evenimentul televiziv al unui sezon* — MAGAZIN X, nr. 461, 6 aug. 1966, p. 8, col. 1.

Dintre acestea, cîteva merită să fie remarcate din diferite motive. *Ideativ* și, mai puțin, *impresiv* și *televiziv* sînt interesante ca formație prin faptul că nu sînt legate de teme verbale, ci numai de formații substantivale în *-i(un)e*: *ideație*, *impresie*, *televiziune*; *ideativ* nu are nici măcar în familie un verb, deci atît *ideație*, cît și *ideativ* se explică direct de la substantivul *idee* (ca și *ideatic*) [64]. Ca origine, cele trei formații discutate pot fi împrumuturi, din franceză, italiană etc., chiar dacă nu sînt consemnate în dicționarele curente ale acestor limbi. De aceea, din alt punct de vedere sînt mai interesante derivatele *prelucrativ* și *sugerativ*, ca formate sigur în limba noastră: la *prelucrativ* însăși tema e românească (verbul *prelucra* e un dublu calc după germ. *vorarbeiten* și rus. *перерабомамь*), iar *sugerativ* e un dublet românesc al împrumutului *sugestiv* (de tipul lui *constituitiv*, citat mai demult de acad. Iorgu Iordan [65] ca exemplu de românizare, prin analiză, a împrumutului *constitutiv*).

La îmbogățirea și precizarea listei formațiilor cu *-iv* poate contribui și semnalarea unor sensuri neînregistrate în DA ms., în DM sau la acad. Iorgu Iordan:

derivativ subst.: *încetînd să fie un răsfăț, un derivativ al lenii sau un corolar al bogăției, confortul este...* — SCÎNTEIA, nr. 6723, 28 aug. 1965, p. 3, col. 3;

discursiv adv. „prin discursuri, declarativ”: *sînt gata să-și ia o mie de angajamante, dar este evident că zelul lor se exercită discursiv. Logorheea lor.... Falsa lor autocritică se consumă... într-o luare de cuvînt* — SCÎNTEIA, nr. 7282, 16 martie 1967, p. 1, col. 7;

gustativ „care dă gust”: *folosirea în arta culinară a unui sortiment mare de substanțe gustative* — SCÎNTEIA, nr. 7232, 25 ian. 1967, p. 2, col. 4;

imaginativ „de imagine”: [autorul se adresează televiziunii] *poți crea un spațiu și un timp — ale tale — specifice, originale: prin combinații de planuri imaginative și viziuni inteligente* — LUCEAFĂRUL IX, nr. 51 (242), 17 dec. 1966, p. 8, col. 1;

prefigurativ subst.: *plasate intenționat pe orbita unui prefigurativ al devenirii posibile* — LUCEAFĂRUL IX, nr. 51 (242), 17 dec. 1966, p. 8, col. 3;

---

64 Modelul de formație substantiv + *-iv* exista în împrumuturi analizabile ca *sportiv*.

65 În BPh VI, p. 47.

reprezentativ „de reprezentare" : *pe baza imaginilor reprezentative produse de excitarea organelor de simț* — Eugen Pora, în *Gînduri despre anii de studenție*, p. 51 ;
vocativ „chemare-deziderat" : *apar în cronici vocative: „... mult dorita formație de cameră", „... o nouă formație", „... un obiectiv de perspectivă", „... publicul doritor de astfel de înalte satisfacții pe care..."*) — LUCEAFĂRUL IX, nr. 50 (241), 10 dec. 1966, p. 8, col. 1.

5. În 1939 [66] acad. Iorgu Iordan își punea întrebarea dacă sufixul neologic *-iv* este „un sufix productiv în limba noastră". „Răspunsul pare că trebuie să fie negativ — spunea atunci autorul citat —. Totuși sînt indicii care ne îndeamnă la prudență, căci arată că *-iv* este detașabil în unele cazuri". În sprijinul ultimei afirmații acad. I. Iordan aducea trei exemple, fiecare în altă situație : *constituitiv* (adaptare a lui *constitutiv*), *acuzativ* cu sensul „acuzator" („derivat oarecum din nou... de la *acuzat*") și *ifosativ*, singurul exemplu de creație totală (formă și sens).

În studiile mai recente consacrate lui *-iv* același autor relevă „tendința, puternică, a limbii noastre actuale de a recurge la formații în *-iv*, fie împrumutîndu-le, fie creîndu-le prin propriile ei mijloace, după modelul împrumuturilor" [67], cu precizarea că „numai relativ puține au luat, se pare, naștere în limba română, și aceasta, iarăși se pare, de-abia în ultima vreme" [68]. Acad. Iorgu Iordan arată că derivarea cu *-iv* este un fenomen „foarte răspîndit pe plan internațional" [69], cel puțin în limbajul tehnic, și că cele mai multe formații noi semnalate de domnia-sa au corespondente în alte limbi romanice (în primul rînd în franceză și italiană), în engleză sau în rusă [70]. În rîndul creațiilor proprii ale limbii române acad. I. Iordan include pe de o parte formații pentru care nu a găsit un corespondent străin în *-iv*, pe de alta derivate în *-iv* cu sensuri care s-ar putea explica prin ceea ce domnia-sa a numit „dublă derivare" [71]. În prima categorie sînt incluse, cu sau fără rezerve, cuvinte ca : *aberativ, adaptativ, aniversativ, anticipativ, ascensiv, aspectiv, compilativ, confesiv, constatativ, culminativ, declamativ, elucubrativ, imprecativ (?), orientativ, prefigurativ (?), rezultativ, rezumativ*, la care s-ar putea adăuga *influențativ* și *repetativ*, iar în a doua categorie *achizitiv, afirmativ, comunicativ, concesiv, constructiv, demonstrativ, formativ, indicativ, interogativ, locativ, lucrativ, meditativ, optativ, posesiv* și *preparativ*.

Listele ca atare trebuie privite desigur cu multe rezerve, după cum arată și alcătuitorul lor [72], fie și numai pentru faptul că existența sau inexistența unui corespondent străin este afirmată exclusiv pe baza unor dicționare, față de care alte surse pot furniza atestări în plus. Astfel, dintre formațiile în *-iv* prezentate de acad. Iorgu Iordan fără nici un corespondent

66 În BPh VI, p. 47.
67 SCL 3/1963, p. 311.
68 SCL 2/1960, p. 180.
69 SCL 3/1963, p. 311.
70 *Ibidem*, p. 300.
71 Vezi studiul citat la nota 3.
72 În SCL 2/1960, p. 184.

străin, pentru *adaptativ*[73] există fr. *adaptatif* înregistrat în *Petit Larousse* 1965, iar pentru *imprecativ*, it. *imprecativo* existent la M. L. Alinei, *Dizionario inverso italiano*, Haga, 1962. Pentru mai multe, la care acad. I. Iordan a găsit numai corespondente din alte limbi, se poate adăuga un corespondent francez ; în această situaţie sînt, de exemplu, *appréciatif*, *associatif*, *compétitif*, *dépréciatif*, *formatif* (toate existente în *Petit Larousse* 1965), *continuatif* (la J. Marouzeau, *Lexique de la terminologie linguistique*, Paris, 1951, s.v.), *ultimatif* (la J. Dubois, *Étude sur la dérivation suffixale en français moderne et contemporain*, Paris, 1962, p. 49). Lista creaţiilor româneşti pe plan semantic, prin rederivarea actuală a unui cuvînt împrumutat mai de mult cu alt sens, este susceptibilă de asemenea de corectări la confruntarea cu diverse surse : unele sensuri există şi la modelele străine *(demonstrativ, indicativ, optativ)* şi unele dintre ele au chiar în limba noastră o vechime mai mare (de exemplu *indicativ*, înregistrat şi în DA ca adjectiv cu sensul „(rar) care indică, care arată, indicator, arătător" fără altă ilustrare decît îmbinarea *semn indicativ*, este întrebuinţat în acest fel de Caragiale[74]).

Indiferent însă de corectările de amănunt care s-ar putea aduce listelor de cuvinte în *-iv* pe care acad. Iorgu Iordan le presupune formate în limba română, un lucru rămîne valabil, că în condiţiile numărului mare de împrumuturi cu *-iv* analizabile e posibilă derivarea proprie cu acest sufix de la teme n e o l o g i c e. În articolul de faţă am arătat că există şi formaţii româneşti sigure, de la teme v e c h i : mai puţine cu circulaţie în limba literară actuală (*sugativă*, general folosit ; *prelucrativ*, mai rar) şi mai multe din încercările de creare a unei terminologii ştiinţifice de la mijlocul secolului trecut (vezi mai sus sub **1**). Ataşarea lui *-(at)iv* la astfel de teme permite cu atît mai mult ipoteza că şi unele formaţii neologice analizabile care au corespondent străin s-ar putea să fie de fapt derivate româneşti de la cuvîntul de bază împrumutat. În orice caz sufixul *-(at)iv* poate fi considerat productiv în limba română de mai bine de un secol.

6. Dintre formaţiile în *-iv* numite de acad. Iorgu Iordan „cu dublă derivare" o discuţie specială merită *lucrativ*, de altfel singurul la care cel de al doilea sens nu se poate explica decît prin limba română. Autorul citat are în vedere faptul că faţă de împrumutul *lucrativ* cu sensul etimologic „care aduce cîştig, profitabil, rentabil, bănos" există un *lucrativ* recent cu sensul „lucrător" *(zile lucrative)*[75], „de lucru", *(atelier lucrativ)*, „muncitor" *(N. este mai lucrativ decît M.)*[76], „activ" *(Atmosfera e relaxată, ca de obicei la Sinaia. Dar o impregnează un anumit du-te vino lucrativ ce transformă pentru o lună ansamblul de clădiri într-un Turn Babel sui-generis...* CONTEMPORANUL, nr. 34 (984), 20 august 1965, p. 10, col. 1), „practic" *(procesul lucrativ de predare la catedră)*. Deosebirea dintre cele două grupe de sen-

---

[73] Vezi SCL 3/1963, p. 300.

[74] *Scrisori şi acte*, ediţie îngrijită de Şerban Cioculescu, 1963, p. 21 : *gesturi indicative* ; p. 23 : *mişcare indicativă*.

[75] Vezi SCL 2/1960, p. 184, nota 3 şi *Omagiu Rosetti*, p. 410.

[76] Vezi *Omagiu Rosetti*, p. 410.

suri este în același timp o deosebire etimologică : cel de al doilea *lucrativ* este un omonim al celui dintîi. Avem a face anume fie cu o formație propriu-zisă de la verbul *a lucra* cu sufixul *-(at)iv*, fie cu o etimologie populară pe planul sensului (împrumutul *lucrativ* — cu caracterul său analizabil din punct de vedere formal în limba română, dar legat de un sens absent la cuvîntul de bază românesc — s-a dovedit a fi ceea ce se numește un „fals prieten", oferind un teren foarte favorabil pentru etimologia populară).

Mi se pare interesant să semnalez asemănarea dintre acest *lucrativ* „re-creat" recent în românește și derivatele de acum un secol *lucrativ*, *lucrătiv* și *lucrățiv*, pe care le-am întîlnit la Budai-Deleanu (vezi p. 88), la Săulescu (vezi p. 99) și la pumniști (vezi p. 92, 94) cu sensul general „activ" (*luă parte lucrățivă*; cf. și *lucrățivătate* „activitate" la Pumnul, L. IV, 2, 275) și cu sensurile terminologice „activ" în gramatică *(verb ~)* și „dramatic" în literatură *(poesia lucrățivă)*. Dubla derivare semantică (și etimologică) se complică deci parțial cu o dublă derivare formală (*-ătiv* și *-ățiv* față de *-ativ*). S-ar putea vorbi în acest caz de o triplă derivare : *lucrativ* din *zile lucrative* etc. continuă ca f o r m ă brută împrumutul *lucrativ* „rentabil", dar ca s e n s și ca f o r m a ț i e e t i m o l o g i c ă este același cu vechile derivate latiniste *lucrativ*, *lucrătiv*, *lucrățiv*, chiar dacă între ele nu există o legătură istorică.

Formațiile latiniste *lucrativ*, *lucrătiv*, *lucrățiv* „activ", lansate „de sus în jos", de teoreticieni alcătuitori ai unei terminologii românești, nu au prins acum un secol, așa cum nu au fost acceptați cei mai mulți termeni bazați pe calc și amestec hibrid de elemente vechi și noi. Între timp, limba literară a adoptat împrumutul *lucrativ* „rentabil", dar, după o sută de ani de la respingerea formațiilor calchiate cu *a lucra* + *-iv*, împrumutul *lucrativ* este interpretat de vorbitorii necunoscători ai limbii latine în sensul vechilor creații latiniste, ca un derivat de la *a lucra*. Această schimbare de situație în favoarea unui derivat românesc cu *-iv* cred că este în măsură să ateste gradul de familiarizare a vorbitorilor cu noul sufix.

Desigur, omonimia cu *lucrativ* „rentabil" este supărătoare și ea se opune, cel puțin deocamdată, admiterii lui *lucrativ* „de lucru" în limba iterară. La *prelucrativ* însă nu mai există o asemenea omonimie și admiterea lui ca derivat de la *prelucra* poate pregăti terenul și pentru derivatul în *-iv* de la *lucra*.

7. În ce privește concurența sufixului *-(at)iv* cu alte sufixe, acad. Iorgu Iordan a remarcat [77] sinonimia sa „aproape totală" cu *-tor* [78] și cu *-ant/-ent* [79]. Se pot cita numeroase cazuri în care *-(at)iv* intră în concurență directă cu unul dintre aceste sufixe (*creativ* — *creator*, *explorativ* — *explorator*, *sugativă* — *sugătoare*; *aberativ* — *aberant*, *culminativ* — *culminant*,

[77] În SCL 2/1960, p. 186, 3/1963, p. 301 și 311.
[78] Eliade Rădulescu în gramatica sa, p. 82, și Gh. Săulescu, p. 186, subliniau deopotrivă deosebirile dintre *-iv* și *-tor*.
[79] Pentru *-ant/-ent* vezi și Luiza Seche, în SMFC II, p. 112.

reprezentativ — *reprezentant*) și cîteva în care concurența are serie completă, cu cei trei termeni :

conservativ	— *conservator*	— *conservant*
formativ	— *formator*	— *formant*
operativ	— *operator*	— *operant*
auditiv	— *auditor*	— *audient*
expeditiv	— *expeditor*	— *expedient*
stimulativ	— *stimulator*	— *stimulent.*

Într-o măsură mai restrînsă, mai ales în alte valori decît aceea de nume de agent, -*(at)iv* intră în concurență și cu următoarele sufixe [80] :

-*(u)al* [81], -*(on)al* : *aspectiv* — *aspectual*, *intelectiv* — *intelectual* ; *emotiv* — *emoțional*, *distributiv* — *distribuțional*, *informativ* — *informațional.*

-*ic*, -*atic* [82] : *descriptiv* — *descriptic*, *sportiv* — *sportic* ; *formativ* — *formatic*, *ideativ* — *ideatic.*

-*ist*, -*onist* : *cooperativ* — *cooperatist* [83] ; *evaziv* — *evazionist*, *evolutiv* — *evoluționist.*

-*os* : *atractiv* — *atracțios* (*Nu ținem seama de elementul atracțios al filmului . . . Elementele atractive n-au nici o valoare*, la unul și același autor, Liviu Ciulei, în SCÎNTEIA, nr. 6692, 27 iulie 1965, p. 2, col. 3), *inventiv* — *invențios*, *prezumtiv* — *prezumțios.*

În legătură cu această concurență a lui -*iv* cu sufixele menționate, mi se par demne de remarcat două serii de fapte : a) situații în care există o diferențiere morfologică sau semantică a derivatelor diferite de la aceeași

---

[80] În anumite contexte -*iv* pare a concura și cu un sufix lexical zero, mai exact derivatele cu -*iv* apar în concurență cu participiile care le stau la bază : alături de expresia, consacrată în această formă, *în mod deliberat* am întîlnit *în mod deliberativ* (la Eugen Pora, în *Gînduri despre anii de studenție*, p. 52) ; față de *se plătește anticipat* (DLRC), în DA se spune *veți primi leafa anticipativ* sau față de formula *mulțumiri anticipate* se poate cita *discreditarea anticipativă a direcției lui teatrale* (Șerban Cioculescu, în I. L. Caragiale, *Scrisori și acte*, p. 192) ; în sfîrșit, alături de banalul *ostentativ* poate apărea — refăcut din acesta ? — și *ostentat* (*aproape totul este confecționat, „făcut", ostentat în film* — LUCEAFĂRUL X, nr. 10 (254), 11 martie 1967, p. 8, col. 6). În ciuda faptului că se pot înlocui unele cu altele în contexte identice sau similare, sinonimia dintre perechile în discuție nu este decît aproximativă, întrucît la folosirea derivatelor în -*iv* vorbitorul accentuează ideea de agent, de tranzitivitate și de timp prezent, pe cînd la folosirea participiilor calificarea e prezentată ca un rezultat. Cf. și dublete ca *(ne)definit*/*(ne)definitiv* (articol ~), *ordinat* / *ordinativ* (conjuncție ~) din vechea terminologie gramaticală.

[81] Apropierea dintre -*iv* și -*al* a fost remarcată încă de Eliade Rădulescu, care o discută astfel (în *Paralelism între limba rumână și italiană*, vezi *Opere* II, 1943, p. 294) : „IVU ce este mai de o putere cu ALU și ILU, cu deosebire că mai adesea ALU se analizează în genetivul cu articol și IVU fără articol, cum : guvernu localu (guvernu al locului), cazu numinativu (cazu de numire)".

[82] Pentru -*ic* vezi Iorgu Iordan, *Unele aspecte ale formării cuvintelor în limba română actuală*, în SCL XV (1964), nr. 4, p. 415—420 și 422.

[83] Vezi la I. L. Caragiale (O. III 31) *Congresul cooperativ român.*

Scanned with OKEN Scanner

temă şi b) situaţii în care poziţia în limbă a unui derivat este întărită de derivatele lui.

a) Atît *-iv*, cît şi *-tor*, *-ant* etc. sînt sufixe adjectivale; derivatele tuturor se pot substantiviza (la diferite genuri) şi adverbializa. În cazul existenţei paralele a unor derivate cu sufixe diferite de la aceeaşi temă se constată în primul rînd o diferenţiere morfologică — tranşantă sau mai puţin tranşantă — pe părţi de vorbire (substantiv/adjectiv, eventual şi adverb) sau pe genuri în cadrul aceleiaşi părţi de vorbire (substantiv neutru/masculin-feminin):

substantiv/adjectiv[84] (şi adverb[85]):
explorator s. (m. şi f.) — *explorativ* adj.;
meditator s. (m. şi f.) — *meditativ* adj.;
reprezentant s. (m. şi f.) — *reprezentativ* adj.;
executant s. (m. şi f.) şi adj. — *executiv* adj.;
educator s. (m. şi f.) şi adj. — *educativ* adj.;
extensor s. (n.) şi adj. — *extensiv* adj.;
receptor s. (n.) şi adj. — *receptiv* adj.;
substantive de genuri diferite:
corector s.m. şi f. — *corectiv* s.n.;
normator s.m. şi f. — *normativ* s.n. (şi adj.);
reactor s.n. — *reactiv* s.m. (şi adj.).

Proporţional, este de observat preferarea formaţiilor în *-iv* pentru valoarea adjectivală (şi adverbială); substantivizarea aceloraşi formaţii are loc mai mult ca nume de lucruri — la genul neutru (*calificativ*, *colectiv*, *obiectiv* etc.) sau feminin (*colectivă*, *reprezentativă*, *sugativă* etc.) —, mai puţin pentru fiinţe (genul masculin şi feminin), la care se preferă formaţii în *-tor*, *-ant*, *-ist*.

În cadrul aceleiaşi clase morfologice (aceeaşi parte de vorbire sau acelaşi gen la substantive) se constată uneori o diferenţiere semantică între formaţiile cu *-iv* şi cele cu alte sufixe; în acest sens se pot compara *colectiv* şi *colector*, *fixativ* şi *fixator* ca substantive neutre; *cooperativă* şi *cooperatoare*, *directivă* şi *directoare* ca substantive feminine.

b) Pentru justa apreciere a situaţiei unui sufix în concurenţă cu altele trebuie luate în considerare şi posibilităţile de derivare a altor cuvinte de la derivatele cu sufixul în discuţie. Din acest punct de vedere *-iv* este avantajat faţă de *-tor* şi *-ant*/*-ent*, sinonimele sale cele mai apropiate, prin posibilităţile de combinare cu unele dintre sufixele cele mai productive în

---

[84] Unele adjective înregistrate în dicţionare numai ca atare se pot substantiviza în anumite contexte, rămînind însă pe treapta cea mai de jos a schimbării valorii lor gramaticale; de exemplu: *cutare e un meditativ*. Cf., pentru *productiv*, următorul citat: *crescînd doar numărul „efectiv-productivilor"* — LUCEAFĂRUL VIII, nr 16 (175), 31 iulie 1965, p. 5, col. 4.

[85] Posibilitatea folosirii adverbiale există la mai multe adjective în *-iv* decît cele la care se notează în dicţionare această valoare. Iată un exemplu pentru derivatele *instructiv* şi *recreativ*, consemnate numai ca adjective: *timpul liber petrecut recreativ şi instructiv* — SCÎNTEIA, nr. 6718, 22 aug. 1965, p. 4, col. 5.

limba contemporană: sufixele substantivale de abstracte ale calităţii *-itate* şi *-ism*, sufixele verbale *-iza* [86] şi *-a*.

Concludentă este mai ales derivarea cu *-itate*: după *Dicţionarul invers* nu există nici o formaţie analizabilă în *-ant* + *-itate* şi *-tor* + *-itate*, dar circa 50 în *-iv* + *-itate*, ceea ce mi se pare că întăreşte poziţia derivatelor în *-iv* şi a sufixului în general. Aş ilustra această idee cu exemplul lui *creativ*, considerat de acad. Iorgu Iordan [87] o inovaţie care n-are şanse să se răspîndească; pe lîngă faptul că se pot aduce uşor diverse atestări suplimentare ale acestui adjectiv, mai important mi se pare ca şansele lui să fie discutate în strînsă legătură cu derivatul lui abstract, *creativitate*: dacă *creativ* are un sinonim mai mult sau mai puţin perfect în *creator*, *creativitate* nu mai are un asemenea sinonim (**creatoritate* nu există, iar *creaţie* înseamnă altceva), şi aceasta îi explică răspîndirea rapidă [88], iar impunerea lui întăreşte implicit poziţia lui *creativ*, în ciuda concurenţei sinonimului său mai vechi *creator*. În acelaşi mod, un derivat pumnist ca *lucrăţiv* va fi fost sprijinit de substantivul *lucrăţivitate*, iar astăzi în concurenţa dintre *atractiv* şi *atracţios* are un rol şi existenţa abstractului *atractivitate* faţă de lipsa unui derivat **atracţiozitate*. Alte formaţii în *-ivitate* prezintă interes pentru sufixul *-iv* din alte motive. O problemă ridică împrumutul din terminologia tehnică *rezistivitate* (< fr. < engl.), care poate fi considerat o atestare indirectă a unui derivat **rezistiv*, neînregistrat pînă acum. De alt tip este cazul formaţiei româneşti *costelivitate* [89], care, cu sufixul *-tate* în forma lui neologică [90] ataşat la un cuvînt vechi, am impresia că oferă o nouă dovadă a confuziei făcute de vorbitori [91] între *-iv* vechi şi *-iv* neologic prin încadrarea lui *costeliv* — *costelivitate* în seria *obiectiv* — *obiectivitate*, *operativ* — *operativitate* etc. (deşi în alte puncte ale derivării cele două sufixe omonime sînt tratate în mod diferit: de exemplu, de la *-iv* vechi se formează verbe în *-i* (*beţivi*, *îngrijlivi*, *milostivi*), în timp ce de la *-iv* neologic există verbe derivate cu *-a* (*negativa*, *obiectiva*, *pozitiva*).

---

86 Mă refer la combinarea cu *-iza* în sensul derivării unor verbe de la formaţii cu *-iv* (*-iviza* faţă de **toriza* şi **-antiza*). În ce priveşte derivarea de la verbe în *-iza*, avantajul e de partea lui *-tor* şi *-ant* (*-izator* şi *-izant* faţă de **-izativ*).

87 SCL 3/1963, p. 308.

88 Iată un exemplu ilustrativ pentru folosirea lui *creativitate* paralel cu *creator*: ... *a stimula şi dezvolta creativitatea gîndirii. Gîndirea creatoare este opusă gîndirii şablon, stereotipe. Creativitatea presupune judecată independentă*... Al. Roşca, în *Gînduri despre anii de studenţie*, p. 128.

89 Înregistrat de acad. Iorgu Iordan în LRA, p. 185, de la G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*.

90 Vezi, în ultimul loc, Al. Graur, *La romanité du roumain*, p. 63.

91 Confuzia poate fi făcută şi de lingvişti: DLR (vezi şi DI după DA ms.), ca şi I. A. Candrea în glosarul la *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI şi XVII traduse din slavoneşte*, II, Bucureşti, 1916, au un articol *milostivitate*, deşi toate atestările cunoscute ale cuvîntului, exclusiv de la Dosoftei, *Psaltirea de-nţeles*, Iaşi, 1680, sînt în forma normală *milostivătate*. Mai exact, în glosarul lui I. A. Candrea, pe lîngă şase trimiteri la forme cu *-ătate* (*milostivătăţîle*, *milostivătăţîlor* şi *milostivătăţîi*), se dă una cu *-itate*: *milostivităţîle*, care însă la controlul cu textul original al lui Dosoftei se dovedeşte greşită, întrucît la locul respectiv (ps. 24, 6) Dosoftei scrie *milostivătăţîle*.

La derivarea cu *-ism* şi cu *-iza* datele numerice nu sînt aşa de evident favorabile formaţiilor care pornesc de la adjective în *-iv*, totuşi şi aici ele predomină. Interesante sînt un derivat în *-ivism* şi unul în *-iviza* care sprijină unele sensuri lexicale sau valori gramaticale ale formaţiilor de bază în *-iv*. Astfel sensul lui *constructiv* „de construcţie", „privitor la construcţie" — relevat recent de acad. Iorgu Iordan [92] ca dovadă a rederivării adjectivului omonim cu vechiul *constructiv* „care construieşte, care face un lucru pozitiv şi folositor, care ajută la progres" — apare întărit de derivatul *constructivism* dintr-un exemplu ca *Nu cred că e vreun progres în a înlocui fantomele scriitorilor de ghips din parc, cu fantomele unui constructivism fără obiect poetic*. FLACĂRA, nr. 31 (531), 31 iulie 1965, p. 15, col. 2. Tot aşa, verbul *cooperativiza* (cf. *cooperativizarea agriculturii*) conservă valoarea adjectivală a lui *cooperativ*, învins în concurenţa cu *cooperatist* (vezi p. 107).

Formaţiile prefixate pot sprijini şi ele sensul cuvintelor de bază în *-iv*, indiferent dacă sînt anterioare sau posterioare acestora; este cazul lui *prelucrativ* (vezi p. 102, 106), *reconstructiv* şi *recreativ*.

8. În concluzie, sufixul neologic *-iv* are o istorie interesantă, cu implicaţii variate în sistemul derivării româneşti. Încercările din secolul trecut de a-l impune prin calcuri nu au reuşit, deşi se bazau pe apropierea de omonimul vechi *-iv*, dar numeroasele neologisme analizabile care îl conţineau l-au făcut din ce în ce mai familiar vorbitorilor, încît a ajuns nu numai foarte viu, ci şi productiv pe teren românesc.

După cum a arătat acad. Iorgu Iordan, *-iv* neologic are în limba română etimologie multiplă, în sensul că a pătruns pe diferite căi (franceză latină, italiană, engleză, rusă, poate şi germană), iar răspîndirea derivatelor în *-iv* este un fenomen internaţional. Dat fiind că originea celor mai multe formaţii cu *-iv* este explicată de obicei prin limba franceză, mi se pare demnă de luat în seamă constatarea lui Jean Dubois [93] că în franceza contemporană sufixul *-if* este în regres, evident mai puţin productiv azi decît *-el/-al* sau *-ique*. Asta nu înseamnă neapărat că numeroasele derivate noi din româna contemporană trebuie explicate prin alte surse decît franceza, ci arată doar că perioadele de productivitate a unui sufix comun pot diferi de la o limbă la alta şi că româna a putut împrumuta masiv formaţii franceze în *-if* într-o epocă în care în franceză derivarea cu *-iv* nu mai era la modă. În datele lui J. Dubois [94] asupra schimbărilor constatate la ediţia din 1960 a dicţionarului *Petit Larousse* faţă de ediţia din 1906 a aceluiaşi dicţionar, figurează ca suprimate derivate cu *-if* ca *aperceptif*, *appellatif*, *appositif*, *appréhensif* ale căror corespondente româneşti în *-iv* sînt vii în româna actuală (*aperceptiv* şi *apelativ* sînt înregistrate în *Dicţionarul limbii române moderne*). J. Dubois consideră [95] că fr. *-if* îşi păstrează „disponibilitatea", (adică productivitatea) numai în domeniul lingvisticii şi al economiei, mai puţin în „ştiinţe" şi în limbajul jurnalistic, tinzînd să devină un sufix

[92] În SCL 2/1960, p. 184, nota 3 şi în *Omagiu Rosetti*, p. 410.
[93] *Lucr. cit.*, p. 49, 52, 64.
[94] *Ibidem*, p. 109.
[95] *Ibidem*, p. 49, 52.

La derivarea cu *-ism* și cu *-iza* datele numerice nu sînt așa de evident favorabile formațiilor care pornesc de la adjective în *-iv*, totuși și aici ele predomină. Interesante sînt un derivat în *-ivism* și unul în *-iviza* care sprijină unele sensuri lexicale sau valori gramaticale ale formațiilor de bază în *-iv*. Astfel sensul lui *constructiv* „de construcție", „privitor la construcție" — relevat recent de acad. Iorgu Iordan[92] ca dovadă a rederivării adjectivului omonim cu vechiul *constructiv* „care construiește, care face un lucru pozitiv și folositor, care ajută la progres" — apare întărit de derivatul *constructivism* dintr-un exemplu ca *Nu cred că e vreun progres în a înlocui fantomele scriitorilor de ghips din parc, cu fantomele unui constructivism fără obiect poetic*. FLACĂRA, nr. 31 (531), 31 iulie 1965, p. 15, col. 2. Tot așa, verbul *cooperativiza* (cf. *cooperativizarea agriculturii*) conservă valoarea adjectivală a lui *cooperativ*, învins în concurența cu *cooperatist* (vezi p. 107).

Formațiile prefixate pot sprijini și ele sensul cuvintelor de bază în *-iv*, indiferent dacă sînt anterioare sau posterioare acestora; este cazul lui *prelucrativ* (vezi p. 102, 106), *reconstructiv* și *recreativ*.

8. În concluzie, sufixul neologic *-iv* are o istorie interesantă, cu implicații variate în sistemul derivării românești. Încercările din secolul trecut de a-l impune prin calcuri nu au reușit, deși se bazau pe apropierea de omonimul vechi *-iv*, dar numeroasele neologisme analizabile care îl conțineau l-au făcut din ce în ce mai familiar vorbitorilor, încît a ajuns nu numai foarte viu, ci și productiv pe teren românesc.

După cum a arătat acad. Iorgu Iordan, *-iv* neologic are în limba română etimologie multiplă, în sensul că a pătruns pe diferite căi (franceză latină, italiană, engleză, rusă, poate și germană), iar răspîndirea derivatelor în *-iv* este un fenomen internațional. Dat fiind că originea celor mai multe formații cu *-iv* este explicată de obicei prin limba franceză, mi se pare demnă de luat în seamă constatarea lui Jean Dubois[93] că în franceza contemporană sufixul *-if* este în regres, evident mai puțin productiv azi decît *-el/-al* sau *-ique*. Asta nu înseamnă neapărat că numeroasele derivate noi din româna contemporană trebuie explicate prin alte surse decît franceza, ci arată doar că perioadele de productivitate a unui sufix comun pot diferi de la o limbă la alta și că româna a putut împrumuta masiv formații franceze în *-if* într-o epocă în care în franceză derivarea cu *-iv* nu mai era la modă. În datele lui J. Dubois[94] asupra schimbărilor constatate la ediția din 1960 a dicționarului *Petit Larousse* față de ediția din 1906 a aceluiași dicționar, figurează ca suprimate derivate cu *-if* ca *aperceptif*, *appellatif*, *appositif*, *appréhensif* ale căror corespondente românești în *-iv* sînt vii în româna actuală (*aperceptiv* și *apelativ* sînt înregistrate în *Dicționarul limbii române moderne*). J. Dubois consideră[95] că fr. *-if* își păstrează „disponibilitatea", (adică productivitatea) numai în domeniul lingvisticii și al economiei, mai puțin în „științe" și în limbajul jurnalistic, tinzînd să devină un sufix

[92] În SCL 2/1960, p. 184, nota 3 și în *Omagiu Rosetti*, p. 410.
[93] *Lucr. cit.*, p. 49, 52, 64.
[94] *Ibidem*, p. 109.
[95] *Ibidem*, p. 49, 52.

specific pentru primele două domenii. În limba română sufixul *-iv* nu pare să aibă o productivitate limitată la anumite specialități [96], în orice caz este foarte răspîndit și în terminologia medico-farmaceutică, psihologică și tehnică și adoptat de publiciști pentru caracteristica lui de element al stilului științific.

În ce privește apartenența sufixului discutat la un anumit stil al limbii, am impresia că există o oarecare deosebire după părțile de vorbire pe care le formează : *-iv* este un sufix mai savant la adiective și mai popular la substantive.

[96] Acad. Iorgu Iordan, în SCL 2/1960, p. 181, spune că el „caracterizează, în primul rînd, stilul științific (și tehnic), alcătuind o adevărată terminologie specifică pentru anumite discipline'', dar nu precizează pentru care anume.

Scanned with OKEN Scanner

SUFIXUL VERBAL -*UI* ŞI COMPUSELE LUI

DE

LAURA VASILIU

1. Sufixul verbal *-ui* este înregistrat de diverse lucrări de sinteză[1] şi constituie obiectul unor cercetări mai mult ori mai puţin speciale[2].

2. O. Densusianu şi K. Schuffert prezintă sufixul ca fiind de origine slavă[3] cu menţiunea că apare, între altele, şi la verbe de origine maghiară pătrunse în română prin intermediu slav[4].

Cercetările care au urmat precizează şi explicitează acest punct de vedere.

P. Skok explică apariţia în română a verbelor de provenienţă maghiară în *-ui* prin schimbarea, produsă în română, în perioada secolelor al IX-lea — al XII-lea, a sufixului maghiar *-ni* în *-ui* (corespunzător sl. *-ujǫ*). Această schimbare a putut să fie operată deoarece românii achiziţionaseră tiparele morfologiei slave.

S. Puşcariu admite că verbele în *-ui* sînt împrumutate din maghiară prin mijlocire slavă într-o perioadă în care românii n-aveau contact direct cu maghiarii, însă nu admite ideea bilingvismului[5] românilor.

---

1 Ov. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, vol. I, 1902, p. 254, 377—378; Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. IV-V-VI, 1966, p. 112; Alf Lombard, *Le verbe roumain*, vol. II, 1955, p. 667, 670—673, 677 — 680.

2 Kurt Schuffert, *Die Verbalsuffixen im Dakorumänischen*, în JAHRESBERICHT, XIX—XX (1913), p. 196—202; P. Skok, *Des rapports linguistiques slavo-roumains*, în „Slavia" VIII (1929), 776—790; id., *Quelques observations sur les changements sémantiques verbaux en roumain*, în DR IX (1936—1938), p. 214—215, S. Puşcariu, *Pe marginea cărţilor*, în DR VI (1929—1930), p. 520—521, E. Petrovici, *Sufixul -ui al verbelor de origine maghiară*, în DR XI (1948), p. 188—190, Al. Rosetti, *Împrumuturi maghiare prin intermediul slav*, în SCL I (1950), p. 88—90, Despina Ursu, *Încadrarea morfologică a verbelor neologice în limba română din perioada 1760—1860*, în LR XIV (1965), p. 376.

3 Desprins din verbe în *-ovati* (cu prezentul în *-ujǫ*) ca: *dărui* < bulg. *daruvam*, *obştui* < bulg. *obštuvam*, *şăgui* < bulg. *šeguvam se*.

4 De exemplu: *aldui* < vsl. *alduvam* < magh. *áldani*, *bănui* < vsl. *banuvam* < magh. *bánni*.

5 Susţine (în *lucr. cit.*) că slavii erau ei bilingvi, cu argumentul că în urma procesului de bilingvism limba care s-a păstrat este româna şi nu slava.

Acad. Em. Petrovici încadrează sufixul într-o teorie mai largă, emisă de acad. Al. Graur[6], a afixelor specializate pentru cuvintele străine: extras din verbe de origine slavă, *-ui* a fost consacrat verbelor străine şi deci şi celor împrumutate din maghiară[7].

Acad. Al. Rosetti[8] precizează procesul asimilării sufixului: intrate în slava de sud, verbele maghiare în discuţie au fost repartizate la verbele în *-ovati* (cu prezentul în *-ujǫ*); pătrunzînd în română, au fost supuse tratamentului verbelor slave respective: magh. *bántani* > vsl. *banŭtovati, -ujǫ* > rom. *bîntui* ca şi vsl. *darovati, -ujǫ* > rom. *dărui*. Dovada existenţei intermediului slav este, după d-sa, tratamentul *î + n* al lui *o + n* maghiar în română: magh. *gond* > dr. *gînd*, ca şi bulg. *mǫdrŭ* > dr. *mîndru*.

3. Reţin originea slavă a sufixului. Nu cred însă că este n e c e s a r ă filiera slavă pentru verbele maghiare cu corespondente slave întrucît în nici unul din verbele respective nu apare grupul o + n (vezi § 6 A 1 b). Filiera slavă e p o s i b i l ă, aşa cum e posibil şi ca verbele în discuţie să fi intrat direct din maghiară. În acest din urmă caz, au fost adaptate cu sufixul rezervat împrumuturilor, *-ui*, aşa cum s-a întîmplat în mod incontestabil cu verbele maghiare fără corespondent slav sau, mai tîrziu, cu alte verbe străine redate în româneşte cu *-ui*[9].

4. Aşa cum s-a arătat, sufixul a fost detaşat de la verbe împrumutate analizabile pentru români. De exemplu: *dărui* < vsl. дароватн faţă de *dar*; *milui* < vsl. мнловатн faţă de *milă*.

O dată constituit ca morfem românesc, a fost folosit pentru adaptarea verbelor împrumutate în diverse faze ale limbii (vsl. оурѧднтн > *orîndui*, magh. *képzelni* > *chibzui*, germ. *hacken* > *hăcui*, fr. *expliquer* > *explicui*) şi ca element de derivare a verbelor, mai ales de la substantive (*faptă* > *făptui*, *preţ* > *preţui*).

5. Sufixul este notat uneori prin *-u-*, adică fără caracteristica conjugării, şi de cele mai multe ori prin *-ui*. Îl vom nota cu *-ui* pentru că aşa apare mai frecvent în studiile existente şi pentru că, în economia capitolului general al sufixelor verbale, notaţia aceasta este mai avantajoasă: prin ataşarea la forma sufixelor lexicale a caracteristicii conjugării se indică faptul că unele sufixe lexicale derivă verbe de conjugări diferite (*-oşa/oşi*); în cazul special al sufixului de care ne ocupăm, se disting, din punctul de vedere al formei, sufixele cu origini şi conţinut diferit *-ui* şi *-ua* (*contextua, împrocesua*).

---

[6] *Désinences pour mots étrangers*, în BL II (1934), p. 238–241.

[7] Aşa cum sufixul *-ieren* a fost folosit în germană la adaptarea verbelor din franceză (*marschieren, riskieren* etc.) şi, în general, a tuturor verbelor de origine străină. Cf. Al. Graur, *lucr. cit.*

[8] SCL.

[9] Vezi mai jos, § 4.

6. Verbele în *-ui*[10] se grupează în următoarele categorii după origine și, în cadrul verbelor cu corespondente străine, după forma acestor corespondente[11] :

A. Verbe împrumutate :

1. tranșa finală a corespondentelor străine o explică pe cea a cuvintelor românești :

a) corespondente vechi slave în *-ovati (-ujǫ)* — verbe românești analizabile : † *bezaconui* — безаконьновати[12], *dărui* — даровати, *glăsui* — гласовати etc.[13] și o serie, neanalizabile în limba română : † *hărăzui* — харизовати, *năzui* — называти, † *pomăzui* — помазовати, † *poznui* „a recunoaște" — познавати, † *pricestui* — причѧстьвовати, † *săcui* „a tăia arborii din pădure" — съковати, *tîngui* — тѫговати, † *vătui* „a promite" — вѣтовати ;

b) corespondente vechi slave în *-ovati* și maghiare — numai verbe românești neanalizabile : *aldui* (reg.) — *aldovati* — *áldani*[14], *bănui* — *banovati* — *bánni*, *bîntui* — баньтовати — *bántani*, *îngădui* — *engedovati* — *engedni*, *mîntui* — *mentovati* — *menteni* ;

c) corespondente slave moderne în *-ovatĭ* (*-ojatĭ*, *-owác*, uneori și de alte origini[15] — verbe românești analizabile : † *adresui* — rus. *адресовать* (cf. și fr. *adresser*), † *arestui* — rus. *арестовать*, pol. *arestować* (cf. și lat. *arrestare*), *benchetui* — ucr. *бенкетовать*, *brăcui* (reg.) — ucr. *бракувати*, † *buntui* — rus. *бунтовать*, † *comendui* (*-arisi*, *-ăli*, *-ului*, *-irui*, *-a*) „a comanda o armată" — rus. *командовать* (cf. și fr. *commander*, it. *commandare*), † *formui* „a formula" — pol. *formować*[16] etc.[17]

---

[10] Verbele în *-(ăș)ui*, *-(ăt)ui*, *-(ăz)ui* discutate în § 16—21 nu apar aici. Am notat în paranteză formațiile paralele și prin semnul † formațiile care au dispărut din limbă. Încadrarea în categoriile regional (reg.), personal (pers.), familiar (fam.), popular (pop.), dispărut din limbă, am făcut-o, de cele mai multe ori, după indicațiile din DA ms.

[11] Materialul este extras din manuscrisele Dicționarului Academiei și din următoarele lucrări : V. Arvinte, *Terminologia exploatării lemnului și a plutăritului*, în „Studii și cercetări științifice" (Filologie), VIII (1957), fasc. 1, p. 137—175 ; *Materiale și cercetări dialectale* I, Editura Academiei R.P.R., 1960 ; V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *Glosar regional*, Editura Academiei R.P.R. [1961] ; Romulus Todoran, *Contribuții la studiul terminologiei juridico-administrative românești din Transilvania de la începutul secolului al XIX-lea*, vol. al III-lea, 1962, p. 103—136 și glosarele regionale publicate în revista „Cum vorbim".

[12] Formele vechi slave cu caractere chirilice sînt date după Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Vindobonae, 1862 și, în transliterație, după Fr. Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien, 1886.

[13] Vezi continuarea listei în Anexa 1.

[14] Etimologiile maghiare sînt date după Lajos Tamás (*Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, Budapesta, 1966) pentru toate cuvintele consemnate de el.

[15] În toate cazurile în care verbul în *-ui* are atît corespondent slav în *-ovati*, cît și corespondent romanic, german sau maghiar, cu același sens, consider mai probabilă filiera slavă pentru că explică și f o r m a cuvîntului românesc.

[16] Cuvîntul există și în ucraineană (*формувати*), întrucît însă apare într-un text cult (CANTEMIR, IST. 128), filiera polonă mi se pare mai probabilă.

[17] Vezi Anexa 2.

şi cîteva neanalizabile: *frăsui* (reg.) — ucr. *фрасуватися*, *păntrui* (reg.) — ucr. *пантрувати*, *pristui* (reg.) — sîrb. *pristojati*, *răfui* — ucr. *рахувати*[18], *răsui* (reg.) — rus. *рисовать*, † *rătui* — pol. *ratować*, ucr. *ратувати*, † *recomendui* — rus. *рекомендовать* (cf. şi lat. *recommendare*, fr. *recommander*), *tencui* — ucr. *тинькувати*;

d) corespondente romanice în *-uire*[19]: *atribui* — it. *attribuire* (cf. şi lat. *attribuere*, fr. *attribuer*), *constitui* — it. *co(n)stituire* (cf. lat. *constituere*, fr. *constituer*), *contribui* — *it. contribuire* (cf. şi lat. *contribuere*, fr. *contribuer*), *distribui* — it. *distribuire* (cf. şi lat. *distribuere*, fr. *distribuer*) etc.[20]

2. tranşa finală a corespondentelor străine nu o explică pe cea a cuvintelor româneşti:

a) corespondente vechi slave fără *-ovati* — verbe româneşti analizabile: † *se fălui* — **хвалити**, *jărui* — **жарити**, † *obrăzui* — **образити**, *prilejui* — **прилежати**, *străjui* — **стрѣжати**, † *tălmăciui* — **тлъмачити** şi cîteva neanalizabile: *orîndui* — **оурѧдити**, *piscui* (reg.) — **пискати**, † *potolui* — **потоулити**, *prăşui* (reg.) — **прашити**, *prăvălui* (reg.) — **провалити**, *strădui* — **страдати**;

b) corespondente maghiare — foarte puţine verbe româneşti analizabile: *feredui* (reg.) — *feredni*, *hăitui* — *hajtani*, *heitui* „a lega cozile viţei de vie" — *hajtni*, *melestui* — *mállasztani* şi mai multe verbe neanalizabile: *adătui* — *vadítni*, *alcătui* — *alkotni*, *alipui* (reg.) — *alapítni*, *arădui* (reg.) — *eredni*, *berlui* (reg.) — *bérlelni*, *birui* — *birni*, *bizui* — *bízni* etc.[21];

c) corespondente latino-romanice, germane sau slave moderne fără *-ovati* — verbe româneşti analizabile: *călăfătui* — it. *calafatare*, † *cimentui* — fr. *cimenter*, † *clăsui* — fr. *classer* etc. şi o serie, neanalizabile: *abrictui* (reg.) — germ. *abrichten*, *abţigui* (fam.) — germ. *abziehen*[22], *bestelui* (reg.) „a comanda" — germ. *bestehlen*, *îngîrlui* (reg.) — sîrb. *gr̃liti* etc.[23].

În legătură cu verbele în *-ui* împrumutate sînt de făcut următoarele observaţii:

— Verbele de la 1.d. se încadrează în inventarul verbelor în *-ui* numai sub aspect fonetic: în mod accidental, finala verbelor respective este identică cu cea a verbelor împrumutate din slavă sau adaptate cu *-ui* la limba română, deşi e de presupus că încadrarea lor a fost sprijinită de existenţa sufixului *-ui* în limba română; ea nu capătă însă funcţie de sufix pentru că nici unul din verbe nu este analizabil.

---

18 Cf. I. Robciuc, în LR XII (1963), nr. 6, p. 628.

19 Pentru această categorie n-am dat decît cîteva exemple pentru că, după cum se va vedea mai jos, nu sînt formaţii cu sufixul *-ui*.

20 Nu am inclus în categoria **A.1.** verbul *a zmicui* deoarece am rezerve în privinţa etimologiei care i s-a dat: gepid. **smikkojan* (cf. E. Gamillscheg, în *Romania Germanica II*, Berlin — Leipzig, 1935, p. 249 ş.u., C. Diculescu, *Altgermanische Bestandteile im Rumänischen*, în ZRPh XLIX (1929), p. 407.

21 Vezi Anexa 3.

22 Al. Graur (*Etimologii româneşti*, p. 51) presupune că la baza lui *abţigui* stă şi germ. *Abzug*.

23 Vezi Anexele 4 şi 4*a*.

— Verbele cu corespondente maghiare în *-lni* de la 2.b. (*fărtui*, *mesui* etc.) pot fi provenite din etimoanele maghiare menţionate cu suprimarea lui *-l-* [24], sau din reflexele româneşti ale aceloraşi etimoane constituite cu sufixe care îl au pe *-l-* (*-ălui*, *-ăli*, *-eli* : *fărtălui*, *fărtăli*, *meseli*), prin schimbare de sufix (vezi situaţia inversă la p. 130).

— Alături de unele verbe (în total 67 de exemple) apar nume din aceeaşi familie [25] : *bezaconui*/*bezaconie*, *prorocestvui*/ *prorocestvie*, *şăgui*/ *şagă*, *tîlcui*/*tîlc* ; *brăcui*/*brac*, *clăsui*/*clasă*, *fălui*/*fală*, *hărţui*/*hartă*, *hăsnui*/ *hasnă*, *melestui*/ *melesteu*, *pacui*/*pac*, *rezidui*/*reziduu*, *sîrgui*/*sîrg*, *ştemplui*/*ştempel*, *tălmăciui*/*tălmaci* etc. Existenţa acestor nume alături de verbele cu corespondente vechi slave în *-ovati* explică constituirea grupului *-ui* ca element derivativ. Existenţa numelor alături de celelalte verbe deschide posibilitatea, care nu poate fi confirmată sau infirmată pentru nici un caz particular, ca cel puţin unele din verbele respective să fi fost derivate în româneşte [26].

— 41 de verbe (25% din totalul împrumuturilor) [27] de la 1.a., d. şi 2.a., c. (împrumuturi vechi slave, slave moderne şi latino-romanice) au şi dublete nesufixate [28], uneori împrumutate şi ele. Formaţiile nesufixate pot fi uneori cele primare, în cazul verbelor care au numai corespondente vechi slave fără *-ov-* (astfel verbele în *-ui* ar fi formaţii româneşti create prin substituirea sufixului conjugării cu sufixul *-ui*), sau mai noi [29] decît cele sufixate, în cazul neologismelor (în special cele cu etimoane paralele slave moderne în *-ov-* şi latino-romanice) : *făli*, *glăsi* — гласити, *hărăzi* — харизати, *obşti*, *potoli*, *străji*, *zavisti* ; *bencheła* — fr. *banquetter*, *comanda* — fr. *commander*, it. *commandare*, *pomăda* — fr. *pommader*, *rezida* — lat. *residere* etc. ca şi toate împrumuturile latino-romanice (de la 2.c.) cu excepţia lui *călăfătui* [30], *tutui* şi *undui*.

— 22 de verbe (13,50% din numărul total), în marea majoritate împrumuturi din maghiară sau neologisme, au variante [31] sufixate formate cu *-lui*, *-li*, *-arisi* şi, foarte rar, *-irui*, *-ăi*, *-fica*, de cele mai multe ori împrumutate şi ele : *protestălui*, *hărţăli*, *publicarisi*, *recomendirui*, *toldăi*, *clasifica* (vezi p. 126—129, 133). Menţionez că unele verbe apar cu cîte 3 sau 4 variante, reprezentînd etimoanele multiple pe care le reflectă şi multiplele

[24] A. Lombard (*lucr. cit.*, p. 877) consideră că posibilitatea de suprimare a „infixului" dovedeşte viabilitatea lui.

[25] Exemplele sînt grupate în două categorii : a verbelor cu corespondente vechi slave în *-ovati* şi a tuturor celorlalte.

[26] Pentru *melestui* („a dumica" şi „a mesteca mămăliga"), posibilitatea derivării de la substantiv este restrînsă la sensul al doilea întrucît *melesteu* are sensul de „făcăleţ".

[27] Numărul total (161) este obţinut prin excluderea verbelor de la **1.d.**

[28] Prin formaţii n e s u f i x a t e înţelegem derivatele care nu conţin decît sufixul conjugării, iar prin formaţii s u f i x a t e, pe cele care au şi sufix lexical.

[29] În general, le consider mai noi bazîndu-mă nu pe atestările din dicţionar, care nu sînt suficient de concludente, ci pe faptul că sînt cele care s-au menţinut în limbă. Vezi şi Iorgu Iordan (*Forme de conjugare mixtă în limba română*, în BPh II (1935), p. 118, 123), care consideră formele *dănţui* şi *dirigui* mai vechi decît *dansa* şi *dirija* (*dirige*).

[30] Pe *calfata* (fr. *calfater*) nu l-am considerat varianta nesufixată a lui *călăfătui* pentru că nu conţine aceeaşi temă (*calafat*).

[31] Folosesc termenul variante cu sensul de formaţii paralele de la aceeaşi temă.

Scanned with OKEN Scanner

posibilităţi de adaptare a lor la limba română: *abrictui/abrictăli/abrictălui, pretendui/pretendelui/pretenderisi/pretinde.* Din aceste serii de formaţii paralele s-au menţinut ca atare în limbă 13: *abrictui, dirigui, fărtui, gitrui, hărţui, jelui, mesui, protegui, silui, suclui, şurui, toldui, şpărui.* Împrumuturile maghiare şi germane sînt însă exclusiv regionale, iar dintre celelalte, numai *jălui* şi *silui* sînt folosite în aceeaşi măsură cu variantele [32]. *Dirigui* şi *protegui* sînt întrebuinţate rar cu variantele sufixate, formaţiile obişnuite fiind cele nesufixate. În cazul cîtorva, *benchetui, glăsui, jărui, prilejui* şi *străjui*, s-au menţinut variantele sufixate în dauna celor nesufixate, care au dispărut. În rest, s-au păstrat formaţiile nesufixate [33], iar în cazul lui *clasa*, şi formaţia cu sufix nou *(clasifica)*.

— În plus, au dispărut cîteva din verbele vechi fără variante: *bezaconui, pomăzui, poznui, pricestui, prorocestvui, rătui, săcui, vătui* „a promite".

— Astfel, din cele 162 de verbe împrumutate, continuă să fie în fondul activ al limbii 116 (72 %). Acestea sînt, cu excepţia lui *călăfătui, tutui* şi *undui*, slave, maghiare şi germane.

B. Verbe formate pe teren românesc [34]:

1. de la substantive: *abcherţui* (reg.) „a alege şi a sorta deşeurile" < *abcherţ, abziţui* (reg.) < *abziţ, agestrui* (reg.) *(-i)* < *agestru* [35], *aghesmui* [36] < *aghiasmă*, † *alămui (-ăi, -i)* < *alamă*, † *arămui (-i)* < *aramă, arcui* < < *arc*, † *arendui* (*-ălui, -a*) < *arendă*, † *argintui* *(-a)* < *argint* etc.[37];

2. de la adjective: *blegui* (reg.) (*-i*) < *bleg*, † *contentui* < *content* [38], † *milosîrdui* (*-i*) < *milosîrd, secătui* < *secat*;

3. de la numerale: † *încinciui (-i)* < *cinci*, † *zeciui* < *zece*;

4. de la interjecţii (nu întotdeauna precizate de izvoarele pe care le-am folosit): *bubui (-ăi)* < *bu-bu!* [39], *căfui* (reg.) [40], *chiţ(c)ui* (reg.)

---

[32] De fapt, între *sili* şi *silui* există o diferenţă de sens în limba actuală.

[33] *Obştui* are o situaţie aparte: ambele variante, cea sufixată şi cea nesufixată *(obşti)*, au dispărut din limbă.

[34] Nu voi avea în vedere: a. verbele în *-ui* derivate de la teme care îl conţin pe *-u-*: *cărăui* „a (se) îmbăta"/ *cărăui* „pe jumătate beat", *figlui / figlu, tui / tu, vădui / văduu*; verbele formate de la teme în *-oi* prin asimilare vocalică: *durlui / durloi, tului / tutoi* (cf. A. Lombard, *lucr. cit.*, p. 865).

[35] L-am înregistrat deşi are tema în *-u*, deoarece existenţa dubletului în *-i (agestr-i)* mă face să-l analizez şi pe *agestrui* în mod similar: *agestr-ui.*

[36] Pe *ismui* „a spăla cu aghiasmă", provenit din *aiesmui (aghesmui)* printr-o greşită apropiere de *ismă*, l-am considerat o variantă a lui *aghesmui* şi, de aceea, nu l-am înregistrat separat.

[37] Vezi Anexa [5].

[38] Cuvîntul ar putea fi şi împrumutat (it. *contentare*, fr. *contenter*). Dat fiind însă că apare la Cantemir (HR. 246), cred mai degrabă că este derivat românesc de la *content*, la rîndul lui împrumutat din latină.

[39] Am înregistrat aici derivatele: *bubui, lului* şi *zuzui*, deşi sînt formate de la interjecţii în *-u*, pentru că existenţa variantelor în *-ăi* pledează pentru analiza: *bub-ui* ca şi *bub-ăi* (şi nu *bubu-i* etc.

[40] În maghiară şi ucraineană apar formele apropiate: *köhögni, кахи́кати*, cu acelaşi sens; fiind vorba despre o formaţie onomatopeică însă, cred că cuvîntul românesc a apărut independent de corespondentele străine.

(-ăi, -ii) < *chiț* !, *drăciui* (reg.) *(drecelui)* < *drecca* !, *dupui* (reg.) *(-ăi)* < *dup* !, † *hareciui* *(-ladisi, -lui)* < *hareci* !, *hăpui* „a stăpîni" < *hap* !, *hărșui* (reg.) < *harș* !, *hîciui* (reg.) *(-ii)* < *hîci* !, *hîrțui* (reg.) „a scîrții", *huidui* < *huideo* !, *hurui* < *hurr* !, *huțui* (reg.) *(-uța)* < *huța* !, *jnăpui* (reg.) *(-ăi)* < *jnap* !, *lerui* (reg.) < *ler* !, *lului* (pop.) *(-ăi)* < *lu-lu* !, *muflui* (reg.) „a sufla în tărîțe", *pirui* „a cînta în triluri" < *pirr* !, *pliciui* (pop.) *(-ii)* < *plici* !, *pufui* (reg.) *(-ăi)* < *puf* !, *pupui* (reg.) *(-ăi)* < *pu-pu-pup* !, *traufui* (reg.) < *trauf* !, *turui* < *turr* !, *țicui* < *țic* !, *țistui* < *țist* !, *țurlui* (reg.) *(țîrlîi)*, *ufui* < *uf* !, *ușui* < *uș* !, *vîjui* (reg.) *(-îi)* < *vîj* !, *voltui* (reg.) *(-a)* < *volta* !, *zurui* (reg.) *(-ăi)* < *zurr* !, *zuzui* (reg.) *(-ăi)* < *zu-zu* !

5. Cîteva verbe par a fi formate de la verbe, primare cel puțin în românește, prin atașarea sufixului *-ui* sau prin schimbare de sufix[41]: *amegiui* (reg.) / *amăgi*, † *căpăstrui/căpăstra*[42], *cerșui* (reg.)/*cerși*, *chelfănui/chelfăni*, *fleciui* (reg.) „a zdrobi prin lovituri"/*fleci*, *înseilui* (reg.) / *înseila*, *jurui* (reg.)/*jura*[43], *leșui/leșina*[44], † *lingui/lingăi* sau *linge*, *mișui/mișina* *(-una)*[44], *pescui/pescări*[45], *răvășui/răvăși*, *sclipui* „a străluci"/*sclipi*, *strîngui* „a strînge la un loc" (reg.)/*strînge*, *tecsui/ticsi*, *țîpui* (reg.) *(-oi, -oti, -uri)/țipa*[46]. *Înfrîngui* „a opri calul strîngîndu-i frîul" și *plîngui* „a se plînge" cred că pot fi legate din punctul de vedere al formației de *înfrînge* și *plînge*; din punctul de vedere al sensului însă, *înfrîngui* poate fi legat și de *înfrîna*.

În legătură cu verbele în *-ui* formate în românește sînt de făcut următoarele observații:

— Formațiile românești sînt în marea lor majoritate legate de nume (substantive, adjective și numerale): 387 (adică 88% din totalul de 437), față de 32[47] (7%) derivate de la interjecții și 18 (4%) de la

[41] Cf. A. Lombard, *lucr. cit.*, p. 858—859.

[42] A. Lombard (*lucr. cit.*, p. 859) îl consideră derivat din *căpăstru*. Întrucît însă *căpăstru* n-are nici un sens de care să poată fi legat vreunul din sensurile verbului („a tivi un petic cusut la o haină; a trage o brazdă"), cred mai degrabă că este derivat de la *căpăstra* și acesta moștenit din latină (*capistrare*).

[43] DA îl dă pe *jurui* ca provenit din magh. *gyürüdzni* și legat ulterior, prin etimologie populară, de *jura*. TDRG și A. Lombard (*lucr. cit.*, p. 858—859) îl derivă din rom. *jura*. DLRM înregistrează două articole: *jurui* „a promite, a logodi etc." și *jurui* „a se învîrti în cerc" < *jur*. Cred că, oricum, apariția a două verbe *jurui* nu se justifică, întrucît sensurile lor pot fi foarte ușor deduse unul dintr-altul („cerc" — „inel"—„logodnă"—„promisiune" ș.a.m.d.). În ce privește originea, cred că se poate porni de la ambele etimoane, admițîndu-se însă, pentru fiecare, influența celuilalt: dacă admitem etimonul maghiar, e necesară și contribuția lui *jura* pentru sensul „a-și lua un angajament", dacă admitem că e o formație românească, e necesară contribuția cuvîntului maghiar pentru sensul „a face să se învîrtească în cerc" (magh. *gyürüdzni* „a face inele, cercuri, a se învîrti în cerc").

[44] Grupul *-ina (-una)* a fost interpretat ca sufix și înlocuit cu *-ui*; vezi A. Lombard, *lucr. cit.*, p. 670 (nu înțeleg de ce *leșui* apare în aceeași lucrare, la p. 876 și 878, ca reprezentînd magh. *lesni*). Menționez însă și posibilitatea ca *leșui* să fie derivat de la *leșie* „sfîrșeală", care a derivat și verbul *leșia* sinonim cu *leșui*.

[45] Poate fi derivat și de la o temă *pesc-*, obținută prin detașarea sufixului *-ar* de al substantivul moștenit *pescar*.

[46] Cf. V. Breban, în CL XI (1966), 2, 234—236.

[47] În acest număr nu sînt cuprinse cele 14 formații ambigue înregistrate la p. 120.

verbe. Aceasta dovedește preferința vădită a sufixului pentru teme nominale.

— Cîteva formații de la interjecții nu sînt originar derivate în *-ui*, ci au căpătat această formă sub influența vocalei din temă. Este vorba de *bubui, lului, pufui, zurui, zuzui*, care provin din *bubăi* etc. prin asimilarea lui *-ă-* din sufix la *-u-* din temă [48].

Într-o situație similară pare a fi *ţurlui* față de forma originară *ţîrlîi*. Aici însă nu se poate ști dacă s-a pornit de la o formă cu vocala *-u-* în temă care a influențat vocala sufixului, sau de la o formă cu *-u-* în sufix, care a influențat vocala temei.

Spre deosebire de ele, *hîciui* și *vîjui*, formate ca și celelalte verbe fără *-u-* în temă, prin atașarea sufixului *-ui (hăpui, lerui* etc.), sînt variantele originare ale formelor în *-îi (hîcii* [49], *vîjîi)*. De data aceasta, formele în *-îi* sînt obținute din cele în *-ui* prin asimilare vocalică.

— Există verbe derivate de la interjecții în *-u*, care nu provin din variante în *-ăi* : *chiui* < *chiu* !, *cucui* < *cu-cu* !, *cutcurigui* (reg.) (*-a*) < *cutcurigu* !, *dudui* < *du-du* !, *huhui* < *hu-hu* !, *hui* „a grohăi, a vui”, *iui* < *iu* !, *liului* < *liu-liu* !, *piui* (*-uli)* < *piu* !, *șușui* < *șu-șu* !, *tiui* (reg.) *(-ohăi)* < *tio* !, *ţiui* < *ţiu* !, *vui* < *vu* !, *vuvui* < *vu-vu* ! Ele pot fi analizate în două feluri : a) temă în consoană sau în *-i* (obținută în urma dispariției lui *-u* la jonctură, așa cum dispar desinențele sau sufixele în alte formații : *arend-ă* > *arendui, dan-ie* > *dănui)* + *-ui* : *cutcurig-u* > *cutcurig-ui, pi-u* > *pi-ui, vu-v-u* > *vuv-ui*, sau b) temă în *-u* + sufixul conjugării a IV-a: *cutcurigu-i, piu-i, vuvu-i* [50]. Firește, în eventualitatea ultimei analize, formațiile acestea ies din discuție.

Înclin pentru ultima analiză deoarece interjecțiile sînt cuvinte invariabile. De aceea nu am înregistrat verbele respective în lista derivatelor în *-ui*.

— Deoarece pentru unele verbe în *-ui* cu dublete nesufixate, în special dintre cele la care forma preferată este cea în *-ui*, nu am suficiente date încît să pot spune care dintre formații e mai veche, admit posibilitatea existenței unor procese de derivare diferite. Astfel în cazul unor verbe ca *lustrui/-a, mituí/-i, pizmui/-i, pălmui/-i*, e posibil : a) ca formele în *-ui* să fie mai vechi, iar cele nesufixate să fie derivate de la ele (prin schimbarea sufixului) ori direct de la substantive, sau b) formele nesufixate să fie mai vechi, iar cele în *-ui* să fie derivate de la ele sau direct de la substantive.

În alte cazuri, cum este cel al perechilor *cinui/-a, comîndui/-a*, formațiile nesufixate sînt sigur mai vechi, fiind moștenite din latină (*cenare, commendare)*. Sensul procesului de derivare a formațiilor în *-ui* nu este însă sigur : e posibil să se fi format de la verbele vechi prin schimbare de sufix (ca și *căpăstrui* de la *căpăstra*), dar și de la *cină, comînd* (postverbal al lui *comînda*) cu *-ui*.

---

[48] Cf. K. Schuffert, *lucr. cit.*, p. 201 și Al. Graur, în BL VI (1938), p. 150.

[49] *Hîcii* este format tot cu *-îi*, însă *-î-* > *-i-* datorită lui č precedent.

[50] Pentru *piui* analiza aceasta este mai puțin probabilă deoarece *-u* din *piu* este consoană.

Scanned with OKEN Scanner

Am înregistrat totuşi toate aceste verbe la derivatele de la substantive pentru că, în orice caz, structura lor este : substantiv + sufix.

— Raportul dintre derivatele în *-ui* de la nume şi derivatele, de la aceleaşi teme, nesufixate sau formate cu alte sufixe este următorul : 96 (25%) au dublete (dintre care 71, nesufixate), 34 (9%) au şi triplete, iar 3 (0,50%) au şi cvadruplete.

Dintre cele 253 de verbe cu o singură formă (în *-ui*), 22 au dispărut din limbă, 117 sînt regionale, 19, formaţii personale sau rar întrebuinţate şi 4, populare sau familiare.

Situaţia celor 71 de forme paralele în *-ui* şi nesufixate este următoarea :

21 de derivate în *-ui* sînt literare, iar perechile lor tot literare *(smălţui, -a)*[51], regionale *(dijmui, -a)* sau învechite *(mitui, -i)* ;

33 sînt regionale sau populare, iar perechile lor, literare *(sărui, -a, blegui, -i)*, tot regionale *(clepşui, -i)* sau învechite *(grăniţui, -a)* ;

17, învechite, iar perechile lor, literare actuale *(încinciui, -i)* sau tot învechite *(milosîrdui, -i)*.

Situaţia celor 25 de forme paralele în *-ui* şi cu alte sufixe este următoarea :

9 sînt literare, iar perechile lor, tot literare *(ţărmui, -uri)* sau regionale *(drăcui, -ălui)* ;

14, regionale, iar perechile lor, literare *(ciufui, -uli)* sau tot regionale *(drotui, -ălui)* ;

2, învechite, iar perechile lor, regionale *(zărvui, -ăi)*.

Situaţia celor 37 de derivate în *-ui* cu cîte două sau mai multe variante formate cu alte sufixe sau nesufixate este următoarea :

14 derivate în *-ui* sînt literare, iar formaţiile paralele mai ales regionale *(pălmui, -ăli, -i)* ; uneori, în cadrul aceleiaşi serii, unele formaţii paralele sînt învechite şi altele literare actuale *(plănui, planisi, -fica)* sau regionale *(pizmui, -ălui)* ;

14 derivate în *-ui* sînt regionale, iar formaţiile paralele tot regionale *(pontui, -ălui, împontori, -a)* ; uneori, în cadrul aceleiaşi serii, unele formaţii paralele sînt literare şi altele regionale *(înfăşui, -ăi, -a)* :

9 derivate în *-ui* sînt învechite, iar formaţiile paralele literare actuale *(urmui, -ări, -a)*, regionale *(lărmui, -ălui, -ăzui)*, tot învechite *(cămătui, -ări, -a)* sau unele literare şi altele regionale *(mărşui, -ăli, -ălui, -irui)* sau învechite *(părtui, -ini, -i)*.

Sufixele cu care intră în concurenţă *-ui* sînt numeroase : *-ăi, -ări, -ăşi, -ăşui, -ega, -fica, -ici, -ini, -irui, -isi, -li, -lui, -oi, -osi, -oşa, -ua, -ura, -zui*. Din punct de vedere numeric, sufixele cel mai bine reprezentate sînt *-ului* şi *-li* (28 şi, respectiv, 13 exemple, faţă de numărul total al seriilor sufixate care este de 62). Însă din punctul de vedere calitativ, al pătrunderii în limba literară, *-ului* şi *-li* sînt mai slabe decît multe din celelalte sufixe. Astfel, din cele 28 de formaţii paralele în *-lui* şi *-ui*, sînt literare 2 în *-lui*

---

[51] Cu diferenţă de sens : *smălţui* „a acoperi obiectele de metal sau de ceramică cu un strat de smalţ", *smălţa* „a împodobi cu diferite culori".

(mărșălui și *pecetlui)* și 15 în *-ui (asemui, cîrmui* etc.*)*, iar din cele 13 formații paralele în *-li* și *-ui* sînt literare una în *-li (ciufuli)* și 9 în *-ui* [52] *(dijmui, pălmui* etc.*)* ; în schimb, din cele 2 formații paralele în *-ega* și *-ui*, sînt literare ambele forme în *-ega (fumega, spumega)*.

Așadar, din totalul de 383 de derivate de la nume, se mențin în limbă 334 (87%), restul fiind înlăturate complet (n-au avut variante) sau înlocuite de variantele lor. Menționez că, din derivatele păstrate, numai 185 (55,50%) sînt literare, mai mult ori mai puțin frecvente, celelalte 149 45%) fiind regionale sau populare.

Din cazurile de preferință a limbii literare pentru derivatele în *-ui* în dauna derivatelor cu alte sufixe, singurul caz în care ascendentul lui *-ui* este evident este cel al concurenței *-ui* / *-lui* / *-li*.

Din cazurile de preferință pentru variante, majoritatea o dețin cele nesufixate, care sînt și cel mai numeroase în general (vezi p. 121).

Ar mai fi de reținut faptul că în concurența *-ui* / *-isi* este preferat *-ui*, în schimb, în concurența *-ui* / *-fica*, este preferat *-fica*. Întrucît însă fiecare din aceste fapte e ilustrat prin foarte puține exemple (2 și 1), mă mărginesc la simpla menționare a lor.

— Din cele 32 de formații de la interjecții, 15 (47%) au dublete sau chiar triplete formate cu alte sufixe sau nesufixate.

Dintre formațiile fără variante 8 sînt literare *(huidui, turui* etc.), 6 regionale *(căfui, muflui* etc.) și 1 învechită *(hăpui)*.

Hareciui este învechit împreună cu toată seria de variante : *harecilui*, *-lədisi*. Dintre formațiile cu dublete și triplete, sînt preferate de limba literară formele în *-ui* într-un singur caz *(bubui)*. În rest, sînt preferate de limba literară formele în *-ăi*, *-îi (chițăi, vîjîi* etc.) sau forma nesufixată *(cutcuriga)*, sau sînt regionale atît formele în *-ui* cît și celelalte *(dupui* / *-ăi*, *jnăpui* / *-ăi* etc.). Menționez însă că aici, spre deosebire de derivatele de la nume, preferința pentru anumite formații nu înseamnă dispariția celorlalte, ci apariția lor în graiuri sau în limba populară.

— Din cele 18 derivate de la verbe, unul singur este literar *(pescui)*. În toate celelalte cazuri, verbele în *-ui* sînt învechite (2) sau regionale, variantele literare fiind cele nesufixate sau formate cu alte sufixe.

— Temele la care se atașează sufixul *-ui* sînt în mare majoritate vechi și foarte vechi. Lăsînd la o parte temele cu etimologii necunoscute sau nesigure, ca și pe cele onomatopeice, situația numerică a temelor pe origini este următoarea : 88 (26,50%) moștenite din latină, 117 (38,50%) slave vechi și moderne, 48 (14,50%) maghiare, 34 (10,50%) germane, 15 (4,50%) neogrecești, 13 (4%) turcești, 2 (0,50%) comune cu albaneza, 14 (4%) neologisme latino-romanice.

7. În urma examenului formațiilor în *-ui* din punctul de vedere al originii, reținem că sufixul în discuție, constituit ca element derivativ ro-

---

[52] De fapt, de cele mai multe ori variantele în *-li* apar alături de cele în *-lui*, după modelul seriilor împrumutate (vezi p. 117–118), și astfel, preferința limbii literare se manifestă, în majoritatea cazurilor, în defavoarea ambelor derivate, cu *-lui* și *-li*, în același timp : *tălpui* lit. / *tălpălui*, *-ăli* reg. etc.

mânesc din perioada împrumuturilor masive vechi slave, a fost productiv pînă în prima fază a împrumuturilor latino-romanice (sfîrșitul sec. al XVIII-lea, începutul sec. al XIX-lea). Dovadă : împrumuturile latino-romanice ca și derivatele de la astfel de teme sînt mult mai puține decît celelalte și, în plus, cu foarte puține excepții (de ex. : *îndritui*), nu s-au impus în limbă[53] ; derivatele recente (datate, fără multă siguranță, mai ales după conținutul pe care-l exprimă, deoarece atestările de care dispunem nu sînt suficient de concludente) sînt foarte puține și nu toate de mare circulație (de ex. : *nitui*, *văxui*, *lutui*).

8. Alternanțele fonetice care apar de la temă la derivat în cazul verbelor în *-ui* afectează, cu o singură excepție, numai interiorul temei și nu finala ei, deoarece vocala sufixului nu face parte din seria anterioară și, în această calitate, nu alterează consoana precedentă. Aceste alternanțe însă nu prezintă nici un interes deosebit întrucît sînt din cele care apar în mod obișnuit în derivare și în paradigmele morfologice : *á* / *ă* : *baiț* / *băițui*, *á* / *e* : *iad* / *iedui*, *aghiazmă* / *aghezmui*, *é* / *ă* : *nădejde* / *nădăjdui*, *eá* / *e* : *bleau* / *bleui*[54].

Menționez unicul exemplu de alternanță la finala temei : *č* / *k*, în *pace* / *păcui* (învechit, la JIPESCU (DDRF)). Alternanța este aberantă, întrucît, în mod normal, finala *č*, *ğ* a temei apare nemodificată în derivat : *pîrci* / *pîrciui*, *lege* / *legiui* și chiar *pace* / *(îm)păciui*[55].

În general, aceste alternanțe se produc ori de cîte ori apar condițiile de alternanță ; foarte rar însă, și numai în graiuri, apar exemple ca *șmală* > *șmalui*, *fleac* > *fleacui*, în care vocalismul temei apare nealterat în derivat.

În trecerea de la substantiv la verb se pierd întotdeauna finala vocalică și sufixul temei : *daltă* > *dăltui*, *vierme* > *viermui*, *zîmbri* > *zîmbrui* ; *danie* > *dănui*, *făcăleț* > *făcălui*, *ferăstrău* > *ferăstrui*. Se sincopează vocala neaccentuată a ultimei silabe a temei : *streșină* > *streșnui*, sau se produce epenteza lui *u* în aceleași condiții : *ciuclău* > *ciucului*.

9. Sufixul *-ui* nu are un conținut semantic distinct atunci cînd formează derivate de la verbe. Deosebirile de sens pe care le prezintă patru dintre aceste verbe față de formațiile nesufixate se datoresc, în două cazuri (*jurui* și *înfrîngui*), influenței altor verbe (magh. *gyürüdzni* și *înfrîna*), iar în al patrulea (*strîngui*), reprezintă un sens particular al verbului de bază (*strînge*).

La derivatele de la teme nominale și de la interjecții situația este alta. Din compararea sensului temei cu sensul derivatului reiese că sufixul arată, în general, că acțiunea, starea etc. exprimată de verb se desfășoară

[53] Despina Ursu (*lucr. cit.*) susține că împrumuturile latino-romanice și-au menținut formele în *-ui* pînă pe la mijlocul secolului al XIX-lea, mai ales la scriitorii moldoveni și, dintre ei, în special la Gh. Asachi și Gh. Săulescu, dar și la scriitorii munteni și ardeleni.

[54] În *moimă* > *măimui* apare în derivat vocala *ă* care se explică prin instabilitatea lui *o* după labială în poziție accentuată.

[55] *Păciui*, tot învechit, apare la Iorga, *Documente românești din arhivele Bistriței*, I, București, 1899, p. 91.

în legătură cu un anumit obiect [56], exprimat prin tema derivatului, care poate avea rol de intermediar, de agent, de obiect sau de rezultat.

Comparînd însă sensul derivatelor cu sensul verbelor formate de la aceleași teme fără sufixe, constatăm adesea că ambele formații au același sens. De exemplu : *alămui / alămi*, *beregătui / beregăți*, *blegui / blegi*, *corăslui / corăsli*. De aici s-ar putea deduce că aportul semantic al sufixului nu este decît acela de a conferi conținut verbal numelui sau interjecției [57].

Atîta timp însă cît nu există o analiză detaliată a conținutului semantic al derivatelor verbale formate numai cu sufixul conjugării, nu mă pot pronunța asupra acestei probleme. De aceea, analiza semantică care urmează reprezintă mai degrabă o analiză a sensului verbelor în *-ui* decît a sensurilor sufixului.

Aceste sensuri pot fi puse, de obicei, în raport cu categoria semantică a temei (nume de acțiune sau de ocupație, nume de obiecte concrete, adjective etc.) și se grupează în felul următor [58] :

— „a face, a participa sau a supune la acțiunea denumită prin substantivul de bază” : *buntui* „a (se) revolta”, *clăcui* „a face clacă”, *protestui*, *taifăsui* ; *chefui* ; *chinui* ;

— „a practica o anumită ocupație, a-și exercita o anumită atribuție denumită prin substantivul de bază” : *săbui* „a practica meseria de croitor” *(săbău)*, *vrăciui* „a practica meseria de vraci“ ; *chezășui*, *comăndui*, *găzdui* ;

— „a face o acțiune sau a se comporta după un model denumit prin substantivul de bază” : *meșterui* „a executa ceva ca un meșter”, *viermui* „a mișuna ca viermii” ; *cutrui* „a umbla din loc în loc cu scopul de a face rău (așa cum fac cutrele)”, *măimui* „a imita pe cineva (ca maimuțele)” ;

— „a manifesta un sentiment, a se afla, a dobîndi sau a pune pe cineva în starea denumită prin substantivul de bază” : *disprețui*, *pizmui* ; *huzurui*, *visui* ; *lehămetui* „a i se face lehamite”, *pîrgui* ; *năpăstui*, *primejdui* ;

— „a face o acțiune prin intermediul, cu ajutorul obiectului denumit prin substantivul de bază, a acorda, a aplica sau a percepe obiectul respectiv” : *aghesmui* „a stropi cu aghiasmă”, *biciui*, *glăsui*, *hăitui*, *spirtui* „a păstra în spirt”, *vergelui* „a încerca să-ți ghicești viitorul la vergel” ; *mituí*, *părtui* „părtini”, *pildui* „a da pildă”, *sfătui* ; *pumnui* „a (se) lovi cu pumnii”, *secfestrui* „a pune secfestru asupra unor lucruri” ; *cislui* „a taxa prin cislă” ;

— „a se adresa cuiva prin termenul exprimat de substantivul de bază” : *vărui* „a se adresa cuiva cu titlul de văr” ;

— „a dota, a prevedea, a acoperi ceva cu obiectul denumit prin substantivul de bază” : *blănui*, *cimentui*, *grănițui* „a hotărî granițele unei proprietăți”, *miresmui* „a (se) umple de miresme”, *pietrui*, *sărui*, *șinui* „a pune șine la o roată” ; *cețui* „a aburi”, *prăfui* ;

---

[56] Obiect în sens larg.

[57] Al. Graur (*Evoluția conjugării în românește*, în SCL XIII (1962), nr. 2, p. 159) susține cam aceeași idee atunci cînd vorbește despre sufixul „-*u*-, al cărui singur rol este acela de a marca faptul că verbul provine de la substantiv” .

[58] Clasificarea semantică cuprinde și derivatele împrumutate atunci cînd sînt analizabile.

Scanned with OKEN Scanner

— „a acționa asupra obiectului denumit prin substantivul de bază" : *brăcui* „a alege bracurile deoparte din cele bune", *beregătui* „a strînge de beregată", *cărnui* „a curăți pieile de carne", *ciufui* „a ciufuli", *mălui* „(despre mal) a se surpa", *mucui* „a lua mucul de la o lumînare", *pungui* „a înșela (la jocul de cărți)", *tîlcui* „a interpreta tîlcul unor fapte", *țelui* „a trage la semn", *vestui* „a vesti" ;

— „a realiza, a emite sau a produce obiectul denumit prin substantivul de bază" : *păciui*, *trilui* „a scoate triluri" ; *brăzdui* „a trage brazde", *firui* „a toarce", *fumui* „a fumega", *lăzui* „a face laz (teren despădurit)" ;

— „a determina apariția procesului denumit prin substantivul de bază" : *gerui*, *mîzgui* „a se face mîzgă", *vîntui* ;

— „a emite sunetul redat prin interjecția de bază" : *cutcurigui*, *lerui* „a cînta o colindă după melodia ei", *liului*, *pliciui*, *țistui* ;

— „a transforma în obiectul denumit prin substantivul de bază" : *corăslui*, *făptui*, *hălcui* „a ciopli din gros, a face hălci", *mustui*, *zdrențui* ;

— „a manifesta, a dobîndi sau a face să dobîndească calitatea exprimată prin adjectivul de bază sau trăsăturile distinctive ale obiectului denumit prin substantivul de bază" : *contentui* „a se mulțumi", *milosîrdui* „a fi cuprins de milă" ; *blegui*, *completui*, *prezentui* ; *căpătui*, *hăsnui* „a fi de folos (*hasnă* „folos")", *hrenui* „a amărî", *pănui* „a ciopli un lemn în formă de pană", *tăui* „(despre ape curgătoare) a se opri din curs (*tău* „apă stătătoare puțin adîncă")" ;

— „a destina obiectului denumit prin substantivul de bază" : *drăcui*, *năibui* „a da (pe cineva) naibei".

Formularea acestor categorii semantice, ca și încadrarea cuvintelor în ele sînt însă aproximative (există verbe cu sens ambiguu : *argintui* „a sufla cu argint" sau *pudrui* „a (se) da cu pudră" pot fi încadrate la sensul „a executa o acțiune prin intermediul..." sau la „a prevedea cu...", *păcui* „a fi în stare de pace" poate fi încadrat la sensul „a pune în starea..." sau la „a realiza..." etc.) și, chiar așa, lasă pe dinafară unele verbe, greu de definit în raport cu tema de la care sînt derivate sau foarte izolate ca sens, necesitînd crearea unei categorii pentru cîte un singur exemplu : *măslui* „a însemna cărțile de joc cu semne imperceptibile pentru ceilalți jucători, pentru a-i înșela" / *maslă* „fiecare din cele patru culori ale cărților de joc", *prăpăstui* „a arunca în prăpastie".

Unele verbe cu mai multe sensuri aparțin la mai multe categorii semantice. De exemplu : *învălui* („a face valuri" și „a se acoperi") se încadrează cu unul din sensuri la „a produce..." și cu altul la „a face o acțiune prin intermediul...".

Unele dintre categoriile semantice menționate sînt mai bine reprezentate atît în ce privește numărul de verbe prin care sînt constituite, cît și în ce privește viabilitatea derivatelor. De exemplu : „a face o acțiune prin intermediul...", „a prevedea cu...", „a face acțiunea...", „a acționa asupra obiectului...". Altele sînt mai slab reprezentate în ambele privințe indicate : „a se adresa prin termenul...", „a se desfășura sub forma....".

10. Sufixul *-ui* apare şi precedat de elementele *-l-*, *-al-*, *-ăl-*, *-el-*, *-il-* *-ol-*, *-ul-* ; *-ăr-*, *-er-*, *-ir-*, *-ur-* ; *-ăş-* ; *-ăt-* ; *-z-*, *-ăz-*, *-ez-*, *-uz-* : *pecetlui, zur, balui, tălpălui, şoselui, băilui, mocicolui, burzului*[59], *recomendărui, dizenterui, armonirui, dezbăşcăşui, vinătui, lărmăzui, felezui, scurmuzui.*

— *lui*, împreună cu seria *-alui*, *-ălui*, *-elui*, *-ilui*, *-olui*, *-ului*, a fost prezentat ca sufix compus din elementul *-l-*, precedat sau nu de vocală, provenit din verbe de origine maghiară în *-lni* (*-ál-*, *-el-*, *-ol-*, *-ülni* : *használni, pecsételni, szállásolni, épülni*[60] etc.) şi din sufixul românesc *-ui*[61]. Detaşat deci din verbe de origine maghiară analizabile în româneşte (*pecetlui / pecete, sălăşlui / sălaş, sămălui / samă*), sufixul a fost folosit ca element derivativ de la teme româneşti (*chefălui, hîrbălui*) şi, mai ales în perioada de la sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi începutul sec. al XIX-lea, în textele juridico-administrative din Transilvania şi Banat[62], la adaptarea neologismelor latino-romanice şi, foarte rar, germane sau slave moderne[63] (*describălui* < lat. *describere*, *protocălui* < germ. *protokollieren*, *privistului* < rus. *привятствовать* etc.).

-irui este înregistrat de D. Ursu[64] alături de *-ălui*, cu menţiunea că a fost extras, cu ajutorul lui *-ui*, din verbe germane în *-ieren*, că nu este productiv în româneşte şi că apare mai ales la împrumuturile din germană.

-ăzui este menţionat de L. Tamás[65] ca element derivativ de la substantive de origine maghiară şi ilustrat printr-un exemplu : *lărmăzui* < *larmă* < magh. *lárma*[66].

Pentru *-ăşui*[67] şi *-ătui*, ca şi pentru variantele *-ărui*, *-erui*, *-urui*, *-zui*, *-ezui* şi *-uzui*, n-am găsit nici o menţiune.

11. a) Mare parte din verbele în *-lui* (40%) sînt împrumutate din maghiară :

— 18 analizabile : *chefălui (-ului)* „a se peria" < *kefélni*, *contrălui*₁, „a contrazice" < *kontrálni*, *dobălui* < *dobolni*, *drăgălui (-ului)* „a socoti

[59] Derivatele terminate în grupul *-ălui* de la teme care conţin grupul *-ăl-* (*spicălui* < *spicălău*) şi împrumuturile care pot fi puse în legătură cu o temă în *-l-* (*fălui/falǎ*) nu se discută aici întrucît, în mod evident, sînt formate cu sufixul *-ui*.

[60] Însă nu toate verbele maghiare în *-lni* sînt redate în româneşte prin *-lui* (vezi p. 116).

[61] Cf. K. Schuffert, *lucr. cit.*, O. Densusianu, *lucr. cit.*, vol. II, p. 373, G. Pascu, *lucr. cit.*, p. 419. L. Tamás, *Über die rumänischen Zeitwörter ungarischen Ursprungs*, în *Omagiu Ilie Bărbulescu*, Iaşi, 1933, p. 300—315, Şt. Paşca, recenzie la P. Iroaie, *Alte cîntece populare istroromâne*, în DR X₁ (1941), p. 150—151, Alf Lombard, *lucr. cit.*, 865—866, 877, Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. IV—V—VI, p. 113, Despina Ursu, *lucr. cit.*, în LR 3 / 1965, p. 372—377. Pentru prezentarea mai detaliată a procesului de formare a sufixului, vezi în special Schuffert şi Lombard.

[62] Cf. N. A. Ursu, *L'étymologie des néologismes en roumain*, în RRL 1—3 / 1965, p. 58 şi Romulus Todoran, *lucr. cit.*

[63] Despina Ursu şi N. A. Ursu (*Adaptarea neologismelor în limba română*, în LR XV (1966), nr. 3, p. 247—249) numesc adaptarea neologismelor latino-romanice cu sufixul *-arisi*, *-erisi*, *-ălui*, *-elui* „un uz specific epocii".

[64] *Lucr. cit.*, în LR 3/1965.

[65] În *Omagiu I.B.*, p. 312.

[66] Recent, în *Wört.*, acelaşi autor îl consideră pe *lărmăzui* împrumutat din magh. *lármázni*.

[67] După felul cum înregistrează verbele *desbăşcălui* şi *desbăşcăşui* : *desbăşcălui (-căşui)*, se pare că A. Lombard (*lucr. cit.*, p. 864) nu recunoaşte existenţa unui element derivativ *-ăşui*.

Scanned with OKEN Scanner

ceva prea scump" < *drágállni* [68], ***hăsnălui*** < *használni*, ***mărşălui*** < *marsolni*, ***răşpălui*** < *ráspolni*, ***răzălui*** „a pili, a rade cu răzătoarea" < *reszelni* [69], ***sămălui*** < *számolni*, ***şontîcălui*** < *sántikalni*, ***ştrofălui*** < *strófolni*, ***tălpălui*** < *talpálni*, ***trufălui*** *(-ului)* „a glumi" < *tréfalni*, ***furdului*** < *fordulni*, ***gîndului*** < *gondolni*, ***pecetlui*** < *pecsételni*, ***ponoslui*** < *panaszolni*, ***sălăşlui*** < *szállásolni*;

— 55 neanalizabile: ***abrictălui*** < *abriktolni*, ***căpălui*** *(-lui, capalui)* < *kapálni*, ***cebălui*** < *csábulni*, ***cermălui*** < *csármálni*, ***contrălui₂*** „a ţine isonul" < *kontrálni*, ***fărtălui*** < *fartolni*, ***fircălui*** < *firkálni*, ***gilălui*** „a urî" < *gyűlőlni*, ***hăpălui*** „a lătra" < *happolni*, ***mîngălui*** < *mángolni*, ***păcălui₁*** „a trage cuiva o bătaie" < *páholni*, ***păcălui₂*** „a împacheta" < *pakkolni*, ***părtălui*** < *pártolni*, ***păsălui*** < *pászolni*, ***pîrgălui*** „a prăji" < *pergelni*, ***pocălui*** < *pakolni*, ***răbălui*** *(rablui)* „a face hoţii" < *rabolni*, ***sinălui*** < *szinelni*, ***stilizălui*** < *stilizálni*, ***tălălui*** < *találni*, ***ţârcălui*** < *cirkálni*, ***văcălui*** < *vakolni*, ***văndrălui*** < *vándorolni*; ***celui*** < *csalni* [70], ***felelui*** < *felelni* [70]; ***băilui*** < *bajlodni*, ***hăilui*** < *hajolni*; ***mocicolui*** < *mocskolni*; ***biciului*** „a evalua" < *becsűlni*, ***bicului*** < *békűlni*, ***budului*** < *bódulni*, ***burzului*** < *borzolni*, ***buşului*** < *búsulni*, ***chemului*** „a socoti" < *kémelni*, ***ciufului*** „a-şi bate joc" < *csúfolni*, ***cuştului*** „a gusta" < *kóstolni*, ***cutrului*** *(cuturlui)* „a scotoci" < *kotorni* [71], ***ducului*** < *dukálni*, ***gitrului*** < *gyötorni*, ***ipului*** < *épülni*, ***muştrului*** < *mustrálni*, ***surzului*** < *szerezni*; ***cărăzlui*** < *karózni*, ***ciumurlui*** < *csőmőrleni*, ***cobărlui*** < *kóbor(o)lni*, ***pîrlui*** *(pîrlălui)* „a opări" < *párolni*, ***porozlui*** < *porozni* [71], ***răclui*** „a pune" < *rakni*, ***suclui*** < *szokni*, ***surlui*** „a fi constrîns" < *szorulni*, ***suruclui*** < *szorétni* [72], ***şurlui*** < *súrolni*, ***urlui*** < *örölni*, ***vădăslui*** < *vadászni*.

b) 12,50% din verbe au corespondente maghiare şi latino-romanice sau germane; sînt deci împrumutate din maghiară (mai probabil, datorită formei) sau din celelalte limbi menţionate, şi adaptate cu *-ălui* ... [73]:

— 9 verbe analizabile: ***apelălui*** < *apellálni* — lat. *appellare*; ***arestălui*** < *árestálni* — lat. *arrestare*; ***comendălui*** *(-ului)* < *kommendálni* — lat. *commendare*, fr. *commander*, it. *commandare*; ***dişputălui*** *(-ului)* < *disputálni* — lat. *disputare*, fr. *disputer*, it. *disputare*; ***formălui*** *(-ului)* < *formálni* — lat. *formare*, fr. *former*; ***practicălui*** < *praktikálni* — lat. *practicare*; ***probălui*** *(prubului)* < *próbálni* — lat. *probare*; ***protestălui*** *(-elui)*

---

[68] *Drăgălui* „a drăgosti" poate fi provenit din magh. *drágállni*, cu o schimbare de sens sub influenţa rom. *drag* şi atunci nu mai constituie un verb distinct de *drăgălui* „a socoti ceva prea scump", sau poate fi derivat în româneşte de la *drag*.

[69] Cu sensul al doilea verbul poate fi derivat de la *raz* sau de la *răzui* prin schimbare de sufix şi, astfel, verbul ar avea etimologie multiplă.

[70] K. Schuffert, *lucr. cit.*, p. 198, le trece printre verbele împrumutate din maghiară prin intermediul slavei *(felelovati, čelovati)*.

[71] Pentru explicarea lor, L. Tamás (*Wört.*, s.v. *cutrului* şi *porozău*) recurge la cuvinte româneşti neatestate (**cutrui*, **porozlău*). Dat fiind însă că mai există verbe maghiare fără *-l-* redate în româneşte cu *-l-* (*cărăzlui* < *karózni*, *răclui* < *rakni*, cf. L. Tamás, s.v.), cred că sînt preferabile etimoanele maghiare, care au exact acelaşi sens cu verbele româneşti.

[72] Prin fazele -**surillui* < **surutlui*, cf. L. Tamás, *Wört.*, s.v.

[73] R. Todoran (*lucr. cit.*, p. 125–126) consideră cuvintele cu corespondente latine şi maghiare drept cuvinte latine pătrunse prin filieră maghiară.

Scanned with OKEN Scanner

< *protestálni* — lat. *protestari*, fr. *protester*, it. *protestare*; *publicălui* < *publikálni* — lat. *publicare*, it. *pubblicare*;

— 24 de verbe neanalizabile: *alegălui* „a aduce ca argument" < *állegálni* — lat. *allegare*, fr. *alléguer*; *aprobălui* < *approbálni* — lat. *approbare*, it. *approbare*; *confișcălui* < *konfiskálni* — lat. *confiscare*; *corespondelui (-ului)* < *korrespondálni* — fr. *correspondre*, it. *corrispondere*; *declărălui* < *declarálni* — lat. *declarare*, fr. *déclarer*, it. *declarare*; *dictălui* < *diktálni* — fr. *dicter*; *duplicălui* < *duplikálni* — lat. *duplicare*, fr. *dupliquer*; *expedelui (-ălui, -ului)* < *expediálni* — lat. *expedire*, fr. *expédier*; *exțipălui* < *excipiálni* — lat. *excipere*; *fundălui* < *fundálni* — lat. *fundare*; *obligălui* < *obligálni* — lat. *obligare*; *prescribălui* < *preskribálni* — lat. *prescribere*; *pretăndălui (-elui)* < *pretendálni* — lat. *praetendere*, fr. *prétendere*; *producălui* < *produkálni* — lat. *producere*; *provocălui* < *provokálni* — lat. *provocare*, fr. *provoquer*; *puțului* < *pucolni* — germ. *putzen*; *recomendălui* < *rekommendálni* — lat. *recommendare*, fr. *recommander*; *reetălui* < *riktolni* — germ. *richten*; *reprezentălui* < *reprezentálni* — lat. *repraesentare*, fr. *représenter*; *revocălui* < *revokálni* — lat. *revocare*; *rucului (-lui)* < *(be)rukolni* — germ. *ruken*, *șpărălui (șporlui)* < *spórolni* — germ. *sparen*; *tra(c)tălui (-alui, trata)* < *traktálni* — lat. *tractare*, it. *trattare*; *țitălui (cita)* < *citálni* — lat. *citare*.

c) 8,50% din verbe au numai corespondente latino-romanice (cele mai multe), germane sau rusești; sînt împrumutate din aceste limbi și adaptate cu *-ălui*...:

— 5 verbe analizabile: *autenticălui* < lat. *authenticare*, *avizălui* <fr. *aviser*, it. *avvisare*, *contradicălui* < lat. *contradicere*, *pavelui* < fr. *paver*, *protocălui* < germ. *protokollieren*;

— 11 verbe neanalizabile: *asistălui* < lat. *assistere*, *dedicălui* < lat. *dedicare*, it. *dedicare*, *describălui* < lat. *describere*, *educălui* < lat. *educare*, it. *educare*, fr. *éduquer*, *execvălui* „a excepta" < lat. *exsequari*, *exprimălui* < lat. *exprimere*, fr. *exprimer*, *hunțului (hănțălui)* < germ. *hunzen*, *novizălui* „a reînnoi judecata" <lat. *nouisare*, *privistului* <rus. *привятствовать*, *pronunțălui* < lat. *pronunciare*, *ștudului* < germ. *studieren*;

d) 34% din verbe sînt formate în românește:

— 50 de la substantive: *buhălui (-i)* „a mugi ca buhaiul" < *buhai* [74], *chezășlui* < *chezaș*, *chipului (-lui)* < *chip*, *ciurbălui* [75] < *ciubăr*, *creditălui (credita)* < *credit*, *dăngălui (-a)* < *danga*, *diuglui* < *diug*, *duhlui (-ului)* „a mirosi greu" < *duh*, *foșpontălui* < *foșpont*, *hibălui* < *hibă*, *informălui* „a se lustrui" < *formă*, *îngrețălui (-oșa, -a, grețăli)* < *greață*, *înjghebălui (-a)* < *jgheab*, *lăcășlui* < *lăcaș*, *notălui* „a cînta" < *notă* „melodie", *paștealui* „a înjura de paști" < *paști*, *păftălui* < *pafta*, *pășălui* < *pașă*, *perdelui* < *perdea*, *pușcălui (-ări, împușca)* < *pușcă*, *ravașlui (răvăși)* „a se socoti" < *răvaș* „semn crestat pe răboj", *sămășlui* < *sameș*,

[74] Am notat formațiile cu alte sufixe numai atunci cînd în seria respectivă nu intră și o formație în *-ui*. Pentru situațiile din urmă, vezi listele formațiilor în *-ui* de la **B** (p. 118–119 și Anexa **5**).

[75] Prin faza intermediară **ciubărlui*, cf. L. Tamás, *Wört.*, s.v.

scrăbălui < *scrabă*, *șoselui (-ela)* < *șosea*, *trebălui* < *treabă*, *țuțului (-uia)* < *tuțui* „țugui”, *vorbălui* < *vorbă*, *zurbălui (-alui, -ului)* < *zurba* și cîteva variante ale formațiilor în *-ui* : *arendălui*, *asemălui*, *bășcălui*, *bruftului*, *chefălui (-ului)*, *cîrmălui (-ului)*, *drăcălui*, *drămălui*, *drotălui*, *găzdălui*, *hîrbălui*, *împăcălui (-elui)*, *îngînjului*, *îngrijălui*, *lărmălui*, *lustrului* *pietrelui*, *pizmălui (-ului)*, *pontălui*, *prețălui (-elui)*, *vămălui*, *văргălui*;

— 1 de la adverbe: *hăndrălui (hondrăi, -ăni)* < *handra* [76];

— 2 de la interjecții : *drecelui (drăciui)* < *drecea* !, *harecilui (-ui, -ladisi)* < *hareci* ! [77];

— 9 de la verbe cu tema neexistentă independent în română, prin schimbare de sufix : *escontentelui* < *esconten'a* [78], *foșcălui* < *foșcăi*, *pîrlălui* < *pîrlui*, *plîntălui* < *plînta*, *răcălui* < *rîcăi*, *rămășlui* < *rămăși*, *spărgălui* < *sparge*, *vitrului* < *vitrui*, *zbănțălui* „a se legăna în scrînciob” < *zbănțui*.

12. Cîteva derivate românești de la substantive în *-(e)à* pot fi puse în legătură fie cu forma de nominativ-acuzativ singular, fie cu tema celorlalte forme flexionare (genitiv-dativul singular, toate cazurile la plural), în *-àl-(-èl-)*. De exemplu : *păftălui* < *pafta* / *al-*, *șoselui* < *șosea* / *-el-* [79]. În eventualitatea că acceptăm derivarea de la tema în *-l-*, sufixul este *-ui* ; în eventualitatea derivării de la forma de singular, sufixul este *-ă/-elui* [80].

— Derivatele sigur românești (34%) sînt mai puțin numeroase decît împrumuturile (restul). De aici decurge că elementul derivativ *-lui* este mult mai puțin productiv decît *-ui* (unde derivatele românești sînt în procent de 73,50%).

— După cum se vede din liste, destul de multe verbe împrumutate sînt analizabile.

Existența independentă a temelor la verbele cu corespondente străine conferă formațiilor caracter analizabil și explică detașarea sufixului ; în același timp, creează posibilitatea pentru unele verbe de a fi derivate în românește. Ceea ce mi se pare evident oricum este faptul că verbul *trufului* (< *tréfálni*), chiar dacă a fost împrumutat, a fost influențat și de tema existentă în românește *(trufă / trefă* „glumă”). Altfel cred că nu se poate explica apariția vocalei *u* în temă (rom. *tru-* / magh. *tré-*). În general însă nu avem vreun criteriu de alegere între ipoteza împrumutului și cea a derivării pe teren românesc.

---

[76] Sau de la *handralău*, și atunci sufixul e *-ui*.

[77] Poate fi și o adaptare a tc. *haraçlamak*, ngr.* χχρασλαδίζω (cf. GÁLDI, M.). În acest caz însă formația este în *-ui*, întrucît *-l-* aparține etimonului.

[78] L-am înregistrat aici și nu la împrumuturi pentru că se pare că *escontenta* este rezultatul unei contaminări produse în românește între *esconta* (fr. *escompter*) și it. *contentare*, cf. DA ms.

[79] Aceeași este și situația lui *pavelui* în cazul în care e derivat românesc : *pavea* (N.A. sg.) sau *pavel-* (tema în *-l-*).

[80] K. Schuffert (*lucr. cit.*, p. 201) și A. Lombard (*lucr. cit.*, p. 865—866) consideră verbele ca *șoselui, pavelui* derivate în mod sigur de la forma de plural a substantivelor bază, totuși le încadrează la derivatele în *-lui* (e drept într-o categorie aparte, cu mențiunea că *-al-*, *-el-* provin din flexiunea numelui, spre deosebire de verbe ca *chefălui*, *drămălui* unde *-al-*. . . este „infix”).

Scanned with OKEN Scanner

— Încadrarea verbelor *contrălui* „a ține isonul", *mîngălui*, *răbălui* și *sinălui* ridică dificultăți : ele pot fi considerate derivate în *-ălui*, și în cazul acesta sînt neanalizabile fiindcă cuvintele cu care pot fi puse în legătură au tema în *-l-* : *contralău*, *mîngălău*, *rablău*, *sinălău* (derivatele acestora din urmă ar trebui să fie : **contrălălui*, **mîngălălui*, **răblălui*, **sinălălui*) ; ele pot fi considerate însă derivate în *-ui* și atunci sînt analizabile în raport cu substantivele menționate.

— Unele din formațiile românești înregistrate ca derivate de la substantive par mai curînd, datorită sensului, derivate de la verbe. De exemplu, *înjghebălui*, cu sensul abstract „a se căpătui cu ceva", pare a fi legat de *jgheab* (care are numai sensuri concrete) prin intermediul lui *înjgheba*, care înseamnă, între altele, „a face rost de . . ., a încropi". La fel *vorbălui* „a convorbi", care, după cum se vede, reprezintă un sens special al lui *vorbi*.

— Apariția sufixului *-lui* în cazul verbelor cu etimoane maghiare care nu-l conțin pe *-l-* (de ex. : *porozlui* < *porozni*, *răclui* < *rakni*) impune încadrarea verbelor respective la împrumuturile a d a p t a t e la limba română cu sufixul *-lui* și, implicit, datarea lor într-o perioadă ulterioară împrumuturilor maghiare care au determinat constituirea sufixului.

Verbele din această categorie care au și perechi în *-ui* (de ex. : *gitrului*, *-ui* < *gyötorni*) pot fi împrumuturi din maghiară adaptate cu *-lui* (etimoanele maghiare au cîte două reflexe în română : unul în *-ui* și altul în *-lui*) sau derivate de la formele în *-ui*, prin substituire de sufix.

— După cum am spus de la început, elementul derivativ *-lui* apare de cele mai multe ori precedat de vocală : *-a-*, *-ă-*, *-e-*, *-i-*, *-o-*, *-u-*. Adesea această vocală se explică prin evoluția de la maghiară la română sau, în interiorul românei, prin influența vocalei din temă : *kapálni* > *capalui* ca și *talp* > *talpă*, *csármalni* > *cermălui* ca și *lakat* > *lacăt*, *dobolni* > *dobălui* ca și *áldomás* > *aldămaș*, *gyülölni* > *gilălui* ca și *ülö* > *ilău*, *felelni* > *felelui* ca și *mester* > *meșter*, *bajlodni* > *băilui* ; *dukálni* > *ducului*. Astfel, apariția tuturor acestor variante se explică fonetic.

În unele cazuri particulare însă, apariția vocalei nu poate fi explicată prin etimon : *chemului* < *kémelni*, *pîrgălui* < *pergelni* etc. Cred că aceste exemple dovedesc că grupurile *-ălui*, *-ului* . . . erau toate simțite ca elemente derivative constituite și de aceea se aplicau în întregime unor împrumuturi care în mod normal ar fi trebuit să fie redate altfel în românește.

Această situație e întărită de existența cîtorva verbe (26), împrumutate sau formate în românește, care apar cu cîte două sau chiar trei variante diferite prin sunetul care precedă elementul *-lui*, unele justificate prin etimologie sau prin vocala din temă, altele nu : *probălui* / *-ului*, *(e)xpedelui* / *-ului*, *chefălui* / *-elui*, *duhlui* / *-ului* etc. Existența acestor variante pare să conducă la concluzia că uzul fluctuează între diversele unități ale seriei elementelor derivative *-lui* . . ., nemanifestînd nici o preferință pentru vreuna din ele.

Se observă însă că din cele 26 de perechi de verbe, 20 au una din variante în *-ălui*. Mai mult decît atît, examinînd toate verbele în *-lui* . . .,

Scanned with OKEN Scanner

constatăm că varianta pe departe cea mai frecventă din serie este *-ălui*: 58,50% față de 23% *(-ului)*, 9,50% *(-lui)*, 6% *(-elui)*, 1% *(-alui)*, 1% *(-ilui)* și 0,50% *(-olui)*. În plus, în adaptarea verbelor de origine latino-romanică se manifestă o preferință sensibilă pentru *-ălui*: din 13 exemple, 12 sînt în *-ălui* și numai 1 în *-elui*. De asemenea, în cazul unor verbe ca *spărgălui* și *protocălui* a fost preferat tot *-ălui*, deși de la *sparge*, -în *-ğ-*, ar fi fost de așteptat un derivat în *-elui*, iar de la *protokollieren*, un corespondent românesc în *-irui* (cf. *armonirui* < *harmonieren*); alături de *pîrlui*, care redă magh. *párolni*, s-a format și varianta *pîrlălui*, prin înlocuirea sufixului *-ui* cu *-ălui*. Toate aceste fapte dovedesc că varianta *-ălui* este mai puternică decît toate celelalte variante.

— Majoritatea verbelor în *-lui*... au și variante nesufixate sau formate cu alte sufixe. Numai 40 nu au asemenea variante și, între ele, doar 1 e folosită în limba comună (familiar și popular, deci nu literar): *trebălui*. Celelalte sînt mai ales regionale (33, *dobălui*, *privistului*, *rășpălui* etc. [81]), cîteva învechite (6, *gilălui*, *sămășlui*, *novizălui* etc.) și 1 învechit regional *(zurbălui)*.

Dintre verbele cu variante, numai 5 sînt preferate de limba literară cu formele în *-lui*..., în dauna formelor cu alte sufixe sau nesufixate: *burzului* / *-uli*, *mărșălui* / *-ui*, *marșirui*, *muștrului* / *-uli* (familiar), *pecetlui* / *-ui*, *sălășlui* / *-i* (rar).

În celelalte cazuri variantele în *-lui*... sînt:

regionale ca și celelalte variante cu care intră în concurență (46: *dăngălui* / *-a*, *părtălui* / *-ăli*, *foșcălui* / *-ăi*, *fărtălui* / *-oi*, *drăgălui* / *-ăli*, *(în)gînjului* / *-ui*, *-ia*, *hăznălui* / *-ui*, *-ăli*, *bășcălui* / *-ui*, *-ăși*, *(îm)pontălui* / *-ui*, *-ori*,*-a*);

învechite, ca și celelalte variante (3: *escontentelui* / *-a*, *protocălui* / *-i*, *ponoslui* / *-li*;

regionale în raport cu alte variante care sînt literare (27: *vorbălui* / *-i*, *cîrmălui* / *-ui*, *răcălui* / *rîcăi*, *îngrețălui* / *-oșa* [82];

învechite și, de cele mai multe ori, regionale în perioada respectivă, în raport cu alte variante, literare (50: *dictălui* / *-a*, *(îm)pușcălui* / *-a*, *publicălui* / *-a*[83], *asemălui* / *-ui*, *găzdălui* / *-ui*[84], *chezășlui* / *-ui*[85], *corespondelui* / *-a*[86], *pretendelui* / *-e*[87], *recomendălui* / *-a*[88], *îngrijălui* / *-era*, *-i*[89];

regionale, în raport cu alte variante, învechite (1: *lărmălui* / *-ui*).

Așadar, din numărul total al verbelor în *-lui*... (184), 3% sînt folosite în limba comună (mai ales popular și familiar și unul singur literar fără res-

[81] Unul din aceste verbe este *duhlui* „a mirosi greu" care ar putea fi pus alături de *duhni* (<vsl.) în eventualitatea că finala acestuia din urmă, *-ni*, poate fi considerată sufix.

[82] Și *îngreța*, învechit.

[83] Și *publicui*, id.

[84] Și *găzdăli*, tot învechit și regional.

[85] Și *chezăși*, învechit.

[86] Și *corespondarisi*, id.

[87] Și *pretendui*, *pretindarisi*, învechite.

[88] Și *recomendui*, *recomendirui*, învechit și, respectiv, regional.

[89] Și *îngrijui*, învechit.

tricții stilistice: *pecetlui*), 62% sînt regionale și 35% învechite și, foarte adesea, regionale la epoca respectivă.

Reținem de asemenea că: dintre verbele de origine latino-romanică adaptate cu *-lui* ... nici unul n-a intrat în limba comună și, mai mult decît atît, nu s-a menținut în limbă; concurența cu alte formații se desfășoară în mare parte pe terenul regionalismelor sau al arhaismelor în general tot regionale; sufixele cu care intră în concurență *-lui* ..., cu trei excepții dintre care una foarte slab reprezentată *(-arisi, -irui* și *-fica)*, sînt vechi în limbă: *-ăi, -ăli, -ori, -oșa, -ui* și unele variante ale lor.

Rezultă de aici că seria elementelor derivative *-lui* etc. are caracter regional și, în plus, mai ales prin neologismele latino-romanice, caracter arhaic.

— Temele la care se atașează elementele derivative *-lui* ... sînt, ca și temele la care se atașează *-ui* singur, mai ales vechi în limbă: cele mai multe slave, maghiare sau turcești, cîteva moștenite din latină și germane și foarte puține latino-romanice și neogrecești. Acest fapt arată că, în privința repartizării pe origini, elementele derivative *-ui*, pe de o parte, și *-lui* .., pe de alta, nu formează două clase distincte.

— A. Lombard [90] consideră că „valoarea semantică a infixului *-lui* este greu de precizat", „destul de schimbătoare" și „adesea vagă". „Acest caracter vag, spune el, reiese în special din sinonimia aproape perfectă (la presque synonymie) care există între termenii unor perechi ca *prețui-prețălui, semui-semălui*.

Într-adevăr, conținutul semantic al elementelor derivative *-lui* ... este greu de precizat, pentru că:

a) sensurile verbelor derivate cu ele sînt foarte variate (ca și cele ale formațiilor în *-ui* cu care, de altfel, sînt paralele): „a face acțiunea denumită ..." — *trebălui*, „a face o acțiune după un model ..." — *pășălui*, „a prevedea cu ..." — *păftălui*, „a manifesta calitatea exprimată ..." — *hăndrălui* „a trîndăvi" < *handra* „fără treabă", „a produce obiectul ..." — *duhului*, „a mirosi greu", și b) sensurile verbelor, în general, nu se disting de derivatele paralele formate numai cu *-ui*: *bășcălui / bășcui, cîrmălui / cîrmui, drămălui / drămui, găzdălui / găzdui, pietrelui / pietrui, pizmului / pizmui*.

S-ar părea că, foarte rar, *-ălui* are sens iterativ [91] și, prin aceasta, s-ar distinge de *-ui*. Dat fiind însă că exemplele cărora li se poate da această interpretare sînt, după părerea mea, numai două sau, cel mult, trei (*drăcălui* „a da dracului orișice suduind, a umbla numai cu dracul în gură" ȘEZ. II 226, *pușcălui* „a trage mai multe focuri" LB, *trebălui* „a face tot felul de treburi mărunte pe lîngă casă") și, chiar acestea, nu sînt indiscutabile,

[90] *Lucr. cit.*, p. 877.

[91] Susținut de P. Iroaie *(Alte cîntece populare istroromâne*, în „Arhiva" Iași, XLVII (1940), 1–2, p. 9–10) cu un exemplu neconvingător: *gîndului* (*pe cînd se gînduluia așa, iată că vede lupul viind.* A. VASILIU, P. L. 149) și combătut de Șt. Pașca (în rec. cit., p. 150) cu argumentul că nici în maghiară verbele corespunzătoare n-au sens iterativ.

consider că seria elementelor derivative *-lui* . . . este subordonată din punct de vedere semantic sufixului *-ui*.

13. Din cele expuse la § 12, reiese că elementele derivative *-lui* . . . se disting de elementul component *-ui* prin caracterul pronunțat regional și se subordonează aceluiași *-ui* prin tipul de teme la care se atașează și prin conținutul semantic.

Întrucît caracterul regional nu constituie o distincție netă între *-ui* și seria *-lui* . . ., iar cele două tipuri de variante nu sînt condiționate nici fonetic, nici semantic, am putea considera că *-lui*, *-alui*, *-ălui*, *-elui*, *-ilui*, *-olui*, *-ului* sînt variante ale lui *-ui*. Însă deoarece elementul *-l-* (*-ăl-* etc.), atașat la *-ui*, este de altă origine decît *-ui* (maghiară față de slavă), prefer să consider că *-ui* este un sufix distinct de compusele sale *-lui* . . . .

În privința stabilirii variantei de bază între variantele *-lui*, *-alui*, *-ălui*, *-elui*, *-ilui*, *-olui* și *-ului*, sînt două soluții posibile : a) alegerea variantei *-lui*, pe criteriul constantei fonetice sau b) alegerea variantei *-ălui*, în special pe criteriul preponderenței numerice. Prefer prima soluție întrucît se bazează pe un criteriu calitativ.

Din ea decurge că *-lui*, *-alui*, *-ălui*, *-elui*, *-ilui*, *-olui* și *-ului* sînt variante ale aceluiași sufix, iar între ele, *-lui* este varianta de bază. În mod convențional, simbolizez sufixul prin varianta lui de bază, *-lui*.

14. Cele 18 verbe în *-irui* au toate corespondente germane, iar 2, și corespondente rusești sau poloneze : *argumentirui* — germ. *argumentieren*, *armonirui* — germ. *harmonieren*, *comendirui* — pol. *komenderować*, rus. *командировать*, germ. *kommandieren*, *cultivirui* — rus. *культивировать*, germ. *kultivieren* etc. [92]

Din considerarea exemplelor de mai sus reiese că elementul derivativ *-irui* a putut să apară pe două căi în limba română : a) prin detașarea tranșei finale a verbelor rusești *командирую*, *культивирую* sau b) din elementul *-ir-*, extras din verbele nemțești în *-ieren*, atașat la sufixul *-ui*, adesea folosit pentru adaptarea împrumuturilor. Cred că, în principiu, pot fi admise amîndouă ipotezele și astfel am avea a face cu un caz de etimologie multiplă. Menționez însă că prima ipoteză este mai slabă, întrucît este susținută numai de două exemple, dintre care numai unul are baza în românește *(comanda)*.

Cîteva dintre aceste verbe au teme independente în românește : *argumentirui* — *argument* (CANTEMIR, IST. 8), *armonirui* — *armonie* (S. Marcovici, *Datoriile omului creștin*, București, 1839, p. 157), *exerțirui* — *exerțir* (LB) etc. De aici decurge că verbele respective pot fi formații românești. Faptul nu poate fi probat însă decît cel mult pentru *dizenterui* și *producțirui* care nu pot fi explicate direct din germană *(desertieren*, *produzieren)*. Menționez însă că și acestea pot fi împrumutate și adaptate după modelul temelor existente în românește : *dizenteri*, *producție*. În același timp, *dizenterui* și *exerțirui*, fie că sînt împrumuturi, fie că sînt formații

[92] Vezi Anexa 6.

românești, datorită faptului că sînt analizabile în *dizenter-ui*, *exerțir-ui*, aparțin sufixului *-ui*, și nu lui *-irui*.

Deoarece corespondentul german *putzen* nu conține sufixul *-ieren*, *puțurui* ar putea fi luat drept derivat românesc de la o temă inexistentă independent în românește, cu *-urui*. Însă, cum se va vedea mai jos, *-urui* este o variantă foarte slabă. În consecință, cred mai degrabă că verbul în discuție este o contaminare între *puțului* (< magh. *pucolni*) și elementul derivativ *-irui*.

Întrucît pentru nici una din formațiile în *-irui* nu poate fi demonstrată cu siguranță originea românească, reiese că elementul derivativ *-irui* nu formează cuvinte noi în românește, ci servește doar la adaptarea împrumuturilor.

La prima vedere s-ar părea că elementul în discuție are patru variante: *-irui* (*argumentirui* etc.), *-erui* (*dizenterui*), *-ărui* (*recomendărui*) și *-urui* (*puțurui*, *ștudurui*). Varianta *-erui* iese din discuție pentru motivele expuse mai sus în legătură cu *dizenterui*, unicul exemplu prin care e ilustrată. *-ărui*, ilustrat tot printr-un singur exemplu, pare a fi variantă secundară a lui *-irui*[93]: *recomendărui* apare alături de *recomendirui*[94] < *rekommendieren*. *-urui* apare numai la două verbe și se explică prin contaminarea între *-ului* și *-irui* (ambele verbe au variante în *-ului*: *puțului*, *ștudului*).

15. Verbele în *-irui* sînt unele (12) învechite, adesea atestate în texte culte din Banat (ȚICHINDEAL, F.)[95], de exemplu: *argumentirui*, *armonirui*, *comendirui*, și altele (4), populare regionale, mai ales din Bucovina (HERZ.-GHER., M. I, de exemplu: *lachirui*, *ștudurui*. Așadar nici unul nu este literar actual.

Cu excepția a două verbe (*discurirui* și *puțurui*), care nu au corespondente literare actuale, formațiile în *-irui* sînt reprezentate în limba literară actuală, cele mai multe, prin formații nesufixate (de ex.: *argumenta*, *repeta*) și, cîteva, prin formații în *-iza*, *-ui* și *-lui* (*armoniza*[96], *lăcui*, *mărșălui*).

5 verbe dintre cele cu forme literare nesufixate au încă cîte o variantă sufixată (în *-ui*, *-lui* sau *-arisi*): *cultiverisi*, *interisarisi*, *mărșui*, *recomendui*, *ștudului*. Acestea însă sînt toate învechite și ultima, regională.

Din punct de vedere semantic, *-irui* nu prezintă interes. După cum s-a văzut, derivatele sale sînt, foarte probabil, toate împrumutate. Sensurile celor cîteva verbe analizabile se încadrează perfect în inventarul sensurilor lui *-ui*: „a-și manifesta sau a pune pe cineva în starea ...” — *întreresirui*, „a produce obiectul ...” *-argumentirui*, „a face o acțiune concretă prin

[93] Apariția variantei *-ărui* ar putea fi explicată prin influența formei *recomendarisi*. Dat fiind însă că *-irui* și *-arisi* aparțin, în principiu, la arii dialectale diferite, cred că e greu de admis influența unuia asupra celuilalt.

[94] În același text: ȚICHINDEAL, F. 267 și 370.

[95] Celelalte izvoare sînt DIONISIE, C. și o scrisoare din 1811 publicată de IORGA, S. D. XII 167, localizată în București, care însă nu spune nimic cu privire la apartenența regională a autorului.

[96] Varianta *armonia* este tot învechită și regională.

intermediul obiectului . . ." — *lachirui* etc. În general, formațiile în *-irui* nu prezintă nici o diferență de sens față de corespondentele lor nesufixate sau formate cu alte sufixe.

Așadar elementele *-ir-*, *-ăr-*, *-ur-* atașate la sufixul *-ui* au determinat apariția în limba română a elementelor derivative compuse *-irui*, *-ărui*, *-urui*, distincte față de componentul lor *-ui* numai prin caracterul pronunțat regional.

Dat fiind că nu au derivate pe teren românesc și că grupul *-ir-* se explică în toate exemplele prin etimoanele străine, cred că nu se justifică tratarea seriei *-irui* . . . ca sufixe independente în limba română. Mai normală mi se pare tratarea lor ca variante ale lui *-ui*, care apar exclusiv în împrumuturi germane sau rusești.

16. Grupul *-ătui* apare în trei tipuri de verbe :

a) verbe cu corespondente străine conținînd grupul *-at-* neanalizabile în românește : *bărătui* < sîrb. *baràtati*, *furgătui* < magh. *forgatni*, *molătui* < magh. *mulatni*, *vălătui* < magh. *vallatni* ;

b) verbe derivate de la participii în *-at-* : *legătui* „a încheia o pace, o învoială etc." < *legat* „legătură, învoială", *secătui* < *secat* ;

c) verbe care pot fi puse în legătură cu alte verbe sau substantive care nu conțin grupul *-at-* (*-ăt-*), chiar dacă nu sînt perfect sinonime cu ele : *buigătui* „bîigui" < magh. *bolygatni* /*buigui*, *oblăgătui* „a se angaja la ceva" / *obliga*, *plîngătui* „a se plînge" / *plînge*, *vinătui* „a învinui" / *vinui* sau *vină*, *zăhătui* „a sîcîi, a se rătăci" / *zăhăi*, *zburătui* „a alunga, a face să zboare" / *zbura*.

17. *Plîngătui* a fost explicat de Tiktin (DRG, s.v.) printr-o încrucișare între *plînge* și *tîngui*. Lombard însă [97], deși cunoaște explicația lui Tiktin, consideră că elementul *-ăt-* este obscur.

Zburătui este explicat de Lombard [98], ca și *zburătăi*, din *zburătăci* prin interpretarea segmentului final al acestuia din urmă ca sufix și înlocuirea lui. Se poate deduce de aici că Lombard consideră finala verbului *zburătui* interpretabilă ca element derivativ. Nu este foarte clar însă unde se oprește el cu segmentarea acestei finale. După cum notează exemplele — *zburătăi* (*-tui*) [99] — , s-ar părea că segmentul final detașat de el este *-tui*. La un moment dat însă vorbește explicit despre „un grup de sufixe *-ăc-*, *-ec-*, *-ic-*" etc., referindu-se, între altele, la *zburătăci* [100].

Mi se pare plauzibilă derivarea lui *zburătui* din *zburătăci* prin schimbare de sufix. În cazul acesta însă, segmentul variabil și deci detașabil nu poate fi decît *-ui* (*-ăci*, *-ăi*), iar tema, participiul *zburat*.

18. Elementul *-t-*, mai precis *-ăt-*, apare însă la analiza altor derivate, ale căror teme probabile nu îl conțin : *obligătui* < *oblig(a)*, *vinătui* <

---

97 *Lucr. cit.*, p. 859.
98 Id., *ib.*
99 Vezi și p. 812 : *zburători* (*-turi*, *-tăci*).
100 Id., *ib.*, p. 838.

vin(ui/-ă), *zăhătui* < *zăh(ăi)*. Aici segmentarea degajă fără dubiu, cred, grupul *-ătui*, compus din elementul *-ăt-* şi sufixul *-ui*.

Aşadar există 3 derivate româneşti formate de la verbe, sau, unul, de la substantiv, cu elementul derivativ *-ătui*. Numărul lor ar putea fi mărit cu *plîngătui*, care mi se pare că se explică mai simplu din *plînge* + *-ătui* decît prin încrucişarea menţionată (vezi p. 135). Derivarea mi se pare posibilă cu atît mai mult cu cît există şi *plîngui* < *plînge* + *-ui*.

Zburătui poate fi şi el analizat în *zbura* + *-ătui*. Dar această analiză atrage după sine segmentarea similară pentru *zburătăi*, *zburături*, *zburătăci* : *zbura* + *-ătări*, *-ături*, *-ătăci*. Neştiind în ce măsură se susţin variantele cu *-ăt-* la sufixele *-ări*, *-uri*, *-ăci* [101], prefer, provizoriu, segmentarea *zburat* + *-ui* ca şi *legat* + *-ui*, *secat* + *-ui*.

19. Rămîn deci 4 formaţii care atestă existenţa în limba română a elementului derivativ *-ătui* : *obligătui*, *plîngătui*, *vinătui* şi *zăhătui*.

Apariţia lui în limbă pare să se datorească unei analize greşite : a derivatelor provenite dintr-un participiu în *-at* + *-ui* în tema prezentului + *-ătui* (*legătui* = *leg* + *-ătui*, *secătui* = *sec* + *-ătui*) şi (sau) a împrumutului *buigătui* în tema *buig-*, extrasă din *buigui* (< magh. *bolyo(n)gni*), şi *-ătui*.

O dată pătruns în limbă ca mijloc de derivare, a format derivate noi după modelul celor din care s-a desprins : *oblig* + *-ătui* ca şi *leg* + *-ătui* etc. În sensul acesta, cred că *vinătui* este derivat mai degrabă de la verb decît de la substantiv.

După cum se vede, *-ătui* are foarte puţine derivate şi acestea învechite (*obligătui* — IORGA, S. D. XII 85 — a. 1771 — şi *vinătui* — ŞINCAI, HR. II 45/26) sau regionale (*plîngătui* — RETEGANUL, P. III 25 — şi *zăhătui*) şi cu mică circulaţie. Deci n-a fost şi nu este productiv.

Sensul lui este greu de precizat întrucît foarte puţinele derivate sînt toate sinonime (totale sau parţiale) ale verbelor de la care provin.

Întrucît este aşa de slab şi de neprecis din punct de vedere semantic, e greu de stabilit raportul cu elementul component *-ui*. Dat fiind însă că elementul *-ăt-* e de origine românească, iar *-ui* de origine slavă, consider că *-ătui* este un sufix independent de *-ui*.

20. Secvenţa *-zui*, precedată sau nu de vocală, apare în următoarele categorii de verbe, toate regionale :

— împrumutate din maghiară sau ucraineană, neanalizabile în româneşte : *alcăzui* „a se tîrgui" < *alkuszikni*, *cărăzui* „a aşeza parii de la vie în rînd" < magh. *karózni*, *cutruzui* „a scotoci" < magh. *kotorászni*, *mutuzui* „a lucra de mîntuială" < ucr. *момузити*, *otălmăzui* „a proteja" < magh. *óitalmazni*, *surzui* (*-uzui*, *-ăzui*) < magh. *szerezni* ;

— împrumutate din maghiară, analizabile în româneşte : *chinzui* „a (se) chinui" < *kínozni*, *felezui* „a curăţi cu felezeul" < magh. *felezni*/*felezeu*, *lărmăzui* < magh. *lármázni* / *larmă* ;

---

[101] Gramatica Academiei, ed. I, vol. I, p. 326 îl explică pe *zburătăci* ca derivat verbal (fără să menţioneze de la ce formă a verbului) cu sufixul *-ci*.

— derivate în românește: *cotozui (-uzui)*[102] „a mesteca mămăliga cu cocoloașe" < *cotoz* „mîncare făcută din pîine dumicată mărunt", *primezui* „a face o despărțitură printr-un perete de zid" < *primez* „perete de zid", *scurmuzui* „a scoate la iveală, a răscoli" < *scurma*, *ticlăzui* „a călca rufe cu fierul" < *ticlazău* „fier de călcat" sau *ticlăzi* „a călca...".

Derivatele românești sînt formate, după cum se vede, trei prin atașarea sufixului *-ui* la teme în *-z* și unul, prin atașarea secvenței *-uzui* la o temă terminată într-o consoană oarecare (alta decît *z*).

Așadar, *-ui* precedat de elementul *-uz* derivă un verb în românește.

Apariția combinației vocală + *-z-* + *-ui* cu funcție derivativă poate fi explicată prin verbe ca *lărmăzui* și *chinzui*, care au putut să fie considerate ca provenite din *larmă* + *-ăzui*, respectiv, *chin* + *-zui*, sau din *lărmui*, *chinui*, prin schimbare de sufix. Ambele analize au putut avea ca rezultat detașarea secvenței *-(ă)zui* cu funcția amintită. Ca punct de plecare pentru uzul particular al derivatului românesc menționat a putut servi însă mai degrabă ultimul tip de analiză, deoarece *scurmuzui* nu poate fi derivat decît de la verb.

Notabilă este și seria *surzui*, *-uzui*, *sărăzui* care, datorită celor trei variante, este semianalizabilă în românește și a putut avea două poziții în istoria derivatelor în *-zui*:

— existența celor trei variante, apărute ca reflexe diferite ale magh. *szerezni*, a permis detașarea secvenței finale *-zui*, *-uzui*, *-ăzui* și a temei *sur-* și prin aceasta a sprijinit procesul constituirii elementului derivativ *-ăzui*...;

— cel puțin una din cele trei variante, și anume cea în *-zui* neprecedat de vocală, se explică prin etimonul maghiar, iar celelalte două sau numai una din ele se datoresc influenței elementelor derivative existente în românește: *-ăzui*, *-uzui*.

Ipoteza a doua cred că poate fi sprijinită de verbul *surzului* în cazul în care îl considerăm derivat de la *surzui* prin schimbarea de sufix: atașarea sufixului *-ului* după *-z-* ar dovedi că procesul respectiv s-a produs într-o perioadă în care *surzui* era analizat în temă *surz-* și sufixul *-ui*, deci că *surzui* este mai vechi decît variantele *suruzui*, *sărăzui*.

Totuși, cele două ipoteze fiind contradictorii, rețin ca derivat sigur pe teren românesc numai verbul *scurmuzui*.

Elementul derivativ în discuție pare a avea patru variante: *-zui*, *-ăzui*, *-ezui* și *-uzui*. *-ezui* apare numai în verbele *felezui* și *primezui*, care sînt analizabile în teme în *-z-* + *-ui*, deci aparțin sufixului *-ui*. De aceea iese din discuție. *-ăzui* și *-uzui* sînt condiționate de vocala temei (*lărmăzui*, *scurmuzui* — comp. cu *sărăzui* — *suruzui*). Vocala *-ă-*, respectiv *-u-*, fiind condiționată fonetic, consider că varianta de bază este *-zui*.

Sensul elementului derivativ *-zui* este greu de precizat atît în raport cu sensul lui *-ui* (singurele formații paralele, *lărmui* și *lărmăzui*, *chinui* și *chinzui*, sînt sinonime), cît și în raport cu sensul formațiilor nesufixate

---

102 Transformarea lui *o* în *u* în *cotozui* > *cotuzui* se datorește accentului.

(sensul lui *scurmuzui*, în unicul citat pe care il dă DA ms. — RETEGANUL, P. III 84 — pare a fi limitarea sensului lui *scurma* : „a scoate la iveală, a răscoli (despre durere)".

Nefiind comutabil cu *-ui*, *-zui* ar trebui să fie considerat o variantă a lui. Cred însă că ne împiedică de la această interpretare originea diferită a elementelor lui componente : *-z-* este de proveniență maghiară, iar *-ui*, slavă. De aceea prefer să-l consider sufix independent.

Din datele de mai sus reiese că *-zui* este un sufix regional și foarte slab productiv.

21. Grupul *-ășui* apare în două verbe : *săbășui* „a ochi" și *(des)bășcășui* „a despărți unul de altul".

Din punct de vedere formal, *săbășui* poate fi pus în legătură cu *sabaș* „monedă, bacșiș pentru lăutari" sau, mai bine, cu *săbaș* „chip, formă". Din punctul de vedere al sensului însă cred că nu se poate stabili vreo legătură cu nici unul din substantivele menționate. Se pare deci că etimologia verbului *săbășui* rămîne nerezolvată.

Desbășcășui poate fi analizat fără dificultăți în *bașca* și elementul *-ășui*, așa cum *bășcălui* este analizat în aceeași temă și *-ălui*. Această analiză ar impune detașarea unui element derivativ *-ășui*, care s-ar alătura sufixelor *-lui*, *-ăzui* și *-ătui*, compuse ale lui *-ui*.

Mai poate fi considerat însă și ca provenit din *bășcăși* (sinonim cu el) prin înlocuire de sufix : *-i* / *-ui*. În acest caz, *bășcășui* ar fi derivat în *-ui* și nu în *-ășui*.

Prima analiză se susține prin existența seriei compuselor amintite ale lui *-ui*. Este mai slabă însă pentru că admite existența unui sufix pe baza unui singur exemplu. În acest sens a doua este mai comodă pentru că rezolvă etimologia verbului în discuție cu mijloacele de derivare existente.

De aceea înclin spre ultima soluție, cel puțin provizoriu, în limita datelor de care dispun acum.

22. Din discuția de mai sus reiese că sufixul *-ui* are trei variante, *-irui*, *-ărui* și *-urui*, care apar în împrumuturi germane și rusești, și trei compuse, *-lui*, *-ătui* și *-zui*. La rîndul lor, compusele *-lui* și *-zui* au și ele variante, de data aceasta condiționate fonetic : *-alui*, *-ălui*, *-elui*, *-ilui*, *-olui* și *-ului* ; *-ăzui* și *-uzui*.

ANEXE

1. *(în)vinui* — виноватн, *jelui* — жаловатн, † *jertfui* — жрътвоватн, *lecui* — лѣковатн, *milui* — миловатн, *mirui* — мироватн, † *obștui* — обьштествоватн, † *obidui* — обидоватн, *prăznui* — праздьноватн, † *proroceslvui* — пророчьствоватн, *silui* — силоватн, *șăgui* — шагоатн, *lescui* — тѣсковатн, *tîlcui* — тлъковатн, *tîrgui* — тръговатн, *trebui* — трѣбоватн, † *vestui* — вѣстоватн, † *zavistui* — завнствоватн.

2. *(în)cartirui* — rus. *квартировать*, *hărțui* — pol. *harcować*, ucr. *харцювати*, *pacui* (reg.) — rus. *паковать* (cf. și germ. *packen*), *piclui* (reg.) — ucr. *питлювати*, † *protestui* — rus. *протестовать* (cf. și lat. *protestari*, fr. *protester*, it. *protestare*), † *prubui* — rus. *пробовать* (cf. și lat. *probare*), † *publicui* — bulg. *публикувам* (cf. și it. *pubblicare*), † *ra-*

portui — rus. *рапортовать* (cf. şi fr. *rapporter*, it. *rapportare*), *revizui* — rus. *ревизовать* (cf. şi lat. *revisere*, fr. *réviser*), † *rezidui* — rus. *резидовать* (cf. lat. *residere*, it. *residuare*).

3. *bîigui* — *bolyo(n)gni*, *bîntătui* (reg.) — *büntetni*, *căpui* — *kapni*, *chibzui* — *képezni*, *făgădui* — *fogadni*, *fărtui* (reg.) — *fartolni*, *foitui* (reg.) — *fojtni*, *forostui* (reg.) — *forrasztani*, *fostui* (reg.) — *fosztni*, *gitrui* (reg.) — *gyötörni*, *hălădui* — *haladni*, *lăcui* (reg.) „a trăi bine" *(jól)lakni*, *lăbădui* (reg.) — *lábadni*, *leşui* (reg.) „a pîndi" — *lesni*, *locui* *(lăcui)* — *lakni*, *meredui* (reg.) — *meredni*, *mesui* (reg.) — *meszelni*, *mirui* (reg.) „a cîştiga" — *nyerni*, † *murgui* — *morogni* *răcădui* (reg.) — *ragadni*, *sucui* (reg.) — *szokni*, *şurui* (reg.) „a curăţi podelele" — *súrolni*, *tăgădui* — *tagadni*, *tecărui* (reg.) — *tekerni*, *toldui* (reg.) — *toldni*, † *viciui* — *vicsorogni*.

4. † *completui* — fr. *compléter*, it. *completare*, † *concertui* — it. *concertare*, fr. *concerter* *fărbui* (reg.) — germ. *färben*[1], † *pomădui* — fr. *pommader*, † *prezentui* — fr. *présenter*, † *profesui* — fr. *professer*, it. *professare*, † *pudrui* — fr. *poudrer*, † *remedui* — fr. *remédier*, † *respectui* — fr. *respecter*, *sîrgui* (înv.) — sîrb. *srgati*, *şpriţui* (reg.) — germ. *spritzen*, *ştemplui* (reg. — germ. *stempeln*, *tutui* — fr. *tutoyer*, *undui* — fr. *ondoyer*, *zeţui* — germ. *setzen*.

4. a. *decui* (reg.) — germ. *decken*, *drucui* (reg.) — germ. *drucken*, *dirigui* — lat. *dirigere* (cf. şi fr. *diriger*), † *expedui* — lat. *expedire*, fr. *expédier* (cf. şi it. *espedire*), † *explicui* — lat.) *explicare*, fr. *expliquer* (cf. şi it. *esplicare*), *felui* (reg.) „a lipsi" — germ. *fehlen*, *ferzincui* (reg.) „a adînci" — germ. *versinken*, *flecui* (reg.) „a uda şi a umple de noroi" — germ. *flecken*, † *informui* — lat. *informare*, fr. *informer*, *mălui* (reg.) — germ. *malen*, *meldui* (reg.) — germ. *melden*, † *obligui* — lat. *obligare*, it. *obbligare* (cf. şi fr. *obliger*), *păctui* (reg.) — germ. *(ver)pachten*, *păsui* (reg.) „a potrivi (piesele unei maşini)" — germ. *passen*, *plătui* (reg.) — germ. *plätten*, † *propozui* — lat. *proponere-posui*, fr. *proposer*, *protegui* — lat. *protegere*, it. *proteggere* (cf. şi fr. *protéger*) *puţui* (reg.) — germ. *putzen*, *rictui* (reg.) — germ. *richten*, *rînui* „a da lemnele la vale pe uluc" — germ. *rinnen*, *şlitui* „a transporta butucii cu săniile" — germ. *schlittern*, *şmirgui*[2] (reg.) — germ. *schmirgeln*, *şpărui* — germ. *sparen*, *şpringui* (reg.) — germ. *springen*, *ştemui* (reg.) — germ. *stemmen*, *ştimui* (reg.) — germ. *stimmen*, *ştraifui* (reg.) — germ. *streifen*, *talui* (reg.) — germ. *teilen*, *trenui* (reg.) „a se mişca, a avea joc" — germ. *trennen*, *vălcui* (reg.) — germ. *walken*, *verbui* (reg.) „a angaja soldaţi cu plată" — germ. *werben*.

5. † *bacşişui* < *bacşiş*, † *balsamui* *(bălsăma)* < *balsam*, *băciui* (reg.) *(-i)*, < *baci* *băiţui* < *baiţ*, *băltui* (reg.) < *baltă*, *bărcui* (reg.) „a umbla prin păduri după stupi de albine sălbatice" < *bîrc*, *bărdui* < *bardă*, † *băsmui* < *basm*, *băşcui* (reg.) *(-ălui, -ăşi)* < *başcă*, *bătălui* (reg.) < *bătălău*, *beregătui* (reg.) *(-ţi)* < *beregată*, *biciui* < *bici*, *bildui* (reg.) „a se fotografia" < *bild* „fotografie", *bipcui* (reg.) < *bipcă*, *bîrnui* < *bîrnă*, † *blănui* *(îmblăni)* < *blană*, *bleui* < *bleau*, † *brăzdui* *(-a)* < *brazdă*, *bruftui* *(-ului)* < *bruft*, *buhălui* (reg.) „a aduna buştenii la buhal" < *buhal*, *buhui* (reg.) „a ţipa ca buha" < *buhă*, *burui* (reg.) *(-a)* < *bur*, *cămătui* *(-ări, -a)* < *camătă*, *căpătui* < *căpătîi*, *cărnui* *(-osi)* < *carne*, *ceaprazui* *(-i)* < *ceapraz*, *cepui* (reg.) *(-uri, -i)* < *cep*, *cercui* (reg.) < *cerc*, *cerui* < *ceară*, *ceţui* (pers.) *(-a)* < *ceaţă*, *chefui* *(-ălui, -eli)* „a petrece" < *chef*, † *chelemetui* < *chelemet*, *chenărui* (rar) < *chenar*, *chezăşui* *(-lui, -i)* < *chezaş*, *chinui* < *chin*, *chitui* < *chit*, *cimurui* (reg.) *(-i)* < *cimur*, *cinătui* (reg.) < *cinatt*[3], *cinui* (reg.) *(-a)* < *cină*, *ciorbui* (reg.) < *ciorb*[4], *cirui* (reg.) < *cir*, *cislui* < *cislă*, *ciucului*

---

[1] Cp. *farbă*.

[2] Cu varianta *şmirglui*, care se poate explica prin înlocuirea sufixului *-ui* cu *-lui* sau prin însăşi forma etimonului german, care îl conţine pe *-l-* la finală.

[3] De fapt, varianta dialectală *čínaut*.

[4] Varianta nesufixată, *ciobi*, este formată de la varianta literară a lui *ciorb* : *ciob*.

Scanned with OKEN Scanner

(reg.) < *ciucalău*, *ciufui* „a trage de ciuf" (reg.) *(-uli)* < *ciuf*, *ciumuslui* (reg.) < *ciumuslău*, *ciurui* < *ciur*, *cîrdui* < *cîrd*, *cîrmui* *(-ălui)* < *cîrmă*, † *clăcui* < *clacă*, *clenciui* < *clenci*, *clepșui* (reg.) *(-i)* < *cleapșă*, *clicui* < *clic*, *clitui* (reg.) < *clit*, *cobzățui* (reg.) < *cobzăț*, *colbui* (reg.) *(-ăi)* < *colb*, † *comîndui* „a purta comîndul cuiva" < *comînd*, *corăslui* (reg.) *(-i)* < *coraslă*, *crengui* (reg.) < *creangă*, † *cristirui* < *cristir*, *cuibui* *(-a)* < *cuib*[5], *cutrui* (reg.) < *cutră*, *dacui* (reg.) „a acoperi cu şindrilă" < *dac*, *dăltui* < *daltă*, *dămfui* < (fam.) < *damf*, *dănțui* (pop.) *(-a)* < *danț*, † *dănui* < *danie*, *dărăbui* < (reg.) *(-uri, -i)* < *dărab*, *dătui* < *dat*, *descăpui* (pers.) < *cap*[6], *dijmui* *(-ăli, -a)* < *dijmă*, *disprețui* < *dispreț*, *dîrgui* (reg.) < *dîrg*, *dîrzui* (reg.) < *dîrză*, *doholui* (reg.) < *dohol*, *drăcui* *(-ălui)* < *drac*, *drămui* *(-ălui)* < *dram*, *drevui* (reg.) < *dreve*, *drişcui* (reg.) < *drişcă*, *drîmbui* (reg.) *(-oi, -a)* < *drîmbă*, *drotui* (reg.) *(-ălui)* < *drot*, *drumui* (reg.) *(-ări)* < *drum*, *făcălui* < *făcăleț*, *făptui* < *faptă*, *fățui* *(-a)* < *față*, *ferăstrui* (rar) < *ferăstrău*, *fierui* (rar) < *fier*, *filui* (rar) *(-a)* < *filă*[7], *firui* (rar) < *fir*, *fitui* (reg.) < *fit*, *fleacui* (reg.) „a se face de nimic" < *fleac*, *flecui* < *flec*, *frăncui* (reg.) < *franc*, *frişcui* (reg.) < *frişcă*, *fulgui* *(-uri)* < *fulg*, *fumui* (reg.) *(-ări, -ega)* < *fum*, *furnirui* < *furnir*, *gărdui* (rar) < *gard*, *găzdui* *(-ăli, -ălui)* < *gazdă*, *găzui* (reg.) < *gaz*, *gerui* < *ger*, *ghebui* (reg.) *(-oşa)* < *gheb*, *ghemui* < *ghem*, *ghinui* (reg.) *(-a)* < *ghin*, $ghintui_1$ < *ghint*, $ghintui_2$ < *ghint*, *ghiontui* (reg.) *(-i)* < *ghiont*, *ghizdui* < *ghizd*, *giulgiui* (pers.) < *giulgiu*, *gînjui* (reg.) *(-ia, îngînjului)* < *gînj*, *gîtui* < *gît* *glănțui* (reg.) < *glanț*, † *grădui* *(grada)* < *grad*, *grănițui* (reg.) *(-a)* < *graniță*, *grifui* (reg.) < *grif*, *gripcui* (reg.) < *gripcă*, *guşui* (reg.) *(-oi)* < *guşă*, *hăisui* (reg.) „a alunga fiarele sălbatice din culcuş" < magh. *hajsza*, *hălcui* *(-i)* < *halcă*, *hămui* (reg.) < *ham*, *hănțui* (reg.) < *hanț*, *hărhătui* (reg.) *(-i)* < *harhăt*, *hăsnui* (reg.) *(-ăli, -ălui)* < *hasnă*, † *hătui* < *hat*, *hățui* < *hăț*, *hincui* (reg.) < *hinc*, *hîrbui* *(-ălui)* < *hîrb*, *hleabui* (reg.) < *hleab*, *hrămui* (reg.) < *hram*, *hrenui* (reg.) < *hrean*, *hrepcui* (reg.) < *hreapcă*, *humui* < *humă*, † *huzurui* *(-i)* < *huzur*, *icui* (reg.) < *ic*, *iedui* (reg.) < *iad*, *împosesui* (reg.) < *posesie*, *împrejmui* < *preajmă*, *închingui* (reg.) *(-a)* < *chingă*, *închipui* *(-a)* < *chip*, *încîrpui* (reg.) < *cîrpă*, *îndritui* < *drit*[8], *înfăşui* (reg.) *(-ăi, -a)* < *faşă*, † *îngrijui* *(-ălui, -ora, -i)* < *grijă*, *înmelcui* (rar) < *melc*, *învălui* < *val*, *jălbui* (rar) < *jalbă*, *jbănțui* (reg.) < *jbanț*, *jefui* < *jaf*, *jghebui* (reg.) < *jgheab*, *jigui* (reg.) < *jig*, *jinui* (reg.) < *jinău*, *jugui* (reg.) < *jug*, *lăcătui* (reg.) < *lacăt*, *lăcui* *(lachirui)* < *lac*, *lănțui* < *lanț*, † *lărmui* *(-ălui, -ăzui)* < *larmă*, *lățui* (reg.) < *laț*, *lăzui* (reg.) < *laz*, *lefui* (reg.) < *leafă* „lingură", † *legiui* < *lege*, *lehămetui* (reg.) *(-isi, -i)* < *lehamite*, † *lespedui* *(-zi)* < *lespede*, *litrui* (reg.) *(-a)* < *litru*, *limbui* (reg.) *(-a)* < *limbă*, *lomui* (reg.) < *lom*, *lustrui* *(-ului, -a)* < *lustru*, *lutui* < *lut*, *măimui* < *moimă*, *mălui* (reg.) < *mal*, † *mărşui* *(-ăli, -ălui, marşirui)* < *marş* *măslui* < *maslă*, *mățui* (reg.) < *maț*, *meşterui* (reg.) *(-i)* < *meşter*, *meşteşugui* (reg.) *(-i)* < *meşteşug*, *mierui* < *miere*, † *miresmui* *(-a)* < *mireasmă*, *milui* *(-i)* < *milă*, *mițui* (reg.) *(-ăi, -i)* < *miță*, *mîglui* (reg.) *(-i)* < *mîglă*, *mînui* *(-ua)* < *mînă*, *mizgui* (reg.) < *mizg*[9], *mrejui* (rar) *(-i)* < *mreajă*, *mucui* (reg.) < *muc*, *mursui* (reg.) < *mursă*, *murui* (reg.) < *sîrb. mura* „humă", *mustui* (reg.) *(-i)* < *must*, *nădăjdui* < *nădejde*, *năibui* (reg.) < *naibă*, *năpăstui* < *năpastă*, *năsui* (pop.) < *nas*, *nițui* < *nit*, † *ostrdui* < *ostrdie*, *obicinui* < *obicină*, *păcătui* *(-i)* < *păcat*, † *păciui* *(-elui)* < *pace*, *pălătui* (reg.) < *palat*, *pălmui* *(-ăli, -i)* < *palmă*, *pănui* (reg.) < *pană*,

---

[5] O. Densusianu (HLR II 349) îl consideră format după modelul vsl. въгнѣздити; formația însă și sensul cuvîntului sînt atît de obişnuite, încît nu cred că e nevoie să recurgem la un model străin.

[6] Formație personală (GORJAN, H. I 107) după fr. *décapiter* sau germ. *enthaupten*.

[7] După modelul fr. *feuilleter*, cf. IORDAN, LRA 239.

[8] Cu varianta de mică circulație *îndreptui* (ALECSANDRI, T. 1358) formată prin înlocuirea neologismului *drit* (< it. *dritto*) cu *drept*.

[9] Variantă a lui *mîzgă*.

† *părtui (-ini, -i)* < *parte*[10], *părui*$_1$ „ a pune pari la vița de vie" < *par*, *părui*$_2$ „a smulge părul de pe o piele" < *păr*, *păsui* < *pas*, *pecelui* (reg.) *(-lui)* < *pecele*[11], *perdăfui* < *perdaf*, *pervăzui* (reg.) < *pervaz*, *picui* (reg.) *(-ura)* < *pic*, *pieptui* (reg.) < *piept*, *pietrui (-elui, -ici)* < *piatră*, † *pildui (-i)* < *pildă*, *pilhui* (reg.) < *pilhe*, *pirui* (reg.) < *pir*, *pizmui (-ălui, -i)* < *pizmă*, *pîlcui* (rar) < *pîlc*[12], *pînzui* (rar) < *pînză*, *pîrciui* (reg.) < *pîrci*, *pîrgui* < *pîrgă*, *pîslui (-i)* < *pîslă*, *plancui* (reg.) < *plancă*, † *plăgui* < *plagă*, *plănui (planisi, -fica)* < *plan*, *plăsmui* < *plasmă*, *plăsui* (reg.) < *plasă*, *plăzui* (reg.) < *plaz*, *pleșcui* < *pleașcă*, *plicui* (rar) < *plic*, *pliscui* (rar) < *plisc*, *plișcui* (reg.) *(-chi)* < *plișcă*, *plumbui* < *plumb*, *pomănui* (rar) < *pomană*, *pontui* (reg.) *(-ălui, împonlori, -a)* < *pont*, *potricălui* (reg.) *(-ăli)* < *potricală*, *povățui (-a)* < *povață*, † *povestui (-i)* < *poveste*, † *prădui (-a)* < *pradă*, *prăfui* < *praf*, *prăpăstui* < *prăpastie*, *prețui (-ăli, -ălui)* < *preț*, *pricinui* < *pricină*, *primejdui (-ii)* < *primejdie*, *primui* (reg.) *(-ici)* „a pune prim" < *prim* „tivitură cu pielicică de miel negru", *prundui* (rar) *(-i)* < *prund*, *pumnui* (reg.) *(-i)* < *pumn*, *pungui* (reg.) *(-i)* < *pungă*, *răcășui* (reg.) *(-i)* < *răcaș*, *răclui* (reg.) „a parcela" < *raclă*, *răzui (-ăli, -ălui)* < *raz*, *rizui* (reg.) < *riză*, *rîndui* < *rînd*, *rostui* (reg.) *(-i)* < *rost*, *săbui* (reg.) *(-ăi, -oi)* < *sabău*, *sămădui* (reg.) „a ține socoteală" < *sămădău*[13], *sărui* (reg.) *(-a)* < *sare*, *sclipui* (reg.) „a face o boltă de piatră" < *sclip*, *scocui* (reg.) < *scoc*, † *scrumui (-a)* < *scrum*, † *secvestrui (-festra)* < *secvestru*, † *semnui (-a)* „a face semn" < *semn*, *semui (sămăli, -ălui)* < *seamă*, † *sfănțui* < *sfanț*, *sfătui* < *sfat*, *sfîrcui* < *sfîrc*, † *sforui* < *sfoară*, *sînzui* (reg.) < *sînzău*, *sîrmui* (reg.) < *sîrmă*, *smălțui (-a)* < *smalț*, *smîrcui* (reg.) < *smîrc*, *smîrdui* < *smîrd*, *spicălui* (reg.) < *spicălău*, *spicui* < *spic*, *spinui* (reg.) < *spin*, *spirtui* (reg.) < *spirt*, *spînzui* (reg.) *(-i)* < *spînz*, *springui* (reg.) < *springă*, *spumui* (reg.) *(-ega, -a)* < *spumă*, *stivui* (reg.) *(-a)* < *stivă*, *strătui* (reg.) < *strat*, *streșnui* (reg.) *(streșini)* < *streașină*, *strohui* (reg.) *(-ăi)* < *stroh*, *șănțui* < *șanț*, *șărui* (reg.) < *șar*, *șerpui* < *șerpe*, *șfichiui* < *șfichi*, *șfițui* (reg.) < *șfiț*, *șindrui* (reg.) < *șindră*, *șinui* < *șină*, *șipcui* < *șipcă*, *șirui* (pop.) < *șir*, *șițui* < *șiță*, *șmalui* (reg.) < *șmală*, *șmirui* (reg.) < *șmir*, *șnaițui* (reg.) < *șnaiț*, *șnitui* (reg.) < *șnit*, *șniucui* (reg.) < *șniuc*, *șnurui* < *șnur*, *șpănui* (reg.) < *șpan*, *șperlui* (reg.) < *șperlă*, *șperțui* < *șperț*, *șpontui* (reg.) < *șpont*, *șpraițui* (reg.) < *șpraiț*, *șpronțui* (reg.) *(-a, șprănțuri)* < *șpronț*, *ștatînvaltui* (reg.) < *ștatînvalt*, *ștănțui (ștanța)* < *ștanță*, *ștezui* (reg.) < *ștează*, *ștircui* (reg.) < *ștircă*, *ștosui* (reg.) < *ștos*, *ștrofui* (reg.) *(-ălui, -oli)* < *ștrof*, *șurubui (înșuruba)* < *șurub*, *șuvixui* (reg.) < *șuvix*, *tăblui* < *tablă*, *tăifăsui* < *taifas*, *tăinui* < *taină*, *tălpui (-ăli, -ălui)* < *talpă*, *tăui* (reg.) < *tău*, *tencui* (rar) < *teanc*, *terciui* < *terci*, *teslui* (reg.) < *teslă*, *ticărui* (reg.) < *ticărău*, *tîrnui (-ti)* < *tîrn*, *trilui* (rar) < *tril*, *trincfildui* (reg.) < *trincfild*, † *tulumbui* < *tulumbă*, *țăitui* (reg.) < *țăit*, † *țăncui* < *țanc*, *țărcălămui* (reg.) < *țărcălam*, *țărcălui* (reg.) *(-i)* < *țircăl*, *țărcui* < *țarc*, *țărmui (-uri)* < *țărm*, *țărnui* (reg.) < *țărnă*, *țelui* (reg.) *(-i)* < *țel*, *țevui* < *țeavă*, *țintui* < *țintă*, *țufircui* (reg.) < *țufircă*, *țuicui* (reg.) *(-ări)* < *țuică*, † *urmui (-ări, -a)* < *urmă*, *vagui* (reg.) < *vagă*, *vălțui* < *valț*, *vămui (-ăli, -ălui)* < *vamă*, *vărgui* (reg.) *(-ălui)* < *vargă*, *vărui*$_1$ < *var*, *vărui*$_2$ (rar) < *văr*, *vărzui (-ăli, -ălui)* < *varză*, *vătui* < *vată*, *văxui* < *vax*, † *vecinui (învecina)* < *vecin*, *vecui* < *veac*, *vergelui* (reg.) *(-a)* „a-ți ghici viitorul la vergel" < *vergel*, *viermui* < *vierme*, *viersui* (pop.) < *viers*, *viețui* < *viață*, † *visui (-a)* < *vis*, *vintui* <

---

[10] Sau de la *părtălui* (< magh.) prin schimbare de sufix. În cazul acesta nu mai intră în seria derivatelor lui *parte*.

[11] Sau de la *pecellui* (< magh.) prin schimbare de sufix.

[12] După modelul vsl. *oplъčiti* (DHLR II 349).

[13] Cred că sensul ne împiedică să-l considerăm împrumut din magh. *számot adni* „a da socoteală". L. Tamás îl dă tot ca derivat românesc.

vînt, *vîrfui* < *vîrf*, *vlăgui* < *vlagă*, † *vrăciui* < *vraci*, *vrăfui* < *vraf*, *vrăjmășui* (*-i*) < *vrăjmaș*, *vremui* (*-i*) < *vreme*, *zahălui* (reg.) < *zahală*, † *zăcălui* < *zacal*, *zăgălui* (reg.) < *zăgălău*, *zăgăzui* < *zăgaz*[14], † *zăpisui* < *zapis*, *zărui* (reg.) < *zăr*, † *zărvui* (*-ăi*) < *zarvă*, *zbănțui* (reg.) „a lega cu zbanțuri" < *zbanț*, *zdrențui* < *zdreanță*, *zdrobui* (reg.) „a tăia un parchet din pădure" < *zdrob*, † *zgurui* (*-fica*, *-i*) < *zgură*, *zidui* (rar) < *zid*, *zimțui* (*-a*) < *zimț*, *zincui* (*-a*) < *zinc*, *zîmbrui* (reg.) < *zîmbri*.

6. *discurirui* „a discuta" — germ. *diskurieren*, *dizenterui* „a dezerta" — germ. *desertieren*, *exerțirui* — germ. *exerzieren*, *expedirui* — germ. *expedieren*, *întreresirui* — germ. *interessieren*, *lachirui* „a lăcui" — germ. *lackieren*, *marșirui* — germ. *marschieren*, *prezidirui* — germ. *präsidieren*, *producțirui* — germ. *produzieren*, *proștitirui* „a prostitua" — germ. *prostituiren*, *recomendirui* (*-ărui*) — germ. *rekomandieren*, *repetirui* — germ. *repetieren*, *puțurui* — germ. *putzen*, *ștudurui* „a căuta calea cea bună" — germ. *studieren*[15].

---

[14] Cred că sensul sîrb. *zagaziti*, „a intra într-o mlaștină", ne împiedică să-l considerăm etimonul lui *zăgăzui*.

[15] După formă ar trebui încadrat aici și verbul *promitirui* „a preveni". Fiind însă nerezolvat din punct de vedere etimologic (germ. *promittieren*, prin care se explică foarte bine ca formă, nu înseamnă „a preveni"), l-am lăsat, deocamdată, la o parte.

Scanned with OKEN Scanner

SUFIXUL *-UȚ(Â)*

DE

EUGENIA CONTRAȘ

I. Asupra originii sufixului diminutival *-uț*, *-uță* nu s-a ajuns pînă acum la un consens general. Majoritatea celor care s-au ocupat de el îl consideră de origine latină. F. Diez [1], W. Meyer-Lübke [2], S. Pușcariu [3], K. Löwe [4], G. Pascu [5], acad. I. Iordan [6] îl pun în legătură cu latinul *-uceus*, *-ucea*, iar A. Horning [7] cu latinul *-uccus*, influențat apoi de sufixul românesc *-iță*. H. Tiktin [8] îl menționează între sufixele diminutivale românești, dar nu îi indică originea, așa cum procedează la celelalte, iar acad. Al. Rosetti [9] afirmă că nu se știe cu siguranță dacă acest sufix diminutival este latin sau străin.

-uceus nu făcea parte dintre sufixele folosite în mod frecvent în latină [10] și nu s-a menținut decît în puține limbi romanice, în italiană *-uccio* [11] și în friulană *-uzz* [12]. El există și în castiliană sub forma *-uzo*, *-uza* [13], dar Meyer-Lübke [14] consideră că formațiile castiliene sînt împrumuturi din italiană. În italiană și în friulană, sufixele respective se bucură de o largă folosire.

---

[1] *Grammatik der romanischen Sprachen*, II, Bonn, 1858–1860, p. 296–297.

[2] *Grammaire des langues romanes*, II, Paris, 1895, p. 507–508.

[3] *Die rumänischen Diminutivsuffixe*, în JAHRESBERICHT VIII (1902), p. 162.

[4] *Die Adjektivsuffixe im Dakorumänischen*, în JAHRESBERICHT XVII (1911), p. 102–103.

[5] *Sufixele românești*, București, 1916, p. 159.

[6] *Limba română contemporană*, 1956, p. 311, 344.

[7] *Die Suffixe -iccus, -occus, -uccus im Französischen*, în ZRPh, 1895, Halle, p. 186.

[8] *Die rumänische Sprache*, în *Grundriss der Romanischen Philologie* von Gustav Gröber, I, Strassburg, 1904–1905, p. 603.

[9] *Istoria limbii române*, I, *Limba latină*, ediția a III-a, București, Editura științifică, p. 136.

[10] Cf. *Istoria limbii române*, volumul I, *Limba latină*, Editura Acad. R.P.R., București, 1965, p. 87.

[11] Cf. F. Diez, *loc. cit.*; W. Meyer-Lübke, *loc. cit.*; Karl Vossler, *Einführung ins Vulgärlatein*, herausgegeben und bearbeitet von Helmut von Schmeck, München, s.a. p. 156.

[12] Cf. Giuseppe Marchetti, *Lineamenti di gramatica friulana*, Udine, 1952, p. 95.

[13] Cf. Federico Hanssen, *Gramática histórica de la lengua castellana*, Halle, 1913, p. 135; Real Academia Española, *Gramática de la lengua española*, Madrid [1962], p. 26, 144.

[14] *Loc. cit.*

Este foarte probabil ca *-uț* să îl continue în română pe lat. *-uceus*; el apare în limba noastră din cele mai vechi texte, este prezent și în aromână [15] și meglenoromână [16], derivatele sale sînt variate, nume comune, antroponimice, toponimice. Este drept că numărul derivatelor atestate în limba veche nu este prea mare, dar acest fapt nu infirmă existența lor în număr mai mare, ci se explică prin natura acestor cuvinte și a textelor noastre vechi. Derivatele sînt diminutive, în majoritate cu o puternică nuanță afectivă dezmierdătoare, care nu își aveau locul în textele cu caracter religios, mai sobre.

Întrucît chiar derivatele latinești cu *-uceum* cunoscute sînt puține la număr, este greu de spus care au fost cele prin care a fost moștenit sufixul în română. Unul dintre acestea pare a fi lat. *granuceum* [17] care, trecînd prin formele **grănuț*, **grănunț* a devenit *grăunț* [18], atestat în această ultimă formă din secolul al XVI-lea. Sufixul nu mai este evident în acest cuvînt, dar el a fost înainte de trecerea cuvîntului prin transformările menționate.

II. *-uț* [19] este un sufix nominal, derivatele sale sînt substantive și adjective. Cîteva creații spontane și analogice pe care le vom menționa în cursul lucrării aparțin și altor părți de vorbire.

Derivatele cele mai numeroase sînt substantive, ele reprezintă aproximativ 91 % din totalul derivatelor, în timp ce adjectivele reprezintă numai 8 %, iar formațiile care aparțin altor părți de vorbire 1 %. În cadrul substantivelor, femininele dețin 68 % din total, neutrele 20 % și masculinele 12 %.

Alături de derivatele acestui sufix apar în limba noastră un număr destul de mare de cuvinte neanalizabile terminate în *-uț(ă)*. Unele reprezintă adaptări ale unor cuvinte străine cu fonetism aproximativ asemănător ca : *beuță* „pietricică albă și rotundă" < sb. *bioce*, *cotruță* „coteț" < magh. *katroc*, *hunțuț* „șmecher, viclean" < magh. *huncut*. Într-o situație asemănătoare este și *băncuță* „monedă de argint" < germ. *Bankozettel*, care însă prin etimologie populară a fost fals analizat de vorbitori ca fiind format din *bancă* și sufixul *-uț* [20]. Altele provin de la teme inexistente independent în română ca *maimuță* care provine probabil din grec. μαϊμοῦ, sau tc. *maymun*, dar poate fi fals analizat deoarece există în limbă *moimă* < magh. *majom*; *gîdiuță* „șoarece" dintr-o temă înrudită cu *gadină* „animal" < bg. (poate *gădinuță* > *gîdiuță*). Mai numeroase sînt cele în legătură cu care deocamdată nu se poate face nici o presupunere deoarece nu li se cunoaște

---

[15] Cf. Theodor Capidan, *Die nominalen Suffixe im Aromunischen*, Leipzig, 1908, p. 75

[16] Cf. Theodor Capidan, *Meglenoromânii*, I, București, 1925, p. 195.

[17] Cf. O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, II, Paris, 1938, p. 76.

[18] Cf. Acad. Al. Rosetti, *lucr. cit.* IV, *Româna comună*, p. 49.

[19] Lucrarea a fost elaborată pe baza materialului extras din DLR, DA manuscris și din următoarele lucrări : *Lexic regional*, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1960; *Materiale și cercetări dialectale*, I, 1960 (Academia Republicii Populare Române. Filiala Cluj. Institutul de lingvistică) ; V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *Glosar regional*, Editura Academiei Republicii Populare Române [1961]; Teofil Teaha, *Graiul din Valea Crișului Negru*, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1961 ; N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, Editura științifică, 1962.

[20] Cf. DA s.v.

etimonul, unora nici sensul, cum sînt : *culducuță* „specie de prune”, *răstăcuță* „muscă bețivă”, *părăscuță* „ploșniță”, sau, cu sens neprecizat, *înteruț* (*Doisprezece bouleți înteruți*. CUV. D. BĂTR. I, 208) ; în ghicitori : *Tuțuruță, pupuruță, Fuge iute prin grăunță* (Șoarecele). ȘEZ. XIII 32 ; *Tăbărăcuță neagră peste cîmp aleargă* (Iepurele). ȘEZ. XIII 21.

III. În română sufixul formează derivate de la substantive : *crenguță* < *creangă*, *brăduț* < *brad*, *degetuț* < *deget* și de la adjective : *obrăznicuț* < *obraznic*. El se mai atașează, într-o măsură redusă, la adverbe : *abiceluța* < *abia*, *cătineluț* < *cătinel*, *degebuța* < *degeaba*, *mereuț* < *mereu*, *olecuță* < *oleacă* și, în mod sporadic, la alte categorii de teme, anume la pronume : *mătăluță* < *matale* ; la numerale : *două* < *două* ; la interjecții : *gîriuța* < *gîri-gîri*, *liuliuță* < *liu-liu* ; la verbe : *culcuța* < *culca*, *roguță* < *rog*.

Substantivele care constituie tema derivatelor cu acest sufix sînt de genul feminin, masculin și neutru. La numele comune, la feminine și la masculinele în *-ă* se atașează *-uță*, la toate celelalte masculine și la neutre *-uț*. La adjective se atașează *-uț* pentru masculin și *-uță* pentru feminin. La celelalte categorii de teme se atașează de obicei *-uț* la cele terminate în consoană și *-uță* la cele terminate în vocală, dar se întîlnesc și formații care fac excepție, ca *roguță* < *rog*. La adverbele și la cuvintele care aparțin altor părți de vorbire folosite adverbial terminate în *-a* (vezi *fuguța*) sufixul se atașează sub forma *-uța*.

Derivatele substantivale sînt atît nume comune cît și nume proprii, antroponimice *Ilenuța* < *Ileana*, *Ionuț* < *Ion* sau toponimice *Aciuța* < *Aciua*, *Bisocuța* < *Bisoca*, *Șieuț* < *Șieu* [21]. La onomastice sufixul prezintă o variantă pentru masculin, *-uțu*, în derivate ca *Goguțu*, *Iorguțu* [22]. Aceasta a luat naștere, probabil, prin articularea acestor nume, atît pentru a da corp fonetic mai mare numelor prea scurte cît și sub influența numelor de persoane provenite din porecle, care fiind formate din adjective-epitete, nume de animale, de meserii, se foloseau articulate pentru a identifica persoanele pe care le numeau [23]. Fenomenul este relativ vechi ; întîlnim un astfel de exemplu în 1792, *Stolnic Vlăduțu Gănescu*, la Iorga, *Scrisori de boieri, scrisori de domni*, ediția a III-a, Vălenii de Munte, 1931.

Unele derivate nume comune provin de la nume proprii ca : *americuță* „planta Pelargonium hortulanorum” < *America* (probabil fiindcă la noi planta este exotică [24]), *dunăriuța* „joc cu lăutari” < *Dunăre*. *Catrinuță* „numele unei flori” și *măriuță* „buburuză, nevăstuică, zvîrlugă, dans popular”, probabil nu sînt formate prin diminutivarea numelui propriu ci prin trecerea numelui propriu diminutivat în categoria numelor comune.

---

[21] Cf. Iorgu Iordan, *Toponimia romînească*, Editura Acad. RPR, 1963, p. 448–461. Nu intră în atenția noastră toponimice ca *Rădăuți*, formate cu un alt sufix, *-ăuți*, de origine ucraineană.

[22] Cf. Acad. Al. Graur, *Nume de persoane*, Editura științifică, București, 1965, p. 66.

[23] Cf. Acad. Al. Graur, *Articolul hotărît la numele de persoane românești*, în SCL, XVII (1966), p. 20–21.

[24] Cf. DA s.v.

Scanned with OKEN Scanner

Mai sigur se poate spune că a luat naştere în acest fel substantivul *chivuță* ,,femeie care spoieşte casele''.

Femininele derivate cu *-uță* sînt formate prin adăugarea sufixului la un substantiv feminin, de obicei la singular. Există cîteva formații care se abat de la regula generală, fie că derivatele sînt formate de la plural, fie că între temă şi sufix sînt interpuse alte elemente, fie că se modifică finala temei.

Pare a fi derivat de la plural substantivul *văiuță*. Tot atît de posibil este ca acest cuvînt să fie un derivat normal, de la singular *vale* > *văliuță* > *văiuță*, la ultima formă ajungîndu-se prin muierea lui *-l-*.

De la derivatele care au temă tot diminutive formate cu *-ică*, *-icea*, *-ucă* sau *-uşcă* s-a desprins un sufix *-cuță*, care s-a ataşat şi la teme ce nu conțin un *c*. Astfel s-au format *ciorcuță* < *cioară*, *felcuță* < *fele*, *ovăzcuță* < *ovăz* [25], *polcuță* < *poală*, după modelul lui : *biciuşcuță*, *bîticuță*, *bucățicuță*, *mămucuță* ş.a. În acelaşi mod pare să fie format cu *-icuță*, *lerficuță* < *lerfă* ,,femeie de moravuri uşoare'', deoarece nu se cunoaşte un substantiv *lerfică*.

Derivatele *aşticuță* < *aştiță* ,,aşchie'', *donicuță* < *doniță*, *delnicuță* < *delniță*, *muşticuță* < *muştiță*, *policuță* < *poliță*, *ulicuță* < *uliță* şi *vrănicuță* < *vraniță* prezintă o modificare a consoanei finale a temei, *-ț-*, explicată de acad. Al. Graur [26] prin analogie sau disimilare datorită tendinței observate la toate formațiile diminutivale de a evita repetarea aceleiaşi consoane în finala temei şi în sufix. Fac excepție următoarele derivate : *ațuță*, *boțuț*, *dințuț*, *hîțuț*, *mîțuț*, *mîțuță*, *rățuță*, *şănțuț*, *țîțuță*.

La derivatele *argeluță*, *arşeluță*, *bălămăluță*, *băsmăluță*, *besacteluță*, *bidineluță*, *bocceluță*, *bosceluță*, *buceluță*, *cafeluță*, *cafeneluță*, *canapeluță*, *cazmaluță*, *cealmeluță*, *chifteluță*, *cişmeluță*, *cordeluță*, *cureluță*, *hălcăluță*, *icăluță*, *iofcăluță*, *licheluță*, *luleluță*, *măntăluță*, *mărgăluță*, *măseluță*, *nuieluță*, *ocăluță*, *paftaluță*, *panseluță*, *părăluță*, *perdeluță*, *pingeluță*, *saieluță*, *sardeluță*, *sărmăluță*, *scrijeluță*, *steluță*, *strujeluță*, *şeluță*, *şoseluță*, *tablaluță*, *tăsmăluță*, *tinicheluță*, *turtureluță*, *ulceluță*, *vergeluță*, *zăluță*, *ziluță*, *zmiceluță* între temă şi sufix apare un element *-l-*.

Aceste derivate sînt formate de la teme în *(e)à* şi de la substantivul *zi*, care împreună formează o categorie de substantive bine delimitată în limba română [27]. Aceste substantive au un *-l-* şi la plural şi la genitiv-dativ singular. El provine probabil de la tema primitivă a substantivelor de origine latină de tipul *stea* < *stella*, care conținea un *-l-* [28]. Ulterior el a apărut prin analogie şi la derivatele de la substantive de alte origini intrate mai tîrziu în limbă, care nu îl aveau în temă, dar care au fost încadrate în română în aceeaşi categorie cu *stea*. Unele teme de origine mai recentă conțineau la început, în română, un *-l-*, de ex. *cordelă* < ngr. *cordela*, *sardelă* >

[25] Menționăm că tema are şi varianta regională *ovăsc*, dar este puțin probabil că ea să fi stat la baza derivatului diminutival, deoarece este puțin cunoscută.

[26] Cf. Al. Graur, *Etimologii româneşti*, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1963, p. 38–42.

[27] Cf. Al. Graur, *Din istoricul tipului* ***stea*** */* ***stele***, în SG III, p. 5–9.

[28] Cf. Gramatica Academiei, ed. a II-a, vol. I, p. 21, unde se discută alte derivate de acelaşi tip.

Scanned with OKEN Scanner

ngr. *sardella*, care mai tîrziu a dispărut la nominativ singular prin refacerea unei alte forme de singular [29]. Posibilitatea formării derivatelor de la plural nu este admisibilă decît pentru acele substantive care sînt folosite mai ales la plural [30], ca *mărgea*, *mărgele*.

Prin analogie cu derivatele discutate mai sus s-au format altele cu *-ăluţă*, *-eluţă*, *-uluţă* de la teme care nu prezintă nici una dintre particularităţile temelor celor dintîi, de ex. : *ierbăluţă*, *ihneluţă* (< *iahnie*), *măiculuţă*, *mămuluţă*, *mîndruluţă*, *socruluţă*, *vărguluţă*.

Substantivele masculine şi neutre şi adjectivele derivate cu *-uţ* pun mai puţine probleme în ce priveşte modul de formare, probabil fiindcă sînt şi mai puţin numeroase.

Întîlnim o formaţie de la plural, masculinul *dinţuţ* de la care s-a format *dincuţ* în acelaşi fel ca derivatele feminine de la teme în *-ţ* [31]. Amintim şi pluralul *căiuţi*, care este format de la plural, spre deosebire de singularul aceluiaşi derivat *căluţ* < *cal* [32].

Sînt formate cu *-cuţ* prin analogie cu teme în *-c* neutrele *cescuţ* < *ceas*, *folcuţ* < *foale* şi adjectivele *molcuţ* < *moale*, *sărmăncuţ* < *sărman*, iar cu *-icuţ*, *măricuţ* < *mare*. *Măricuţ* poate fi format şi prin schimb de sufix de la *măricel*.

Tot cu *-cuţ* sînt formate de la teme în *-şt* derivatul masculin *pescuţ* [33] < *peşte* şi neutrul *cleşcuţe* < *cleşte*.

Următoarele sînt formate cu *-uluţ*, neutre : *cornuluţ*, *spiculuţ*; masculine : *bădiuluţ*, *cucuIuţ*, *frăţiuluţ*, *neniuluţ*, *păruluţ*, *puiuluţ*, *tătuluţ* şi cu *-uruţ* adjectivul *micuruţ*.

IV. După cum se ştie, sufixele diminutivale nu schimbă categoria gramaticală a temelor cu care intră în combinaţie, de la substantive se derivă substantive, de acelaşi gen cu tema, de la adjective tot adjective. Dintre formaţiile cu *-uţ*, *-uţă* se abat de la această regulă o serie de derivate. Acest fapt poate fi explicat în parte, pentru derivatele care numesc plante, prin sensul lor diminutival redus, datorită căruia legătura dintre derivat şi temă este mai slabă. Mai menţionăm că, raportat la totalul derivatelor, numărul acestor formaţii este neglijabil şi că mai toate sînt regionalisme, cu o circulaţie foarte restrînsă.

1. Substantive feminine :

A. a) de la substantive neutre :

ciocuţă (cioc mic) < *cioc*; *cornuţă* (plantă) < *corn*; *inuţă* (plantă) < *in*; *omătuţe* (două specii de ghiocei) < *omăt*; *ovăzcuţă* (plantă) < *ovăz*; *stălăjuţă* < *stălaj*;

b) de la substantive masculine :

cerbăluţă (plantă) < *cerb*; *cosăcuţă* < *cosac*; *clenuţă* < *clean*;

---

[29] Cf. J. Byck et A. Graur, *De l'influence du pluriel sur le singulier des noms en roumain*, în BL I (1933), p. 30.

[30] Cf. S. Puşcariu, *Études de linguistique roumaine*, Cluj, 1937, p. 298.

[31] Cf. Al. Graur, *Etimologii*, p. 42.

[32] Cf. S. Puşcariu, *Études*, p. 298.

[33] Menţionăm că tema *pesc-* este prezentă şi în derivatele *pescar* şi *pescui*.

Scanned with OKEN Scanner

pipiriguță (plantă) < *pipirig; spinuță* (plantă) < *spin.*
B. de la verbe:
vindecuță (plantă) < *vindeca.*
2. Substantive neutre:
A. de la substantive feminine:
chituț „mănunchi" < *chită; folcuț* < *foale.*
B. de la interjecţii:
liuliuț „leagăn" < *liu-liu*, „interjecţie alintătoare folosită în cîntecele de leagăn".

Deoarece există şi interjecţia diminutivată *liuliuț, liuliuța, liuliuță*, explicarea apariţiei substantivului în discuţie prin substantivarea interjecţiei diminutivate este la fel de îndreptăţită.

3. Substantive masculine:
A. de la substantive feminine:
broscuț < *broască*. Este posibil ca acest cuvînt să fie format de la femininul *broscuță*.
rotuț „specie de porumbel" < *roată.*
B. de la verbe: *Lăpăduț* (nume de cîine) < *lepăda.*
4. Adjective de la substantive:
benguț „ciudat, rău" < *benga, găzduț* „cu dare de mînă" < *gazdă.*
5. Adverbe:
A. de la substantive neutre:
pupuț „pe vine" este derivat pe cale indirectă din substantivul *pup*. Probabil că acest derivat, atestat fără citat la TEAHA, reprezintă folosirea adverbială a substantivului diminutivat. Substantivul *pup* e folosit şi el cu această valoare în expresia *a sta pup*, acest sens fiind derivat din cel de „gheb" al aceluiaşi cuvînt.
B. de la interjecţii:
ietucuța „chiar acum" < *iatăcă.*
6. Interjecţii de la verbe:
aleguț „în lături"; „gata, destul" < *alege*

Cele mai numeroase derivate de la teme de altă categorie gramaticală sînt substantive feminine. Ele au fost atrase la feminin fiindcă femininele constituie categoria cea mai bogată a derivatelor cu acest sufix, mult mai bogată decît toate celelalte luate împreună şi, în cazul special al numelor de plante, a contribuit faptul că în general numele de plante sînt mai mult feminine.

Pe lîngă cele discutate anterior, există derivate care au cîte două forme, anume de masculin şi de feminin sau de neutru şi de feminin. Nu ne referim la cele care sînt formate de la două teme, un substantiv masculin şi femininul corespunzător, fiecare cu alt sens ca: *finuț, finuță* < *fin, fină; juncuț, juncuță* < *junc, juncă; mîndruț, mîndruță* < *mîndru, mîndră; pruncuț, pruncuță* < *prunc, pruncă* etc., nici la cele a căror temă prezintă şi ea două variante, unele de acelaşi gen, altele de genuri diferite, dar

Scanned with OKEN Scanner

un singur sens ca : *bădicuț, bădicuță* < *bădic, bădică* ; *bărdăcuț, bărdăcuță* < *bardac, bardacă* ; *bîtuț, bîtuță* < *bît, bîtă* ; *desăguț, desăguță* < *desag, desagă* ; *peticuț, peticuță* < *petic, petică* etc., ci la cele formate de la o singură temă.

Următoarele sînt masculine și feminine :

a) formate de la o temă masculină :

berbecuț, berbecuță < *berbec* ;

b) de la temă feminină :

cătănuț, cătănuță < *cătană, leicuț, leicuță* < *leică*.

Nu toate aceste derivate au luat naștere în același mod.

Femininul a fost format de la masculin în cazul lui *berbecuț* care, pe lîngă sensul de bază de diminutiv al lui *berbec*, numește și o pasăre, sitărușul. La acest sens s-a creat un feminin, *berbecuță*, pentru femela păsării.

În următoarele, masculinul a fost format de la feminin. *Cătănuț* reprezintă trecerea la forma masculină a lui *cătănuță* care, deși numește o persoană de sex masculin, este un substantiv feminin. De la femininul *leicuță*, care în fostul județ Constanța are sensul de „titlu pe care și-l dau între ele cumnatele mai mici", s-a format în aceeași regiune masculinul *leicuț*, „titlu pe care și-l dau între ei cumnații mai mici".

Derivatele *neicuț, neicuță* ; *tăicuț, tăicuță* cu toate că au două forme, una specifică femininelor și alta masculinelor, sînt în ambele cazuri substantive masculine (ca și *bădicuț, bădicuță*). Ele sînt formate de la teme masculine cu terminație caracteristică femininelor, *neică, taică*, de aceea derivatul normal este în *-uță*, iar cel în *-uț* reprezintă trecerea lui la forma masculină, în conformitate cu sensul lui.

Trebuie să amintim aici și situația asemănătoare a perechii *vlăduț, vlăduță*. *Vlăduț* „poreclă pentru un om prost" < *Vlad* a primit terminația feminină și a devenit *vlăduță*, păstrîndu-și genul primitiv, masculin, deoarece poreclele feminine au în română o valoare peiorativă mai accentuată[34].

Neutre și feminine :

De la teme neutre : *cocuț, cocuță* „pîinișoară" < *coc* ; *degetăruț, degetăruță* (plante erbacee) < *degetar* ; *firuț* (diminutivul lui *fir*), *firuță* (numele a patru plante) < *fir* ; *pîrăuț* (diminutivul lui *pîrîu*), *pîrăuță* (nume de plantă, nume de capră) < *pîrîu*.

Nu am făcut distincție între derivatele la care crearea celei de a doua forme corespunde apariției unui nou sens față de temă ca la *berbecuț, berbecuță* și cele la care a doua formă nu este decît o variantă lexicală, ca la *cocuț, cocuță*, deoarece din punctul de vedere al formației se găsesc pe același plan.

Aparent în aceeași situație sînt derivatele *căruț* și *căruță* < *car*. Cel dintîi este derivat normal, al doilea este format de la o temă de alt gen.

Căruță a fost explicat în mod diferit de cercetători [35]. TDRG trimite la lat. *carrus* și compară cu it. *carrozza*, DA îl derivă din *car*, CADE din lat. *'carrucea*, acad. Al. Graur[36] consideră că e refăcut de la pluralul lui

[34] Cf. J. Byck, *Le féminin péjoratif*, în BL I (1933), p. 109, cf. și I. Iordan, *Vlăduța'mamei*, în BL XI (1943), p. 33–46.

[35] Cf. pentru întreaga discuție Acad. Al. Graur, *Etimologii românești*, p. 70.

[36] Id. *ib.*

căruț. Cuvîntul există în aceeași formă în bulgară [37] și în ucraineană [38]. Cercetătorii români cred că el este împrumutat în aceste limbi din română, dar Dicționarul Academiei Bulgare consideră că în limba bulgară provine din italiană [39]. Pentru limba română situația cred că se complică și mai mult prin faptul că cel mai vechi derivat românesc presupus a fi format cu *-uț* este tocmai *căruță*, atestat în Psaltirea Hurmuzachi. În celelalte psaltiri cu care poate fi comparată PSALT. HUR. cuvîntul nu mai apare în textul respectiv : *Acește pre cărrțe* [кърρцѣ] *și aceia pre cai*. PSALT. HUR. 15^b/13, *în roate* PSALT., *cotigile* DOSOFTEI, PS., *cară* BIBLIA (1688). [*Unii se bizuiesc pe carele de război, alții în caii lor, dar noi ne bizuim în numele Dumnezeului nostru*. B(1938)] ; *Cărrțeei dzeului întunrearecu de întureace miile se adunră*. PSALT. HUR. 56^a/9 ; *roata zeului* PSALT., *carul* CORESI, EV., *carîta* DOSOFTEI, PS. *carul* BIBLIA (1688). [*Carele lui Dumnezeu se numără cu mii de mii*. B (1938)].

Atestările de pînă acum pentru *căruț* sînt mult mai noi.

V. Temele de la care sînt formate derivatele acestui sufix au origine foarte variată : latină, slavă, turcă, maghiară, comună cu albaneza, greacă, germană, franceză, italiană, țigănească, onomatopeică.

Mai ales temele substantivelor prezintă o mare varietate ca origine, dat fiind și numărul mare al derivatelor.

Sufixul se atașează de preferință la teme formate din cuvinte vechi sau intrate relativ mai de mult în limbă, mai ales la termeni familiari.

Raportat la numărul total al derivatelor pe părți de vorbire, temele se grupează după origine astfel :

	Temele substantivelor	Temele adjectivelor	Temele altor părți de vorbire
latine	33%	64%	50%
slave	28%	23%	7%
maghiare	8%	4%	7%
turcești	6%		7%
grecești	3%		7%
comune cu albaneza	2%	1%	
franceze	3%		
germane	2%		
italienești	1%		
de origine multiplă	2%		7%
necunoscută	11%	6%	7%
onomatopeică	1%	1%	7%
țigănească		1%	

[37] Al. Graur, *Etimologii românești*, p. 70.

[38] Cf. Acad. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, V. *Limbile vecine*, București, 1966, p. 118, 124, 125.

[39] Българска Академия на науките ; *Речник на съвременния български книжовен език*, Tom I, Sofia, 1955, s.v.

Scanned with OKEN Scanner

Se observă o mare diferenţă de proporţii între temele de origine latină ale substantivelor şi cele ale adjectivelor. Ea credem că se explică, în ultimă analiză, prin caracterul regional al derivatelor acestui sufix şi prin natura mai abstractă a adjectivelor în comparaţie cu a substantivelor. Majoritatea derivatelor sînt regionale; dintre acestea o bună parte au ca temă cuvinte împrumutate, care şi ele circulă numai în regiunile respective. Aceste teme formate din împrumuturi sînt mai ales substantive, nume de obiecte şi nu adjective, deoarece numele de obiecte se împrumută cu mai multă uşurinţă decît numele însuşirilor, care sînt mai abstracte.

În cadrul temelor slave un număr destul de mare aparţin limbii ucrainene, deoarece sufixul este productiv în partea de nord a ţării noastre, unde circulă astfel de cuvinte ca regionalisme.

VI. Valoarea fundamentală a derivatelor cu *-uţ*, *-uţă* este cea diminutivală.

A. S u b s t a n t i v e l e formate cu acest sufix sînt diminutive propriu-zise şi false diminutive (nume de obiecte asemănătoare cu primitivul, nume de dansuri, de plante şi de animale, toponimice).

1. D i m i n u t i v e l e p r o p r i u - z i s e numesc obiecte de dimensiuni mai reduse decît cele numite de temă. Diminutivarea se poate raporta la toate dimensiunile privitoare la forma unui obiect (mărime, lungime, lăţime, grosime), la cele temporale (durată, vîrstă), la cele abstracte sau morale (valoare, importanţă etc.). Cînd se referă la fiinţe, diminutivele numesc uneori fiinţe mai tinere [40], acestea fiind, în mod normal, şi mai mici. Ele sînt şi epitete pentru oameni şi onomastice.

De cele mai multe ori valoarea diminutivală a acestor derivate este însoţită de cea afectivă, vorbitorul exprimîndu-şi în acelaşi timp şi simpatia faţă de obiectele mai mici, ori mai delicate, la care se referă, sau mila, compasiunea cînd micimea este semnul degradării sau al denaturării lor. La unele derivate nuanţa afectivă este preponderentă. Desigur că cele două nuanţe nu sînt obligatorii pentru toate derivatele acestui sufix şi în toate împrejurările. Acelaşi cuvînt poate avea într-un context numai valoare diminutivală, obiectivă, în alt context numai valoarea afectivă şi în al treilea ambele valori. Mai frecvent se folosesc aceste derivate cu ambele valori. Mai rar, valoarea lor diminutivală este însoţită de o nuanţă afectivă depreciativă sau de o nuanţă ironică. Nuanţa depreciativă apare cînd diminutivarea se referă la valoarea sau calitatea obiectelor.

În continuare prezentăm exemple din fiecare categorie.

a) Derivate cu valoare diminutivală obiectivă:

α) Nume de lucruri: *bănuţ*, *bisericuţă*, *broscuţă*, *cămăşuţă*, *căsuţă*, *cerdăcuţ*, *ceşcuţă*, *cheiuţă*, *colăcuţ*, *colibuţă*, *covriguţ*, *cutiuţă*, *danteluţă* „dantelă îngustă", *dunguţă* „dungă subţire", *farfuriuţă*, *feliuţă*, *gărduţ*, *glăsuţ* „glas slab", *jigăniuţă*, *juguţ*, *linguruţă*, *mărgeluţă*, *mărginuţă*, *nuieluţă*, *ouţ*, *păcătuţ* „păcat mai puţin grav", *păhăruţ*, *pălmuţă*, *pernuţă*, *periuţă*, *pescuţ*,

---

[40] Cf. S. Puşcariu, *Études*, p. 305.

pîrîuț, plăcuță, prînzuț, punguță, săniuță, sărmăluță, sticluță, șănțuț, șoseluță, „drumeag îngust printre ogoare", *ulceluță, vănuță, vărguță.*

β) Ființe tinere: *biboluț* „vițel de bivol". TEAHA, 201; *crăiuț; fătuță; fiuț; măgăruț* „pui de măgar" ALRM SN I h 190; *mrenuță; pruncuț; slujnicuță.*

Derivatul *nevăstuță* are și sensul de „nevastă de curînd măritată"[41].

γ) Plante tinere: *lozuță* (< *loză* „salcie"): *Apucă muchia puțin la deal pîn supt coastă la brazi prin lozuțe* (a. 1630). ȘTEFANELLI, D. C. 3.

În unele exemple diminutivele de acest fel apar în construcții cu caracter pleonastic[42]. Ele sînt însoțite de o determinare adjectivală, asemenea cuvintelor nediminutivate, menită să sublinieze micimea obiectului. *Un bordeuț mic.* DOSOFTEI, V. S. 11. *Neşte desăguți mici* (a. 1716). BUL. COM. IST. II 212. *Făcliuțe mititele.* SBIERA, P. 316. *Mica jigăniuță.* CANTEMIR, IST. 31. *Scoicuțele mici.* PAMFILE, I. C. 97. *O țîr de șetruță.* RETEGANUL, P. II 78. *Mescleuț mic* = pensulă. ALRM II/I h 405/284. *Un pătuț mic.* SAHIA, URSS 135. *Scăunuțul ei cel mic.* CĂTANĂ, P. B. II 4.

b) Diminutive cu valoare afectivă dezmierdătoare: *colbuț: Decît noră mîne-ta, Mai bine eu că m-oi fa Tăt colbuțu vîntului.* ȚIPLEA, P. P. 26; *doruț: Mi-i jele, doamne, jele, De doruțu mîndrei mele.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 305; *funduț: Furai calul turcului Din funduțul grajdului.* RETEGANUL, TR. 32; *gînduț: Nu te bată altu rău, Făr', mîndruț, gînduțu mneu.* ȚIPLEA, P. P. 50; *lucruț: Să ducă vestea-n țară Ce lucruț Gruia lucrară.* T. PAPAHAGI, M. 107; *lumuță: Nu-i blăstăm de la măicuță Da-i blăstăm de la drăguță De-oareunde din lumuță.* ȚIPLEA, P. P. 55; *lăptuț: Nu-i lăptuț la mulsoare.* TEODORESCU, P. P. 511; *mortuț: Obraz roşu ca ruja La mortuț e ca tina. Mînuri albe ca spuma La mortuț îs ca ceara.* ȚIPLEA, P. P. 18; *nemuț: Copii mici în legănuț, Nu știi cine li-i nemuț.* ȘEZ. II 80; *nănășuță: Să vă fie ... lunuța nănășuța.* POMPILIU, B. 33; *pluguț: Rămîne casa săracă Cu pluguțul prin obor.* HODOȘ, P. P. 220; *portuț: Să-mi cernesc eu portuțu Că m-o lăsat drăguțu.* DOINE, 294; *puteruță: Cînd te văd seara pe stele Toată puteruța-mi piere.* RETEGANUL, TR. 108; *trebuță: Dragile mamii mînuțe Cum n-or mai face trebuțe.* MARIAN, I. 321; *tîrguț: La tîrguț la Sîn Mihai, Să nu-mi faceți mie bai.* T. PAPAHAGI, M. 81; *urmuță: Mă-i vedea undeva, ori pe mine Ori urmuța și ț-a rupe inimuța.* ȘEZ. II 56; *vinuț: Eu te beau, vinuț, de bun, Tu mă faci pe min'nebun.* DOINE, 264; *vituță: Loc și vituțe am de la Dzeu.* RETEGANUL, P. V 58; *vremuță:* [Florile] *Cînd o fi vremuța bună Le-a purta puiu-n cunună, Cînd a fi vremuța ră Le-a purta puiu-n cură.* ȘEZ. I 15. Observăm că cele mai multe dintre diminutivele de acest fel apar în versuri populare.

Aceeași valoare o au toate derivatele de la nume de rudenie; observăm totodată că mai toate substantivele nume de rudenie se diminutivează, ceea ce se explică prin relațiile afectuoase care există între cei înrudiți. Exemple: *băbăcuță, bărbătuț, bunicuț, bunicuță, ficuță, finuță, fiuț, frățiuț, frățiuluț, găicuță, leicuță, măicuță, mămucuță, mămuluță, mămuță, neicuță,*

---

[41] Asemenea lui *însurăței*, cf. S. Pușcariu, *Études*, p. 305.
[42] Id. *ib.*, p. 308.

nenecuţă, neniucuţ, neniuluţ, nenuţ, nepoţuţ, socruluţă, soruţă, tăicuţ, tătucuţă, tătuluţ, tătuţă, unchiuţ, văruţă.

Aceste cuvinte sînt folosite şi ca termeni de adresare, ceea ce constituie o explicaţie în plus a valorii lor afective, deoarece observăm că şi alte cuvinte cînd sînt folosite la vocativ se diminutivează. Nota afectivă a diminutivelor cu această funcţie este subliniată în citatele care urmează prin faptul că ele însoţesc cuvîntul nederivat: *Boule, bouţul meu.* SBIERA, P. 189; *Bradule, brăduţule, Ce-ţi este, drăguţule?* MARIAN, I. 105; *Domnule, domnuţu meu, Să te ţînă Dumnezeu.* DENSUSIANU, Ţ. H. 177; *Plopule, plopuţule, Ce te legeni făr-de vînt?* ŞEZ. IV 223. *Şoimule, şoimuţ uşor, Fă-te roată sus în zbor.* ACSANDRI, P. P. 172.

În categoria termenilor de adresare amintim şi pronumele *mătăluţă*, mult folosit cu valoare afectivă.

Nota afectivă mîngîietoare a termenilor de adresare este cîteodată exagerată, adăugîndu-i-se o nuanţă de linguşire [43], menită să atragă bunăvoinţa celui căruia i se adresează, ca în exemplul: *Cîţiva danci perpeliţi miorlăiau în jurul boierului cu mînile întinse: Măria voastră, măriuţele voastre, sărutăm dreapta.* SADOVEANU, in „Sămănătorul", III, 601, ap. Puşcariu *lucr. cit.*, p. 310.

Folosirea diminutivului precedat de cuvîntul nederivat şi apariţia lui în construcţii pleonastice ca cele citate anterior nu este caracteristică numai derivatelor formate cu acest sufix, ci şi altor diminutive.

Valoarea afectivă este evidentă la derivatele de la teme diminutivale, formaţiile cu *-uţ* neavînd o valoare obiectivă diferită de a temei, ca în exemplele: *bădicuţ, biciuşcuţă, bîticuţă, bucăţicuţă, burticuţă, cordicuţă, lelicuţă, mămicuţă, mămucuţă, mărgicuţă, pielcăluţă, podişoruţ, purcicuţă, tătucuţă, ţîricuţă, vălicuţă, vâlcicuţă.*

Valoarea afectivă a unor derivate este probată de faptul că şi tema lor numeşte obiecte de dimensiuni reduse, care nu sînt imaginabile sau cel puţin vorbitorul nu şi le imaginează ca fiind mai mici, cînd foloseşte diminutivul. Să se compare, de exemplu, valoarea derivatului şi a temei *aşchiuţă — aşchie, ţîruţă — ţîră, firuţ — fir* în următoarele citate: *Strînge nişte aşchiuţă de aprins focul.* MAT. DIALECT. I 157; *Vorbii o ţîruţă nemţeşte.* ALEXICI, L. P. 231; *Firuţ de aţă.* TEAHA, 224.

c) Derivate cu valoare diminutivală şi afectivă:

α) Cu nuanţă afectivă dezmierdătoare: *biciuţ*: *I-a dat încă şi-un biciuţ, Carele-avea în vîrvuţ O litră de argintuţ.* MARIAN, la GCR II 294; *colinduţă*: *Colinduţa nu-i mai multă, Să trăia'cine-o ascultă, Colinduţa-i atîta-re, Cine-o ascultă să trăia-re.* T. PAPAHAGI, M. 76; *deluţ*: *Cucuruz de pe deluţ, Ce eşti, bade-aşa mîndruţ?* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 404; *făguţ*: *La făguţu din cărare zace-un voinic de lungoare.* ŞEZ. II 214; *pelerinuţă*: *Merge ghemuită sub pelerinuţa veche.* CAZIMIR, GR. 131; *plăcintuţă*: *Plăcintuţe numai cu lapte şi cu ouă frămîntate.* MARIAN, NA. 139; *vălcicuţă*: *Într-o vălcicuţă Fierbe-o oală cu chisăliţă* (Furnicarul). GOROVEI, C. 167; *vănuţă*: *Ia moaşa o vănuţă sau o covăţică numită altmintrelea şi albie.* MARIAN, NA. 82;

[43] Cf. Puşcariu, *Études*, p. 310.

viţuţă: *Au văzut numai viţuţe cu totul mărunte şi degenerate*. CODRU-DRĂGUŞANU, C. 187.

β) Cu nuanţă afectivă depreciativă: *brişcuţă*: *Că-i era chiar ruşine să scoată un cuţitaş copilăresc, o brişcuţă... de doi criţari*. RETEGANUL, P. IV 73; *dăscăluţ* cf. LM; *licheluţă*; *luscuţă* „monedă de douăzeci de bani" < *luscă* „pleavă", *revistuţă* cf. I. IORDAN[44]; *puicuţă* „femeie depravată" cf. B. PH. XI–XII, 473; *revistuţă* cf. I. IORDAN[45], *tinicheluţă*„ decoraţie". *Merit nu tinicheluţe... ci o pedeapsă mai grea decît ştreangul*. C. PETRESCU, Î. II 58.

În unele dintre acestea ca: *licheluţă*, *tinicheluţă*, sufixul diminutival atenuează sensul negativ al temei.

d) Cum este de aşteptat, valoarea predominantă a epitetelor este cea afectivă, dar le discutăm separat deoarece modul în care s-au format este diferit de la un derivat la altul. La aceste cuvinte între derivat şi temă nu există decît rareori raportul diminutival obişnuit, ca în *burduluţă* „fetiţă durdulie" < *burdule* „epitet pentru un om gras" şi în compusul *mîniuţă* — *Guţă* „copil supărat" < *mînie* + *Guţă*. În celelalte exemple valoarea diminutivală obiectivă nu se mai percepe, de ex.: *durducuţă* „femeie tînără, grasă, frumoasă şi veselă" < *durdă*, „femeie de statură mică". În derivatul *lindinuţă* „calificativ drăgăstos dat copiilor mici" < *lindină*, diminutivul modifică total sensul temei, dar diminutivarea nu se raportează la noţiunea obiectivă, ci are exclusiv rol afectiv[46]. Derivatul *fîşticuţă* „persoană scundă şi vioaie" MAT. DIALECT. I 256 < *fîştic* „obiect mic şi fără importanţă" este rezultatul unei transpuneri metaforice. *Tărtăcuţă* „fiinţă mică şi bondoacă" este probabil o metaforă de la fructul cu acelaşi nume şi nu o formaţie independentă de la *tărtacă*. Menţionăm tot aici porecla *vlăduţă* „om prost, nerod" (*Era la toate vlăduţă*. GORJAN, H. I 48) creat de la un nume propriu (vezi p. 149).

e) În ce priveşte antroponimicele, întîlnim formaţii cu acest sufix de la prenume feminine şi masculine[47] ca: *Anuţa*, *Catincuţa*, *Ilenuţa*, *Măgduţa*, *Măriuţa*, *Olguţa*, *Stăncuţa*, *Dănuţ*, *Ionuţ*, *Mitruţ*, *Petruţ*, *Tudoruţ*, *Vlăduţ*; *Iorguţu*, *Răduţu*; *Angheluţă*, *Costicuţă*, *Goguţă*, *Nicuţă*, *Păvăluţă*. Unele ca *Brăduţ*[48], *Crenguţa*[49] probabil provin din nume comune diminutivate. Toate aceste diminutive au valoare afectivă.

Numele de familie întîlnite formate cu acest sufix provin din prenume diminutivate ca *Angheluţă*, *Avrămuţă*, *Petruţ*, *Răduţ* sau din adjective substantivizate ca *Băluţă*.

f) Găsim şi nume de animale diminutivate: *Boienuţ* < *Boian*. Acestea au de asemenea valoare afectivă.

---

[44] *Stilistica limbii române*, Bucureşti, 1944, p. 182.
[45] *Ib.*
[46] Situaţia a fost explicată de acad. I. Iordan, *lucr. cit.*, p. 188–189, în legătură cu *purceluş*.
[47] Acad. Al. Graur, *Nume de persoane*, p. 66.
[48] Id., *ib.* p. 53.
[49] Id.

2. F a l s e l e d i m i n u t i v e create cu *-uț* fac parte din categoria celor care nu respectă concordanța dintre forma diminutivală și conținutul semantic, în raport cu tema de la care sînt formate [50]. Între sensul diminutivului și al temei nu există un raport de diminuare sau, chiar dacă există, el este secundar, neesențial. În mod frecvent este înlocuit cu unul de asemănare. Dar fiindcă asemănarea aceasta este adesea vagă sau subiectivă, sau se referă la o singură trăsătură a obiectelor, ea nu este evidentă, nici perceptibilă pentru toți vorbitorii. Aceste împrejurări determină slăbirea treptată a legăturii dintre temă și derivat, ajungînd pînă la pierderea oricărei motivări.

Derivatele din această categorie denumesc plante, animale, sînt nume de animale, nume de lucruri, nume de dansuri populare, toponimice. Cele mai numeroase sînt numele de plante, dar deoarece la numele de lucruri ideea de diminutiv este mai evidentă, începem prezentarea cu acestea din urmă :

a) Nume de lucruri :

Substantive feminine : *bisericuță* „felie de pîine pe care fetele așază cîte o sarma, o bucată de carne etc. la nuntă și o dau iubiților". LEXIC REG. 11, „gașcă" ; *bucelută* „cioc de lampă" ; *catifeluță* „fir de catifea brodat, panglică de catifea" ; *căsuță* „partea mai bulbucată a inelului în care e prinsă piatra" ; *cociorbuță* „fiecare dintre cele două dispozitive asemănătoare cu capătul cociorbei care înlocuiesc scripeții la războiul de țesut cînd se țese în mai multe ițe" GLOSAR REG. 26 ; *crăcuță* „motiv ornamental pe cojoace, făcut din trei crenguțe cu cîte o floare în vîrf" ; *crenguță* „fiecare dintre cele două brațe ale ochelarilor" ; *deruță* (pentru *ghieruță*) „cîrcei la vița de vie" ; *drujincuță* „limbă de pămînt" (< *drujincă* „felie de pîine, de caș") ; *fălcuță* „brațele prăjinei cu care se împreună inima carului" ; *furcuță* „furculiță, tacîm", „crestătură la vîrful urechii oilor", „una dintre părțile care alcătuiesc copita calului", „sîrmă îndoită, crestată la vîrf, ce intră în alcătuirea undiței" ; *găinuță* „boabe de porumb puse pe cuptor care nu s-au prefăcut în floricele" ; *luleuță* „păhărel din care se bea țuică" ; *muzicuță* „mic instrument muzical de suflat", „camerton", „unitate de măsură egală cu un sfert de litru" ; *năfrămuță* „batistă", *năfrămuță de grumaz*, „cravată" ; *periuță* „partea păroasă a piciorului albinei" ; *pernuță* „formație în formă de săculeț sau pungușoară existentă la genunchii, unghiile sau labele unor animale, pentru a le ușura mersul" ; *puicuță* cf. găinuță ; *spencuță* „măsură de capacitate mai mică de 15 litri" (< *spenc* „coșarcă") ; *spumuță* „smîntînă", GLOSAR REG. 64 ; *strunguță* „un fel de dantelă la cămașă" ; *tînjeluță* „piesă atașată printr-un cui în partea dinainte a tînjalei" ; *umbreluță* „organ de care își leagă semințele unele plante" ; *unghiuță* „numele unei unelte de fierărie" ; *veriguță* „cununiță de nuiele pe care și-o împletesc fetele la Sf. Vasile" ; *zăbăluță* „lănțișor care unește brațele zăbalei" ; *zăluță* „cusătură în formă de lănțișor pe ie sau catrință" ;

[50] Cf. D. Bîrsan, *False diminutive*, în SMFC III, p. 89.

zgărduță „panglică întinsă sub frînghia ce leagă coarnele furcii (de tors), pe care sînt cusute fire de mărgăritare mărunte".

Substantive neutre: *căruț* „parte a fierăstrăului", „roabă"; *cîrliguț* „aluat copt în formă de cîrlig"; *doguț* „fund de lemn"; *lemnuț* „chibrit"; *măcăuț* „chibrit", „lemnuș la suveică"; *măiuț* „nume dat mai multor părți ale războiului de țesut", „unealtă cu care se bate brînza ca să se îndese în putină", „lopățică cu care se bate cînepa"; *mijlocuț* „dantelă cu care se împreună două fîșii de pînză pentru a alcătui o față de masă sau de pernă"; *noduț* „osul rotund și proeminent care unește laba piciorului cu partea de jos a femurului", TEAHA, 246; *ouț* „cocoloș de mămăligă"; *păiuț* „chibrit"; *săcuț* „față de pernă".

Substantive masculine: *bănuț* „germenele oului fecundat"; *folcăluț* „burduf în care se păstra sau se transporta brînza sau untul"; *moșuț* „matahală de paie în formă de om pe care o pun flăcăii în poarta fetelor în noaptea de Sf. Vasile".

b) Nume de plante:

Substantive feminine: *amărăluță, americuță, bășicuță, buruienuță, cafeluță, candeluță, cerbăluță, cornuță, crăcuță, cușmuță, dafinuță, duminecuță, făcliuță, feliuță*[51], *fereguță, firfiricuță, firuță, frînghiuță, găinuță, ierbăluță, ierbuță, inuță, lușcuță, mărgeluță, miruță, năgăruță, nemțoicuță, omătuțe, ovăzcuță, panglicuță, părăluță, păscuță, piedicuță, pipărcuță, piperuță, pipiriguță, pisicuță, pitărcuță, ploscuță, popelcuță, primărăruță, rotuță, rujuță, rușcuță, săbiuță, sămcuță, săscuță, scînteiuță, spinuță, stăncuță, steluță, tărtăcuță, urzicuță, văcuță, vindecuță*;

Substantive masculine: *bănuț, boțuț, crăiuț, măcuț, pescuț, pipiriguț*;

Substantive neutre: *cășuț, degetăruț, mălăuț, păhăruț*.

Numele de plante apar și în compuse ca: *brîncuța-voinicului, bunduța-vîntului, cămășuța-Domnului, măciucuță-de-baltă*. La baza acestora se găsește o metaforă în care sensul diminutival al derivatului este evident.

c) Nume de animale

α) nume comune:

Substantive feminine: *burticuță* „boarță"; *forfecuță-roșie* „pasăre cu penele cărămizii"; *găinuță* „corlă", „pasăre sălbatică care vara are pene împestrițate cu puncte albe și iarna e albă"; *gîzuță* „albină"; *lipovăncuță* „sticlete"; *măriuță* „nevăstuică", „zvîrlugă"; *mieluță* „buburuză"; *mîțuță* „nevăstuică" TEAHA, 243; *muscuță* „vierme de cireașă"; *ochenuță* „boarță"; *plăticuță* „behliță"; *ploscuță* „ploșniță"; *sardeluță* „specie de sardea"; *scînteuță* „licurici"; *stăncuță* „cioară"; *steluță* „licurici"; *țărăncuță* „specie de libelulă".

Substantive masculine: *berbecuț* „becațină, sităruș"; *căluț* „numele mai multor insecte din familia lăcustelor"; *crăiuț* „pește mic de rîu, negru pe spate", MAT. DIALECT. I 168; *moșuț* „ciocîrlan", „albină mare, bondar"; *porcuț* „porcușor"; *porumbuț* „porumbel"; *rotuț* „specie de porumbel nedefinit de aproape".

---

[51] DA s.v. consideră că, deoarece această plantă se numește și *feligă*, e posibil ca *feliuță* să fi apărut prin schimb de sufix, datorit etimologiei populare.

β) nume proprii : *Crenguţa* [52], „nume de oaie", *Mercuţa* [53] „nume de oaie" (< *miercuri*) ; *Pănuţa* „nume de oaie" (< *pană* „floare") ; *Steluţa* „nume de oaie" ; *Tigruţa* „nume de pisică" [54] ; *Ţărăncuţa* „nume dat unei iepe negre" ; *Corbuţ* „nume de cîine de vînătoare" ; *Lăpăduţ* „nume de cîine".

d) Nume de dansuri

Substantive feminine : *dunăriuţă; evreicuţă; mocăncuţă; muzicuţă; ofticuţă; oltencuţă; opincuţă; pestelcuţă; stăncuţă; ungurencuţă; urzicuţă; vasilcuţă; vlăsencuţă.*

Substantiv masculin : *moşneguţ.*

e) Toponimice

Toponimicele create cu acest sufix sînt nume de localităţi, de munţi, de rîuri. Majoritatea au ca temă toponimice aflate prin apropiere, numai cîteva sînt formate de la nume comune, ca *Bolduţ* < *bold*, *Răiuţul* < *rai* [55].
Localităţi : *Bîrsăuţa* < *Bîrsău*, *Cehăluţ* < *Cehal*, *Roşiuţa* < *Roşia*.
Rîuri : *Petiuţa*, pîrîu care izvorăşte din *Petia*, *Rîşcuţa*, afluent al pîrîului *Rîşca*, *Sălăuţa* pîrîu în apropiere de *Salva*.
Munţi : *Bălescuţul*, munte care se ramifică din muntele *Bălescu*.

B. Derivatele adjectivale cu *-uţ*, *-uţă* au toate o pronunţată valoare afectivă. În acelaşi timp, pot avea valoare diminutivală propriu-zisă, exprimînd însuşirea în proporţii mai reduse. Ca nuanţe derivate din valoarea iniţială diminutivală ele arată aproximaţia, asemănarea cu primitivul sau o nuanţă a acestuia. În unele cazuri ele exprimă acelaşi grad al însuşirii ca tema sau chiar un grad superior. Substantivate, sînt nume de plante, de animale, de dansuri. Valoarea afectivă a derivatelor adjectivale contribuie la modificarea înţelesului lor de la un context la altul. Nuanţele dezvoltate din ideea pur diminutivală se explică şi prin calitatea adjectivelor de a exprima însuşiri şi nu obiecte şi prin relaţiile de natură diferită care există în mod obiectiv, sau pe care le stabilesc vorbitorii, între însuşiri şi obiecte.

1. Adjective propriu-zise (inclusiv cele folosite adverbial sau substantivate în context) :

a) Derivate exclusiv cu valoare afectivă : *albuţ : Albuţă ca lebăda.* MARIAN, O. II 358 ; *drăguţ : Drăguţii mei frăţiori.* CREANGĂ, P. 25 ; *stînguţa : Săracul bădiţa, Unde-o fi, unde-o-nsera. Pe-a cui mînă s-o culca. Da, pe-a lui, pe stînguţa.* FOLC. TRANSILV. II 226.

b) Derivate cu valoare diminutivală obiectivă : *acruţ : Era un vin acruţ pe care-l preţui puţin.* SADOVEANU, Z. C. 44 ; *călduţ : Apă călduţă.* CALENDARIU (1814), 176 ; *grosuţ : Semifluid (grosuţ sau pe giumătate curgător)* (a. 1849), la URSU, T. 276 ; *micuţ : Pîn-aveam şi eu drăguţă, îmi părea noaptea micuţă.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 163 ; *mititeluţ : Osman era un*

[52] Cf. Gr. Brîncuş, *Nume date animalelor domestice*, în LR, XVI (1967), p. 174–175.
[53] Id. *ib.*
[54] Id. *ib.*
[55] Toate datele sînt culese din I. Iordan, *Toponimia românească*, p. 448–461.

Scanned with OKEN Scanner

om mititeluț. GRAIUL, I 435; *scurtuț: Am citit un manuscript scurtuț a unuia.* MAIOR, IST. 48/8; *tînăruț: Romanii l-au poreclit Augustulus, pentru că era tinăruț.* ȘINCAI, HR. I 91/6.

c) Cu valoare de aproximație sînt folosite și următoarele diminutive: *molcuț: S-amestecă miez de pîine cu vin și cu pelin verde tăiat mărunt. Se întinde molcuț pe o cîrpă, apoi se leagă la sclintitură.* GRIGORIU-RIGO, M. P. I 164; *răruț: Un săculeț . . . de pînză de cînepă, răruț țesută.* PAMFILE, I. C. 33.

d) Asemănarea cu primitivul sau o nuanță a acestuia este exprimată în formații ca: *bălănuț: Lătăușul . . . e de coloare bălănuță, cu picioarele covrigite pe de o parte.* MARIAN, INS. 309; *mieriuț* „albăstrui": *Le-am cumpărat copiilor niște haine mieriuțe.* MAT. DIALECT. I 181.

e) Multe dintre diminutivele formate de la teme care exprimă însușiri referitoare la oameni pot să redea un grad al însușirii egal cu al temei. Diminutivarea are aici rolul de a evita adjectivul nederivat, a cărui folosire poate fi considerată nedelicată cînd însușirile pe care le exprimă sînt negative și de a dezmierda, cînd însușirile sînt pozitive. De exemplu, *hîduț, nătînguț, slutuț* nu au, în genere, sensul de mai puțin hîd, nătîng, slut, deși îl pot avea și pe acesta, nici *blînduț* de mai puțin blînd.

Citatele care urmează ilustrează această categorie: *blînduț: Din gură-oi grăi blînduț Și mi-oi prinde un drăguț.* MÎNDRESCU, L. P. 62; *plinuț: Plecă fuguța în grădină, mișcîndu-și greu trupul plinuț.* MIHALE, O. 501; *sărăcuț: Era sărăcuț, săracul de el, încît cîteodată, ba de cele mai multe ori, trăia tot cu noduri fripte învăluite în răbdări prăjite.* RETEGANUL, P. I 59.

f) Apropiate ca valoare de cele anterioare sînt diminutivele adjectivale precedate de adjectivul nederivat. Împreună, cele două adjective formează o construcție cu valoare de superlativ, ca în exemplele: *Și-au rupt cojocul bun-bunuț.* SBIERA, P. 9; *Chilia era goală -goluță.* RETEGANUL, P. II 5; *Înainte* [mînăștergurile] *se făceau tot cu flori, cu pui mînăștergura-ntreagă-întreguță.* CONV. LIT. XXIV 1064 ap. Pușcariu, *Études*, 312; *Îmbrăcat într-un cojoc nou-nouț.* SBIERA, P. 9; *Trei perechi de desagi plini-plinuți cu galbini de aur.* RETEGANUL, P. IV 20.

2. Adjective substantivate total:

Numele de plante și de animale provin din diminutive adjectivale care arată asemănarea sau din diminutive cu valoare pur afectivă.

a) Nume de plante: *amăruță, gălbenuț* (burete comestibil), *măricuță* (burete comestibil), *negruță, roșiuțe* (varietate de prune).

b) Nume de animale:

α) nume comune: *roșiuță* „roșioară".

β) nume proprii: *Băluța*[56] „nume de oaie", *Mîndruța*[57] „nume de vacă", *Negruța*[58], „nume de vacă și de pisică".

c) Nume de dans: *murguța.*

---

[56] Cf. Gr. Brîncuș, *lucr. cit.*
[57] Id., *ib.*
[58] Id. *ib.*

Scanned with OKEN Scanner

C. Valoarea diminutivelor de la cuvinte care aparțin altor părți de vorbire decît substantivul și adjectivul este mai ales afectivă.

Adverbele, relativ mai numeroase decît celelalte derivate grupate aici, au valorile adjectivelor [59].

Ele au valoare diminutivală obiectivă și afectivă în derivatele: *abicluța*, *cătineluț*, *mereuț*, *olecuța*:

A îmbla ori a lucra . . . mereuț. H. XVIII 175; *Îl luă cu binișorul și-l mai domoli olecuță.* ISPIRESCU, L. 121.

Mereuț (< *mereu* „fără grabă, domol") apare repetat cu valoare de superlativ: *Să sui Tîndală în lemn, mereuț-mereuț, și băgă mîna pe su pasăre să-i fure un ou.* ALEXICI, L. P. 241.

Derivatul *pupuț* are valoare afectivă. Sensul lui este identic cu al temei de la care e format: *a sta pupuț* = *a sta pup* „a sta ghemuit". *Ietucuța* „chiar acum, de-abia" LEXIC REG. 14 și *degebuța* (*Degebuța vii pe la mine.* PAMFILE, C. 44 ap. PASCU, S. 158) par a avea tot valoare afectivă.

Același lucru se poate spune și despre pronumele *mătăluță*, menționat la discuția despre valori ale substantivelor, numeralul *două* cf. BL VI (1938), p. 191, interjecțiile *gîriuță* „interjecție cu care se cheamă gîștele" (< *gîri-gîri*), *liuliuță*, *liuliuța* „interjecții alintătoare în cîntecele de leagăn" (< *liu-liu*) și derivatul *aleguț* < *alege*, o formație cu valoare de interjecție cu sensul „în lături" cf. DA și „gata, destul". Cf. LR XII (1963), nr. 5, p. 332.

Derivatul verbal *roguță*, semnalat de B. Cazacu[60], are de asemenea valoare afectivă: *Dar dă pușca la mine, mă roguță matale, dă-mi-o mie.* C. MANOLACHE, Sfînta Dreptate, p. 253, ap. Cazacu, *loc. cit.* La fel și *culcuța*, folosit de adulți cînd se adresează copiilor, în expresia *mergi culcuța* = fă nani.

VII. Sufixul *-uț*, *-uță* este productiv în limba română. Productivitatea lui se dovedește nu numai prin numărul de derivate pe care le formează, ci și prin numărul mare de categorii de teme de diferite origini, intrate în diferite epoci, la care se atașează. Derivatele acestui sufix diminutival sînt foarte numeroase în limba română (peste o mie de substantive), dar, după cum au observat cercetătorii, ele au o arie de răspîndire mai redusă, bine delimitată [61]. S-a arătat că ele sînt foarte răspîndite în graiurile din vestul și nord-vestul țării, unde se folosesc aproape în mod exclusiv [62]. Cercetările efectuate pe baza materialului cuprins în ALR au dus la concluzia că din 124 de derivate înregistrate cu acest sufix 101 apar în Transilvania și Banat și 25 în celelalte regiuni ale țării[63]. Frecvența

---

[59] Cf. I. Iordan, *Stilistica*, p. 191.

[60] Cf. B. Cazacu, *Despre unele forme verbale cu sufixe diminutivale*, în SCL I (1950), nr. 1, p. 91.

[61] Iordan, *Stilistica*, p. 175.

[62] Cf. Vladimir Drimba, *Influențe românești în graiul maghiar din Valea Crișului Negru*, în FD I (1958), p. 113–122.

[63] Cf. Valeriu Rusu, *În legătură cu derivarea cu sufixe în dacoromână*, în FD IV (1962), p. 257–268.

lor deosebită în Transilvania a făcut ca sufixul să fie adoptat, în forma de feminin, în graiul maghiarilor din Valea Crişului Negru[64].

Cercetările acestea, bazate pe materialul oferit de ALR, corelate cu datele puse la dispoziţie de culegerile de texte populare şi de literatură cultă, ne permit să alcătuim o imagine mai completă a frecvenţei şi a ariei de răspîndire a acestor diminutive. Concluzia care se impune este că ele sînt cunoscute în toate regiunile ţării, dar nu în aceeaşi măsură. În Oltenia, Muntenia, Dobrogea sînt întîlnite mult mai rar, dar existenţa lor în toponimie arată că sînt prezente şi aici. Întîlnim toponimice ca *Bălescuţul*, munte lîngă Gilort, *Brezuţa*, rîu lîngă Cîmpulung, *Roşiuţa* localitate în Mehedinţi, *Urzicuţa*, localitate în Dolj. În Banat, Moldova şi Transilvania de vest şi de nord-vest sînt foarte răspîndite.

Cu toate că cercetările de pînă acum au semnalat numai situaţia din limba actuală şi că pentru limba veche datele pe care le deţinem sînt prea sărace pentru a permite stabilirea unor concluzii ferme, se pare că această repartiţie regională continuă o stare de lucruri existentă în limba veche. Cel mai vechi derivat atestat pînă astăzi, *căruţă*, apare într-un text din nord, Psaltirea Hurmuzachi. Apoi sînt atestate în texte muntene derivatele *păhăruţ* la Coresi, *căsuţă* în Îndreptarea legii. Ultimul derivat este atesta, şi în Moldova, la Dosoftei, la care mai întîlnim *bordeuţ*, *cescuţ*, *gărduţ*, *grădinuţă*, *vrăbiuţă*. În continuare numărul derivatelor se înmulţeşte, dar sînt atestate numai în scrieri din Moldova, Transilvania şi Banat (la Neculce, Cantemir, Anonymus Caransebesiensis, Lexiconul Marsilian, Molnar, Ţichindeal, Maior, Şincai, Budai-Deleanu) şi în documente din aceste regiuni cuprinse în diverse colecţii. În secolul al XIX-lea apar în număr foarte mare în regiunile amintite, mai puţin în Muntenia, dar aceasta nu e un indiciu că sufixul a devenit mai productiv în această epocă, ci numai că înmulţirea numărului de texte tipărite a prilejuit înregistrarea derivatelor lui. E greu de presupus, de exemplu, că de la Dosoftei pînă la Negruzzi derivatul *grădinuţă* nu a fost folosit, deoarece lipsesc atestări intermediare. În secolul nostru numărul acestor diminutive este mare, sufixul este productiv, dar, după cum am văzut, derivatele lui au un marcat caracter regional. Unele au pătruns în limba literară, prin intermediul scriitorilor din aceste regiuni, ca Eminescu, Negruzzi, Alecsandri, Creangă, Slavici, Sadoveanu, Teodoreanu, Agîrbiceanu. Cercetarea derivatelor care au pătruns în limba literară ne arată că ele continuă să fie folosite mai ales de scriitorii moldoveni şi transilvăneni, mai puţin de munteni, care preferă, acolo unde există, diminutive cu alte sufixe. Repartiţia regională a acestor derivate se poate observa şi în funcţie de originea temelor şi de valorile lor. Spre exemplu, majoritatea derivatelor de la teme maghiare sînt din Transilvania, a celor de la teme de origine turcă, greacă sau franceză din Moldova şi Muntenia. În ce priveşte valorile, diminutivele propriu-zise sînt folosite în Transilvania, Moldova şi Banat,

[64] Cf. Vladimir Drimba, *loc. cit.*

în timp ce în celelalte regiuni sînt mai frecvente falsele diminutive, nume de plante, de animale etc. În ultimele regiuni amintite situația se explică prin preferința vorbitorilor de aici pentru alte sufixe la formarea diminutivelor propriu-zise.

În concluzie, *-uț*, *-uță* este un sufix diminutival vechi în limba română, folosit mai ales la derivarea substantivelor feminine. El a fost și este productiv într-o anumită regiune a țării, anume în partea de nord, de nord-vest și de vest, mai puțin în restul ei. Deși are un marcat caracter regional este foarte viu în limbă.

SUFIXE MOȚIONALE PENTRU FORMAREA MASCULINULUI

DE

ELEONORA POPA

1. În stadiul actual al limbii române există cîteva posibilități de a exprima deosebirile de sex la oameni și la animale:

a) așa-numita *heteronimie*, care constă în folosirea unor perechi de cuvinte din radicale diferite, cuvinte în general moștenite, mai rar împrumutate:

bărbat — femeie, frate — soră, ginere — noră;
cerb — ciută, cocoș — găină, cotoi — pisică;

b) perechi de cuvinte care au la bază același radical, formate prin moțiune pe teren românesc sau moștenite din latină (*căprior — căprioară* < lat. *capreolus — capreola*, *socru — soacră* < lat. *socrus — socra*);

c) folosirea la animale a numelui generic în tovărășia unor termeni ca: *bărbătuș*, *mascul* (pentru masculin), *femeiușcă*, *femelă* (pentru feminin). Față de limba literară, limbajul popular cunoaște și un alt tip de determinare. De ex.: *țap de căprioară* (ALR SN III h 682), *cocoș de ciocănitoare* (ALR SN III h 705/353), *cocoș de prepeliță* (ALR SN III h 708) etc. pentru desemnarea masculinului; *găină de cocostîrc* (ALR SN III h 698/574), *buhă de huhurez* (ALR SN III h 714/95) pentru desemnarea femininului. Acest ultim procedeu, folosind o exprimare analitică, este mai puțin economic pentru vorbirea curentă și, de aceea, mai puțin uzitat.

Procedeul de bază, moțiunea, continuatoare a unor stări de lucruri din latină, cunoaște în limba română două modalități de derivare:

— formațiile cu sufixe

— formațiile regresive [1].

În cercetarea de față am avut în vedere numai cazurile de derivare cu sufixe a substantivelor masculine de la feminine. Materialul a fost selectat pe baza dicționarelor curente (DA, DA ms., CADE, TDRG, DLRG, DM, DLR), a unor glosare regionale și culegeri de folclor recente etc.

[1] Vezi Th. Hristea, *Moțiunea regresivă în limba română*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti*, București, 1965, p. 385–388.

Scanned with OKEN Scanner

Parcurgerea acestui material permite o primă observație de ordin general. Substantivele masculine formate prin moțiune sînt mult mai numeroase în vorbirea populară și familiară decît în limba literară. Faptul poate fi explicat, pe de o parte, prin prezența în cadrul moțiunii masculinelor a unor categorii de cuvinte care prezintă pentru vorbitorul limbii populare un mai mare interes de ordin economic și practic : nume de animale, de păsări, de insecte. Pe de altă parte, astfel de formații oferă conciziune și expresivitate spre deosebire de formațiile analitice.

În felul acesta s-ar părea că însuși procedeul moțiunii este mai frecvent în aspectul popular și familiar al limbii. Această părere poate fi susținută și de o observație asupra moțiunii substantivelor feminine. Alături de categoriile întîlnite la masculin, moțiunea substantivelor feminine mai are în vedere o categorie, bogat ilustrată, cea a numelor de ocupații și profesiuni. Foarte frecvente în perioada postbelică, asemenea formații au început în ultimii ani să-și restrîngă circulația în limba literară. În locul lor se extinde folosirea masculinului-nume generic, care, însoțit de un termen de adresare sau de un determinant, nu poate crea confuzii [2]. Pentru limbajul popular și familiar însă, procedeul continuă să rămînă productiv. Corelînd această observație cu cea referitoare la moțiunea substantivelor masculine, consider că procedeul este mai frecvent în limbajul popular și familiar și, în același timp, mai caracteristic pentru aceste aspecte ale limbii.

2. Materialul selectat cuprinde un număr de cuvinte relativ redus, 126 de cazuri de derivare a substantivelor masculine de la feminine, cu ajutorul a 10 sufixe.

Faptul nu se datorește neproductivității procedeului, ci este urmarea unei situații obiective în limbă : numele generic are de obicei formă masculină.

Substantivele în discuție fac parte din cîteva clase semantice denumind : persoane (mai ales grade de rudenie), ființe imaginare, mamifere, păsări, insecte.

Este interesant de urmărit bogăția procedeului în cadrul acestor clase. Cea mai numeroasă este clasa numelor de păsări, care cuprinde 81 de cazuri din totalul de 126. Situația este explicabilă pentru limba română, dată fiind frecvența numelor de păsări în formă feminină, însuși numele generic *pasăre* fiind un feminin. Totodată, în cadrul acestei clase semantice, privită în ansamblu, sinonimia regională și populară este mai bogată decît în cadrul celorlalte clase. Consecințele acestui fapt se fac simțite și în materialul cercetat, în care am întîlnit numeroase cazuri de sinonime care au constituit baza de plecare a unor derivate moționale masculine. Cîteva exemple : *bibilică — pircă, coțofană — țarcă, curcă — tutcă — trușcă, gaiță — zaică, ghionoaie — verdalie, potîrniche — găinușă — fuglă, vrabie — țigană — curmată — pasăre.*

[2] Vezi Gramatica Academiei, ed. a II-a, vol. al II-lea, p. 507.

În cazul numelor de mamifere am întîlnit o singură situație similară, unde este vorba, de fapt, de același radical: *maimuță — moimă — momiță — măimucă*.

3. Moțiunea substantivelor masculine nu dispune de o marcă proprie de realizare, ci folosește sufixe cu valori multiple [3]. Din punctul de vedere al valorii lor fundamentale, acestea se încadrează în cîteva categorii:

a) sufixe augmentative: *-oi*, *-an*, *ău*;
b) sufixe diminutivale: *-el*, *-ior*, *-aș*;
c) sufixe cu valoare dublă, de augmentativ și de diminutiv [4]: *-ete*, *-oc* (*-og*);
d) sufixe cu valoare de nume de agent: *-ar*, *-tor*.

Surprinde numărul relativ mare al sufixelor diminutivale care intervin în moțiunea substantivelor masculine. Prezența sufixelor diminutivale alături de cele augmentative și relațiile dintre ele au fost explicate de Florica Dimitrescu, în planul general al limbii, ca o urmare a faptului că „pentru vorbitorul obișnuit diminutivele și augmentativele alcătuiesc împreună un singur sistem de punere în relief a expresiei" [5]. Folosirea sufixelor augmentative și diminutivale în derivarea substantivelor masculine de la feminine poate fi justificată, așadar, de valoarea lor afectivă.

Mai dificil de explicat este prezența sufixului *-ar*, a cărui valoare de bază este formarea numelor de agent. Ar fi posibilă în acest caz analogia cu sufixul *-aș*, care formează și diminutive, și nume de agent (de ex.: *fluieraș* „diminutiv al lui *fluier*" și „cîntăreț din fluier"). Se pare că intervine și în selectarea sufixului *-ar* criteriul valorii afective.

În ceea ce privește prezența sufixului *-tor*, acesta își găsește rațiunea în formarea numelui generic — nume de agent și interesează mai puțin în discuția de față.

Aparent, rolul hotărîtor în moțiunea substantivelor masculine nu-l dețin sufixele augmentative (numărul acestora fiind egal cu cel al sufixelor diminutivale). În realitate însă, datorită productivității sufixelor augmentative, numărul cuvintelor formate cu ajutorul lor întrece cu mult pe cele formate cu sufixe diminutivale.

---

[3] Originea sufixelor folosite în derivarea substantivelor masculine de la feminine interesează în mai mică măsură, dat fiind faptul că moțiunea nu dispune în acest caz de sufixe proprii, ci folosește sufixe caracteristice altor categorii de derivare, despre care s-a discutat în diferite ocazii, la locul și la momentul potrivit. Vezi Densusianu, HLR, I, p. 250; G. Pascu, *Sufixele românești*, București, 1916; S. Pușcariu, *Die rumänischen Diminutivsuffixe*, în JAHRESBERICHT, VIII (1902), p. 86 ș.u.; Martin Hiecke, *Die Neubildung der rumänischen Tiernamen*, în JAHRESBERICHT, XII (1906), p. 151 ș.u.; Al. Graur, *Nom d'agent et adjectif en roumain*, Paris, 1929, p. 66 ș.u.; I. Iordan, *Limba română contemporană*, ed. a II-a, București, 1956, p. 308—311; Ecaterina Ionașcu, *Sufixele -ar și -aș la numele de agent*, în SMFC II, p. 93; Elena Ciobanu, *Categoriile semantice create de sufixul -ar în limba română*, în SMFC III, p. 144 etc.

[4] Pentru problema sufixelor de acest tip, vezi Florica Dimitrescu, *Note asupra relațiilor dintre diminutive și augmentative*, în *Omagiu Iordan*, p. 241—253.

[5] Vezi *lucr. cit.*, p. 225.

Pe baza materialului cercetat, situaţia se prezintă, cifric, în felul următor:

Augmentative	Diminutive	Valoare dublă	Nume de agent
-oi -an -ău 84 11 3	*-el -aş -ior* 6 1 1	*-ele -oc* 3 2	*-ar -tor* 13 2
Total: 98	Total: 8	Total: 5	Total: 15

Categoria de sufixe cel mai bine reprezentată este, prin urmare, categoria augmentativelor (98 din totalul de 126 de atestări), fapt care intră în corelaţie cu situaţia moţiunii din cadrul substantivelor feminine, unde cel mai frecvent folosite sînt sufixele diminutivale.

Cu ajutorul acestor categorii de sufixe, moţiunea substantivelor masculine se poate realiza, pornind de la feminin, pe trei căi:

1. derivarea propriu-zisă, prin adăugarea sufixului moţional masculin la tema feminină:

albină + *-oi* > *albinoi*;
buhă + *-ar* > *buhar*;
mierlă + *-an* > *mierlan*;
moimă + *-oc* > *moimoc*;
ţigană + *-el* > *ţigănel*;
vulpe + *-ău* > *vulpău*[6];

2. substituirea de sufixe:

bibilică > ***bibiloi***;
ciocîrlie > ***ciocîrloi***;
ciocîrlie > ***ciocîrlan***;
cucuvea > ***cucuvoi***;
gonotiftiriţă > ***gonotiftiroi***;
nevăstuică > ***nevăstoi***;
tăptălagă > ***tăptălog***;
tuptileacă > ***tuptiloi***;
turturea > ***turturaş***;

3. folosirea formei de masculin a aceluiaşi sufix: *-oi/-oaie*, *-tor/-toare*, *-el/-ea*, *-ău/-aie*:

ghionoaie > ***ghionoi***;
ciocănitoare > ***ciocănitor***;
rîndunea > ***rîndunel***;
bucălaie > ***bucălău***.

În selectarea materialului, cazurile de substituire de sufix, precum şi cele care folosesc forme de gen ale aceluiaşi sufix sînt susceptibile de interpretări diferite.

[6] Uneori sufixele moţionale de masculin se ataşează la o formă de feminin sufixată: *rîndunică* + *-oi* > *rîndunicoi*, *pirchiţă* + *-oi* > *pirchiţoi*, *găinuşă* + *-oi* > *găinuşoi*.

a) În unele situații este uneori mai dificil de stabilit sensul derivării, dacă masculinul s-a format de la feminin sau invers (de ex. : *bucălaie — bucălău*, *bibilică — bibiloi*, *ciocîrlie — ciocîrloi*, *ghionoaie — ghionoi*). Dificultatea constă în stabilirea numelui generic și își găsește explicația în faptul că forma feminină nu este caracteristică în limba română pentru numele generic. În asemenea situații, criteriul de bază este frecvența formei feminine ca nume generic și, uneori, etimologia.

b) Cînd există și o formă nesufixată de masculin, derivatele prin moțiune ar putea fi interpretate uneori ca diminutive sau augmentative ale acesteia. Astfel se poate considera : *cintezoi* < *cintez*, *găinușoi* < *găinuș*, *moșoi* < *moș*, *pitpălăcoi* < *pitpălac*, *presuroi* < *presur*, *țigănel* < *țigan*, *văduvoi* < *văduv*. Indiciul cel mai sigur este, în astfel de situații, prezența în același context a derivatului în tovărășia femininului — nume generic (sau în tovărășia femininului interpretat ca nume generic), desemnînd o pereche (ca în cazul răspunsurilor la anchete dialectale sau ca în cazul descîntecelor). Astfel am putut preciza că, pentru anumite regiuni, *cintezoi* nu este augmentativ al lui *cintez*, ci derivat moțional al lui *cinteză* în localitățile în care acesta din urmă este interpretat ca nume generic (SUFL. OLT. I (1927), 153, ALR SN III h 704). Într-o situație asemănătoare se află : *găinușoi* < *găinușă* „potîrniche" (ALR SN III h 710/414), *moșoi* < *moașă* (MAT. DIALECT. I 213), *pitpălăcoi* < *pitpălacă* (ALR SN III h 708), *presuroi* < *presură* (SUFL. OLT. I (1927), 153).

Posibilități de confuzie prezintă și derivatele cu sufixul *-ar*. Existența în clasa numelor de păsări și animale a unor nume de agent derivate cu sufixul *-ar* (de ex. : *albinar*, *prepelicar*) poate produce dificultăți în stabilirea sensului și etimologiei unor derivate ca : *buhar* < *buhă*, *furnicar* < *furnică*, *pliscar* < *pliscă*, *potîrnicar* < *potîrnică*. În astfel de cazuri, ca și în situația amintită mai sus, numai contextul este edificator.

c) O ultimă dificultate întîmpinată în selectarea materialului a constituit-o posibilitatea interpretării unui termen generic ca derivat moțional. Această posibilitate de confuzie este favorizată de faptul că forma feminină este mai puțin caracteristică numelui generic. În lucrarea lui Mihai C. Băcescu *Păsările în nomenclatura și viața poporului român*, București, 1961, am întîlnit cîteva situații de acest gen. Ex. : *șorliță* și *șorlițar* „gaie" (p. 218), *turlie* și *turloi* „culic" (p. 166). Datorită însă faptului că perechile de cuvinte amintite nu se întîlnesc în aceeași regiune, trebuie admis că nu este vorba de perechi de derivate, ci de cuvinte independente, folosite fiecare ca nume generic în regiunea respectivă.

4. P r o d u c t i v i t a t e a procedeului poate fi urmărită din trei puncte de vedere, pornindu-se de la :

a) calea de realizare (alăturarea sufixului masculin la tema feminină, schimbarea de sufix sau folosirea formelor de gen ale aceluiași sufix) ;

b) elementele concrete de realizare ;

c) diferitele aspecte ale limbii.

Scanned with OKEN Scanner

a) În funcție de calea de realizare a moțiunii, productivitatea cea mai mare se întîlnește în cadrul derivării propriu-zise, celelalte două modalități realizînd fiecare un număr de derivate ce nu depășesc 10% din total.

b) Sufixele folosite sînt, în general, productive și foarte productive. În cadrul valorii moționale diversele categorii de sufixe își mențin, în general, productivitatea din cadrul valorilor de bază.

Între sufixele augmentative, cele mai productive, se distinge sufixul *-oi*, care apare la două treimi din totalul atestărilor.

Dintre sufixele diminutivale, mai puțin productive, sufixul *-el* este cel mai frecvent folosit.

Prezintă interes și productivitatea sufixului *-ar*, care formează mai multe derivate decît cele trei sufixe diminutivale la un loc.

De asemenea, se observă o tendință de specializare pentru moțiune a unor sufixe. Mai pregnantă este situația lui *-oi/-oaie*, care realizează adeseori formații în paralel cu alte perechi de sufixe sau cu termenul generic. De ex.:

ursitoi/ursitoaie < *ursitor/ursitoare* (prin schimbare de sufix; ALRM I/I h 239);
huhurezoi/huhurezoaie < *huhurez* (ALR SN III h 714/260).

Mi se par interesante, pentru această tendință, cazurile, mai rare, de folosire a sufixului moțional *-oi/-oaie* în formarea unor substantive desemnînd perechi pornindu-se de la părți de vorbire care nu cunosc moțiunea. De ex.:

sperioi — *sperioaie* (într-un descîntec) „nume dat unui duh rău" (GR.S. VI (1934), 147); cf. *speria*.

O ultimă dovadă a acestei specializări o constituie însuși faptul că sufixul *-oi* poate apărea și singur, derivînd masculine de la un feminin nesufixat. De ex.: *cioroi* < *cioară*, *maimuțoi* < *maimuță*, *rățoi* < *rață*, *vulpoi* < *vulpe*.

c) În cadrul diverselor aspecte ale limbii, productivitatea sufixelor moționale este, de asemenea, diferită. Din totalul de 126 de atestări, DM înregistrează doar 24, iar DLRC 17 cuvinte [7].

Marea majoritate a substantivelor masculine formate prin moțiune o constituie, prin urmare, elementele regionale, populare și familiare, fapt care ne permite să considerăm că moțiunea masculinelor este un procedeu specific limbajului popular și familiar.

În ceea ce privește repartizarea teritorială a acestor formații moționale, se remarcă o masare evidentă în partea de vest și de nord a țării, cuprinzînd Oltenia, Banatul, Transilvania și nordul Moldovei. (Vezi și indicele de la sfîrșitul lucrării.)

Procedeul apare foarte frecvent în descîntece [8], unde creatorul popular invocă, în diferite scopuri, nume de viețăți sau de ființe imaginare cu perechile lor. În acest sens, mi se pare interesant un *Descîntec de mîncă-*

---

[7] Vezi și lista de cuvinte de la sfîrșitul lucrării.
[8] Vezi O. Densusianu, *Limba descîntecelor*, în GR. S. VI (1934), p. 75 ș.u.

Scanned with OKEN Scanner

tură din Vîlcea [9], din care transcriu perechile de cuvinte care interesează moțiunea substantivelor masculine : *albină — albinoi, barză — bărzoi, cinteză — cintezoi, cioară — cioroi, cîță — cîțoi, coțofană — coțofănoi, curcă — curcan, furnigă — furnigoi, gaiță — găițoi, gîscă — gîscan, ghioroaie — ghioroi, mierlă — mierloi, nevăstuică — nevăstoi, pondiliche — pondilichioi, potîrniche — potîrnichioi, presură — presuroi, pupăză — pupăzoi, șindilică — șindiloi, verdalie — verdeloi, veveriță — veverițoi, viespe — viespoi, vulpe — vulpoi.* În asemenea situații, derivarea poate fi forțată de necesitățile momentului și este mai greu de precizat cînd e vorba de o realitate a limbii și cînd de o formație întîmplătoare.

Și mai puțin sigure sînt derivatele de la nume de ființe imaginare din descîntece :

mamorniță — mamornițoi (MAT. FOLK. 549) ;
samcă — samcoi (TEODORESCU, P.P. 390) ;
samcă — sîmcar (GR.S. VI (1934), 108) ;
saporniță — sapornoi (PĂSCULESCU, L. P. 375).

Important rămîne însă faptul că procedeul este productiv, chiar foarte productiv în aceste aspecte ale limbii.

O dovadă în plus a productivității procedeului o constituie și faptul că un număr relativ mare din cuvintele cercetate au numeroase variante regionale, pe care nu le-am mai adus însă în discuție. De ex. : *buhnă/buvnă, cinteză/cintiță, țarcă/sarcă* etc.

5. În ceea ce privește c o n c u r e n ț a sufixelor moționale, materialul cercetat oferă cîteva cazuri de formații paralele din aceeași temă cu sufixe diferite. Sufixul *-oi* are cele mai numeroase posibilități de a intra în concurență cu celelalte sufixe :

-oi/-an (*broscoi — broscan, ciocîrloi — ciocîrlan, tutcoi — tutcan*) ;
-oi/-ar (*bărzoi — bărzar, buhoi — buhar, potîrnicoi — potîrnicar, samcoi — sîmcar, văduvoi — văduvar*) ;
-oi/ -an, -ar, -ete (*mierloi — mierlan — mierlar — mierlete*) ;
-oi/-an, -ău (*vulpoi — vulpan — vulpău*) ;
-oi/-el (*potîrnichioi — potîrnichel*) ;
-oi/-el, -aș (*turturoi — turturel — turturaș*) ;
-oi/-ior, -ete (*vrăbioi — vrăbior — vrăbiete*) ;
-oi/-oc (*-og*) (*moimoi — moimoc, tuptiloi — tăptălog*) ;
-oi/-tor (*privighetoi — privighetor*).

6. La numele de persoană specializarea semantică este, în unele cazuri, mai pronunțată. De ex. :

boresar „tînăr însurat" < *boreasă* „soție, nevastă",
(ALR I/II h 269/343, 345).

Această specializare semantică aduce uneori și o nouă valoare stilistică, un plus de expresivitate care se adaugă la cea conferită de însăși valoarea de bază a sufixelor folosite. De ex. :

nevăstoi „tînăr însurat" < *nevastă* (ALR I/II h 269/109, 290, 350, V. SCURTU, T. I. 185) ;

[9] SUFL. OLT. I (1927), p. 153—154.

băbar „nume de batjocură sau dat în glumă bărbaţilor în legătură cu vîrsta" < *babă* (DA, V. SCURTU, T. I. 18, 98).

7. Un număr de 17 formaţii moţionale, dintre cele care au constituit obiectul acestei lucrări, sînt folosite şi onomastic, ca nume de familie. Depistarea acestora s-a făcut cu ajutorul *Dicţionarului onomastic românesc* de N. A. Constantinescu şi al *Listei abonaţilor la serviciul telefonic din Bucureşti* (1966). În cazul numelor proprii, dificultăţile întîlnite în selectarea formaţiilor moţionale — nume comune se accentuează, datorită lipsei criteriului de verificare, contextul.

Aria de răspîndire a acestora, în cazurile în care am putut-o stabili cu ajutorul dicţionarului onomastic menţionat, se suprapune, în general, cu cea a numelor comune corespunzătoare, considerate ca punct de plecare[10].

Majoritatea numelor proprii formate pe această cale au la bază nume de păsări (13 din 17 derivate), aşa cum era de aşteptat de altfel, avînd în vedere ponderea lor în cazul numelor comune. (Ex.: *Ciocîrlan*, *Cioroi(u)*, *Mierlar(u)*, *Răţoi(u)*, *Turturoiu* etc.) Alături de acest tip, am întîlnit două nume proprii care au la bază un nume de animal (*Vulpoiu*, *Vulpan*) şi două pornind de la nume comune de persoane (*Mătuşoiu*, *Moşoiu*).

Sînt folosite cu preponderenţă sufixele cu valoarea de bază de augmentativ, derivînd 16 cazuri din totalul de 17 cu ajutorul a două sufixe: *-oi* (12 derivate) şi *-an* (4 derivate). Într-un singur caz am întîlnit un cuvînt derivat cu ajutorul sufixului *-ar*, a cărui valoare de bază constă în formarea numelor de agent. Se remarcă faptul că sufixele menţionate s-au dovedit a fi cele mai productive în formarea prin moţiune a numelor comune.

8. Alături de această categorie de nume proprii care au la bază nume comune formate prin moţiune şi care au fost folosite iniţial ca supranume, mai există o categorie de nume de familie în *-oiu* pe care acad. Al. Graur[11] le consideră ca refăcute, în marea lor majoritate, din cele feminine în *-oaia*. Este situaţia specială cînd numele mamei, deşi derivat din cel al tatălui, trece asupra copiilor, numele ei fiind, din anumite cauze, mai prezent în mintea vorbitorilor (de obicei cînd este vorba de o femeie văduvă). De ex.:

Vlădoaia = soţia lui *Vlad*,

Vlădoiu = fiul *Vlădoaiei*.

În asemenea situaţii, pe lîngă necesitatea identificării copiilor după numele părinţilor (după numele mamei în cazul de faţă), acţionează şi necesitatea unei distincţii de gen, de care m-am ocupat mai sus.

În ceea ce priveşte repartizarea teritorială a numelor în *-oiu*, se observă frecvenţa lor în Oltenia şi în vestul Munteniei (*Filipoiu*, *Mitroiu*, *Oproiu*, *Stănoiu*, *Vlădoiu*), în timp ce în alte regiuni se folosesc derivatele feminine în *-oaia* păstrate la nominativ (*Ioaniţoaia* în Transilvania) sau puse la

---

[10] În indicele de cuvinte de la sfîrşitul lucrării am atras atenţia asupra cazurilor de formaţii moţionale folosite şi onomastic.

[11] *Nume de persoane*, Bucureşti, 1965, p. 127–134.

Scanned with OKEN Scanner

genitiv (*Agrigoroaici* în Moldova). Se remarcă, așadar, gruparea derivatelor moționale — nume proprii în sud-vestul țării, regiune care se suprapune parțial cu cea stabilită în cazul numelor comune.

Acest procedeu de derivare a numelor de familie cu ajutorul moțiunii este relativ productiv în mediul rural. Acad. Al. Graur consideră însă că în ultima vreme numele de acest tip încep să fie evitate, fiind simțite mai puțin distinse, poate și din cauza asemănării lor formale cu augmentativele.

O dovadă a productivității procedeului o constituie și faptul că se pot obține derivate și de la alte tipuri de radicale pentru feminin decît cele menționate :

— feminine derivate de la diminutive masculine, care dau formații de felul lui : *Băditoiu*, *Andrițoiu*, *Răduțoiu* etc. ;

— feminine derivate de la nume comune sau devenite porecle : *Codoaia* (derivat de la *Coadă*) formează la rîndul său pe *Codoiu* ;

— feminine nesufixate : *Marta* > *Mărtoiu*, *Ruxanda* > *Ruxăndoiu*. Mai puțin sigure sînt : *Floarea* > *Floroiu*, *Rada* > *Rădoiu*, *Safta* > *Săftoiu*.

9. În privința numelor de botez masculine formate prin moțiune de la feminin, acad. Al. Graur citează, ca sigură, doar situația lui *Viorel* < *Viorica* prin schimbare de sufix, probabil după modelul *Ionel*/*Ionica*.

10. În concluzie :

— Procedeul formării substantivelor masculine de la feminine cu ajutorul sufixelor moționale este mai slab reprezentat decît moțiunea femininelor, datorită faptului că numele generice feminine, care ar putea constitui baza de derivare, sînt relativ rare.

— Moțiunea substantivelor masculine se produce în cadrul cîtorva clase semantice, denumind : persoane (mai ales grade de rudenie), ființe imaginare, animale, păsări, insecte.

— Productivitatea procedeului este mult mai mare în aspectul popular și familiar al limbii, ceea ce ne-a permis să considerăm moțiunea subtantivelor masculine ca o caracteristică a limbajului popular și familiar.

— Moțiunea substantivelor masculine se realizează cu ajutorul unor sufixe cu valori multiple (augmentative, diminutive, sufixe cu valoare dublă de augmentativ și de diminutiv, sufixe care formează nume de agent), în cadrul cărora intervin adesea nuanțe afective. Acest fapt explică, pe de o parte, conciziunea și expresivitatea pe care o oferă procedeul, iar pe de altă parte, justifică frecvența moțiunii substantivelor masculine în aspectele menționate ale limbii.

INDICE DE CUVINTE

a) Derivate cu sufixul *-oi*

1. *albinoi* < *albină.* SUFL. OLT. I (1927), 153 (într-un descîntec).
2. *babițoi* < *babiță.* GR. S. VI (1934), 138 (într-un descîntec).

Scanned with OKEN Scanner

3. *bărzoi* < *barză*. STANCU, D. 224, DLRC, DM, TEODORESCU, P. P. 199, SUFL. OLT. I (1927), 154, ALR SN III h 694/130, 157, 172, 192, 605, 682, 705, 723, 762, 784, 791, 812, 848, 872, 885, 899, 928, 987.
4. *bibiloi* < *bibilică*. (Prin Munt.) DLRC, DM, H IX 493.
5. *broscoi* < *broască*. ANON. CAR., I. GOLESCU, la ZANNE, P. I 339, TOPÎRCEANU, B. 47, DLRC, DM, MARIAN, SA. 83.
6. *bufnițoi* < *bufniță*. (Prin Munt., prin Ban. și prin Mold.) SĂM. II (1903), 443, ALR SN III h 712/29, 414, 514, 520, 612, 762, 848, 881, 899, 987.
7. *buhnoi* < *buhnă*. (Prin Mold.) ALR SN III h 712/537, 605.
8. *buhoi* < *buhă*. (Prin Transilv. și prin Ban.) BĂCESCU, PĂS. 40, ALR SN III h 712/27, 64, 102, 130, 157, 172, 235, 250, 253, 262, 574; atestat și onomastic DO.
9. *buhușoi* < *buhă* [+suf. -*uș*]. (Prin Transilv.) ALR SN III h 712/228.
10. *bulioi* < *bulie* „bufniță". (Prin Munt.) ALR SN III h 712/784.
11. *cărăgățoi* < *caragață* „coțofană". (Prin Mold. și prin Dobr.) ALR SN III h 692/605, 682, 687.
12. *cintezoi* < *cinteză*. (Prin Transilv., prin Ban. și prin Munt., în localitățile în care nu s-a înregistrat *cintez*) SUFL. OLT. I (1927), 153, ALR SN III h 704/27, 29, 64, 76, 130, 182, 272, 334, 728, 762, 812, 848, 886.
13. *ciocîrloi* <*ciocîrlie*. (Reg.) JAHRESBERICHT XII (1906), 152, MARIAN, O. I, 334.
14. *ciocoi* < *cioacă*, *ceucă* „specie de cioară. (Învechit) POLIZU, V.
15. *ciorcușoi* < *ciorcușă* „coțofană". (Prin Ban.) ALR SN III h 692/47.
16. *cioroi* < *cioară* ANON. CAR., MARIAN, O. II, 26, GOROVEI, CR. 433, DLRC, DM, H II 80, ȘEZ. III (1894), 121, VASILIU, C. 70; atestat și onomastic DO.
17. *cîrlițoi* < *cîrliță*. MARIAN, în DA, L. COSTIN, GR. BĂN. 23.
18. *cițoi* < *ciță* „bibilică". SUFL. OLT. I (1927), 154 (într-un descîntec); atestat și onomastic DO.
19. *cocoroi* < *cocoară*. (Prin Mold.) ALR SN III h 696/537.
20. *codobăturoi* < *codobatură* (Prin Munt. și prin nordul Mold.) MARIAN, O. I 333, PAMFILE, J. II 27, III 77, ȘEZ. VI (1901), 158, MAT. FOLK. 1201.
21. *coropișnițoi* < *coropișniță*. MARIAN, INS. 549, MAT. FOLK. 1579.
22. *coțofănoi* < *coțofană*. (Prin sudul Transilv. și prin Munt.) ALR SN III h 692/172, 812, 848, 886, MAT. FOLK. 1579.
23. *cucuvoi* < *cucuvea*.(Prin Munt.) ALR SN III h 711/705.
24. *curcoi* < *curcă*. Com. din fostul județ Hunedoara.
25. *dodoloi* < *dodolă* „paparudă". (Reg.) ZANNE, P. VI 543.
26. *dropioi* < *dropie*. ODOBESCU, S. III 14, MARIAN, O. II 270, SADOVEANU, în DLRC, DM.
27. *fugloi* < *fuglă* „potîrniche". (Prin Transilv.) ALR SN III h 710/284.
28. *furnicoi* < *furnică*. SUFL. OLT. I (1927), 154 (într-un descîntec).
29. *găinușoi* < *găinușă* „potîrniche". (Prin Mold.) ALR SN III h 710/414.
30. *găițoi* < *gaiță*. (Prin Munt. și prin Mold.) MAT. FOLK. 1579, GR. S. VI (1934), 141, ALR SN III h 692/574.
31. *găzdoi* < *gazdă*. (Prin Transilv.) CADE, DA.
32. *ghionoi* < *ghionoaie*. (Prin Munt., prin Olt., prin Ban., prin Transilv. și prin Bucov.) MARIAN, O. I 74, SUFL. OLT. I (1927), 153, ALR SN III h 705/102, 130, 141, 157, 182, 723, 728, 762, 784, 833, 886, 899, 928; atestat și onomastic DO.
33. *gîscoi* < *gîscă*. (Reg.) IORGA, S. D. XIII, 255, SEVASTOS, N. 291, DLRC, DM, POMPILIU, B. 1010, VAIDA, ȘEZ. VII (1903), 180.

Scanned with OKEN Scanner

34. *gonoliflirol* < *gonoliflirilă* „coropișniță”. (Prin Transilv.) MAT. DIALECT. I 174.
35. *groloi* „cocor” < *groră*. (Prin Transilv.) ALR SN III h 696/95.
36. *gruhoi* „cocor” < *gruhă*. (Prin Transilv.) ALR SN III h 696/53, 64, 272, 349.
37. *hiribiloi* < *hiribiță* „potîrniche”. (Prin Olt.) ALR SN III h 710/848.
38. *lăcustoi* < *lăcustă*. TDRG.
39. *lebădoi* < *lebădă*. (Prin Mold.) ALECSANDRI, T. 1689, DLRC, DM, H VI 199.
40. *maimuțoi* < *maimuță*. POLIZU, V., PONTBRIANT, D., DDRF, BARCIANU, ALEXI, W., DM, ALR SN III h 686/130, 172, 182, 228, 365, 723, 728, 762, 812, 836, 848, 872, 886, 899, 928, 987.
41. *mamornițoi* < *mamorniță* „numele unui duh rău”. (Prin Munt.) MAT. FOLK. 549 (într-un descîntec).
42. *măimucoi* < *maimucă* „maimuță”. (Prin sudul Transilv. și prin Ban.) ALR SN III 686/2, 29, 47, 53, 105.
43. *măștihoi* „tată vitreg” < *maștihă* „mamă vitregă”. (Regional) CANDREA, Ț. O. 50, VAIDA, ARH. FOLK. VI (1942), 297, ALR I/II h 154/40, 45, 49, 51, 56, 61, 69, 79, 87, 90, 103, 116, 249, 278, 289, 302, 305, 315, 320, 324, 334, 335, 337, 339, 341, 355, 367, MAT. DIALECT. I 261, LEXIC REG. 71, V. SCURTU, T. Î. 228.
44. *mătușoi* „unchi prin alianță” < *mătușă*. (Prin Ban., prin Olt. și prin sudul Transilv.) N. REV. R. VIII (1910), 86, PASCU, S. 111, H XVIII 262, L. COSTIN, GR. BĂN., ALR I/II h 166/1, 12, 65, 93, V. SCURTU, T. Î. 140; atestat și onomastic.
45. *mierloi* < *mierlă*. PONTBRIANT, D., CARAGIALE, O. III, 18, MARIAN, O. I, 292, IOSIF, P. 31, GÎRLEANU, L. 132, HOGAȘ, M. N. 92, KLOPȘTOCK, F. 135, SADOVEANU, O. XI, 668, XIII, 679, DOMBROWSKI, P. 364, DLRC, DM, L. COSTIN, GR. BĂN. 23, ALR SN III h 706/219, 551, 812, 848; atestat și onomastic.
46. *moimoi* < *moimă* „maimuță”. (Prin Transilv.) ALR SN III h 686/64, 219, 260, 272, 279, 284, 316, 334, 349, 353, 363.
47. *momițoi* < *momiță* „maimuță”. (Prin Transilv. și prin Mold.) DDRF, DM, com. din Marginea — Rădăuți, ALR SN III h 686/365, 386, 414, 514, 520, 537, 605.
48. *moșoi* „soțul moașei” < *moașă*. (Prin Transilv.) MAT. DIALECT. I 213, V. SCURTU, T. Î. 140; atestat și onomastic id. *ib*.
49. *nevăstoi* [1] < *nevăstuică* „animal mic de pradă” (*Mustela nivalis*). SUFL. OLT. I (1927), 153 (într-un descîntec).
50. *nevăstoi* [2] „tînăr însurat” < *nevastă*. (Prin Transilv.) ALR I/II h 269/103, 290, 350, V. SCURTU, T. Î. 185.
51. *oițoi* < *oiță* „cinteză de iarnă”. (Prin Munt.) DDRF, MARIAN, O. I 383.
52. *păsăroi* < *pasăre* „vrabie”. ȚICHINDEAL, F. 367/8, MARIAN, O. I 409, CADE, SCRIBAN, D., DM, ZANNE, P. VI 611.
53. *pirchițoi* < *pirchiță* „bibilică”. (Prin Transilv.) A I 26, 34.
54. *pircoi* < *pircă* „bibilică”. (Prin Transilv.) ALR II 5744/53.
55. *pitpălăcoi* < *pitpalacă*. (Prin Munt., prin Ban. și prin Transilv., în localitățile în care nu s-a înregistrat *pitpalac*) ALR SN III h 708/47, 53, 279, 334, 349, 762, 784, 812, 848, 876, 899, 928.
56. *pondilichioi* < *pondiliche*. SUFL. OLT. I (1927) 153 (într-un descîntec).
57. *potîrnichioi* < *potîrniche*. (Reg.) SUFL. OLT. I (1927), 153, ALR SN III h 710/414, 537, 605, 682, 728, 762, 784, 886, 899.
58. *potîrnicoi* — *potîrnică*. (Prin Ban. și prin Bucov.) ALR SN III h 710/27, 47, 53, 64, 386.

Scanned with OKEN Scanner

59. *prepelițoi* < *prepeliță*. (Reg.) MARIAN, O. II 221, DM, ALR SN III h 708/130, 172, 182, 386, 414, 520, 537, 551, 682, 723, 728, 791, 833, 872, 899, 928.
60. *presuroi* < *presură*. (Prin Olt., în localitățile în care nu s-a înregistrat *presur*) SUFL. OLT. I (1927), 153.
61. *privighetoi* < *privighetoare*. (Prin Munt., în localitățile în care nu s-a înregistrat *privighetor*) ALR SN III h 703/899.
62. *privighetoroi* < *privighetoare*. (Prin Bucov.) ALR SN III h 703/414.
63. *pupăzoi* < *pupăză*. (Reg.) MARIAN, O. II 157, PAMFILE, J. II 316, BĂCESCU, PĂS. 145, DLRC, DM, TEODORESCU, P. P. 193, GR. S. VI (1934), 137; atestat și onomastic.
64. *rățoi* < *rață*. ANON. CAR., ECONOMIA, 113, PRIBEAGUL, P. R. 61, C. PETRESCU, Î. II 111 DLRC, DM, H X 68, XVII 225, RETEGANUL, P. I 41 : atestat și onomastic DO.
65. *rîndunicoi* < *rîndunică*. (Prin Bucov.) GLOSAR REG.
66. *samcoi* < *samcă* „numele unui duh rău". (Prin Mold., mai ales în descîntece) TEODORESCU, P. P. 390, MARIAN, D. 207, 209, ȘEZ. II (1893), 96, I. CR. III (1910), 182, GR. S. VI (1934), 146, ALRT II 20.
67. *sapornoi* < *sapornifă* „numele unui duh". (Prin Bucov.) PĂSCULESCU, L. P. 375.
68. *șilihoi* < *șilihoaie* „gaie". (Prin Transilv.) BĂCESCU, PĂS. 218 .
69. *șindiloi* < *șindilică* (cu sens neprecizat). SUFL. OLT. I (1927), 153 (într-un descîntec).
70. *șișcoi* < *șișcă* „vrăjitoare". MEYER-LÜBKE, G. II 456.
71. *trușcoi* < *trușcă* „curcă". (Prin Maram.) GLOSAR REG.
72. *tuptiloi* < *tuptileacă* „prepeliță". (Prin Transilv.) ALR SN III h 708/279.
73. *turturoi* < *turturea*. (Prin Transilv.) MARIAN, O. II 207, PRIBEAGUL, P. R. 61; atestat și onomastic.
74. *tutcoi* < *tutcă* „curcă". (Prin Transilv.) Com. din Vașcău, din Tărcăița — Beiuș, și din Sălaj — Hațeg.
75. *țărcoi* < *țarcă* „coțofană". (Prin Transilv. și prin Bucov.) MARIAN, O. II 48, BĂCESCU PĂS. 167, DM, ALR SN III h 692/53, 64, 95, 105, 141, 157, 235, 250, 260, 284, 325, 334, 346, 349, 353, 362, 414, 833.
76. *văduvoi* < *văduvă*, *văduvoaie*. (Reg., în localitățile în care nu s-a înregistrat *văduv*), ALRM I/II h 388 (circa 50 de puncte stabilite prin comparație cu h 389 VĂDUVĂ), V. SCURTU, T. Î. 232.
77. *verdeloi* < *verdalie* „ciocănitoare". SUFL. OLT. I (1927), 153, GR. S. VI (1934), 137, ALR SN III h 705/812.
78. *veverițoi* < *veveriță*. SUFL. OLT. I (1927), 153 (într-un descîntec).
79. *viespoi* < *viespe*. SUFL. OLT. I (1927), 154 (într-un descîntec).
80. *vîrdoi* < *vîrdare* „ciocănitoare". (Prin Olt.) ALR SN III h 705/848.
81. *vrăbioi* < *vrabie*. BARCIANU, CREANGĂ, P. 149, MARIAN, O. I 401, LUNGIANU, la CADE, DLRC, DM, BL VI (1938), 207 DR IX (1936 — 1938), 129; atestat și onomastic DO.
82. *vulpoi* < *vulpe*. PSALT. 119, ANON. CAR., ISPIRESCU, L. 296, 299, DLRC, DM, PLOPȘOR, C. 10; atestat și onomastic DO.
83. *zăicoi* < *zaică* „gaiță". MARIAN, O. II 69, BĂCESCU, PĂS. 178, DM.
84. *zînoi* < *zînă*. (Învechit) DOSOFTEI, V. S. septembrie 30r/11.

b) Derivate cu sufixul *-an*

85. *broscan* < *broască*. DLRC, DM, DOINE, 71, JIPESCU, la TDRG, H IX 38.
86. *ciocîrlan* < *ciocîrlie*. (Reg.) CREANGĂ, A. 93, MARIAN, O. I 334, TDRG, PAMFILE, VĂZD. 6, ȘEZ V (1899), 57, TEODORESCU, P.P. 241, DOINE, 131; atestat și onomastic.

Scanned with OKEN Scanner

87. *curcan* < *curcă*. LET. III 306/6, ALEXANDRESCU, M. 281, DLRC, DM; atestat şi onomastic.
88. *gîscan* < *gîscă*. MARIAN, O. II 374, DLRC, DM, H I 346, IV 9, V 199, ŞEZ. VI (1901), 98.
89. *golcàn* „cocoş de munte" < *golcă*. MARIAN, O. II 200 ş. u., DM, ŞEZ. II (1893), 229.
90. *mierlan* < *mierlă*. (Prin Munt.) ALR SN III h 706/705; atestat şi onomastic DO.
91. *şovan* „uliu" < *şovă*. (Prin Olt.) BĂCESCU, PĂS. 209.
92. *tulcan* < *tulcă* „curcă". (Prin Ban.) VICIU, GL., com. din Timişoara.
93. *ţărcan* < *ţarcă* „coţofană". (Prin Transilv.) ALR SN III h 692/228.
94. *udvan* < *udvă* „numele unei păsări nedefinite mai de aproape". Com. din Turnu-Măgurele.
95. *vulpan* < *vulpe*. DM, JAHRESBERICHT IX (1902), 130, PLOPŞOR, C. 9, 10; atestat şi onomastic DO.

c) Derivate cu sufixul *-ău*

96. *blendău* < *bleandă* „numele unei păsări răpitoare". CANTEMIR, IST. 26, 94.
97. *bucălău* „berbece" < *bucălaie* „oaie". (Prin Munt. şi prin Dobr.) JIPESCU, O. 51, H II 207, 303, III 118, VII 120, IX 284, XI 276.
98. *vulpău* < *vulpe*. DA (s. v. *hulpău*).

d) Derivate cu sufixul *-el*

99. *curmăţel* < *curmală* „vrabie". Com. din Sălişte — Sibiu.
100. *păturnel* < *păturnea* „potîrniche". (Prin Bucov.) MARIAN, O. II 218, BL I (1933), 32.
101. *potîrnichel* < *potîrniche*. (Prin Munt. şi prin Dobr.) ALR SN III h 710/723, 928, 987.
102. *rîndunel* < *rîndunea*. MARIAN, O. II 98.
103. *turturel* < *turturea*. MARIAN, O. II 204, DLRC, DM, ŞEZ. VIII (1904), 80.
104. *ţigănel* < *ţigană* „vrabie". BĂCESCU, PĂS. 167.

e) Derivate cu sufixul *-aş*

105. *turturaş* < *turturea*. (Prin Transilv.) GOROVEI, C. 126.

f) Derivate cu sufixul *-ior*

106. *vrăbior* < *vrabie*. BARCIANU.

g) Derivate cu sufixul *-ele*

107. *căprele* < *capră*. (Reg.) I. CR. II (1908—1909), 307, BL II (1934), 228.
108. *mierlele* < *mierlă* (Prin Ban.) BĂCESCU, PĂS. 112.
109. *vrăbiele* < *vrabie*. (Prin Ban.) L. COSTIN, GR. BĂN. 29 (s. v. *brăbiele*).

h) Derivate cu sufixul *-oc* (*-og*)

110. *moimoc* < *moimă* „maimuţă". (Prin nord-vestul Transilv.) ALR SN III h 686/325.
111. *ţăptălog* < *ţăptălagă* „prepeliţă". (Prin nordul Transilv.) ALR SN III h 708/346, 349.

i) Derivate cu sufixul *-ar*

112. *băbar* „nume de batjocură sau dat în glumă bărbaţilor în legătură cu vîrsta" < *babă*. DA, V. SCURTU, T.Î. 18, 98.

113. *bărzar* < *barză*. (Prin Munt.) ALR SN III h 694/728.
114. *boresar* „tînăr însurat" < *boreasă* „soție, nevastă". (Prin Maram.) ALR I/II h 269/343, 345, V. SCURTU, T. Î. 192.
115. *buhar* < *buhă*. (Prin Transilv.) ALR SN III h 712/95.
116. *buvnar* < *buvnă*. (Prin Munt.) ALR SN III h 712/728.
117. *cîrtițar* < *cîrtiță*. PONTBRIANT, D., DA.
118. *furnicar* < *furnică*. PASCU, S. 81.
119. *mierlar* < *mierlă*. (Prin Transilv.) ALR I 1030/266; atestat și onomastic DO.
120. *pliscar* < *pliscă* „codobatură". BĂCESCU, PĂS. 135.
121. *potîrnicar* < *potîrnică*. (Prin Transilv.) ALR SN III h 710/228.
122. *sapornicar* < *saporniță* „numele unui duh rău". (Prin nordul Mold., mai ales în descîntece) PĂSCULESCU, L. P. 375, GR. S. VI (1934), 108.
123. *sîmcar* < *samcă* „numele unui duh rău". (Prin nordul Mold., într-un descîntec) GR. S. VI (1934), 108.
124. *văduvar* < *văduvă*. (Prin Transilv., în localitățile în care nu s-a înregistrat *văduv*) ALRM I/II h 388/122, 354, 788, 795, V. SCURTU, T. Î. 232.

j) Derivate cu sufixul *-tor*

125. *ciocănitor* < *ciocănitoare*. (Prin Transilv., prin Mold. și prin Dobr.) ALR SN III h 706/228, 235, 284, 334, 346, 365, 414, 537, 574, 605, 682, 987.
126. *privighetor* < *privighetoare*. (Prin Transilv., prin Mold. și prin Munt.) ALR SN III 703/53 61, 102, 141, 172, 182, 192, 235, 284, 349, 386, 514, 520, 537, 574, 605, 682, 728, 784, 836, 848, 886, 928.

SUFIXELE PEIORATIVE

DE

ZORELA CREȚA

Peiorative sînt cuvintele care conțin o puternică coloratură afectivă, exprimînd desconsiderare, dispreț, oprobriu, dezgust, față de obiectul denumit. Aceste sentimente pot fi subiective sau pot fi provocate de însăși calitatea reprobabilă a obiectului denumit prin cuvînt.

Nuanța peiorativă sau — altfel spus — depreciativă a unui anumit cuvînt poate fi dobîndită în cursul evoluției semantice a cuvîntului. Ea poate fi adăugată însă și cu ajutorul unor elemente derivative. Acestea au fost puțin studiate pînă acum. Lipsesc nu numai lucrările de sinteză, ci și lucrări de mai mică întindere, care să trateze diversele aspecte ale acestei probleme. Nu s-a stabilit încă nici lista sufixelor peiorative. Singurele observații cu privire la acestea s-au făcut numai în subsidiar, cu ocazia studierii independente a unor sufixe, care, pe lîngă alte valori, o aveau și pe aceea de a forma cuvinte depreciative.

După cum se poate constata chiar și dintr-o sumară parcurgere a inventarului lexical al limbii române, o bună parte dintre cuvintele peiorative sînt derivate. Aceasta nu înseamnă că toate derivatele care au sens depreciativ sînt formate cu sufixe peiorative. De multe ori sensul depreciativ nu este numai al derivatului, ci aparține și temei de la care s-a format acesta. Derivatele moștenind întotdeauna sensul peiorativ al temelor de la care se formează, sufixul nu are rol în formarea sensului depreciativ al derivatelor provenite de la teme care au accepții depreciative. Considerăm că sufixul este peiorativ numai dacă este capabil să imprime el însuși valoarea peiorativă, să determine în mod neîndoielnic coloratura afectivă a derivatelor. Singurul criteriu pe baza căruia putem stabili dacă un sufix are, sau nu, valoare peiorativă este capacitatea sufixului de a forma derivate depreciative de la teme care nu au sensuri peiorative.

În lumina celor afirmate, ne propunem să facem în continuare o prezentare a sufixelor cu valoare peiorativă din limba română.

Materialul pe care ne bazăm a fost extras din dicționarele curente (DA tipărit și manuscris, DLRC, DM, DLR). Am folosit și volumele *Lexic*

regional[1], *Materiale și cercetări dialectale*[2], *Glosar regional*[3], apărute ulterior dicționarelor amintite. Am utilizat, de asemenea, volumele IORDAN, LRA și IORDAN, STIL., în care am găsit exemple care lipsesc din dicționarele folosite, deși lucrările figurează în bibliografia acestora.

Am luat în studiu toate derivatele cu sens peiorativ oferite de material, am urmărit sufixele cu care se formează acestea și am încercat să stabilim, pentru toate exemplele, dacă sensul peiorativ se datorește, sau nu, sufixului. Toate sufixele pe care le-am găsit în derivate peiorative formate de la teme fără sens depreciativ le-am luat în studiu, socotindu-le sufixe peiorative.

Stabilirea valorii peiorative a temei nu este întotdeauna ușor de făcut. Un cuvînt poate avea sensuri numeroase, unele peiorative, altele nepeiorative. De multe ori sensul curent al cuvîntului nu este peiorativ, dar cuvîntul are și accepții peiorative, mai puțin cunoscute. Uneori sensul depreciativ este numai figurat. De aceea, cînd am considerat că o temă are, sau nu, sens peiorativ, nu m-am referit la toate sensurile cuvîntului, ci doar la cel comun cu al derivatului. Așa se explică faptul că același cuvînt poate apărea o dată ca temă peiorativă și altă dată ca temă fără sens peiorativ. De exemplu, cuvîntul *mămăligă* „aliment preparat din făină de porumb" l-am considerat temă fără sens depreciativ pentru derivatul *mămăligar* „mîncător de mămăligă, țăran". Cuvîntul *mămăligă* are însă și sensul figurat peiorativ „om lipsit de energie și de inițiativă", sens care se regăsește în derivatele *mămăligău*, *mămăligos*. În cazul acestor derivate, am considerat cuvîntul *mămăligă* temă peiorativă.

Peiorativele conțin o mare doză de afectivitate, deci și de subiectiv. Unele cuvinte, care în mod normal nu au nici o accepție depreciativă, pot să fie peiorative pentru unii vorbitori. De exemplu, cuvîntul *țăran* poate avea nuanțe depreciative în anumite pături sociale, ceea ce este greu de determinat exclusiv pe baza citatelor existente în dicționare. Aceste diferențieri mai mult sau mai puțin subtile, greu identificabile, nu privesc problema sufixelor peiorative.

I. SUFIXE PEIORATIVE PROPRIU-ZISE

Sufixe peiorative propriu-zise, adică sufixe care să fie folosite exclusiv la formarea cuvintelor peiorative, nu avem decît două în limba română: *-ard* și *-astru*. Ambele sînt sufixe împrumutate recent, din franceză și italiană, unde au o puternică valoare depreciativă.

-ARD

I. Dănăilă, studiind acest sufix[4], vorbește despre valoarea peiorativă pe care o au multe dintre derivatele lui în limbile de origine și în limba

[1] București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1960.

[2] I, București, 1960. (Academia Republicii Populare Române, Filiala Cluj — Institutul de lingvistică).

[3] V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *Glosar regional*, [București] Editura Academiei Republicii Populare Române [1961].

[4] *Sufixul -ard*, în SMFC II, p. 117 și urm.

română. Arată, de asemenea, că sufixul e puţin productiv, fapt pe care-l explică prin caracterul livresc al sufixului şi prin concurenţa cu alte sufixe care formează nume de agent etc.

Este de menţionat faptul că toate derivatele formate pe teren românesc (afară de unul singur[5]) sînt peiorative: *filozofard* „(persoană) care face speculaţii filozofice de calitate îndoielnică", *lozincard*„ care foloseşte exagerat lozincile", *pistolard*„ (persoană) care foloseşte pistolul în scopuri huliganice", *poetard* „poet lipsit de talent", *şablonard* „lipsit de originalitate". La acestea se pot adăuga cîteva cuvinte care pot fi împrumutate, dar pot fi create şi pe teren românesc, primitivul existînd în limba română: *panicard*, *patriotard*, *revanşard*, *salonard*. Prin urmare, deşi în limbile de origine sufixul are şi alte valori, singura valoare productivă în limba română este cea peiorativă.

-ASTRU[6]

Sufixul îl găsim în trei cuvinte vechi, *fiiastru* şi *albastru*, moştenite din latină, şi *sihastru*, împrumutat din neogreacă sau slavă, dar n-a fost productiv în limba veche. A început să fie productiv datorită împrumuturilor recente din franceză şi italiană. Îl găsim în cîteva cuvinte, toate cu sens peiorativ, deşi formate de la teme nedepreciative: *criticastru*, *filozofastru*, *medicastru*, *poetastru*, *politicastru*. Toate se definesc adăugînd la calitatea denumită prin radical ideea lipsei de importanţă, de valoare.

E greu de spus dacă acestea s-au format în limba română. E mai uşor de admis ipoteza că sînt împrumutate din franceză sau italiană, deşi ar putea fi formate în româneşte, cel puţin unele, primitivele existînd în limba română. Dicţionarul Academiei, manuscris, le consideră pe toate împrumutate, dar DW le consideră pe unele din ele (*politicastru* şi *criticastru*) formate pe teren românesc. O formaţie recentă dovedeşte că sufixul este viu: *cinematografastru* (*cinematografaştrii (ceea ce precizez, nu e tot una cu aştrii cinematografului) mai toarnă cîte un film.* LUCEAFĂRUL, 1966, nr. 242, p. 8, col. 4)[7].

II. SUFIXE PEIORATIVE CU ALTE VALORI PRINCIPALE

Deşi limba română nu are sufixe speciale pentru formarea cuvintelor peiorative, în afară de *-ard* şi *-astru*, care sînt puţin productive, multe sufixe au ca valoare secundară valoarea peiorativă. Nu e neobişnuit faptul că un sufix cumulează două valori: majoritatea sufixelor din limba română au mai multe valori, derivatele împărţindu-se în cîteva categorii semantice.

Dacă pentru exemplificarea valorilor diferite ale unui sufix avem nevoie de mai multe derivate, fiecare ilustrînd una din valori, situaţia se schimbă atunci cînd valoarea secundară este cea peiorativă. Un singur

[5] Singurul derivat fără sens depreciativ creat în româneşte este *afişard*, creaţie ocazională neconcludentă, de a cărei viabilitate se îndoieşte şi autorul ei: *Nepmanul trebuie să fie bătut şi cu vitrina,. . . dar agitatoric, afişard dacă se poate spune.* (SMFC II, p. 120).

[6] Cf. V. Bogrea, în DR III (1922–1923), p. 803.

[7] Am indicat izvorul la toate derivatele care nu se găsesc în dicţionarele curente.

sufix poate avea concomitent, în acelaşi cuvînt, două valori, a doua fiind cea peiorativă, deoarece un cuvînt poate fi în acelaşi timp augmentativ şi peiorativ *(fătoi)* sau diminutiv şi peiorativ *(articolaş* „articol scurt", dar şi „articol prost"), iar un cuvînt care denumeşte pe purtătorul unei calităţi este peiorativ dacă aceasta este o trăsătură negativă, ca şi un nume de agent care denumeşte pe cel ce săvîrşeşte acţiuni reprobabile.

Sufixele cu valoare peiorativă secundară se grupează în două categorii: A. sufixe a căror valoare peiorativă este determinată de valoarea lor principală şi B. sufixe a căror valoare peiorativă provine de la teme.

A. Sufixe a căror valoare peiorativă este determinată de valoarea lor principală

Din această grupă fac parte sufixele augmentative, diminutivale şi unele colective.

1. Sufixe a u g m e n t a t i v e

Apropierea de sens între cuvintele augmentative şi peiorative a fost remarcată în toate lucrările care au studiat augmentativele. Ceea ce este exagerat de mare, ceea ce depăşeşte limitele normalului provoacă în mod obişnuit antipatie, dezgust, oroare, spaimă sau, în cel mai bun caz, ironie. Prin urmare, augmentativele conţin şi o nuanţă peiorativă, iar sufixele augmentative sînt, implicit, peiorative.

Acad. I. Iordan [8] consideră că nuanţa depreciativă a sufixului *-ău* este atît de puternică încît o simţim şi la cuvintele necunoscute. Credem că afirmaţia domniei-sale se poate extinde asupra tuturor sufixelor augmentative.

Indiferent dacă tema este sau nu depreciativă, contribuţia sufixului la formarea sensului depreciativ al unui augmentativ este evidentă. Cînd tema nu este peiorativă, sufixul este cel care dă valoare depreciativă derivatului, iar dacă tema e peiorativă, sufixul întăreşte sensul depreciativ. Preferinţa sufixelor augmentative de a forma derivate peiorative de la teme fără sens depreciativ e o dovadă a intensităţii valorii lor peiorative.

În continuare dăm sufixele cu derivatele lor.

-AN şi compusele -OLAN, -OVAN

Le găsim în următoarele derivate de la teme peiorative: *beţivan, curvană, ghiujan, mocîrţan* „grosolan, mojic", < *mocîrţă* „idem", *modîrlan* „bădăran" < *modîrlă* „idem", *modoran* „om tăcut, morocănos" < *modor* „idem", *molan* „om moale", *prostan, prostolan, prostovan, sărăcan, tăntăvan.*

De la teme fără valoare depreciativă sînt derivatele: *fătană, grăsan, lungan, mogîldan* „bădăran" < *mogîldă* „nălucire".

Sufixul are şi unele derivate în care nu mai e augmentativ, ci denumeşte doar pe posesorul unei calităţi, dar îşi păstrează valoarea peiorativă,

[8] IORDAN, STIL., 199.

formînd derivate depreciative atît de la teme depreciative: *codan* < *coadă* „partea inferioară, fără importanță (a unui lucru), ceea ce este mai rău, mai prost”, *bădăran* < *bădărău* „idem”, *bătălan* „bătăuș”, *holban*, cît și de la teme fără sens peiorativ: *golan*, *grăsan*, *guran* „guraliv”, *huian* „care vorbește mult, care se ceartă mereu” < *hui*, *șoican* „care mănîncă și bea mult” < *șoică* „cupă” (PASCU, s. 294).

O serie de cuvinte par să conțină sufixul, deși au etimologia necunoscută. Le consemnăm totuși, deoarece ca sens sînt apropiate nu numai între ele, dar și de multe dintre derivatele lui -an: *bolocan* și *măgădan* „prost”, *moglan* „om mare și prost”, *coblezan* „mare, voinic și prost”, *ghiorlan* „mitocan; mîncăcios”, *cojan* și *mîrlan* „bădăran”, *molofan* „molîu”. Cei care au studiat acest sufix [9] consideră că înrudirea semantică a acestor cuvinte se bazează pe valoarea peiorativă comună, care se datorește în mare parte sufixului.

— OI, —OAIE, —OAICĂ

Derivate de la teme peiorative: *băboi*, *bețivoi*, *borșoaică* „vin acru” < *borș* „idem”, *ciulicoaie* „femeie stricată” < *ciulică* „idem”, *flențoi* „epitet dat unui om zdrențăros” < *fleanță* „zdreanță”, *modoroi*, „om tăcut, morocănos, posac” < *modor* „idem”, *nărodoi*.

De la teme nepeiorative: *bădioi*, *bărboi*, *bărbătoi* „1. om cu apucături grosolane; 2. femeie cu apucături bărbătești”, *băiețoi* „1. augmentativ al lui băiat; 2. fată cu apucături de băiat”, *fătoi*, *fătoaie*, *feteloi* „fătălău” (în acest exemplu sufixul nu mai e augmentativ), *lăutăroi*, *lungoi*, *milităroi*, *muieroi*, *omoi*, *sfîntoi* „om fals sfînt, ipocrit”, *slugoi* „om cu apucături de slugă rea, om slugarnic, josnic, lingușitor”.

— ĂLOANCĂ

Are un singur derivat: *fătăloancă* < *fată*, a cărui temă nu e depreciativă.

—OC

Apare în derivatul *fătoc* < *fată*.

2. Sufixe colective

—ĂRAIE și —ĂRIE

Al. Graur [10] și I. Iordan [11] au explicat valoarea peiorativă pe care o au derivatele acestor două sufixe. Ea provine din existența în cantitate exagerată a obiectului denumit de termenul primitiv. Cînd obiectul e neplăcut, existența lui în cantitate mare este și mai supărătoare: *colbăraie*, *colbărie*, *prăfăraie*, *prăfărie*, *fleșcărie*, *glodărie*, *hîrțogărie*, *muscărie*; dar și obiectele care ne sînt indiferente sau agreabile pot deveni neplăcute cînd sînt în cantitate prea mare: *apăraie*, *apărie*, *brînzărie*, *cărnărie*, *cifrărie*, *șefărie*, *vorbărie*.

Valoarea peiorativă a acestor două sufixe este apropiată de cea a augmentativelor, derivatele lor denumind tot o creștere cantitativă exagerată.

---

[9] Cf. IORDAN, STIL., 198 și M. Pietreanu, *Sufixul -an*, în SMFC II, p. 93 și urm.
[10] În BL IV (1936), p. 71.
[11] IORDAN, STIL., 197 și LRA 168.

3. Sufixe diminutivale

Spre deosebire de augmentative, al căror sens peiorativ a fost relevat în repetate rînduri, diminutivelor aproape li s-a contestat posibilitatea de a fi peiorative în limba română.

S. Pușcariu, ocupîndu-se de diminutive [12], le consideră legate numai de dezmierdare și capabile să exprime doar simpatie, iar în folosirea lor cu sens peiorativ nu vede decît o influență cărturărească a limbilor romanice occidentale, care sună fals în limba română, unde sensul depreciativ e caracteristic augmentativelor.

I. Iordan [13] se arată de asemenea neîncrezător în posibilitatea diminutivelor de a avea accepții depreciative. Deși constată această posibilitate, caută să o explice prin alte cauze decît diminutivarea, considerînd că numărul diminutivelor cu sensuri peiorative este foarte redus. Astfel, sensul peiorativ al lui *poezea* „poezie proastă, fără valoare" îl explică prin originea incultă, periferică a termenului și crede că în majoritatea cazurilor sensul depreciativ al diminutivelor se datorește temelor, dînd exemple ca: *bobeică* < *babă*, *mutulică* < *mut*, *moșulică* < < *moș*.

Părerea noastră este că, dimpotrivă, diminutivele formate de la teme depreciative au sensul depreciativ mult diminuat față de radical. La exemplele de mai sus putem adăuga: *prostuț* < *prost*, *bleguț* < *bleg*, *golănaș* < *golan*, *craidonaș* < *craidon*, *licheluță* < *lichea*, *hîduț* < *hîd*.

Considerăm că proveniența sensului depreciativ al diminutivelor nu trebuie căutată decît în diminutivare însăși. Dacă unele obiecte (cele ale căror atribute sînt gingășia, delicatețea, drăgălășenia) cîștigă în valoare cînd sînt mici, altele, dimpotrivă, micșorîndu-se suferă o degradare. Cuvintele *poetaș*, *scriitoraș*, *autoraș* exprimă o stare de inferioritate față de radical, însemnînd „poet, scriitor, autor fără talent, neînsemnat". De cele mai multe ori, același diminutiv poate avea ambele accepții afective, deși opuse: una dezmierdătoare-alintătoare, alta depreciativă, după cum vorbitorul se referă la dimensiunile fizice sau la cele morale ale unei persoane, la volumul sau la calitatea unui obiect. Contextul e singurul care poate să precizeze dacă este o accepție sau alta: *Înțelese în copilul de alături o îndîrjire încăpățînată și dureroasă, nefirească la asemenea vîrstă și la un astfel de* **omuleț**. (C. PETRESCU, R. DR. 80), *În fundul sufletului, același* **omuleț** *deșert și de nimica, plin de egoism, ne strigă*. (GHEREA, ST. CR. I 280).

Accepția depreciativă a diminutivelor pare să fie un fapt recent în limba română, dar bine consolidat. Astăzi nu cred că cineva mai vede ceva artificial în exemple ca acestea: *Asupra unor* **poetași** *cu puțin talent . . . această influență va fi nimicitoare* (GHEREA, ST. CR. I 219).

---

[12] Cf. N. REV. R. I, nr. 8, p. 372, *ib.* II, nr. 19, p. 255; *Études de linguistique roumaine*, p. 307.

[13] Cf. IORDAN, STIL. 182 și urm.

Nu mă am pe aceeași treaptă în tagma negustorească. . . cu ***negustorașul*** *din obor* (V. ROM., dec. 1954, 60).

Procedeul peiorativizării prin diminutivare cîștigă din ce în ce teren în limbă, dovadă faptul că găsim mereu exemple noi de diminutive cu sens depreciativ. Dăm cîteva exemple de acest fel din periodice recente : *A scris trei* ***piesuțe****, trei* ***piesuțe*** *i s-au pus în scenă la noi* (CONTEMPORANUL, 1966, nr. 1012, 4/2). *Aduce pe ecran o* ***povestioară*** *din lumea geologilor* (*ib.*, nr. 1017, 5/1). *Să mai lăsăm oleacă* ***frăzulicele*** *bele* (LUCEAFĂRUL, 1966, nr. 240, 2/6).

Dar productivitatea sufixelor diminutivale în privința derivatelor depreciative nu trebuie judecată numai după atestări, deoarece ele pot lua naștere spontan, în orice moment, în funcție de nevoile de exprimare ale vorbitorilor.

Diminutivele cu valoare peiorativă nu se întîlnesc numai în limba cărturarilor, ci și în limba comună, dovadă denumirile unor produse comerciale ieftine : *atlăjel* ,,specie inferioară de atlas'', *ațică* ,,pînză ieftină'', *mătăsică* ,,țesătură subțire inferioară de mătase vegetală'', *pînzică* ,,pînză de calitate inferioară'', *stofuliță* ,,stofă subțire de calitate inferioară'', *postăvior* ,,postav subțire de calitate inferioară'' [14].

Le găsim, de asemenea, în limba populară : *crăcănel*, *femeiușcă* și *muierușcă* ,,femeie mică'', dar și ,,femeie rea, cîrtitoare, ușuratică''.

Sufixele diminutivale care au derivate peiorative sînt :

–AȘ : *actoraș, arhivăraș, articolaș, autoraș, bancheraș, boieraș, dicționăraș, directoraș, doctoraș, funcționăraș, gazetăraș, imitatoraș, ingineraș, judecătoraș, literatoraș, maioraș, mazilaș, negustoraș, ofițeraș, omănaș, poetaș, profesoraș, reporteraș, scriitoraș, studențaș, volumaș.*

-EL, -EA : *avocățel, arendășel, atlăjel, crăcănel, poezea.*

-ICĂ : *ațică, broșurică, bombonică, mătăsică, pînzică.*

-ULICĂ : *frăzulică.*

-ULIȚĂ : *stofuliță.*

-(UȘ)OR, -(I)OARĂ : *grecușor* ,,grec oarecare, lipsit de importanță'' (*Acu vreo opt ani aduceam un* ***grecușor*** *în căruță de poștă. . . rupt, sărman și jerpelit de ți se făcea milă. Cică venea la noi să se îmbogățească și să ajungă postelnic mare.* ALECSANDRI, T. 47), *poezioară, postăvior.*

-ULEȚ : *omuleț, greculeț* (***Greculeț*** *mișel. . . Învățat la viclenii ascunse, Intrigi a face, a meștere otravă Simțire neavînd de onor și slavă.* BUDAI-DELEANU, Ț. 169).

-ULIE : *cărțulie* ,,carte slabă, fără valoare''

-UȘCĂ : *femeiușcă, fetelușcă, muierușcă.*

-UȚ, -UȚĂ : *cronicuță, dăscăluț, partiduț, piesuță, problemuță* (LL X (1965), 243), *revistuță.*

-OTEI : *grecotei, sîrbotei.*

[14] Exemplele citate după D. Bîrsan, *False diminutive*, în SMFC III, p. 89.

B. Sufixe cu valoare peiorativă dobîndită de la teme

O serie de sufixe au ca valoare secundară valoarea peiorativă, fără ca aceasta să se poată explica decît în foarte mică măsură prin valoarea lor principală. Majoritatea sînt sufixe care formează nume de agent sau cuvinte care denumesc pe purtătorul unei calități, deci cuvinte neutre din punctul de vedere al afectivității, care pot fi în aceeași măsură depreciative sau fără sens depreciativ. Faptul că foarte multe dintre derivatele lor au sensuri depreciative, fiind formate de la teme depreciative, ne oferă explicația felului cum sufixele au dobîndit nuanța peiorativă. Vorbitorii, deprinși să le găsească în derivate cu sens peiorativ, au atribuit sufixelor sensul depreciativ care era de fapt al temelor. În acest fel, o serie de sufixe au primit o coloratură afectivă proprie, ajungînd să imprime sensuri peiorative și unor derivate ale căror teme nu au accepții depreciative.

La unele sufixe preferința de a se atașa la teme peiorative datează încă din limba de origine, de unde noi le-am moștenit sau le-am împrumutat mai ales în cuvinte depreciative, a căror valoare afectivă dată de teme s-a extins și asupra sufixelor.

Valoarea peiorativă, ca valoare secundară a acestor sufixe, nu e generală, nu apare în toate derivatele. Aceasta este probabil cauza că la unele sufixe, deși au fost studiate în repetate rînduri, valoarea peiorativă nu a fost remarcată [15].

Unele sufixe au o productivitate foarte mică în privința derivatelor depreciative. Am considerat că nu trebuie eliminate din lucrare nici chiar sufixele care au numai cîte un singur derivat care să le ilustreze valoarea depreciativă, adică un singur derivat format de la o temă fără sens depreciativ. Avînd numeroase derivate de la teme depreciative, e posibil ca valoarea peiorativă a sufixului puțin productiv acum să se întărească în viitor și sufixul să ajungă capabil să formeze numeroase derivate depreciative propriu-zise.

În continuare, vom prezenta alfabetic sufixele, fiecare cu derivatele lui.

-AC [16], -OIAC

Intrînd în limbă prin cuvinte ca *prostac* și formînd derivate de la teme peiorative ca *budalac* „prost" < *budală* „idem", *codac* „care ezită" < *codi*, *ciorsac* „cuțit care taie rău" < *cioarsă* „idem", *mutac* „tăcut, ursuz", *prostănac*, *scîrțac* „lăutar" < *scîrții*, sufixul a ajuns să formeze și derivate de la teme nedepreciative : *buftac* „gras, burtos" < *buft* „burtă", *fusuiac* „epitet dat unui om înalt și slab" < *fus*, *popoiac* „epitet depreciativ pentru preoți" < *popă*.

---

[15] Am citat numai lucrările care vorbesc despre valoarea peiorativă a sufixului și nu toate lucrările care au studiat un sufix. Lipsa bibliografiei la unele sufixe se explică prin faptul că nu am găsit menționată valoarea lor peiorativă.

[16] Cf. M. Hiecke, JAHRESBERICHT, XII (1904), p. 149 și urm.

Scanned with OKEN Scanner

-ANIE, -ENIE

Formînd de la teme peiorative abstracte care denumesc trăsături de caracter negative: *calicenie*, *lăudăroșenie*, *slutenie*, *ticăloșenie*, *urîțenie*, *zgîrcenie* etc. sau concrete care indică pe posesorul unei trăsături de caracter negative: *hîzenie*, *pocitanie*, *slutenie* (toate trei cu sensul de „persoană foarte urîtă"), sufixul a ajuns să formeze și un derivat de la o temă fără sens depreciativ: *arătanie* „monstru, pocitanie".

-AR

Deși sufixul a fost studiat în repetate rînduri, valoarea lui peiorativă a rămas neobservată, ceea ce nu e de mirare, deoarece sufixul, care are destul de multe valori, nu e foarte productiv în privința derivatelor peiorative.

De la teme peiorative avem următoarele derivate: *băbar* „depreciativ pentru bătrîni", *chițibușar* „care se ține de fleacuri, de șmecherii" < *chițibuș*, *cîrciogar* „certăreț, care umblă pe la judecăți" < *cîrciog* „tertip, șiretlic judecătoresc", *cotcar* „pungaș, escroc" < *cotcă* „înșelătorie", *curvar*, *gheșeftar*, *pleșcar* „care umblă după cîștig fără muncă" < *pleașcă*, *șperțar* < *șperț* „bacșiș, mită", *ștrengar* < *ștreang*.

Derivate de la teme nepeiorative: *cuțitar* „delincvent care operează cu cuțitul", *desăgar* „cerșetor care umblă cu desagii din casă în casă", *macaronar* „poreclă depreciativă dată italienilor", *mămăligar* și *opincar* „termeni depreciativi pentru țărani", *pantalonar* și *surtucar* „termeni depreciativi pentru intelectuali", *tipicar* „formalist, pedant", *țucălar* „ordonanță; persoană care face altora servicii înjositoare" < *țucal* (IORDAN, LRA 163), *ulițar* „ulițarnic".

ARIȚĂ

Este foarte puțin productiv, neavînd decît un singur derivat cu sens depreciativ, dar care provine de la o temă fără sens peiorativ: *feciorariță* „fată ușuratică" < *fecior* (PASCU, S. 263).

Neavînd derivate de la teme depreciative, e mai greu de explicat felul cum a dobîndit sufixul valoarea depreciativă. S-ar putea ca la aceasta să fi contribuit un derivat ca *măselariță* „numele unei plante otrăvitoare", deci avînd o nuanță peiorativă.

-AȘ

Sufixul apare în derivate depreciative, a căror coloratură afectivă e dată de temă, cum sînt următoarele: *arțăgaș* „arțăgos", *budalaș* „prost" < *budală* „idem", *cîrciogaș* „certăreț" < *cîrcotă* „ceartă", *codaș*, *marghiolaș* „intrigant" < *marghiol* „viclean, șmecher", *nărăvaș*, *pleșcaș* „persoană care caută cîștiguri ușoare, nemuncite" < *pleașcă*.

Un singur derivat e format de la o temă fără sens peiorativ: *botaș* „bătăuș" < *botă* „bîtă".

-ATIC

Încă în latină sufixul avea o nuanță peiorativă în unele derivate, dintre care am moștenit pe *lunatic*, *sălbatic* și *zănatic*[17].

---

[17] Cf. Fl. Demetrescu, *Valoarea peiorativă a sufixului* -ATICUS, în „Studii clasice" II, (1960) p. 321–328.

Scanned with OKEN Scanner

Pe teren românesc, sufixul are o serie de derivate formate de la teme depreciative ca : *bolîndatic, fluşturatic* şi *fluturatic, molatic, prostănatic, surdatic, şodatic* < *şod* ,,caraghios, ciudat'', *tonatic* < *toană*, dar şi de la teme nedepreciative : *femeictic* ,,afemeiat'', *furtunatic* ,,cu toane'' < *furtună, greunatic* ,,leneş, greoi'', *guratic* ,,vorbăreţ'', *muieratic*[18], *uşuratic*.

-ĂU -ĂLĂU

Sufixul are încă de la origine valoare depreciativă, fiind împrumutat în cuvinte ca *vandralău* ,,haimana'' < magh. *vandorló* ,,călător, drumeţ'', *cealău* ,,înşelător, amăgitor'' < magh. *csaló* ,,idem'', *bangău* ,,om mare şi prost'' < magh. *bangó* ,,prost'', *măcău* ,,epitet pentru un om înalt şi prost'' < magh. *mankó* ,,cataligă''. Valoarea peiorativă e accentuată de valoarea augmentativă pe care o are sufixul. Nu l-am plasat însă în capitolul augmentativelor, deoarece cea mai mare parte a derivatelor peiorative nu sînt augmentative, ci denumesc pe posesorul calităţii sau pe autorul acţiunii.

Derivate de la teme depreciative : *băbălău* ,,1. papă-lapte ; 2. afemeiat'', *fosalău* ,,bătrîn care respiră greu'' < *fosăi, gozărău* ,,rămăşiţe netrebuincioase, gunoi, murdărie'' < *gozar, hăplău* ,,nătărău, prost'' < *haplea* ,,idem'', *mămăligău* ,,om lipsit de energie şi iniţiativă'' < *mămăligă* ,,idem'', *modîrlău* ,,om prostănac, grosolan''<*modîrlă* ,,idem'', *molălău, molecău, mutălău, pliuhău* ,,rachiu de calitate inferioară'' < *pliuscă* ,,idem'', *prădălău, prostălău, puşlău* ,,haimana'' < *puşlă* ,,idem'' (MAT. DIALECT. I 189), *trăncălău* ,,om care trăncăneşte'' < *trăncăli* (variantă a lui *trăncăni*).

Derivate de la teme nepeiorative : *dîrlău* ,,haimana, pierde-vară'' < *dîrlăi* ,,a cînta încet şi monoton'', *drăgălău* ,,flăcău muieratic, haimana'', *fălcău* ,,om cu fălci mari'', *fătălău* ,,hermafrodit'', *limbău* ,,vorbăreţ'', *mîncău, mîncălău, torcălău* ,,poreclă pentru un bărbat căruia îi plac treburile femeieşti'', *trancău* ,,poreclă pentru un om cu mers urît'' < *trăncăi, ulicău* ,,uliţarnic''.

-CIOS

Nuanţa depreciativă pe care o are sufixul în unele derivate este explicată amănunţit de A. Buzi[19] ca decurgînd din nuanţa de repetiţie care e proprie derivatelor lui *-cios*. *A mînca* nu e peiorativ, dar *mîncăcios* (cineva care mănîncă mereu şi mai mult decît îi trebuie) e depreciativ. Sufixul are derivate mai numeroase de la teme nepeiorative : *bătrînicios, bolnăvicios, mîncăcios, muiercios, plîngăcios, pofticios, schimbăcios, supărăcios*, decît de la teme peiorative : *băgăcios, măscăricios* ,,necuviincios'' < *măscară, răutăcios*.

-EA, -CEA, -OLEA [20]

Derivatele sufixului *-ea* indică pe purtătorul unei calităţi prin excelenţă. Formînd derivate a căror coloratură depreciativă e moştenită de

---

[18] Cuvîntul *muiere*, deşi are uneori sens peiorativ, l-am considerat temă fără sens depreciativ deoarece în limba populară de obicei nu are accepţii depreciative, fiind sinonim cu ,,femeie'' sau ,,nevastă''.

[19] *Sufixul* [*-cios, -(ă) cios, -(i) cios, -(in)cios*], în SMFC II, p. 125 şi urm.

[20] Cf. Ioana Vintilă - Rădulescu, *Sufixul antroponimic -ea*, în volumul de faţă, p. 47.

Scanned with OKEN Scanner

la teme ca: *mucea*, *molea*, *moşmogea* „neîndemînatic" < *moşmoi* „a se mişca greoi", *mondrea* „prost" < *mondrăni* „a se mişca încet, a lucra fără spor", *mogorogea* „peltic, bîlbîit" < *mogorogi* „a nu pronunţa clar, a vorbi neinteligibil", sufixul a ajuns să formeze şi cîteva derivate de la teme fără valoare peiorativă: *burtea*, *buftea* < *buft* „burtă", *muiercea*, *năsolea*.

Derivatele nu au o puternică nuanţă peiorativă, ci sînt mai mult glumeţ-batjocoritoare. Nefiind nici numeroase, e explicabil faptul că sufixul n-a fost considerat peiorativ de majoritatea celor care l-au studiat.

-EŞ

Sufixul nu e productiv în privinţa derivatelor depreciative. N-am găsit decît două derivate de la teme depreciative: *leneş*, *moaleş* şi două de la teme fără sens depreciativ: *capeş* „încăpăţînat" < *cap*, *gureş* „guraliv" < *gură*.

-EŢ (-ÁREŢ, -ĂRÉŢ) [21]

În afară de -ă r e ţ, despre a cărui valoare depreciativă vorbeşte acad. I. Iordan, nici aceste sufixe n-au fost considerate sufixe peiorative, fapt explicabil prin numărul mic de derivate depreciative, atît de la teme cu sens depreciativ: *băgăreţ*, *certăreţ*, *înfigăreţ*, *hrăpăreţ*, *mutăreţ* „om tăcut, morocănos", *nătăfleţ*, cf. *nătăflete*, *pizmătareţ*, cît şi de la teme nedepreciative: *gustăreţ*, *limbareţ*, *măreţ* „înfumurat, îngîmfat", *muiereţ* şi *muiereţ* „muieratic", *plîngăreţ*, *scribăreţ* „scriitor prost, lipsit de talent", *vorbareţ*, *vorbăreţ*, *ulicareţ*.

-GIU, -AGIU, -ANGIU

Sufixul este împrumutat din turcă[22] împreună cu o serie de cuvinte, dintre care multe sînt peiorative, ca *palavragiu* şi *chiulangiu*. În limba română sufixul are o nuanţă depreciativă puternică. O dovadă este şi faptul că derivatele de la teme peiorative sînt întrecute în număr de cele de la teme nepeiorative.

Derivate de la teme peiorative: *moftangiu* „om lipsit de seriozitate", *pilangiu* „beţiv" < *pili* „a bea" (BL VII (1939), p. 121), *reclamagiu* „persoană care face reclamaţii" < *reclama*, *reclamagiu* „persoană care îşi face multă publicitate, lăudăros" < *reclamă*, *scandalagiu*, *zurbagiu* < *zurba* „zarvă, gălăgie".

Derivate de la teme fără accepţii peiorative: *bombagiu* „persoană care lansează ştiri senzaţionale", *declamagiu* „persoană care vorbeşte mult şi emfatic"; *pistolagiu* „huligan care foloseşte pistolul", *teatragiu* „cabotin", *ţucalagiu* „persoană care face servicii înjositoare", *vorbagiu* „vorbăreţ" (exemplele de pînă aici le-am găsit atestate numai la IORDAN, LRA, 158—159), *duelgiu*, *muiergiu* „afemeiat", *pomanagiu* „persoană care aşteaptă sau cere avantaje nemeritate", *biliargiu* „jucător de biliard".

-ILĂ

Sufixul *-ilă* masculin denumeşte pe purtătorul unei calităţi într-o serie de porecle şi nume proprii provenite din porecle. Deşi, despre valoarea

---

21 Cf. IORDAN, STIL., 198.

22 Cf. Al. Graur, în BL VII (1939), p. 121 şi urm.

peiorativă a sufixului s-a vorbit în repetate rînduri [23], cea mai mare parte a derivatelor lui *-ilă* îşi datoresc temei sensul depreciativ : *bîlbîilă*, *bornăilă* „plîngăcios"< *bornăi* „a plînge, a smiorcăi", *chiorilă*, *cocoşilă* „poreclă pentru un cocoşat", *dîrnăilă* „copil plîngăcios", *fornăilă*, *fudulilă*, *horcăilă*, *mogorogilă*, *mofturilă*, *moţăilă*, *Napoilă* (personajul lui Alecsandri din *Sandu Napoilă ultraretrogradul*), *prostilă*, *sărăcilă*, *surzilă*, *uitucilă*, *zăpăcilă*.

De la teme fără sens depreciativ avem doar cîteva derivate : *buzilă*, *flămînzilă*, *gerilă*, *mîncăcilă*, *nădrăgilă* („1. copil care începe să poarte pantaloni ; 2. ţăran"), *năsăilă*, *ochilă*, *setilă*, *somnorilă*.

Sufixul nu are o valoare puternic peiorativă. De obicei derivatele lui conţin şi o nuanţă de indulgenţă glumeaţă, mai ales cînd e vorba de numele unor personaje pozitive din basme, ca *Ochilă*, *Flămînzilă*, *Setilă*, *Gerilă*.

-ISI

Sufixul se găseşte într-o serie de cuvinte împrumutate din greacă, care aveau sens peiorativ, ca *plictisi*, sau au primit sens peiorativ în limba română, datorită unor deplasări de sens ca : *dichisi*, *sclivisi*, *fandosi* [24]. Cea mai mare parte a derivatelor lui *-isi* sînt învechite, deşi în secolul trecut erau foarte numeroase şi de largă circulaţie. În limba de azi, derivatele lui *-isi* sînt simţite, cu puţine excepţii, artificiale şi ridicole, aşa încît sufixul nu mai poate forma decît cuvinte depreciative : *buclarisi*, *oglindisi*, *plimbarisi*.

-ISM şi -IST

Aceste două sufixe de origine greacă ne-au venit mai ales din franceză şi italiană, dar şi din germană şi rusă. Le vom trata împreună, pentru că sînt strîns legate între ele prin formaţii paralele. *-Ism* denumind doctrine, curente de diverse nuanţe sau atitudini, trăsături de caracter, iar *-ist* pe adepţii acestor curente sau pe posesorii acestor trăsături de caracter, în mod obişnuit, unui derivat în *-ism*, îi corespunde unul în *-ist*.

J. Albin [25], studiind aceste sufixe, a menţionat valoarea lor peiorativă, despărţind derivatele în care tema dă valoarea depreciativă de cele în care sufixul o determină.

De la teme depreciative sînt următoarele derivate : *boierism*, *lichelism*, *mahalagism*, *codism*, *afacerism*, *-ist*, *muşamalism*, *-ist* „tendinţă de a ascunde lucruri necinstite, persoană care ascunde lucruri necinstite", *chiulangism*, *-ist*, *bonjurism*, *-ist* „cosmopolitism, cosmopolit din secolul trecut".

De la teme fără valoare peiorativă avem derivatele : *conformism*, *-ist* < *conform*, *didacticism* < *didactic*, *individualism*, *-ist* < *individual*, *nepotism* < *nepot*, *obiectivism*, *-ist* < *obiectiv*, *oportunism*, *-ist* < *oportun*, *practicism* < *practică*, *stîngism*, *-ist* < *stînga*, *carierism -ist* < *carieră*.

---

[23] Cf. Mioara Avram, *Sufixele româneşti* **-ilă** *masculin şi* **-ilă**, **-ilă** *feminine*, în SMFC II, p. 149 şi urm., unde sînt amintite diversele păreri despre valoarea peiorativă a sufixului.

[24] Cf. M. Marinescu-Himu, *Un sufix cu sens ironic* : **-isi**, în „Cum vorbim", II 1950, nr. 4, 24–25.

[25] *Sufixele* **-ism** *şi* **-ist**, în SMFC I, p. 123 şi urm.

-LÎC, -LIC

Valoarea peiorativă o găsim în unele cuvinte turcești prin care a intrat sufixul în limbă ca : *șiretlic*, *mascaralîc* „lucru caraghios", *pișicherlîc* și *matrapazlîc* „șarlatanie", *pezevenclîc*, *caraghioslîc*, *babalîc*, *calabalîc*.

Pe teren românesc avem următoarele derivate de la teme peiorative : *crailîc* și *berbantlîc* „ștrengărie", *haimanalîc* „vagabondaj", *machiaverlîc* „perfidie" < *Machiavelli*, *paiațarlîc* „bufonerie", *pedantlîc* „pedanterie".

Derivate de la teme fără sens depreciativ : *autorlîc* „pretenția de a fi autor, mania de a publica", *savantlîc* „falsă erudiție".

Sufixul poate avea valoarea depreciativă și atunci cînd formează colective, care sînt asemănătoare celor formate cu sufixele *-ăraie* și *-ărie* : *muierlîc* „mulțime de femei", *secăturlîc* „totalitatea secăturilor".

-NIC, -ARNIC, -ALNIC, -ELNIC

Nu sînt sufixe foarte productive în privința derivatelor care ne interesează, de aceea valoarea lor peiorativă n-a fost observată pînă acum. Pe lîngă derivate de la teme depreciative ca următoarele : *bîrfelnic*, *curvarnic*, *fățarnic* < *fățare* „fățărnicie", *flecarnic*, *mitarnic* „care ia mită, corupțibil", *ocarnic* „reprobabil", *pizmătarnic* „răutăcios, dușmănos", *poftalnic*, *sfădalnic* și *sfădelnic*, *zurbalnic*, avem și cîteva derivate de la teme nepeiorative : *amăgelnic*, *cheltuielnic*, *îndărătnic* < *îndărăt*, *josnic* < *jos*, *muierelnic* „afemeiat" < *muiere*, *odăielnic* „haimana", *obraznic* < *obraz*, *pidosnic* „ciudat, sucit" < *pe dos*, *șovăielnic*, *ulițarnic*, *ușarnic* < *ușă*.

-OG, -ĂLOG

Valoarea peiorativă își are originea în slavă, sufixul provenind, prin falsă analiză, din cuvinte care, denumind boli ale picioarelor, conțineau pe slavul нога[26]. În românește formează derivate de la teme depreciative : *fîrțoagă* „femeie ușuratică" < *fîrță* „idem", *fofolog* „om greoi, neîndemînatic" (onomatopee), *ghijoagă* „cal bătrîn și slab" < *ghiuj*, *horțog* „car vechi și stricat" < *hoarță* „idem", *mîrțoagă* „cal slab" < *mîrțînă* „idem", *moftolog* „om de nimic", *terfeloagă* „1. carte veche, ruptă ; 2. prostituată" < *terfeli*, *tontolog* sau *tăntălog* și de la teme fără sens depreciativ : *hîrțoagă* „document fără valoare, hîrtie de aruncat" < *hîrtie*, *scîrțoagă* „încălțăminte veche și ruptă" < *scîrții*, *slăbănog*.

-OS

K. Löwe [27] explică sensul peiorativ al sufixului ca derivat din sensul latin „care există din abundență, înzestrat din plin cu ceva". Într-adevăr, acest sens se regăsește la derivatele românești ale lui *-os*, dar nu e însoțit întotdeauna de nuanță depreciativă (ex. *ochios*). Abundența nefiind întotdeauna supărătoare, credem că la dobîndirea valorii peiorative a sufixului au contribuit și temele peiorative la care s-a atașat foarte des sufixul.

Lista derivatelor de la teme peiorative e lungă : *arțăgos*, *bădărănos*, *băligos* „bleg", *bălos*, *bășinos*, *betos* „bețiv", *bleoncos* „om mare, urît și nătîng" < *bleonc* „cu urechi blegi", *bolboros* „gîngav", < *bolborosi*, *boos* „prostănac" < *bou*, *botos*, *buburos*, *bufnos* < *bufni*, *bulendros*, *chelbos*, *ciufos*,

---

[26] Cf. K. Löwe, în JAHRESBERICHT, XVII (1910), p. 80–82.
[27] *Lucr. cit.*, p. 83.

clențos < *cleanță* „gură" și *clonțos* „palavragiu" < *clonț* „gură", *coșos*, *coconos*, *felegos* „zdrențăros" < *felegă* „cîrpă", *ferfenițos*, *flecăros*, *flenduros*, *ghebos*, *gîngăios* „gîngav", *hănțos* „palavragiu, flecar" < *hanță* „idem", *lenos*, *mămăligos* „lipsit de energie, bleg" < *mămăligă* „persoană lipsită de energie", *mătăhălos*, *măscăros* „necuviincios" < *măscară*, *mincinos*, *mișelos*, *mocofănos* „prost, necioplit" < *mocofan* „idem", *morocănos*, *mucos*, *mutos*, *nărăvos*, *obielos* „zdrențăros" < *obială* „reg. zdreanță", *păcătos*, *păduchios*, *porcos*, *puturos*, *răpănos*, *rîios*, *rufos* < *rufă* „reg. zdreanță", *zdrențăros* etc.

De la teme fără sens peiorativ avem, de asemenea, derivate destul de numeroase: *burduhos*, *burtos*, *chefos*, *crițos* „arțăgos" < *criță* „oțel", *curos*, *dărăbos* „grosolan" < *dărab* „bucată", *folticos* < *foale* „pîntece", *limbos* „limbut", *metaforos* „metaforic" (*limbaj metaforos*, TEODOREANU, M. II, 494), *muieros*, *năsos*, *pipotos*, *pîntecos*.

-OTCĂ

Valoarea peiorativă a sufixului *-otcă* n-a fost observată pînă acum, fapt explicabil deoarece sufixul e puțin productiv. N-am găsit decît două derivate de la teme peiorative: *minciotcă* < *minci* „(om) mincinos" și *pișotcă*, și două de la teme fără sens depreciativ: *cenușotcă* „om leneș, care stă tot timpul pe lîngă foc", *muierotcă* „1. afemeiat; 2. bărbat care se amestecă în treburi femeiești".

Sufixul nu imprimă derivatelor un sens puternic peiorativ, ci le dă o nuanță de batjocură glumeață.

-URĂ, -TURĂ, -ITURĂ, -ĂTURĂ

Deși sufixul formează substantive abstracte și concrete, derivatele peiorative, indiferent de la ce fel de teme se formează, sînt numai concrete.

Derivate de la teme peiorative: *bălmăjitură* „amestecătură, harababură" < *bălmăji* „a amesteca, a încurca lucrurile", *căzătură* „om sau animal bătrîn și neputincios", *chircitură*, *deșelătură* și *deșirătură* „cal bătrîn, slab, neputincios", *hodorogitură* „om bătrîn și neputincios", *holbitură* „om cu ochi mari, bulbucați", *împetecătură* „zdreanță; ființă leneșă", *măscăritură* „lucru făcut în pripă, în batjocură" < *a măscări* „a certa cu vorbe urîte", *mîzgălitură* „scriere, pictură sau desen executate neîndemînatic, operă literară sau plastică fără valoare", *oșcătură* „cal bătrîn și slab" < *oașcă*, *pocitură*, *pungălitură* „cusătură neîngrijită" < *pungăli* „a coase prost, superficial", *slăbătură* „om sau animal slab", *stîrpitură*.

Derivate de la teme nepeiorative: *adunătură* „grămadă de obiecte fără valoare", *arătătură* „monstru, arătare", *așezătură* „așezare rea, grăbită", *venitură* „venetic".

Pe lîngă sufixele de care am vorbit pînă acum, mai sînt o serie de sufixe care au derivate depreciative — unele chiar foarte numeroase — pe care nu le-am inclus în lucrare, deoarece atașîndu-se numai la teme peiorative nu le-am considerat sufixe peiorative. Pe acestea le amintim în trecere.

-ĂUȘ în derivate ca: *bătăuș*, *sfădăuș*.

-EALĂ ale cărui derivate sînt asemănătoare cu derivatele lui *-ură*: *cîrpăceală*, *cîrpeală*, *mîzgăleală* etc.

-ETE în cuvinte ca: *băbete*, *nătăflete*, *molomete* etc.

Scanned with OKEN Scanner

-ICI în cuvinte ca : *măscărici*, *clevetici*, *mîzgălici*, *crăcătici*.
-INĂ în cuvinte ca : *fătocină*.
-MAN în derivate ca : *moloman*, *prostoman*, *boldiman*, *gogoman*, *cioroman*.
-OTINĂ în *fîrțotină*.
-TOR în derivate ca : *băutor*, *băsnitor*, *cîrtitor*, *obositor*, *dezgustător*, *ciorditor*, *lăsător* etc.

CONCLUZII

1. Am văzut că limba română nu are sufixe speciale pentru formarea cuvintelor peiorative în afară de cele două sufixe împrumutate recent *-ard* și *-astru*. Derivatele lor sînt puține la număr și cu circulație mică. Pătrunderea mai adîncă a acestor sufixe în limbă a fost stînjenită de faptul că un mare număr (cca 40) de sufixe vechi cu diverse valori îndeplinesc în același timp și rolul de sufixe peiorative, avînd derivate numeroase și de largă circulație.

Prin urmare, în limba română valoarea peiorativă a sufixelor este secundară. Ea decurge din valoarea lor principală în unele cazuri sau se datorește influenței temelor depreciative la care s-au atașat foarte des unele sufixe. Sufixele a căror valoare peiorativă e determinată de valoarea lor principală sînt sufixele augmentative, diminutivale și unele colective, iar în categoria sufixelor a căror valoare peiorativă e dobîndită de la teme, sînt sufixe care formează nume de agent, sufixe care formează numele purtătorului unei calități și, mai rar, sufixe care formează nume de obiecte sau de acțiuni.

2. Sufixele peiorative sînt sufixe substantivale și adjectivale; unul singur este verbal.

Derivatele substantivale sînt mai numeroase decît cele adjectivale, iar acestea din urmă se substantivează aproape întotdeauna. Substantivarea adjectivelor care denumesc însușiri negative a fost remarcată și explicată de I. Coja [28] ca un mijloc de exprimare a atitudinii vorbitorului față de însușirea omenească negativă pe care o denumește adjectivul și față de persoana care prilejuiește folosirea acelui adjectiv.

Credem că substantivul, fiind cea mai concretă parte de vorbire, este cea mai aptă de a exprima nuanțe depreciative dintre toate categoriile de cuvinte, deoarece atitudinea de dispreț sau oprobriu se manifestă mult mai puternic, mai pregnant prin cuvinte concrete. Preferința cuvintelor depreciative pentru concret este foarte accentuată. Derivatele peiorative sînt mai ales substantive concrete. Substantive abstracte sînt foarte puține : numai derivatele lui *-ism*, ca *oportunism*, *nepotism* etc. și cîteva derivate ale lui *lîc* : *autorlîc*, *savantlîc*. Chiar unele sufixe care de obicei formează și abstracte nu au derivate peiorative abstracte. Aceasta e situația

---

[28] *Substantivarea adjectivelor care denumesc însușiri omenești negative*, în SMFC III, p. 279 și urm.

sufixului *-tură*, ale cărui derivate peiorative sînt toate concrete, sau a sufixului *-anie*. Cel din urmă are și derivate peiorative abstracte, dar toate sînt formate de la teme depreciative. Cînd sufixul își manifestă valoarea peiorativă, formînd derivate depreciative de la teme fără sens peiorativ, are numai derivate concrete.

3. Derivatele sufixelor peiorative au următoarele valori semantice:

a) denumesc pe posesorii unor defecte fizice sau morale: *burtos, năsos, obraznic, ușuratic, muieratic, prostan, mîncău, fălcău, zăpăcilă, mofturilă, burtea* etc.

b) denumesc un obiect de calitate inferioară, fără valoare, un obiect degradat: *hîrțoagă, scîrțoagă, adunătură, așezătură, poetard, filozofard, medicastru, scriitoraș* etc.

c) denumesc persoana care face fapte, acțiuni reprobabile: *plîngăreț, mîncăcios, supărăcios, huian* etc.

d) denumesc, destul de rar, o însușire negativă: *autorlîc, savantlîc.*

e) uneori sînt substantive colective: derivatele sufixelor *-ăraie* și *-ărie.*

f) foarte rar, denumesc acțiuni: derivatele lui *-isi.*

Valoarea peiorativă nu apare cu aceiași intensitate la toate sufixele. Cele mai puternic peiorative sînt sufixele a căror valoare peiorativă decurge din valoarea lor principală (sufixele augmentative și diminutivale). Cîteva sufixe au un sens peiorativ atenuat, conținînd și o nuanță de indulgență glumeață: *-ilă (moțăilă, mofturilă, uitucilă), -otcă (cenușotcă, mimiotcă), -ea (buftea, mucea).*

4. Valoarea peiorativă a sufixelor cu valoare peiorativă secundară nu este generală, nu se regăsește în toate derivatele lor, de aceea productivitatea în privința derivatelor depreciative nu coincide cu productivitatea obișnuită a sufixului. Un sufix productiv ca *-ar*, ca sufix peiorativ are o productivitate mică. Cele mai productive sufixe peiorative sînt *-an, -ău, aș* (ca sufix diminutival), *-os* și *-giu*, iar *-ariță, -anie, -lîc, -oc* și *-otcă* sînt cele mai puțin productive.

5. Sufixele peiorative sînt mult mai frecvent folosite în limba populară decît în limba literară. Deși toate sufixele care au sens peiorativ sînt cunoscute în limba literară, unele dintre ele devin peiorative numai în limba populară: toate derivatele lor formate de la teme fără sens depreciativ sînt cuvinte populare sau regionale. Aceasta este situația sufixelor: *-ac, -an, -anie, -aș* (nume de agent), *-ău, -ea, -otcă, -tură*, iar *-os* și *-og* sînt mult mai puternic peiorative în limba populară, în limba literară avînd numai cîte un singur derivat format de la teme nepeiorative. Majoritatea sufixelor au derivate peiorative și în limba literară și în limba populară, de multe ori fiind mai numeroase cele populare.

O repartiție a sufixelor pe regiuni nu se poate face, deoarece toate sînt cunoscute pe întreg teritoriul țării, chiar dacă au și unele derivate regionale. Nici derivatele regionale nu se pot localiza, deoarece fiecare sufix are derivate regionale în mai multe regiuni.

Cîteva sufixe sînt folosite numai în **limba literară**. Acestea sînt sufixele neologice *-ard*, *-astru*, *-ism* şi *-ist*. De asemenea, diminutivele au mai frecvent valoare peiorativă în limba literară decît în cea populară. Sufixele diminutivale, ca şi *-ard*, *-astru*, *-ism*, *-ist* şi unele derivate noi ale lui *-giu* şi *-lîc*, apar mai ales în stilul publicistic, iar *-ism* şi *-ist* şi în stilul ştiinţific.

6. Ca **origine**, majoritatea sînt slave (*-ac*, *-an*, *-anie* (*-enie*), *-ariţă*, *-aş*, *-ea*, *-eş*, *-eţ* (*-areţ*, *-ăreţ*), *-ilă*, *-nic*, *-oc*, *-og*, *-otcă*, *-otei*, *-uşcă*) şi latine (*-ar*, *-atic*, *-ăraie*, *-ărie*, *-cios*, *-el*, *-ea*, *-ic*, *-oi*, *-or*, *-oară*, *-os*, *-ulie*, *-uţă*, *-tură*), 4 sînt sufixe neologice venite din franceză şi italiană (*-ard*, *astru*, *-ism*, *-ist*), 2 sînt turceşti (*-(a)giu* şi *-lîc*), unul maghiar (*-ău*) şi unul grecesc (*-isi*).

7. Multe sufixe intră în **concurenţă** unele cu altele, formînd derivate de la aceeaşi temă:

-ac cu *-aş*: *codac — codaş*, *budalac — budalaş*
-ac cu *-ea*: *buftac — buftea*
-an cu *-ău*: *modîrlan — modîrlău*
-angiu cu *-og*: *moftangiu — moftolog*
-angiu cu *-ist*: *chiulangiu — chiulangist*
-angiu cu *-ar*: *ţucalagiu — ţucălar*
-anie cu *-tură*: *arătanie — arătătură*
-ar cu *-arnic*, *-areţ*, *-ău*: *uliţar — uliţarnic — ulicariţ — ulicău*, *curvar — curvarnic*
-ar cu *-aş*: *pleşcar — pleşcaş*
-areţ cu *-arnic*: *pizmătareţ — pizmătarnic*
-ar cu *-os*: *flecar — flecăros*
-aş cu *-ard* şi *-astru*: *poetaş — poetard — poetastru*
-aş cu *-os*: *arţăgaş — arţăgos*
-areţ (*-ăreţ*) cu *-cios*: *plîngăreţ — plîngăcios*, *băgăreţ — băgăcios*, *muierareţ — muiercios*
-ălău cu *-oi* sau *-oc*: *fătălău — feteloi — fătoi — fătoc*
-ea cu *-ilă*: *mogorogea — mogorogilă*
-og cu *-ovan*: *tăntălog — tăntăvan*

Sînt şi cazuri de concurenţă între sufixele peiorative şi alte sufixe (sufixele care formează derivate depreciative numai de la teme peiorative):

-tură şi *-eală*: *cîrpitură — cîrpeală*, *cîrcălitură — cîrcăleală*, *mîzgălitură — mîzgăleală*, *pungălitură — pungăleală*
-oi şi *-ete*: *băboi — băbete*
-oi, *-an* şi *-man*: *cioroi — cioran — cioroman*
-atic, *-an* şi *-îu*: *molatic — molan — molîu*

În majoritatea cazurilor concurenţa e întîmplătoare, deoarece exemplele sînt puţine, nu se repetă. Se pare că o concurenţă propriu-zisă avem doar între *-tură* şi *-eală*; *-cios* şi *-ăreţ*; *-aş*, *-ard* şi *-astru*.

8. Valoarea peiorativă a genului feminin a fost analizată de J. Byck [29]. Menționăm doar faptul că la sufixele care au forme pentru masculin și feminin se observă o supralicitare a femininului. Forma feminină a sufixului nu se folosește numai pentru moțiune, ci se comportă ca un sufix independent, formînd uneori derivate pentru care nu avem corespondente masculine. Așa sînt derivatele lui *-oagă* : *terfeloagă*, *hîrțoagă*, *mîrțoagă*, *scîrțoagă*, *-oaie* : *ciulicoaie*, sau *-oaică* : *borșoaică*.

[29] *Le féminin péjoratif*, BL 1 (1933), p. 108–110.

VERBE DERIVATE DE LA NUME DE AGENT

DE

ZIZI ŞTEFĂNESCU-GOANGĂ şi TATIANA ŢUGULEA

Problema derivării verbelor de la nume de agent prezintă o serie de dificultăţi de ordin teoretic, deoarece noţiunea de nume de agent în limba română are o sferă mai largă decît în alte limbi, cuprinzînd atît derivate de la teme nominale, cît şi derivate de la teme verbale. De asemenea numele de agent se confundă adesea cu numele de meserie şi cu numele de purtător al unei calităţi, astfel că o diferenţiere între aceste categorii este de multe ori greu de făcut. Mai trebuie relevat şi faptul că numele de agent sînt în acelaşi timp şi adjective şi substantive.

Pornind de la studiul acad. Al. Graur *Nom d'agent et adjectif en roumain* [1], Ecaterina Ionaşcu [2] dă următoarea accepţie numelui de agent: „substantivele care desemnează pe autorul unei acţiuni, pe cel care produce un obiect, care exercită o meserie, îndeplineşte o funcţie, care are o ocupaţie, care se află într-o stare (situaţie) sau este purtătorul unei calităţi legate de obiectul sau fenomenul exprimat prin cuvîntul de la care se formează derivatul".

Numele de agent, substantiv, indică deci pe cel care ia parte la un proces, pe autorul unei acţiuni în cazul derivatelor verbale (ex.: *croitor*, *muncitor*, *zidar*) sau pe cel care se ocupă de obiectul numit de substantivul de bază în cazul derivatelor nominale (ex.: *cojocar*, *plutaş*).

Ceea ce caracterizează numele de agent este faptul că sînt derivate analizabile (fie de la o temă verbală, fie de la o temă nominală).

Din punctul de vedere al originii, în limba română numele de agent se împart în trei mari categorii:

a) moştenite din limba latină, ex.: *măcelar*;

b) împrumutate din alte limbi cu care limba română a venit în contact (inclusiv din latină pe cale savantă), ex.: *cămatnic* < vsl. камат҄никъ, *pompier* < fr. *pompier*;

c) formate în limba română, ex.: *cerşetor*, *croitor*, *vorbitor*.

---

[1] Paris, 1929.

[2] *Sufixele -ar şi -aş la numele de agent*, în SMFC I, p. 77 ş.u.

Vom lua în discuție, pe lîngă numele de agent formate în limba română, și pe cele moștenite din latină sau împrumutate din alte limbi, dar numai pe acelea care sînt analizabile. De la toate aceste categorii s-au format verbe al căror mod de formare, sens, arie de circulație ne propunem să le studiem.

Procedeul derivării verbelor de la nume de agent nu are caracteristici deosebite față de derivarea verbală obișnuită. Modul lor de formare este același ca și în cazul altor verbe provenite de la substantive sau adjective care nu sînt nume de agent. La verbele în discuție derivarea se face de cele mai multe ori cu ajutorul sufixului lexico-gramatical *-i* (ex. : *plutaș* > *plutăși*, *flecar* > *flecări*), prin derivare regresivă (ex. : *damblagi* < *damblagiu*, *regiza* < *regizor*), și mai rar cu ajutorul sufixelor lexicale *-iza* (ex. : *dictatoriza*, *pompieriza*), *-isi* (ex. : *bucătărisi*).

Derivarea verbală de la substantive constituie transformarea în acțiune a temei nominale. « Le paradigme du verbe joue d'abord le rôle de classificateur, il fait passer le mot de la classe nominale dans la classe verbale »[3]. Verbul include într-o singură formă ceea ce se poate exprima printr-o perifrază, cuprinzînd numele de agent sau numele de meserie, de îndeletnicire. *A cojocări* înseamnă „a face meseria de cojocar", *a grădinări* „a avea îndeletnicirea de grădinar", cu alte cuvinte a îndeplini, a face, a realiza, a fi ceea ce indică tema.

Pentru a putea sistematiza materialul de care dispunem, am repartizat verbele derivate de la nume de agent după mijloacele de formare (1. sufixul lexico-gramatical *-i*, 2. sufixul lexical *-iza*, 3. sufixul lexical *-isi* și 4. derivarea regresivă). Vom da la fiecare tip lista[4] verbelor însoțite de atestări și de etimologie ; vom menționa și prima atestare a numelui de agent, pentru a se putea stabili care dintre cele două cuvinte (nume de agent și verb) e mai veche.

1. Verbe derivate cu sufixul *-i*

a) De la teme în *-ar*.

Cele mai numeroase verbe sînt derivate de la numele de agent în *-ar*, deoarece *-ar* are mai ales valoarea de nume de ocupație, de meserie, de funcție. Latinescul *-arius*, moștenit de limba română și întărit de limba slavă, era încă din latină sufix substantival. În limba română a continuat să se atașeze mai ales la teme nominale, formînd substantive noi, ex : *birjă* > *birjar*, *cojoc* > *cojocar*, *grădină* > *grădinar*, *oală* > *olar* etc.

băjenări „a băjeni" (NEGRUZZI, S. I 217) < *băjenar* (MAG. IST. III 47) < *băjeni* + *-ar* ;

[3] Jean Dubois, *Étude sur la dérivation suffixale en français moderne et contemporain*, Paris, 1962, p. 56.

[4] Materialul din lucrarea de față a fost extras din DA ms și din glosarele regionale apărute după anul 1952.

birjări „a fi birjar, a conduce o trăsură" (IORDAN, LRA 239) < *birjar* (I. IONESCU, D. 78) < *birjă* + *-ar*;

blidări „a fi blidar" (COSTINESCU, V., LM) < *blidar* (COSTINESCU, V.) < *blid* + *-ar*;

bogasieri „a fi bogasier" şi figurat „a lua obiceiurile unui bogasier" (ALECSANDRI, T. 1226) < *bogasier* (GHICA, S. A. XIV) < *bogasiu* + *-ar*;

bucătări „a face pe bucătarul, a găti, a se ocupa cu bucătăria" (S. NĂDEJDE, la TDRG) < *bucătar* (BIBLIA (1688), 20 1/1) < *bucate* + *-ar*;

bucheri „a silabisi, a învăţa mult, a toci, a buchisi" (TDRG, SCRIBAN, D.) < *bucher* (ISPIRESCU, U. 63) < *buche* + *-ar*;

cămătări „a da bani cu împrumut luînd camătă, a face cămătărie" (LM, DA) < *cămătar* (N. COSTIN, la GCR II 12/25) < *camătă* + *-ar*;

cizmări „a avea meseria de cizmar, a fi cizmar, a face cizme" (COSTINESCU, V., POLIZU, V.) < *cizmar* (PANN, la TDRG) < *cizmă* + *-ar*;

ciubucări „a trăi din ciubucării, din expediente, a fi ciubucar" (DA) < *ciubucar* (DAMÉ, T. 104) < *ciubuc* + *-ar*;

cîrciumări „a face pe cîrciumarul, a fi cîrciumar, a ţine o cîrciumă" (ANON. CAR., MAT. FOLK. 71, TEODORESCU, P. P. 538, ŞEZ. I 108, IV 8, BUD, P. P. 21) < *cîrciumar* (ANON. CAR.) < *cîrciumă* + *-ar*;

cojocări „a avea meseria de cojocar, a face cojocărie" (HERZ.-GHER., M. IV 243) < *cojocar* (ANON. CAR.) < *cojoc* + *-ar*;

corăbieri „a pluti cu corabia" (COSTINESCU, V.) < *corăbier* (BIBLIA (1688) [prefaţă] 3/41) < *corabie* + *-ar*;

cornări[1] „a îndeplini funcţia de cornar, a încasa impozitul pe vitele cornute" (DA) < *cornar*$_1$ „slujbaş însărcinat cu încasarea impozitelor pe vitele cornute" (ARHIVA R., la TDRG) < *corn* + *-ar*;

cornări[2] „a ţine plugul de coarne" (CONACHI, P. 29) < *cornar*$_2$ „cel care ţine plugul de coarne în timpul aratului" (TDRG) < *corn* + *-ar*;

coţcări „a pungăşi, a înşela pe cineva" (DDRF) < *coţcar* (ALECSANDRI, T. 410) < *coţcă* + *-ar*;

dogări „a face meseria de dogar" (DA) < *dogar* (ISPIRESCU, L. 353) < *doagă* + *-ar*;

flecări „a spune fleacuri" (ISPIRESCU, L. 67, JIPESCU, O. 112, SCRIBAN, D., CONTEMPORANUL, 1949, nr. 159, 5/2) < *flecar* (GORJAN, H. II 217) < *fleac* + *-ar*;

găinări „a trăi ca un găinar" (B. PH. VII-VIII (1940), p. 274) < *găinar* (ANON. CAR., TDRG) < *găină* + *-ar*;

grădinări „a se îndeletnici cu grădinăritul" (LB, DR X, (1929 – 1930) 567, DM) < *grădinar* (a. 1828, URICARIUL, VII 197) < *grădină* + *-ar*;

hoinări „a umbla hoinar" (ISPIRESCU, L. 231, ARDELEANU, D. 167, BENIUC, C. P. 46, PAS, Z. I 181) < *hoinar* (ODOBESCU, S. III 113) < *hoină* + *-ar*;

jelbări „a face jalbe" (DA) < *jălbar* (FILIMON, C. II 346) < *jalbă* + *-ar*;

luntrări „a avea meseria de luntrar, a conduce, a mîna o luntre" (CONACHI, P. 298) < *luntrar* (ANON. CAR.) < *luntre* + *-ar*;

Scanned with OKEN Scanner

măcelări „a practica meseria de măcelar” (Costinescu, V., Barițiu, P. A. I 651) < *măcelar* (Șincai, HR. III 271/24) < lat. *macellarius*;

meșteșugări „a lucra în calitate de meșteșugar” (Deșliu, G. 33) < *meșteșugar* (Bolliac, O. 238) < *meșteșug* + *-ar*;

morări „a practica îndeletnicirea de morar” (Scriban D.) < *morar* (a. 1702, Ștefanelli, D. C. 21) < lat. *molarius* sau din *moară* + *-ar*;

olăcări „a face pe curierul, a fi olac” (ANON. CAR., Cantemir, IST. 324) < *olăcar* (ANON. CAR.) < *olac* + *-ar*;

olări „a face oale, a exercita munca de olar” (DA) < *olar* (ANON. CAR.) < *oală* + *-ar*;

pîndări „a face serviciul de pîndar” (REV. CRIT. III 163, Hodoș, P. P. 37) < *pîndar* (ANON. CAR.) < vsl. пѫдаръ;

plugări „a exercita îndeletnicirea de plugar, a lucra pămîntul (Sandu Aldea, în SĂM. V 10) < *plugar* (ANON. CAR.) < *plug* + *-ar*;

podvodări „a sili pe cineva să facă podvoadă” (BIBLIA (1688), la TDRG) < *podvodar* (a. 1498, BUL. COM. IST. V 56) < *podvoadă* + *-ar*;

poștări „a alerga încoace și încolo” (LB) < *poștar* (Iordan, LRA 162) < *poștă* + *-ar*;

potlogări „a fi potlogar, a umbla cu potlogării” (Scriban, D.) < *potlogar* (Iordan, LRA 239) < *potlog* + *-ar*;

prisăcări „a îngriji stupii” (Simion Dasc., LET. 15) < *prisăcar* (LET. I A 5/7) < *prisacă* + *-ar*;

spătări „a exercita funcția de mare spătar” (NECULCE, la CADE) < *spătar* (ANON. CAR.) < gr. σπαθάριος sau din *spată* + *-ar*;

strungări[1] „a avea meseria de strungar[1]” (DA) < *strungar*[1] „muncitor care lucrează la strung” (Ardeleanu, D. 17) < *strung* + *-ar*;

strungări[2] „a avea îndeletnicirea de strungar[2]” (Com. din Sibiu) < *strungar*[2] „cel care lucrează la stînă” (Creangă, A. 15) < *strungă* + *-ar*;

stupări „a se îndeletnici cu creșterea albinelor” (LM, CHEST. VI 105/2) < *stupar* (Damé, T. 120) < *stup* + *-ar*;

școlări „a fi școlar” (LM) < *școlar* (Ispirescu, L. 273) < *școală* + *-ar*;

tîmplări „a exercita meseria de tîmplar, a ciopli” (MAT. FOLK. 224) < *tîmplar* (a. 1776, URICARIUL, XIX 327) < *tîmplă* + *-ar*;

țuicări „a se cinsti cu țuică” (Pamfile, J. III 96) < *țuicar* (CONV. LIT. XLV 364) sau din *țuică* + *-ări*;

văcări „a fi văcar, a păzi vacile” (LM) < *văcar* (HERODOT (1645), 190) < *vacă* + *-ar*;

văsări „a exercita meseria de văsar, a face vase de lemn” (ARH. FOLK. V 113, TDRG) < *văsar* (DA) < *vas* + *-ar*;

zidări „a zidi, a face munca de zidar” (LB) < *zidar* (BIBLIA (1688), 275, 1/54) < vsl. зидарь sau din *zid* + *-ar*.

Etimologia unora dintre verbele prezentate mai sus e discutabilă. Există posibilitatea ca derivarea să se fi făcut direct de la substantivele sau verbele de bază, fără un intermediar nume de agent, cu ajutorul sufixului

verbal *-ări*. Acad. Al. Graur [5] atrage atenţia în această direcţie : « Le plus souvent les mots en *-ări* proviennent d'une racine qui a donné en roumain plusieurs mots : le primitif, un dérivé en *-ar*, un dérivé en *-are* et un dérivé en *-ărie*. Il est bien difficile dans ce cas de savoir lequel de ces mots a servi de point de départ pour le dérivé en *-ări* . . . C'est pourquoi on a pu parfois hésiter lorsqu'on a voulu déterminer l'origine d'un dérivé : on a pu croire qu'un verbe comme *flecări* était dérivé non pas de *flecar*, mais de *fleac*, ce qui a amené la création de nouveaux dérivés faits directement sur le thème à l'aide du suffixe *-ări*. Les spécialistes eux-mêmes sont parfois dans le doute ».

b) De la teme în *-tor*.

Sufixul *-tor* furniza în limba latină nume de agent derivate de la teme verbale. Limba română cunoaşte un sufix *-tor* din latină care formează nume de agent şi adjective deverbale. Numai în cîteva cazuri numele de agent s-a format şi de la teme nominale (ex. : *călător* < *cale*).

călători „a face un drum mai lung spre a ajunge într-un loc mai îndepărtat, a fi călător" (BIBLIA (1688), [prefaţă] 8/21) < *călător* (PRAV. 121) < *cale* + *-ător* ;

cerşetori „a se îndeletnici cu cerşitul, a fi cerşetor" (NEGRUZZI, S. I 169) < *cerşetor* (ANON. CAR.) < *cerşi* + *-tor* ;

croitori „a avea meseria de croitor" (TDRG) < *croitor* (ANON. CAR.) < *croi* + *-tor* ;

negustori cu varianta *neguţători* „a face negoţ, a fi negustor de profesie" (a. 1652, la TDRG) < *negustor* (COD. VOR. 13/1) < *neguţa* + *-tor* ;

slujitori „a fi slujitor" (DA) < *slujitor* (DA) < *sluji* + *-tor* ;

vînători „a se îndeletnici cu vînatul" (ŞEZ. VII 49) < *vînător* (M. COSTIN, la GCR II 11/20) < lat. *venator* sau *vîna* + *-tor*.

c) De la teme în *-nic*.

Sufixul slav *-nic* se ataşează fie la teme nominale *(bir > birnic)*, fie la teme verbale *(cuceri > cucernic)*.

cămătnici „a fi cămatnic" (PRAV. GOV., la TDRG) < *cămatnic* (PSALT. 172) < v. sl. **камьтьникъ** ;

crăinici „a striga în public, a vesti" (M. POMPILIU, la TDRG) < *crainic* (HERODOT, 1645, 170) < ucr. *крайник;*

cucernici „a fi cucernic, a se smeri" (LB) < *cucernic* (LB) < *cuceri* + *-nic* ;

hotărnici „a avea meseria de hotarnic" (SANDU-ADLEA, D. N. 184) < *hotarnic* (URICARIUL, XXI 322) < *hotar* + *-nic* ;

jălnici „a jeli" (GRAIUL, I 65) < *jalnic* (ALXANDRIA, 77/18) < vsl. **жальникъ** ;

[5] *Notes d'étymologie roumaine*, în BL VI (1936), p. 66.

păhărnici „a îndeplini funcția de paharnic" (MAN. GÖTT. 18) < *paharnic* (GCR I 72/5) < *pahar* + *-nic*;
slugărnici „a fi slugarnic" (DELAVRANCEA, la TDRG) < *slugarnic* (RETEGANUL, P. V 57) < *slugar* + *-nic*.

d) De la teme în *-aș*.

Sufixul *-aș* formează nume de agent numai de la substantive; originea lui pare a fi slavă și maghiară [6].
arendăși „a fi arendaș" (SANDU-ALDEA, D. N. 211) < *arendaș* (CARAGEA, L. 23/12) < *arendă* + *-aș*;
armăși „a face pe cineva armaș" (TEODORESCU, P. P. 474) < *armaș* (TEODORESCU, P. P. 50) < *armă* + *-aș*;
băieși „a fi băieș, a face meseria de băieș" (SCRIBAN, D.) < *băieș* (a. 1644, la HEM. 2887) < *baie* + *-aș*;
bărdăși „a avea meseria de bărdaș" (BARCEANU) < *bărdaș* (ȘINCAI, HR. III 220/24) < *bardă* + *-aș*;
ostăși „a duce viață de ostaș" (VARLAAM-IOASAF, 109v/6) < *ostaș* (HERODOT (1645), 250) < *oaste* + *-aș*;
plutăși „a exercita meseria de plutaș, a trăi din îndeletnicirea de plutaș" (SCRIBAN, D.) < *plutaș* (ASACHI, S. L. I 178) < *plută* + *-aș*;
pungăși „a fura banii cuiva, a face pungășii" (CARAGIALE, la TDRG) < *pungaș* (FILIMON, la TDRG) < *pungă* + *-aș*.

e) De la teme în *-aci*.

Sufixul *-aci* se atașează la teme nominale și formează în limba română substantive și adjective [7].
cîrpăci (cu variantele *cîrpoci*, *cîrpogi*) „a fi cîrpaci, a lucra prost" (BIBLIA (1688), 159 $^1/_{42}$ I. IONESCU, C. 42, EMINESCU, O. I 140, DM) < *cîrpaci* (DM) < bg. карпач;
sugăci „a bea mereu" (COMAN, GL.) < *sugaci* (GORJAN, H. I 88) < *suge* + *-aci*.

f) De la teme în *-uș*[8].

cărăuși „a avea meseria de cărăuș, a face cărăușie" (ANON. CAR.) < *cărăuș* (ANON. CAR.) < *căra* + *-uș*.

g) De la teme în *-(i)er*.

bărbieri „a rade barba (cuiva)" (cu funcție tranzitivă) (NEGRUZZI, S. I 11) < *bărbier* (a. 1700, GCR I 342/25) < it. *barbiere*;

---

[6] Cf. Ecat. Ionașcu, *lucr. cit.*
[7] Pentru origine, vezi discuția de la G. Pascu, *Sufixele românești*, București, 1916, p. 198.
[8] Pentru origine, vezi discuția din articolul Elenei Carabulea, *Sufixul -uș(ă)*, în SMFC II, p. 199.

Scanned with OKEN Scanner

mineri „a lucra în mină" (DEȘLIU, M. 55) < *miner* (AR (1835), 4/30) < fr. *mineur*.

2. Verbe derivate cu sufixul *-iza*.

Sufixul *-iza*, din limba franceză, aparține mai ales limbii culte. Chiar dacă tema de la care se face derivarea este veche, formația întreagă are un aspect pronunțat de neologism.

dictatoriza „a face pe dictatorul" (IORDAN, LRA 240) < *dictator* (BUDAI-DELEANU, Ț. 366) < fr. *dictateur*;

pompieriza „a face pe cineva pompier" (IORDAN, LRA 240) < *pompier* (NEGRUZZI, S. I 29) < fr. *pompier*;

revoluționariza „a provoca stare de revoluție, a îndemna la revoluție" < *revoluționar* < fr. *révolutionnaire*;

școlariza „a încadra, a atrage în activitatea de școlar" (DM) < *școlar* (ISPIRESCU, L. 273) < *școală* + *-ar*.

3. Verbe derivate cu sufixul *-isi*.

Singura formație cu sufixul *-isi* [9] este de la *bucătar*:

bucătărisi „a face bucătărie" (IORDAN, în BPh IX (1947), 38) < *bucătar* (BIBLIA (1688), 20 1/1) < *bucate* + *ar*.

4. Verbe provenite prin derivare regresivă

Formații rare, derivatele regresive de la nume de agent nu constituie o categorie importantă pentru subiectul în discuție.

bostăngi „a construi prost (în maniera bostangiilor care își clădesc pepenii, dovlecii)" (I. CR. II 219, IORGA, NRA I 288) < *bostangiu* (SCRIBAN, D.) < tc. *bostanci*;

damblagi „a se îmbolnăvi de dambla" (KLOPȘTOCK, F. 210) < *damblagiu* (ZRPh, XVIII 74) < *dambla* + *-giu*;

duelgi „a duela" (ALECSANDRI, T. 1288) < *duelgiu* (id. *ib.*) < *duel* + *-giu*;

horelci „a bea rachiu, holercă" (LEXIC REG. 103) < *horelcău* (*ib.*) < *horilcă* (variantă la *holercă*);

palavragi „a spune palavre, a flecări" (SADOVEANU, O. L. 27, PAS, Z. I 294) < *palavragiu* (ALECSANDRI, T. 34) < tc. *palavraci*;

regiza „a face regia unei piese de teatru, a unui film" (BOGZA, A. Î. 622) < *regizor* (CARAGIALE, O. VII 347) < fr. *regisseur*.

---

[9] Pentru origine, vezi discuția din GÁLDI, M. 116–127.

inv. 118627

Scanned with OKEN Scanner

Sufixul, scrie Nyrop [10] « s'ajoute à un radical verbal ou nominal pour en modifier la signification par l'idée secondaire qui lui est propre ».

La părţile de vorbire de care ne ocupăm, după cum am mai spus, sufixul joacă rolul unui clasificator, indicînd categoria morfologică din care fac parte. Între cuvîntul bază şi cuvîntul sufixat nu există deosebiri semantice; relaţia se stabileşte pe plan morfologic între subiect şi predicat: *cojocarul cojocăreşte*, *pîndarul pîndăreşte*. Pe de altă parte, tema de la care s-a pornit derivarea constituie adesea elementul semantic comun al celor două derivate ulterioare, numele de agent şi verb: *cojocarul* este ,,cel care face cojoace'' şi *a cojocări* ,,a se îndeletnici cu făcutul cojoacelor''.

Între numele de agent şi verbul derivat din acesta există deci o identitate semantică. Dar sufixul, pe lîngă valoarea de clasificare, ne mai dă indicaţii şi de la care sens al cuvîntului de bază s-a făcut derivarea. În cazul nostru derivarea s-a făcut pornind de la sensul de nume de agent, adică şi verbul derivat s-a limitat numai la acest sens.

Lucrarea de faţă a avut în vedere faptele de limbă privite atît sincronic, cît şi diacronic, deoarece « dans la synchronie l'ensemble des moyens lexicaux ou morphologiques forment un système fini, indéterminé ... la disponibilité, c'est-à-dire la possibilité de former de nouveaux mots avec un suffixe apparaît comme une notion propre à la diachronie » [11].

Pentru a avea o imagine de ansamblu a derivatelor din punct de vedere istoric, am alcătuit un tabel cu repartizarea pe secole a acestora. Unele verbe figurează de-a lungul mai multor epoci (ex.: *călători* este atestat în secolul al XVII-lea, al XVIII-lea, al XIX-lea şi al XX-lea) şi au fost menţionate în fiecare secol în parte.

Tabelul nr. 1

Mijlocul de formare:	-i							-iza	-isi	derivare regresivă		
De la teme în:	-ar	-tor	-nic	-aş	-(i)er	-aci	-uş			-giu	-ău	-or
1500–1600												
1600–1700	1	2	1			1						
1700–1800	5	2					1					
1800–1900	27	6	5	5	1	1				3		
1900–1960	18	3	2	3	2	2		4	1	4	1	1

Derivatele verbale de la nume de agent, după cum putem urmări în tabelul de mai sus, au început să apară încă din secolul al XVII-lea şi s-au

[10] *Grammaire historique de la langue française*, Copenhague, 1908, vol. al III-lea, p. 36.
[11] J. Dubois, *lucr. cit.*, p. 9.

înmulţit progresiv pînă în secolul al XIX-lea, cînd asemenea formaţii cunosc cea mai mare dezvoltare. Ne-am fi aşteptat ca această creştere să continuie şi în secolul al XX-lea. Faptele însă se prezintă astfel : în secolul nostru asistăm la o descreştere a formaţiilor de acest gen.

În limbă, ca în orice sistem care tinde permanent la stabilirea unui anumit echilibru, anumite categorii de cuvinte apar, altele dispar. Categoria de cuvinte pe care o discutăm, ameninţată, a căutat să dobîndească o oarecare stabilitate făcînd apel la alte sufixe. Dacă pînă la sfîrşitul secolului al XIX-lea unicul procedeu de a forma asemenea verbe era derivarea cu sufixul verbal, *-i*, din această perioadă (sfîrşitul secolului al XIX-lea) noi elemente încearcă să consolideze acest procedeu. Astfel apar verbe cu sufixul *-iza* şi *-isi* şi cam după 1850 verbe formate prin derivare regresivă. În tendinţa de îmbogăţire a limbii, noile sufixe, mai viguroase, păreau să cîştige teren, dar asemenea înviorare e numai aparentă. Aria de circulaţie a derivatelor în discuţie se restrînge din ce în ce. Sistemul de îmbogăţire oferit de noile procedee nu se bucură de răspîndire : în secolul al XX-lea avem doar cîteva verbe derivate cu sufixul *-iza*, iar derivarea regresivă, în general puţin productivă, nu putea să susţină o categorie în regres.

Am studiat şi distribuţia, repartizarea pe stilurile limbii a derivatelor verbale de la nume de agent din punctul de vedere al limbii de astăzi. Astfel am alcătuit un tabel în care am clasat drept „literare" cuvintele atestate în limba literară contemporană, „învechite" pe cele care apar pînă la 1850 în literatură, „familiare" pe cele care sînt folosite de vorbitori într-un limbaj mai liber, neliterar, „rare" pe cele cu o circulaţie şi o frecvenţă foarte mică. La „neobişnuit" au fost încadrate creaţiile introduse sau utilizate în mod cu totul personal şi izolat, de un singur autor.

Tabelul nr. 2 (p. 204) ne ajută să stabilim care dintre stilurile limbii a fost mai productiv, ce categorie de vorbitori a avut preferinţă pentru astfel de formaţii.

Din compararea faptelor prezentate rezultă că cele mai numeroase derivate sînt învechite (această categorie incluzînd şi pe cele învechite şi populare şi învechite şi regionale). Deci productivitatea procedeului s-a oprit aproximativ la 1850.

Urmează derivatele regionale (12). Asemenea cuvinte se găsesc răspîndite în cîte un grai al limbii române. Numărul relativ mare al acestora ne relevă o stare de fapt concludentă : formaţiile verbale au cîştigat teren mai ales în graiuri (dar nu au depăşit acest stadiu).

În ordine descrescîndă se situează derivatele populare : acestea se întîlnesc în mai multe graiuri ale limbii române.

În categoria „rar" sînt cuprinse verbele cu o arie de circulaţie restrînsă, care, în mecanismul de funcţionare al limbii, au o importanţă redusă.

Derivatele familiare, destul de numeroase (9), dovedesc că modul de a forma verbe noi a fost adoptat şi într-un limbaj mai puţin îngrijit, dar

Scanned with OKEN Scanner

Tabelul nr. 2

Verbe în -*i*

De la teme în :	*-ar*	*-lor*	*-nic*	*-aş*	*-uş*	*-(i)er*	*-aci*	Total
Învechit	11		2	1				14
Învechit şi pop.	3	1					1	5
Învechit şi reg.					1			1
Popular	8	1	1	1				11
Regional	8	1		2			1	12
Familiar	8			1				9
Rar	4	2	2	2		1		11
Literar	1	1				1		3
Total	43	6	5	7	1	2	2	66

Verbe în -*iza*

Literar	1
Neobişnuit	3
Total	4

Verbe în -*isi*

Familiar	1
Total	1

Verbe formate prin derivare regresivă

De la teme în :	*-giu*	*-ău*	*-or*	Total
Literar			1	1
Învechit	1			1
Popular	1			1
Regional	1	1		2
Familiar	1			1
Total	4	1	1	6

un limbaj al oamenilor culţi. De exemplu : *bucătări*, *bucheri*, *coţcări*, *ciubucări*, *flecări*, *pisălogi*.

În limba literară au pătruns cinci verbe : *bărbieri*, *călători*, *hoinări*, *revoluţionariza*, *şcolariza*.

Formaţiile neobişnuite, creaţiile unui singur autor ocupă ultimul loc în clasificare. De altfel, cum am putut urmări, procedeul aparţine mai ales limbii populare, graiurilor regionale şi limbajului familiar, astfel că scriitorii, din acest motiv, l-au evitat.

Ultimul tabel întocmit are în vedere repartizarea pe origini a numelor de agent care au servit ca bază de formare a noilor derivate.

Scanned with OKEN Scanner

Tabelul nr. 3

	-ar	*-tor*	*-nic*	*-aș*	*-aci*	*-(i)er*	*-uș*	Total
pe teren rom.	39	5	4	7	1		1	57
lat.	2	1						3
v. sl.	2		2					4
bg.					1			1
it.						1		1
fr.						1		1
ucr.			1					1
Total	43	6	7	7	2	2	1	68

Constatăm astfel că verbele de care ne ocupăm provin în majoritate de la un cuvînt derivat pe teren românesc sau mult mai puțin de la cuvinte provenite din limba latină sau slavă.

Slaba reprezentare a limbilor moderne în această direcție, deși avem numeroase împrumuturi din limba franceză, nume de agent, probează că acest procedeu de derivare este vechi. Din limbile moderne avem derivate foarte rare și probabil acolo unde vorbitorii au avut impresia că au de-a face cu un nume de agent format pe teren românesc (ex. : *mineri*) și nu cu un împrumut.

De asemenea, sufixele cu care au fost derivate cele mai multe nume de agent, baza derivatelor verbale, sînt sufixe de origine latină *(-ar, -tor)*.

Verbele derivate de la nume de agent, datorită circulației restrînse, nu oferă un material bogat de atestări. Uneori sensul nu este bine delimitat și vorbitorii, din această cauză, le întrebuințează cu accepții nepotrivite, deși din punctul de vedere al formației ne-am aștepta să nu existe dificultăți de acest gen, fiindcă verbul este transpunerea în acțiune a ceea ce îndeplinește un agent. Majoritatea verbelor, totuși, nu pun probleme din punct de vedere semantic.

Caracterul intranzitiv al celor mai multe derivate rezultă chiar din sensul lor : a fi, a îndeplini, a deveni ceea ce indică tema, respectiv, numele de agent. După cum am mai afirmat, relația dintre verb și numele de agent este relația dintre subiect și predicat, nu dintre predicat și complement. Există însă și cazuri în care asemenea formații primesc un complement drept. În unele cazuri este vorba de un complement intern mascat : *Vezi, tu peștele notilus Fără vîslă și busolă . . .* ***Luntrărind*** *a sa gondolă ?* CONACHI, p. 298.

În alte cazuri tranzitivitatea unor verbe se explică prin sensul diferit pe care îl au : *a prisăcări* nu înseamnă „a fi prisăcar", „a îndeplini îndeletnicirea de prisăcar", ci „a păzi stupii" : *Pe acelaș loc au găsit o prisacă cu stupi și un moșneag bătrîn de păzea* (***prisăcărea***) *stupii*, SIMION DASC., LET. 15 ; *a bucheri* înseamnă „a silabisi, a învăța mult, a toci, a buchisi" : ***Bucherea***

Scanned with OKEN Scanner

pe zdreanţa unei cărţi nepieritoarea Alexandrie", MACEDONSKI, O. IV 117; *a armăşi* „a face pe cineva armaş" : *Savai, Ghineo, armaş mare, De cînd eu te-am* **armăşit,** *Nici o slujbă n-ai plinit*, TEODORESCU, P.P. 474.

Acolo unde legătura semantică cu numele de agent este mai evidentă verbele sînt, în general, intranzitive. În alte situaţii, cînd numele de agent este, poate, o verigă intermediară numai din punct de vedere formal, asistăm la alunecări de sens, la o legătură semantică cu baza numelui de agent şi de aici la folosirea tranzitivă a unora dintre derivate. E drept că această categorie este slab reprezentată şi că cele mai multe verbe sînt, cum e şi firesc, intranzitive. Din opoziţia *croi-croitori, cerşi-cerşitori, meşteşugi-meşteşugări* observăm că, faţă de verbele de bază, tranzitive, verbele derivate sînt intranzitive datorită, tocmai, numelui de agent.

Din studierea materialului rezultă că derivatele verbale se formează cu prioritate din numele de agent formaţii mai vechi : *băjenar > băjenări, bucher > bucheri, cîrciumar > cîrciumări, ostaş > ostăşi, paharnic > păhărnici.*

Cu puţine excepţii, verbele în discuţie se formează cu ajutorul sufixului *-i*. Verbele în *-iza*, formaţii recente, sînt în număr redus şi sînt în majoritate creaţii ocazionale, fără circulaţie.

Derivatele regresive merg, mai degrabă, cu prima categorie.

Din punct de vedere semantic verbele de care ne-am ocupat prezintă, ca valoare de bază, valoarea iterativă. Verbul indică o acţiune care se repetă, acţiune făcută de un agent care îndeplineşte prin vocaţie, prin aptitudine sau din necesitate o anumită activitate. Verbul astfel creat permite ca printr-o formă sintetică să se evite o construcţie greoaie cu „a face", „a fi", „a îndeplini ceva" în mod repetat. Limba literară n-a optat însă pentru asemenea construcţii care aveau puternic imprimată pecetea „învechit", „regional", „popular" şi a preferat unor astfel de derivate construcţii mai largi, prin perifrază.

Nuanţa iterativă se desprinde mai ales de la formaţiile verbale derivate de la un nume de agent provenit, la rîndul lui, de la un verb.

Opunînd cele două serii de verbe, ex. : *corăbia — corăbieri, croi — croitori, cerşi — cerşitori, căra — cărăuşi, cuceri — cucernici, zidi — zidări*, rezultă că valoarea iterativă în al doilea caz provine de la numele de agent. *Croitori* faţă de *croi* are valoare iterativă tocmai de la *croitor* (croitorul care practică repetat operaţia de a croi).

În afară de valoarea iterativă care predomină, mai întîlnim la cîteva verbe şi valoarea factitivă : *armăşi, pompieriza, revoluţionariza, şcolariza* (s-ar putea ca în primul exemplu, *armăşi*, să fi existat şi sensul de „a îndeplini funcţia de armaş", cu valoare iterativă, sens pe care nu-l avem atestat).

Valoarea eventivă este reprezentată prin trei verbe : *bogasieri, cucernici* şi *damblagi.*

Pe lîngă verbele discutate, există în limbă și alte derivate care provin de la nume de ocupații, de meserii sau de la cuvinte numai cu sens de nume de agent, dar care nu au o bază analizabilă, deci care nu sînt de fapt, ca structură și ca funcție, nume de agent: *argăți*, *băcăni*, *ciobăni*, *dulgheri*, *hătmăni*, *pustnici*, *salahori*, *ucenici*, *vistieri*, *zugrăvi*. Acestea se comportă ca și cele provenite de la o bază analizabilă.

Procedeul de care ne-am ocupat nu a creat o categorie puternică, deoarece limba literară nu a adoptat acest sistem de îmbogățire decît cu rare excepții. Formațiile discutate au circulat în limba veche și au un caracter popular și regional. Acestea (în *-i*) se încadrează într-un sistem mai larg de derivare verbală.

Verbele derivate sînt în cea mai mare parte de conjugarea a IV-a, conjugare aparținînd prin excelență limbii populare. Cîteva derivate cu sufixul *-iza*, creații ale oamenilor culți, sînt de conjugarea I. Acestea se izolează de masa derivatelor verbale discutate prin caracterul livresc pe care îl au.

În ultima perioadă nu s-au mai creat derivate verbale de acest tip (decît regional), deși limba cunoaște, datorită dezvoltării tehnice, o adevărată afluență de nume de agent. În glosarele regionale mai noi apar verbe de la nume de agent, dar baza, respectiv numele de agent, este împrumutată din alte limbi (maghiară, germană) și nu este analizabilă în limba română, ex.: *cofări* < *cofar* (magh.), *feșteri* < *feșter* (germ.), *lehăi* < *lehău* (magh.), *săbui* < *săbău* (magh.), *șleperi* < *șleper* (germ.).

Procedeul de a deriva verbe de la nume de agent nu aparține exclusiv limbii române, deși în această direcție limba noastră nu a folosit nici un model. Și în alte limbi există astfel de derivate. În germană, de exemplu, *schneidern* „a face pe croitorul" este un derivat de la nume de agent; la fel *schauspielern* „a face pe actorul". În limbile slave, de asemenea, se întîlnesc astfel de formații.

O altă constatare care se impune este slaba rezistență a formațiilor iterative față de concurența verbelor neiterative. Deși poartă o valoare în plus, aria lor de întrebuințare este restrînsă, ex.: *băjenări* / *băjeni*, *cerșitori* / *cerși*, *slujitori* / *sluji*, *vînători* / *vîna* etc. În comparație cu verbele neiterative puternic reprezentate în limbă, noile formații n-au reușit să se impună datorită apropierii semantice, am putea spune chiar sinonimiei. (Deși nu e vorba de o sinonimie perfectă, vorbitorii n-au realizat diferența și au preferat verbul pe care îl cunoșteau mai bine.)

În concluzie, verbele derivate de la un nume de agent sînt formații vechi, au un caracter popular, regional și familiar și sînt derivate în general de la teme vechi. Derivatele discutate au o pronunțată valoare iterativă și, rar, factitivă și eventivă.

Limba literară a reținut puține derivate de acest gen. Categoria discutată are o arie restrînsă de întrebuințare și este pe cale de dispariție.

Scanned with OKEN Scanner

VERBE DERIVATE DE LA FORMULE DE ADRESARE, DE URARE, ÎNJURĂTURI ETC.

DE

GEORGETA MARIN

Verbe derivate de la o formulă oarecare în întregimea ei sînt puține. Dintre cuvintele de care ne ocupăm în lucrarea de față, nu avem de menționat decît pe *a mulțumi*, considerat ca provenind din formula de urare *(la) mulți ani* [1].

Majoritatea exemplelor pe care le vom analiza sînt verbe derivate de la un singur cuvînt, fie element constitutiv al unei formule, fie avînd el însuși, în situații anumite, rolul de a exprima o urare, o adresare, o insultă etc. De exemplu : de la cuvîntul *cruce* folosit în diverse înjurături s-a format verbul *a cruci* sau de la *drac* — *a drăcui* ; de la pronumele *tu*, folosit ca termen de adresare în locul pronumelui de reverență, s-a format verbul *a tutui* ; din împrejurarea că i se poate adresa cuiva cuvîntul *măgar* ca epitet depreciativ, s-a putut forma de la acest cuvînt verbul *a măgări* etc.

De multe ori verbele de care ne ocupăm sînt analizate și luate în considerare numai în sensul legat de accepțiile pe care le au cuvintele temă, în diverse formule. De exemplu : ne vom ocupa de verbul *a cruci* numai în accepția pe care el a căpătat-o prin faptul că tema de la care derivă, adică cuvîntul *cruce*, este folosit adesea în diverse înjurături și nu ne interesează celelalte sensuri ale lui.

În ceea ce privește modul de formare, nu se poate vorbi de un sufix specific pentru această categorie de verbe. Ele se formează mai ales prin unul dintre procedeele cele mai vechi și mai obișnuite de derivare, anume prin atașarea la tema respectivă a sufixului *-i* (vezi *cruci* < *cruce*, *cuconi* < *cucon*, *măgări* < *măgar*, *măi* < *măi*, *procleți* < *proclet*, *țopîrlăni* < *țopîrlan* etc.). Derivate (mai puțin numeroase) sînt formate și cu ajutorul altor sufixe ca : *-ui*, *-ăi*, *-isi* etc. (vezi *huidui* < *huideo*, *porcăi* < *porc*, *sictirisi* < *sictir* etc.).

Uneori există formații paralele de la aceeași temă, fie cu *-i* și cu un alt sufix, fie cu două sau chiar trei sufixe diferite, fără să implice și specializări semantice ale derivatelor. Diferită este în unele cazuri doar sfera lor de

---

[1] Pentru etimologie, cf. TDRG, CADE, SCRIBAN, D., DA ms. și DLR.

circulație. Astfel, de la tema *drac* există derivatul *drăcui*, format cu sufixul *-ui*, și, paralel cu el, verbul *drăcovi*, cu circulație regională, format cu sufixul *-ovi*. De la *porc* am găsit înregistrate trei derivate: cu *-i* — *porci*, cu *-ăi* — *porcăi* și cu *-ări* — *porcări*, toate cu același sens și cu aceeași sferă de circulație. Pe lîngă verbul *sictiri*, derivat din interjecția *sictir*, DA mai atestă și un alt derivat, învechit, format cu sufixul *-isi*: *sictirisi*. De la cuvîntul *văr*, de la aceeași formă, anume de la vocativul *vere*, există atestate două derivate: *a veri* și în același timp *a verui*, ambele regionale.

Toate verbele pe care le-am găsit aparțin numai conjugării a IV-a, deci uneia dintre cele două conjugări productive din limba română.

Cuvintele temă de la care se formează verbele sînt în majoritate substantive, cîteva interjecții, două adjective și un pronume. Faptul că substantivele constituie categoria cea mai mare a cuvintelor temă nu este surprinzător, fiindcă tendința generală a limbii române este ca derivatele verbale să se formeze mai ales de la teme substantive [2], lucru care se confirmă și de această dată.

Dăm în continuare lista verbelor [3] grupate după sufixele cu care au fost formate, iar în cadrul fiecărui sufix și după categoria gramaticală a temei de la care provin. Lista cuprinde toate verbele pentru care am găsit atestări scrise. În realitate, numărul lor este mai mare, dar ele nu sînt înregistrate în scris, deoarece aparțin mai ales stilului oral și circulă cu precădere în vorbirea familiară și populară. Sînt formații ocazionale, cu o accentuată coloratură afectivă și sînt mai ales peiorative sau ironice.

Nu este deci surprinzător că în multe cazuri rămîn doar la forma orală, fără să fie înregistrate în scris.

1) Verbe derivate cu sufixul *-i*:

a) de la teme substantive:

cruci < *cruce*
cuconi (var. *coconi*) < *cucon*
dumnezei < *Dumnezeu*
gorgoni < *gorgonă*
jupîni < *jupîn*
măgări < *măgar*
năși < *naș*
nepoți < *nepot*
porci < *porc*
țopîrlăni < *țopîrlan*
veri < *văr* (de la forma *vere*, vocativul cuvîntului).

Tot în această grupă trebuie integrat și verbul *năi* < substantivul nume propriu *Nae*.

b) de la teme adjective:

obrăznici < *obraznic*

---

[2] Vezi M. Iliescu, *La productivité de la IV-e conjugaison latine dans les langues romanes*, în *Recueil d'études romanes*, București, Editura Academiei R.P.R., 1959, p. 87–102.

[3] Materialul și exemplele din întreaga lucrare au fost culese din dicționarele curente, pornind de la DA tipărit și ms., DLR tipărit și ms., apoi DM, TDRG, CADE, SCRIBAN, D.

Scanned with OKEN Scanner

procleţi < *proclet*
trecleţi (şi, cu pref. *în-*, *întrecleţi*) < *treclet*.

Separat menţionăm verbul *a mulţumi* < formula *(la) mulţi ani*, alcătuită dintr-un substantiv şi un adjectiv, deci cuvinte care se includ în cele două categorii precedente.

c) de la teme interjecţii:
bogdaprosti < *bogdaproste*
cuti < *cuti*
hăi < *hăi*
măi < *măi*
sictiri < *sictir*[4].

2) Verbe derivate cu sufixul *-ui*:
a) de la teme substantive:
drăcui < *drac*
precestui < *precestanie*[5], varianta lui *pricestanie*
verui < *văr* (de la forma *vere*, vocativul cuvîntului).
b) de la teme pronume:
tutui (făcut după modelul francezului *tutoyer*) < *tu*.
c) de la teme interjecţii:
hareciui (cu var. *areciui*) < *hareci*
huidui < *huideo*
ţistui < *ţist*.

3) Verbe derivate cu sufixul *-ăi* (sau varianta *-îi*):
a) de la temă substantiv, un singur derivat:
porcăi < *porc*.
b) de la teme interjecţii:
bîrîi < *bîr*
cîţîi < *cîţ*
hîşîi < *hîş*
sîsîi < *s* (pronunţat prelungit)
şîşîi < *ş* (pronunţat prelungit).

4) Verbe derivate cu sufixul *-ări*:
Un singur derivat de la temă substantiv:

---

[4] Ar mai fi fost de menţionat în această categorie şi verbul *mucli*, folosit în expresia *a o mucli* „a nu mai scoate un cuvînt, a tăcea (recunoscîndu-se învins)": *Mucleşte-o, că te ating!* GR. S. VII 120, dacă am fi admis că e format din interjecţia *mucles* + suf. *-i*. Acad. Al. Graur, în *Les mots tsiganes en roumain*, din BL II (1934), p. 119–120, arată că româna are tendinţa de a-şi construi verbele împrumutate din ţigăneşte de la participiul verbului ţigănesc. Deci *mucli* nu este derivat de la interjecţie, ci vine de la *muklo*, participiul verbului ţigănesc *muk-* „a lăsa, a renunţa" (vezi ib., p. 174).

[5] Din punct de vedere formal *precestui* s-ar explica mai uşor ca derivînd din cuvîntul *Precestă* „Maica-Domnului", care apare de asemenea adesea în înjurături, dar în cazul acesta el nu s-ar mai putea explica din punct de vedere semantic. Cuvîntul *precestui* este atestat de Ciauşanu în *Glosar de cuvinte din judeţul Vîlcea*, Bucureşti, Cultura Naţională, 1928, p.191, cu sensul de: 1. „a spovedi, a împărtăşi un om (bolnav)", 2. „a înjura de *precestanie* «grijanie, împărtăşanie»; despre *precestanie* autorul ne spune că este „un cuvînt care revine adesea în înjurături". Deci, semantic, verbul este legat precis de *precestanie*, aşa că nu-l putem considera derivat decît de la acest cuvînt.

Scanned with OKEN Scanner

porcări < *porc* [6].

5) Verbe derivate cu sufixul *-ovi* :

Un singur derivat, de la temă substantiv :

drăcovi < *drac*.

6) Verbe derivate cu sufixul *-isi* :

Un singur derivat, de la temă interjecție :

sictirisi < *sictir*.

Nu există o explicație, o normă pentru folosirea unui anumit sufix și pentru atașarea lui la o anumită temă. Cred că justificarea acestui lucru o constituie caracterul ocazional al formațiilor. Subiectul vorbitor folosește sufixul care-i este mai obișnuit sau pe cel care-i dă, după impresia lui, derivatul cel mai expresiv, mai potrivit împrejurării în care are nevoie de el. Aceasta este, cred, și explicația existenței formațiilor paralele (destul de multe pentru o categorie nu prea numeroasă de verbe cum sînt acestea), precum și a situațiilor în care am găsit un singur derivat pentru un anumit sufix. Din punct de vedere semantic, verbele se pot grupa pornind de la trăsătura comună a temei din care derivă. Trăsătura este determinată de faptul că temele sînt folosite în anumite genuri de formule. Această folosire face posibilă atît formarea derivatelor, cît și imprimarea unui anumit specific sensului lor.

Derivatele sînt formate de la :

1. Cuvinte folosite în imprecații și înjurături sau cu valoare de înjurături:

Astfel, de la *proclet*, întrebuințat adesea în imprecații (*Proclet să fie omul carele* ... CORESI, EV. 69), s-a format verbul *a procleți* cu sensul de „a afurisi, a blestema" : *De multă beție începu a sudui a procleți pomana*. ȚICHINDEAL, F. 314/20. Situație similară are cuvîntul *treclet* „blestemat de trei ori", de la care s-a format *a trecleți*, cu circulație strict regională, dar cu sens atenuat, mai deosebit de cel al temei, anume „a supăra, a necăji" : *Nu mă trecleți*. Com. N. DRĂGANU.

Din folosirea frecventă în înjurături a unor cuvinte, s-au format următoarele verbe care toate înseamnă „a înjura de ...". Astfel, de la *cruce* > *a cruci* „a înjura de cruce" : *Strigă și înjură, crucesc și afurisesc*. în BPH IX (1942), 38 ; de la *Dumnezeu* > *a dumnezei* „a înjura de dumnezeu". Cf. DR XI (1930—1931), 245 ; de la *precestanie* > *a precestui* „a înjura de precestanie", atestat la CIAUȘANU, V. 191 ; de la *drac* > *a drăcui* „a da dracului, a trimite la dracu (1)" : *Nu drăcui, mă camarade, nu drăcui*. BRĂESCU, V. 60 și, cu același sens, derivatul regional *a drăcovi*, atestat de DA.

Aici trebuie remarcat și următorul fapt : cuvintele *cruce*, *drac*, *Dumnezeu*, *precestanie* cumulează, după cum observăm, sensul întregii înjurături din care sînt desprinse. De exemplu, *cruce* nu poate servi ca temă unui verb care înseamnă a înjura de cruce, decît dacă ne gîndim la întreaga înjurătură din care face parte.

---

[6] S-ar putea presupune că verbul *porcări* a fost format de la tema *porcar* + *-i* și nu de la *porc* + *-ări*. Cercetînd însă dicționarele am constatat că atestările verbului sînt mai vechi decît cele ale substantivului *porcar*.

În Banat și Transilvania există atestat verbul *a gorgoni*[7] „a alunga, a pune pe fugă" : *Gorgonește gîștele din curte* ! REV. CRIT. III 67, sau : *Bade, că a-mbătrînit, Nu trebuie gorgonit. ib.* Verbul este derivat din cuvîntul *gorgonă* (cu varianta *gorgoană*) „ființă mitologică monstruoasă", cuvînt folosit în regiunea respectivă în înjurătura *lua-te-ar* (sau *mînca-te-ar*) *gorgoanele*. Și acest verb s-a putut forma tot numai fiindcă tema lui este folosită într-o înjurătură, însă, ca și la *trecleți*, pe care l-am menționat mai sus, sensul lui a evoluat invers decît la cele precedente, a ajuns la o nuanță atenuată, aproape pozitivă.

De la interjecția *huideo* „strigăt cu care se alungă porcii" și care prin extensiune a ajuns să aibă valoarea unei înjurături, s-a putut forma verbul *a huidui* „a apostrofa în mod violent pe cineva, cu ocări și fluierături, a alunga cu huideo, p. e x t. a înjura" : *Lumea . . .se împrăștie, huiduindu-ne.* CREANGĂ, A. 113, sau: *Să ne huiduiască de la poarta lui.* ȘEZ. I 262. În aceeași situație se află și verbul *a sictiri* „a alunga pe cineva înjurîndu-l, p. e x t. a înjura" : *O sictiri, îi trase două palme.* ȘEZ. VI 174, derivat din interjecția *sictir*, care înseamnă „pleacă, marș !", dar care se folosește mai ales cu o accepție vulgară de înjurătură. Verbul a mai dezvoltat încă un sens, mai rar întrebuințat „a pleca, a se căra" : *Hai, sictiriți-vă* ! TDRG. Derivatul de la aceeași temă — *a sictirisi*, atestat de DA, este învechit.

Cred că în afară de cuvintele înregistrate în această categorie, formații ocazionale sau care circulă în vorbire, mai există și de la alte teme de același gen sau în orice caz vorbitorii le-ar putea forma oricînd ar avea nevoie de ele.

2. Cuvinte folosite ca epitete și calificative peiorative în formule adresate cuiva cu intenția de a-l face de rîs, a-l jigni sau insulta etc. Verbele din această grupă sînt toate peiorative și înseamnă în primul rînd „a da cuiva calificativul de . . ., a face pe cineva într-un anumit fel".

Din împrejurările în care cuvîntul *măgar* se folosește ca o ocară la adresa cuiva, s-a format verbul *a măgări* „a da cuiva calificativul de măgar, a face pe cineva măgar, p. e x t. a batjocori, a obrăznici" : *I-a porcit, i-a măgărit . . . vai de mama lor* ! RĂDULESCU-CODIN, Î. 275 ; de la *obraznic* folosit în împrejurări similare s-a format *a obrăznici*, dar numai în sensul „a face obraznic, a certa cu vorbe grele" : *Altele mai cîinoase la inimă se-nviforau, se ascuțeau și ne obrăzniceau.* CIAUȘANU, R. SCUT. 13 ; de la *porc* s-au format verbele *a porci*, *a porcăi* și *a porcări*, toate cu același sens de „a face porc, a ocărî pe cineva cu vorbe grele și în termeni vulgari, a înjura" (vezi citatul din RĂDULESCU-CODIN, Î. 275, dat mai sus) ; de la *țopîrlan* s-a format *a țopîrlăni* „a zice cuiva țopîrlan" : *De aceea . . . m-ai țopîrlănit dinaintea oamenilor și a boierilor.* ALECSANDRI, T. I 195.

---

[7] S-ar putea ca verbul *gorgoni* să aibă anumită legătură și cu formele mai diferite în care circulă în Transilvania verbul *zgorni* „a vina, a stîrni", anume *zogoni* și *zogroni*. Apropierile se pot face atît ca formă cît și ca sens (vezi în această privință și discuția etimologică făcută de acad. Al. Graur, în BL IV (1936), p. 118–119).

Pentru aceste verbe am întîlnit atestări, de aceea sînt singurele pe care le-am citat. Formații similare însă sînt posibile și de la alte teme de acest gen.

3. Cuvinte folosite în formule de adresare sau ca termeni de adresare, cum ar fi termenii reverențioși folosiți de obicei pe lîngă numele proprii, anumite pronume sau cuvinte care denumesc grade de rudenie. Toate derivatele au sensul de „a zice cuiva într-un anumit fel, de a i te adresa cu termenul respectiv". Astfel, de la substantivul *cucon* > *a cuconi* : *Ce nu șezi, cucoane Nicule ? . . . Măi, nu-l mai tot cuconi că s-a diochia!* ALECSANDRI, T. I 338 ; de la *jupîn*>*a jupîni* : *Nu știi una, jupîne Tilere ? — Că . . .e bine să-l jupînești? De la Dragoș la Cuza Vodă*, (București, 1966) 159 [8] ; de la *tovarăș* > *a tovărăși* : *Aia nu mai știe să zică nene și dodă, tovărășește pe toată lumea.* TOMIS II, 1967, nr. 2, p. 6, col. 3 ; din interjecția *măi* (cu care este interpelat mai ales un bărbat) > *a măi* : *Măi bătrînule nu zicem, că atunci zice că-l măim, adică îi zicem tu sau măi.* LR VIII (1959), nr. 1, 52 ; din pronumele *tu* > *a tutui* : *Să n-o tutuiască să n-o sărute.* EMINESCU, N. 88 ; de la substantive care numesc grade de rudenie ca : *naș* > *a năși* : *Îl pofti să nășască pe cine-a mai nășit, iar țigările să și le fumeze cu finii lui.* GALAN, B. II 141 ; *nepot* > *a nepoți*, Cf. LM [9] ; *văr* > *a verui* : *Prea mă veruiește banul.* ALECSANDRI, T. III 1335, iar pe la Săcele-Brașov s-a format *a veri*, care este folosit și reflexiv reciproc, după cum conferă comunicarea lui G. GIUGLEA[10].

În afară de *a tutui*, care a pătruns în limbă și are o sferă de circulație mai largă, celelalte verbe sînt formații ocazionale de moment.

În vorbirea familiară se întîlnesc și alte formații similare ca *domni, domnișori, tui* „a zice tu" și altele, poate mai puțin obișnuite, dar pe care fiecare dintre vorbitori le-a folosit sau le poate folosi la nevoie.

Toate derivatele au valoare afectivă și circulă cu precădere în vorbirea familiară ; cînd apar în opera unor scriitori culți, sînt folosite în vorbirea personajelor.

Mai rare, dar de asemenea cu valoare afectivă, sînt verbele derivate de la nume proprii, cu sensul de „a chema pe nume" ca cel din următorul citat : *Nae, năi-te-ar dracu* ! CARAGIALE, în BPh IX 34. Asemenea formații dovedesc cît de viu și de puternic este procedeul de derivare a acestor verbe. Numele propriu ar putea fi înlocuit cu oricare altul și astfel s-ar putea forma imediat și derivatul verbal corespunzător.

4. Cuvinte folosite în formule de politețe sau ca formule de politețe: interjecția *bogdaproste* > *a bogdaprosti* „a mulțumi" : *Dați, să vă bogdaprostim.* PAMFILE, J. III 77, care este însă rar și mai ales regional întrebuințat ; urarea *(la) mulți ani*, care a început să fie folosită din vechi timpuri și ca formulă de politețe, adresată cuiva în chip de răsplată pentru un serviciu oarecare și din asemenea împrejurări a

---

[8] [Reprodus după C. Rădulescu-Codin, *Din trecutul nostru*, București, f.a., p. 163—165.]
[9] Vezi și V. Scurtu, *Termenii de înrudire în limba română*, p. 102.
[10] Vezi și V. Scurtu, *lucr. cit.*, p. 149.

devenit *mulțam* > *a mulțumi*, cu sensul de bază „a exprima prin vorbe recunoștință, a aduce mulțumiri". Verbul are o circulație mare și este unul dintre puținele cuvinte, dintre cele de care ne-am ocupat, care s-au impus pe plan general în limbă.

5. Cuvinte folosite ca formule de îndemn pentru a face sau a nu face ceva. Este vorba de interjecția învechită *hareci* „strigătul cu care conducătorul unei licitații invită publicul să cumpere obiectul licitat sau cu care se închide licitația", temă a verbului *a harciui* „a scoate la mezat, a licita"[11]. Cf. ALECSANDRI, T. III 1338.

De asemenea sînt de menționat interjecțiile folosite pentru a impune sau a recomanda liniște ca: *s* (pronunțat prelungit) care a dat verbul *a sîsîi* „a face *s* cerînd tăcere"; *țist* > *a țistui* „a recomanda sau a impune tăcere (prin folosirea interjecției *țist*)": *Cu mare mînie și probozeală a o țistui începu și groaznice semne din ochi și din cap să tacă îi făcea.* CANTEMIR, IST. 34, sau: *Toți țistuiesc la scîrțîitul pașilor.* C. PETRESCU, O. P. II 216 și *ș* (pronunțat repetat) > *a șîșîi* „a repeta în mod prelungit și monoton sunetul *ș* pentru a liniști un copil mic care plînge sau pentru a-l adormi": *În timpul cît un naș ține în brațe pe un copil la un botez, să nu-l șîșîiască dacă plînge.* la TDRG.

Tot în această categorie se integrează interjecțiile cu care se strigă, se alungă sau se îndeamnă animalele, cum ar fi: *bîr* > *a bîrîi* „a mîna oile": *Bîrîi, mîn oile (strigînd bîr!)* REV. CRIT. III 87; *cîț* > *a cîțîi* „a alunga pisica strigînd *cîț*": *Cîțîiesc mîța: cîț, mîță, de-aici*! PAMFILE, C. 40; regionalul *cuti* „strigăt cu care se alungă vițeii la coteț" și care a dat verbul *a cuti* (var. *cutii*) „a alunga vițelul de la vacă să nu mai sugă": *Îi cutiesc* [pe viței] *sau îi bagă într-un juguț.* ECONOMIA, 80; *hăi* > *a hăi* „a îndemna vitele la mers sau să tragă": *N-a auzit Nici cîne lătrînd... Nici cioban hăind, Oile pornind.* MAT. FOLK. 5. Sau: *Neica-mi hăiește la plug. ib.* 368; *hîș* > *a hîșîi* „a alunga o pasăre cu strigătul *hîș*": *Tata-meu m-a hîșăi: Hîș, păsăruică ghe aci*! VAIDA.

În afară de aceste verbe înregistrate, formații similare mai sînt posibile și de la alte teme de același gen.

Din cele expuse pînă aici remarcăm, în concluzie, următoarele:

— Toate verbele de care ne-am ocupat aparțin conjugării a IV-a. Aceasta se explică prin faptul că sînt folosite în vorbirea familiară și populară, care recurge, cu predilecție, cînd formează verbe, la această conjugare[12].

— Verbele analizate nu formează o categorie bogată, deoarece temele de la care provin nu sînt numeroase. Importanța lor constă însă în faptul că sînt o categorie productivă în care se formează sau se pot forma mereu cuvinte noi.

---

[11] Ar mai fi de menționat în această categorie verbele *bisa* „a repeta sau a cere să se repete ceva dintr-un program artistic" și *stopa* „a se opri" (folosit mai ales despre vehicule). Deși există interjecțiile *bis* și *stop*, verbele nu sînt derivate de la ele, ci, ca și ele, sînt împrumutate din franceză și deci nu pot fi integrate în lista noastră.

[12] Vezi, în acest sens, Iorgu Iordan, *Verbe românești nouă*, în BPh IX (1942), p. 20—59 și Maria Iliescu, *loc. cit.*

— Principala lor caracteristică este că, deși sînt derivate totdeauna de la un singur cuvînt, ca sens, trebuie considerate ca derivate de la o perifrază (o înjurătură, o formulă injurioasă sau de adresare etc.).

— Verbul are sensul perifrazei în întregimea ei, nu pe cel al cuvîntului temă luat izolat. (Vezi *Dumnezeu* > *a dumnezei*; de la acest cuvînt luat izolat verbul ar fi trebuit să însemne „a zeifica”, dar, pentru că i se atribuie sensul înjurăturii în care este folosit ca element component, se poate ajunge la derivatul cu sens peiorativ de „a înjura de Dumnezeu”.)

— Derivatele sînt caracteristice stilului oral ca și formulele de la care s-au format. Ele au o pronunțată coloratură afectivă și sînt mai ales peiorative sau ironice.

— Dintre categoriile de teme enumerate în cursul lucrării, se formează verbe mai ales de la cuvintele folosite în înjurături și în formule de adresare. Posibilitățile de formare de la ultima categorie s-au extins pînă la derivate de la nume proprii (vezi verbul *năi*).

VERBE DERIVATE DE LA INTERJECȚII ONOMATOPEICE

DE

GEORGETA MARIN

G r a m a t i c a   A c a d e m i e i[1] arată că, după modul lor de formare, interjecțiile se împart în trei categorii : 1) interjecții propriu-zise ; 2) interjecții provenite din alte părți de vorbire și 3) cuvinte imitative sau onomatopee. Interjecțiile din ultima categorie formează temele derivatelor verbale de care ne vom ocupa în lucrarea de față.

După cum le definește G r a m a t i c a   A c a d e m i e i, aceste interjecții sînt cuvinte „care reproduc sunetele însoțitoare ale unor acte fiziologice (rîsul, fluieratul, strănutul, sforăitul) : *ha-ha* ! *hapciu* ! *sfor* !, redau strigătele animalelor : *ham* ! *miau* ! *mîr* !, ori reproduc zgomote din realitatea înconjurătoare : *buf* ! *scîrț* ! *trosc* !"[2].

Verbele sînt strîns legate de temele lor. Ele transpun pe planul acțiunii ceea ce exprimă interjecția, însemnînd, aproape fără excepție, „a face, a reda sunetul sau zgomotul respectiv" : *a sforăi* „a face sfor", *a mîrîi* „a face mîr", *a scîrțîi* „a face scîrț".

Sfera de circulație a acestor verbe, ca și a interjecțiilor de la care derivă, este în special vorbirea familiară și populară. Sînt rare cazurile în care ele au atestări în textele culte, mai ales în cele din limba veche.

Forma puțin stabilă a interjecțiilor, datorită modului în care subiectele vorbitoare aud și redau sunetele și zgomotele din natură, se reflectă și la verbe în existența multor variante. Acestea însă, ca și la interjecții, nu împiedică înțelegerea perfectă. Modificările afectează în special vocalismul acestor cuvinte, consonantismul avînd un caracter mult mai stabil[3].

Menționăm, de asemenea, că *r* este o consoană care apare în unele interjecții imitative datorită faptului că se caracterizează prin oscilația ritmică a unei părți a organelor de articulare[4], oferind posibilitatea de a reda bine anumite zgomote din natură. Din temele care îl conțin, *r* s-a extins

---

[1] Ed. a II-a, vol. I, p. 422–423.

[2] *Ib.*

[3] Vezi mai jos, în listele de verbe, variantele lor.

[4] Vezi S. Pușcariu, *Despre onomatopee în limba română*, în DR I (1920–1921), p. 75–108.

şi la altele care nu l-au avut, ducînd la variante ale verbelor ca : *cherlăi* faţă de *chelălăi*, *cherţăni* faţă de *chiţăni*, *drondăni* faţă de *dondăni*, *durdui* faţă de *dudui*, *fîrţîi* faţă de *fîţîi*, *gîrgîi* faţă de *gîgîi* etc. fără să implice nici o deosebire din punct de vedere semantic. Variantele devin doar mai expresive, tema redînd mai pregnant zgomotul respectiv din natură. Cred că această situaţie trebuie pusă în legătură, aşa cum arată acad. A. Graur [5], cu faptul că simbolismul fonetic este la locul său în onomatopee şi în interjecţii, iar *r* este sunetul care apare în ambele grupuri de sunete (*rl* şi *rţ*) considerate de domnia-sa ca avînd valoare expresivă în acest sens. În unele cazuri, prin introducerea lui *r* se şi formează în cuvintele respective aceste grupuri (vezi *fîrţîi*, *cherlăi* etc.). Valoarea simbolică a grupurilor menţionate, ca şi a lui *r* este accentuată cînd vocala care le precedă este *î*. Această vocală se pronunţă implicit de cîte ori vrem să emitem o consoană izolată, lucru care face ca în grupul *îr* să avem impresia că este doar un *r* dublu, iar dublarea unei consoane dintr-un cuvînt îl face totdeauna să devină expresiv.

Reduplicarea temei este o altă trăsătură specifică a verbelor derivate de la onomatopee. Aceasta pentru că adesea interjecţiile de la care derivă se întrebuinţează în vorbire repetat, fie în întregime, fie parţial. Aşa s-a ajuns la formaţii ca *fîlfîi*, *gîlgîi*, *pîlpîi*, *bîjbîi*, *folfăi*, *dudui*, *tutui* „a cînta din trîmbiţă'' etc.

Cele mai multe verbe din categoria aceasta sînt de conjugarea a IV-a. Ele sînt formate mai ales cu sufixul *-ăi* şi variantele sale, sufix care a devenit specific pentru verbele derivate de la onomatopee, apoi cu *-ăni* şi variantele sale şi numai o mică parte sînt formate şi cu alte sufixe. În cele ce urmează, voi da listele complete ale acestor verbe [6] grupate pe sufixele respective, de fiecare dată cu tema — interjecţie de la care provin şi cu variantele corespunzătoare. Nu vor figura în liste decît verbele pentru care există interjecţia respectivă, numai acestea încadrîndu-se în subiectul de faţă şi nu întreaga categorie a verbelor onomatopeice (cum ar fi de exemplu : *bălălăi*, *bombăni*, *ciobîlcăi*, *cioftăi*, *fălălăi*, *hălălăi*, *mijmăi*, *morfoli*, *răpăga* etc.).

Problema originii sufixului *-ăi* şi a lui *-ăni* a fost dezbătută în amănunţime. Vom prezenta aici pe scurt discuţiile privitoare la această problemă.

Sextil Puşcariu [7] afirmă că originea sufixului a rămas neexplicată, dar consideră că *-ă-* din cuprinsul lui trebuie să-şi găsească justificarea numai în verbele imitative de origine slavă cu caracter iterativ terminate în *-ati* şi care în româneşte au fost luate cu sufixul *-ăi*, nu cu *-i*. De aici, sufixul a fost cu uşurinţă împrumutat pentru derivarea verbelor onomatopeice, unde s-a simţit trebuinţa unui alt sufix decît *-i*, tocmai pentru că de cele mai multe ori aceste verbe redau o acţiune repetată, deci se înrudesc, în ce priveşte înţelesul, cu iterativele.

---

[5] *Sur le symbolisme phonétique*, în *Recueil d'études romanes*, Bucureşti, 1959, p. 73—78.

[6] Materialul din lucrare şi exemplele au fost culese din dicţionarele curente, în special din DA tipărit şi ms.

[7] Vezi *loc. cit.*, p. 96 şi urm.

Verbele de tipul *bufni*, *crîcni*, *pufni*, *zvîcni* etc., Pușcariu consideră că vin din slavă. Cele în *-ăni*, însă, crede că au fost făcute pe teren românesc, după modelul lui *ciocăni* < *ciocan*, care, în mod greșit analizat, a fost împărțit în *cioc* și *-ăni*, desprinzîndu-se astfel sufixul. Această explicație nu este însă convingătoare.

Acad. A. Graur [8] reia problema acestor sufixe, considerînd că întîi au fost formațiile în *-ni* de tipul : *bufni*, *crîcni*, *ciocni* etc. Aceasta ar fi deci forma cea mai veche a sufixului, iar în asemenea cazuri *-n-* reproduce pe cel din verbele slave în *-nǫti*. Prin inserarea unui *ă* între consoana temei și cea a sufixului s-a ajuns la *-ăni*. Procedeul de inserare a unei vocale între două consoane fiind mult mai normal și mai justificat decît suprimarea unei vocale în această poziție, este mai ușor de presupus că de la *-ni* s-a ajuns la *-ăni* și nu invers. Prin asimilare cu vocala din temă s-a ajuns la variante ale sufixului de tipul *-ini*, *-oni*, *-uni*, *-eni*.

Prin pierderea nazalei *n* din *-ăni* s-a ajuns la forma *-ăi* cu variantele de tipul *-îi*, *-ii*, *-ei*, *-oi* și *-ui*, datorite de asemenea asimilării cu vocala din temă. În sprijinul acestei argumentări, acad. A. Graur invocă vechimea, care după toate probabilitățile, spune domnia-sa, pare să fie mai mare a formelor cu nazală decît a celor fără nazală.

A. Lombard [9] pornește în această problemă de la teoria lui Schuffert, care explică sufixul *-ăi* ca format de la verbele cu reduplicare de tipul *găgăi*, *lălăi* sau cu reduplicare parțială ca *fălfăi*, *gălgăi* (respectiv *fîlfîi*, *gîlgîi*). Lombard, socotind întemeiată această afirmație, o preia, adăugînd mențiunea că la răspîndirea sufixului a contribuit foarte mult și influența verbelor slave cu infinitivul în *-ati*, prez. *-ajo* > *-aj*. Aceste verbe prezintă asemănări de formă și de sens cu cele românești, care nu pot trece neremarcate (vezi rom. *chircăi* și ucr. *kýrkati-aju* ; rom. *grohăi* și scr. *grúhati* etc.). De asemenea a mai contribuit și faptul că multe verbe românești în *-ăi* sînt împrumuturi din slavă ca : *pipăi* < *pipati*. Concluzia lui Lombard este că în sufixul *-ăi* s-au contopit două origini : pe de o parte un element făcînd parte din rădăcina onomatopeică românească, pe de altă parte un sufix verbal slav care este *-aj*.

Privitor la sufixul *-ăni* și la formele paralele în *-ăi*/*-ăni*, Lombard citează cercetarea acad. A. Graur (vezi mențiunea de mai sus), care tratează istoric problema și duce la originea comună a celor două forme. Consideră însă un detaliu greu de admis pierderea lui *n* din *-ăni* pentru a ajunge la *-ăi*, preferînd să atribuie această pierdere influenței radicalelor slave în *-aj* [10].

Pornind de la aceste discuții, consider că influența slavă are un rol de seamă atît în ce privește originea sufixului *-ăi* și *-ăni* (cred că elementele de bază ale sufixelor s-au luat din slavă), cît și în ce privește atașarea acestor sufixe la temele onomatopeice.

De asemenea cred că existența paralelă de la aceeași temă a unor forme în *-ăi* și în *-ăni* care circulă fără să prezinte deosebiri semantice, ca

---

[8] *Notes d'étymologie roumaine*, în BL VI (1938), p. 147–152.

[9] *Le verbe roumain*, Lund, 1955, vol. al II-lea, p. 663 și următoarele.

[10] Vezi A. Lombard, *lucr. cit.*, p. 669.

Scanned with OKEN Scanner

de exemplu de la *balang* — *bălăngăi* și *bălăngăni*, confirmă ipoteza unei origini comune a acestor două sufixe, infirmîndu-le pe celelalte, chiar dacă astăzi *-ăi* și *-ăni* sînt simțite ca sufixe independente și folosite ca atare.

Iată acum lista verbelor derivate cu *-ăi* și cu toate variantele acestui sufix : *-îi*, *-ii*, *-ei*, *-oi* și *-ui*[11], variante rezultate în special prin asimilare cu vocale din temă.

interj.-temă	*-ăi*	*-îi*	*-ii*	*-ei*	*-oi*	*-ui*[12]
1	2	3	4	5	6	7
bîc (a)	*băcăi*	*bîcîi*	—	—	—	—
balang (a)	*bălăngăi*	—	—	—	—	—
behe- (he)	*behăi* (var. *behehăi*, *becăcăi*)	—	—	—	—	—
bîj-bîj	*bîjbăi* (var. *băjbăi*, *bojbăi*, *bozbăi*, *bojdăi*)	*bîjbîi* (var. *băjbîi*, *bojbîi*)	—	—	—	—
bîltic	—	*bîltîcîi*	—	—	—	—
bîț (a)	*bîțăi*	*bîțîi*	—	—	—	—
bîz	*bîzăi* (var. *bînzăi*, *bonzăi*)	*bîzîi*	*bîzii*	—	—	—
bleasc	*blescăi*	—	—	—	—	—
bu-bu	—	—	—	—	—	*bubui*
buf	—	—	—	—	—	*bufui*
cața	*cățăi*	—	—	—	—	—
cau	—	—	—	—	—	*căui*
chiaf, *cheof*	*chefăi*	—	—	—	—	—
chihai	*chihăi*	—	—	—	—	—
chior	*chiorăi* (var. *chiorfăi*)	—	—	—	*chioroi*	—
chiț	*chițăi*	*chițîi*	*chiții*	—	—	*chițui*
cip-cip	—	—	*cipcii*	—	—	—
ciric	*ciricăi*	—	—	—	—	—
ciur „zgomotul apei care curge"	*ciurăi* (var. *ciorăi*)	—	—	—	*cioroi*	*ciurui* (var. *giurui*)
cîr	—	*cîrîi*	—	—	—	—
cîrc	*cîrcăi*	*cîrcîi*	—	—	—	—
cîț	—	*cîțîi*	—	—	—	—
clamp	*clămpăi* (var. *clempăi*, *clompăi*)	—	—	—	—	—
clanc	*clăncăi*	—	—	—	—	—
clanț	*clănțăi*	—	—	—	—	—
clap	*clăpăi*	—	—	—	—	—

[11] Deși există ca sufixe independente în limbă, *-ui* și *-oi*, în cazul verbelor de care ne ocupăm, sînt doar variante ale sufixului *-ăi* cauzate de asimilarea cu vocala din temă, ca și *-îi*, *-ii*, *-ei*.

[12] Unele teme ale verbelor din această categorie sînt terminate în *u* (vezi *cau* > *căui*, *bu–bu* > *bubui*, *miau* > *miaui*), așa că s-ar putea socoti că ele sînt formate cu sufixul *-i* și nu cu *-ui*. Existența paralelă a unor forme și cu o altă variantă a sufixului *-ăi* de la aceste teme ne îndreptățește să considerăm că în cazul formelor acestora sufixul care s-a atașat la temă este *-ui* și nu *-i* (vezi *(s) chelălăi* – *(s) chelălui* < *(s) chelălău*; *crăoi* – *crăui* < *crau*; *dudăi* – *dudui* < *du–du* etc.). În cazul lui *miaui* cred că trebuie luată în considerare influența sinonimului său *miorlăi*.

1	2	3	4	5	6	7
cle(a)f	*clefăi*	—	—	—	—	—
cloc	*clocăi* (var. *cloncăi*)	—	—	—	—	—
coic	*coicăi*	—	—	—	—	—
coviț	*covițăi*	*covițîi*	*coviții* (var. *viții*)	*covițel*	—	—
crac	*crăcăi*	—	—	—	—	—
cranț	*crănțăi*	—	—	—	—	—
crau	—	—	—		*crăoi*	*crăui*
cronc	*croncăi*	—	—	—	—	—
cucu	—	—	—	—	—	*cucui*
cucurigu	—	—	—	—	—	*cucurigui* (var. *cutcurigui*)
(* uța-*) *daina*	*dăinăi* (var. *dălnăi*)	—	—	—	—	—
dîr-dîr	*dîrdăi*	*dîrdîi*	—	—	—	—
du-du	*dudăi*	—	—		*dudoi*	*dudui* (var. *durdui*)
dup	*dupăi*	—	—	—	—	*dupui*
dur(a)	*durăi*	—	—	—	—	*durui*
fi-fi-(var. *fî-fî*)	*fifăi*	*fifîi*	*fifii*	—	—	—
fîl-fîl	*fîlfăi* (var. *fălfăi*)	*fîlfîi*	—	—	—	—
fîs	*fîsăi* (var. *fosăi*)	*fîsîi*	—	—	—	—
fîș	*fîșăi*	*fîșîi*	*fîșii*	—	—	—
fîț	*fîțăi* (var. *fîrțăi*)	*fîțîi* (var. *fîrțîi*)	—	—	—	—
fleașc	*fleșcăi*	—	—	—	—	*fleciui*[13]
fleoșc	*fleoșcăi* (var. *fleoscăi*)	—	—	—	—	—
flischi	—	—	*flischii*	—	—	—
fol-fol	*folfăi*	—	—	—	—	—
for-for	*forfăi*	—	—	—	—	—
foș	*foșăi* (var. cu reduplicare *foșfăi*)	—	—	—	*foșfoi*	—
ga-ga (var. *gî-gî*)	*găgăi* (var. *gărgăi*, *gugăi*)	*gîgîi* (var. *gîrgîi*)	—	—	—	—
ghiolc	*ghiolcăi*	—	—	—	*ghiolcoi*	—
ghior	*ghiorăi*	*ghiorîi*	—	—	—	—
ghiorț	*ghiorțăi* (var. cu pref. *în-*: *înghiorțăi*)	—	*ghiorții*	—	—	—
gîf	*gîfăi*	*gîfîi*	*găfii*	—	—	*gîfui* (var. *găfui*)
gîl-gîl	*gîlgăi* (var. *gălgăi*)	*gîlgîi*	—	—	—	—
gîr	—	*gîrîi*	—	—	—	—
gîs „strigătul gîștei"	—	*gîsîi*	—	—	—	—

[13] Etimologia acestui derivat nu este sigură. Dicționarele o dau doar ca probabilă din interjecția *fleașc*.

1	2	3	4	5	6	7
gogilț	—	*gogilții*	—	—	—	*gogilțui*
groh	*grohăi* (var. *grofăi*)	*gruhti* —	— —	— —	*grohoi* (var. *grooi, groi*)	*gruhui*
ham	*hămăi*	*hîmti*	—	—	—	*hămui*
hap	*hăpăi* (var. *ăpăi*)	—	—	—	—	*hăpui*
harpa (-harpa)	*hărpăi*	—	—	—	—	—
harș	—	—	—	—	—	*hărșui*
haț	*hațăi*	—	—	—	—	—
hau	—	—	—	—	—	*hăui*
hir „strigătul bibilicii"	*hirăi*	*hirti*	*hirii*	—	—	—
hîc	—	*hîcti*	—	—	—	—
hi-hi	—	*hihti*	—	—	—	—
hîr	*hîrăi*	*hîrti*	—	—	—	—
hîrș (ti)	—	*hîrști*	*hîrșii* (var. *hîrjii*)	—	—	—
hiț	*hițăi*	*hiții*	*hiții*	—	—	—
hodic	*hodăcăi*	*hodicti* (var. *hoticti*)	—	—	—	—
hop	*hopăi*	—	—	—	—	—
hor „sfor" (var. *horc*)	*horăi* (var. *horcăi*)	—	— —	—	*horoi*	—
horp	*horpăi*	—	—	—	*horpoi*	—
hu-hu „strigătul cucuvelei"	*huhăi*	—	—	—	—	—
hur	—	—	—	—	—	*hurui* (var. *urui, hurdui*)
hurduc	*hurducăi* (var. *urducăi*)	—	—	—	—	—
huța	*huțăi*	—	—	—	—	*huțui*
iți	—	*iții*	*iții*	*iței*	—	—
jap	*jăpăi*	—	—	—	—	—
jnap	*jnăpăi* (var. *jnepăi*)	—	—	—	—	*jnăpui*
la-la	*lălăi*	—	—	—	—	—
leap	*lăpăi* (var. *leapăi*)	—	—	—	—	—
leorp	*leorpăi* (var. *leopăi*)	—	—	—	—	—
lic (var. lui *linchi*)	*licăi*	—	—	—	—	—
lip(a)	*lipăi* (var. *lăpăi, lepăi*)	—	—	—	—	—
mac	*măcăi* (var. *mîcăi*, cu reduplicare *măcăcăi*)	*micti*	—	—	—	—
mec „strigătul caprei"	*mecăi* (var. cu reduplicare *mechecăi*)	—	—	—	—	—

Scanned with OKEN Scanner

1	2	3	4	5	6	7
mehe (he)	*mehăi* (var. *mihăi, mehăhăi*)	—	—	—	—	—
miau	—	—	—	—	*miaoi*	*miaui* (var. *mieui, miui*)
mihoho	—	—	—	—	*mihohoi*	—
miorc	*miorcăi*	—	—	—	*miorcoi*	—
miorlau	*miorlăi* (var. *mierlăi, mirlăi*)	*miorlîi*	—	—	*miorloi* (var. *mierloi, mirloi*)	
mir	*mirăi* (var. *mîrnăi*)	*mîrîi* (var. *mîrnîi*)	—	—	*mîroi*	—
mirc	*mircăi*	*mircîi*	—	—	—	*mircui*
molf	*molfăi*	—	—	—	*molfoi*	—
mor-mor	*mormăi* (var. *morăi, murmăi, mornăi, mîrnăi*)	—	—	—	*mormoi*	—
oacaca	*ocăcăi* (var. *ococăi, ocăi*)	*ocîcîi* (var. *ocîi*)	—	—	*ococoi*	—
olala	*olălăi* (var. *holălăi*)	—	—	—	—	*olălui*
orac	*orăcăi* (var. *orăcăcăi*)	—	—	—	—	*orăcui*
pir	—	—	—	—	—	*pirui*
pisc	—	—	—	—	—	*piscui*
piș-piș	*pișpăi* (var. *pîșpăi*)	*pîșpîi*	—	—	—	—
piu	—	—	—	—	—	*piui* (var. *pciui*)
pic	*păcăi*	*pîcîi*	—	—	—	—
pîl-pîl	*pîlpăi* (var. *pălpăi*)	*pîlpîi* (var. prin contaminare cu *pîrîi, pîrpăi*)	—	—	—	—
pîr	*pîrăi*	*pîrîi*	—	—	—	—
pîrț	*pîrțăi*	*pîrțîi*	*pîrțîi*	—	—	—
p(î)s(î)	*pîsăi*	*pîsîi*	—	—	—	*pîsîui*
pleosc	*pleoscăi* (var. *pleoșcăi*)	—	—	—	—	—
pleasc	*plescăi* (var. *pliscăi, pleșcăi*)	—	—	—	—	—
plici	—	—	*plicii*	—	—	*pliciui*
plischi	—	—	*plischii*	—	—	—
puf	*pufăi*	—	—	—	—	*pufui*
pu-pu (-pup)	*pupăi*	—	—	—	—	*pupui*
rap (a)	*răpăi* (var. *ropăi*)	—	—	—	*ropoi* (var. *răpoi*)	—
rîca	*rîcăi*	*rîcîi*	—	—	—	—
ronț	*ronțăi*	—	—	—	—	—

Scanned with OKEN Scanner

1	2	3	4	5	6	7
(s)chelălău	*(s)chelălăi* (var. *(s)chilălăi*, *(s)chiolălăi*, *cherlăi*)	—	—	—	—	—
scîrţ	*scîrţăi* (var. *cîrţăi*)	*scîrţîi* (var. *cîrţîi*)	*scîrţii* (var. *cîrţii*)	—	—	—
sfîr	*sfîrăi* (var. *sfărăi*)	*sfîrîi*	—	—	—	—
(s)for	*(s)forăi*	—	—	—	*(s)foroi*	—
s(î)s	*sîsăi*	*sîsîi*	*sîsii*	—	—	—
şfichi	—	—	*şfichii*	—	—	*şfichiui*
şî-şî	—	*şîşîi*	*şişii*	—	—	—
şontîc	*şontîcăi* (var. *şoltîcăi*, *şoldîcăi*)	—	—	—	—	—
şop(a)	*şopăi*	—	—	—	*şopoi*	—
şovîlc	*şovîlcăi*	*şovîlcîi*	—	—	—	—
ştiobîlc	*ştiobîlcăi*	*ştiobîlcîi*	—	—	—	—
şu-şu	*şoşăi*	—	—	—	*şoşoi*	*şuşui*
tac	*tăcăi*	—	—	—	—	—
tic (-tac)	*ticăi* (var. *tîcăi*)	*ticîi*	—	—	—	—
tipa	*tipăi*	—	—	—	—	—
tîrş	*tîrşăi* (var. *tîrsăi*)	*tîrşîi*	*tîrşii*	*tîrşei*	—	—
tîrt	*tîrtăi*	*tîrtîi* (var. *tîrţîi*)	—	—	—	*tîrtui*
toc	*tocăi*	—	—	—	—	—
trop(a)	*tropăi* (var. *trupăi*)	—	—	—	*tropoi*	—
trosc	*troscăi*	—	—	—	*troscoi*	—
tur	—	—	—	—	—	*turui*
tu-tu „sunetul trîmbiţei"	—	—	—	—	—	*tutui*
ţac	*ţăcăi*	*ţicîi*	—	—	—	—
ţist	—	*ţistîi*	—	—	—	*ţistui* (var. *ţîstui*)
ţiu	—	—	—	—	*ţioi*	*ţiui* (var. *ţîui*, *ţăui*)
ţîr (var. *ţur*)	*ţîrăi* (var. *ţirăi*, *ţurăi*)	*ţîrîi*	*ţîrii*	—	—	*ţurui*
ţîrc	*ţîrcăi* (var. *ţîlcăi*)	*ţîrcîi* (var. *ţîlcîi*)	—	—	—	*ţîrcui*
ţîţ (var. *ţiţ*)	*ţîţăi* (var. *ţiţăi*)	*ţîţîi* (var. *ţîrţîi*)	*ţiţii* (var. *ţîţii*)	—	*ţîţoi* (var. *ţiţoi*)	—
ţoc	*ţocăi*	—	—	—	—	—
ţop	*ţopăi* (var. *ţupăi*)	—	—	—	—	—
vîj	*vîjăi* (var. *vojăi*)	*vîjîi* (var. *vîşîi*)	*vîjii* (var. *vijii*)	*vîjei*	*vojoi*	*vîjui*

1	2	3	4	5	6	7
vu	—	—	—	—	—	*vui* (var. cu reduplicare *vuvui*)
vum-vum	*vumvăi*	—	—	—	—	—
zapa	*zăpăi*	—	—	—	—	—
zbanga	*zbăngăi*	—	—	—	—	—
zbîrn	*zbîrnăi*	*zbîrnîi* (var. *zdîrnîi*)	—	—	—	—
zdup	*zdupăi*	—	—	—	—	—
zgîlț	—	*zgîlțîi* (var. *zgîțîi*)	*zgîlții*	—	—	—
zing	*zingăi*	*zingîi*	—	—	—	—
zor (n)	*zornăi* (var. *zorăi* *zărnăi*)	*zornîi* (var. *zărnîi*)	—	—	—	—
zup	*zupăi* (var. *zopăi*)	—	—	—	—	*zupui*
zur	*zurăi* (var. *zurnăi*)	—	—	—	*zuroi*	*zurui* (var. *zurnui*)
zu-zu	—	—	—	—	—	*zuzui*
zvîc	—	*zvîcîi*	—	—	—	—
zvîr	—	*zvîrîi*	—	—	—	—

Uneori derivatele cu sufixul -*ăi* nu sînt formate prin atașarea sufixului direct la interjecția respectivă, ci au apărut prin schimbare de sufix de la o altă formă verbală și de aceea nu le-am înregistrat la rînd cu celelalte. Este cazul verbului *limpăi* format prin schimbare de sufix de la *limpi* < interj. *linchi*.

Alteori se produc treceri de la o conjugare la alta care dau naștere la variante cum ar fi *bubuia*, rezultată din trecerea verbului *bubui* de conjugarea a IV-a, la conjugarea I. De la verbul *ciurui* s-a produs, prin contaminare cu *picura*, o variantă de conjugarea I : *ciurcura*.

O situație mai specială prezintă verbele de tipul : *foșnăi*, *mîrnăi* — *mîrnîi*, *zbîrnăi* — *zbîrnîi* și *zornăi*, pe care Pușcariu [14] le explică ca fiind formate cu un sufix -*năi*, rezultat din contaminarea sufixelor -*ăi* și -*ni*. Consider că explicația aceasta nu este mulțumitoare, iar exemplele nu o susțin. Dacă în cazul lui *foșnăi* este și o formă, chiar cu circulație mai largă, *foșni* < *foș*, din care -*ni* s-ar fi putut contamina cu -*ăi* ca să dea -*năi*, forme ca *zbîrni*, *mîrni*, *zorni*, paralele cu *zbîrnîi*, *mîrnîi*, *zornăi*, nu există.

Examinînd listele, vedem că *zbîrnîi* vine din interjecția *zbîrn*, deci are pe *n* din temă. Situația este similară pentru *zornăi* < *zorn*, variantă a interjecției *zor*. Pentru *mîrnîi* < *mîr*, deși nu există atestată o variantă

[14] Vezi *loc. cit.*, p. 99.

mîrn a interjecției, ea nu este imposibilă, *mîr* pronunțîndu-se foarte asemănător cu *zor(n)* și *zbîrn*. Apoi nu trebuie să uităm că în domeniul onomatopeelor variantele nu sînt niciodată surprinzătoare, fiecare subiect vorbitor redînd sunetul respectiv din natură în felul cum i se pare lui că l-a auzit.

Pentru explicarea formei *foșnăi* cred că trebuie să pornim de la *foșni*, unde a fost simțit ca sufix doar *-i*, iar *n*, prin analogie cu exemple ca cele de mai sus, a fost integrat în temă. Prin schimbarea presupusului sufix *-i* cu *-ăi* s-a ajuns la forma *foșnăi*.

Întemeiată însă mi se pare părerea lui Pușcariu[15] susținută și de Lombard[16] în ce privește verbele de tipul: *chiorcăi* < *chior*; *chițcăi* < *chiț*; *fîșcăi* < *fîș* (var. prin asimilare *fîșcîi*); *foșcăi* < *foș* (var. *fojgăi*); *ghiorcăi* < *ghior*; *hîrcăi* < *hîr* (var. *hîrcoi*, prin asimilare *hîrcîi*); *hîrșcăi* < *hîrș* (var. prin asimilare *hîrșcîi*); *(s)chelălăi* < *(s)chelălău*; *(s)forcăi* < *(s)for* și chiar *horcăi* (var. prin asimilare *horcoi*), deși e considerat ca derivat din *horc*, variantă a interjecției *hor*. Pușcariu susține că aceste verbe sînt formate cu un sufix ***-căi***, specific de asemenea pentru derivarea verbelor din teme onomatopeice. Sufixul provine din verbele onomatopeice slave în *-kati*. Pușcariu spune că acest sufix, în limbile slave, „se întrebuințează cu predilecție: a) spre a forma, de la interjecții, verbe care exprimă producerea acelei interjecții... b) a da un înțeles diminutival-frecventativ noțiunii verbale", adăugînd că același înțeles îl au și derivatele românești în *-căi*. Consider că nu se poate explica acest *c* care apare în verbele menționate între interjecție și sufix, dacă am admite că aceste verbe ar fi derivate cu sufixul *-ăi*. Și în cazul lui *horcăi*, unde am văzut că există o variantă *horc* a interjecției *hor*, nu știu dacă ea nu s-a desprins ulterior din forma verbală *horcăi*.

Verbele derivate cu sufixul ***-ăni*** și variantele acestui sufix: *-îni*, *-ini*, *-eni*, *-oni*, *-uni*, *-ni*.

interj.-temă	*-ni*[17]	*-ăni*	*-îni*[18]	*-ini*	*-eni*	*-oni*	*-uni*
1	2	3	4	5	6	7	8
balang(a)	—	*bălăngăni* (var. *bălăncăni*)	—	—	—	—	—
bang	—	*băngăni*	—	—	—	—	—
boc		*bocăni* (var. *băcăni*)	—	—	—	—	—
bonc(a)	—	*boncăni*	—	—	—	—	—
buf	*bufni* (var. *buhni*, *buvni*, *bumni*, *bugni*)	—	—	—	—	—	—
cau	—	—	—	—	—	*căoni*	*căuni*
chiaf	*chefni* (var. *chevni*, *cheofni*)	—	—	—	—	—	—

[15] Vezi *loc. cit.*, p. 99.

[16] Vezi *lucr. cit.*, p. 666.

[17] De remarcat că *-ni* se atașează numai la teme terminate în *c*, *f*, *h*, *s*, *ș*, *t*.

[18] Variantele în *-îni* par a fi în toate cazurile doar pronunțări regionale.

1	2	3	4	5	6	7	8
chihai	—	—	—	*chihăini*	—	—	—
chiorc	—	*chiorcăni* (var. *chercăni, piercăni*)	*chiorcîni*	—	—	—	—
chiţ	—	*chiţăni* (var. *chirţăni*)	*chiţini*	*chiţini*	—	—	—
cîrc	*cîrcni* (var. *crîcni*)	—	—	—	—	—	—
cioc	*ciocni*	*ciocăni*	—	—	—	—	—
clamp	—	*clămpăni* (var. *clempăni*)	—	—	—	—	—
clanc	—	*clăncăni*	—	—	—	—	—
clanţ	—	*clănţăni*	—	—	*clănţeni*	—	—
clap	—	*clăpăni*	—	—	—	—	—
cling	—	*clingăni* (var. *clincăni*)	—	*clinghini*	—	—	—
clonc	—	*cloncăni*	—	—	—	—	—
cranţ	—	*crănţăni* (var. *crînţăni, cronţăni*)	*crînţîni*	—	—	*cronţoni*	—
crau	—	—	—	—	—	*crăoni*	*crăunî*
cronc	—	*croncăni* (var. *crăncănî*)	*croncîni*	—	—	*cronconi*	—
dang	—	*dăngănî*	*dîngînî*	—	—	—	—
donda	—	*dondănî* (var. *dăndăni, drondăni*)	—	—	—	*dondoni*	—
fleosc	*fleosni*	—	—	—	—	—	—
foş	*foşni*	—	—	—	—	—	—
gîl-gîl	—	*gîlgăni*	—	—	—	—	—
groh	*grohni*	*grohăni* (var. *grofăni, gronhăni*)	—	—	—	*grohoni* (var. *grooni, groni*)	—
harş	*hărşni* (var. *hîrşni*)	—	—	—	—	—	—
hau	—	—	—	—	—	—	*hăunî*
hîţ	—	*hîţăni* (var. *hîlţăni*)	*hîţîni*	*hîţini*	—	—	—
horc	—	*horcăni*	—	—	—	*horconi*	—
iuşti	*iuşni* (după modelul lui *plesni*)	—	—	—	—	—	—
lip(a)	—	*lipăni*	—	—	—	—	—
mac	—	*măcăni*	—	—	—	—	—
miau	—	—	—	—	—	*mioni*	*miaunî*
miho(ho)	—	—	—	—	—	*mihoni*	—
miorc	—	*miorcăni*	—	—	—	*miorconi*	—
mor-mor	—	*mormăni*	—	—	—	*mormoni*	—
oaca(ca)	—	*ocăni*	—	—	—	—	—
pac(a)	—	*păcăni*	—	—	—	—	—
piu	—	—	—	—	—	*pioni*	*piuni*
pleosc	—	*pleoscăni*	—	—	—	—	—
pleasc	—	*plescăni*	—	—	—	—	—

1	2	3	4	5	6	7	8
poc	*pocni* (var. *pomni*)	*pocăni*	—	—	—	—	—
puf	*pufni*	*pufăni*	—	—	—	—	—
rop(a)	—	*răpăni*	—	—	—	—	—
ronț	—	*ronțăni*	—	—	—	*ronțoni*	—
tac	—	*tăcăni*	—	—	—	—	—
teleap	—	*teleapăni*	—	—	—	—	—
toc	—	*tocăni*	—	—	—	—	—
tranc	—	*trăncăni* (var. *troncăni*)	*trîncîni*	—	—	—	—
trosc	—	*troscăni*	—	—	—	*trosconi*	—
țac	—	*țăcăni*	—	—	—	—	—
țah	*țăhni* (var. *țehni*, *țihni*)	—	—	—	—	—	—
țing	—	*țingăni* (var. *țincăni*)	—	—	*țingheni*	—	—
țist	*țistni*	—	—	—	—	—	—
țiș(ți)	*țisni* (var. *țișni*, *țijni*)	—	—	—	—	—	—
țoc	*țocni*	*țocăni*	—	—	—	—	—
vum-vum	—	*vumvăni*	—	—	—	—	—
zbang	—	*zbăngăni*	—	—	—	—	—
zdrang	—	*zdrăngăni* (var. *zdrîngăni*)	—	—	—	—	—
zdronc	—	*zdroncăni*	—	—	—	*zdronconi*	—
zdup	—	*zdupăni*	—	—	—	—	—
zgîlț	—	*zgîlțăni*	*zgîlțîni*	*zgîlțini*	—	—	—
zîng	—	*zîngăni* (var. *zăngăni*, *zingăni*, *zărgăni*)	*zîngsni*	*zinghini*	*zingheni*	—	—
zvîc	*zvîcni* (var. *zvugni*)	—	—	—	—	—	—

Prin schimbare de conjugare de la a IV-a la I s-a ajuns la variante ale sufixului ca : *-ăna*, *-ina*, *-îna*, *-una*, care explică forme ca : *băuna* < *bau* ; *hîțăna*, *hîțina*, *hîlțina*, *hîțîna* și *hîlțîna* < *hîț* ; *huțina*, *huțîna*, *huțuna* < *huța* ; *mieuna*, *miona* < *miau* ; *mihona* < *miho(ho)* ; *scheuna*, *scheona* < *scheau* ; *tocăna* < *toc* ; *zgînțîna* < *zgîlț*.

În afară de aceste sufixe care sînt specifice verbelor onomatopeice, am mai găsit derivate, dar mult mai puțin numeroase, formate cu[19] :

-ări (variante *-eri*, *-iri*, *-ori*, *-uri*), sufix[20] care a fost creat pornind de la verbe de felul lui *călări*, *căscări*, *cuibări* etc. Aceste verbe au la bază o rădăcină care a dat în română mai multe cuvinte, așa încît verbul respectiv nu se poate spune precis de la care dintre aceste cuvinte derivă. În cazul

[19] Adesea derivatele pe care le vom menționa sînt formații paralele, provenite de la aceeași temă de la care am avut derivate și cu *-ăi* sau *-ăni*. De exemplu : *bălăngăi*, *bălăngăni*, *bălăngări* < *balang* ; *grohăi* și *groholi* < *groh* ; *piui* și *piuli* < *piu* etc.

[20] Vezi cu privire la sufixul *-ări* : S. Pușcariu, *Etimologii*, în DR IV (1924–1926), p. 735 ; A. Graur, *Notes d'étymologie roumaine*, în BL IV (1936), p. 65–70.

verbului *cuibări*, de exemplu, nu se poate spune dacă tema este *cuib* sau *cuibar*. Din asemenea situații s-a desprins sufixul *-ări*, sufix cu valoare iterativă, cu care se formează deci verbe care arată o acțiune repetată. Astfel sînt : *bălăngări* < *balang(a)*, *clocări* < *cloc* ; *gîlgări* < *gîl-gîl* ; *țăcări* < *țac* ; *zîngări* < *zîng* [21]. Cu varianta *-eri* : *fleșteri* < *fleașc* ; *mecheri* < *mechecheu*. În varianta *-uri* este verbul *linciuri* < *linchi*, varianta lui *lic* (var. *liciuri*), în *-ori* : *liciori*, iar în *-iri* : *linchiri* (var. *linciri*, *liciri*), ambele de la aceeași temă ca și precedentul.

-oti (variante *-eti*, *-îți*), sufix [22] care este foarte probabil să fi intrat în română din slavă. Sufixul se atașează cu predilecție la teme onomatopeice. Verbele derivate cu el reproduc de obicei un zgomot din natura înconjurătoare și majoritatea dintre ele au un *o* și în temă : *ciocoti* < *cioc* ; *forcoti* < *forc* ; *forfoti* < *for-for* ; *grohoti* < *groh* (var. *grooti*) ; *horcoti* < *horc* ; *horpoti* < *horp* ; *miorcoti* < *miorc* ; *pleoscoti* < *pleosc* ; *țîrcoti* < *țîrc* (var. *țorcoti*) ; *zvocoti* < *zvîc*.

Prin asimilare cu vocala din temă se explică forma în *-eti* : *clefeti* < *cle(a)f* și cea în *-îti* : *tîcîti* < *tic-(tac)*.

De remarcat că, în afară de *forfoti*, toate celelalte derivate în *-oti* sînt strict regionale, pentru fiecare din ele existînd în limbă, format de la tema respectivă cu un alt sufix un derivat care are circulație mai largă (vezi *ciocăni*, *clefăi*, *grohăi*, *horpăi*, *zvîcni* etc.).

-(ă)li (variante : *-oli*, *-uli*), sufix semnalat pentru prima dată de acad. A. Graur [23]. Sufixul are caracter expresiv dat de consoana *l*. Derivatele lui sînt cuvinte cu etimologia necunoscută sau formate de la teme onomatopee. Toate au caracter imitativ. Ele sînt : *covițăli* < *coviț* ; *găgăli* < *ga-ga* ; *ronțăli* < *ronț* ; *zîngăli* < *zîng* (var. *zăngăli*). În varianta *-oli* (explicabilă prin asimilare cu vocala din temă) : *miorcoli* < *miorc*, iar în varianta *-uli* : *durduli* < *dur(a)*, cu reduplicare ; *hăuli* < *hau* ; *piuli* < *piu*.

-ălui, sufix provenit din magh. *-álni*, *-olni*, *-ölni* [24]. Valoarea lui semantică este schimbătoare și vagă, greu de precizat. De la temele de care ne ocupăm am găsit formate doar două derivate : *țingălui* (var. *țingălăi*) < *ting* și *foșcălui*, care este de fapt format prin schimbarea sufixului de la *foșcăi* < *foș*.

-ăți (variantă *-îți*), cu care s-a format *cîrcîrăți* < *cîr-cîr* ; *cutcudăți* < *cutcudac*, de la care prin schimbare de conjugare s-a ajuns la varianta *cutcudeța*. În varianta *-îți* este *cîrcîrîți* < *cîr*.

-ura, sufix [25] care derivă verbe de la cuvinte cu pl. în *-uri* sau de la unele teme onomatopeice care nu îl au pe *-uri*. Astfel sînt : *huhura* < *hu-hu* și *piura* < *piu*.

---

[21] În articolul menționat, acad. A. Graur consideră că în unele cazuri *-ări* ar putea fi doar o variantă a unei alte terminații atestate sau neatestate ca : *bălăngări* de la *bălăngăni* ; *gîlgări* de la *gîlgîi*, *zîngări* de la *zîngăni*.

[22] Vezi cu privire la sufixul *-oti* : A. Graur, în BL VI (1938), p. 164–166.

[23] Vezi BL IV (1936), p. 90–97.

[24] Vezi cu privire la sufixul *-ălui* : Densusianu, HLR I, 254 ; G. Pascu, *Sufixele românești*, București, 1916, p. 419 ; A. Lombard, *lucr. cit.*, vol. al II-lea, p. 790.

[25] Vezi, cu privire la sufixul *-ura* : A. Graur, în BL VI (1938), p. 157–164.

Scanned with OKEN Scanner

-eza, sufix moştenit din lat. *-izare*[26], care provine, la rîndul lui, din greacă. Ambele derivate cu acest sufix, *huhureza* şi *mechereza*, nu sînt formate direct de la interjecţiile *hu-hu* şi *mechecheu*, ci prin schimbarea sufixului de la alte teme verbale. Astfel *huhureza* < *huhura* < *hu-hu*, iar *mechereza* < *mecheri* < *mechecheu*.

-osi, sufix [27] a cărui origine este : greacă, prin verbe ca *chindosi*, *haracosi* ; slavă, prin verbe ca *chirdosi* < bg. *kerdosvam*. Sufixul este expresiv, iar ca sens exprimă un zgomot confuz, acţiuni repetate, acţiuni dezagreabile. Derivatele sînt : *bolborosi* (var. *borborosi*, *bolbolosi*) < *bol-bol* şi *mormorosi* [28] < *mor-mor*.

În afară de acestea mai sînt o serie de verbe care se formează de la interjecţiile onomatopeice prin simpla adăugare a sufixului ***-i*** pentru conjugarea a IV-a sau ***-a*** pentru conjugarea I. Uneori se creează variante prin trecere de la una la alta între aceste două conjugări. Aceste verbe nu reprezintă o categorie prea numeroasă [29].

Derivatele de la conjugarea I : *coica* ,,a guiţa'' < *coic* ; *coviţa* < *coviț* (var. *cuviţa*) ; *cuca* < *cucu* ; *cucuriga* < *cucurigu* (var. *cutcuriga*, *cutcurica*, *cutcura*) ; *dăina* < *(uța-)daina* (var. *dănia*) ; *guiţa* < *guiţ* ; *hurduca* < *hurduc* (var. *urduca*) ; *huştiuca* < *huştiuluc* ; *huța* < *huța* (var. *huțuța*, *uța*) ; *huzdupa* < *huzdup* ; *înhăpa* < *hap* + pref. *în-* (după modelul lui *înhăța*) ; *înhăța* < *haț* + pref. *în-* ; *ocăca* < *oacaca* (var. *ocăia*) ; *ştiuldica* < *ştiuldic* ; *ţuca* < *ţoc* ; *zbughia* < *zbughi*. Prin schimbare de conjugare de la *ţiţîi* < *ţîţ* s-a format *ţiţîia*, iar prin contaminarea lui *dura* cu *hurduca* s-a format *durduca*.

Derivatele de conjugarea a IV-a : *bîşti* < *bîşti* ; *ciripi* < *cirip* ; *clănţi* < *clanţ* ; *cotcodăci* < *cotcodac* (var. *codcodăci*, *cotcodoci*, *cătcădăci*, *cîtcădăci*, *cutcudăci*) ; *coviţi* < *coviţ* (var. *cuviţi*) ; *cucurigi* < *cucurigu* (var. *cutcurigi*) ; *fleci*, probabil < *fleaşc* ; *flişchi* < *flişchi* ; *guiţi* < *guiţ* (var. *guici*) ; *hărşti* < *harş(ti)* ; *hîrşi* < *hîrş(ti)* ; *hîrţi* < *hîrţi* ; *hodorogi* < *hodorog* (var. *odorogi*) ; *huştiuci* < *huştiuluc* ; *iţi* < *iţi* ; *iuşti* < *iuşti* ; *limpi*, la origine variantă a lui *linchi* < *linchi* ; *pitpălăci* < *pitpalac* ; *plici* < *plici* ; *tîrşi* < *tîrş* ; *ţîşti* < *ţîşti* (var. *ţuşti*) ; *zbughi* < *zbughi*.

Deoarece, aşa cum am mai arătat, de la interjecţiile onomatopeice există adesea formaţii paralele cu două sau mai multe sufixe, considerăm că nu este lipsit de interes să dăm alăturat şi un tabel al acestor formaţii paralele.

Am notat în tabel şi cazurile în care este vorba de derivate formate cu o variantă a sufixelor respective.

---

[26] Vezi, cu privire la sufixul *-eza* : I. Iordan, *Sufixe româneşti de origine recentă*, în BPH VI (1939), p. 52.

[27] Vezi A. Graur, *Notes d'étymologie roumaine*, în BL IV (1936), p. 104—106.

[28] DA preia explicaţia dată de acad. A. Graur în BL IV (1936), p. 104—106, considerînd că *mormorosi* este format prin contaminarea lui *murmura* cu *bolborosi*.

[29] Adesea ele sînt derivate de la teme interjecţii de la care există paralel în limbă şi derivate cu alte sufixe, în special cu *-ăi*, ca de exemplu : *coviţa-coviţăi*, *hurduca-hurducăi*, *hîşi-hîşti*, *limpi-limpăi* etc., fără să prezinte nici aici deosebiri semantice, ca şi în multe alte cazuri ale verbelor de care ne-am ocupat.

Scanned with OKEN Scanner

interj.-temă	-ăi	-(ă)ni	-ări	-oli	-ăli	-ălui	-ăţi	-ura	-eza	-osi	-a	-i
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
balang (a)	x	x	x									
buf	x	x										
cau	x	x										
chiaf	x	x										
chihai	x	x										
chiţ	x	x										
cioc		x		x								
cir(c)	x	x					x					
clamp	x	x										
clanc	x	x										
clanţ	x	x										x
clap	x	x										
cle(a)f	x			x								
clo(n)c	x	x	x									
cotcodac							x					x
coviţ	x				x						x	x
cranţ	x	x										
crau	x	x										
cronc	x	x										
cucurigu	x										x	x
daina	x										x	
dur (a)	x				x							
fleaşc	x		x									x
flischi	x											x
for-for	x			x								
foş	x	x				x						
ga-ga	x				x							
gil-gil	x	x	x									
groh	x	x		x								
guiţ											x	x
harş (ti)	x	x										x
hau	x	x			x							
hîrş	x											x
hiţ	x	x									x	
hor (c)	x	x		x								
horp	x			x								
hu-hu								x	x			
hurduc	x										x	
huştiuluc											x	x
huţa	x										x	
iţi	x											x
iuş (ti)		x										x
lic (var. *linchi*)	x		x									x
lip (a)	x	x										
mac	x	x										
miau	x	x										
miho (ho)	x	x										
miorc	x	x		x	x							
mor-mor	x	x								x		
oaca (ca)	x	x									x	
piu	x	x			x			x				

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
pleosc	x	x		x								
plici	x											x
puf	x	x										
rop (a)	x	x										
ronț	x	x			x							
tac	x	x										
tic	x			x								
tîrș	x											x
toc	x	x										
trosc	x	x										
țac	x	x	x									
țing		x			x							
țirc	x			x								
țiș (ți)		x										x
țoc	x	x									x	
vum-vum	x	x										
zbang (a)	x	x										
zdup	x	x										
zgilț	x	x										
zing	x	x	x		x							
zvic	x	x			x							

În ceea ce privește sensul, și de fapt am văzut că și în ceeace privește forma, verbele derivate de la interjecțiile onomatopee păstrează în general același sens ca tema de la care provin. Ele înseamnă de obicei a face, a produce sunetul sau zgomotul exprimate prin interjecția imitativă respectivă, care există în limbă anticipat. De exemplu : *a clefăi* < *cle(a)f* înseamnă „a produce zgomotul caracteristic, redat prin interjecție, mîncînd urît și mestecînd cu gura deschisă" ; *a sforăi* < *sfor* „a face sfor (în timpul somnului)" ; *a hîțîna* < *hîț* „a face hîț-hîț scuturînd, clătinînd pe cineva sau ceva" etc.

Uneori însă se dezvoltă și sensuri figurate care se referă de obicei la oameni pornind de la strigăte sau acțiuni caracteristice pentru animale. Aceste sensuri au nuanțe batjocoritoare sau peiorative de cele mai multe ori. Astfel este cazul verbelor ca : *a clămpăni* „a produce prin lovire (a două obiecte) zgomotul redat prin interjecția clamp" care este asemănător cu cel făcut de ciocul berzei, iar figurat, despre oameni, „a flecări, a vorbi în zadar, a-și bate gura în zadar (așa cum face barza cu ciocul)" : *Ia nu mai clămpăni și tu din gură, măi.* CREANGĂ, A. 4 ; *a cîrîi* — despre unele păsări „a scoate strigăte caracteristice" ; *Găina care cîrîie seara, dimineața nu face ou.* ZANNE, P. I 469, — despre oameni „a cîrti, a protesta" : *Șade iarna întreagă, fără să aibă drept să cîrcîie ceva din gură.* BREBENEL, GR. P. ; *a cățăi* — despre coțofană „a scoate strigăte caracteristice speciei", — despre oameni „a flecări" : *Așa e moara trîndavilor, cățăie că nu ține parale* ! DELAVRANCEA, S. 25, sau, în alt sens, „a cicăli" : *Femeile ne cățăiesc aproape trei sferturi din traiul lor.* DDRF ; *a trăncăni* „a face tranc", — despre oameni „a flecări".

Mult mai rare sînt cazurile în care sensul figurat referitor la oameni să nu implice nuanţa peiorativă sau batjocoritoare de care am amintit. Acesta este cazul verbului *a ciripi* < *cirip*, care despre păsărele înseamnă „a scoate sunete cu tonuri ascuţite", amintind totuşi cîntecul, şi care a dezvoltat un sens figurat folosit mai ales cu referire la femei sau la copii „a spune, a rosti (ceva) cu voce melodioasă, alintătoare".

Cred că dezvoltarea semantică figurată într-un sens sau altul este determinată de caracterul concret al sunetelor pe care le redă sensul propriu. În cazul verbelor care imită strigătele animalelor dezvoltarea semantică se leagă şi de anumite însuşiri caracteristice ale animalului respectiv (vezi *căţăi*, *cîrcîi* etc.), care apoi sînt folosite ca epitete pentru oameni pentru a arăta că sînt sau se comportă ca ele.

Toată această categorie a verbelor onomatopeice şi în special cele care imită strigătele animalelor sau reproduc zgomotele din realitatea înconjurătoare sînt, prin însăşi natura lor, mai ales intranzitive şi se folosesc de obicei la persoana a 3-a (vezi *fîşîi*, *hămăi*, *pufni*, *scheuna* etc.). Ele pot deveni şi tranzitive cînd arată îndeplinirea unei acţiuni (imitative) efectuată de om sau cînd dezvoltă un sens, de obicei figurat, referitor la oameni. Iată cîteva exemple de acest gen: verbul *bălăngăni* este intranzitiv cînd subiectul este clopotul, ca în exemplul următor: *Auzi bălăngănind un clopot de acioaie.* JIPESCU, O. 154; dacă subiectul devine omul, el executînd acţiunea de a face clopotul să sune, verbul este tranzitiv: cf. în acest sens, PAMFILE, J. I 111[30].

Verbul *bîzîi*, fiind vorba despre insecte, este intranzitiv, iar figurat, despre oameni, însemnînd „a cicăli", devine tranzitiv; *cehăi* —despre cîini „a lătra" — intranzitiv: *Cîinele ... să cehăiască.* DOSOFTEI, PS. 194, figurat, despre oameni, „a stărui cu vorba, a bate la cap" — tranzitiv: *Tot cihăia mama pe tata să mă mai dea undeva la şcoală.* CREANGĂ, A. 12. Numărul exemplelor de acest fel poate continua încă mai mult.

Din cele prezentate pînă aici, menţionăm următoarele concluzii:

— Româna este o limbă care are însuşirea de a forma cu uşurinţă derivate de la interjecţiile onomatopeice, avînd astfel o sursă importantă de îmbogăţire permanentă.

— Verbul este categoria gramaticală care prezintă numeroase exemple de derivate de la temele interjecţii onomatopee.

— Derivatele se formează mai ales cu sufixul *-ăi*. Din numărul total de aproximativ 350 de derivate, cîte înregistrează lucrarea de faţă, mai mult de jumătate sînt formate cu sufixul *-ăi* sau variantele lui, încît se poate spune că acest sufix este specific pentru derivarea verbelor onomatopeice.

---

[30] Cuvîntul este atestat în glosar şi se spun următoarele: „*bălăngănesc* vb. (ca pildă) trag clopotul neregulat. Vine de la balang-balang-balang!... cum face clopotul".

Scanned with OKEN Scanner

— Vocala din temă are adesea influență asupra sufixului, determinînd prin asimilare modificarea vocalei acestuia. Astfel se produc numeroase variante ale sufixului, care duc la o mare bogăție de forme ale derivatelor.

— Procedeul de derivare a acestor verbe este productiv, se formează sau se pot forma și astăzi mereu verbe noi de la interjecțiile onomatopeice.

— Verbele păstrează în general sensul temei de la care provin. Ele nu au dezvoltare semantică mare și de cele mai multe ori au un singur sens. Cînd dezvoltă sensuri noi, sînt mai ales pe plan figurat, deci de o anumită categorie. Astfel se formează un sistem de dezvoltare semantică, contribuind și prin aceasta la îmbogățirea limbii.

— Verbele derivate de la interjecțiile onomatopeice sînt de cele mai multe ori creații spontane, ocazionale. Sfera lor de circulație este vorbirea populară și familiară. De aceea marea majoritate a acestor verbe aparține conjugării a IV-a, conjugarea I fiind, după cum se știe, folosită mai ales în vorbirea cultă [31].

---

[31] Vezi I. Iordan, *Verbe românești nouă*, în BPh IX (1942), p. 20 – 29 și M. Iliescu, *La productivité de la IV-e conjugaison latine dans les langues romanes*, în *Recueil d'études romanes*, București, 1959, p. 87–102.

Scanned with OKEN Scanner

CUVINTELE COMPUSE ŞI GRUPURILE SINTACTICE STABILE

DE

FINUŢA ASAN şi FULVIA CIOBANU

Elaborarea Tratatului de formare a cuvintelor impune în prealabil circumscrierea cît mai riguroasă a faptelor studiate, precizarea noţiunilor şi a termenilor folosiţi, sarcină nu tocmai uşoară, dacă avem în vedere mulţimea stărilor-limită în domeniul formării cuvintelor.

Studierea compunerii româneşti nu se poate concepe fără o delimitare teoretică şi practică de anumite categorii lexical-sintactice cu care vine în contact.

După cum se ştie, compusele româneşti, în funcţie de felul termenilor componenţi, se clasează în următoarele trei categorii mari :

a) compuse alcătuite din cuvinte întregi existente şi independent (*floarea-soarelui, bunăvoinţă, sus-numit, binecuvînta*) ;

b) compuse formate din mai multe teme (*balneolog, biped*) ori dintr-una sau mai multe teme combinate cu cuvinte existente şi independent (*termocentrală, biogeochimie*) ;

c) compuse în care toţi termenii sau numai unii dintre ei sînt fragmente ale unor cuvinte (*C.E.C., Romarta*).

Ca în orice limbă romanică, primul dintre cele trei tipuri de compuse ocupă locul central în compunerea românească [1].

Compusele formate din cuvinte întregi se combină sau nu după regulile sintactice obişnuite ale limbii, fiind numite în primul caz compuse sintactice, iar în cel de-al doilea caz, compuse asintactice [2]. Adeseori însă, chiar

[1] Toate aceste categorii sînt valabile şi pentru celelalte limbi romanice, de aceea nu putem fi de acord cu definiţia pe care o dă compuselor Anca Giurescu în *Încercare de definire a substantivelor compuse din limba italiană*, în SCL XVI (1965), nr. 6, p. 833 — 834 : „Cuvintele compuse sînt uniuni de două sau mai multe cuvinte care există şi în afara uniunilor. Primul criteriu pentru a defini un cuvînt ca fiind compus este, deci, existenţa independentă a elementelor sale componente". De fapt autoarea nu cuprinde în definiţia ei decît un singur tip de compuse (şi anume cele grupate de noi sub a), neglijînd, fără a specifica acest lucru, celelalte două categorii.

[2] Cf. Françoise Bader, *La formation des composés nominaux du latin*, Paris, 1962, p. 2.

Scanned with OKEN Scanner

un compus sintactic prezintă unele deosebiri de construcție față de grupul sintactic corespunzător.

Într-un compus asintactic ca *pruncucigaș*, pe lîngă ordinea inversată a termenilor față de un grup sintactic ca *ucigaș de prunc* se observă și absența prepoziției. *Floarea-soarelui* sau *buhai-de-baltă*, compuse sintactice, nu se deosebesc însă formal de o îmbinare sintactică alcătuită din determinat substantival urmat de determinantul lui atributiv genitival sau prepozițional *(banca elevului, bancă de grădină)*. Uneori compusul se deosebește de o îmbinare liberă prin caracteristici morfologice, de exemplu în ceea ce privește articularea : *soare-răsare, strîmbă-nas, fie-iertatul*, compuse, față de *soarele răsare, strîmbă nasul, fie iertat*. Faptul că foarte multe compuse românești sînt formate din cuvinte existente și independent și combinate după regulile sintactice ale limbii (situație întîlnită în special la substantiv și adjectiv și în mai mică măsură la pronume și numeral) face necesară o mai atentă delimitare între acest fel de compuse[3] și diferite grupuri sintatice, și în special dintre compuse, locuțiuni și grupuri sintactice stabile nelocuționale. Această delimitare este cu atît mai necesară, cu cît compunerea interesează formarea cuvintelor, în timp ce grupurile sintactice nu intră în preocupările acesteia.

S-ar părea că problema delimitării compuselor de diferitele feluri de grupuri sintactice se pune numai pentru limbile care se caracterizează prin compunere de tip sintactic, ca limbile romanice. În parte lucrul este adevărat. În limbi ca greaca, germana sau rusa, compusele se deosebesc de cele mai multe ori de grupurile sintactice prin anumite trăsături caracteristice, printre care : existența unei teme ca prim termen al compusului, prezența unor vocale de legătură între termeni, imposibilitatea primului sau a primilor termeni de a primi mărci flexionare etc.[4]. Dar chiar într-o limbă ca germana sau rusa, granițele dintre compunere și sintaxă nu sînt întotdeauna foarte sigure. Pentru limba germană situația aceasta a fost relevată de diferiți specialiști care s-au ocupat de formarea cuvintelor printre care H. Paul[5] și, mai recent, Walter Henzen în tratatul său de formare a cuvintelor[6]. Acesta din urmă arată că unele formații pot fi considerate fie compuse, fie grupuri sintactice, ele scriindu-se atît într-un singur cuvînt, cît și separat, în mai multe cuvinte : *schwerverständlich* sau *schwer verständlich, treuergeben* sau *treu ergeben*.

Că delimitarea dintre compuse și grupuri sintactice întîmpină unele dificultăți și în rusă o dovedește, printre altele, precizarea făcută de Gra-

---

[3] Compusele asintactice, datorită construcției lor, nu pun problema delimitării de grupurile sintactice. De exemplu, compusul *oțel-beton* „oțel pentru beton", *mazăre-siloz* „mazăre de siloz", *a binevoi*, dar *a voi binele*. Vezi și *pruncucigaș*, discutat mai înainte.

[4] Cf. André Mirambel, *La langue grecque moderne*, Paris, 1959, p. 375–376 ; Walter Henzen, *Deutsche Worbildung*, ed. a II-a, Tübingen, 1957, p. 36–37, 45–46 ; Академия Наук СССР, *Грамматика русского языка*, Том. I, *Фонетика и морфология*, Moscova, 1960, p. 271 – 275.

[5] În *Deutsche Grammatik*, vol. V, ed. a III-a, Halle (Saale), 1957, p. 6, acesta afirmă : „Die Grenze zwischen syntaktischer Verbindung und Zus. ist überhaupt eine fließende".

[6] *Lucr. cit.*, p. 39–43.

Scanned with OKEN Scanner

matica limbii ruse a Academiei [7], care recomandă clasarea construcțiilor ca *железная дорога* și *черный лес* printre îmbinări și nu printre compuse. Pentru o limbă în care limitele dintre compunere și sintaxă sînt foarte stricte, o asemenea recomandare ar fi nejustificată [8].

Dar dacă pentru limbi ca germana sau rusa specificul compunerii a permis ca precizarea limitelor dintre compuse și grupuri sintactice să fie mai mult sau mai puțin neglijată, pentru limbile romanice delimitarea aceasta, după cum era de așteptat, constituie obiectul a numeroase discuții.

Totuși, în cele mai multe gramatici ale acestor limbi, care s-au ocupat în capitole speciale de formarea cuvintelor, problema delimitării compuselor de grupurile sintactice a fost trecută cu vederea sau, în cel mai bun caz, tratată foarte sumar[9]. De asemenea, cea de-a doua ediție a Gramaticii Academiei, deși nu cuprinde un capitol privitor la formarea cuvintelor, discută în cîteva locuri legătura dintre compunere și gramatică fără să facă o delimitare între anumite tipuri de compuse și grupurile sintactice[10]. Această problemă este discutată mai pe larg sau mai sumar în unele lucrări de formare a cuvintelor și de lingvistică generală, scoțîndu-se de regulă în evidență dificultatea deosebirii compuselor de grupurile sinctactice stabile. Lipsește însă o analiză sistematică și minuțioasă a faptelor, care nu poate fi făcută decît pentru fiecare limbă în parte, deoarece faptele, în esență asemănătoare, sînt totuși deosebite de la o limbă la alta.

Dacă după A. Darmesteter[11], unul dintre primii lingviști care au încercat să stabilească anumite criterii de deosebire a cuvintelor compuse de îmbinările sintactice, criteriul de bază constă în unitatea de sens a termenilor compusului[12], după cei mai mulți lingviști contemporani acest criteriu e greu de aplicat, deoarece este de natură mai mult sau mai puțin subiectivă. El nu poate ajuta în suficientă măsură la deosebirea compuselor de grupurile sintatice, și în special de locuțiuni, care prezintă o anumită unitate semantică, uneori superioară celei pe care o are un compus [13].

Din această cauză, după Ch. Bally [14] adevăratele compuse sînt cele în care termenii, pe deplin analizabili, pot fi înlocuiți prin alții, din aceeași

---

[7] Tom. I, p. 15.

[8] Cf. și N. M. Șanski, *Лексикология современного русского языка. Пособие для студентов педагогических институтов*, Moscova, 1964, p. 13, 21–24, care aduce în discuție formații ca *никто* și *потому что*, pe care le consideră cuvinte și nu grupuri sintactice.

[9] Cf. *Grammaire Larousse*, Paris, 1964, p. 55.

[10] Vol. I, p. 23, vol. al II-lea, p. 82.

[11] *Traité de la formation des mots composés dans la langue française actuelle comparée aux autres langues romanes et au latin*, ed. a II-a, Paris, 1894, p. 11–12.

[12] Acelați autor, în *De la création actuelle de mots nouveaux dans la langue française et des lois qui la régissent*, Paris, 1877, p. 127, consideră formații ca *un huit-ressorts* « voiture de luxe, très suspendue » sau *un quatre-coins* « un mouchoir » drept locuțiuni cu aparența unor substantive compuse, din cauza termenilor analizabili.

[13] Cf. A. Martinet, *Eléments de linguistique générale*, Paris, 1961, p. 132; L. Bloomfield, *Language*, Londra, 1961, p. 209. Vezi și discuția de la p. 245 a lucrării de față.

[14] *Linguistique générale et linguistique française*, ed. a III-a, Paris, 1950, p. 94–98.

Scanned with OKEN Scanner

categorie : *pot à eau, pot à lait, pot à vin* etc., în timp ce locuțiunea formează un grup sintactic fix, neanalizabil : *pot-au-feu, blanc-manger*. Lărgind în acest fel sfera compunerii, el ajunge să socotească drept compus orice îmbinare sintactică stabilă, ca de exemplu : *chaleur solaire* [15].

Unitatea morfologică a compusului, care constă în comportarea lui în flexiune ca un singur cuvînt, deși un criteriu sigur, se aplică unui număr redus de compuse în limbile romanice, și în special în română (vezi discuția de la p. 243–245).

Criteriile socotite mai sigure pentru delimitarea compuselor de grupurile de cuvinte în lucrările mai noi sînt de natură sintactică. Ele privesc inseparabilitatea termenilor compusului, imposibilitatea lor de a primi determinanți care să se refere numai la unul dintre ei și ordinea lor fixă [16]. Putem spune *une bonne pomme de terre*, adjectivul referindu-se în acest caz la ansamblu, dar nu *une pomme jaune de terre*, nici *pomme de bonne terre* [17].

Aceste criterii, deși ajută la deosebirea cuvintelor compuse de grupurile sintactice libere, după cum se va vedea mai departe, nu servesc în suficientă măsură și în toate situațiile la deosebirea compuselor de grupurile sintactice stabile, locuționale sau nu. Aplicîndu-le, *Grammaire Larousse* [18] consideră compuse formații ca : *avoir peur, prendre la fuite*, clasificate de obicei printre locuțiuni, deoarece nu se poate spune *avoir terrible peur*, nici *prendre son manteau et la fuite*. Dar, după cum subliniază Halina Lewicka [19], un tratament asemănător are și o construcție ca *religion catholique*, care în nici un caz nu poate fi considerată compus.

Dificultatea delimitării compuselor de grupurile sintactice stabile, și în special de locuțiuni, este scoasă în evidență și de A. Sechehaye în studiul său consacrat acestei probleme [20], care va fi discutat ceva mai departe [21].

În lingvistica românească problema delimitării compuselor de grupurile sintactice este sumar discutată și cu rezultate nesatisfăcătoare [22]. Principalul criteriu luat în considerație este cel semantic, asupra căruia vom reveni mai pe larg [23]. De fapt pentru delimitarea compuselor de grupurile sintactice este necesară o analiză sistematică și multilaterală a par-

---

[15] Cf. Halina Lewicka, *Réflexions théoriques sur la composition des mots en ancien et en moyen français*, în „Kwartalnik neofilologiczny”, X (1963), nr. 2, p. 135.

[16] Cf., printre alții, Martinet, *lucr. cit.*, p. 132, Halina Lewicka, *lucr. cit.*, p. 137–138, Anca Giurescu, *lucr. cit.*, p. 833.

[17] *Grammaire Larousse*, p. 55.

[18] P. 55.

[19] *Lucr. cit.*, p. 137.

[20] *Locutions et composés*, în « Journal de Psychologie » XVIII (1921), nr. 8–9, p. 654–675.

[21] P. 243.

[22] Cf. Halina Mirska, *Unele probleme ale compunerii cuvintelor în limba română*, în SMFC, I, p. 145–148 ; Constant Maneca, *Cuvinte compuse în terminologia științifică și tehnică actuală*, în SMFC, I, p. 191–193 ; Dumitru Nica, *Locuțiunile substantivale în limba română*, în LR, XII (1963), nr. 5, p. 514–526. Vezi și recenzia făcută de Sorin Stati la ediția a doua a Gramaticii Academiei, în SCL XVII (1966), nr. 6, p. 699.

[23] Vezi p. 245 și urm.

Scanned with OKEN Scanner

ticularităţilor lor. Lucrarea de faţă îşi propune să efectueze această analiză pornind de la diferitele tipuri de grupuri sintactice pentru a ajunge la compuse.

Din motivele expuse mai sus, în discuţia care urmează ne vom referi numai la substantive, adjective, pronume şi numerale. Deoarece părţile de vorbire neflexibile compuse ridică probleme de altă natură în ce priveşte delimitarea de grupurile sintactice, nu ne vom opri acum asupra lor.

În fluxul vorbirii, cuvintele intră în raporturi sintactice unele cu altele, alcătuind unităţi sintactice mai mici sau mai mari. La baza acestor unităţi stau raporturile de coordonare şi de subordonare [24]. Astfel de raporturi se stabilesc între cuvinte cu sens lexical deplin (substantiv şi adjectiv, verb şi adverb, verb şi substantiv, substantiv şi substantiv etc.). În afară de acestea, în vorbire se combină un cuvînt cu sens lexical deplin şi un cuvînt ajutător sau două cuvinte ajutătoare (prepoziţie şi substantiv, prepoziţie şi adverb, prepoziţie şi prepoziţie etc.) avînd împreună o funcţiune sintactică unică.

Vom numi g r u p s i n t a c t i c orice combinaţie de două sau de mai multe cuvinte cu sens lexical deplin între care se stabilesc raporturi (exprimate sau nu prin elemente de legătură) de coordonare *(tata şi mama)* sau de subordonare *(casă de piatră, casa bunicilor)* şi orice combinaţie formată din cuvinte cu sens lexical deplin şi cuvinte ajutătoare care are o funcţiune sintactică unică *(de piatră)* ori exprimă un raport sintactic *(în loc de)*.

Evităm folosirea termenilor î m b i n a r e d e c u v i n t e şi s i n t a g m ă din cauza multiplelor şi contradictoriilor accepţii cu care sînt folosiţi în literatura de specialitate [25]. Înţelesul pe care ediţia a doua a Gramaticii Academiei [26] îl dă îmbinării de cuvinte este restrîns şi nu corespunde necesităţilor discuţiei noastre.

Din punctul de vedere al elementelor lexicale care le compun, grupurile sintactice prezintă, după cum este şi firesc, o foarte mare varietate. În fiecare moment, vorbitorul foloseşte alte combinaţii de cuvinte pentru a-şi comunica ideile, sentimentele etc. Acestea formează g r u p u r i s i n t a c t i c e l i b e r e *(cartea elevului, calul fuge)*. Prin folosire mai frecventă şi îndelungată unele grupuri sintactice dobîndesc stabilitate *(grîu de toamnă, zori de zi)*. Alte grupuri sintactice fiind create după un anumit model (autohton sau străin) prezintă încă din momentul apariţiei lor un caracter stabil *(gazetă de perete, casă de cultură)*. G r u p u l s i n t a c t i c s t a b i l are un sens unitar, el numind de obicei un obiect, o însuşire, o acţiune etc.: *acid clorhidric, măr creţesc, om de stat, cu sînge rece, de toate zilele, a-şi bate joc, a băga de seamă, fel de fel, cine ştie cine.* Unele dintre aceste grupuri sînt analizabile atît din punct de vedere grama-

---

[24] Includem aici şi relaţia dintre subiect şi predicat, aşa cum procedează ediţia a doua a Gramaticii Academiei, vol. al II-lea, p. 79.

[25] Cf. I. Rizescu, *Observaţii asupra îmbinărilor de cuvinte*, în LR XI (1962), nr. 5, p. 514–523 şi bibliografia indicată acolo.

[26] Vol. al II-lea, p. 7–8.

tical, cît și semantic : *măr crețesc* este un substantiv urmat de un adjectiv care îl determină, reprezentînd denumirea unui fruct („măr") dintr-o anumită varietate („crețesc").

Altele se comportă din punct de vedere gramatical ca o singură parte de vorbire. Acestea sînt l o c u ț i u n i l e.

În lingvistica românească, studiul cel mai amplu consacrat locuțiunilor este lucrarea Floricăi Dimitrescu, *Locuțiunile verbale în limba română* [27].

Din situațiile analizate de autoare reiese că în unele exemple ca : *a-și bate joc, a lua în nume de rău, a lua aminte* etc., este greu de „spart" grupul și de analizat din punct de vedere semantic și sintactic fiecare element în parte. Aceste grupuri reprezintă locuțiuni verbale clare. Alteori însă, grupurile în cauză pot fi analizate : *a-și da sufletul, a coace turta* sînt alcătuite din predicat + complement direct, *a pune mîinile pe piept* din predicat + complement direct + circumstanțial de loc etc. Astfel de exemple demonstrează dificultățile care se ivesc adesea în delimitarea locuțiunilor verbale de grupurile sintactice stabile nelocuționale. Asupra acestei idei, folosind însă alte exemple, stăruie, pe bună dreptate, Florica Dimitrescu însăși [28]. Autoarea propune două criterii diferențiatoare [29] : unul semantic, unitatea de sens, și altul gramatical, imposibilitatea substantivului din cuprinsul unei locuțiuni verbale de a primi determinări atributive. După cum am mai arătat însă, unitatea de sens nu este proprie numai locuțiunilor, ea întîlnindu-se la toate grupurile sintactice stabile. În ce privește cel de-al doilea criteriu, credem că sînt cazuri în care substantivul dintr-o construcție considerată de autoare drept locuțiune verbală poate primi determinări, fără ca prin aceasta grupul să-și modifice caracterul. Compară, de exemplu, *a aduce elogii* [30] *artistului* cu *a aduce elogii binemeritate artistului*. Mai observăm că între locuțiunile discutate de autoare sînt și unele care nu se folosesc decît urmate de determinări atributive, de exemplu, *a avea curajul* [31] *(are curajul opiniei, are curajul de a . . ., are curajul să . . .), a avea intenție* [32] *(are intenție să . . .)*.

Rezultă de aici că cele două criterii nu sînt suficiente pentru a diferenția locuțiunile de grupurile sintactice nelocuționale.

Într-un alt capitol al lucrării, Florica Dimitrescu împarte locuțiunile verbale în trei categorii după gradul de coeziune a termenilor componenți [33]. Totodată ea desprinde o serie de caracteristici ale fiecărui grup de locuțiuni în parte. Din analiza făcută, reiese că locuțiunile din prima categorie se deosebesc net de celelalte prin caracterul lor închegat, împietrit. La aceasta contribuie în primul rînd aspectul lor semantic. Sensul global al locuțiunii este diferit de înțelesul fiecărui element component și nu este o sumă a acestor înțelesuri particulare, locuțiunea este neanalizabilă din punct de

---

[27] București, 1958.
[28] *Lucr. cit.*, p. 69.
[29] *Ib.*
[30] Locuțiune pomenită la p. 131.
[31] Cf. p. 74.
[32] Cf. p. 175.
[33] Cf. p. 32–62.

Scanned with OKEN Scanner

vedere semantic şi, în mare măsură, gramatical (tipul : *a băga de seamă*). Celelalte caracteristici discutate nu sînt valabile pentru toate locuţiunile dintr-o categorie, sînt specifice numai pentru unele dintre exemple şi, în afară de aceasta, se întîlnesc şi la grupuri sintactice nelocuţionale. Este vorba de : ordinea invariabilă a elementelor alcătuitoare, posibilitatea înlocuirii locuţiunilor prin cuvinte simple sinonime, imposibilitatea înlocuirii unuia dintre termenii componenţi cu un sinonim al său, păstrarea unor arhaisme. După cum reiese şi din cele spuse de autoare, numai exemplele din prima categorie constituie locuţiuni „propriu-zise", celelalte plasîndu-se pe diferite trepte, într-o zonă intermediară între locuţiuni şi grupuri sintactice nelocuţionale. Nu sînt rare cazurile cînd plasarea certă a unui exemplu într-una din aceste două clase întîmpină dificultăţi serioase.

Am stăruit mai mult asupra locuţiunilor verbale pentru că în lumina acestei discuţii vor fi examinate şi celelalte locuţiuni : substantivale, adjectivale, pronominale şi numerale.

De locuţiunile substantivale s-a ocupat în ultima vreme Dumitru Nica în articolul citat (vezi mai sus, p. 238).

După părerea autorului, locuţiunile substantivale sînt unităţi semantice şi gramaticale, în a căror creare şi răspîndire „fantezia şi afectul au rol hotărîtor" [34]. Locuţiunile au, pe lîngă funcţia comunicativă, şi o puternică funcţie expresivă, elementele lor fiind folosite, de cele mai multe ori, cu sensuri figurate. Prin această caracteristică principală locuţiunile se deosebesc de cuvintele compuse. Locuţiunile substantivale mai au şi cîteva caracteristici secundare (care, de asemenea, le deosebesc, potrivit concepţiei autorului, de compuse) : sînt creaţii personale, de cele mai multe ori, ale scriitorilor, pot fi înlocuite „mai întotdeauna" cu un cuvînt simplu sinonim, nu au în componenţa lor, în mod obligatoriu, un substantiv. În expunerea sa autorul nu aduce argumente, ci porneşte de la un postulat, formulat ca principală caracteristică a locuţiunilor. Altcineva ar putea susţine, la fel de bine, exact contrariul : locuţiunea este o unitate semantică rezultată din înţelesurile părţilor componente, înţelesuri proprii, iar cuvîntul compus este o unitate semantică nouă, cu sens figurat, metaforic etc. [35]. Dar cuvîntul compus şi, mai ales, locuţiunea nu pot fi definite, caracterizate şi diferenţiate unul de celălalt numai din punct de vedere semantic şi, cu atît mai puţin, avîndu-se în vedere numai aspectul propriu sau figurat. Neţinînd seama de comportarea gramaticală a grupurilor discutate, autorul citat pune împreună, socotindu-le locuţiuni, formaţii eterogene, ca : *aurul negru, casă de veci, brîul cerului, luare aminte, nebăgare de seamă, ciuboţica-cucului, papă-lapte, pierde-vară* etc.

Nici una dintre celelalte caracteristici menţionate nu poate servi drept criteriu de delimitare a locuţiunilor substantivale.

---

[34] Cf. *lucr. cit.*, p. 521.

[35] Cf. A. Darmesteter, *De la création actuelle*... p. 127.

Scanned with OKEN Scanner

O diferențiere mai clară între locuțiuni și compuse face A. Sechehaye în articolul citat [36]. Deși autorul nu pune problema pentru o singură parte de vorbire, exemplele la care se oprește sînt în majoritate substantive.

Deosebirea dintre compuse și locuțiuni constă, după Sechehaye, în esență, în faptul că cele dintîi formează serii de același tip, pe cînd ultimele sînt construcții cu caracter izolat. Compunerea acționează pe plan sincronic, în virtutea unor categorii existente, rezultatul ei fiind cuvintele compuse care apar spontan, ca niște creații imediate, în timp ce locuțiunile sînt rezultatul unui proces mai mult sau mai puțin îndelungat. Principiile de delimitare dintre compuse și locuțiuni discutate de autor, în cea mai mare parte a lor juste, au însă un defect : caracterul lor în esență diacronic și teoretic. Conform concepției lui Sechehaye rezultă că formații care într-o anumită etapă a limbii se află pe aceeași treaptă ca unitate semantică și morfologică trebuie studiate sau nu la formarea cuvintelor mai ales în funcție de felul cum au apărut în limbă (spontan sau în urma unei evoluții). Dar o corectă clasificare sincronică a faptelor nu poate fi rezultatul unei analize pur istorice. Cu această rezervă, trăsăturile compuselor relevate de Sechehaye, atunci cînd urmează să fie aplicate unei stări de limbă, pot servi ca niște indicii cu caracter general.

Analiza felului cum au fost caracterizate pînă acum locuțiunile substantivale ne-a dus la concluzia că ceea ce le deosebește în primul rînd de celelalte grupuri sintactice stabile și de compuse este, ca și în cazul locuțiunilor verbale, caracterul neanalizabil al unității lor semantice și gramaticale. Ca exemple se pot da : *băgare de seamă*, *ținere de minte*, *tragere de inimă*, *bătaie de cap*, *bătaie de joc*, *dare de mînă*. Este foarte greu de precizat ce valoare semantico-sintactică are *de seamă* față de *băgare* sau *de minte* față de *ținere*. Se observă că cele mai multe locuțiuni substantivale sînt legate de locuțiuni verbale [37].

Același criteriu lexico-gramatical trebuie avut în vedere și în caracterizarea locuțiunilor adjectivale[38] (*chef* **în lege**, *oameni* **fel de fel**, *personalitate* **de seamă**, *bătaie* **ca aceea**), pronominale (*cine știe cine*), numerale (*de două ori*), asupra cărora nu mai insistăm [39].

În decursul timpului elementele unui grup sintactic stabil se pot suda, dînd naștere unor cuvinte compuse. Procesul de sudare durează de obicei multă vreme. Sudarea aceasta, care conferă formației o calitate nouă, nu are loc dintr-o dată, ci pe încetul, treptat. Unele formații ajung într-un timp mai scurt compuse, altele după o perioadă mai lungă sau niciodată.

---

[36] Vezi mai sus, p. 238.

[37] Cf. Florica Dimitrescu, *lucr. cit.*, p. 120–125.

[38] Bazîndu-se pe criteriul echivalenței sintactico-semantice, Gh. Poalelungi include în categoria locuțiunilor adjectivale o mulțime de construcții atributive (atribute substantivale, verbale etc.) care exprimă o calificare a substantivului sau o modalitate a procesului : *fără gust*, *cu mintea întreagă*, *în floarea vîrstei*, *numai piele și os*, *plin de viață* etc. (cf. LR XII (1963), nr. 2, p. 133–146).

[39] Pentru definirea locuțiunilor în general și în special pentru locuțiunile substantivale și adjectivale, cf. Gh. N. Dragomirescu, *Problema locuțiunilor ca obiect al analizei gramaticale*, în LR XII (1963), nr. 6, p. 618–625.

Cînd procesul se încheie, rezultatul este un cuvînt compus, mai mult sau mai puţin analizabil, dar u n c u v î n t. (Rareori se ajunge la un cuvînt simplu ca *Dumnezeu* din *domine deus* sau *mujdei* din *must de ai*, dar asemenea exemple nu mai interesează direct discuţia noastră.) În timpul desfăşurării procesului, la un moment dat, este adesea greu de stabilit dacă avem a face cu un cuvînt compus sau dacă mai sîntem în prezenţa unui grup de cuvinte stabil, eventual al unei locuţiuni [40].

De asemenea, cuvinte compuse pot apărea şi spontan, din necesităţi momentane de comunicare; acestea se formează după un model existent în limbă [41] (de exemplu: un *taie-poze*, auzit în vorbirea unui copil). Şi pentru această ultimă categorie de compuse, din cauza structurii lor sintactice, se pune problema diferenţierii de grupurile stabile nelocuţionale şi de locuţiuni.

Locuţiunile, reprezentînd de fapt un tip de grupuri sintactice stabile, nu vor fi opuse separat cuvintelor compuse, ci, în discuţia care urmează, vor fi luate în consideraţie în ansamblu toate grupurile de cuvinte, pentru a le diferenţia de compuse. Ori de cîte ori însă locuţiunile vor fi într-o situaţie deosebită de cea a grupurilor nelocuţionale, vom menţiona acest lucru.

Trebuie să pornim de la ideea că compusul este u n s i n g u r c u v î n t, iar grupul sintactic cuprinde, evident, m a i m u l t e c u v i n t e.

Dar ce este un cuvînt? După cum se ştie, din mulţimea definiţiilor formulate pînă acum, nici una nu este pe deplin satisfăcătoare [42]. De aceea, nici noi nu putem porni de la o definiţie completă, ci numai de la cîteva caracteristici, mai precis de la trei: unitatea morfologică, unitatea semantică şi comportamentul sintactic. Între ele există, desigur, o strînsă legătură, după cum se va vedea mai departe.

În limba română, unitatea morfologică a cuvîntului presupune în cazul cuvintelor flexibile, care alcătuiesc marea majoritate a vocabularului, modificări flexionare (desinenţe, articol) la finală. Prin urmare, o formaţie care îşi modifică în flexiune finala este un cuvînt şi nu un grup sintactic, chiar dacă e alcătuită din mai mulţi termeni [43]. De exemplu, *primăvară, primăvara, primăveri*; *untdelemn, untdelemnul, untdelemnului*; *scurt-metraj, scurt-metrajului, scurt-metraje*; *moş-ajun, moş-ajunului*; *botgros, botgrosului, botgroşi*; *Sîntămăria, Sîntămăriei*; *Cîmpulung, Cîmpulungul, Cîmpulungului* etc.

În foarte multe cazuri însă, cînd formaţia este mai puţin sudată, primeşte mărci flexionare sau articol primul element: *cal-de-apă, calul-de-apă, calului-de-apă*; *bună-cuviinţă, buna-cuviinţă, bunei-cuviinţe*; *domnia-sa*,

---

[40] Unii cercetători, avînd în vedere numai aspectul diacronic, consideră locuţiuni chiar formaţii sudate cum este *cumsecade* (Florica Dimitrescu, *lucr. cit.*, p. 35, Gh. Poalelungi, *lucr. cit.*, p. 143), *cuminte* (Eug. Ioaniţescu, *Locuţiunile*, în LR v (1956), nr. 6, p. 49). Cf. şi Sechehaye, *lucr. cit.*, p. 654–655.

[41] Cf. Halina Lewicka, *lucr. cit.*, p. 133.

[42] Vezi discuţia la A. Rosetti, *Linguistica*, Londra–Haga–Paris, 1965, p. 23–26.

[43] Vezi în acelaşi sens K. Togeby, *Structure immanente de la langue française*, în « Travaux du Cercle linguistique de Copenhague », VI (1951), p. 134; André Mirambel, *lucr. cit.*, p. 375.

Scanned with OKEN Scanner

domniei-sale etc. Exemplele de acest fel nu se deosebesc din punctul de vedere al unității morfologice de: *director adjunct, directorului adjunct; gazetă de perete, gazeta de perete, gazetei de perete* etc., fiind caracterizate, toate, prin lipsa unității morfologice. Uneori putem surprinde faza de trecere de la o categorie la alta: *prim-ministru, prim-ministrului* și *primului-ministru; bunăstare, bunăstării* și *bunei-stări; alb-verzui, alb-verzuie* și *albă-verzuie* etc. (de obicei una dintre forme este mai frecventă, de exemplu *bunăstării* față de *bunei-stări*).

Unele pronume semianalizabile, deși își modifică primul element în flexiune, prezintă totuși unitate morfologică: *dumneata, dumitale; celălalt, celuilalt; însumi, însămi, înșine* etc.

Cînd primul element al compusului este o parte de vorbire neflexibilă sau una care nu primește articol, sudarea se face cu mai multă ușurință, tocmai datorită faptului că nu există posibilitatea modificărilor în interiorul formației.

Prezența articolului nehotărît poate constitui în unele situații un indiciu clar al compunerii substantivelor comune, deoarece corespunde unității lexico-gramaticale a compusului:

1. Cînd unul dintre termeni este un verb: *un zgîrie-nori, o(un) nu-mă-uita, un lasă-mă-să-te-las, un doamne-ajută* „lovitură, bătaie" (*Să nu te pomenești cu un doamne-ajută pe spinare.* ZANNE, P. VI 553).

2. Cînd compusul este format dintr-un numeral cardinal și un substantiv: *un trei-frați* „nume de plantă", *un trei-colori* „numele unui pește", *un nouă-ochi* „nume regional al linului", *un două-piese* „obiect de îmbrăcăminte femeiască", *un unsprezece-metri* „numele unei lovituri de pedeapsă la fotbal".

3. Cînd în alcătuirea compusului intră o prepoziție și un substantiv sau un supin, pe de o parte, un adverb, pe de alta: *o după-masă, un fără-bani, un preaplin* „dispozitiv montat la un recipient".

4. Cînd primul termen al unui nume de ființă este un substantiv de alt gen sau număr decît genul compusului (marcat prin articol): *un gură-spartă, un burtăverde, o mațe-fripte, un coate-goale, un brînză-n-sticlă, un mațe-negre* „numele unui pește".

5. Cînd primul termen al compusului este un substantiv articulat cu articol hotărît, iar cel de-al doilea termen este un substantiv în genitiv sau un adjectiv pronominal posesiv: *o floarea-soarelui, un ochiul-boului, o traista-ciobanului, un calul-dracului, o moartea-muștelor, un tatăl-nostru.*

Observăm că un grup sintactic alcătuit din aceleași părți de vorbire din care sînt formate compusele cuprinse în primele trei tipuri nu poate primi în nici un caz articol nehotărît, în timp ce grupul sintactic constînd din aceiași termeni ca și compusele de sub 4 ar putea primi un articol corespunzător substantivului aflat pe primul loc al formației (*niște coate goale*). Prezența articolului nehotărît pe lîngă un grup sintactic format din aceleași părți de vorbire ca și compusele de sub 5 duce în mod obligatoriu la înlocuirea formei articulate cu articol hotărît a primului substantiv cu cea nearticulată (*un ochi al boului*).

Atunci cînd genul substantivului cu rol de determinat, aflat mai frecvent pe primul loc al compusului, este acelaşi cu genul compusului însuşi (de obicei la compusele formate din două substantive legate prin prepoziţie sau alcătuite din substantiv şi adjectiv) articolul nehotărît nu poate servi ca indiciu al compunerii: *un cioc-de-cocor* „numele unei plante", *o gură-de-lup* „numele unui instrument", *un piept-roşu* „numele unei păsări", *o mamă-mare*, ca şi *un scaun de lemn, un tablou frumos, o masă mare* etc.

Articolul hotărît poate servi ca indiciu al compunerii pe lîngă substantivele compuse nume de persoane din categoriile 1 şi 4 de mai sus la genitiv-dativ. Acestea se comportă ca nişte cuvinte simple, fiind precedate de *lui*: *lui zgîrie-brînză, lui ucigă-l-crucea, lui burtăverde, lui gură-spartă* etc. La fel se comportă şi numele proprii de persoană: *lui Făt-Frumos, lui Strîmbă-Lemne.*

Deoarece compusele care prezintă unitate morfologică sînt puţin numeroase în limba noastră, nu ne vom putea servi totdeauna de acest indiciu de recunoaştere, care este de altfel cel mai clar, ci vom fi nevoiţi să recurgem la alte criterii.

Compusul, după cum s-a mai spus, reprezintă o unitate din punct de vedere semantic. Elementele care intră în compunere îşi pierd, într-o măsură mai mare sau mai mică, înţelesul lor iniţial şi independenţa lor semantică. Sensul compusului nu rezultă din suma sensurilor cuvintelor care îl alcătuiesc, ci este ceva nou, uneori foarte depărtat de sensurile elementelor componente. Raporturile semantico-gramaticale dintre termenii compusului pot fi însă înţelese. Nu aceeaşi este situaţia în cazul locuţiunilor care, după cum s-a văzut, formează grupuri neanalizabile din punct de vedere semantico-gramatical. Cuvintele care alcătuiesc grupuri sintactice nelocuţionale îşi păstrează sensul lor (deşi au loc şi modificări semantice), înţelesul întregului reieşind din suma înţelesurilor cuvintelor care îl alcătuiesc [44]. Grupurile nelocuţionale au un caracter analizabil.

Cuvintele compuse prezintă diferite grade de unitate semantică. În această privinţă, este greu de stabilit o ierarhizare strictă.

Dintre adjectivele, pronumele şi numeralele compuse, unele sînt mai analizabile: *alb-gălbui, domnia-ta, douăzeci şi unu*, altele, mai puţin: *cuminte, cumsecade, dumneata, celălalt, tustrei, unsprezece.*

O mai mare varietate de situaţii întîlnim la substantivele compuse. În general, se poate observa că cele mai multe substantive compuse caracterizate prin modificări flexionare la sfîrşitul lor (*primăvară, untdelemn, moş-ajun* etc.) prezintă un grad avansat de unitate semantică. Acelaşi lucru se poate spune şi despre cele care au la bază o metaforă: *laptele-cucului* (bot.), *lemn-cîinesc* (bot.), *cele-cinci-degete* (bot.), *sînge-de-nouă-fraţi* (bot.), *rochiţa-rîndunicii* (bot.), *leu-de-mare* (iht.), *cloşca-cu-pui* (astron.), *ochi-de-pisică* (tehn.), *coadă-de-rîndunică* (tehn.), *calea-laptelui* (astron.), *fluturaş-în-gît* (med. pop.), *lapte-de-pasăre, poale-n-brîu* etc.

[44] Pentru acest criteriu, vezi A. Darmesteter, *Traité de la formation des mots composés*..., p. 11; C. Maneca, *lucr. cit.*, p. 191–193; Halina Lewicka, *lucr. cit.*, p. 133.

În exemplul *rochița-rîndunicii*, numele unei flori, sensul întregului este cu totul deosebit de înțelesul fiecăruia dintre cei doi termeni alcătuitori. În *cloșca-cu-pui*, o constelație, nu avem a face nici cu o „cloșcă", nici cu „pui". Același grad de unitate semantică se poate constata și la substantive formații nemetaforice, ca : *stat-major*, *proces-verbal* etc.

Spre deosebire de exemplele discutate mai sus, grupurile sintactice stabile ca : *acid clorhidric*, *gazetă de perete*, *măr crețesc*, *director general*, *înaltă trădare*, *părere de rău*, *om de stat* etc. sînt analizabile din punct de vedere semantic. Acidul clorhidric este, într-adevăr, un acid, și anume cel clorhidric ; mărul crețesc este un măr de soi crețesc etc.

De aici nu trebuie trasă concluzia că ori de cîte ori un grup de cuvinte reprezintă din punct de vedere semantic o metaforă formează un cuvînt compus. Metafora poate duce la crearea unei unități noi lexicale și gramaticale, dar nu în mod obligatoriu. *Poalele muntelui*, *brîul cerului*, *aurul negru*, *ferestrele sufletului*, *corabia deșertului*, *sare și piper* (despre o stofă) nu sînt cuvinte compuse (cel puțin în momentul de față), nu s-au sudat de loc, poate fiindcă nu sînt folosite curent în limbă, ele aparținînd unor stiluri de uz restrîns.

Există însă și compuse care pot fi analizate semantic întocmai ca și grupurile sintactice nelocuționale menționate mai înainte. Elementele unora dintre aceste compuse își păstrează toate, în mare măsură, sensul lor. Dintre elementele altora unul și-a putut modifica mult înțelesul, celălalt sau celelalte rămînînd cu sensul lor inițial. Și aceste formații au unitate semantică, fie dobîndită printr-o folosire frecventă, fie datorată faptului că ele calchiază compuse din alte limbi. Ne referim la exemple de tipul : *mamă-mare*, *fată-mare*, *apă-tare*, *prost-gust*, *rămas-bun* etc. *Mama-mare* este chiar „mamă" (a mamei sau a tatălui), *fata-mare* este „fată" etc. Totuși vorbitorii au în minte sensul întregului acestor formații și nu înțelesul fiecărui element. În aceeași situație sînt și substantivele compuse alcătuite dintr-un verb și o altă parte de vorbire : *încurcă-lume*, *zgîrie-brînză*, *papă-lapte* etc.

Numele proprii, ca : *Făt-Frumos*, *Albă-ca-Zăpada*, *Statu-Palmă-Barbă-Cot*, *Păsări-Lăți-Lungilă*, *Mama-Pădurii*, *Anul Nou*, *Joia Mare*, *1 Mai*, fiind folosite ca nume ale unor persoane (personaje de basm), ale unor sărbători etc., constituie unități semantice. Același lucru vom spune despre numele unor comune și orașe : *Moara-Săracă*, *Poiana-Țapului*, *Curtea-de-Argeș*, *Baia-Mare*, *Șerbeștii-Vechi*, *Cîmpulung-Moldovenesc*, *Vălenii-de-Munte*, *Cristurul-de-Jos* etc. și despre nume de țări ca : *Marea Britanie*, *Noua Zeelandă*, *Coasta de Fildeș*, *Volta Superioară*.

Toponimicele al căror prim element este un substantiv nume generic (munte, rîu, insulă etc.) prezintă două situații :

Cînd substantivul nume generic este însoțit de un adjectiv sau de un substantiv în genitiv [45] avem a face cu o unitate semantică. Muntele, apa

[45] Cf. *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, București, 1965, p. 30 ; Vasile Breban, *Scrierea cu inițiale majuscule*, în LR XIII (1964), nr. 3, p. 245–246.

Scanned with OKEN Scanner

etc. nu pot fi numite numai prin cel de-al doilea element, omiţînd numele generic, ambele elemente alcătuind toponimicul. De exemplu : *Lacul Roşu*, *Marea Neagră*, *Peninsula Balcanică*, *Ţara Românească*, *Republica Sud-Africană*, *Munţii Măcinului*, *Delta Dunării*, *Insula Şerpilor*, *Rîul Doamnei* etc.

Cînd substantivul nume generic este însoţit de un substantiv folosit în forma sa de nominativ exclusiv ca nume topic, cele două cuvinte nu alcătuiesc un compus, nefiind întrebuinţate, în mod obligatoriu, împreună. De exemplu : *munţii Carpaţi* şi *Carpaţii*, *fluviul Dunărea* şi *Dunărea*, *rîul Olt* şi *Oltul* etc.

În ce priveşte comportamentul sintactic al cuvintelor compuse trebuie să facem distincţie între substantiv, pe de o parte, şi adjectiv, pronume, numeral, pe de altă parte.

Termenii adjectivelor compuse nu pot fi disociaţi prin intercalarea unui alt cuvînt ; la pronume şi numerale separarea este posibilă în cazuri foarte rare. De exemplu, cînd primul element al unui pronume nehotărît este *fie* sau *ori* înaintea celui de-al doilea poate apărea (regional) o prepoziţie : *fie cu cine*, *ori de ce*. Între numeralul *o* şi substantivul *dată*, alcătuind împreună numeralul adverbial *o dată*, se poate intercala adjectivul *singur* : *o singură dată*.

Trecînd la discutarea substantivelor compuse, comune sau proprii, ne vom opri la relaţiile stabilite între acestea şi un determinant adjectival, în primul rînd (deoarece posibilităţile pe care le are adjectivul în ce priveşte acordul şi topica sa faţă de termenul determinat sînt mult mai mari decît posibilităţile oricărui alt tip de atribute), şi la alte cîteva particularităţi de construcţie pe care le-am socotit edificatoare, în al doilea rînd. Comportamentul sintactic al substantivului comun compus însoţit de un determinant adjectival diferă în special de cel al grupurilor sintactice libere, ceea ce nu interesează în mod deosebit discuţia noastră, şi într-o măsură mult mai mică de comportamentul sintactic al grupurilor sintactice stabile.

Trebuie să menţionăm, încă de la început, că unitatea morfologică a compusului este esenţială în privinţa raporturilor sintactice care se stabilesc între cuvîntul compus şi determinantul lui. Compusele care prezintă unitate morfologică, caracterizată sau nu prin modificări flexionare [46], indiferent de tipul de compunere, se comportă şi sintactic întocmai ca orice cuvînt simplu. Determinantul adjectival de orice fel se referă la întregul compus din punctul de vedere al înţelesului. El se acordă în gen, număr şi caz cu compusul. Faptul acesta este mai puţin clar cînd substantivul cu rol de determinat din interiorul compusului este de acelaşi gen cu genul compusului : *primăvară timpurie*, ca şi *vară timpurie*, *moş-ajun vesel*, ca şi *ajun vesel*. Cînd însă genul şi numărul compusului este altul decît genul substantivului din interiorul lui sau atunci cînd unul dintre elementele compusului este verb, se poate vedea clar că adjectivul determină întregul compus : *burtăverde îndrăzneţ*, *aceşti coate-goale*, *zgîrie-brînză ăsta*, *o umilă nu-mă-uita*, *aşa-numitul sparge-val activ* (INF. BUC., 1966, nr. 4120, p. 4/1).

---

[46] Vezi p. 243 şi urm.

Atributul adjectival, indiferent de felul lui, nu poate separa termenii compuselor cu unitate morfologică, putînd fi plasat numai înaintea sau în urma lor. Nu sînt posibile construcții ca : *scurtul nostru metraj, botul ăla gros, burtă ăsta verde*, în loc de *scurt-metrajul nostru, botgrosul ăla, burtăverde ăsta*.

În afara situațiilor de mai înainte, prezența unui determinant adjectival — cu excepția adjectivelor pronominale posesive și demonstrative de care va fi vorba ceva mai încolo — ne poate ajuta la delimitarea unui compus de un grup sintactic stabil numai atunci cînd este clar că din punct de vedere semantic adjectivul se referă la întreaga formație și nu numai la unul din termeni : *moțul-curcanului ofilit, cap-de-mort frumos colorat, lapte-de-pasăre vanilat, poale-n-brîu gustoase, un rămas-bun trist*. După cum se poate observa, majoritatea compuselor pe lîngă care adjectivul determinant joacă rol de indice de identificare sînt creații metaforice.

Mai frecvente sînt însă cazurile în care adjectivul, prin sensul său, nu servește ca indiciu de compunere, deoarece poate fi interpretat atît ca determinant al întregului compus, cît și al primului termen de compunere, întocmai ca atunci cînd se află pe lîngă un grup sintactic. Din acest punct de vedere : *floarea-soarelui frumoasă, iarbă-mare uscată, floare-de-sfînta-Ana răsărită de curînd*, construcții formate dintr-un compus urmat de un determinant adjectival, nu se deosebesc de : *grîu arnăut bun, grîu de toamnă frumos, acvilă de stîncă împăiată, gazetă de perete interesantă, acid clorhidric tare, măr crețesc gustos, față de pernă curată*, grupuri sintactice stabile, determinate, la rîndul lor, de adjective.

Unitatea semantică a formațiilor de mai sus, atît cuvinte compuse, cît și grupuri sintactice stabile, nu permite, în mod obișnuit, ca adjectivul să fie introdus în interiorul lor, între elementele lor alcătuitoare [47].

Dacă un adjectiv propriu-zis nu poate sparge în mod obișnuit nici unitatea cuvintelor compuse, nici pe cea a grupurilor sintactice stabile, după cum am arătat mai înainte, alta este situația cînd formațiile lexicale de care ne ocupăm sînt determinate de un adjectiv pronominal posesiv [48] sau demonstrativ.

Într-un grup sintactic liber format dintr-un substantiv urmat [49] de două sau mai multe atribute, dintre care unul exprimat printr-un adjectiv posesiv sau demonstrativ, posesivul sau demonstrativul se așază imediat după substantivul determinat, înaintea celui de-al doilea atribut : *cartea mea frumoasă, casa asta de piatră, floarea aceea roșie a copilului*. Schimbarea topicii atributelor este neobișnuită (*cartea frumoasă a mea, casa de piatră asta*).

Să vedem, în cele ce urmează, în ce măsură prezența unui adjectiv de acest fel ne poate ajuta la delimitarea compuselor de grupurile sintactice stabile.

---

[47] În grupurile sintactice libere adjectivul stă în mod obișnuit după substantiv, înaintea altor determinări : *pisica neagră a bunicii, casă veche de piatră*. Plasarea adjectivului după alte determinări poate avea loc în special cînd nu dă naștere la confuzii : *gard de piatră vechi*.

[48] Ca adjectivul posesiv se comportă și pronumele personal în genitiv.

[49] Situațiile în care atributele apar înaintea substantivelor nu ne interesează deocamdată.

Scanned with OKEN Scanner

Pe lîngă un grup sintactic stabil, adjectivul posesiv și cel demonstrativ se comportă întocmai ca pe lîngă orice grup sintactic liber. Ele separă cuvintele care alcătuiesc grupul, așezîndu-se imediat după substantivul cu rol de determinat: *acidul acesta clorhidric, mărul meu crețesc, directorul nostru general, gazeta asta de perete, iepurii ăștia de casă.* Cuvintele compuse prezintă însă situații variate, după gradul de unitate morfologică a compusului și după tipul lui de compunere. Apariția adjectivului posesiv sau a celui demonstrativ pe lîngă un compus caracterizat prin unitate morfologică, după cum am mai arătat, nu duce la separarea termenilor acestuia.

În general, față de majoritatea categoriilor de compuse pentru care articolul nehotărît constituie o marcă a compunerii, adjectivul posesiv și cel demonstrativ se comportă ca față de niște cuvinte simple: *burtăverde ăsta, gura-leului asta, moțul-curcanului ăsta,* și nu *burtă ăsta verde* sau *burta asta verde, gura asta a leului, moțul ăsta al curcanului.* Într-un stil pretențios adjectivul demonstrativ precedă compusul: *acest burtăverde, această gura-leului, acest nouă-ochi,* topică nerelevantă pentru cazurile discutate.

Compusele ca *mamă-mare, tată-mare,* care prezintă un grad mai scăzut de unitate morfologică, nu permit nici ele adjectivelor posesive și demonstrative să intervină între elementele lor alcătuitoare. Se spune: *mama-mare a mea, mama-mare asta, tata-mare al tău* și nu *mama mea mare, mama asta mare, tatăl tău mare.*

Pe lîngă toate celelalte tipuri de compuse fără unitate morfologică, adjectivul demonstrativ sau cel posesiv ocupă aceeași poziție ca și pe lîngă un grup sintactic stabil, intercalîndu-se între termenii compusului. Compusele *lapte-de-pasăre, proces-verbal* etc. devin *laptele acesta de pasăre, procesul acesta verbal, procesul nostru verbal.* Dar și în aceste situații, ori de cîte ori este posibil, se evită ruperea unității compusului. Aceasta se realizează în special cînd e vorba de ajectivul demonstrativ, prin plasarea lui înaintea compusului, construcție preferată: *acest lapte-de-pasăre, acest proces-verbal.*

În vorbirea curentă, cînd adjectivul este așezat înaintea substantivului, posesivul stă, de obicei, între adjectiv și substantiv *(frumoasa mea carte)*, în timp ce plasarea demonstrativului în alt loc *(frumoasa carte aceasta, frumoasa această carte)* este imposibilă. Compusele alcătuite din adjectiv și substantiv fără unitate morfologică (de exemplu *rea-voință, bun-simț*), ca și grupurile sintactice stabile alcătuite din adjectiv urmat de substantiv *(bună purtare, proastă creștere)* se comportă ca grupurile sintactice libere, cu aceleași limite în ce privește locul adjectivului posesiv sau al celui demonstrativ: *reaua lui voință, bunul ei simț, această rea-voință, acest bun-simț,* ca și *buna lui purtare, această proastă creștere* etc. După cum am mai arătat, în acest caz termenii compuselor care prezintă unitate morfologică nu pot fi despărțiți, iar adjectivul demonstrativ se poate așeza și după compus: *bunăvoința aceasta, scurt-metrajul acesta.* Cînd însă compusul prezintă o unitate morfologică relativă, locul adjectivului posesiv sau al celui demonstrativ variază: *prim-ministrul acesta, prim-ministrul nostru,* dar *primul nostru ministru.* Construcția *acest prim-ministru* este nesemnificativă pentru gradul de unitate a compusului.

Scanned with OKEN Scanner

Este știut că, dacă într-o construcție sintactică se repetă de două sau de mai multe ori același substantiv determinat însoțit de fiecare dată de un atribut de identificare deosebit, vorbitorul caută în diferite feluri să evite repetarea substantivului determinat: prin înlocuirea substantivului repetat cu articolul posesiv *al*, atunci cînd substantivul este însoțit de un genitiv (***Cartea Mariei** este mai frumoasă decît **a Ilenei***); prin substituirea substantivului repetat cu articolul demonstrativ *cel*, atît cînd determinantele substantivului sînt atribute adjectivale sau genitivale, ca și atunci cînd sînt atribute prepoziționale (***Cartea Mariei** și **cea a Ilenei** sînt interesante*).

Dacă într-o propoziție apar două sau mai multe compuse formate dintr-un substantiv și un atribut adjectival, substantival în genitiv sau substantival prepozițional, care au elementul determinat identic, unitatea compusului nu permite, de obicei, înlocuirea determinatului. Spunem: *Piatra-acră, piatra-vînătă și piatra-iadului sînt folosite în scopuri industriale*, nu însă: *Piatra-acră, cea vînătă și cea a iadului*... De asemenea, nu putem înlocui cu articol demonstrativ substantivele *grîu, iarbă, barbă* din compusele care apar în următoarele exemple. *Grîul-cucului crește prin păduri, iar grîul-prepeliței prin cîmpuri; Iarba-fiarelor și iarba-cîinelui se folosesc în medicina populară* (cf. citatul: *Culegi șapte fire de iarbă-roșie, iarbă-iute, iarba-piperului*. I. CR. III 148, în DA, s.v. *iarbă*); *Barba-caprei și barba-ursului cresc în țara noastră.*

Grupurile sintactice stabile formînd serii în care se întîlnește de mai multe ori același determinat se comportă ca și îmbinările libere: *Iepurii de casă se deosebesc adeseori la culoare de iepurii de cîmp*, dar și: *Iepurii de casă se deosebesc ... de cei de cîmp* (cf. citatul: *Capra obișnuită sare. Cea neagră escaladează*. CONTEMPORANUL 1966, nr. 21 (1024), p. 2/4). De asemenea, spunem: *Pietrele prețioase și pietrele semiprețioase se folosesc ca ornament; Gazeta noastră de perete este mai reușită decît gazeta de stradă*, dar și: *Pietrele prețioase și cele semiprețioase*... (cf. citatul: *clini* (sic!) *galbeni și vînăți*. H XVII 62, în DA, s.v. *crin*); *Gazeta noastră de perete... decît cea de stradă.*

Se poate observa că, în timp ce în grupurile sintactice libere și în cele stabile se evită repetarea, în cazul compuselor cu același determinat înlocuirea este neobișnuită. Această particularitate sintactică ne-ar putea servi drept criteriu de delimitare a unor compuse de îmbinări, însă construcțiile în care apar serii de compuse se folosesc foarte rar.

De obicei termenii compusului se află în aceeași ordine ca și părțile de propoziție dintr-un grup sintactic obișnuit (*vorbă-lungă, floarea-soarelui, untdelemn, cuminte*, ca și *casă mare, casa vecinului, casă de lemn, cu pene*). Ordinea termenilor compusului, inversă față de ordinea firească a grupului sintactic construit din aceleași părți de vorbire, poate constitui de asemenea un indiciu al compunerii. Ea se datorește, de cele mai multe ori, copierii unor modele străine. De exemplu: *bunăvoință, lung-metraj, sus-numit, atotputernic, clarvăzător*. Un compus de acest fel este, de obicei, mult mai puțin analizabil decît unul în care termenii compunerii sînt așezați în ordine firească: *scurt-metraj* sau *duracid*, față de *doamnă-mare* „mătrăgună", *rădăcină-dulce*.

Ordinea inversă a termenilor se întîlneşte adeseori la substantivele compuse formate din substantiv şi adjectiv : *duraluminiu, scurtcircuit, dreptunghi, dubludecimetru, dubluster, triplu-voal*. Dintre compusele de acest fel, mai analizate sînt cele în care primul termen este adjectivul *bun* sau antonimele lui, *rău, prost (bunăstare, bun-gust, rea-voinţă, prost-gust)*, care şi în construcţii sintactice obişnuite precedă adeseori substantivul.

Din punct de vedere sintactic numele proprii de persoane şi de sărbători, indiferent de structura lor şi de gradul lor de unitate morfologică, se comportă ca un singur cuvînt. De altfel posibilităţile lor de a primi determinări atributive sînt foarte limitate. Determinantul, de orice fel ar fi el, nu se poate intercala între elementele compusului : *Făt-Frumosul nostru, Muma Pădurii cea rea, Stan Păţitul ăsta, Galben de Soare al ei, 1 Mai al nostru.*

Comportarea toponimicelor este într-o anumită măsură diferită de cea a celorlalte nume proprii. Şi aici se remarcă, în cele mai multe cazuri, imposibilitatea disocierii numelui prin intercalarea unor determinanţi între termenii alcătuitori (posibilităţile de a folosi determinări pe lîngă numele geografice sînt de asemenea foarte reduse) : *Tîrgu-Jiul nostru, Satu-Mare însorit, Poiana-Ţapului frumoasă, Curtea-de-Argeş a noastră, Gura-Ocniţei asta* etc.

Separarea elementelor care la origine au fost substantive comune nu se poate face nu numai din cauza unităţii semantice a compusului, ci şi din pricina confuziei care s-ar putea crea între numele propriu şi cel comun : *Baia-Mare* nu înseamnă astăzi o „baie mare", iar *Balta Albă* o „baltă albă", cum s-ar putea interpreta dacă am spune *Baia asta Mare, Balta asta Albă.*

Singurele toponimice separabile sînt cele formate dintr-un substantiv nume generic urmat de un substantiv în genitiv, acestea fiind mai uşor analizate : *Delta asta a Dunării, Valea aceasta a Prahovei, Podişul acesta al Moldovei* etc.

Încercînd să facem o sinteză a celor discutate pînă acum, vom remarca, în primul rînd, că nu este necesar ca un cuvînt compus să prezinte atît unitate morfologică, cît şi semantică şi sintactică pentru a putea fi diferenţiat de un grup sintactic stabil. Unele formaţii constituie o unitate din toate aceste puncte de vedere, altele numai din două sau chiar dintr-unul singur, şi anume din cel semantic. După felul în care corespund acestor trei criterii, compusele se pot clasa într-una din categoriile de mai jos, fiind caracterizate prin :

I. unitate morfologică + unitate semantică + unitate sintactică :

1. unitate morfologică exprimată prin flexiune la sfîrşitul compusului : *bunăvoinţă, dreptunghi, untdelemn, primăvară, scurt-metraj, moş-ajun botgros, Sîntămărie, Cîmpulung, după-masă, codalb, cuminte, tustrei.*

Tot aici se adaugă pronumele semianalizabile cu modificări şi în interiorul lor : *dumneata, însăşi* ;

2. unitate morfologică exprimată prin articolul hotărît proclitic de genitiv-dativ *lui*: *Strîmbă-Lemne, Sfarmă-Piatră, Galben-de-Soare, Tei-Legănat, ducă-se-pe-pustii*;

3. unitate morfologică exprimată prin articol nehotărît: *trei-frați, ochiul-boului, calul-dracului*;

II. unitate semantică + unitate sintactică — unitate morfologică: *argint-viu, liber-cugetător, baba-cloanța, Satu-Mare, Curtea-de-Argeș, Mama-Pădurii, domnia-ta*;

III. unitate semantică — unitate morfologică — unitate sintactică: *rea-voință, bun-simț, sînge-rece, proces-verbal, lapte-de-pasăre, stat-major, Delta Dunării, Valea Prahovei, Podișul Moldovei.*

Există și compuse care se pot încadra în două categorii. De exemplu, *burtăverde, încurcă-lume* pot fi clasate atît la I 2, cît și la I 3. Alte compuse, ca *prim-ministru, bunăstare,* nefixate, au atît forme corespunzătoare tipului I 1, cît și forme corespunzătoare tipului III [50].

Aplicarea criteriilor discutate întîmpină adesea greutăți, așa încît de multe ori nu se poate afirma cu precizie dacă avem a face cu un compus (în special de tipul III) sau cu un grup sintactic stabil. Exemplele de acest fel trebuie clasate într-o categorie intermediară, la limita dintre compuse și grupuri sintactice stabile.

---

[50] Vezi p. 243 și urm.

ADJECTIVAREA GERUNZIULUI

DE

VALENTINA HRISTEA

Printre mijloacele interne de îmbogățire a vocabularului un loc aparte ocupă așa-numita schimbare a categoriei gramaticale[1]. Pentru acest fenomen (insuficient cercetat în limba română) se mai folosesc și alte denumiri, cum ar fi: schimbarea categoriei morfologice, schimbarea valorii morfologice[2], schimbarea valorii gramaticale[3] și schimbarea clasei morfologice[4]. În cele ce urmează nu ne propunem să lămurim o problemă de terminologie[5], ci numai să analizăm pe larg un aspect important al fenomenului amintit și anume transformarea gerunziului în adjectiv.

Asupra adjectivării gerunziului (mai ales în secolul al XIX-lea) s-a atras nu o dată atenția în lucrările noastre de specialitate[6]. Fenomenul este menționat, mai mult în treacăt, și în Gramatica Academiei, din care cităm (după ediția a II-a): „Uneori, gerunziul, avînd valoare de

---

[1] Vezi Gramatica Academiei, ed. I, vol. I, p. 37–38.

[2] Acest termen este recomandat de către acad. Iorgu Iordan, în *Limba română contemporană*, ed. a II-a, București, 1956, p. 264.

[3] Vezi Gramatica Academiei, ed. a II-a, vol. I, p. 22 și *Introducere în lingvistică* (de un colectiv sub conducerea acad. Al. Graur), ed. a II-a, București, 1965, p. 161 și 164. În ultima lucrare citată, la p. 131, e folosit termenul de schimbare a categoriei gramaticale.

[4] Această denumire (care are avantajul de a fi mai puțin echivocă decît celelalte) a fost propusă, nu de mult, de către G. I. Tohăneanu în *Studii de stilistică eminesciană*, București, 1965, p. 66.

[5] Menționăm numai că, în ultimele două decenii, unii lingviști obișnuiesc să mai numească acest procedeu și conversiune (a părților de vorbire), folosind un termen neologic, utilizat (cu acest sens) mai întîi în limba engleză *(conversion)*. În aceeași accepție e folosit rus. *конверсия*. Vezi, de pildă, N. G. Corlăteanu, *Конверсия в современном молдавском языке*, în „Вопросы языкознания" 1956, nr. 3, p. 84.

[6] Vezi, în ordine cronologică: H. Tiktin, *Gramatica română*, ed. a III-a, București, 1945, p. 169; N. Drăganu, *Elemente de sintaxă a limbii române*, București, 1945, p. 70; IORDAN, LRA 430–431; IORDAN, LRC 421 și 625; Matilda Caragiu, *Sintaxa gerunziului românesc* în SG II, p. 86 și urm.

Scanned with OKEN Scanner

adjectiv, capătă forme deosebite după gen şi număr şi de aceea se poate acorda cu substantivul pe care îl determină" [7].

La p. 267, vol. I, din lucrarea citată se dau două exemple (*zgîrietură* ***sîngerîndă*** din C. PETRESCU, Î. I 71 şi *mîinile* ***tremurînde***, din TOPÎRCEANU, O. II 36), precizîndu-se, în continuare: „Gerunziul cu valoare de adjectiv s-a răspîndit în limba literară a secolului al XIX-lea".

În volumul al II-lea, cînd se discută foarte pe scurt atributul exprimat printr-un verb la gerunziu cu valoare adjectivală, e reluată această idee justă, dar e formulată puţin deosebit faţă de primul volum: „Gerunziul acordat ca un adjectiv a fost folosit mai ales de către scriitorii din secolul trecut..." (subl. n. V. H.) [8].

În continuare, vom urmări situaţia gerunziului-adjectiv în limba secolului al XIX-lea şi apoi în limba română actuală, pentru ca din compararea celor două stări de lucruri să putem trage concluzii cu privire la originea şi productivitatea acestui procedeu de îmbogăţire a vocabularului.

I. GERUNZII ADJECTIVATE ÎN LIMBA LITERARĂ A SECOLULUI AL XIX-lea [9]

Gerunziul, întrebuinţat ca adjectiv acordat, l-am întîlnit mai întîi la Ion Heliade Rădulescu şi apoi, în ordine cronologică, la D. Bolintineanu. Printre scriitorii paşoptişti şi postpaşoptişti (în opera cărora se întîlnesc forme gerunziale acordate) Heliade şi Bolintineanu ocupă un loc aparte nu numai pentru că au introdus acest procedeu, ci şi pentru că au exagerat în folosirea lui. Primul dintre cei doi scriitori foloseşte adjectivele gerunziale aproape exclusiv în poezie. Dăm, în ordine alfabetică, o listă de gerunzii acordate, întîlnite la HELIADE, O. I: ***arzînda-mi*** *poftă* (107); ***bătînda-ţi*** *inimă* (291); *apele lui* ***dorminde*** (75); *volvoare* ***fumegîndă*** (195); *inima* ***gemîndă*** (182); *fiinţa* ***gemîndă*** (294); ***jălinda*** *mea cîntare* (154); *Demiluna* ***lucindă*** (201); ***muginda*** *mare* (170); *undele-i* ***muginde*** (75; 159); *vitele* ***muginde*** (188); ***muginde*** *rele* (93); *cătarea lui* ***murindă*** (450); *veacului celui* ***născînd*** (90); *inima-ţi* ***nemulţumindă*** (429) *arama* ***răsunîndă*** (112); *fulgerul cel* ***scînteind*** (101); *o copcă* ***schinteindă*** (231); ***scrîşnindele*** *lui furii* (162); *viaţa este moarte* ***simţindă***, *dureroasă* (207); ***simţinde*** *liri înstrună* (191); *inima mea* ***sîngerîndă*** (106); *lancea-i* ***sîngerîndă*** (339); ***şovăinda***, *clătita mea fiinţă* (178); *glasul cel* ***tremurînd*** (103); *mîna* ***tremurîndă*** (345); *sclavă* ***tremurîndă*** (380) etc.

---

[7] Vol. I, p. 233.

[8] *Ib.*, vol. al II-lea, p. 117.

[9] Materialul folosit în articolul de faţă l-am extras din următoarele opere: ALECSANDRI, P. I–II, ALEXANDRESCU, O. I, BĂLCESCU, O. I–II, BOLINTINEANU O. A. II, BOLINTINEANU, P., BOLLIAC, O. I–II, EMINESCU, O. I–IV, EMINESCU, PR. LIT., HELIADE, O. I–II, NEGRUZZI, S. I–II, ODOBESCU, O. I–II, PION. ROM.

Scanned with OKEN Scanner

Din această listă, care ar putea fi îmbogăţită, se observă că unele adjective gerunziale par nefireşti şi că ele ar fi trebuit evitate de poet (cf. *moarte* ***simţindă***, *inimă* ***nemulţumindă***, în loc de *nemulţumită* etc.).

Caracterul artificial al procedeului iese în evidenţă mai ales la D. Bolintineanu, care a împins adjectivarea gerunziilor pînă la manierism. O deosebită predilecţie a manifestat acest poet pentru adjectivul ***arzîndă*** (absent din toate dicţionarele limbii române).

Opera lui Bolintineanu ne oferă peste 30 de atestări ale acestui adjectiv gerunzial, în diverse îmbinări sintactice. Iată mai întîi exemple din poezie: ***arzîndu-i*** *sîn* (P. 99); *buză* ***arzîndă*** (P. 192, 204); *inima-ţi* ***arzîndă*** (P. 147); *roşeaţa ei* ***arzîndă*** (P. 204); *noapte* ***arzîndă*** (P. 146, 214); *frunte* ***arzîndă*** (P. 100, 381); ***arzînda*** *ei cătare* (P. 119); *flacără* ***arzîndă*** (P. 107); *cingă* ***arzîndă*** (P. 294); *amiază* ***arzîndă*** (P. 301); *a băut* ***arzîndă*** *din al zeilor nectar* (P. 277); *patimă* ***arzîndă*** (O. A. I 324); ***arzînda*** *lui beţie* (O. A. II 293) etc.

Forma de plural este aproape la fel de frecventă: *buzele-ţi* ***arzînde*** (P. 145); *lacrimi* ***arzînde*** (P. 205, 223); *sărutări* ***arzînde*** (P. 302); *serile dulci şi* ***arzînde*** (P. 363); *cîntările-mi* ***arzînde*** (O. A. I 324) etc.

Ca şi la singular, topica obişnuită a adjectivului este adeseori inversată, datorită necesităţilor expresivităţii sau cerinţelor versificaţiei: ***arzînde*** *feţe* (P. 122); ***arzînde*** *răsfăţări* (P. 210); ***arzîndele***-*aripioare* (P. 132); ***arzîndele*** *simţiri* (P. 100, 383); ***arzîndele***-*ţi suspine* (O. A. II 343) etc.

Notăm şi cîteva exemple din cele două romane ale lui Bolintineanu (*Manoil şi Elena*): *fruntea lui* ***arzîndă*** ... (O. A. II 228); *fruntea sa* ***arzîndă*** (O. A. II 209); *o sărutare* ***arzîndă*** (O. A. II 274); *Buzele lor* ***arzînde*** *se lipiră* (O. A. II 320); *buzele ei* ***arzînde*** (O. A. II 342); *să-şi ude buzele* ***arzînde*** (O. A. II 327).

Foarte probabil, adjectivul *arzînd* a fost creat de către Bolintineanu, sub influenţa fr. *ardent*. Pînă la el nu l-am întîlnit la nici un alt poet sau scriitor (dacă facem abstracţie de unica atestare dintr-o poezie a contemporanului său Heliade Rădulescu: ***arzînda***-*mi poftă*) [10].

Un alt adjectiv gerunzial care apare frecvent la Bolintineanu este ***rîzînd, -ă*** (şi acesta, probabil, o imitaţie după fr. *riant, -e*): *Caterina ieşi atunci din cameră fragedă şi* ***rîzîndă*** (O. A. II 230). La acest exemplu din proză (unde *rîzîndă* are funcţie sintactică de element predicativ suplimentar) se pot adăuga numeroase exemple din poezie, toate cu valoare de atribut adjectival: *p-o coastă* ***rîzîndă*** (P. 123); (*viorea*) ***rîzîndă*** (P. 122); ***rîzînda*** *ei cunună* (P. 257); *cosiţa-i* ***rîzîndă*** (P. 180); *ca raza* ***rîzîndă*** (P. 302); *grădini* ***rîzînde*** (P. 134); *florile* ***rîzînde*** (P. 105); *printre flori* ***rîzînde*** (P. 113); *coamele* ***rîzînde*** (P. 141); *zorele* ***rîzînde*** (P. 331); ***rîzîndele*** *cosiţe* (P. 377); *pe cosiţele-i* ***rîzînde*** (P. 161); *văi* ***rîzînde*** (O. A. I 322) etc.

Tot la Bolintineanu am mai întîlnit următoarele gerunzii adjective: ***dormind,-ă:*** *lac* ***dormind*** (P. 225); *flori* ***dorminde*** (O. A. I 467);

---

[10] Vezi HELIADE, O. I 107. Ulterior îl vom regăsi la Eminescu (de cîteva ori), dar poetul l-a împrumutat, desigur, de la Bolintineanu. *Arzînd* a mai fost semnalat şi la N. Filimon: „gerunziile adjectivale sînt cvasi-inexistente: *arzînd, născînd, sîngerînd*" (I. Gheţie, *Observaţii privitoare la lexicul prozei artistice a lui N. Filimon*, în CONTRIBUŢII, III 159).

fugind,-ă *: viața* ***fugindă*** (P. 253);
fumînd,-ă : ***fumînda-i*** *vulvoare* (P. 63);
gemînd,-ă : *sufletu-mi* ***gemînd*** (P. 132); ***geminda*** *furtună* (P. 125); ***gemîndele*** *lui valuri* (O. A. I 467);
îmbătînd,-ă : *suflarea-ți cerească* ***îmbătîndă*** (P. 146); *natura* ***îmbătîndă*** (O. A. I 430);
murind,-ă : *candela* ***murindă*** (P. 248); *zilei* ***murinde*** (P. 363);
murmurînd,-ă : *apa* ***murmurîndă*** (P. 87); *pe* ***murmurîndele*** *unde* (P. 336); *albine* ***murmurînde*** (O. A. I 464);
născînd,-ă : ***născînde*** *lacrimi* (P. 269) etc.;
plutind,-ă : *velele* ***plutinde*** (O. A. I 441); *coamă* ***plutindă*** (O. A. I 455) etc.;
roşind,-ă : *zorile se varsă* ***roşinde*** *în cerul d-azur* (P. 303);
spumegînd,-ă : *calu-i* ***spumegînd*** (P. 7); *valurile* ***spumegînde*** (P. 141) etc.;
suferind,-ă : *Se sculă din pat, dar slabă,* ***suferindă*** (O. A. II 326);
surîzînd,-ă : *Gura-i mică,* ***surîzîndă*** (P. 277); *vise* ***surîzînde*** (P. 240); *flori* ***surîzînde*** (O. A. I 344) etc.;
tremurînd,-ă : *mîna-mi* ***tremurîndă*** (P. 29); *pasu-i* ***tremurînd*** (P. 231); *voce* ***tremurîndă*** (P. 319; O. A. II 172, 173); (*zorele*) ***tremurînde*** (P. 331) etc.

Mai departe se va vedea că unele dintre aceste gerunzii se întîlnesc şi la alți poeți şi scriitori ai generației paşoptiste. La Bolintineanu însă ele apar în număr exagerat, ceea ce conferă stilului său o anumită artificialitate. Caracterul artificial al procedeului rezultă, la Bolintineanu, şi din folosirea unor gerunzii cu totul neobişnuite ca adjective şi întrebuințate numai de el : *roza* ***pîrguindă*** (P. 227); *bufnițe* ***țipînde*** (P. 88) şi chiar ***uitînd,-ă*** : *Cînd vesele,* ***uitînde,*** *în undele tăcute/Fecioarele se joc* (P. 271).

De cîteva ori l-am întîlnit chiar pe ***tăcînd,-ă,*** care (mai ales în proză) este absolut de prisos, de vreme ce nu exprimă altceva decît adjectivul participial *tăcut* : *Elena rămase* ***tăcîndă*** (O. A. II 247).

S-ar părea că unele dintre gerunziile citate nu au, în mod sigur, valoare adjectivală, deoarece determină substantive de genul masculin sau neutru, la numărul singular (cf. *lac* ***dormind,*** *sufletu-mi* ***gemînd,*** *calu-i* ***spumegînd,*** *pasu-i* ***tremurînd*** etc.). Vom arăta în alt loc (şi anume într-o lucrare în care ne vom ocupa de funcțiile sintactice ale adjectivelor gerunziale) că ori de cîte ori gerunziul determină un substantiv masculin sau neutru singular şi este lipsit de c o m p l i n i r i, el funcționează ca atribut adjectival [11]; în lucrarea de față am avut în vedere numai aceste cazuri.

Merită să fie semnalat faptul că, la poeții din secolul al XIX-lea, adjectivele gerunziale apar de foarte multe ori la sfîrşitul versului, rimînd cu adjective propriu-zise. Iată cîteva exemple din poeziile lui Bolintineanu (P.), care a exagerat şi în acest sens :

---

[11] Cf. şi Gramatica Academiei, ed. a II-a, vol. al II-lea, p. 138.

Ea îl dă și fața ca un frag ***cocînd***
Rumenă surîde drăgălaș și blînd (111);
Drăgălașă, ca roșește
Ca un trandafir ***nǎscînd***
Și-ochii dulci ea pleacă blînd (131).

Cf. și: *frunte* ***arzîndă****/buclă blîndă* (100); *noapte* ***arzîndă****/floare plăpîndă* (214) etc.

La acestea adăugăm două citate din V. Alecsandri:

Apoi luînd de mînă pe Lia ***tremurîndă****:*
Oricine-ai fi, el zice, ființă, tu, plăpîndă (P. II 105);
Și întinzînd la oameni o mînă ***tremurîndă***
Ce-i astă sărăcime și goală și flămîndă (P. II 202).

Mult mai frecvent rimează chiar gerunziu cu gerunziu, dînd naștere unor rime simțite astăzi facile, dar, se pare, căutate și chiar apreciate în epocă:

Dintr-un nuore de umbre, lampa zilei ***scînteindă,***
Mai splendidă, mai frumoasă se arată radios
Și surîsu-i e mai dulce după-atîta timp ***lipsindă*** (G. Ilaru Bosueceanu, în „Almanahul Literar", București, 1856, nr. 1, decembrie, p.1).

Cu focuri în spinare, cu fețele ***murinde***
Pe bolovani în trîmbe, pe stîncile ***sclipinde*** (Bolliac, O. I 285);
Aici spumegă rîul în undele-i ***muginde,***
Și șărpuind se pierde în depărtat ascuns;
Lacul colo-și răvarsă apele lui ***dorminde,***
Pe care steaua serii ivită le-a pătruns (Heliade, O. I 75).

Dacă multe dintre versurile lui Bolintineanu nu ne mai satisfac astăzi, cauza trebuie căutată și în ușurința cu care acest poet făcea să rimeze părți de vorbire de același fel și de aceeași categorie gramaticală. Este tocmai cazul adjectivelor gerunziale, atît de mult folosite de el în poziție finală a versului:

Un caic despică undele ***gemînde,***
Malul cu seraiuri și grădini ***rîzînde*** (P. 134);
Pe munți regina nopților/Păruse ***gălbenindă***
Așa cum fruntea morților/Se vede ***suferindă*** (P. 227).
Cf. și alte exemple, tot de la Bolintineanu:
Valurile ***spumegînde****/Coamele* ***rîzînde*** (P. 141);
Gura-i ***răsărindă****/roză* ***pîrguindă*** (P. 227);
Noapte ***arzîndă*** */suflarea-ți* ***îmbătîndă*** (P. 146) etc.

În limitele acestui procedeu, rareori vedem realizată o ușoară variere a rimei, ca în următoarele versuri din poemul *Conrad*, unde o formă de plural a adjectivului gerunzial rimează cu una de feminin singular, în cazul genitiv:

El trece toată noaptea sub domele ***tăcînde***
S-asculte armonia naturii ***îmbătînde*** (P. 312).

Cîteva rime de felul celor semnalate mai sus se întîlnesc şi în creaţiile poetice din perioada de debut a lui Eminescu şi se explică, desigur, prin influenţa amintită a lui Heliade şi mai ales Bolintineanu. Iată exemple din poeziile *Misterele nopţii* şi *La o artistă* (scrise de poet între 1866—1868): *Umbre* ***suspinînde****/Silfe* ***şopotinde*** (o. I 13); *inime* ***rîzînde*** — ***suspinînde*** (o. I 14); *notele* ***murinde****/****tremurînde*** (o. I 18); *mîna-ţi* ***tremurîndă****/fur-tuna* ***descrescîndă*** (o. I 18).

Astfel de rime, mult prea comode, vor fi cu timpul aproape definitiv eliminate din poezia românească. La Eminescu, cel puţin, ele nu vor mai apărea, ulterior, niciodată, tocmai pentru că îi vor părea poetului prea facile. Cît priveşte adjectivele gerunziale, în general, acestea sînt foarte numeroase în creaţia eminesciană, în special din epoca tinereţii poetului. Asemenea înaintaşilor săi Heliade şi Bolintineanu, precum şi unora dintre contemporani, Eminescu va fi apreciat şi el, la început, aceste adjective gerunziale, nu numai pentru concizia lor, ci şi pentru că aduceau o notă inedită în tehnica poetică a vremii.

Asupra construcţiilor gerunziale cu valoare de adjectiv prezente în poezia lui Eminescu, s-a atras de multe ori atenţia [12], dar o listă completă a acestora n-a fost încă dată. În afară de aceasta n-a fost urmărită adjectivarea gerunziilor şi în proza artistică a poetului, unde fenomenul pe care îl cercetăm este foarte bine reprezentat. Înşirăm mai întîi gerunziile-adjective întîlnite în creaţia poetică a lui Eminescu: *fruntea-mi* ***arzîndă*** (o. I 488); ***căzînde*** *stele* (o. I 26); ***danţîndele*** *fiinţe* (o. IV 32); *furtună* ***descrescîndă*** (o. I 18); *pe lumea cea* ***dormindă*** (într-o variantă a poeziei *Melancolie*, mss., o. I. 372 [13]; *colibele* ***dorminde*** (o. I 6); *turbare* ***fugindă*** (o. I 20); *cercuri* ***fulgerînde*** (o. I. 63); ***gemîndul*** *uragan* (o. I 20); *durere* ***mugindă*** (o. I 20); *lebădă* ***murindă*** (o. I 32); *stea* ***murindă*** (o. I 312); *note* ***murinde*** (o. I 18); *cercuri* ***murinde*** (o. IV 324); *lumi* ***murinde*** (o. IV 302); *lumină* ***pălindă***(o. I 11); *faţa mea* ***pălindă*** (o. I 42); *cînturi* ***răsunînde*** (o. I 1); *măşti* ***rîzînde*** (o. I 35); *inime* ***rîzînde*** (o. I 14); *zorile* ***rîzînde*** (o. IV 132); ***rîzîndele*** *zori* (o. IV 34); *Sînt basmele ce-nconjur* ***rîzînde*** *chipul meu* (o. IV 502); *fiinţe* ***săltînde*** (o. I 3); *bucle* ***sclipinde*** (o. I 3); *a labelor ei* ***strălucinde*** (o. IV 119); [tu] *te-apropii* ***surîzîndă*** (o. I 42); *să te vezi pe tine însăţi visătoare/****surîzîndă*** (o. I 76); *inime* ***suspinînde*** (o. I 13); *umbre* ***suspinînde*** (o. I 13); *silfe* ***şopotinde***(o. I 13); *sufletul ei* ***tremurînd*** (o. I 28); *mînă* ***tremurîndă*** (o. I 18, 76); *fiinţa-mi* ***tremurîndă*** (o. IV 32); *rază* ***tremurîndă*** (o. IV 173); *Ea se smulge şi aleargă* ***tremurîndă*** *într-o clipă* (o. IV 223); *prin* ***tremurînde*** *facle* (o. IV 311); *(umbre) ce se mişcă* ***tremurînde*** (o. I 51); *vor pătrunde* ***tremurînde*** (o. IV 501); *cercuri* ***tremurînde*** (o. I 152); *stele palid* ***tremurînde*** (o. IV 507); *orcanul gheţos şi* ***urlînd*** (o. I 12); *metalica,* ***vibrîndă*** *a clopotelor jale* (o. I 1); *liră* ***vibrîndă*** (o. I 17); *prin vinele* ***vibrînde*** (o. I 8); *vocea-i* ***vuindă*** (o. I 3).

---

[12] Vezi mai ales Tudor Vianu, *Probleme de stil şi artă literară*, ESPLA, 1955 (cap. *Epitetul eminescian*); Al. Rosetti: *Limba poeziilor lui Mihail Eminescu*, în *Studii lingvistice*, Bucureşti, 1955, p. 36, şi G. I. Tohăneanu, *lucr. cit.*, p. 66.

[13] Al. Rosetti, *lucr. cit.*, p. 36.

Cele mai multe dintre aceste adjective gerunziale aparţin poeziilor scrise de Eminescu între 1866 — 1870, deci în perioada cînd s-a aflat sub influenţa lui Heliade Rădulescu şi a lui D. Bolintineanu [14]. Pe măsură ce a înaintat în timp, poetul a renunţat aproape definitiv la gerunziile acordate, întrucît le-a simţit ca nepotrivite cu structura limbii noastre [15]. Pare totuşi surprinzător că acestea apar în proza artistică a lui Eminescu şi încă într-un număr mai mare chiar decît la Bolintineanu. Este adevărat însă că şi romanul *Geniu pustiu* (în care se întîlnesc cele mai multe exemple de gerunzii-adjective) a fost scris tot în perioada de formaţie a lui Eminescu şi a rămas, după cum se ştie, într-o formă nedesăvîrşită. În continuare dăm o listă completă a adjectivelor de provenienţă gerunzială extrase din volumul citat de proză literară a lui Eminescu.

adormind, *-ă* : *mişcările ei ca* ***adorminde***. . . (p. 219);
arzînd, *-ă* : *capul* ***arzînd*** (p. 253); cf. şi *sărutare* ***arzîndă*** (p.220); *cu capetele* ***arzînde*** (p.236); *murii caselor* ***arzînde*** (p. 236) etc.;
dormind, *-ă* : *deasupra cărţilor* ***dorminde*** (p. 137); *asemenea oilor albe* ***dorminde***. . . (p. 241);
fumegînd, *-ă* : *lumina* ***fumegîndă***. . . (p. 220); *deasupra unei candele* ***fumegînde***. . . (p. 300) [16];
horăind, *-ă* : *camarazi* ***horăinzi*** (p. 220);
leşinînd, *-ă* : *eroi* ***leşinînzi*** *ai romancierilor francezi* (p. 200);
lipsind, *-ă* : *locul ferestrelor* ***lipsinde*** (p. 327);
murind, *-ă* : *înger* ***murind*** . . . (p. 211). Şi pe aceeaşi pagină: *îngerul tău* ***murind***? ; cf. şi *sufletul unui înger* ***murind*** (p. 217); *ca faţa unei vergine* ***murinde*** (p. 200);
plîngînd, *-ă* : ***plîngîndele*** *izvoare*. . . (p. 190);
rîzînd, *-ă* : *faţa ei plină şi* ***rîzîndă*** (p. 180); *masca* ***rîzîndă*** *şi comică* (p. 254);
săltînd, *-ă* : *oglinzile* ***săltînde*** *ale mărilor* (p. 241);
sîngerînd, *-ă* : . . . *şi pe cealaltă trunchiată şi* ***sîngerîndă*** (p. 353);
spumegînd, *-ă* : *în valuri* ***spumegînde*** . . . (p. 298); *în valuri etern rebele, etern* ***spumegînde*** (p. 267);
tremurînd, *-ă* : . . . *pînă ce,* ***tremurîndă***, *ea rămase goală* (p. 330); cf. şi: *cu buzele* ***tremurînde*** (p. 152), ***tremurîndele*** *lor braţe* (p. 203);
unduind, *-ă* : *părul* ***unduind*** (p. 137).

Uneori se realizează o variere a expresiei prin folosirea, în aceeaşi frază, a adjectivului gerunzial şi a celui de origine participială: *Şi greierul subţia glasul, de părea* ***tremuratul*** *glas al unei coarde de aur mişcate şi* ***tremurînde***. . . (p. 309).

---

[14] Celui dintîi i-a închinat chiar două ode: una publicată în „Familia" din 30 iunie 1867 şi alta scrisă în 1872, pe cînd se afla la Viena. Cea de a doua (compusă cu ocazia morţii lui Heliade) a rămas nepublicată.

[15] Cf. şi Tudor Vianu, *lucr. cit.*, p. 14.

[16] Pe *fumegînd* l-am întîlnit şi în indicaţiile scenice la drama în versuri *Andrei Mureşan* (scrisă în 1871): *ruinele încă fumegînde* (EMINESCU, O. IV 58).

Frecvența gerunziilor adjectivate în secolul al XIX-lea

Din materialul prezentat pînă acum și din cel care urmează rezultă preferința scriitorilor din secolul al XIX-lea pentru anumite adjective gerunziale.

1. Cel mai frecvent dintre acestea este ***tremurînd***, pe care numai la Eminescu l-am înregistrat de 14 ori, iar la Bolintineanu de 11 ori. Un alt scriitor la care se întîlnește frecvent adjectivul *tremurînd* este Costache Negruzzi: *mîna* ***tremurîndă*** (S. I 28); ***Tremurîndă*** *și cuprinsă de spaimă, am ieșit* (S. I 54); *mîna* ***tremurîndă*** (S. I 60); [*Ruxanda*] *ieși* ***tremurîndă*** (S. I 163); *glas nădușit și* ***tremurînd*** (S. I 236).

Și la Vasile Alecsandri apare frecvent acest gerunziu-adjectiv, care traduce, desigur, pe fr. *tremblant,-e*. La exemplele citate mai adăugăm: *gloata* ***tremurîndă*** (P. II 81) și (*cu*) *mîna-i* ***tremurîndă*** (P. II 119).

Cităm și din alți scriitori ai secolului al XIX-lea: *biata femeie palidă și* ***tremurîndă*** (Constantin D. Aricescu, *Misterele căsătoriei*, în PION. ROM., p. 214); *inimă* ***tremurîndă*** (ISPIRESCU, L. 165, în Gramatica Academiei, ed. a II-a, vol. al II-lea, p. 117). Tot din Ispirescu a mai fost citat și *mînă* ***tremurîndă*** (vezi N. Drăganu, *lucr. cit.*, p. 71).

2. Urmează, în ordinea frecvenței ***murind,-ă***, pentru care mai avem următoarele atestări [17]: *c-o* ***murindă*** *mînă* (ALEXANDRESCU, O. I 117); *făcliile* ***murinde*** (BOLLIAC, O. 73, în DLRC, s. v.).

Notăm și cîteva exemple din proză: *lumină* ***murindă*** (V. A. Urechiă, *Coliba Măriucăi*, în PION. ROM. 97); *mumei mele* ***murindă*** (Pantazi Ghica, *Străinătate și studiu*, în PION. ROM. 176); *lampă* ***murindă*** (Constantin D. Aricescu, în PION. ROM. 213).

3. Și pentru ***arzînd*** există multe atestări, dar am văzut că imensa lor majoritate provin din opera lui Bolitineanu.

4. Spre deosebire de ***arzînd***, celălalt gerunziu-adjectiv preferat de Bolintineanu (și anume ***rîzînd***) revine destul de des și la alți poeți și scriitori din veacul trecut. Numai la Eminescu l-am semnalat de 7 ori, dar el se mai întîlnește și la Heliade, Bolliac, Negruzzi etc. Iată două atestări noi: *copiliță dulce,* ***rîzîndă****, grațioasă* (BOLLIAC, în DLRC, s. v.); *frumoase, vesele, triste, plînse,* ***rîzînde*** (NEGRUZZI, S. I 57).

5. Un alt gerunziu mult utilizat în secolul al XIX-lea ca adjectiv este ***născînd,-ă***. La atestările din Heliade, Bolintineanu și N. Filimon adăugăm mai întîi un exemplu din Bălcescu (O. I 233): *țară slabă și* ***născîndă***.

Născînd va apărea mai tîrziu și la poetul Al. Macedonski: ***Născîndele*** *ei raze* (O. I 35.)

Spre deosebire de celelalte gerunzii, pentru *născînd* dispunem și de cîteva atestări din publicistica secolului al XIX-lea [18]: *Literatura noastră*

---

[17] Altele vor fi date în cap. *Adjective gerunziale substantivate.*
[18] Ele ne-au fost transmise (împreună cu alte fapte) de Mircea Seche.

născîndă („Zimbrul", Iaşi, 1851, nr. 71 din 29 martie, p. 281); ***născîndei**, noastre literaturi* („Curierul românesc", XVIII (1846), nr. 2 din 7 ian. p. 8)[19]; *Culegere de poeţi* ***născînzi*** („Calendarul istoric şi literar pe anul bisect 1860", Bucureşti, 1860, p. 77); *talentele* ***născînde*** („Ateneul român", Bucureşti, 1866, nr. 6–7, p. 213).

6. ***Gemînd, -ă****: naţiei* ***gemînde*** (ALEXANDRESCU, O. I 262).

În aceeaşi îmbinare sintactică mai apare o dată tot la Grigore Alexandrescu: *naţiei* ***gemînde*** (O. I 80).

Credem că tot ca adjectiv poate fi interpretat *gemînd* şi în următoarele exemple din D. Bolintineanu: *sufletu-mi* ***gemînd*** (P. 132); *crivăţul* ***gemînd*** (P. 221); *poporul* ***gemînd*** (P. 155).

7. ***Sîngerînd, -ă****: A mea e* ***sîngerîndă**, dar însă pentru tine,*
Bate, s-azvîrle, arde şi arde ne-ncetat (ALEXADRESCU, O. I 254).

Notăm tot aici şi un exemplu din *Amintiri din pribegia după 1848* de Ion Ghica: *ranele cele* ***sîngerînde*** (în DLRC, s.v.).

8. Mult mai puţin frecvent decît în limba actuală era în sec. al XIX-lea ***suferind,-ă,*** pentru care nu am găsit în literatura parcursă decît cinci atestări, dintre care două la D. Bolintineanu (deja amintite la p. 256), două la C. Negruzzi: *toamna* ***suferindă*** (S. II 15); *. . . dar astă sărmană garoafă se vede foarte* ***suferindă*** (S. I 45); şi una la I. L. Caragiale: *în folosul umanităţii* ***suferinde**. . .* (O. II 79).

Foarte multe gerunzii-adjective se întîlnesc la unul sau doi scriitori, de obicei o singură dată. În afară de cele semnalate la D. Bolintineanu (*cocînd, fumînd, pîrguind, ţipînd* etc.), la Heliade Rădulescu (*nemulţumind, scrîşnind simţind, şovăind*) şi la Mihai Eminescu (*danţînd, suspinînd, şopotind* etc.), mai înregistrăm următoarele fapte, care prezintă interes, tocmai datorită rarităţii lor:

fîlfîind, -ă*: cu mantia* ***fîlfîindă**. . .* (ODOBESCU, O. II 162); *. . . cordea* ***fîlfîindă*** (ODOBESCU, O. II 185);
lipsind, -ă (vezi citatul de la p. 257: *dup-atîta timp* ***lipsindă***);
palpitînd, -ă*: un sîn* ***palpitînd*** (BOLLIAC, O. I 294);
pătimind -ă*: omenirei* ***pătiminde*** („Foileton de gazetă de Moldavia", 1855, nr. 10, p. 37);
răsărind -ă*: steaua Romăniei abia* ***răsărindă*** (NEGRUZZI, S. I 290);
rătăcind, -ă*: privire* ***rătăcindă*** (ALECSANDRI, P. I 346);
şchiopătînd, -ă*: traducerea* ***şchiopătîndă*** (ODOBESCU, O. II 166);
şerpuind, -ă*: Brîne* ***şerpuinde*** *de păsări călătoare* (Odobescu, citat după N. Drăganu, *lucr. cit.*, p. 71):
zîmbind, -ă*: nădejdi* ***zîmbinde*** (ALEXANDRESCU, O. I 109).

[19] Într-un articol semnat: Apolloni.

Scanned with OKEN Scanner

În ceea ce privește topica gerunziilor adjectivate, s-a putut observa că aceasta nu diferă de a adjectivelor propriu-zise. În general, gerunziul-adjectiv stă după substantivul pe care îl determină, cum rezultă din cele mai multe exemple citate. Numai arareori nevoile expresivității sau cerințele versificației impun intervertirea ordinii determinat-determinant, ca în următoarele versuri ale lui Vasile Alecsandri :

Călcat-am multe țări pe lume,
Condus de-o strălucindă stea (ALECSANDRI, P. II 231).

II. GERUNZII ADJECTIVATE ÎN LIMBA ROMÂNĂ ACTUALĂ

În acest capitol vom urmări fenomenul adjectivării gerunziului în limba secolului al XX-lea (și mai ales în ultimele decenii), pentru a vedea în ce măsură procedeul se menține și care sînt perspectivele lui de evoluție. Ca să putem ajunge la concluzii edificatoare (în special cu privire la productivitatea procedeului) a fost necesar să parcurgem mai întîi un număr de pagini aproximativ egal cu al acelora din care ne-am extras materialul discutat în capitolul precedent. Constatînd că în limba contemporană adjectivele gerunziale sînt mult mai rare decît în secolul al XIX-lea, am sporit numărul paginilor din care ne-am excerptat materialul, dar concluzia primă a rămas aceeași [20].

Indirect, ea se desprinde și din următoarea afirmație făcută în Gramatica Academiei, ed. a II-a, vol. al II-lea, p. 117 : „În limba literară contemporană, gerunziile acordate se folosesc mai ales în unele îmbinări : *ordine* ***crescîndă***, sau ***descrescîndă***, *femeie* ***suferindă***, *ruini* ***fumegînde***, *inimi* ***fremătînde***, *buze* ***sîngerînde***, *forme* ***născînde***".

Trebuie subliniat că e vorba de îmbinări libere de cuvinte și nu de unități frazeologice, care sînt combinații de cuvinte cu caracter constant. După cum se va vedea, numărul acestor îmbinări este mult mai mare decît rezultă din paragraful citat, iar unele dintre sintagmele menționate sînt mai puțin sudate decît altele pe care le vom semnala în cele ce urmează.

Înainte de a trage și alte concluzii se impune să prezentăm întregul material pe care am reușit să-l adunăm din limba secolului al XX-lea. Spre deosebire de capitolul anterior, aici vom clasifica materialul după criteriul f r e c v e n ț e i aproximative.

---

[20] Dăm, în continuare, lista completă a operelor pe care le-am parcurs, în vederea adunării materialului utilizat în acest capitol : ARGHEZI, L., ARGHEZI, S. I, BACONSKY, F. R., BABOIAN, YEMEN, BANUȘ, P., BARBU, Ș. N., BENIUC, C. S., BOGZA, A. Î., M. I. CARAGIALE, C., CĂLINESCU, E., EFTIMIU, P. A. PELTZ, C., CAMIL PETRESCU, U. N. I–II, C. PETRESCU Î. I–II, P. ROM. CONTEMP., PORUMBACU, B. C., SADOVEANU, O. I–XVIII, SAHIA, N., THEODORESCU, C. În afară de operele menționate (aparținînd stilului beletristic și mai puțin publicistic) am mai citit patru numere din revista „Viața românească" (11–12 din 1965 și 1–2 din 1966), precum și numeroase articole disparate din diverse periodice („Scînteia", „Lumea", „Contemporanul" etc.). La materialul adunat de noi am adăugat cîteva exemple extrase din DLRC, precum și faptele înregistrate de acad. Iorgu Iordan în BPH, în LRA și în LRC.

Scanned with OKEN Scanner

1. ***Suferind, -ă.*** Este un gerunziu care a fost acceptat în limba literară atît ca adjectiv, cît și ca substantiv (cu ultima valoare mai ales în limbajul medical) [21]. Ca atribut adjectival și ca nume predicativ de calificare *suferind* determină exclusiv nume de persoană: *copii* ***suferinzi***, *mama e* ***suferindă*** etc. Tot cu referire la nume de ființe umane apare întrebuințat și ca substantiv. Vechiul său sinonim *suferitor* a ieșit aproape definitiv din uz. Una din cauzele pentru care *suferind* a fost preferat lui *suferitor* trebuie căutată în faptul că cel dintîi este mai scurt decît al doilea cu o silabă. Inițial, mulți vorbitori îl vor fi preferat pe *suferind*, nu numai fiindcă era mai „comod", ci și pentru că reprezenta ceva nou.

Iată cîteva atestări ale lui *suferind* (adjectiv): *cum sînt* ***suferind*** (CARAGIALE, O. VII 81); *masele greu* ***suferinde*** („Cuvîntul liber", 16 noiembrie 1935, p. 5, col. 7, la IORDAN, LRA 431); *pentru binele poporului vostru, care este* ***suferind*** (Emil Isac, la PORUMBACU, B. C. 152); ... *față umilită și* ***suferindă*** (PORUMBACU, B. C. 130); *față osoasă, palidă, de om* ***suferind*** (BARBU, Ș. N. 22); *față palidă și străvezie de om* ***suferind*** *de ficat* (BARBU, Ș. N. 39).

2. ***Crescînd, -ă.*** Și acesta s-a impus, dar, deocamdată, este foarte frecvent numai în stilul publicistic: *entuziasmul* ***crescînd*** (SCÎNTEIA, 1952, nr. 2360, în DLRC, s. v.); *satisfacerea nevoilor materiale și culturale mereu* ***crescînde*** *ale oamenilor muncii* ... (Gheorghiu - Dej, în DLRC, s. v.); *La dimensiunile mereu* ***crescînde*** *ale științei și culturii*... (CONTEMPORANUL, 1966, nr. 4 (1007), p. 1, col. 1); *rolul* ***crescînd*** *al calculului economic*... (LUMEA, 1965, nr. 30, p. 24, col. 2); *interesului* ***crescînd*** (CONTEMPORANUL, 1966, nr. 7 (1010), p. 2, col. 7); *elan* ***crescînd*** (PELTZ, C. 158).

Tot dintr-o lucrare aparținînd stilului publicistic mai cităm: *interes* ***crescînd***; *ură* ***crescîndă*** și *nemulțumiri* ***crescînde*** BABOIAN, YEMEN, 10, 86 și 92). Cf. de asemenea: *negentropie* ***crescîndă*** și *entropie* ***crescîndă*** (V. ROM. XIX (1966), nr. 3, p. 138, col. 2); *tendință* ***crescîndă*** (SMFC, II, p. 61).

Alte exemple dă acad. Iorgu Iordan în BPH, I (1934, p. 103): ***crescînda*** *ei atitudine războinică*; *întunecimea* ***crescîndă*** și mai ales în LRA 431: *negura* ***crescîndă***; *enervare* ***crescîndă***; *multiplicitate* ***crescîndă***; ***crescînda*** *agitație* etc.

Împreună cu *crescînd* trebuie discutat antonimul lui, *descrescînd*, deși acesta e mult mai rar. De obicei se folosește în îmbinări de felul lui: *ordine* ***descrescîndă***, *producție* ***descrescîndă***, *ritm* ***descrescînd*** etc. (față de *ordine* ***crescîndă***, *ritm* ***crescînd*** etc.) [22].

3. ***Sîngerînd, -ă.*** Este pe cale de a se impune în limba literară, fixîndu-se în sintagme de felul lui: *rană* ***sîngerîndă***, *buze* ***sîngerînde*** și *ulcer* ***sîngerînd*** (în terminologia medicală). Din punct de vedere semantic, *sîngerînd* diferă de vechile adjective *sîngeros* și *(în)sîngerat*, ceea ce îi

---

[21] Pentru folosirea lui *suferind* ca substantiv, vezi mai departe (p. 269).

[22] La Arghezi am întîlnit o singură dată *scoici* ***descrescînde*** (adică din ce în ce mai mici). Vezi *Lume veche, lume nouă*, p. 282.

Scanned with OKEN Scanner

va asigura rămînerea în limbă şi, mai tîrziu, chiar generalizarea. În prezent apare în stilul beletristic, în cel ştiinţific şi, mai puţin, în cel publicistic: *zgîrîietură proaspătă*, ***sîngerîndă*** (C. PETRESCU, Î. I 71); *gura* ***sîngerîndă*** (M. Breslaşu, la IORDAN, LRC 626); *urme* ***sîngerînde*** (BOGZA, A. Î. 534); *sumbră şi* ***sîngerîndă*** *inimă* (Paul Anghel, în SCÎNTEIA, 1965, nr. 6663, p. 4, col. 7).

Notăm şi un exemplu de întrebuinţare figurată a acestui adjectiv gerunzial: *ce dovadă mai* ***sîngerîndă****?* (Perpessicius, în V. ROM. XVIII, 1965, nr. 12, p. 47).

4. ***Tremurînd***, *-ă*. Este destul de răspîndit şi astăzi, mai ales ca determinant al substantivului *mînă*: *mîinile* ***tremurînde*** (SAHIA, N. 35, citat şi în DLRC s.v.). În aceeaşi îmbinare sintactică *tremurînd* se mai întîlneşte la TOPÎRCEANU, O. II 36 în Gramatica Academiei, ed. a II-a, vol. I, p. 267. Alte atestări la IORDAN, LRA, p. 431: *mîini ...* ***tremurînde*** şi *Felicia* ***tremurîndă*** *de nelinişte* („Adevărul literar", 1 noiembrie 1935, p. 4, col. 2).

În stilul poetic *tremurînd* se pare că este astăzi mai rar decît în secolul trecut, cînd, la Eminescu, de pildă, apărea chiar în creaţiile din epoca maturităţii artistice: *mână* ***tremurîndă*** (*Călin*); *cercuri* ***tremurînde*** (*Scrisoarea a IV-a*) etc. Dintre poeţii contemporani îl foloseşte Cicerone Theodorescu: *În stoluri* ***tremurînde*** (P. ROM. CONTEMP. 154).

5. ***Fumegînd***, *-ă*: *lampă* ***fumegîndă***; *torţe* ***fumegînde*** (SB, VII (1956), nr. 10, p. 10); *zările* ***fumegînde*** („Cuvîntul liber", 29 iunie 1935, p. 3, col. 6, la IORDAN, LRA, p. 431); *băutura a fiert şi e turnată* ***fumegîndă*** (P. Gîrcineanu, *Lîngă schitul lui Tărîţă*, p. 18, la IORDAN BPh I (1934), p. 174); *un fluviu de fier* ***fumegînd*** (PORUMBACU, B. C. 202); *felinarul încă* ***fumegînd*** ... (BARBU, Ş. N. 32); *ruinele depoului încă* ***fumegînde*** (BARBU, Ş. N. 252) etc.

La ultimul autor, *fumegînd* e folosit paralel cu *fumegător*: ... *un radiator totdeauna* ***fumegător*** (BARBU, Ş. N. 408); *coşuri* ***fumegătoare*** (BARBU, Ş. N. 327). Şi acesta va rămîne în limbă, fiindcă este mai scurt (şi deci mai comod), iar în comparaţie cu unele sinonime învechite (cum ar fi *fumos, fumegos* şi chiar *fumegăios*) [23] face impresia că e şi mai distins. Poate de aceea şi este preferat, uneori, chiar în stilul publicistic actual: *coşuri* ***fumegînde*** (RL, 1966, nr. 6788, p. 1, col. 3).

6. ***Clocotind***, *-ă*. Lipseşte din toate dicţionarele limbii române, cu toate că se aude adesea, mai ales în sintagma *apă clocotindă* [24]. Cu timpul, *clocotind* se va generaliza, probabil, fiindcă exprimă un proces în desfăşurare, pe cînd adjectivul participial *clocotit* exprimă o caracteristică sub forma unei acţiuni încheiate (cf. *apă* ***clocotindă*** faţă de *apă* ***clocotită***). Din limba scrisă cităm: *lătura* ***clocotindă*** (THEODORESCU, C. 241).

7. ***Fremătînd***, *-ă*: *sensibilitate* ***fremătîndă*** („Adevărul literar", 26 ianuarie 1936, p. 5, col. 4, la IORDAN, LRA 432); *inimi* ***fremătînde*** (citat

---

[23] Toate sînt înregistrate în DA şi sînt considerate „neobişnuite".
[24] Cîndva am întîlnit, într-un reportaj, *lavă* ***clocotindă***, dar n-am notat exact unde apare.

în Gramatica Academiei, ed. a II-a, vol. al II-lea, p. 117); *poem al adolescenței* ***fremătînde***[25]; *mulțime* ***fremătîndă*** (FLACĂRA, nr. 176, p. 12, col. 1).

Dintre dicționare, singurul care înregistrează adj. *fremătînd* este DA ms. În altele există numai sinonimele *fremătos* și *fremătător*.

8. ***Născînd, -ă***: *ale zilei* ***născînde*** („Cuvîntul liber", august 1935, p. 5, col. 1, la IORDAN, LRA 431) (după fr. *jour naissant*); *formelor* ***născînde*** (V. ROM. 30 aprilie 1934, p. 62, la IORDAN, LRA 431) etc. Frecvența actuală a lui *născînd* nu se poate compara cu aceea pe care acest adjectiv o avea în secolul al XIX-lea. În stilul științific s-a impus însă sintagma *stare născîndă*, înregistrată și în DLRC (s. v. *născînd*), cu sensul de „stare a unui element chimic imediat după ce a fost obținut printr-o reacție, înainte ca atomii lui să se fi unit pentru a forma moleculele".

În afara stilului științific o slabă concurență îi face lui *născînd* sinonimul lui neologic *nascent*, care se întîlnește, cîteodată chiar în combinația *stare nascentă* (BENIUC, C. S. 42).

9. ***Vibrînd, -ă***: *trei bătăi pline, conturate,* ***vibrînde*** (citat în BPh I (1934), p. 174); *o uriașă inimă* ***vibrîndă*** (CONTEMPORANUL, XVIII (1965), nr. 22 (972), p. 3, col. 2). Notăm și un exemplu din poezia contemporană: ***vibrînde*** *versuri* (P. ROM. CONTEM. 402). *Vibrînd* nu va putea cîștiga teren din cauză că este împiedicat de neologismele *vibrant*, *vibrator(iu)*, singurele pe care le înregistrează dicționarul.

10. ***Aburind, -ă***: *cafeaua* ***aburindă*** (Octavian Goga, *Tragedia omului*, traducere după Emeric Madach, p. 161, citat în BPh II (1935), p. 239); *mămăligă* ***aburindă*** (V. ROM., mai-iunie 1935, p. 21).

11. ***Spumegînd, -ă***: *tinerețea lui* ***spumegîndă*** (citat în BPh III, (1936), p. 194); *pradă unei furii* ***spumegînde*** (CĂLINESCU, E. 227). Judecînd după atestările existente, mult mai frecvente decît *spumegînd* (neînregistrat în dicționare) sînt sinonimele *spumegos* și *spumegător*. Dacă cel dintîi este, pe bună dreptate, considerat „învechit", al doilea este încă „viu" și ar putea frîna răspîndirea lui *spumegînd*.

12. ***Murmurînd, -ă.*** În măsura în care există, pare a fi folosit numai în stilul poetic: ***murmurînde*** *picături* (Dan Deșliu, în V. ROM. IX octombrie 1954, p. 25).

Adjective gerunziale rare

În continuare vom da, în ordine alfabetică o serie de gerunzii acordate care apar cu totul izolat și care n-au, se pare, nici o perspectivă de a se impune în limbă ca adjective[26]: *linia drumului* ***albindă*** (Arghezi, *Ce-ai cu mine vîntule,?* București, 1937, p. 80); *cu geanta* ***bălăngănindă*** (citat de IORDAN, LRA 432); *fluviile* ***călătorinde*** (Dan Deșliu, la IORDAN, LRC 626);

[25] Astfel numește schița *La aniversară* unul din editorii lui Eminescu. Vezi PR. LIT. 77.
[26] Cele mai multe dintre ele se găsesc semnalate la IORDAN, LRA 431–432.

Scanned with OKEN Scanner

încheieturile ***clăţănindc*** („Adevărul literar", 7 iulie 1935, p. 8, col. 3); *gîndurile mele* **ezitînde** („Adevărul literar" 7 aprilie 1935 p. 2, col. 1); *răsuflarea* **gîfîindă** („Adevărul literar", 29 decembrie 1935, p. 4, col. 6); **gîfîindelor** *maşini* („Adevărul literar", 29 decembrie 1935, p. 4, col. 6—7); *tinereţe* **izbucnindă** (V. ROM., 30 aprilie 1934, p. 62); *constelaţii* **licărinde** (Puiu Gîrcineanu, *Lîngă schitul lui Tăriţă*, Bucureşti, p. 114); *luminiţă* **pîlpîindă** („Cuvîntul liber", 29 iunie 1935, p. 6, col. 6) şi *mărgele* **pîlpîinde**, (SB VII (1956), nr. 10, p. 11); *revistă bucovineană* **răsărindă** *din cenuşe*. . . („Făt-Frumos", Suceava-Cernăuţi, XVI, p. 140, la IORDAN, LRA 431); *mască* **rînjindă** („Cuvîntul liber" 17 august 1935, p. 6, col. 4); *lumină* **scînteindă** (citat în BPh I (1934), p. 174) şi *pupile* **scînteinde** („Cuvîntul liber", 18 decembrie 1936, p. 4, col. 1); *învălmăşeală* **sporindă** (M. I. CARAGIALE, C. 146) şi **sporindei** *veştejiri* (V. ROM. iunie 1964, p. 67); *luna* **strălucindă** (DEŞLIU, M. 36); *potecă* **şerpuindă** (SB, VII (1956), nr. 10, p. 11); *paşii* **şovăinzi** (V. ROM., octombrie 1964, p. 57; *Trestii* **şuierînde** (BANUŞ, P. 61); *izbucniri* **viermuinde** („Adevărul literar", 1 iulie 1934, p. 6, col. 4) şi (la acelaşi autor): *linii* **viermuinde** („Adevărul literar", 21 octombrie 1934, p. 1, col. 3); *adîncurile* **vuinde** (V. ROM., ianuarie 1935, p. 76); *inimă* **zbătîndă** („Adevărul literar", 22 decembrie 1935, p. 7, col. 7).

La faptele citate s-ar mai putea adăuga altele din limba vorbită: *barcă* **legănîndă**; *hîrtie* **foşnindă**; *mătase* **sclipindă** etc.

Un număr mult mai mare de exemple ar putea fi extrase din vasta literatură beletristică şi publicistică, pe care n-am putut s-o parcurgem. Pe de altă parte ar putea fi înmulţite atestările la acele gerunzii-adjective despre care se poate afirma cu oarecare siguranţă că se vor răspîndi şi că vor fi acceptate în limba literară. Noile atestări ar putea de asemenea să ne lămurească mai bine asupra frecvenţei unor adjective gerunziale, precum şi a repartiţiei lor pe stiluri ale limbii literare. Nu credem însă că ar putea să ne conducă şi la concluzia că, în limba actuală, procedeul adjectivării gerunziilor este cu adevărat productiv. Comparativ cu secolul al XIX-lea, întrebuinţarea gerunziului ca adjectiv a scăzut în mod simţitor [27]. Afirmînd aceasta, avem în vedere faptul că astăzi se scrie şi se publică incomparabil mai mult decît în secolul trecut. Prin urmare, din punct de vedere cantitativ sau cifric, pare normal ca numărul gerunziilor acordate să fie, în limba actuală, mai mare, decît în secolul anterior. Nu interesează însă atît cifrele globale (care s-ar putea, eventual, obţine pentru fiecare perioadă în parte), ci numai rezultatele la care s-ar ajunge în urma cercetării comparative a unui număr de pagini egal, pentru fiecare din cele două epoci. Acest lucru l-am şi făcut, iniţial, şi am constatat o evidentă inferioritate numerică a gerunziilor-adjective din limba actuală. Că fenomenul de care ne ocupăm este, în general, în regres se mai poate dovedi şi altfel, dar nu vom insista prea mult asupra acestei chestiuni. Precizăm numai că unele gerunzii (mult folosite ca adjective în secolul

---

[27] Cf. şi Gramatica Academiei, ed. a II-a, vol. I, p. 267.

Scanned with OKEN Scanner

al XIX-lea) nu mai sînt de loc (sau aproape de loc) utilizate în limba actuală. Acesta e, spre exemplu, cazul lui *murind, -ă*, pe care nu l-am mai întîlnit în nici una din operele citate în bibliografia dată la începutul acestui capitol. Ca adjectiv, el a dispărut datorită concurenţei pe care i-a făcut-o vechiul sinonim *muritor*.

Inutil s-a dovedit şi *arzînd, -ă*, pe care chiar Eminescu începuse să-l evite, preferîndu-i pe *arzător*, ca în următorul vers din *Călin* : *Cînd pierdută razimi fruntea de-**arzătorul** meu obraz*[28].

La dispariţia aproape completă a lui *arzînd* a mai contribuit, în special în stilul publicistic, şi neologismul *ardent*. Cf. : ***ardenta** lui dragoste* (V. ROM. XIX (1966), nr. 2, p. 95, col. 2); *temperament **ardent*** (V. ROM. XIX (1966), nr. 2, p. 190) etc.

În poezia actuală nu l-am întîlnit decît o singură dată la Mihai Beniuc (C. S. 20) : ***arzîndul** mit*.

Nici pe *fumînd* şi pe *gemînd* nu le-am mai regăsit, iar *născînd* am văzut că şi-a pierdut şi el enorm din frecvenţa pe care o cunoştea în secolul al XIX-lea.

În general, se poate spune că a dispărut în mare măsură „manierismul", manifestat, printre altele, în folosirea unor forme ca *(inimă) **nemulţumindă**, (dome) **tăcînde**, (bufniţe) **ţipînde**, (fecioare) **uitînde**; (roză) **pîrguindă*** etc. Astfel de „creaţii" ar fi privite astăzi cel puţin ca nişte curiozităţi, iar la poeţii şi scriitorii de talent n-ar mai putea să apară.

De altfel, am observat că la cei mai buni poeţi şi scriitori dintre cele două războaie şi de astăzi, adjectivele gerunziale nu se întîlnesc de loc sau apar foarte rar şi atunci se justifică din punct de vedere artistic sau semantic. Ni se pare demn de subliniat că, într-un volum de peste 700 de pagini al lui Tudor Arghezi (*Versuri*, ESPLA, 1959) nu există decît un singur adjectiv gerunzial şi anume *lîncezîndă*. Cel mai mare poet român contemporan (atît de inovator în alte privinţe) s-a ferit, în general, să întrebuinţeze gerunziul cu funcţie de adjectiv.

Cînd totuşi, în *Rugă de seară*, necesităţile versificaţiei şi conţinutul de revoltă al acestei poezii au cerut-o, el a ştiut să creeze o formă gerunzială de o rară concizie şi plasticitate :

O ! dă-mi puterea să scufund
*O lume vagă **lîncezîndă**.* (ARGHEZI S. I 151).

Sinonimul *lînced* ar fi fost aici nepotrivit, fiindcă nu ar fi sugerat suficient procesul de agonie şi de descompunere a acelei lumi pe care poetul o detestă şi o doreşte înlocuită.

Valorile stilistice ale gerunziilor-adjective ar putea constitui obiectul unui capitol aparte, dar, în cercetarea de faţă, nu ne-am propus să dăm o prea mare extindere acestui aspect al fenomenului de care ne ocupăm.

---

[28] Menţionăm că nici chiar Bolintineanu (care a abuzat de *arzind*) nu putuse totuşi renunţa definitiv la *arzător*. El îl folosea, de fapt, paralel cu adjectivul gerunzial, cum dovedesc multe exemple din poeziile lui : *buze **arzătoare*** (P. 136) ; *raze **arzătoare*** (P. 137) ; *ochi **arzători*** P. 138) ; *deşert **arzător*** (P. 200) etc.

Am vrea numai să subliniem că şi Eminescu a utilizat, în scopuri expresive, unele gerunzii acordate, mai ales în epoca în care şi-a conceput şi şi-a desăvîrşit cele mai valoroase dintre creaţiile sale poetice. În această perioadă el nu a renunţat complet la adjectivele gerunziale, ci le-a folosit, uneori, paralel cu cele participiale sau cu cele derivate cu suf. *-tor*. Cf. *arzînd* (P. 208), *arzător* (*Călin*, O. I 82) sau : *tremurînd* (*Călin*, O. I 76); *tremurat* (*Scrisoarea a IV-a*), *tremurător* (*Luceafărul*, O. I 168) etc.

Folosirea alternativă a două sau mai multe adjective aparţinînd aceleiaşi familii era pentru marele poet un mijloc important de variere a expresiei artistice. Ca o confirmare a acestei afirmaţii citām încă două exemple ilustrative. Primul este din poemul *Călin*, unde Eminescu foloseşte adj. *rotind*, pe care nu l-am mai întîlnit la nici un alt poet sau scriitor :

Ele sar în bulgări fluizi peste prundul din răstoace
În cuibar ***rotind*** *de ape, peste care luna zace* (O. I 85).

La începutul *Scrisorii a IV-a*, cînd zugrăveşte apariţia castelului singuratic, poetul preferă însă adjectivul verbal *rotitor*. Mai puţin concis decît *rotind*, acesta pare totuşi mai expresiv, iar, pe deasupra, răspunde şi necesităţilor versificaţiei :

Se înalţă în tăcere dintre rariştea de brazi,
Dînd atîta întunerec ***rotitorului*** *talaz.* (O.I 152).

Cele cîteva exemple citate din cei mai mari poeţi români dovedesc că, cel puţin în stilul poetic, adjectivele gerunziale sînt, uneori, nu numai acceptabile, ci chiar recomandabile. În principiu trebuie combătut numai abuzul sau „manierismul", aşa cum am văzut că era practicat de unii poeţi din secolul al XIX-lea şi de unii publicişti (în special dintre cele două războaie mondiale) [29].

III. ADJECTIVE GERUNZIALE SUBSTANTIVATE

Spre deosebire de alte limbi, numărul gerunziilor substantivate este mic, în limba română. Transformarea gerunziului în substantiv se realizează prin faza intermediară de adjectiv [30]. O excepţie de la această regulă se pare că o constituie *intrînd* „parte intrată înăuntru la o construcţie, la un teren etc., adîncitură, scobitură" şi *ieşind* [31].

---

[29] O părere mult deosebită de cea exprimată aici întîlnim la acad. Iorgu Iordan. Deşi recunoaşte adjectivelor gerunziale unele calităţi stilistice, domnia-sa e de părere că trebuie să rămînem la formele adjectivale tradiţionale, iar uzul gerunziilor adjective trebuie (cu cîteva excepţii) respins. Vorbind despre acordul participiului prezent (gerunziului) academicianul Iorgu Iordan conchide : „În starea actuală a lucrurilor trebuie să rămînem la tradiţie, chiar dacă soluţia implică inconveniente stilistice" (IORDAN, LRA 431). Aceeaşi opinie categorică revine în *Limba română contemporană*, unde nu sînt acceptate decît adjectivele gerunziale *crescînd*, *descrescînd* şi *suferind* (ultimul şi substantiv). „În toate celelalte cazuri — arată acad. Iorgu Iordan — uzul discutat aici trebuie evitat şi combătut" (IORDAN, LRC 422).

[30] Vezi IORDAN, LRC 324 şi Matilda Caragiu, *lucr. cit.*, p. 65.

[31] O singură dată este atestat şi *subtrăgînd* „scăzător", format după lat. *subtrahendus*, germ. *Subtrahend*. Vezi URSU, T. 274.

Scanned with OKEN Scanner

Primul dicționar românesc care înregistrează aceste cuvinte este DLRC, însă fără nici o atestare, ceea ce probează, indirect, că formațiile sînt noi. În orice caz, astăzi nu se întrebuințează ca adjective și probabil că această situație au avut-o *intrînd* și *ieșind* chiar din momentul folosirii lor, în limbă, cu o altă valoare decît aceea de simple gerunzii ale verbelor *intra* și *ieși*. Mai precizăm că ele sînt singurele gerunzii substantivate de genul neutru, desigur în concordanță și cu conținutul noțiunilor pe care le exprimă.

Intrînd și *ieșind* sînt niște formații după adjectivele franțuzești *rentrant* și *saillant* și ele au fost calchiate ca substantive (com. acad. Al. Graur) [32].

După cum se știe, pentru a se putea substantiva, un adjectiv trebuie să aibă o anumită vechime și o frecvență foarte mare în vorbire. Dintre adjectivele gerunziale românești ultima condiție n-o satisface în întregime decît *suferind*, singurul pe care l-am întîlnit, de altfel, la toate gradele de comparație.

Substantivarea gerunziilor se poate realiza în trei feluri [33]:

a) prin articularea gerunziului-adjectiv cu articolul hotărît enclitic: *Vuietul **fuginzilor*** (EMINESCU, PR. LIT. 252); *camera **suferindei*** (CAMIL PETRESCU, U. N. 93, în DLRC, s.v. *suferind*);

b) prin folosirea articolului nehotărît: ***Un suferind** de ftizie era, altădată, condamnat să moară; Cîntecul **unei murinde*** (EMINESCU, PR. LIT. 210);

c) prin recurgerea la articolul demonstrativ sau adjectival: *ce părea a se îndrepta înspre **cei dorminzi*** (EMINESCU, PR. LIT. 249); *la îndemîna **celor suferinzi*** (STANCU, URSS 127, în DLRC, s.v. *suferind*).

Dintre toate gerunziile-substantive cel mai mult s-a folosit, în sec. al XIX-lea, *murind*, indiscutabil sub influența fr. *mourant* (adjectiv, dar și substantiv): *a **murindului** privire* (HELIADE, O. I 104); ***murindului** speranța* (EMINESCU, O. I 20).

Exemplele abundă mai ales în proză: ***Murindul** se uită la medic — fizionomia lui era luminată. — O doctore — zise **murindul**. . .* (BOLINTINEANU, O. A. II 466); *trupuri de morți sau **murinzi*** etc. (BĂLCESCU, O. II 335).

De la Heliade, Bolintineanu și Bălcescu, *murind* a fost împrumutat de Eminescu, în a cărui proză (mai ales !) l-am întîlnit de vreo zece ori. Iată cîteva exemple din romanul *Geniu pustiu*: *. . . pe **murind** chiar durerile cele mai cumplite îl fac să mai trăiască* (EMINESCU, PR. LIT. 251); *. . . răcnetele bete și sălbatice ale **murinzilor**. . .* (EMINESCU, PR. LIT. 247); ***Murinda** cînta* și pe aceeași pagină: ***Murinda** . . . recădea* (EMINESCU, PR. LIT. 210).

---

[32] *Saillant* se întrebuințează și ca substantiv, dar cu un sens oarecum special: „parte ieșită în afară a unei fortificații".

[33] Pentru mijloacele de substantivare a adjectivului, în general, vezi și Ioana Diaconescu, *Substantivarea adjectivului în limba română*, în SMFC, III, 197 și urm.

Scanned with OKEN Scanner

Cu timpul, *murind* (adjectiv şi substantiv) a fost definitiv eliminat din limbă de sinonimul său neologic *muribund* (< lat. *moribundus*, fr. *moribond*). Înlocuirea lui *murind* cu *muribund* s-a produs destul de tîrziu (aproximativ pe la sfîrşitul secolului al XIX-lea). Un scriitor ca I. L. Caragiale îl mai folosea încă pe *murind*: *voi să dea drumul* ***murindului*** (O. I 359, în DLRC, s.v.).

În afară de puţinele exemple de adjective gerunziale substantivate pe care le-am citat mai sus, n-am mai întîlnit altele nici în scrierile din sec. al XIX-lea şi nici în limba actuală.

Spre deosebire de română, în franceză, de exemplu, se pot cita zeci de cazuri de participii prezente, întrebuinţate ca substantive: *amant*, *calmant*, *couchant*, *entrant*, *étudiant*, *flottant*, *parlant*, *passant*, *répondant*, *sortant*, *taillant* „tăiş" etc. Şi acestea provin, de obicei, tot din adjectivele verbale corespunzătoare, identice ca formă cu participiile prezente şi mult mai numeroase decît substantivele. Astfel, *couchant* „apusul soarelui" este o izolare din [*soleil*] *couchant*, *parlant* „film sonor" s-a întrebuinţat mai întîi în sintagma [*film*] *parlant* ş.a.m.d.

Multe dintre aceste substantive au fost împrumutate, nu calchiate, în limba română, fiindcă „traducerea" lor (ca şi a unora dintre adjectivele citate mai sus) era, practic, foarte greu de realizat. Cf.: *amant*, *combatant* *savant*, *servant*, *votant* etc. [34]

Discuţia despre substantivele gerunziale dovedeşte şi ea că folosirea gerunziului altfel decît ca formă verbală invariabilă este un procedeu puţin productiv în limba română actuală.

IV. ORIGINEA ADJECTIVELOR GERUNZIALE

După ce am urmărit comparativ adjectivarea gerunziului în cele două perioade distincte şi după ce am văzut cum unele adjective gerunziale au evoluat transformîndu-se în substantive, se impune să ne oprim asupra cauzelor fenomenului, aşa cum a început el să se manifeste în prima jumătate a veacului trecut.

S-a afirmat de multe ori [35], fără a se fi demonstrat mai pe larg, că acordarea gerunziului în gen şi număr cu substantivul pe care îl determină se datoreşte influenţei franceze, care s-a exercitat asupra limbii române cu o forţă deosebită în secolul al XIX-lea. Franceza dispune, într-adevăr,

---

[34] O listă bogată a împrumuturilor de acest fel există în DI, p. 701 şi urm.

[35] Vezi H. Tiktin, *lucr. cit.*, p. 169; N. Drăganu, *lucr. cit.*, p. 70; IORDAN, LRA, 430–431 şi IORDAN, LRC, 421 şi 625; Tudor Vianu, *lucr. cit.*, p. 14 etc. Pentru adjectivele gerunziale care se întîlnesc la Heliade Rădulescu se poate admite, în subsidiar, şi o influenţă a adjectivelor italieneşti în *-ante* sau *-ente*, cum susţine acad. Al. Rosetti, în *Limba scrierilor lui Ion Heliade Rădulescu pînă la 1841*, CONTRIBUŢII, I 62. Mai ales după ce a început să se manifeste mania lui italienizantă, Heliade chiar a împrumutat din italiană asemenea adjective, dar ele n-au rămas în limbă. Cf.: *faţa la* ***ridentă*** (O. I 69); *colinele* ***ridente*** (O. I 344); ***tremîndă*** *mînă* (O. I 306) etc. Numai *potent* (O. I 206) s-a impus pînă la urmă, dar acesta se pare că a fost reîmprumutat din latină (< *potens, -ntis*), după ce Heliade îl luase din italiană (< *potente* „puternic").

Scanned with OKEN Scanner

de un participiu prezent care se întrebuinţează şi ca adjectiv verbal şi în această calitate se acordă în gen şi în număr cu substantivul determinat :

homme souffrant — femme souffrante
hommes souffrants — femmes souffrantes

Spre deosebire de toţi cercetătorii citaţi, Matilda Caragiu a susţinut, în studiul *Sintaxa gerunziului românesc*, că „şi fără influenţa franceză gerunziul s-ar fi acordat în limba română, pentru că aceasta este evoluţia firească a gerunziului care determină un substantiv şi are funcţiune predicativ-determinativă" (SG II 87).

În continuare autoarea face şi alte precizări, pe care le reproducem integral : „Dacă afirmăm însă că acordarea gerunziului românesc *este un fenomen firesc în limba română* (subl. n. V. H.), nu înseamnă că negăm rolul influenţei franceze (în problema care ne preocupă). Influenţa franceză a g r ă b i t (subl. autoarei) fenomenul de acordare a gerunziului *dar nu i-a dat naştere*. Dacă nu ar fi existat gerunzii cu funcţiune predicativ-determinativă în limba română, ele nu s-ar fi putut acorda. De aceea a încerca să stăvilim adjectivarea gerunziului pe motivul cunoscut că nu este în spiritul limbii române *înseamnă a opri însăşi dezvoltarea limbii*" (subl. n. V.H.) [36].

După părerea noastră, adjectivarea gerunziului românesc a fost bine explicată invocîndu-se influenţa franceză, însă această explicaţie n-a fost şi argumentată. De aceea vom încerca în continuare să aducem dovezi în sprijinul influenţei franceze, pe care o considerăm factorul determinant al acordării gerunziului românesc.

1. În limba actuală, în general, şi în limba literaturii beletristice, în special, fenomenul adjectivării gerunziului este indiscutabil în regres faţă de secolul al XIX-lea, cînd am văzut că procedeul a fost împins pînă la manierism. Într-un volum de aproape 500 de pagini (*Poezia română contemporană*, Bucureşti, EPL, 1964) n-am întîlnit decît două exemple clare de adjective gerunziale : *stoluri* ***tremurînde*** (p. 158), în rimă cu *pînde*, şi *versuri* ***vibrînde*** (p. 402).

Dacă acordarea gerunziului ar constitui „evoluţia firească" a acestei forme verbale (în condiţiile amintite), atunci ar fi normal ca fenomenul să se extindă. După cum se ştie, o inovaţie o dată produsă tinde să se generalizeze, dacă ea răspunde unei necesităţi şi dacă este, într-adevăr, conformă cu structura limbii în care apare.

2. Admiţînd că acordarea gerunziului românesc ar fi „un fenomen firesc în limba română", ne-am aştepta să-l întîlnim şi în limba populară (în care îşi au originea atîtea inovaţii lingvistice). Am parcurs integral cele trei volume de *Balade populare româneşti*, dar n-am găsit nici un adjectiv gerunzial. Acestui argument i s-ar putea aduce obiecţia că, în general, construcţiile gerunziale sînt folosite mai mult în limba literară decît în cea populară [37], ceea ce este, în mare măsură, adevărat. Precizăm totuşi

---

[36] Vezi Matilda Caragiu, *lucr. cit.*, p. 87.
[37] Cf. şi Gramatica Academiei, ed. a II-a, vol. I, p. 233.

că, în creația folclorică, numărul gerunziilor întîlnite este destul de mare (mai ales în poziție finală a versului) [38]. Ceea ce n-am întîlnit niciodată sînt tocmai gerunziile acordate. Totala inexistență a adjectivelor gerunziale în poezie (și în limba populară, în general) nu-și mai poate găsi o explicație satisfăcătoare, dacă admitem că e normal ca un gerunziu să se acorde cu substantivul determinat.

3. Nu pare de loc întîmplător că la unii poeți și scriitori despre care știm că nu au fost influențați de limba franceză astfel de adjective gerunziale nu apar. Este, spre exemplu, cazul lui George Coșbuc, la care a fost imposibil să găsim măcar un gerunziu acordat. Am urmărit fenomenul nu numai în creațiile originale ale poetului, ci și în unele dintre traducerile sale cele mai reușite. Astfel în *Eneida* [39] el scrie *stînci* ***mugitoare*** (p. 16), nu *mugînde* (cum spuneau Heliade, Bolintineanu etc.), *limbi* ***tremurate*** (p. 34), nu *tremurînde* și *stînci* **spumegoase** (p. 62), deși adjectivul *spumegînd*, pe care poetul l-a evitat, are tot atîtea silabe ca și *spumegos*. În altă parte poetul îl evită pe *fumegînd*: ***fumegatele*** *flăcări* (p. 178).

Pe la 1837, cînd și-a publicat *Noul Erotocrit*, și Anton Pann scria *fumegos*, tocmai pentru că la acea epocă *fumegînd* nu exista : *fumegoase unde* (în DA, s.v. *fumegos*).

Dintre prozatori, la Creangă, de exemplu, n-am întîlnit nici un gerunziu acordat. Această situație se explică, desigur, nu numai prin aceea că marele povestitor n-a suferit influența limbii franceze, ci, în parte, și prin faptul că a scris într-o limbă prin excelență populară.

4. Cel mai important argument care se poate aduce în sprijinul interpretării gerunziilor-adjective din limba română ca un produs al influenței franceze este unul de ordin cronologic.

Într-adevăr, dacă fenomenul de acordare a gerunziului „este firesc în limba română" se pune întrebarea de ce nu s-a produs mai înainte de secolul al XIX-lea. Pînă atunci am văzut că se spunea *fumegos* și *fumegat* în loc de *fumegînd*, *sîngeros* și *sîngerat* în loc de *sîngerînd*, *muritor* și *suferitor* în loc de *murind* și *suferind*, *tremurător* și chiar *tremuros* (ap. TDRG) în loc de *tremurînd* etc.

Faptul că primele gerunzii acordate apar tocmai în secolul al XIX-lea, cînd româna a fost puternic influențată de limba franceză și că ele se întîlnesc la poeții și scriitorii despre care știm sigur că au mai suferit și alte influențe ale limbii și culturii franceze ne îndreptățesc să punem tratarea gerunziului ca un adjectiv propriu-zis pe seama influenței franceze.

---

[38] Dăm cîteva exemple din culegerea citată de *Balade populare românești* : *Pleca Novac* ***șuierînd*** */ Cu murguțul* ***boiestrînd*** (vol. I, p. 371) ; *Meșterii cei mari / Calfe și zidari / Tremura* ***lucrînd*** */ Lucra* ***tremurînd*** (vol. III, p. 9) ; *A lăsat mamă* ***plîngînd*** */ A lăsat tată* ***jelind*** */ Frate* ***gemînd*** */ Și surată* ***suspinînd*** */ Pe gură pară* ***ieșind*** (vol. II p. 198).

Notăm și un exemplu din culegerea *Folclor poetic nou*, București, 1965, p. 18 : *Chiuiți măi, dragi flăcăi / Că trec armăsarii mei / Și prin sat și prin oraș / Sloboziți de la Bicaz / Din potcoave* ***scăpărînd*** */ Pe stîlpi stele* ***aprinzînd*** */ Întunericul* ***gonind***.

[39] Vezi P. Vergilius Maro, *Aeneis*, Traducere în formele originale de George Coșbuc, București, Editura librăriei Sfetea, 1896.

Ivindu-se necesitatea de a reda în limba română adjectivele participiale franţuzeşti (*souffrant, -e*; *mourant, -e* etc.) scriitorii şi alţi cărturari din sec. al XIX-lea au procedat, adesea, la fel ca şi cu alte neologisme, cum ar fi: *sentiment, lingvistică, felicita* etc., care au circulat o vreme sub formele: *simţămînt, limbistică, fericita* etc. Aceste variante (dispărute în majoritatea cazurilor din limbă) sînt rezultatul unei „românizări", adică al unei modificări fonetice conştiente, sub influenţa unor cuvinte moştenite din latină, dar care au aceeaşi rădăcină cu neologismele împrumutate din franceză, italiană sau latină.

Românizarea, adică traducerea fr. *mourant, -e* sau *souffrant, -e* nu putea duce decît la *murind, -ă* şi *suferind, -ă*, dată fiind echivalenţa de sens a gerunziului românesc cu participiul prezent (întrebuinţat în franceză şi ca adjectiv verbal) [40].

Pentru cele mai multe gerunzii-adjective (folosite în secolul al XIX-lea) am găsit în franceză corespondente perfect sinonime. Acestea sînt din aceeaşi rădăcină cu formele adjectivale româneşti prin care au fost „traduse" adjectivele participiale din franceză:

arzînd, -ă (cf. fr. *ardent, -e*)
crescînd, -ă (cf. fr. *croissant, -e*)
dormind, -ă (cf. fr. *dormant, -e*)
fremătînd, -ă (cf. fr. *frémissant, -e*)
fumînd, -ă (cf. fr. *fumant, -e*)
gemînd, -ă (cf. fr. *gémissant, -e*)
mugind, -ă (cf. fr. *mugissant, -e*)
murind, -ă (cf. fr. *mourant, -e*)
murmurînd, -ă (cf. fr. *murmurant, -e*)
născînd, -ă (cf. fr. *naissant, -e*)
rîzînd, -ă (cf. fr. *riant, -e*)
surîzînd, -ă (cf. fr. *souriant, -e*)
suferind, -ă (cf. fr. *souffrant, -e*)
sîngerînd, -ă (cf. fr. *sanglant, -e*)
tremurînd, -ă (cf. fr. *tremblant, -e*)
vibrînd, -ă (cf. fr. *vibrant, -e*)

Unele adjective din limba franceză au fost atît traduse cît şi împrumutate:

fr. *ardent, -e* > rom. *arzînd, -ă* şi *ardent, -ă*

fr. *palpitant, -e* > rom. *palpitînd, -ă* (BOLLIAC, O. I 294), dar şi *palpitant*.

fr. *vibrant, -e* > rom. *vibrînd, -ă*, dar şi *vibrant, -ă*.

Nu se poate afirma cu certitudine că în toate exemplele citate modelul după care a fost creat adjectivul românesc a fost francez. Ni se pare însă neîndoielnic faptul că fără manifestarea, atît de puternică, a influenţei fran-

[40] De aceea, la etimologia lui *suferind*, de exemplu, Tikvtin procedează, după părerea noastră, foarte bine, cînd precizează: „Ger. von *a suferi*, zur Wiedergabe von frz. *souffrant*" (în TDRG, s.v.). La fel procedează şi Candrea: *suferind* (format după fr. *souffrant*).

Scanned with OKEN Scanner

ceze, în secolul al XIX-lea, astfel de adjective n-ar fi apărut în limba română, aşa cum n-au apărut nici în secolele precedente.

Singurul gerunziu care apare ca adjectiv în limba veche este *curînd* „repede, iute" etc., dar acesta provine, de fapt, din adverbul *curînd* < lat. *currendo* (gerunziul lui *currere* „a alerga"), care prin raportare la substantive a primit şi funcţie adjectivală [41].

Că influenţa franceză a avut rolul hotărîtor în apariţia adjectivelor de care ne ocupăm o dovedesc, printre altele, calcurile de felul lui *cafea-cîntînd* (care este în mod sigur, traducerea fr. *café-chantant*), întîlnit la Pantazi Ghica, *Un boem român*:

Ei ajunseră de nu mai mergeau nici la ***cafe-cîntînd*** (PION. ROM. 181). — *Ba avem încă cinci franci, zise Denville, cu dînşii mergem diseară la* ***cafea-cîntînd*** (PION. ROM. 175).

Faptul că gerunziul apare neacordat în gen cu substantivul *cafea* se explică prin aceea că fr. *café* este de genul masculin şi traducătorul nu a pierdut din vedere acest lucru. La plural însă acordul n-a putut fi evitat:

...ei mergeau cînd erau bogaţi la teatru, la bal, la grădini, pîn împrejurimile Parisului, cînd erau săraci la ***cafele-cîntînde*** *sau pe bulevarduri...* (PION. ROM. 174).

5. Tot în favoarea influenţei franceze am mai putea preciza că unele gerunzii adjectivale apar, adesea, în aceleaşi îmbinări sintactice şi frazeologice în care le întîlnim şi în limba franceză (uneori citate chiar de dicţionarele acestei limbi): cf. *dorinţă arzîndă* (după fr. *désir ardent*); *faţă rîzîndă* (după fr. *visage riant*); *zi născîndă* [42] (după fr. *jour naissant*); *mînă tremurîndă* (după fr. *main tremblante*) sau *voce tremurîndă* (după fr. *voix tremblante* care a mai fost redat, în română, şi prin *glas tremurînd*) (NEGRUZZI, S. IV 236).

Acestea sînt motivele pentru care socotim că adjectivarea gerunziilor trebuie pusă, în faza de început, pe seama influenţei franceze. Ulterior, o dată creat modelul, el va fi imitat, dar de multe ori fără succes, cum ne-o dovedesc unele fapte pe care le-am semnalat în capitolele precedente.

În concluzie, se poate spune, credem, că rolul influenţei franceze nu a fost numai acela de „a fi grăbit fenomenul de acordare a gerunziului", ci de a-i fi provocat chiar apariţia.

V. CONCLUZII GENERALE

1. Urmărind adjectivarea gerunziului românesc, din punct de vedere istoric, am constatat că fenomenul nu apare mai devreme de prima jumătate a secolului al XIX-lea. Deşi formele gerunziale acordate se întîlnesc (în proporţii diferite) la aproape toţi poeţii şi scriitorii paşoptişti şi post-

[41] Vezi DA, s.v. *curînd*, unde există numeroase atestări din limba veche. Varianta *curundă* a fost înregistrată şi cu sensul de „rapidă, eficace" la I. Budai-Deleanu. Vezi Luiza şi Mircea Seche, în CONTRIBUŢII, III 56.

[42] Pentru o atestare mai recentă a îmbinării sintagmatice *zi născîndă*, vezi GHEREA, ST. CR. II p. 172, în DLRC, s.v. *născînd*.

pașoptiști, I. Heliade Rădulescu și D. Bolintineanu sînt cei care le-au folosit primii și cei care au împins procedeul pînă la manierism. Tot ei sînt cei care au exercitat și o influență asupra lui M. Eminescu, în ale cărui creații din epoca tinereții adjectivele gerunziale abundă.

2. Apariția în limba română a gerunziilor acordate trebuie explicată, în primul rînd, ca un produs al influenței franceze. Se poate spune că primele adjective de origine gerunzială sînt chiar un anumit tip de calcuri după participiile prezente din limba franceză care au și valoare de adjectiv. Atîta timp cît influența acestora nu s-a exercitat, gerunziul românesc (deși avea funcțiune determinativă) nu s-a transformat din formă verbală invariabilă în adjectiv cu forme flexionare după gen, număr și caz.

3. Din materialul adus în discuție rezultă că nu se pot adjectiva decît gerunziile verbelor intranzitive, întrucît „numai ele pot exprima o acțiune prezentată ca proces sub forma unui adjectiv"[43]. Deși, prin asimilarea cu adjectivele, gerunziile devin forme nominale, ele nu-și pierd în întregime sensul verbal, așa cum nu și-l pierd nici participiile adjectivate. O dovadă în acest sens este posibilitatea de a primi determinante la fel ca orice alte forme verbale[44].

4. O dată folosite ca adjective, cîteva gerunzii au evoluat transformîndu-se în substantive, prin simplă articulare. Dintre acestea, *murind* a dispărut din limba actuală datorită concurenței pe care i-a făcut-o sinonimul său neologic *muribund*, iar *suferind* a fost perfect asimilat, fiindcă era foarte mult folosit ca adjectiv.

5. Comparativ cu secolul al XIX-lea, în limba română contemporană fenomenul de care ne-am ocupat e în regres. Este adevărat că și astăzi se mai folosesc destule gerunzii acordate, dar situația actuală e departe de aceea pe care am descoperit-o pe la mijlocul veacului trecut, cînd se putea vorbi despre o adevărată „modă".

6. După cum am arătat unele adjective întîlnite în secolul al XIX-lea au dispărut definitiv, iar altele și-au pierdut foarte mult din frecvența pe care o cunoșteau altădată.

Adjectivele gerunziale noi (apărute în secolul al XX-lea) sînt în majoritatea cazurilor neviabile, dar ele există totuși și numărul lor ar putea să mai crească, în viitor. Numai în acest sens, poate fi socotită valabilă afirmația că în limba română contemporană „fenomenul tinde să se răspîndească"[45].

7. În stilul beletristic adjectivele gerunziale se întîlnesc mai des decît în cel publicistic, iar în poezie mai frecvent decît în proză. Frecvența mai mare a acestora în creația poetică se observă în special în secolul trecut, cînd adjectivele gerunziale erau preferate nu numai pentru unele calități

[43] Matilda Caragiu, *lucr. cit.*, p. 88.

[44] Vezi și IORDAN, LRC 625. În mod obișnuit adjectivele gerunziale apa rînsă fără complinir, deși (măcar uneori) acestea sînt posibile (cf. *producție crescîndă în ritm vertiginos, femeie suferindă de plămîni, (cu) fața spumegîndă de mînie* etc.).

[45] IORDAN, LRC 626.

Scanned with OKEN Scanner

de ordin stilistic, ci și pentru că aduceau o notă inedită în tehnica poetică a vremii.

8. În principiu, e bine ca gerunziile acordate să fie evitate, sau folosite numai atunci cînd ele se justifică din punct de vedere stilistic și semantic. Față de cele provenite din participii ele sînt diferențiate ca sens (cf. ***rană sîngerîndă*** față de ***rană sîngerată***, iar în comparație cu adjectivele verbale în *-tor* sînt, aproape întotdeauna, mai scurte și deci mai comode (cf. *mînă* ***tremurîndă***, față de *mînă* ***tremurătoare***, *lampă* ***fumegîndă***, față de *lampă* ***fumegătoare*** etc.). Același avantaj al conciziunii îl prezintă și față de locuțiunile adjectivale sinonime sau față de alte perifraze echivalente ca sens (cf. *apă* ***clocotindă*** față de *apă* ***în clocot***, *ritm* ***crescînd***, față de *ritm* ***în creștere*** etc.).

9. Deși concurate de adjectivele participiale și de cele derivate cu sufixul *-tor*, cîteva gerunzii acordate s-au impus în limba literară scrisă și apar frecvent chiar în vorbire. Altele au numai perspectiva de a se generaliza, în limbă, ca adjective. În prezent ele se folosesc mai ales în anumite îmbinări sintactice, dintre care unele s-ar putea transforma, cu timpul, în adevărate unități frazeologice.

10. Acordarea gerunziului nu poate fi socotită „un fenomen firesc în limba română", de vreme ce apariția primelor adjective gerunziale nu se poate explica satisfăcător prin cauze de ordin intern. Dintre adjectivele provenite din forme verbale sînt cu adevărat firești în limba română numai cele de origine participială, care apar atît în limba veche cît și în cea populară.

Pe de altă parte, faptul că uzul a consacrat unele gerunzii-adjective, iar pe altele le va accepta, probabil, în viitor, ne îndreptățește să considerăm exagerată și afirmația referitoare la incapacitatea structurală a limbii române de a folosi gerunziul ca adjectiv. În realitate, structura limbii române manifestă numai o relativă intoleranță față de procedeul adjectivării gerunziului.

Scanned with OKEN Scanner

EXPRIMAREA NUMELUI DE ACȚIUNE PRIN SUBSTANTIVE CU FORMĂ DE INFINITIV LUNG ȘI DE SUPIN

DE

ELENA CARABULEA și MAGDALENA POPESCU-MARIN

1. Numele de acțiune ocupă, în vocabularul limbii române, un loc important[1], loc pe care i-l conferă, în primul rînd, numărul mare al formațiilor de acest fel și, în al doilea rînd, varietatea mijloacelor de formare: derivarea cu sufixe, schimbarea valorii gramaticale, derivarea regresivă.

Dăm acest nume oricărui substantiv care desemnează acțiunea, procesul, procedeul, tratamentul etc. și care, de obicei, se formează de la un verb cu ajutorul unuia din mijloacele enumerate mai sus. Într-un anumit sens, se poate vorbi de o strînsă legătură între verb și substantivul-nume de acțiune, fiind vorba de realizarea diferită a aceluiași cuvînt[2]. În categoria largă a numelor de acțiune se includ însă și alte substantive care, fără a fi derivate de la verbe, exprimă acțiunea. E vorba de unele adaptări ale neologismelor sau de formații care nu au temă verbală în românește[3] ca, de exemplu, *eșapare*, după fr. *échappement*; *granitizare*, după fr. *granitisation*, germ. *Granitisation* (cf. și rom. *granit*); *optimizare*, cf. rom. *optim* etc. (vezi și p. 286–288). Acestea sînt formații analogice[4], considerate de vorbitori ca fiind legate de un verb pe care adesea îl formează de la substan-

---

[1] Categoria numelui de acțiune este veche și importantă și în alte limbi. Dintre lucrările consacrate special acestei probleme amintim: E. Benveniste, *Noms d'agent et noms d'action en indo-européen*, Paris, 1948; P. Chantraine, *Les noms d'action répondant aux verbes signifiant « manger » et « boire » chez Homère*, în « Bulletin de la Société de linguistique de Paris », tome LIX (1964), fasc. 1, p. 11–23.

[2] Cf. Jean Dubois, *Étude sur la dérivation suffixale en français moderne et contemporain* (I), Paris, 1962, p. 40.

[3] Acad. Iorgu Iordan arată că „se spune substantiv verbal și substantivului care, fără a fi formă a verbului, exprimă acțiuni ca și acesta. De ex. *manifestație, represiune*" (LRC, în nota de la p. 271).

[4] Astfel de formații care indică acțiunea fără să aibă la bază un verb apar și în franceză: *expressif* / *expression*, *agressif* / *agression*, *cerf* / *cervaison* (Dubois, *lucr. cit.*, p. 13).

Scanned with OKEN Scanner

tivele în discuţie. Avînd în vedere existenţa acestor formaţii, ni se pare mai potrivită denumirea de nume de acţiune faţă de cea de abstracte verbale[5], care limitează sfera acestor substantive numai la cele formate de la verb, şi faţă de cea de substantive verbale[6], în care s-ar putea include toate derivatele provenite de la verb (de exemplu, şi numele de agent).

2. Infinitivul lung şi supinul substantivat sînt cele mai importante mijloace de formare a numelor de acţiune în limba română. Ele sînt studiate fie la schimbarea valorii (categoriei) gramaticale sau derivarea improprie [7], amintindu-se, mai ales pentru infinitivul lung, legătura cu derivarea [8], fie, mai rar, în cadrul derivării cu sufixe [9]. De altfel ambele posibilităţi de tratare a acestor substantive sînt justificate. În ambele situaţii avem de-a face atît cu schimbarea valorii gramaticale (la infinitiv numai în limba veche, cînd acesta păstra şi valoare de verb), cît şi cu derivarea cu sufixe. Din punctul de vedere al limbii actuale însă supinul substantivat şi infinitivul lung se deosebesc, deoarece primul păstrează încă în aceeaşi măsură şi valoare de verb [10], pe cînd infinitivul lung este numai substantiv, cu valoare verbală existînd o altă formă de infinitiv, aşa-zisa formă scurtă, posterioară celei dintîi.

Exprimarea numelui de acţiune prin infinitivul lung şi supinul substantivat este un procedeu vechi [11], formele respective fiind moştenite din latină. El este, în acelaşi timp, un procedeu caracteristic limbii române prin marea bogăţie de substantive formate cu ajutorul lui.

Tipurile de infinitiv *cantare*, *habēre*, *perdere*, *uenire* s-au substantivat de multă vreme în limba noastră. Şi în alte limbi romanice (şi neromanice, de exemplu germana) [12] procedeul substantivării infinitivului este folosit, dar, spre deosebire de română, acesta nu este un fenomen cu caracter de

---

[5] Cf. Gramatica Academiei, ed. I, vol. I, p. 156.

[6] Iordan, *lucr. cit.*, p. 271.

[7] Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, II. Le seizième siècle. Paris, 1938, p. 293—304; Iorgu Iordan, *lucr. cit.*, p. 264; N. Dănilă, *Sur la vitalité de la dérivation en français et en roumain*, în «Recueil d'études romanes», 1959, p. 53, 54; numai infinitivul la Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*, vol. al II-lea, Paris, 1895, p. 481 ş.u.; acad. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, IV, V, VI, Bucureşti, 1966, p. 319.

[8] Gramatica Academiei, ed. a II-a, vol. I, p. 23.

[9] De exemplu, G. Pascu, *Sufixele româneşti*, Bucureşti, 1916, tratează sufixul *-are* (p. 93) şi sufixele *-at*, *-it*, *-ut*, de la participiu şi supin (p. 93—99, 106—109, 137—138); în Gramatica Academiei, ed. I, vol. I, p. 156, infinitivul lung şi supinul substantivat sînt tratate în capitolul „Substantive formate cu sufixe", arătîndu-se şi caracterul lor verbal. La Meyer-Lübke, exemple de supin românesc apar în capitolul referitor la derivare (*lucr. cit.*, p. 571).

[10] Cf. Iorgu Iordan, *lucr. cit.*, p. 416; Gramatica Academiei, ed. a II-a, vol. I, p. 233—234.

[11] Atît infinitivul lung, cît şi supinul substantivat apar din primele documente de limbă română, fiind folosite frecvent. Astfel, la Densusianu, *loc. cit.*, sînt înregistrate 80 de infinitive lungi cu valoare de substantiv şi 44 de supine substantivate; Georgeta Marin, dintr-un singur text vechi, enumeră 16 infinitive lungi şi 11 supine substantivate (vezi *Compunerea şi schimbarea categoriei gramaticale în Psaltirea Hurmuzaki*, în SMFC I, p. 218—219).

[12] În germană procedeul este relativ frecvent. Vezi Walter Henzen, *Deutsche Wortbildung*, Tübingen, 1957, p. n47; *Der grosse Duden, Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*, Mannheim, 1959, p. 387.

Scanned with OKEN Scanner

regulă. În plus, în limbi ca franceza, italiana, spaniola forma infinitivului substantivat este identică cu cea a infinitivului verb (deosebindu-se numai prin prezența articolului în primul caz), iar cele două întrebuințări coexistă (cel puțin o vreme). În franceză procedeul nu este foarte frecvent și el caracterizează mai ales o epocă mai veche, dar unele infinitive vechi au rămas în limba modernă numai ca substantive (*avenir*, *loisir*, *plaisir* etc.) [13]. Spaniola [14] și italiana [15] cunosc procedeul substantivării infinitivului prin articularea acestuia din urmă, fără a avea bogăția din limba noastră. Încadrarea procedeului la schimbarea valorii gramaticale este potrivită pentru toate aceste limbi, în care infinitivul este în același timp și substantiv și verb.

În ceea ce privește supinul, în limba latină el este la origine un substantiv verbal [16] : supinul I (numit și activ) e un substantiv la acuzativ, supinul II (pasiv) are sens de substantiv la ablativ sau dativ. Leumann-Szantyr afirmă că supinul II ar fi dispărut în latina tîrzie [17], iar Ernout că limbile romanice n-au moștenit supinul [18]. Supinul românesc, atît cu valoare verbală, cît și cu valoare substantivală, poate fi explicat însă ca o continuare a ambelor supine latinești [19] și el și-a lărgit foarte mult sfera de întrebuințare [20] ; folosirea restrînsă a supinului latinesc și faptul că limbile romanice, în general, nu cunosc supinul au determinat pe unii cercetători să considere că supinul românesc provine din participiul trecut [21].

În limba română substantivarea supinului este destul de frecventă, fapt prin care aceasta se deosebește de celelalte limbi romanice. Originea verbală a infinitivului lung și a supinului și identitatea de valoare (nume de acțiune) justifică tratarea lor împreună, deși între ele există deosebirea că în limba contemporană numai supinul continuă să fie și formă verbală.

3. În limba română contemporană infinitivul lung nu se deosebește prin nimic de un substantiv oarecare din punctul de vedere al comportamentului morfologic : are forme speciale după număr și caz (*cîntare, cîntări, unei cîntări*), poate primi articol (*o cîntare, cîntarea, cîntările*), poate fi determinat de adjective (*cîntarea mea, cîntare frumoasă*).

---

[13] Meyer-Lübke, *lucr. cit.*, p. 481 ; Maurice Grevisse, *Le bon usage—Grammaire française*, 1961, p. 78—80, 655 ; R. L. Wagner, J. Pinchon, *Grammaire du français classique et moderne*, Paris, 1962, p. 299 etc.

[14] *Gramática de la lengua española*, Madrid, 1959, p. 402 ; Martin Alonso, *Evolución sintáctica del español*, Madrid, 1962, p. 242, 425, 443.

[15] S. Bataglia — V. Pernicone, *La grammatica italiana*, ed. a II-a, Torino [1960], p. 280.

[16] Leumann — Hofmann — Szantyr, *Lateinische Grammatik*. Auf der Grundlage der Werkes von Friedrich Stolz und Joseph Hermann Schmalz. Zweiter Band. München, 1965, p. 381—383 ; A. Ernout, *Morphologie historique du latin*, Paris, 1927, p. 362.

[17] *Loc. cit.*

[18] *Lucr. cit.*, p. 364.

[19] Cf. *Istoria limbii române*, vol. I *Limba latină*, București, 1965, p. 190, nota 101 ; vezi și H. Tiktin, *Gramatica română*. Ediția a III-a revăzută de I. A. Candrea. București, 1945, p. 97.

[20] *Istoria limbii române*, *ibidem* ; vezi și Meyer-Lübke, *lucr. cit.*, p. 572.

[21] Vezi Matilda Caragiu-Marioțeanu, *Moduri „nepersonale"*, în SCL XIII (1962), nr. 1, p. 29—35 și bibliografia indicată acolo.

Scanned with OKEN Scanner

Supinul, în schimb, necesită unele lămuriri și precizări atît în legătură cu deosebirea lui de participiu, cît și cu comportamentul lui diferit ca substantiv și verb.

A. Are aceeași formă cu participiul [22] (ambele fiind formate din tema perfectului cu aceleași sufixe), și, ca și acesta, aparține (participă) la două părți de vorbire [23]. Se deosebește de participiu prin aceea că nu este variabil după gen și este precedat de prepozițiile *de*, mai rar, *la*, *pentru*, *după*. (Faptul că nu poate avea subiect e o trăsătură care-l deosebește de celelalte moduri nepersonale [24] și-i întărește valoarea substantivală.) Devenind substantive, participiul și supinul aparțin, de obicei, la genuri diferite: primul este mai ales masculin sau feminin, foarte rar, neutru, ultimul — mai ales neutru. Există și situații rare în care genul substantivelor nu poate fi un indiciu în delimitarea participiului de supin:

a. Sînt unele substantive cu valoare de acțiune sau de rezultat al acțiunii cu formă feminină (de obicei articulate) pe care unii cercetători le consideră participii [25], iar alții supine [26]. Este vorba de exemple de tipul: *agonisită* „agonisire", *asfințită* „asfințit", *ațipită* „somn ușor, ațipeală", *mulțumită* „salut, urare, mulțumire", *vrută* „voință, vrere", *zisă* „sfat, îndemn". Dacă în cazul unora din substantivele de mai sus se poate presupune că sînt de origine participială, fiind folosite și cu valoare adjectivală: *(avere) agonisită*, *(vorbă) zisă*, în cazul altora, deoarece participiul adjectival nu se folosește, trebuie să presupunem că avem a face cu forme de supin modelate la genul feminin *(asfințita, vruta)*.

b. Există și substantive de genul neutru al căror sens ne indică proveniența participială, ca *citat*, *rezultat* (dacă nu le considerăm împrumuturi). În alte cazuri nu ne putem pronunța cu certitudine dacă substantivul respectiv de genul neutru reprezintă un participiu sau un supin substantivat (de exemplu *cuprins* „întindere, spațiu, stăpînire") [27].

Situațiile descrise sub *a* sînt învechite, regionale, neobișnuite pentru limba actuală, iar cele de sub *b* sînt cazuri izolate.

---

[22] Unii cercetători le și tratează împreună, fără nici o distincție. Vezi O. Densusianu, *lucr. cit.*, p. 293 ș.u. în capitolul „Substantive derivate din participii perfecte"; vezi și acad. Al. Rosetti, *lucr. cit.*, p. 319—320 (substantive provenite de la „participiul trecut").

[23] Iorgu Iordan, *lucr. cit.*, p. 416.

[24] Deși foarte rar, participiul poate avea subiect.

[25] Vezi studiul lui I. A. Candrea la *Psaltirea scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII*. I. Ediție critică de... București, 1916, p. CXCVII.

[26] Vezi Luiza și Mircea Seche, *Limba și stilul lui I. Budai-Deleanu în „Țiganiada"*, în CONTRIBUȚII, III p. 36.

[27] Nu ne putem pronunța nici dacă în componența locuțiunilor de tipul *pe alese*, *pe ghicite*, *pe mînecate*, *pe neașteptate*, *pe nevăzute* avem a face cu un participiu sau cu un supin. Gramatica Academiei (ed. a II-a, vol. I, p. 305) le socotește participii la forma de plural feminin — neutru. În favoarea acestei interpretări pledează și faptul că supinul substantivat care ar putea intra în componența locuțiunilor amintite nu este înregistrat în toate cazurile (de exemplu la *neașteptat*, *nevăzut*). Gh. Bulgăr (*Despre locuțiunile românești de tipul*: *pe alese, pe mînecate, pe nevăzute*, în SCL XI (1960), nr. 3, p. 395—401) susține că punctul de plecare al acestor locuțiuni a fost supinul cu prepoziție, dar că, datorită identității de formă și apropierii de înțeles dintre participiu și supin, s-a produs o interferență între ele, participiul adjectiv putînd transmite locuțiunii pluralul: *mere alese* — *mere pe ales* — *mere pe alese*; pluralul locuțiunii este susținut și de existența în limba veche a unor substantive abstracte la plural de tipul *alergatele*.

Participiul și supinul substantivat au, de obicei, și un conținut diferit : în timp ce participiul-substantiv indică obiectul acțiunii sau pe autorul ei, așadar denumește mai ales obiecte animate, supinul exprimă ideea de proces, de acțiune sau rezultatul unei acțiuni ; compară : *spînzuratul*, *spînzurata*, s.m. și f. „cel, cea care s-a spînzurat" sau „a fost spînzurat (ă)" cu *spînzuratul* „acțiunea de a (se) spînzura, spînzurare" ; *spurcatul*, *spurcata*, s.m. și f. „eretic, păgîn" cu *spurcatul* „acțiunea de a (se) spurca" etc.

B. În ceea ce privește distincția dintre supinul-substantiv și supinul-verb există unele indicii ajutătoare :

Cu valoare substantivală, supinul are caracteristicile morfologice și sintactice ale părții de vorbire la care trece [28]. Astfel, din punct de vedere morfologic, supinul este substantiv cînd este articulat sau se poate articula cu articolul hotărît sau nehotărît *(călcatul, culesul* ; ***un*** *spălat,* ***un*** *zăngănit)* și, ca orice substantiv, se poate declina (N. A. *mersul*, G. D. *mersului*). Ținînd seama de sensul pe care îl are, supinul substantivat se folosește de obicei la singular ; totuși el nu este complet lipsit de categoria numărului, în unele situații avînd și formă de plural, indiciu sigur al valorii lui substantivale : *adaos-adaosuri*, *alăptat-alăptaturi*, *dres-dresuri*, *mehăit-mehăituri*, *treierat-treieraturi* *(treierate)* [29] etc.

Din punct de vedere sintactic, supinul substantivat se comportă, de asemenea, ca un substantiv, îndeplinind în propoziție, funcțiuni specifice substantivului (subiect, nume predicativ, atribut sau complement) și putînd avea același determinat și aceiași determinanți ca și substantivul (substantiv, pronume, adjectiv, verb etc.).

Cu valoare verbală supinul are unele trăsături ale verbului, și anume poate primi determinanți specifici verbului. Astfel, supinele provenite de la verbe tranzitive pot avea complement direct sau completivă directă : *Mă zăpsise în grădina lui* ***la furat*** *mere domnești*. CREANGĂ, P. 50[30], *Își isprăvise* ***de ros*** *toate unghiile* [31]. C. PETRESCU, Î. II 253 ; *e ușor* ***de prevăzut*** *ce se va întîmpla.*

Determinanții supinului pot fi și altfel de complemente[32], de exemplu complement indirect, de timp etc. [33].

---

[28] Vezi și Gramatica Academiei, ed. a II-a, vol. I, p. 22, 233.

[29] Faptul că supinul se construiește cu prepoziție nu poate fi un indiciu nici pentru valoarea lui substantivală, nici pentru cea verbală, deși acad. Iorgu Iordan spune că „supinul care își păstrează valoarea verbală... se cunoaște după prezența unei prepoziții înaintea lui" (LRC 624) ; în ambele situații supinul se poate construi cu prepoziție : *soluție pentru spălat rufe* și *soluție pentru spălatul rufelor.*

[30] Cele mai multe citate din lucrare sînt date după DA ms.

[31] Determinantul supinului poate fi construit cu sau fără prepoziție, în primul caz putînd fi atribut (cu prepoziția *de*), în al doilea complement ; în prima construcție supinul are valoare substantivală, iar în cealaltă valoare verbală (compară : *Petrecea seara* ***la scărmănat*** *de pene.* SLAVICI, N. 45, cu... ***la scărmănat*** *pene* ; *veneau* ***de la cules*** *de porumb* cu ***de la cules*** *porumb*).

[32] Un exemplu ca: *Te miră de nu rămînea cu gîtul strîmb de atîta* ***uitat*** *înapoi.* ISPIRESCU, L. 48, e neconcludent, deoarece orice substantiv care e legat de ideea de acțiune poate avea determinanți adverbiali (cf. *strigătul laolaltă*, *umblătură degeaba*, *venirea aici*, *excursie pe jos* etc.).

[33] Pentru sintaxa supinului vezi Gramatica Academiei, ed. a II-a, vol. I, p. 233—234 și Sandfeld-Olsen, *Syntaxe roumaine*, I, Paris, 1936, p. 274 ș.u.

Scanned with OKEN Scanner

Deși există indicii și pentru valoarea substantivală și pentru cea verbală, o delimitare netă între cele două valori nu se poate face totdeauna [31]: a. Faptul că supinul e articulat sau are formă de plural e o dovadă că are valoare substantivală, dar lipsa acestor mărci nu e un indiciu sigur că are valore de verb, întrucît în unele construcții există și supine nearticulate cu valoare de substantiv (vezi exemplele date în nota , 31p. 281 : ... *la scărmănat de pene, la cules de porumb*) [35]. b. Faptul că supinul poate avea determinanți care au funcțiunea sintactică de complement direct și completivă directă e un indiciu al valorii lui verbale, dar acesta e un criteriu valabil numai pentru o anumită categorie a supinelor, și anume a celor provenite de la verbe tranzitive. c. Nu totdeauna cînd determinatul este un substantiv, supinul are valoare sigură substantivală (de exemplu este neconcludent în construcții ca *mașină de spălat*), după cum nici existența determinatului verb nu e un indiciu al valorii verbale a supinului, pentru că verbul poate avea determinanți exprimați atît prin substantive cît și prin unele forme verbale.

În lipsa altor criterii, am considerat că supinul este substantiv totdeauna cînd acesta figurează ca substantiv în sursele folosite (dicționare, materiale dialectale), deși la unele cuvinte contextele date atestă mai degrabă valoarea verbală [36], iar la altele, din cauza lipsei citatelor, nu se poate preciza valoarea [37]; în cazul supinelor extrase din LTR, unde lipsesc indicațiile morfologice, am avut în vedere numai pe cele care figurau ca articol-titlu, neînregistrîndu-le pe cele din interiorul unui articol. Acestea din urmă pot constitui numai un indiciu, alături de infinitiv, al existenței verbului în limba română și al posibilității largi de formare și folosire a supinului în română (fără a ști totdeauna dacă este substantivat sau nu).

Ca indiciu ajutător pentru supinul-substantiv poate fi folosit criteriul înlocuirii cu alt substantiv nume de acțiune. De exemplu *gresat* apare numai în sintagma *aparat de gresat*, dar în aceeași sintagmă pot apărea și alte substantive ca *gresaj*, *gresare* formate de la aceeași temă. Tot astfel : *montat* față de *montare*, *montaj*, *vînat* față de *vînătoare* (a plecat la ~) etc.

---

[34] Vezi și Valeria Guțu-Romalo, *Un procedeu distribuțional de delimitare a paradigmelor*, în SCL XV (1964), nr. 1, p. 59–68, care folosește drept criteriu de deosebire posibilitățile combinatorii ale fiecărei părți de vorbire. Astfel pentru substantiv folosește „contextul adjectiv" (p. 63), iar pentru verb contextul „substantiv" care „reprezintă determinanți specifici verbului" (p. 65). Formulele distribuționale propuse nu ne ajută însă la delimitarea valorii substantivale de cea verbală a supinului. Așa cum recunoaște și autoarea, supinul, ca formă verbală, cere un acuzativ și un dativ, dar nu și un nominativ (vezi mai sus ideea că supinul nu poate avea subiect) și de aceea e nevoită să recurgă la criteriul analogiei, care nu poate fi decisiv. În ce privește supinul substantiv, formula propusă e neconcludentă și pentru motivul că determinantul poate fi nu numai adjectiv, ci și adverb (comp. *prășitul des* — *prășituri dese* cu *prășitul repede*, *bine* etc.).

[35] Aceasta nu înseamnă însă negarea vreuneia din cele două valori ale supinului (vezi Matilda Caragiu-Marioțeanu, *lucr. cit.*, p. 29–37, care afirmă la p. 37 că „supin nu există în limba română. Așa-zisul supin este un substantiv verbal, de origine participială care denumește acțiunea ca un infinitiv lung sau ca alte substantive verbale".

[36] Astfel *ajutat* este exemplificat numai prin citatul : *Cînd eram* **la ajutat**, *Neamțul cătană m-a luat*. DOINE 182.

[37] Dăm numai cîteva exemple : *acidulat, cuminecat, irizat, zdruncinat* ; *îmbrîncit, înzecit, tencuit*.

4. În cercetarea de față ne-am bazat pe materialul oferit de *Dicționarul Academiei* (ms.); *Dicționarul limbii moderne*, 1958; *Lexiconul tehnic român*, București, 1957–1966, vol. I–XVI (A–S); *Lexiconul tehnic român*, 1955, vol. VI, VII (T–Z); N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, 1962; V. Arvinte, *Terminologia exploatării lemnului și a plutăritului*, în „Studii și cercetări științifice" (Filologie), VIII (1957), fasc. 1, p. 137–175; *Lexic regional*, 1960; *Materiale și cercetări dialectale* I, 1960; V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *Glosar regional* [1961]; Teofil Teaha, *Graiul din valea Crișului Negru*, București, 1962; glosarele regionale publicate în revistele „Cum vorbim" și „Limba română".

5. Infinitivul se formează în mod regulat de la tema verbului prin atașarea sufixului specific *-re*. Din punct de vedere istoric, sufixul în discuție se explică prin forma latină corespunzătoare. În cazul conjugărilor productive (I și a IV-a), sufixul infinitivului a fost detașat împreună cu vocala conjugării, *-a*, respectiv *-i*, dînd naștere la sufixele lexicale *-are*, *-ire* [38].

-are (mai mult decît *-ire*) s-a detașat ca sufix independent, el alipindu-se și la tema unor verbe de alte conjugări decît conjugarea I (*naște — născare*, *zăcea — zăcare* etc.) și contribuind în acest fel la regularizarea conjugării în română [39].

Sufixele *-are* și *-ire* (adesea compuse cu *-fic-*, *-iz-*, respectiv *-u-* etc.) se atașează și la teme neverbale [40] (mai ales în limbajul tehnic, de exemplu *delînare*) sau se folosesc în adaptarea unor cuvinte împrumutate din alte limbi în locul sufixelor lexicale cu care acestea din urmă sînt formate (de exemplu: *blanșisare* format după fr. *blanchissage*; vezi mai departe, p. 287). De la astfel de substantive se creează apoi verbul: *translare* > *transla* [41].

A. Numărul substantivelor cu formă de infinitiv lung (după sursele folosite de noi) este de aproximativ 5400 [42] (după DM 2942). Se constată că cel mai bine reprezentate numeric sînt substantivele formate după modelul conjugării I, care constituie peste 60% din totalul substantivelor cu formă de infinitiv lung. Aici se includ și infinitivele unor verbe de conjugarea I la care vocala conjugării se transformă din *a* în *e*, prin adăugarea sufixului de infinitiv lung.

---

[38] Despre sufixul *-are* vorbește și acad. Al. Graur în capitolul „Formarea cuvintelor" din *Introducere în lingvistică*, ed. a II-a, București, 1965, p. 166. Vezi și Gramatica Academiei, ed. a II-a, vol. I, p. 266 (în notă).

[39] Vezi A. Graur, *Sur les changements de conjugaison en roumain*, în BL IV (1936), p. 190, care arată că formarea acestor substantive este unul din reflexele trecerii unor verbe de la conjugarea a III-a la conjugarea I.

[40] Vezi și J. Byck, *Origine de l'infinitif abrégé en roumain*, în „Recueil d'études romanes", Bucarest, 1959, p. 12.

[41] Vezi aceeași problemă discutată la Iorgu Iordan în legătură cu substantivele în *-ați (un)e*, în *Sufixe românești de origine recentă*, din BPH VI (1939), p. 12–13.

[42] În numărul formațiilor pe care le discutăm, indiferent de conjugarea verbului de bază și indiferent de categoria gramaticală a temei, nu sînt incluse derivatele cu prefixe sau compusele provenite de la un infinitiv lung de tipul *autofrînare*, *bunăvestire*, *neașteptare*, *precădere*, *resăpare*, *stereofilmare* etc., care nu au un verb de bază derivat sau compus cu aceleași elemente.

Fenomenul de alternanţă a vocalei conjugării apare la verbele de conjugarea I al căror radical se termină în: a. vocala *-i*[43]: *abreviere, adiere, afiliere, aliere, aliniere, amnistiere, demachiere* etc.; b. semivocala *-i*: *ambreiere, debreiere, deraiere, descheiere, descleiere, descovoiere, descuiere, desfoiere, împăiere, înmuiere* etc.; c. consoană palatală: *deochere, desperechere, priveghere* etc.; d. vocala *-e*, cu exemplul *cre(i)ere*[44]; forma literară este însă *creare*[45] (la fel şi *procreare, recreare*), deci în limba literară această situaţie se încadrează la categoria mare a infinitivelor lungi în *-are* de la conjugarea I.

Numărul cuvintelor în *-ére* reprezintă circa 5% din numărul total al derivatelor care corespund unui verb de conjugarea I. La numărul de mai sus se adaugă o serie de cuvinte (25) înregistrate de DA ms. cu forma sufixului *-are* (o parte dintre ele au şi o formă secundară în *-ére*, înregistrată de DA ms.; în LTR sau DM apar însă numai cu forma *-ére*). Sînt inserate în DM cu *-ére* şi în DA ms. cu *are* următoarele cuvinte: *avariere (avariare), căpiere (căpiare), expiere (expiare), graseiere (graseiare), înjunghiere (înjunghiare), întortochiere (întortochiare)*; la alte cuvinte DA ms. înregistrează şi forma în *-ére*, ca secundară, sau această formă apare în LTR: *ambreiere (ambreiare), ardeiere (ardeiare), asfixiere (asfixiare), decopiere (decopiare), încleiere (încleiare), spoliere (spoliare)*. Rămîne un număr mic de cuvinte care nu apar în LTR sau DM, majoritatea puţin folosite, înregistrate de DA ms. ca avînd sufixul *-are*: *acompaniare, deliniare* (apare la URSU, T.), *deveghiare* (deşi *veghere* apare în acelaşi dicţionar), *luciare* „mîngîiere", *mănunchiare, mîniare, naufragiare, plastografiare, pronunciare, salariare, simplifiare* (URSU, T.), *telegrafiare, terifiare*. Cele mai multe dintre aceste cuvinte sînt date după dicţionare sau texte din secolul trecut (*mîniare* apare la CORESI, în DA ms.), deci reprezintă forme învechite. Vorbitorii limbii literare de astăzi care folosesc aceste cuvinte le pronunţă cu *-ére*: *înmănunchere, mîniere, naufragiere, plastografiere, telegrafiere, terifiere*. Prin urmare, din cele 25 de derivate discutate, numai 13 nu au înregistrată o formă în *-ere*, deşi din punctul nostru de vedere aceasta din urmă este cea corectă.

Considerăm deci că alternanţa *-a/-ere* (infinitiv scurt—infinitiv lung: *abrevia — abreviere*) s-a generalizat în cadrul verbelor din categoria discutată[46].

Circa 92% din infinitivele lungi în *-are* (respectiv *-ére*) au un verb corespunzător de conjugarea I atestat în română. Majoritatea acestor for-

---

[43] În pronunţare, înainte de vocala conjugării, există un iot: *abrevi̯iere, adi̯iere* (care în scris nu apare); vezi Alf Lombard, *Le verbe roumain*, Lund, 1954, p. 540.

[44] Lombard, *lucr. cit.*, p. 555.

[45] Infinitivul lung de la *agrea* nu apare în dicţionare.

[46] Alf Lombard, care se bazează, în general, pe dicţionare mai vechi, ajunge la o concluzie foarte puţin diferită de noi: neologismele şi derivatele de la neologisme ca şi alte verbe au în mod curent pe *-iere*; pentru neologisme însă mai mult decît pentru alte verbe, *-iare* rămîne în general posibil (*lucr. cit.*, p. 540). Pentru noi substantivele de acest fel cu forma în *-are* sînt învechite. Gramatica Academiei vorbeşte de schimbarea sufixului *-ea* în *-e* numai la verbele de conjugarea a II-a (ed. a II-a, vol. I, p. 266).

Scanned with OKEN Scanner

mații pornesc de la verb *(fardare < farda)*, dar tot aici se includ și alte situații : a. infinitivele lungi moștenite din latină care au avut la început valoare verbală și apoi s-au substantivat (tipul *avere, mîncare*)[47]; b. formarea mai întîi a infinitivului lung prin adaptarea unor cuvinte străine și apoi crearea verbului respectiv *(ecruisare > ecruisa)*. Doar un număr infim din formațiile care au verb (circa 0,5%) reprezintă derivate de la tema unor verbe de altă conjugare. Aceste formații sînt o dovadă elocventă a productivității sufixului *-are*, prin atașarea căruia se atrag în sfera conjugării I verbe de alte conjugări. Alături de cuvintele în *-are* discutate, există, de regulă, și un infinitiv lung al verbului de conjugarea respectivă[48]:

aprinzare (înv.)/*aprindere*;
crezare „încredere, crezămînt" (și *necrezare*) / *credere*;
despărtare, despărțare / *despărțire*;
făcare (rar, în Bucov.) „farmec, fapt, făcut, făcătură" / *facere*;
(în)fierbăzare „înfierbîntare, ardere, foc" DOSOFTEI, la TDRG; format probabil după modelul unor verbe ca *boteza(re)*/*fierbere*;
lingare (înv.) „lingușire" BARAC, în DA ms. / *lingere*;
mulgare (reg.) „faptul de a mulge; muls, mulsoare" / *mulgere*;
născare / *naștere*;
păscare / *paștere*;
petrecare „pătimire, suferință, caznă, supliciu" (înv. și reg.) / *petrecere* „trăire, existență, deprindere, desfătare, însoțire";
pierzare (înv.) „distrugere, decădere, lucru pierdut" și *răspierzare* „dispariție, pieire" / *pierdere* „faptul de a pierde, decădere" etc.;
plînsare (înv.) „plîngere" GCR II (a. 1799) în DA ms./*plîngere*;
prinzare (reg.) / *prindere*;
vînzare / *vindere*;
zăcare / *zăcere*.

-are se atașează în astfel de cazuri mai ales la verbele de conjugarea a III-a[49], la tema de prezent (adesea iotacizată : *aprinz, crez, pierz, vînz*), mai rar la verbe de conjugarea a IV-a : *despărțare* și a II-a : *zăcare*. *Plînsare* este suspect : poate fi vorba de o confuzie cu *plînsoare*, deoarece *-are* nu se atașează la forme de participiu.

Derivatele cuprinse în listele de mai sus sînt vechi și regionale, ceea ce demonstrează că *-are* era simțit ca sufix lexical încă din limba veche. Lexicalizarea lui *-are* este demonstrată și de faptul că el înlocuiește un sufix vechi cum este *-anie* într-un cuvînt ca *strădare* pentru *strădanie*.

Circa 8% din formațiile în *-are*, mai ales din LTR, nu au corespondent verbal în limba română (nu apare înregistrat în dicționarele noastre, nu l-am găsit în cursul explicării acestor cuvinte sau a altora din LTR și

[47] La infinitivele lungi moștenite nu avem decît în cazuri rare înregistrată forma verbală în limba veche.

[48] Vezi Alf Lombard, *lucr. cit.*, p. 560; Gramatica Academiei, ed. a II-a, vol. I, p. 23, 266.

[49] Vezi A. Graur, *lucr. cit.* din BL IV (1936), p. 190. J. Byck în articolul *Sur les changements de conjugaison en roumain*, din BL III (1935), p. 189 explică formele în *-are* de la verbe de conjugarea a III-a prin tendința de trecere a accentului pe terminație.

nu este cunoscut de informatorii de specialitate pe care i-am chestionat); aceste substantive figurează în anexa A[50].

Substantivele cărora le corespund verbe neînregistrate în dicționarele noastre, dar găsite în interiorul unor articole din LTR sau comunicate de informatori[51] le menționăm într-o listă separată care constituie anexa B[52].

S-a întîmplat adesea ca unor substantive cu formă de infinitiv lung să le găsim verbul corespunzător, în mod întîmplător. De exemplu, lui *gestionare*, înregistrat de DA ms., i-am găsit verbul în următorul context din INF. BUC. 6 X, 1966, p. 2/7 : *Magazinerii care* ***au gestionat*** *acele cîntare*...În astfel de cazuri nu putem ști dacă întîi s-a format verbul sau substantivul în *-are* (după atestările noastre ultima soluție e mai plauzibilă). Există și o a treia posibilitate, mai puțin probabilă, aceea de a se fi format fiecare independent, în domenii diferite.

Existența verbului este deci posibilă și în cazul unor cuvinte care figurează în anexa A. Ne exprimăm toată rezerva cu privire la lista respectivă, deoarece : Lexiconul tehnic nu înregistrează verbe[53], ci numai substantive prin care se exprimă acțiunea în sens larg ; apoi nu am folosit informatori de toate specialitățile și nici toate textele tehnice în care ar fi putut apărea. Dacă există verbe de tipul *croma*, *nichela*, nu-i greu să presupunem și existența lui *cobalta*, de exemplu, deși apare înregistrată numai forma *cobaltare*.

Cu aceste rezerve, considerăm totuși că formațiile care nu au pornit de la un verb sînt numeroase, deoarece în tehnică, mai mult decît în alte domenii, se răspîndește un procedeu (o operație etc.) denumit în fiecare limbă cu mijloacele de care dispune : fie că se împrumută termenul din altă limbă (e cazul cuvintelor în *-aj*, *-ație* etc.), fie că se adaptează cuvinte străine formate cu sufixe (cu ajutorul lui *-are*, de pildă), fie că se creează un termen nou de la un cuvînt din limba respectivă[54].

Formarea substantivului în *-are (-izare, -ficare)* direct de la un substantiv sau adjectiv este posibilă în unele cazuri ca : *degipsare*[55], *delînare*, *desărăturare*, *descenușare*, *descernelizare*, *doctorizare*, *optimizare*, *poporanizare*, *profundare*, *stepizare*, deoarece nu există verbul paralel în română.

În alte cazuri nu se poate preciza dacă substantivul în *-are (-izare, -ficare)* este format de la un adjectiv sau substantiv existent în română

---

[50] P. 310—316.

[51] Ne-au confirmat folosirea în terminologia de specialitate a unor verbe corespunzătoare unor substantive nume de acțiune în *-are* următorii informatori : un inginer silvic, un inginer chimist, un inginer electronist și un arhitect.

[52] Vezi p. 318 —320.

[53] Vezi în această privință articolul lui Al. Andriescu, *Numirea acțiunilor prin infinitive lungi substantivate în terminologia științifică și tehnică*, în LR III (1954), nr. 3, p. 83—90.

[54] De altfel aceste substantive care nu pornesc de la un verb sînt mai numeroase decît cele care figurează în anexa A, întrucît aici ar fi trebuit incluse și formațiile cu verb paralel, dar la care verbul este ulterior substantivului. Lipsa mijloacelor de datare ca și a unui dicționar tehnic complet care să cuprindă și verbele din tehnică ne-a împiedicat să facem o asemenea delimitare.

[55] Numeroase formații de acest fel sînt parasintetice. De exemplu : *gipsare*, *lînare*, *vîrfare* nu există.

Scanned with OKEN Scanner

sau constituie adaptarea unui cuvînt străin[56]: *gondolare* (*gondolă*, fr. *gondolage*), *grifare* (*grifă*, fr. *griffage*), *marnare* (*marnă*, fr. *marnage*), *porfirizare* (*porfir*, fr. *porphyrisation*), *propilitizare* (*propilită*, fr. *propylitisation*), *sericitizare* (*sericit*, fr. *séricitisation*), *siropare* (*sirop*, fr. *siropage*, germ. *Sirupieren*) etc.

În ce privește cuvintele: *amarinizare* (*marin*, fr. *amarinage*), *cuantizare* (*cuantă*, fr. *quantification*), *duramenificare* (*duramen*, fr. *duraminisation*), *fluatizare* (*fluat*, fr. *fluatation*) derivarea pe teren românesc este mai probabilă; adaptarea lor de la termenii străini corespunzători ar părea curioasă, deoarece forma românească a sufixului diferă de cea franceză: fie că ambele sufixe sînt compuse și au primul element de compunere diferit (de exemplu: în română *-ficare*, în franceză *-isation*, respectiv *-izare* / *-fication*), fie că în română sufixul este compus, iar în franceză este simplu (de exemplu: rom. *amarin**izare***, *fluat**izare*** / fr. *amarin**age***, *fluat**ation***).

Alte substantive nume de acțiune din tehnică au fost împrumutate la noi păstrînd sufixele lexicale din limba de origine. Ulterior, pe lîngă aceste împrumuturi, au apărut și substantive în *-are*[57]: *arimaj* (< fr. *arrimage*) și *arimare*, *bracaj* (< fr. *braquage*) și *bracare*; *eșapament* (< fr. *échappement*) și *eșapare*; *imersiune* (< fr. *immersion*) și *imersare*; *masticație* (<fr. *mastication*, rus. *мастикация*, germ. *Mastikation*) și *masticare* etc.

Alteori adaptarea cuvîntului străin format cu sufix s-a făcut direct cu *-are*: *blanșisare* (fr. *blanchissage*), *degorjare* (fr. *dégorgeage*, *dégorgement*), *durcisare* (fr. *durcissement*), *lignificare* (fr., engl. *lignification*), *ranfluare* (fr. *renflouement*), *retrecisare* (fr. *rétrécissement*), *șerardizare* (fr. *shérardisaion*, rus. *шерардизация*), *tindalizare* (fr. *tyndallisation*) etc.

După cum s-a mai spus, multe verbe provin de la substantivul cu formă de infinitiv lung, așa încît existența verbului nu este totdeauna o dovadă că substantivul provine de la verb. Verbe ca: *ambutisa*, *aniversa*, *convertisa*, *ecruisa*, *furbisa*, *halogena*, *investiga*, *mastica*, *matura*, *pupiniza*, *transla* nu pot fi explicate decît ca provenind de la *ambutisare*, *aniversare*[58], *convertisare*, *furbisare*, *halogenare*, *investigare* etc., adaptări ale unor nume de acțiune străine (*emboutissage*, *convertissage*, *écrouissage*, *fourbissure*, *halogénation*, *investigation* etc.); verbul, sau nu există în limba de origine, sau forma lui nu poate explica forma verbului românesc (de exemplu *emboutir*, *convertir*, *écrouir*, *fourbir* nu pot explica pe *ambutisa*, *convertisa*,

---

[56] Pentru corespondentele din limbile străine am folosit următoarele dicționare: *Grand Larousse encyclopédique en dix volumes*, Paris, 1960—1964; Paul Robert, *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, Paris, 1953—1964; *The Shorter Oxford English Dictionary*, I—II, Oxford, 1964; Sachs-Villate, *Encyclopädisches Wörterbuch der französischen & deutschen Sprache, Theil II deutsch-französisch*, Berlin, 1886; *Der Grosse Brockhaus*, Leipzig, 1931; *Meyers Neues Lexicon*, Leipzig, 1964; *Dicționar german-român*, Editura Academiei Republicii Socialiste România [București], 1966; *Краткий политехнический словарь*, Moscova, 1955.

[57] În *Sufixe românești de origine recentă*, p. 14, Iorgu Iordan arată că infinitivul lung este preferat lui *-ație* fiind simțit mai vechi, deci mai românesc; vezi și N. A. Ursu, *lucr. cit.*, p. 123.

[58] *Aniversare* este luat ca un infinitiv după modelul altor infinitive lungi, el provenind din adjectivul *aniversară* < fr. *anniversaire* (din îmbinări ca *zi aniversară*). Vezi A. Graur, *Notes de morphologie et de syntaxe roumaines*, în BL VIII (1940), p. 206.

Scanned with OKEN Scanner

furbisa, ecruisa). Existenţa verbului paralel cu substantivul în *-are* face greu de decis uneori care este cuvîntul primar. DM arată că *ancrasare* este format după fr. *encrassement*, ceea ce se potriveşte perfect ca sens, iar DN îl derivă din verbul *ancrasa* care vine din franceză. Ambele ipoteze pot fi valabile.

Este atît de obişnuită derivarea substantivului cu formă de infinitiv lung de la verb încît adesea formaţiile noi cu *-are* sînt puse în legătură cu un verb inexistent, deşi există în română o temă neverbală. De exemplu în DA ms. *turbionare* apare ca infinitivul unui verb „neîntrebuinţat în româneşte" *turbiona* (fr. *turbillonner*), cînd numele instrumentului *turbion* este folosit în limbajul tehnic alături de *turbionare*. În acelaşi dicţionar s-au creat imediat verbe pentru a se putea explica formaţiile personale ale lui Sextil Puşcariu *rusticizare* şi *rustificare* explicate ca „faptul de a rusticiza (rustifica)", deşi verbele respective nu se folosesc.

Există şi substantive cu formă de infinitiv lung formate de la aceeaşi temă, dar cu sufixe verbale diferite (*-a*, *-iza*, *-fica* etc.). Pe lîngă verbele *acidula*, *acidifica* cu infinitivul lung *acidulare*, *acidificare*, apare şi formaţia *acidizare* cu acelaşi sens, explicabilă, în ipoteza lipsei verbului corespunzător, ca pornind de la *acid* + *-izare*; aceasta din urmă este o formaţie mai clară pentru vorbitorii limbii române decît *acidulare* de exemplu, în care recunosc radicalul *acid*, dar rămîne necunoscută ultima parte.

Din materialul de mai sus se vede că *-are* este foarte productiv şi că în continuare se formează substantive în *-are* de la verbe sau de la teme neverbale. De exemplu, de la verbul nou *agrementa* s-a format un substantiv, nume de acţiune, *agrementare*: *Posibilităţile de* ***agrementare*** *ale gălăţenilor vor spori mult*. MAGAZIN, 430, 1965, p. 2/6, iar de la *context* şi *erou* s-au făcut substantivele *contextuare*, respectiv *dezeroizare*: ***Contextuarea*** *evenimentelor* ... CONTEMPORANUL, 1057, 1967, p. 2/3; *Efortul de demistificare şi de* ***dezeroizare*** *a unor figuri legendare*... *Ib.*, p. 2/5.

B. Numărul infinitivelor lungi de la verbe de conjugarea a II-a este mic: circa 0,5% din totalul infinitivelor. Majoritatea sînt vechi: *avere, bere, cădere, durere, încăpere, mînere, părere, plăcere, putere, scădere, şedere, tăcere, vedere, vrere, zăcere*; foarte puţine sînt mai noi (pornesc de la verbe derivate cu prefixe), dar acestea din urmă sînt mai puţin folosite: *complăcere, dispărere, displăcere, provedere, reapărere* (majoritatea cu atestări din secolul trecut); dintre cuvintele mai noi, mai folosite sînt: *decădere, recădere, întrevedere, prevedere, revedere*.

C. Infinitivul lung al verbelor de conjugarea a III-a reprezintă circa 4,5% din numărul total al infinitivelor lungi. Cîteva cuvinte în *-ére* nu au verbul de bază în română. Ele sînt împrumuturi: *emergere* „emigrare" URSU, T. (cf. lat. *emergere*, fr. *émergement* < *émerger*), *rabatere* „lăsare în jos, coborîre" (cf. fr. *rabattage*, *rabattement* < *rabattre*). Cuvîntul *paricidere* (formaţie personală la ARISTIA, PLUT., în DA ms.) „ucidere de părinţi" este creat din *paricid* după modelul lui *ucidere*. Pentru aceasta pledează şi forma *parucidere*, la STAMATI, D., în DA ms.

Marea majoritate a verbelor de conjugarea a III-a au infinitivul lung atestat. Acad. Al. Graur [59] consideră că în cazul unor verbe de conjugarea a III-a nu se poate vorbi de un infinitiv lung, arătînd că formații de tipul *coasere, scremere* nu sînt, fără îndoială, niciodată folosite. Dicționarele înregistrează și astfel de formații, e drept, unele fără atestări. Este adevărat că numeroase infinitive de la verbe de conjugarea a III-a nu au circulație în limba actuală. Unele sînt învechite (fără ca verbele respective să fie învechite) : *credere, dregere, mergere, ningere* etc., altele sînt rare, neobișnuite (multe dintre ele înregistrate de dicționare, dar fără atestări) : *coasere, coincidere, concedere, concepere, convergere, decidere, descoasere, dispunere, frigere, întingere, lingere, paștere, pretindere, promitere* (MAIORESCU, în DA ms.), *purcedere* (CODRU-DRĂGUȘANU, în DA ms.), *radere* (termen tehnic), *rîdere* (BOLINTINEANU, în DA ms.), *scremere, sugere* (termen tehnic), *țesere* (MARIAN, în DA ms.) etc.

D. Infinitivele în *-ire* și *-îre* corespunzătoare unor verbe de conjugarea a IV-a urmează ca număr după cele de conjugarea I, reprezentînd cca. 35% din numărul total al cuvintelor din categoria pe care o discutăm. Marea lor majoritate (95%) corespund unui verb în *-i*, sub 2% sînt cele corespunzătoare unui infinitiv scurt în *-î*. Toate acestea din urmă au tema verbală atestată și aproape toate verbele în *-î* au un infinitiv lung [60]. Am înregistrat următoarele forme : *amărîre, borîre, chiorîre, ciumărîre, (s)coborîre, cosorîre, deszăvorîre, doborîre, hotărîre, izvorîre, mohorîre, mosorîre, născocorîre, ocărîre, ogorîre, omorîre, oțărîre, pîrîre, posomorîre, sforîre, tăbărîre, tîrîre, urîre, vîrîre, zădărîre, zăvorîre*. Dintre acestea 16 sînt infinitive vechi și populare.

Ca și în cazul unor formații cu *-are*, dar în măsură mult mai mică, există cuvinte în *-ire* (cca. 3% din formațiile cu *-ire*) care nu au un verb atestat în vreunul din dicționarele românești. Toate aceste formații figurează în anexa A [61]. Majoritatea acestor cuvinte aparțin limbajului tehnic. Cele mai multe din substantivele în *-ire (-uire, -ăluire* etc.*)* pot porni de la o altă temă decît cea verbală (mai ales substantivală) : *alsăuire* < *alsău, bontire* < *bont, cănătuire* < *canat, clisire* < *clisă, ficătire* < *ficat, lupuire* < *lup, mulcire* < *mulci* etc. Alte formații în *-ire* pot avea model străin, dar au și tema în română : *măișuire (maișă*, germ. *Meischen), șpănuire (șpan*, germ. *Spannen)* etc.

În afară de unele formații neobișnuite sau învechite care nu au un verb corespunzător, credem că celelalte cuvinte din categoriile discutate pot fi puse în legătură cu un verb, chiar dacă verbul ar fi fost format ulterior după substantivul cu formă de infinitiv lung [62].

---

[59] *Lucr. cit.* din BL IV (1936), p. 190.

[60] După DM, Gr. C. Moisil înregistrează 29 de verbe în *-î* (*Probleme puse de traducerea automată. Conjugarea verbelor în limba română scrisă*, în SCL XI (1960), nr. 1, p. 23), iar noi am găsit 26 de infinitive în *-îre*. Nu au infinitivul lung atestat : *pogorî, ponorî* și *zămorî*.

[61] P. 316–318.

[62] Abstractele cu *-ire* din limbajul tehnic al căror verb nu figurează în dicționare, dar pe care l-am găsit în LTR (în cursul explicării unor cuvinte) sau ne-a fost comunicat de informatori sînt date în anexa B, p. 320.

Scanned with OKEN Scanner

O serie de cuvinte în *-ire* reprezintă numai împrumuturi sau adaptări ale unor termeni străini. Existența unui verb împrumutat sau format ulterior este posibilă și în unele din aceste cazuri (mai ales la cuvintele tehnice).

Majoritatea cuvintelor împrumutate sau adaptate la limba noastră cu *-ire* provin din germană : *șfăițuire* < germ. *Schweissung*, *șpiluire* < germ. *Spühlen* etc. Altele ca *avenire*, *disvolvire* sînt împrumuturi latino-romanice ieșite din uz, iar cuvinte ca *obrazire*, *potîmpire* au probabil la bază verbul slav, dar sînt formate prin analogie cu infinitivele lungi românești.

Un număr neglijabil din formațiile cu *-ire* au în limbă un verb corespunzător (adesea cu infinitiv substantivat), dar de altă conjugare sau cu alt sufix lexical : *aclimatizire* / *aclimatiza(re)*, *alembicuire* / *alambica* și *alambia*, *descleire* / *descleia*, *descleiere*, *dungălire* / *dunga*, *matisire* / *matisa*, *tăxuire* / *taxa*.

Cîteva cuvinte în *-ire* cărora nu le-am găsit un verb corespunzător nu au etimologia rezolvată. Ele sînt cuvinte învechite sau populare: *căzănire*, *învîntocire*, *opătuire*, *otprăvenire*, *păituire*, *rezvedire*. Deși nu este atestat verbul, sensul abstract al cuvintelor de mai sus ne-a determinat să le luăm totuși în considerație. În concluzie și *-ire* a fost simțit ca sufix lexical abstract încă din limba veche, cum ne-o dovedește existența unor derivate și adaptări de termeni împrumutați ca : *credinciosire*, *obrazire*, *sicofanțire*. Numeroasele substantive care denumesc „procesul, operația de...” din limbajul tehnic atestă de asemenea întrebuințarea lui *-ire* pentru a forma cuvinte de la alte teme decît cele verbale pe de o parte, iar pe de altă parte pentru încadrarea unor neologisme din germană (mai ales) la categoria substantivelor în *-ire* (așa cum se procedează de fapt și cu verbele împrumutate din germană care trec de obicei la conjugarea a IV-a în *-i* [63]).

6. Sufixele supinului, aceleași ca și la participiu, sînt formate, cu unele excepții, din sufixul participial *-t* adăugat de obicei la sufixul perfectului (de unde supinele în *-at*, *-it*, *-ît*, *-ut*) ; pentru unele verbe cu perfectul în *-se* sufixul supinului și al participiului este *-s*, iar pentru altele *-t* (tipul *copt*, *frînt*) [64]. De obicei sufixele supinelor sînt diferite de la o conjugare la alta.

În cîteva situații apar două sau trei forme de supin cu sufixe diferite, care necesită unele explicații. Cuplul *înțeles-înțelegut* (CORESI, EV. 360/29, 428/18, în DA) provenind de la verbul *a înțelege*, de conjugarea a III-a, se explică prin existența a două forme de perfect în limba veche (*înțeles-* și *înțelegu-*) ; în cazul lui *pus-puit*, ultimul este format prin analogie cu cele de conjugarea a IV-a, din cauza radicalului iotacizat ; *stat-stătut*, care provin de la verbul neregulat *a sta*, au la bază două forme de perfect : prima folosită în limba contemporană, a doua învechită, regională [65], ultima ates-

[63] Vezi Maria Iliescu, *La productivité de la IV-e conjugaison latine dans les langues romanes*, în „Recueil d'études romanes”, Bucarest, 1959, p. 100–101.

[64] Pentru formarea participiului și a supinului vezi Gramatica Academiei, ed. a II-a, vol. I, p. 249, 267–268.

[65] *Ib.*, p. 291.

tare fiind din CONACHI: *Mersul, dusul şi stătutul la dînsul sînt tot o stare* (la DDRF); *adăugat-adaos-adăugit* se explică prin existenţa a trei forme verbale care aparţin la trei conjugări, I, a III-a şi a IV-a [66]: *a adăuga, a adaoge, a adăugi* (deşi forma verbală cea mai răspîndită este *a adăuga*, supinul substantivat cu întrebuinţare largă este *adaos*, format de la verbul de conjugarea a III-a *adaoge*, astăzi învechit); *curăţat-curăţit* se datoresc, dublei flexiuni: una după conjugarea I *(curăţa)*, alta după a IV-a *(curăţi)*, amîndouă folosite în limba contemporană; tot astfel *arămat / arămit, fărîmat / fărîmit, încleiat / încleit, învîrtoşat / învîrtoşit, păşunat / păşunit* etc.

Şi în cazul supinului apar unele formaţii în *-at* şi *-it* care nu au la bază un verb atestat, fapt care ne duce la concluzia că avem a face cu lexicalizarea sufixelor respective, bineînţeles într-o măsură mult mai mică decît la infinitiv (vezi mai departe).

Numărul total al supinelor substantivate este circa 1850, după sursele folosite (621 după DM). Deşi în comparaţie cu infinitivul lung numărul este mult mai mic [67], considerăm totuşi că substantivarea supinului este un proces viu în limba română, mai ales în anumite stiluri ale ei.

Repartiţia supinelor după conjugarea la care aparţin verbele respective se face în felul următor:

A. Circa 36% din supinele substantivate au la bază un verb de conjugarea I; ele sînt formate cu *-at* (numai două verbe neregulate de conjugarea I, *la* şi *sta*, fac supinul în *-ut*).

Regional şi popular apare şi varianta fonetică *-et*, paralel cu *-at*, pe lîngă teme verbale de conjugarea I al căror radical se termină în vocala sau semivocala *i*: *despuiet, încheiet, leşiet, periet* (**Perietul** *cînepii se face totdeauna la răcoare*. I. IONESCU, C. 156; cf. ŞEZ. IV 113), *gunoiet*. Ultimul apare în DA ca variantă la *gunoit* < *gunoi*, deşi e atestat şi verbul *gunoia*. De remarcat că supinelor în *-et* le corespund infinitive lungi în *-ére*, cu deosebirea că *-et* este popular şi regional, iar *-ére* este forma uzuală şi literară a sufixului pentru o anumită categorie de verbe (vezi şi p. 284).

La cîteva substantive în *-at* nu am găsit un verb corespunzător în limba română [68], şi anume:

a. Substantive neologice din domeniul tehnic pentru care nu este atestat un verb, dar care au forme paralele de infinitiv lung. La acestea presupunem existenţa unui verb în română, din moment ce avem mai multe derivate: *caşurat-caşurare, grinotat-grinotare, reflotat-reflotare* [69] etc. O singură formaţie neologică în *-at* nu are corespondent un infinitiv lung: *şevilat*, folosit în industria textilă în îmbinarea *maşină de şevilat* „maşină care intensifică efectul mercerizării firelor, mărind luciul", căruia îi corespunde germ. *Schevilliermaschine* (cf. şi fr. *cheviller*).

---

[66] *Ib.*, p. 248.

[67] Pentru ideea că supinul e un procedeu mai puţin productiv vezi şi Gramatica Academiei, ed. I, vol. I, p. 156.

[68] Formaţiile prefixate care au aceeaşi temă verbală ca şi supinele formate cu alt prefix, de tipul *desămînţat-însămînţat, descăierat-încăierat, învărsat-revărsat* au fost incluse în categoria supinelor cu verb atestat.

[69] Existenţa lor este semnalată la infinitivul lung prin indicaţia s. Vezi anexa B, p. 318–320.

Scanned with OKEN Scanner

b. Formaţii care nu pot fi explicate direct prin verbul atestat : *tăgădat* (înv.) „tăgăduire, tăgăduială, tăgadă", fără etimologie în DA ms., nu se poate explica prin verbele *tăgădui* sau *tăgădi* ; probabil că vorbitorii care îl folosesc pe *tăgădat* folosesc şi verbul *tăgăda*.

c. Cuvinte în *-at* a căror temă atestată în română este un substantiv. Pentru cele care nu au şi formaţii paralele de infinitiv lung presupunem că s-au format fie de la un verb neatestat, fie, prin analogie cu formaţiile străine corespunzătoare (atunci cînd acestea există), direct de la substantiv ; în această situaţie sînt următoarele cuvinte :

bridat „acţiunea de a face *bride*", cf. fr. *bridage* ;

buchetat (*buchetatul şi răritul la floarea soarelui.* Radiojurnal, 4 mai, 1966), cf. *buchet* ;

formatizat „operaţie de tivire, refecare a obiectelor", cf. *format* (s.n.) ;

velurat „operaţie prin care se dă pielii un aspect catifelat de *velur*".

d. Dintre supinele fără verb sau infinitiv lung corespunzător face parte şi *regizorat*, care, pe lîngă sensul concretizat de „loc unde lucrează un regizor", are şi valoare de acţiune „faptul de a regiza, regie". DA ms. şi DM îl derivă de la *regizor* + *-at*, dar, cu această valoare, nu e exclusă nici posibilitatea existenţei unui verb (analogia cu o formaţie străină nefiind posibilă) ; *regizorat* ar putea fi legat de *regiza*, influenţat de substantivul *regizor* ; ca formare au putut influenţa şi substantivele de tipul *secretariat*, *directorat* (deşi acestea au alt sens).

În afară de supinele în *-at* discutate, întîlnim unele cuvinte în special cu valoare de rezultat al acţiunii, probabil împrumutate din limbi străine [70], dar care au verbul atestat şi în limba română. Formaţiile fiind analizabile prezintă importanţă pentru limba noastră şi trebuie luate în discuţie : *alternat* (*alternatul recoltelor*) URSU, T. S.V., cf. fr. *alternat* şi verbul *alterna*, *asasinat*, cf. fr. *assassinat* şi verbul *asasina*, *atentat*, cf. fr. *attentat* şi verbul *atenta*, *postulat* „cerere, deziderat", cf. fr. *postulat* şi verbul *postula*.

Următoarele substantive împrumutate cu sens mai depărtat de acţiune nu au verb corespunzător în română : *concubinat* „concubinaj", cf. fr. *concubinat*, lat. *concubinatus* (DA ms. îl derivă din *concubin* + *-at*) ; *indigenat* „dreptul de cetăţenie într-un stat ; naturalizare, împămîntenire" (ŞINCAI, HR. III 18/8, RUSSO, S. 90), cf. fr. *indigénat* ; *operat* (Trans.) „lucrare, scriere", cf. germ. *Operat*, lat. *operatus*.

B. Sub 1% din supinele substantivate au la bază un verb de conjugarea a II-a ; 12 în *-ut* : *avut*, *băut*, *dispărut*, *încăput*, *părut*, *prevăzut*, *putut*, *şezut*, *tăcut*, *văzut*, *vrut*, *zăcut* şi unul în *-s* : *mas*.

C. Circa 5% din formaţiile de supin au la bază un verb de conjugarea a III-a dintre care : 28% în *-ut* (26 de supine substantivate) : *aşternut*, *bătut*, *cernut*, *cerşut*, *cerut*, *conceput*, *crescut*, *crezut*, *cunoscut*, *cusut*, *descusut*,

---

[70] Cu atît mai mult cu cît în unele cazuri atestările pentru substantivul nume de acţiune sînt mai vechi decît cele pentru verb.

desfăcut, *făcut*, *gemut*, *început*, *întrecut*, *înțelegut*, *născut*, *păscut*, *petrecut*, *scremut*, *temut*, *trecut*, *țesut*, *umplut*, *vîndut*, 61% în *-s* (59 de formații): *adaos*, *adus*, *ajuns*, *ales*, *aprins*, *apus*, *ars*, *ascuns*, *atins*, *compus*, *cules*, *cuprins*, *decis*, *decurs*, *deschis*, *desprins*, *despus*, *destors* (< *destoarce* prin schimbarea prefixului de la *întoarce*) *dres*, *dus*, *interzis*, *împins*, *închis*, *încins*[1] „faptul de a (se) încinde; aprindere, încindere", *încins*[2] „faptul de a se încinge", *întins*, *întors*, *înțeles*, *lins*, *mers*, *muls*, *nins*, *plîns*, *prepus*, *presupus*, *prins*, *propus*, *pus*, *ras*, *redus*, *scos*, *scris*, *scurs*, *smuls* (dar și *smult*, vezi mai jos), *spus*, *stors*, *strîns*, *subînțeles*, *supus*, *surîs*, *șters*, *tors*, *tras*, *trimis*, *tuns*, *ucis*, *uns*, *zis*[71] și 11% în *-t* (12 supine substantivate): *copt*, *fiert*, *fript*, *frînt*, *înfipt*, *înfrînt*, *răscopt*, *rupt*, *scopt*, *smult*[72], *spart*, *supt*[73].

D. Aproximativ 58% din supinele substantivate au verbul de bază de conjugarea a IV-a, majoritatea fiind în *-it*, sub 1% în *-ît*, și unul singur în *-ut* (*știut*).

Ca și în cazul celor în *-at*, unele formații în *-it* nu au verb corespunzător atestat. Dar, spre deosebire de cele în *-at*, care aparțineau aproape exclusiv domeniului tehnic actual, substantivele în *-it* sînt în special regionalisme, formații ocazionale sau tehnice vechi.

a. În cazul cîtorva supine, forma lor nu poate fi explicată decît din verbul atestat, ele presupunînd fie existența unei forme verbale asemănătoare cu supinul în limbajul respectiv, fie posibilitatea formării supinului de la verbul atestat cu ajutorul unui sufix compus (*-ări*, *-ori*, *-ălui*), fie chiar posibilitatea derivării lui direct de la un substantiv sau adjectiv:

dungăluit, cf. *dungălire*, *dunga*, *dungă*;

grăitorit (reg., rar) „pețit", cf. *grăi*, *grăitor*;

plănărit (termen minier din Valea Jiului) „operația de nivelare a cărbunilor în vagoane sau silozuri", cf. *planare*, *plana*, adj. *plan* și germ. *planieren*, *Planierung* „nivelare";

practicărit (reg.) „adunare, adunat" DR VIII, 197, cf. *practicare*, *practica*, *practică*;

sugărit „acțiunea de a suge" JIPESCU, O. 48, cf. *suge*, *sugar*[74].

b. Un grup mai numeros de supine în *-it* îl formează cele care nu au verbul atestat, dar au forme paralele de infinitiv lung (se întîlnesc mai ales în domeniul tehnic). Pentru acestea presupunem existența unui verb: *honuit-honuire*, *nutuit-nutuire*, *rifluit-rifluire* etc.

c. La cîteva formații în *-it*, fără corespondente în alte limbi, este atestat doar substantivul care ar fi putut sta la baza lor:

---

[71] Alte cîteva substantive în *-s* sînt împrumuturi sau adaptări dintr-o limbă străină: *parcurs*, cf. fr. *parcours*; *permis*, cf. fr. *permis*; *deces*, cf. fr. *décès*, lat. *decessus* (ultimul, dacă ar fi fost formație românească, ar fi avut forma *decedat*).

[72] Dintre formele *smuls-smult*, ultima este învechită și regională (*La smult sau smuls poloagele se fac ca și la secerat*. PAMFILE, A. R. 124; cf. și DOSOFTEI, în DA ms.).

[73] La acestea se adaugă *transcript* (ȘINCAI, HR. I 321/34), neologism din lat. *transcriptus*.

[74] Forma în *-ări* are, de cele mai multe ori, nuanță iterativă față de cea simplă (cf. A. Graur, *Notes d'étimologie roumaine*, în BL IV (1936), p. 69). Dintre exemplele date, numai *sugărit* poate avea această nuanță.

bărcuit „căutarea și găsirea stupilor sălbatici, pentru a li se lua mierea", cf. *berc (bărc)* „dumbravă, pădurice";

focărit (LTR) „operația de pregătire, întreținere și reglare a *focului* într-un *focar* pentru a produce căldură în mod economic și rațional";

hornărit „acțiunea de a curăți coșurile" (URICARIUL VII 9) < *hornar* (DA ms.), cf. *hornăreală*;

prepelicit (reg.) „operație de legare a viței de araci", cf. *prepeleac*;

secărit (LTR), folosit în agronomie, „înlăturarea secarei din lanurile de grîu", cf. *secară*;

stăulit „șederea oilor pe un loc pe care îl îngrașă" (DA ms. îl derivă de la *staul*);

sticlărit „operație de prelucrare a sticlei" (în DA ms. e derivat de la *sticlărie*).

Pentru toate exemplele menționate e posibilă și existența unui verb [75].

d. În sfîrșit, în cazul a două formații, avem a face cu înlocuirea sfîrșitului unui cuvînt cu un sufix. Astfel, la *ambulărit* (formație neobișnuită întîlnită în București, cf. DA ms., cu sensul de „acțiunea de a face comerț *ambulant*") s-a înlocuit finala cuvîntului cu sufixul *-ărit*, detașat de la verbele formate cu sufixul *-ări*. Pe *vijelit* „vîjîit, uruit, vîjîială" (***Vijelitul Iablonicioarei***. GALACTION, O. I 164) DM îl derivă de la *vijelie* + *vîjîit*, dar nu e exclusă nici posibilitatea înlocuirii sufixului *-ie* (din *vijelie*) cu *-it*.

7. Din prezentarea substantivelor cu formă de infinitiv lung și de supin se desprind cîteva concluzii mai importante:

a. Supinul substantivat, spre deosebire de substantivele cu formă de infinitiv lung, are aproape totdeauna o formă verbală atestată, fapt care demonstrează caracterul „verbal" mai accentuat al acestuia.

b. Între cele două procedee există diferență de productivitate: din materialul extras, am înregistrat circa 5400 de substantive formate cu sufixele infinitivului lung și numai 1850 de substantive provenite din supin.

c. Preferința fiecăruia dintre cele două mijloace pentru verbe de o anumită conjugare (a IV-a în cazul supinului, mai mult I și mai puțin a IV-a în cazul infinitivului).

8. Repartizarea substantivelor cu formă de infinitiv lung după criteriul conjugării verbului-bază ne arată o evoluție paralelă a infinitivului lung cu conjugarea verbelor din limba română. În limba veche numărul infinitivelor în *-ire* era mai mare decît al celor în *-are*, dar și verbele în *-i* erau superioare numeric celor în *-a* [76]. Din listele de infinitiv lung substan-

---

[75] Excludem formațiile de tipul *albinărit, oierit, stupărit* care au la bază substantivele *albină, oier, stup(ar)*, deoarece exprimă numai ocupația, îndeletnicirea respectivă. Am luat în seamă aceste valori numai cînd substantivul cu formă de supin, cu verbul atestat, exprima și numele de acțiune, valorile de mai sus fiind derivate din aceasta.

[76] Despina Ursu în articolul *Încadrarea morfologică a verbelor neologice în limba română din perioada 1760–1860*, în LR XIV (1965), nr. 3, p. 372 distinge două perioade în istoria flexiunii verbale: prima, pînă pe la 1830–1840, în care conjugarea a IV-a avea superioritate față de conjugarea I; a doua, după această dată, în care conjugarea I devine mai bogată.

tivat date de Densusianu *(loc. cit.)* reiese că în secolul al XVI-lea situaţia este următoarea : 68% substantive în *-ire*, 22% în *-are* (restul în procente mici), iar din cele de supin 43% în *-it* şi 37% în *-at* (aici diferenţa între cele două conjugări este mai mică, ea accentuîndu-se mai tîrziu în favoarea conjugării a IV-a) [77].

Numărul mai mare de supine substantivate provenite de la verbe de conjugarea a IV-a (în limba veche, dar mai ales în limba contemporană) constituie un argument în plus care arată, pe de o parte, că substantivarea supinului este un procedeu vechi, pe de altă parte, că se întîlneşte mai ales în vorbirea populară [78] (şi în cea uzuală).

La această concluzie ne duce şi analiza formaţiilor după originea temei comparată cu statisticile privitoare la originea verbelor. De exemplu, în statisticile date de Maria Iliescu [79] verbele de conjugarea I sînt : 11,90% latine, 63,77% împrumutate mai ales din limbile romanice şi 24,33% formaţii româneşti ; supinele în *-at* se repartizează astfel [80] : cca. 35% cu tema de origine latină, 35% de la verbe formaţii româneşti şi aproximativ 27% de la împrumuturi romanice la care se adaugă sub 1% slave şi circa 2% cu etimologie necunoscută. Prin urmare substantivarea supinului este caracteristică la conjugarea I, mai ales pentru verbele moştenite din latină şi pentru formaţiile româneşti.

Pentru verbele de conjugarea a IV-a Maria Iliescu stabileşte următoarele cifre : 55,43% formaţii pe teren românesc, 27,14% împrumuturi, 14,49% cu etimologie necunoscută şi 2,94% de origine latină. Supinele substantivate de la verbele de conjugarea a IV-a sînt repartizate în felul următor după origine : 68% formaţii româneşti, 22% împrumuturi (cu preponderenţă slave), 7% cu originea necunoscută, 3% moştenite din latină. În cadrul acestei conjugări se remarcă preferinţa substantivării supinului la verbele formate în română.

Supinul substantivat apare aproape la toate verbele moştenite de conjugarea a II-a şi a III-a şi la cele create după modelul lor. Din 112 supine substantivate de aceste conjugări, 98 sînt de la verbe moştenite, 6 de la formaţii româneşti şi doar 8 de la neologisme latino-romanice.

În ceea ce priveşte infinitivul lung, repartizarea după originea temei este, în linii mari, similară cu cea de la verb. Remarcăm o creştere mai mare a procentului substantivelor cu formă de infinitiv lung care au temă neologică, mai ales latino-romanică (în defavoarea formaţiilor de la verbe româneşti în *-i*).

---

[77] În capitolul „Schimbarea valorii gramaticale" (în manuscris), redactat pentru *Istoria limbii române*, statistica bazată pe texte din sec. al XVI-lea — al XVIII-lea oferă pentru infinitivul lung următoarele date : 725 de infinitive dintre care 52% în *-ire* şi 35% în *-are* ; pentru supin însă statistica este diferită atît de datele luate din Densusianu cît şi de cea dată de noi : din 128 de supine, 35% sînt în *-at* şi 32% în *-it*.

[78] Acad. Iorgu Iordan arată că vorbirea populară păstrează încă destul de riguros vechea tradiţie, în sensul că formaţiile verbale noi le trece de obicei la conjugarea a IV-a (LRC 437).

[79] *Lucr. cit.*, p. 97.

[80] În repartizarea supinului după originea temei, pentru a putea face comparaţia cu Maria Iliescu, am folosit aceleaşi criterii, adică am socotit formaţii româneşti toate verbele derivate sau compuse pe teren românesc, indiferent de originea cuvîntului care a stat la baza verbului.

Scanned with OKEN Scanner

În afară de originea verbelor și de stilurile limbii, substantivarea supinului, spre deosebire de infinitiv, este în strînsă legătură și cu sensul verbului : se formează supinul substantivat în special de la verbe care exprimă acțiunea de a emite sunete și, în general, de la verbe care exprimă acțiuni concrete, perceptibile cu simțurile noastre (vezi p. 299).

9. A. Dacă există substantive cu formă de infinitiv lung și de supin care e posibil să nu aibă încă un verb în română, există însă și verbe care nu au infinitiv lung sau supin substantivat atestat.

a. În principiu orice verb ar trebui să aibă infinitiv lung, care se formează fără dificultate. El nu este însă înregistrat la un număr de verbe care, ori folosesc alte substantive (derivate cu sufixe lexicale, supinul substantivat, derivate regresive, împrumuturi cu tema comună cu a verbului în discuție) pentru numele de acțiune, ori numele de acțiune nu se folosește. De exemplu : *adultera (adulter)*, *afecționa (afecțiune)*, *agoniza (agonie)*, *ambiționa (ambiție)*, *arhieri*, *baza*, *bărbieri (bărbierit)*, *băieși (băieșit)*, *băieri (băierit)*, *benchetui (benchetuială)*, *beneficia (beneficiu)*, *bracona (braconaj)*, *brava (bravadă)*, *bucura (bucurie)*, *budușlui*, *cafti (cafteală)*, *candida (candidatură)*, *coexista (coexistență)*, *exista (existență)*, *conspira (conspirație)*, *consta*, *conta*, *coresponda (corespondență)*, *palpita (palpitație)*, *pasiona*, *persuada*, *pictura*, *pisălogi (pisălogeală)*, *platoni (platoneală*, *platonie)*, *ploua (ploaie)*, *preta*, *profetiza (profeție)*, *progresa (progres)*, *tatua (tatuaj)*, *telefona (telefonat)*, *toasta (toast)*, *trepana (trepanație)*, *trepida (trepidație)*[81] etc.

Arătam mai sus (p. 289) că la numeroase verbe de conjugarea a III-a infinitivul lung, deși atestat, este neobișnuit. La alte verbe (mai ales noi), el nu este atestat : *conchide*, *concurge*, *conține*, *corespunde*, *decurge*, *discerne*, *erupe*, *indispune*, *întrețese*, *permite*, *prelinge*, *premerge*, *prescrie* etc.

b. Verbele care nu au supin substantivat sînt mult mai numeroase. Se remarcă lipsa supinului mai ales în cazul verbelor care exprimă acțiuni abstracte [82], exprimarea numelui de acțiune făcîndu-se, în cazul acestor verbe, prin alte mijloace. Astfel de verbe pot fi și vechi, dar cele noi (mai ales în *-iza* și *-fica*) sînt preponderente : *abandona*, *abdica*, *abstractiza*, *abunda*, *acetifica*, *aclama*, *aclimatiza*, *actualiza*, *acuza*, *afecta*, *afilia*, *aglomera*, *agoniza*, *alcaliniza*, *alcooliza*, *alfabetiza*, *amalgama*, *amuza*, *analiza*, *aniversa*, *aparține*, *aromatiza*, *banaliza*, *burghezi*, *crede*, *familiariza*, *făgădui*, *fertiliza*, *flămînzi*, *fluidifica*, *fructifica*, *funcționa*, *gîndi*, *idealiza*, *idolatriza*, *ierarhiza*, *inova*, *iotaciza*, *izbîndi*, *închipui*, *îndrăzni*, *legaliza*, *(ne)liniști*, *manifesta*, *maturiza*, *motoriza*, *naturaliza*, *naționaliza*, *sacrifica*, *solidariza* etc.

c. Există numeroase verbe în dicționare care nu au atestate nici infinitivul lung, nici supinul substantivat.

Unele aparțin limbii literare și sînt în general verbe intranzitive : *abunda*, *abuza*, *apărea*, *apela*, *călători*, *circula*, *(co)exista*, *concorda*, *concura*, *conferenția*, *consta*, *conta*, *costa*, *cotiza*, *cuveni*, *demisiona*, *divorța*, *erupe*,

---

[81] Poate, la nevoie, și unele dintre acestea s-ar putea folosi : *bazare*, *candidare*, *pasionare*, *progresare*.

[82] Rar, se întîlnesc supine și de la astfel de verbe : *memoriza*, *scanda* etc.

evolua, fulgera, leşina, licenţia, pasiona, persevera, ploua, preponderа, preta, prii, privilegia, profita, progresa, proveni, pulsa, surveni, şoma, tinde, trăsni, trepida, tuna etc. şi mai rar tranzitive: *afurisi, arbitra, căsători, contesta, lăuda, plăti, preceda, prefera, sciziona, semnifica, subdivide, tutela, ustura.*

De la majoritatea verbelor de mai sus numele de acţiune se exprimă prin derivate cu sufixe lexicale, prin derivate postverbale sau prin împrumuturi din alte limbi; unele dintre ele nu au nici un nume de acţiune corespunzător, cum e cazul unor verbe de tipul: *consta, preceda, preta, surveni, tinde.*

Cele mai multe dintre verbele care nu au nici infinitiv lung nici supin substantivat sînt nefolosite în limba standard (învechite, regionalisme, neologisme rare, formaţii personale etc.). De exemplu: *aciola, adiaforisi, afanisi, afierosi, ageri, albini, aporta, aţinta, lăbădui, lăinici, lefteri, libovi, lihni, lombarda, papistăşi, parastisi, paravalisi, paşli, pedestri, pişcura, politica, portreta, preluda, purja, pricestui, pritita* etc. Existenţa verbelor de acest fel măreşte foarte mult numărul verbelor care nu au infinitiv lung sau supin substantivat. Aşa se explică de ce faţă de numărul de peste 5700 de verbe[83], înregistrate de DM, doar 51% au infinitivul lung atestat în acelaşi dicţionar şi numai 11% supinul substantivat. Statistica făcută pe baza DA ms. (literele A, L, P) diferă, într-o oarecare măsură, deoarece, pe de o parte creşte numărul verbelor de tipul discutat mai sus şi scade, de aceea, numărul infinitivelor lungi, iar pe de altă parte în DA ms., înregistrîndu-se un număr mai mare de cuvinte populare şi învechite, supinul este mai bine reprezentat:

Litera	Infinitiv		Supin	
	DA ms.	DM	DA ms.	DM
A	62%	73%	22%	6%
L	38%	54%	17%	14%
P	31%	54%	12%	13%

Considerăm că statistica dată după dicţionarele menţionate nu reflectă însă exact situaţia reală din limbă. În afară de infinitivele şi supinele înregistrate după sursele folosite, există altele care se folosesc în vorbirea curentă (unele apar în presă), dar care nu figurează în dicţionare: *adresare, arhaizare, asezonare, bifare, buchisire, cangrenare, capitonare, claxonare, corelare, trezire, zbenguire; afişat, claxonat, coafat, staţionat, stopat, sudat, transportat* etc.

B. a. Comparînd cele două procedee de formare a numelui de acţiune, ne-am aştepta ca oricărui supin substantivat să-i corespundă un substan-

[83] In acest număr se includ şi variantele morfologice.

tiv cu formă de infinitiv lung, deoarece numărul acestora din urmă este mult mai mare. Din materialul cercetat reiese însă că circa 16% din supinele substantivate nu au forme paralele de infinitiv lung. Această cifră se repartizează în felul următor : aproximativ 20% din supinele provenite de la verbele de conjugarea a IV-a nu au substantiv corespunzător în *-ire* şi numai 7% din supinele de la verbele de conjugarea I nu au forme corespunzătoare în *-are*. Numărul formaţiilor provenite de la verbele de conjugarea a II-a şi a III-a care nu au corespondente cu infinitiv lung este neglijabil : *decurs*, *despus*, *destors*, *dispărut*. Am exclus din statistica noastră formele de supin la care forma de infinitiv figurează în definiţie în dicţionar ca sinonim al acestuia, deşi nu constituie articol independent *(ciripit / ciripire)* sau este răspîndită în vorbirea uzuală *(claxonat/ claxonare, plagiat / plagiere* [84]) ; de asemenea, am exclus supinele care au formaţii paralele cu infinitivul lung de la variante lexicale, morfologice sau fonetice diferite ale aceleiaşi teme verbale, de tipul : *preţeluit* < *preţelui / preţuire* < *preţui* ; *vărguit* < *vărgui/ vărgăluire* < *vărgălui* ; *adaos* < *adaoge/ adăugare* < *adăuga* ; *clipotit* < *clipoti/ clipocire* < *clipoci*.

Majoritatea supinelor fără infinitiv lung sînt mai ales cuvinte populare, regionalisme şi, mai rar, arhaisme, formaţii din domeniul tehnic sau formaţii personale. Pentru astfel de supine, ca şi pentru verbele de la care s-au format, avînd o sferă de folosire limitată şi fiind, în general, puţin cunoscute de vorbitorii limbii române literare, nu avem totdeauna certitudinea că în aria de răspîndire a lor sau în perioada în care s-au folosit nu există (existau) şi formaţii paralele de infinitiv lung. Este semnificativ faptul că unele dintre aceste supine substantivate nu au nici alte sinonime cu valoare de nume de acţiune formate cu sufixe lexicale : *băunat* „faptul de a băuna, lătrat, urlet”, *cucurigat* „cîntatul cocoşilor”, *fătăciunat* „socoteala fătăciunilor” (*vremea fătăciunatului.* URICARIUL VI 471), *încurelat* „acţiunea de a încurela, încingere cu curele”, *huhurat* „chiuit”, *hrebănat* „acţiunea de a hrebăna, pieptănat”, *izăflat* „invenţie, născocitură”, *strechiat* „îmbolnăvire de streche”, *vergelat* „acţiunea de a vergela”, *turişat* „datul pe gheaţă” ; *căpăluit* „acţiunea de a săpa, de a prăşi porumbul”, *căpărit* „învoială, înţelegere la logodnă”, *ciorcănit* „tăiatul viei”, *corit* „acţiunea de a cori, de a strînge fînul”, *lăut* „spălat”, *prepelicit* „legatul viţei de vie”, *vierit* „acţiunea de a vieri”, *voinicit* „acţiunea de a voinici”, *ziorit* „faptul de a ziori pe cineva” etc. Alte supine nu au formaţii paralele cu infinitivul lung, dar au derivate formate cu sufixe lexicale : *aricit/aricealǎ*, *flăcăit/flăcăie*, *hărăţit/hărăţeală*, *primitit/primiteală*, *schimnicit/schimnicie*, *stărostit/stărostie*, *şondoroit/şondoroială*, *ştobîlcăit/ştobîlcăială*, *ştiupit/ ştiupitură*, *urdit/urdeală*, *zuzuit/zuzet* etc.

Supinele din limba literară şi uzuală cărora nu le corespunde un infinitiv lung sînt mai puţine decît cele regionale şi învechite din aceeaşi categorie şi, după valoarea pe care o au, se grupează astfel :

---

[84] Ulterior am constatat că *plagiere* va figura ca articol aparte în *Dicţionarul limbii române* (deşi nu este tratat nici în DA ms. nici în DM).

α. Cele mai multe exprimă acțiuni concrete legate mai ales de diferite îndeletniciri ale oamenilor: *arat, brodat, cărat, croșetat, cutreierat, furat, pipat, preferat, stopat*; *bărbierit, buzunărit, chefuit, glumit, păruit, pîndit, robotit, sclifosit, sorcovit, șindrilit, șperțuit, tîlhărit, trebăluit*.

β. Altele exprimă acțiunea și concretizarea ei, aproape toate fiind formate de la verbe de conjugarea a IV-a de proveniență onomatopeică sau, mai rar, derivate de la substantive, nume de instrumente cu ajutorul cărora se produc sunete: *cheunat, chițcăit, drăngănit, fornăit, grunțăit, hîrciit, hîriit, horăit, huruit, leopăit, mehăit, păcănit, pîrpîit, răzbubuit, schelălăit, șîșîit, tocănit, trăncănit, tropăit, țiuit țîrîit, ușuit, vițiit, zdrăngănit, zgîlțîit, zornăit, zuruit*. Astfel de formații expresive întîlnim și printre regionalisme: *cohăit, crăunit* „croncănit", *dănăit* „dondănit", *horhăit, huit* „ceartă", *luluit* „freamăt", *mălărit, păfăit* „fumat zgomotos cu păfăituri", *tiohăit, țitnit, țocăit, țurluit* etc.

γ. Pornind de la acțiune, unele supine în *-it*, pe care le considerăm formate de la verb, exprimă în special îndeletnicirea, ocupația, situația: *arendășit, băieșit, butnărit, cojocărit, făurărit, grădinărit, minerit, păcurărit, plutărit, prisăcărit, salahorit* etc.

În afară de supinele din vorbirea populară și din cea literară, apar unele în limbajul tehnic care nu au corespondent un infinitiv lung, deși acesta din urmă este mult mai frecvent atestat și în acest domeniu decît supinul. Nu e exclus ca și forma de infinitiv lung să fie întrebuințată în limbajul tehnic, mai ales în cazul supinelor cu verbe atestate. Iată exemplele întîlnite: *barchetat, bridat, buchetat, fasetat, formatizat, șevilat, velurat*; *bulgărit, bumbăcit, focărit, lăcărit, pigulit, plănărit, secărit, spăltuit, șeruit, ștrecuit*.

Prin urmare, numărul supinelor substantivate care nu au infinitiv lung de la aceeași temă este mic și, în general, cu sferă de întrebuințare mai restrînsă. Ținînd seama de aceasta, se poate afirma că în limba contemporană există un paralelism de forme, în sensul că, în principiu, oricărui supin substantivat îi corespunde un infinitiv lung (bineînțeles că ele nu se suprapun totdeauna și din punctul de vedere al valorii sau al ariei lor de răspîndire — vezi mai departe).

b. Pornind de la infinitivul lung, rezultatele sînt cu totul altele. Din numărul total al substantivelor cu formă de infinitiv lung, circa 67% nu au forme paralele de supin substantivat. Pe conjugări situația este următoarea: aproximativ 75% din infinitivele lungi cărora le corespund verbe de conjugarea I și 54% din cele cărora le corespund verbe de conjugarea a IV-a nu au supine substantivate înregistrate în materialul nostru. Pentru substantivele provenite de la verbe de conjugarea a II-a și a III-a, neproductive în limba română, situația paralelismului discutat este mai apropiată de cea de la infinitivele de la conjugarea a IV-a: 60% din infinitivele de la aceste conjugări nu au forme paralele de supin substantivat.

Numărul mare de substantive cu formă de infinitiv lung provenite de la un verb de conjugarea I, ca și faptul că marea lor majoritate nu au

un corespondent supin substantivat, demonstrează predilecţia limbii contemporane de a forma nume de acţiune mai ales cu sufixul *-are*.

10. Valoarea fundamentală a substantivelor cu formă de infinitiv lung şi de supin este aceea abstractă de n u m e d e a c ţ i u n e, de la care derivă şi alte valori cu sens mai mult sau mai puţin concretizat, dintre care cea mai frecventă este valoarea de rezultat al acţiunii [85]. Atît infinitivul lung, cît şi supinul exprimă acţiunea în sens larg, ca şi verbul de la care derivă, deosebindu-se de acesta prin trăsăturile gramaticale specifice substantivului [86]. Prin urmare cele două substantive formate de la aceeaşi temă sînt în general sinonime [87], chiar dacă uneori sinonimia este numai parţială, deoarece nu se suprapun toate sensurile. De asemenea nici ariile de folosire nu coincid totdeauna.

Prin valoarea de nume de acţiune se înţelege acţiunea propriu-zisă (mişcarea, faptul, procesul, operaţia etc.) şi starea (atunci cînd verbul exprimă stări). De exemplu : *tighelire* „acţiunea de a tigheli", *pieptănat* „acţiunea de a pieptăna", *pipernicire* „faptul de a se piperníci", *stopat* „operaţie de stopare", *pingelire* „operaţie prin care se pingeleşte", *creştere* „procesul de a creşte", *fericire* „stare sufletească în care omul se consideră fericit", *tihnire* „stare de tihnă" etc.

Noţiunea de rezultat al acţiunii este foarte largă, în ea înglobîndu-se, în funcţie de sensul verbului-bază, un fenomen, un sentiment, un obiect concret etc. : *scăpărat* „fulger" : *Fulgerului i se mai zice şi* ***scăpărat.*** PAMFILE, VĂZD. 71 ; *zugrăvire* „imagine pictată" : *A căruia* ***zugrăvire*** *un munte închipuia.* PANN, E. II 8 etc.

Am luat în considerare şi numele ocupaţiei, funcţia, meseria numai atunci cînd substantivul respectiv este şi nume de acţiune, incluzînd aceste sensuri la rezultatul acţiunii : *suplinire* „funcţia celui care suplineşte pe cineva" ; *plutire* „plutărie, plutăşie" şi *plutit (plutărit)* cu acelaşi sens : *Ocupaţiunea principală a moţilor e. . .* ***plutitul, cercuitul*** *şi* ***dulgheritul.*** FRÎNCU, la TDRG.

La unele substantive din cele discutate se înregistrează şi valori (legate sau nu de sensul verbului) a căror relaţie cu valoarea de nume de acţiune sau de rezultat al ei este mai puţin evidentă :

a. Locul unde se petrece acţiunea : *asfinţit* „locul unde asfinţeşte soarele" ; *curs, curgere* „locul pe unde curge o apă" ; *locuire* „locuinţă, domiciliu" ; *Şi iaste cortul lui în Salim şi* ***lăcuirea*** *lui în Sion.* PSALT., la

---

[85] Vezi şi Gramatica Academiei, ed. I, vol. I, p. 156—157. În stabilirea valorilor infinitivului lung şi ale supinului am respectat în general datele furnizate de izvoarele cercetate. Uneori am intervenit completînd la anumite cuvinte unele valori pe care le cunoaştem din vorbire şi care lipseau din materialul nostru.

[86] Vezi IORDAN, LRC, p. 48, 416, 421 ; Matilda Caragiu-Marioţeanu, *lucr. cit.*, p. 34, 36, 37, Gramatica Academiei, ed. a II-a, vol. I, p. 224—232.

[87] Acad. Iorgu Iordan, *ib.*, p. 421, arată că există o deosebire între ele în ceea ce priveşte aspectul temporal : supinul diferă de infinitiv „printr-o nuanţă aş zice temporală (infinitivul ne trimite la prezent şi de aceea sensul lui pare mai concret)".

Scanned with OKEN Scanner

CCR 108; *pășunat* „loc de pășune, islaz" H. XVIII 4; *stătut* „locuință" T. PAPAHAGI, M., în DA ms.

b. Timpul în care se desfășoară acțiunea: *asfințire, asfințit* „timpul cînd asfințește soarele"; *cărat* „timpul cînd se cară"; *cules* „timpul cînd se culege"; *înserare, înserat* „timpul cînd se înserează": *Ceriul de* ***înserat*** *era de-asupră-i albastru.* EMINESCU, N. 48; *înnoptat* „timpul cînd se înnoptează": *Și-i apucă* ***înnoptatul*** *taman în satul cizmarului.* ȘEZ. IX 66.

c. Însușirea, calitatea: *omenire* „omenie": *Sufletul acela care zace întru păcat. . . n-are chip, fiindcă i-au căzut din obraz icoana* ***omenirii*** *cea dumnezeiască.* MOLNAR, RET. 54/5; *mărire* „măreție, splendoare": *Unde e semeția lu Platon? . . . Unde e* ***mărirea*** *Diei?* (a. 1633). GCR I 85/21; *tărire* „tărie, putere, forță": *Tu ești* ***tăriria*** *și începătura a tuturor fraților tăi.* HRONOGRAF (a. 1760) la GCR II 70/10.

d. Obiectul (mijlocul) cu care se face acțiunea sau obiectul care suferă acțiunea: *cîrmuire* „guvern, organ de conducere locală": *Silise* ***cîrmuirea*** *pe școlarii din țară să poarte opinci.* PAS, Z. I 112; cu același sens *stăpînire*; *acoperit* „acoperiș": *Împregiurul lui* ***acoperitul*** *lui.* PSALT. 25/15; *bîrnuire* „bîrnele care alcătuiesc pereții caselor" (LTR); *dare, dat* „dar, danie" (JIPESCU, O. 62); *dănuire* „lucru dănuit, dar, donație" (URICARIUL I 119); *mîncare* „ceea ce se mănîncă, bucate" etc.

Aducerea în discuție a situațiilor descrise sub punctele a—d se motivează prin aceea că apar alături de valoarea de nume de acțiune. Ele reprezintă însă un procentaj neglijabil în materialul cercetat (sub 0,5%).

Există, prin urmare, cuvinte numai cu valoare abstractă — de acțiune —, cuvinte care, pe lîngă valoarea de acțiune, au și alte valori ca rezultatul acțiunii, adesea concretizat, și toate nuanțele discutate mai sus și cîteva cazuri de cuvinte la care valoarea abstractă nu este înregistrată (vezi p. 302).

Valorile concrete sînt derivate, de obicei, de la acțiune, granița dintre ele fiind uneori greu de delimitat: *ciripitul* (păsărilor) poate fi sau „acțiunea de a ciripi" sau „rezultatul acțiunii de a ciripi: sunetul, cîntecul păsărilor". Distincția dintre ele se face mai ales în context. Într-o oarecare măsură marca pluralului este un indiciu de concretizare [88] (vezi p. 303—304).

Deosebirea dintre valoarea de acțiune și celelalte valori se poate face în context și cu ajutorul substituirii. Substantivele care exprimă acțiunea pot fi înlocuite în context cu o construcție în care intră obligatoriu o formă verbală sau un substantiv nume de acțiune (postverbal, derivat cu sufix etc.). Cu alte valori această substituție nu este, în general, posibilă, ea putîndu-se face numai cu un substantiv cu sens concret.

Compară: ***Mîncarea (mîncatul)*** *ciupercilor este nerecomandabilă/* ***A mînca (să mănînci)*** *ciuperci este nerecomandabil,* cu

Mîncarea *de astăzi a fost bună /* ***bucatele*** *de astăzi au fost bune*;

[88] Vezi și Matilda Caragiu-Marioțeanu, *lucr. cit.*, p. 37, care, vorbind despre supin, afirmă că atunci cînd „capătă înțeles concret, are și forme de plural".

inv. 118627

Scanned with OKEN Scanner

Nu mai înceta cu ***sărutatul*** N. REV. R. I 65/*Nu mai înceta cu* ***sărutarea, a săruta, să sărute,*** cu
Un lung, un dulce, un vecinic ***sărutat.*** (ALEXANDRESCU, M. 59/***sărutare, sărut.***

La infinitivul lung ca și la supinul substantivat valorile concrete apar în general asociate cu cea de nume de acțiune. La ambele mijloace predomină însă valoarea de nume de acțiune (la supin mai mult chiar decît la infinitivul lung) [89] : 75% din numărul total de supine substantivate și respectiv 67% din infinitivele lungi înregistrate de noi au numai această valoare.

La un număr neglijabil de substantive cu formă de infinitiv lung ca și la cîteva supine nu este înregistrată valoarea de nume de acțiune. Este greu de precizat dacă acestea au numai valori concrete, prin analogie cu alte substantive care aveau aceste valori, sau au avut ele însele, inițial, valoarea de nume de acțiune care a constituit punctul de plecare pentru valorile derivate.

La infinitiv :
alsăuire „proprietate" URSU, T. ;
credințare „logodnă, credință", TEAHA, 217 ;
cumplire (înv.) „sfîrșit, capăt ; neîndurare, cruzime ; zgîrcenie" ;
cuptorire (pop.) „bolta unei peșteri" ;
grăunțare „efect obținut prin compoziția țesăturii și prin apretură" (LTR) ;
iezire „iaz, iezătură" (LTR) ;
inclavare (neob.) „lucru (fapt, idee) diferit prin natura lui de întregul în care este înglobat" (DA ms.) ;
obrazire (înv.) „model, pildă, exemplu".

După cum se poate observa, acestea sînt formații analogice care de obicei nu au la bază un verb atestat (*grăunțare, obrazire, iezire*) sau verbul nu este prea folosit : *alsăui, credința, inclava, cumpli, cuptori* etc.

La supinul substantivat :
apuțit „miros, simțul mirosului" CORESI, la HEM 1442 ;
avut „posesiune, lucruri posedate, avere" ;
cumplit 1. „totalitate, conținut complet" ; 2. „capăt, margine, sfîrșit" PSALT. 122/1 ;
dălăcit „dalac" ;
hraconit „flegmă" ALECSANDRI, la CADE ;
înfrînt „numele unei boli" ;
olorit „vînt ușor și neregulat, boare, adiere" PAMFILE, A. R. 214 ;
urdinat „diaree" ALRM I/I h. 174.

Afară de *avut*, toate celelalte exemple reprezintă forme învechite și populare. În ceea ce privește pe *avut*, așa cum se presupune și în DA

[89] În această privință rezultatele noastre nu confirmă întru totul ideea formulată de I. Fischer (*Unele probleme ale formării cuvintelor în limba română*, în SCL V (1954), nr. 3–4, p. 304) că „supinul are valoarea cea mai apropiată de a verbului (*neputînd deveni nume al rezultatului acțiunii*") (subl. ns.) ; circa 25% din supinele substantivate exprimă și rezultatul acțiunii (vezi mai departe).

Scanned with OKEN Scanner

(s.v.), probabil că inițial exprima și acțiunea, iar ulterior această valoare s-a pierdut, rămînînd numai cu valoare concretă (supinul cu valoare verbală apare și astăzi în construcții în care exprimă relația : *de avut l-am avut, dar l-am pierdut*).

Repartizarea pe valori după conjugarea verbului care a stat (sau ar putea sta) la baza substantivului ne prilejuiește unele concluzii cu privire la răspîndirea valorilor amintite :

		Conjug. I	Conjug. II—III	Conjug. IV
Infinitiv :	acțiunea	69%	50%	61%
	acțiunea și celelalte valori	31%	50%	39%
Supin	acțiunea	85%	52%	73%
	acțiunea și celelalte valori	15%	48%	27%%

Cercetarea valorilor pe conjugări ne arată că substantivele care se folosesc mai ales cu valori concrete provin în general de la verbe vechi. Astfel, conjugările a II-a și a III-a au un procentaj mai mare de formații cu valori concrete (aproximativ egal la supin și infinitiv). De la cele două conjugări productive procentajul formațiilor de acest fel este mult mai mic (diferența este vizibilă chiar și între conjugările I și a IV-a : la prima, numărul acestor formații este mai redus). Trebuie remarcat și faptul că la numeroase formații aici în discuție sensurile concrete poartă în dicționare indicația „rar, neobișnuit, învechit, regional" etc., ceea ce demonstrează că supinul și infinitivul lung se folosesc în limba contemporană mai ales cu valoare de nume de acțiune.

11. Datorită valorii abstracte a substantivelor în discuție, pluralul nu se folosește decît la un număr restrîns (sub 9% din totalul infinitivelor) substantivele întrebuințate la plural nu au de obicei valoare de acțiune propriu-zisă, ci valori derivate din aceasta (mai ales concretizate)[90]. Unele dintre substantivele care au plural se folosesc frecvent în limba literară (*amenințări, amintiri, chemări, cuceriri, deosebiri, despărțiri, firi, înfăptuiri, măriri, mișcări, mîngîieri, nașteri, nenorociri, opriri, plîngeri, presupuneri, scăderi, stări, uneltiri, vînzări* etc.), în timp ce altele apar ca neobișnuite (ocazionale, învechite, regionale) : *fierberi* MINEIUL (1776), 183²/2, *nemeriri* ASACHI, în DA ms., *netihniri* (a. 1819) URICARIUL VII 74, *ondulări* BRĂESCU, A. 226, *repeziri* PANN, E. II 83/7, *sfiiri* în DA ms., *sfîșieri* CAMILAR, T. 6, *vagabondări* ZAMFIRESCU, SF. M. N. I 239 etc.

Supinele substantivate se întrebuințează, în mod obișnuit, la singular. Unele au însă și forme de plural cu aceleași valori ca cele de la infi-

[90] Din numărul total de substantive cu aceste valori am înregistrat o formă de plural la cca 55% din cele corespunzînd unor verbe de conjugarea a II-a și a III-a, la 25% din cele provenind de la verbe de conjugarea a IV-a și la numai 20% din cele provenind de la verbe de conjugarea I. În general au plural infinitivele verbelor vechi, cu sensuri multiple, și mai puțin cele provenite din neologisme.

Scanned with OKEN Scanner

nitiv (circa 7% din supinele substantivate au pluralul atestat; în realitate numărul e mai mare). Se constată că cele mai multe formații care au plural sînt cele de la conjugarea a IV-a, urmînd, în ordine descrescîndă, cele de la conjugarea a II-a și a III-a și, la distanță mare, cele de la conjugarea I. La cele mai multe forma de plural este însă învechită, neobișnuită, rară.

Desinențele de plural ale supinelor substantivate sînt *-uri* și *-e*, unele dintre ele avînd forme duble în *-uri* și *-e*.

Forma mai uzitată de plural variază de la un cuvînt la altul, de cele mai multe ori însă cea în *-uri* pare mai obișnuită.

Supinele cu formă de plural în *-e* se confundă cu pluralul participiilor feminine substantivate. Credem că acesta este principalul motiv pentru care desinența *-e* este evitată în cazul supinului. Nici contextul mai larg nu ne ajută, de cele mai multe ori, să le diferențiem. De exemplu, *scrisuri/ scrise*: *Cu sporul de vorbire, ca autori ce umplu Lumea de multe* **scrise**. I. VĂCĂRESCUL, P. 49/8; *scrise* ar putea fi sinonim cu *scrisuri* sau poate însemna „cele scrise", „lucruri, cărți etc. . . . scrise".

Supinele de la verbele de conjugarea a III-a și a IV-a cu desinența de plural *-uri* seamănă formal cu derivatele în *-(t)ură*. Într-un caz avem a face însă cu o desinență de plural, neaccentuată, în celălalt cu un sufix lexical accentuat. Numai în cazuri excepționale e greu de făcut distincție între ele, ca în *menituri*, atestat numai în forma de plural, fără să fie indicat accentul, cu sensul „prorociri, preziceri (rele)": *Corbul cînd crîngăește, bine știe el ce fel de* **menituri** *menește.* CANTEMIR, IST. 320; cf. id. HR. 10.

12. Pentru a avea o imagine globală asupra folosirii numelui de acțiune în limba română este necesară o comparație între t o a t e procedeele de formare a lor. În lucrarea de față ne-am limitat la compararea întrebuințării celor două procedee[91], infinitivul lung și supinul substantivat, deoarece acestea au unele trăsături comune care le deosebesc de celelalte procedee: ambele sînt la origine forme ale verbului[92] de la care se formează aproape cu regularitate; prin ele se exprimă în limba română valoarea de acțiune mai mult decît prin celelalte mijloace legate mai ales de alte valori apropiate de acțiune (ca rezultatul acțiunii, adesea concretizat).

a. Analizînd situația infinitivelor lungi și a supinelor substantivate care au temă comună, constatăm că circa 50% din formațiile paralele provenite de la verbele de conjugarea I și a IV-a sînt sinonime. Cea mai bună dovadă a suprapunerii semantice a celor două forme este posibilitatea substituirii lor reciproce: în aceleași condiții, apare uneori infinitivul, alteori supinul, cu aceeași valoare. De exemplu: *Să ia. . . un vecinic* **sărutat**. ALEXANDRESCU, M. 59/ *A da lumii veșnica* **sărutare**. MARCOVICI, C. 4/17. *Despărțirea sămințelor din paie se face. . . prin* **îmblătirea** *cu umblăciile.*

[91] Concurența dintre toate procedeele de exprimare a numelor de acțiune va forma obiectul unei alte lucrări.

[92] Tot forme ale verbului sînt și substantivele feminine de tipul *agonisita*, *zisa* discutate la p. 280 cu valoare de nume de acțiune. Concurența cu acestea nu este semnificativă, deoarece sînt puține, nu formează un sistem și nu sînt folosite în limba literară contemporană.

Scanned with OKEN Scanner

I. IONESCU, C. 182 /***Îmblătitul** bucatelor*. ECONOMIA, 54/14; *Vin la Milcov cu grăbire să-l secăm dintr-o **sorbire***. ALECSANDRI, P. II 136/*Gruia vadra o prindea și dintr-un **sorbit** o bea*. CĂTANĂ, B. P., în DA (ms.); ***Suire** în ceriu*. PSALT. 288/13 /*Eșitul sufletului și **suitul** cătră ceriu*. DOSOFTEI, V. S. 96 etc. Uneori apar asemenea formații chiar la același scriitor, în aceeași operă: *Smintirea fînului la uscat, **adunat** și clădit*. I IONESCU, C. 109/15/ ***Adunarea** [grîului] în clăi*. Id., *ib*. 35/25; ***Mornăirile** ei erau tunete, invectivele trăsnete*. SADOVEANU, N. F. 6/*Cu **mornăitul** meu numai cu urșii m-aș putea lua la întrecere*. Id., *ib*. 15.

În ce privește infinitivele lungi și supinele paralele provenite de la verbe de conjugarea a II-a și a III-a, remarcăm o mai mare specializare a lor pe valori, pe nuanțe de sens sau pe stiluri ale limbii. Astfel, foarte rar apare o suprapunere perfectă între formele de supin și cele de infinitiv lung: *o **strîngere** de mînă*. EMINESCU, N. 59/ *un **strîns** de mînă*. NEGRUZZI, S. III 431; *stoarcere/stors*; *ungerea* (mașinii) /*unsul* (mașinii) etc.

Existența formațiilor paralele nu înseamnă, implicit, sinonimie perfectă [93]. Paralelismul dintre aceste două mijloace de exprimare a numelui de acțiune poate să antreneze, la un moment dat, o diferențiere între ele, fie în ce privește valoarea, fie numai unele sensuri subordonate valorii respective. În astfel de cazuri sinonimia este parțială.

b. Se constată, după materialul avut în vedere, că infinitivul este mai bogat în sensuri decît supinul substantivat, deși ambele pot avea aceleași valori. De exemplu, *povestire*, pe lîngă „acțiunea de a povesti, istorisire", valoare pe care o are și supinul *povestit*, mai înseamnă și „întîmplare, fapt, pățanie". Se poate spune ***aprinsul*** sau ***aprinderea** focului*, dar infinitivul are, în plus, sensul figurat „înflăcărare, exaltare". La fel, ***fierberea (fiertul)** mustului, a bucatelor*; infinitivul are însă și sensul „agitare, agitație, iritare".

c. Alteori formațiile paralele, deși cu aceeași valoare, au sensuri diferite: *înțeles/înțelegere*, atunci cînd au valoare concretă înseamnă: primul „semnificație", al doilea „convenție". Supinul *încordat* apare cu valoare de nume de acțiune cu sensul „cercuire", deci sens propriu legat de etimonul *coardă*, în timp ce *încordare* apare mai ales cu sensurile figurate „întindere, stare de tensiune, strîngere, îmbrățișare".

d. Faptul că sinonimia este numai parțială se vede și din existența unei valori în plus la una din formațiile paralele.

α. Infinitivul exprimă atît acțiunea, cît și alte valori, supinul numai acțiunea: *arătare* „acțiunea de a arăta, monstru, fantomă" etc./*arătat*,

---

[93] De multe ori nu putem preciza în ce măsură sînt sinonime, deoarece la foarte multe dintre ele se dă în dicționar numai definiția cuvîntului, fără trimiteri la izvoare din care să ne dăm seama dacă se folosesc exact în aceleași stiluri sau în aceleași regiuni. Astfel, adesea în dicționar supinul este definit prin infinitivul lung, ceea ce denotă fie rara întrebuințare a supinului, fie faptul că acesta, deși posibil, e nefolosit. Așa sînt exemple ca *amuțire/amuțit, migălire/migălit, oțelire/oțelit*. Situația inversă, și anume infinitivul explicat prin supin, apare mai rar: *mornăit/mornăire, smîntînit/smîntînire, undit/undire* „acțiunea de a undi, pescuire cu undița" etc.

Scanned with OKEN Scanner

numai „acțiunea de a arăta”, *ascultare/ascultat, contemplare/contemplat, culcare/culcat, cuvîntare/cuvîntat, deghizare/deghizat, dezmierdare/dezmierdat, gustare/gustat, încovoiere/încovoiat, îndreptare/îndreptat, întrebare/întrebat, înzestrare/înzestrat, murare/murat, ospătare/ospătat, plimbare/plimbat, repetare/repetat, săgetare/săgetat, serbare/serbat, terminare/terminat, zburdare/zburdat*; *amăgire/amăgit, clădire/clădit, descoperire/descoperit, gîndire/gîndit, ivire/ivit, însoțire/însoțit, întovărășire/întovărășit, jertfire/jertfit, oprire/oprit, privire/privit, topire/topit, vorbire/vorbit, zidire/zidit*; *cerere/cerut, facere/făcut, întoarcere/întors*; *vedere/văzut, vînzare/vîndut* etc.

β. Supinul exprimă acțiunea și alte valori, infinitivul numai acțiunea (situație mai rară decît cea de sub α), de exemplu, *așternere* „acțiunea de a așterne”, *așternut* „acțiunea de a așterne, obiectele care se aștern” etc., *adăpat/adăpare, dejugat/dejugare, guițat/guițare, imprimat/imprimare, măritat/măritare, mutat/mutare, picurat/picurare, plagiat/plagiere, tocat/tocare, vînat/vînare*; *chiuit/chiuire, ciripit/ciripire, cîrîit/cîrîire, giugiulit/giugiulire, hîrșîit/hîrșîire, iordănit/iordănire, lipit/lipire, molfăit/molfăire, piuit/piuire, prăjit/prăjire, prășit/prășire, sforăit / sforăire, vîjîit/vîjîire*; *ras/radere, copt/coacere.*

e. De multe ori formele de infinitiv lung și de supin substantivat, deși sinonime, au domenii diferite de întrebuințare: unul în tehnică, celălalt în limba uzuală, unul în limba literară, altul în vorbirea populară etc. De obicei supinul este mai frecvent în vorbirea regională și cea populară, infinitivul în româna standard și în limbajul tehnico-științific. De exemplu, *aerare, leșiere* apar numai în tehnică, *aerat, leșiat* „spălatul cu leșie” au atestări numai din vorbirea populară; tot așa *fotografiere* e inserat numai în LTR, iar *fotografiat* apare în DA ms. cu citate numai din limba literară (autori moderni); *întîlnire* „contact, întrevedere, adunare; meci, întrecere” e folosit în vorbirea uzuală, în timp ce *întîlnit* „întîlnire, întîlniș” e popular: *Bun* ***întîlnitul****, maică.* MERA, L. B. 154. *Ajutare* este considerat de DA ms. ca învechit, iar *ajutat* ca regionalism; *jucare, strîmbare* apar ca învechite, *jucat* ca popular și literar, iar *strîmbat* ca literar ș.a.m.d.

f. Mai frecvent decît întrebuințarea în domenii diferite se întîlnește folosirea unuia dintre procedeele discutate într-un domeniu în plus (adesea cu sensuri în plus), de obicei a infinitivului. Ilustrăm această idee cu un singur exemplu: aproximativ 100 de infinitive lungi provenite de la verbele de conjugarea I, înregistrate de DA ms., care au în același dicționar și corespondente de supin apar și în lista de cuvinte a LTR cu sensuri speciale, dar supinele respective nu apar în această listă. De exemplu: *împușcare*, afară de sensurile din limba comună consemnate în DA ms., are sensuri speciale în LTR (în tehnica militară, la mine etc.); supinul *împușcat* nu figurează decît în DA ms. și numai cu citate din limbajul popular. Datorită folosirii infinitivelor lungi în tehnică s-a ajuns ca, în cadrul aceleași valori (acțiunea), acestea să-și dezvolte uneori sensuri speciale pe care supinul nu le are (vezi și pct. e). Așa sînt și *afumare, afundare, ajustare, aliniere, amenajare, apărare, apăsare, balansare, bandajare, cercare, cizelare, clasare, clătinare, colorare, confecționare, degustare, descăl-*

Scanned with OKEN Scanner

ţare, echipare, elaborare, fluierare, fluturare, forfecare, împiedecare, încălcare, încălţare, încercare, încleştare, încopciere, încrucişare, înecare, înfăţişare, înfoiere, înfundare, îngenunchere, îngroşare, înmagazinare, înregistrare, însămînţare, însforare, înşurubare, întîrziere, întunecare, lăcrămare, livrare, lopătare, lucrare, măcinare, modulare, patinare, răsturnare, sărare, scăpărare, schimbare, spălare, sunare, turburare, urcare etc., care apar cu sensuri speciale în LTR, denumind diferite acţiuni (procedee, operaţii) din tehnică; supinul corespunzător apare, de pildă, în DA ms., dar nu are sensurile din tehnică corespunzătoare infinitivului lung[94].

Situaţia contrară, adică existenţa în LTR a unor supine care să nu aibă înregistrat în acelaşi izvor şi un infinitiv lung corespunzător, este extrem de rară[95]. De exemplu, apar în LTR *măturat, rărițat*, iar *măturare, rărițare* nu; ele sînt consemnate însă în DA ms. cu sens similar.

g. De multe ori formaţiile cu supinul şi cele cu infinitivul lung substantivat care apar în acelaşi domeniu se folosesc în construcţii gramaticale diferite. Astfel, în tehnică, infinitivul şi supinul denumesc procedeul, operaţia, tratamentul, procesul de a... etc., dar în timp ce primul apare în tot felul de construcţii gramaticale, supinul apare mai ales în construcţii de tipul: *maşină (aparat) de sablat* (este maşina cu care se face operaţia de sablare, adică de curăţire a suprafeţei pieselor metalice prin proiectare de nisip de cuarţ sub presiune). Sînt înregistrate în felul acesta majoritatea formaţiilor din limbajul tehnic: *nutuire* „operaţie de executare a canelurilor", iar *nutuit* apare în construcţia *aparat de nutuit, riluire* „operaţie de executare a unui ril" /*riluit* (aparat de riluit), *rodare/ maşină de rodat, sabotare/maşină de sabotat* etc. Mai rar, în astfel de îmbinări poate apărea şi infinitivul *(aparat de rulare, cale de rulare)*. În LTR supinul apare foarte rar determinat de un genitiv, în schimb infinitivul se întîlneşte frecvent în astfel de îmbinări: *sortarea materialelor textile, sortarea seminţelor, şlefuirea metalelor* etc.

h. În general, din materialul excerptat se remarcă o mai largă răspîndire şi folosire a infinitivului lung în defavoarea supinului substantivat. Infinitivul are atestări multe, din domenii diferite, în timp ce unele supine apar folosite rar, ocazional, sînt neobişnuite. De exemplu: *aflare (aflat), ameninţare (ameninţat), amestecare (amestecat), aplicare (aplicat), aprobare (aprobat), apropiere (apropiat), binecuvîntare (binecuvîntat), carbonizare (carbonizat), cauterizare (cauterizat), căutare (căutat), cercare (cercat), chemare (chemat), cruţare (cruţat), curbare (curbat), cutremurare (cutremurat), depărtare (depărtat), deşteptare (deşteptat), dezbinare (dezbinat), fasonare (fasonat), iertare (iertat), iniţiere (iniţiat), intrare (intrat), împilare (împilat), înălţare (înălţat), înfiinţare (înfiin-*

---

[94] Unele sensuri din limba comună ale celor două serii de substantive se suprapun.

[95] Lucru explicabil, deoarece LTR înregistrează foarte rar un supin prin care se denumeşte operaţia, procedeul, tratamentul şi de obicei atunci cînd apar astfel de situaţii se întîlneşte paralel şi infinitivul, cu aceeaşi valoare, fie în aceeaşi specialitate *hămuşit/hămuşire* „procedeu folosit în tăbăcărie pentru îndepăratarea părului şi pentru recuperarea lînii de pe pieile de oaie", fie în specialităţi diferite: *ras* „operaţia de curăţire a blănurilor de resturile de ţesut subcutan aderent"/ *radere* „răzuirea unui strat subţire de pe suprafaţa unui obiect" etc.

ţat), *înfruntare* (*înfruntat*), *îngreuiere* (*îngreuiat*), *înşelare* (*înşelat*), *întîmpinare* (*întîmpinat*), *înviorare* (*înviorat*), *mişcare* (*mişcat*), *mîncare* (*mîncat*), *plecare* (*plecat*) etc.; *foşnire* (*foşnit*), *fulguire* (*fulguit*), *îndrăznire* (*îndrăznit*), *învoire* (*învoit*), *mărturisire* (*mărturisit*), *mîntuire* (*mîntuit*), *oglindire* (*oglindit*), *otrăvire* (*otrăvit*), *pieire* (*pierit*), *pomenire* (*pomenit*), *risipire* (*risipit*), *rodire* (*rodit*), *scutire* (*scutit*), *sfătuire* (*sfătuit*), *sleire* (*sleit*)[96]; *alegere* (*ales*), *atingere* (*atins*), *creştere* (*crescut*), *cunoaştere* (*cunoscut*), *deprindere* (*deprins*), *încăpere* (*încăput*), *naştere* (*născut*), *părere* (*părut*), *prevedere* (*prevăzut*), *propunere* (*propus*), *supunere* (*supus*), *tăcere* (*tăcut*), *trimitere* (*trimis*), *ucidere* (*ucis*) etc.

Situaţia inversă, supinul mai folosit şi infinitivul neobişnuit, ieşit din uz, este mai rară mai ales în cazul formaţiilor provenite de la verbe de conjugarea I: *coafat* (*coafare*), *brodat* (*brodare*), *colindat* (*colindare*), *fumat* (*fumare*), *lătrat* (*lătrare*), *militat* (*militare*), *ouat* (*ouare*), *pupat* (*pupare*), *secerat* (*secerare*), *treierat* (*treierare*), *zbierat* (*zbierare*); *călărit* (*călărire*), *cărăuşit* (*cărăuşire*), *dormit* (*dormire*), *gîfîit* (*gîfîire*), *mîrîit* (*mîrîire*), *năşit* (*năşire*), *păstorit* (*păstorire*), *pescuit* (*pescuire*), *piscuit* (*piscuire*), *pîrîit* (*pîrîire*), *pîrît* (*pîrîre*), *plugărit* (*plugărire*), *răpăit* (*răpăire*), *sărit* (*sărire*), *sfîrşit* (*sfîrşire*), *tîrît* (*tîrîre*), *urît* (*urîre*); *adaos* (*adăugare*), *aşternut* (*aşternere*), *bătut* (*batere*), *cernut* (*cernere*), *copt* (*coacere*), *cusut* (*coasere*), *dres* (*dregere*), *dus* (*ducere*), *fript* (*frigere*), *împins* (*împingere*), *lins* (*lingere*), *mers* (*mergere*), *muls* (*mulgere*), *păscut* (*paştere*), *spus* (*spunere*), *ras* (*radere*), *supt* (*sugere*), *surîs* (*surîdere*), *tors* (*toarcere*), *tras* (*tragere*), *tuns* (*tundere*), *ţesut* (*ţesere*), *zis* (*zicere*).

Diferenţa de întrebuinţare în limba literară actuală între infinitivul lung şi supinul substantivat se poate vedea şi din următoarele date comparative furnizate de lectura cîtorva ziare: SCÎNTEIA, nr. 7186, 1966, 6 pagini, FLAMURA PRAHOVEI, nr. 4501, 1966, 4 pagini, CONTEMPORANUL, nr. 1052, 1966, 10 pagini, GAZETA LITERARĂ, nr. 736, 1966, 8 pagini. Prezentăm întîi numărul formaţiilor şi apoi frecvenţa apariţiilor lor:

	Numărul formaţiilor		De cîte ori apar în text	
	Infinitiv	Supin	Infinitiv	Supin
Scînteia	279	6	772	8
Flamura Prahovei	188	7	462	7
Contemporanul	403	19	1054	33
Gazeta literară	255	16	474	10

[96] E de menţionat că în cazul formaţiilor de la verbele de conjugarea a IV-a din această categorie mai uzual este un derivat cu sufix lexical (*foşnet*, *fulguială*, *îndrăzneală*, *învoială*, *sleială* etc.).

Scanned with OKEN Scanner

Considerăm că presa este domeniul în care supinul este cel mai slab reprezentat. Dacă am fi avut în vedere şi texte din alte domenii, cum ar fi cele din domeniul casnic sau cele referitoare la lucrările agricole sau la mica industrie, numărul supinelor ar fi fost mai mare; aşa se explică prezenţa supinului chiar în unele articole de ziar cu subiecte din domeniile enumerate: *Fiecare „component” trebuie dozat cu grijă, **frămîntatul** şi **coptul** lor cer efort şi pricepere.* SCÎNTEIA, 7250, 1967, p. 2/2; *în perioada **recoltatului**. Ib.* p. 3/6. În schimb, infinitivul lung substantivat are o frecvenţă foarte ridicată în publicistică, numele de acţiune exprimîndu-se mai ales cu ajutorul lui (formaţiile cu sufixe lexicale sau postverbalele apar mult mai rar decît infinitivul, dar mai des decît supinul, în special cele în *-aţie*). Adesea se constată un abuz în folosirea infinitivului [97], ca în exemplul: *pe şantierele construcţiilor de locuinţe, lipsa graficelor de execuţie sau **neurmărirea** lor, precum şi **preocuparea** insuficientă la nivelul şantierelor, grupurilor şi trustului pentru **coordonarea atacării** şi **desfăşurării** lucrărilor au dus la **urmărirea** aproape în exclusivitate a **realizărilor** valorice şi la **neglijarea** pînă spre sfîrşitul semestrului a sarcinilor pentru **asigurarea punerilor** în funcţiune.* FLAMURA PRAHOVEI, numărul citat, p. 3/2.

Din cercetarea întreprinsă, constatăm o răspîndire generală a substantivelor cu formă de infinitiv lung: ele apar în toate epocile în tot felul de texte, în vorbirea populară şi în cea familiară, în limba literară, în limbajul tehnico-ştiinţific etc. Se remarcă preferinţa limbii literare şi a limbajului tehnic pentru infinitivul lung, supinul fiind folosit mai mult în vorbirea populară şi în cea familiară şi mult mai rar în limba literară.

Ambele procedee de creare a substantivelor nume de acţiune sînt vii, productive (supinul în mai mică măsură decît infinitivul).

Substantivele cu formă de infinitiv lung se formează pe mai multe căi: prin derivarea lor de la verbe sau de la teme neverbale (substantiv, adjectiv etc.), prin adaptarea unor nume de acţiune străine la limba noastră. Supinul substantivat este de obicei mai legat de verb, dar există şi cazuri izolate în care verbul nu este înregistrat.

Cele mai numeroase sînt formaţiile în *-are* pentru infinitivul lung şi cele în *-it* pentru supin, după care urmează cele în *-ire* şi, respectiv, în *-at*.

97 Vezi şi Ana Canarache, *Folosirea infinitivului lung*, LR XI (1962), nr. 3, p. 314–317.

ANEXA A

-are (-ere)

abrazare „prelucrare prin aşchiere cu un *abraziv*"; cf. engl., fr. *abrasion*, germ. *Abrasion*[98];
acidizare „acidulare"; cf. *acid*;
afuiere „acţiunea de dezagregare şi de spălare a terenului în jurul unei fundaţii (sau obstacol) aşezate pe fundul unei ape curgătoare"; cf. fr. *affouillement*;
albitizare „transformarea feldspaturilor în albite"; cf. *albit*, fr. *albitisation*;
alitare „aluminizare"; cf. *alite* (atestat numai la plural);
alumitare „aluminizare"; cf. fr. *aluminage*;
amarinizare „instruirea echipajului unei nave"; cf. *marin*, fr. *amarinage*;
ancolare „încleiere"; cf. fr. *encollage*;
aprovare „înclinarea longitudinală a unei nave cu *prova* afundată în apă mai mult decît pupa";
apuntare „evoluţia unui avion în vecinătatea unei nave port-avion"; cf. fr. *appontage*;
arimare „aranjarea şi fixarea încărcăturii unei nave sau a unui vehicul aerian"; cf. *arimaj* < fr. *arrimage*;
asomare „proces tehnologic de abator, prin care se ameţesc animalele înainte de tăiere"; cf. fr. *assommement*;
atramentare „tratament termochimic al pieselor de oţel, prin încălzire în baie cu soluţie de fosfat de fier şi de mangan"; cf. lat. *atramentum* „cerneală, culoare neagră";
azotolare „operaţie de tratare a firelor cu soluţii alcaline de *azotoli*";
birocratizare „faptul de a deveni birocrat, de a cădea sub influenţa birocratismului" (DM); cf. *birocrat*;
blanşare „albirea legumelor"; cf. fr. *blanchiment*;
blanşisare „blanşare"; cf. fr. *blanchissage*;
bonderizare „fosfatare"; cf. fr. *bondérisation*;
boţare „prinderea şi fixarea unei parîme sau a unui lanţ cu ajutorul *boţului*";
bracare „rotirea părţii mobile a unor sisteme tehnice"; cf. *bracaj* < fr. *braquage*;
braţare „operaţie de orientare a vergilor într-o anumită direcţie"; cf. *braţ*, fr. *brassage*;
butare „răsturnare incidentală a unui vagonet cu cărbuni"[99];
butonare „procedeu de apretură"; cf. *buton*, fr. *boutonnage* „acţiunea de a închide cu butoni", *boutonnement* „formare de butoni florali";
calorifugare „izolare termică; izolare calorifugă"; cf. *calorifug*, fr. *calorifugeage*;
caolinizare „proces chimic de transformare a unor roci în *caolin*"; cf. fr. *kaolinisation*;
caponare „operaţie de legare a ancorei la *capon*; cf. fr. *caponner*;
caşare „acoperirea unui substrat cu substanţe peliculogene pentru fabricarea imitaţiilor de piele"; sinonim în poligrafie cu *caşurare*;

---

[98] La cuvintele care nu provin din LTR se va indica sursa; înregistrăm definiţia cuvîntului numai dintr-o singură specialitate tehnică, chiar dacă unele cuvinte apar cu sensuri diferenţiate după specialităţi (chimie, construcţii etc.). Pentru unele cuvinte neanalizabile nu am găsit corespondentul străin: *butare*, *ilimerizare*, *stupare*.

[99] *Butare* este atestat în LTR cu indicaţia „termen minier din Valea Jiului"; în franceză există *boutage* folosit în tehnică, dar cu alte sensuri.

cationizare „procedeu de tratare chimică a apei cu ajutorul maselor filtrante cationice"; cf. *cation*;
cianhidrizare „gazare cu acid *cianhidric*"[100];
cianurare „*cianizare*"; cf. *cianură*, fr. *cyanuration*;
ciclizare, în expr. *reacție de ciclizare* „reacție prin care se formează o combinație chimică cu structură *ciclică*"; cf. fr. *cyclisation*;
ciclonare „operație de clasare pneumatică cu ajutorul *cicloanelor*"; cf. fr. *cyclonage*;
clorizare „clorinare"; cf. *clor*, fr. *chlorage*, *chloration*;
cobaltare „acoperire cu *cobalt*"; cf. fr. *cobaltage*;
coligare „formarea unei legături covalente prin unirea a doi atomi"; cf. it. *colligare*, *colligamento*[101];
colodionare „operație de aplicare a unui strat de *colodiu* iodat pe suprafața unei plăci de sticlă"; cf. fr. *collodionner*;
comodizare (neob.) „tendință spre comoditate, comportare *comodă*" CONTEMPORANUL S. II (1949), în DA ms.;
contratipare „proces de obținere a duplicatelor negative (*contratipuri*) după negativul original";
cotonizare „operație prin care se dizolvă substanțele de legătură dintre fibre"; cf. *coton*, fr. *cotonnage*;
crabare „operație de fixare a dimensiunilor țesăturilor de lînă"; cf. germ. *Kraben*, engl. *crabbing*;
craterizare „formarea unei scobituri în formă de *crater* pe anticatodul unui tub de radiație Roentgen";
cromatare „acoperirea suprafețelor metalice cu *cromat*"; cf. fr. *chromatage*;
cuantizare „cuantificare"; cf. *cuantă*, fr. *quantification*;
cumulizare „procesul de formare a norilor de tip *cumulus*";
debazificare „dezalcalizare"; cf. *bază*;
deburare „operație de curățire a garniturilor de ace ale cardelor"; cf. *deburaj* < fr. *débourrage*;
decartelizare (în opoziție cu *cartelare*) „desființarea unui cartel" (DA ms.);
defosforare „îndepărtarea *fosforului* din topitura metalică"; cf. fr. *déphosphoration*, engl. *dephosphorisation*;
degipsare „procesul de dizolvare a *gipsului* din roci sub acțiunea apei";
degorjare „operație de îndepărtare din sticlele de vin a drojdiei"; cf. fr. *dégorgeage*, *dégorgement*;
dejojare „manevră în timpul decolării unui hidroavion"; cf. fr. *déjaugeage*;
delînare „operație de îndepărtare a *lînii*";
depectinizare „tratament aplicat sucurilor de fructe care conțin mari cantități de substanțe pectice"; cf. *pectină*;
depiridinizare „operație de captare a *piridinei*";
desalinare „îndepărtarea sărurilor din țițeiul deshidratat"; cf. *salinizare*, *salin*, fr. *dessalement*, *dessalage*, *dessalaison*;

---

[100] În *Lexiconul tehnic* (seria din 1949–1955) se dă și corespondentul fr. *cyanhydrisation* pe care nu l-am găsit în dicționarele franceze.

[101] Cf. Nicola Zingarelli, *Vocabolario della lingua italiana*, novissima edizione (VIII), Bologna, 1961, s.v.

Scanned with OKEN Scanner

desărăturare „îndepărtarea sărurilor minerale solubile din masa unui sol salin"; cf. *sărătură*;
descenușare; cf. *cenușă*;
descernelizare; cf. *cerneală*;
descintrare „operație de coborîre lentă a reazemelor unui *cintru*"; cf. fr. *décintrement*;
destearinizare; cf. *stearină*;
desulfitare; cf. *sulfit*, fr. *désulfitage, désulfitation*;
deșlamare „eliminare a fracțiunilor foarte fine dintr-o tulbureală minerală"; cf. *șlam*;
deșosare „descălțare a pomilor"; cf. fr. *déchaussement*;
detartrizare; cf. *tartru*, fr. *détartrage*;
detimbrare „modificarea caracteristicii de frecvență a unui canal de transmisiune fonică"; cf. *timbru*;
detolitare „operație de purificare a amestecurilor sulfonitrice uzate"; cf. *tolite*;
detoxifiere „ansamblul proceselor biologice de neutralizare a acțiunii *toxice*";
dezabuzare „dezamăgire, descurajare" (DA ms.); cf. *dezabuzat*, fr. *désabusement*;
dezalbuminare; cf. *albumină*;
dezalcalizare; cf. *alcalinizare, alcaliu*, fr. *alcaliser*;
dezacidare; cf. *acid*, fr. *désacidification*;
dezaminare; cf. *amină*, fr. *désamination*;
dezinsectizare; cf. *insectă*, fr. *désinsectisation*;
deziperitare; cf. *iperită*;
dezongulare „desprinderea unghiei de pe falangele animalelor sacrificate"; cf. fr. *ongulé*;
dextrinizare „proces de transformare a amidonului"; cf. *dextrină*;
diamantizare; cf. *diamant*, fr. *diamanter*;
discontare „socoteală, *cont*" (formație personală la Davidoglu), explicat în DA ms. după fr. *décompter*; în franceză însă verbul are alte sensuri;
diseminare „răspîndire, împrăștiere" (DM); cf. fr. *dissémination*;
doctorizare „procedeu de rafinare a benzinelor; tratament *doctor*";
drusare „operație folosită în filatura de lînă la mașini numite *druse*";
dudgeonare „găurirea pieselor"; cf. fr. *dudgeonnage*;
duramenificare „procesul de formare a *duramenului*; cf. fr. *duraminisation*;
durcisare „durificare"; fr. *durcissement*;
ebarbare „îndepărtarea bavurilor de pe piesele metalice"; cf. fr. *ébarbage*;
ebluisare „orbire"; cf. fr. *éblouissement*;
ecarisare „operație de fasonare manuală a trunchiului de arbore"; cf. fr. *équarissement, équarissage*;
ecluzare „operație de trecere a unei nave printr-o *ecluză*"; cf. fr. *éclusage*;
efilare „subțiere treptată a unui strat"; cf. fr. *effilage*;
egutare „desecarea cărbunilor și a minereurilor, *egutaj*"; cf. fr. *égouttage, égouttement*;
elaidinizare „proces de isomerizare a acizilor nesaturați"; cf. acid *elaidic*, formă *elaidinică*;
eluare „eluție"; cf. fr. *élution*, engl. *elution*;
eluvionare „ridicare a sărurilor și a substanțelor coloide din straturile inferioare ale unui sol către straturile superioare"; cf. fr. *éluvionnement*;
emondare „elagare artificială"; cf. fr. *émondage, émondement*;
enolizare „trecere a unor combinații chimice de la forma cetonică la cea *enolică*"; cf. fr. *énolisation*;

epidotizare „fenomen prin care anumite roci se îmbogățesc în *epidot*";
epolare „executare a unui *epolment* (perete de susținere)"; cf. fr. *épauler*;
escarpare „executare a barajelor antitanc"; cf. *escarpă*, fr. *escarpement* „pantă abruptă";
eșapare „evacuare"; cf. fr. *échappement*;
exsudare „separarea și ieșirea unor componenți la suprafața unui material"; cf. *exsudație*, *exsudat*, fr. *exsudation*;
factorizare „descompunere în *factori* a unui număr";
faianțare „operație de executare a unui placaj alcătuit din plăci de *faianță*"; cf. fr. *faïençage* „fisurarea emailului unei faianțe";
faradizare „terapeutică prin curenți electrici dați de o bobină de inducție" (DA ms.); cf. *farad*;
fasciculare, în îmbinarea *unghiul de fasciculare* (DA ms.); cf. *fascicul*, fr. *fasciculation*;
fascinare „operație de așezare a *fascinelor*"; cf. fr. *fascinage*;
fibrilare „acțiunea de măcinare a pastelor fibroase prin care se desfac pereții fibrelor"; cf. *fibrilă*, fr. *fibrillation*;
fluatizare „operație de spoire cu soluție de *fluat*"; cf. fr. *fluatation*;
fluxare „operație de amestecare a unui bitum cu un *fluxant*"; cf. fr. *fluxage*;
focusare „focalizare"; cf. *focus*;
fonotecare „procedeu de selecționare a părții utile a înregistrărilor"; cf. *fonotecă*;
fritare „sintetizare"; cf. fr. *frittage*, germ. *Fritten*;
fulardare „operație de îmbibare a țesăturilor cu soluții sau dispersii de colorant și mase de apret"; cf. *fulard* „stofă ușoară de mătase", fr. *foularder*;
galoșare „operație prin care se îmbracă în piele sau cauciuc partea de jos a unei încălțăminte"; cf. *galoș*;
galvanocauterizare „arderea unui țesut bolnav cu ajutorul curentului electric"; cf. *galvanocauter*;
garnetare „operație de completare a defibrării zdrențelor de lînă"; cf. *garnetă*;
globulare „proces de transformare a formei cristaline a unor constituenți structurali în formă globulară"; cf. *globulă*;
globulizare „globulare"; cf. *globulă*;
gondolare „strîmbare a unei foi de tablă, de placaj"; cf. *gondolă*, fr. *gondolage*;
granitizare „proces de formare a rocilor granitice"; cf. *granit*, fr. *granitisation*, germ. *Granitisation*;
greeare „operație de montare a greementului"; cf. fr. *gréement* „acțiunea și instrumentul";
greisenificare „fenomenul de formare a *greisenului*";
grifare „scri-jelirea cojii arborilor cu *grifa*"; cf. fr. *griffage*;
hibridizare „hibridare"; cf. *hibrid*, fr. *hybridation*;
hidrociclonare „operație de îngroșare, clasare și concentrare cu ajutorul *hidrocicloanelor*";
hidrofilizare „operație de tratare a unui material pentru a deveni *hidrofil*";
hidrofugare „operație care se efectuează pentru micșorarea capacității de umezire a țesăturilor"; cf. *hidrofug*, fr. *hydrofuger*;
hipofizare „metodă prin care se injectează peștii cu extract de *hipofiză*";
ilimerizare „migrațiune a particulelor coloidale de argilă în sol";
imersare „cufundare a unui corp într-un lichid"; cf. *imersiune* < fr. *immersion*;
inertare „inerție" URSU, T.; cf. *inert*;
inhuminizare „încărbunare"; cf. *humă*;

înclichetare „imobilizarea unei roţi într-o anumită poziţie" ; cf. *clichet, înclichetaj* „mecanismul. ." < fr. *encliquetage* ;
îndocare „totalitatea operaţiilor efectuate pentru ridicarea navei pe un *doc* plutitor" ; cf. germ. *Docken*, engl. *docking* ;
înghiventare „înşurubare" ; cf. *ghivent* ;
înmlăştinare „transformarea unui teren în *mlaştină*" ;
întortare „încăpăţînare" CUV. D. BĂTR. I 285 ; cf. *întort*, vechiul participiu al lui *întoarce* (DA ms.) ;
învîrfare (înv.) „culminaţie, *vîrf*" CONACHI, în DA ms. ;
jurnalizare „trecerea în registrul -*jurnal* a tranzacţiilor comerciale" (DA ms.) ; cf. fr. *journaliser* ;
lambrisare „operaţie de executare a unui *lambriu*" ; cf. fr. *lambrissage, lambrissement* ;
latentificare „operaţie de întărire a unei imagini *latente*" ;
lateritizare „proces de formare a solurilor *lateritice*", cf. *laterit*, fr. *latéritisation* ;
liftare „aducere la suprafaţă a ţiţeiului" ; cf. *lift* ;
lignificare „fenomen de impregnare cu *lignină* a membranei unei celule vegetale" ; cf. fr., engl. *lignification* ;
lisare, linsare „operaţie de netezire" ; cf. *lis* „neted", fr. *lissage* ;
maderizare „proces chimic pentru fabricarea vinurilor de *Madera*" ; cf. fr. *madérisation* ;
malafranţare (înv.) „îmbolnăvire de sifilis" POLIZU, în DA ms. ; cf. *malafranţă* ;
manitare „îmbolnăvire a vinurilor provocată de bacterii specifice" ; cf. fr. *mannité* (se spune despre vinurile care s-au alterat) ;
marnare „operaţie de presărare a unui sol cu *marnă* ; cf. fr. *marnage* ;
martitizare „transformare a magnetitului în hematit prin oxidare" ; cf. *martit* ;
matriţare „operaţie de prelucrare cu ajutorul *matriţei* ; cf. fr. *matriçage* ;
meandrare „acţiune de formare a *meandrelor*" ;
metalare, în expr. *reacţie de metalare* „reacţie dintr-o hidrocarbură şi un metal" ; cf. fr. *métallisation* ;
milonitizare „formarea *milonitelor*" ;
molare „operaţie de liberare completă a unei parîme din locul în care a fost legată" ; cf. *mol* ;
mordansare „aplicare a unor coloranţi pe fibrele textile" ; cf. *mordant*, fr. *mordançage* ;
mullitizare „formarea *mullitului*" ;
mumifiere „faptul de a mumifica" (DM) ; cf. *mumie*, fr. *momification*, it. *mummificare* ;
navigabilizare ; cf. *navigabil* ;
neobrăzare < *ne-* + *obraz* + *-are* sau după *neobrăzat*, socotit ca un participiu [102] ;
nodulizare „procesul de separare a grafitului sub formă de *nodule*" ;
ocratare „procedeu de tratare a betonului cu tetrafluorură de siliciu" ; sinonim „procedeu *ocrat*" ; cf. fr. *ocratation* ;
optimizare ; cf. *optim* ;
orizontare „aşezarea solului în straturi *orizontale*" ;
ortogonalizare „operaţie care transformă un şir dat de funcţiuni reale de variabilă reală într-un şir" ; cf. *ortogonal* ;
paladizare „acoperirea obiectelor cu un strat de *paladiu*" ;
pecarizare „metodă de determinare a culorii făinurilor de grîu şi de secară" [103] ;

---

[102] Explicaţia dată de DM : *obrăzare* + *ne-* nu e valabilă, pentru că *obrăzare* nu există ; apare *obrazire*, dar cu alt sens.

[103] În *Lexiconul tehnic* vechi se dau corespondentele fr. *pécarisation*, germ. *Pekarisierung* pe care nu le-am găsit în dicţionarele cercetate.

peneplenizare „fenomen de reducere a înălțimilor relative ale unei regiuni"; cf. *peneplenă* „formă de relief rezultată din acțiunea de denivelare", fr. *pénéplanation*;
petunizare „stropirea tutunului cu extract de *petun*"; cf. fr. *pétuner*;
pilonare „operație de introducere a *pilonilor*"; cf. fr. *pillonnage*;
pirogenare „încălzire la o temperatură ridicată"; cf. fr. *pyrogénation*;
platformare „procedeu de reformare catalitică a benzinelor"; cf. *platformă*;
plușare „frecarea pieilor cu un *pluș* pentru a se obține un luciu"; adj. *plușat* are alt sens;
politehnizare „acțiunea de a orienta învățămîntul de cultură generală pentru formarea de deprinderi practice în domeniul tehnicii" (DM); cf. rus. политехнизация;
pontare „operație de instalare a suporturilor unui pod militar"; cf. *pont*, fr. *pontage*;
poporanizare „popularizare" Ibrăileanu, în DA ms.; cf. *poporan*, fr. *popularisation*;
porfirizare „pulverizare manuală prin frecare cu o moletă de piatră pe o placă de piatră (de exemplu *porfir*)"; cf. fr. *porphyrisation*;
prematurare „operație în procesul de fabricare a fibrelor viscoza"; cf. *prematur* (fr. *prématuration* are alt sens);
profundare „ambutisarea unui obiect în formă de cupă, cu adîncime mare în raport cu diametrul"; cf. *profund*;
prolificare „naștere a unui lujer cu frunze din floare" (DM); cf. *prolific*, fr. *prolification*;
propilitizare „proces de transformare a rocilor vulcanice în *propilite*"; cf. fr. *propylitisation*;
radiogoniometrare „operație prin care se determină direcția unui radioemițător în *radiogoniometrie*"; cf. *radiogoniometru*;
raionare „împărțire în *raioane*" (DM);
ranfluare „operație de scoatere la suprafață și punere în stare de plutire a unei nave"; cf. fr. *renflouement*;
ranversare „întoarcere pe aripă"; cf. fr. *renversement*;
recepare „operație de tăiere a puieților la nivelul solului; cf. fr. *recépage*;
repusare „reliefare"; cf. fr. *repoussement*, *repoussage*;
retrecisare „retragerea materialului"; cf. fr. *rétrécissement*;
retrusare în expr. *retrusarea stratelor* „răsturnarea unor strate"; cf. fr. *retroussement*;
rizare „defectare în funcționarea unor mașini prin producerea de *rizuri* pe suprafața de contact dintre cele două corpuri de mașină"; cf. fr. *riser*;
rolare „operație de netezire a unui material cu ajutorul unei *role*";
rujare „operație de nivelare a grînelor încărcate în vrac"; cf. *rujar* „muncitor în port";
securizare „transformarea sticlei de geamuri în geam *securit*";
sericitizare „fenomen geologic de transformare a muscovitului în *sericit*"; cf. fr. *séricitisation*;
sferoidizare „recoacere de globulizare"; cf. *sferoid*, fr. *spheroïdisation*;
silicatizare „silicatare"; cf. *silicat*, fr. *silicatisation*;
silicificare „silicifiere"; cf. *siliciu*, fr. *silicification*;
siropare „defect în fabricarea marmeladei care consistă în curgerea *siropului* din ea"; cf. fr. *siropage*, germ. *Sirupieren*;
solificare „procesul de formare a *solului*";
sorbitizare „tratament termic prin care se realizează structura *sorbitică* de revenire"; cf. *sorbită*;
spilitizare „transformare a labradorului în albit"; cf. *spilit*;
stelitare „încărcare cu *stellit* a unor porțiuni de organe de mașină"; cf. fr. *stellitage*;
stenozare „operație prin care produsele textile sînt aduse în stare de a nu se mai umfla prin înmuiere"; cf. *stenoză*, fr. *sténosage (sthénosage)*;

stepizare „procesul de instalare a *stepei* în zona de pădure";
strădare (creaţie personală la ODOBESCU pentru *strădanie*), în DA ms.;
stupare „stoarcere";
sulfurizare „operaţie de dezinfectare, dezinsectizare, deratizare efectuată cu bioxid de *sulf* gazos"; cf. *sulfură*, fr. *sulfuration*, engl. *sulphurisation*;
sumacare „tratarea pieilor cu o zeamă din extract de *sumac*";
suprafaţare „operaţie de uniformizare a suprafeţei îmbrăcămintei rutiere"; cf. *suprafaţă*, fr. *surfaçage*;
suşugare (reg.) „trebuinţă, nevoie" MAT. DIALECT. I 192; cf. *suşug*;
şamizare „un fel de a tăbăci pielea" (DA ms.); cf. fr. *chamoisage*;
şerardizare „zincare prin difuziune"; cf. fr. *shérardisation*, rus. *шерардизация*;
şistificare „operaţie de împrăştiere în atmosfera unei mine grizutoase a unei cantităţi de pulbere fină de steril"; cf. *şist*, fr. *schistification*;
tindalizare „sterilizarea produselor injectabile şi a materialelor chirurgicale"; cf. fr. *tyndallisation*;
toluare „operaţie de acoperire a pilulelor cu balsam de *tolu*";
tonare „acoperirea părţilor albe ale unui imprimat"; cf. *ton*, germ. *Tonen*";
torefiere „operaţie de încălzire a unei substanţe la foc direct în prezenţa aerului"; cf. fr. *torréfaction*;
torpedare „împuşcare"; cf. germ. *torpedi(e)ren* „a împuşca";
turbificare „fenomen de incarbonizare a substanţei organice vegetale, în condiţii de descompunere defavorabile"; cf. *turbă*;
turbionare „acţiunea de a se mişca în formă de *turbion*" (DA ms.); cf. fr. *tourbillonnement*;
umidificare „producerea şi întreţinerea umidităţii aerului" (DM); cf. fr. *humidification*;
uralitizare „proces de transformare a piroxenilor din roci eruptive în *uralit*";
validitare (neob.) „validare" (DM); cf. *validitate*;
vernalizare „iarovizare"; cf. *vernal*, fr. *vernalisation*;
vitrifiere „vitrificare" (DM); cf. fr. *vitrifier*;
zeolitizare „proces de substituţie a unui mineral sau a unei roci prin *zeoliţi*"; cf. fr. *zéolitisation*;
zonare „împărţire în zone" (DM); cf. *zonă*;
zonificare „zonare" (DM); cf. *zonă*;

-ire

aclimatizire URSU, T.; cf. *aclimatiza(re)*;
alembicuire URSU, T.; cf. *alambica*, *alambia*;
anatomisire „disecţie" URSU, T.; cf. *anatomie*, *anatomic*;
alsăuire „proprietate, trăsătură" URSU, T.; cf. *alsău*, cu acelaşi sens;
avenire „luarea puterii, înscăunare" (DA); cf. it. *avvenire*;
blaihuire „operaţie de decolorare a pieilor"; cf. germ. *Bleichen*, *Bleichung*;
bontire „teşire"; cf. *bont*;
brenoire „operaţie de ungere a pieilor prin impregnare cu grăsimi în stare topită"; cf. germ. *Einbrennung*;
cănăluire „operaţie de formare a conturului pielii printr-un fel special de croire"; cf. *canal*;

Scanned with OKEN Scanner

căprire „cicatrizare a cojii copacilor", derivat în DA de la *capră* [104];
căzănire „doborîrea arborilor dintr-un arboret prin tăierea trunchiului";
clisire „formarea în subsol a unui strat impermeabil"; cf. *clisă*;
credincioșire (înv.) „credință" (DA); cf. *credincios*;
decrepire (neob., CEZ. PETRESCU, în DA. ms.) „decrepitudine"; cf. *decrepit*;
descleire; cf. *descleia, descleiere*;
disvolvire „dezvoltare" URSU, T.; cf. lat. *disvolvĕre*;
dungălire „operație de detașare prin așchiere a uneia dintre marginile unei scînduri"; cf. *dunga, dungă*;
dușumălire „operație de podire a galeriilor"; cf. *dușumea*;
ețuire „corodare, atacare cu reactivi"; cf. germ. *Ätzen, Ätzung*;
ficătire „îmbolnăvire a ficatului, hepatită" URSU, T.; cf. *ficat*;
fițuire „operație de legare a firelor, rostuire"; cf. germ. *Fitzen*;
ghelbrănuire „decapare a pieselor de alamă, de tombac prin imersiune într-o soluție de acid azotic"; cf. germ. *Gelbbrennen*;
întroptire (reg.) „serbarea zilei a opta după o sărbătoare" < *întru* + *opt* (DA);
învîntocire (Trans.) „încîlcire" (DA ms.);
licheruire „operație de tratare a pieilor cu *licheruri*"; cf. germ. *lickern*;
lupuire „operație de destrămare și amestecare a materialului fibros la un *lup* amestecător";
matisire „operație de împreunare fără noduri a capetelor a două parîme sau a unui capăt de parîmă cu ea însăși"; cf. *matisa*, cu același sens;
mulcire „acoperirea solului cu un strat de protecție numit *mulci*";
nedințire (neob.) „lipsă de dinți"; cf. *dinte* (verbul *dința* are alt sens);
obrazire „model, pildă, exemplu"; cf. vsl. *obraziti* „a forma" (TDRG);
opătuire (înv., cu sens neprecizat, probabil) „învoială, împăcare": *adunîndu-ne pe noi... ca să fie de credință să-i facem* **opătuire** *cu cumnații dumneaei... pentru că zice că ar avea ceva parte de la ju(pă)nul dumneaei.* (a. 1766) IORGA, S. D. XII 92;
orîndăluire (înv.) „luare în orîndă, arendare"; cf. *orîndă*;
otprăvenire „trimitere" GRECEANU, în DA ms.;
păituire (neob.) „aranjare, învoială, înțelegere, convenție" P. MAIOR, în DA ms.; cf. alb. *pajtoj*;
potîmpire (înv.) „cădere, despărțire"; cf. vsl. *postăpiti* (TDRG), apropiat de *tîmpi* (DA ms.);
rezvedire „clarificare, denunțare a minciunii" LEX. REG. 107;
sicofanțire (neob.) „delațiune, faptul de a trăda, pîră" ARISTIA, PLUT., în DA ms.; cf. *sicofant*;
singuraticire (neob.) „faptul de a fi singur, izolare" SBIERA, în DA ms.; cf. *singuratic*;
sudițire (înv.) „supușenie străină de care era legat privilegiul unei protecții și jurisdicții consulare străine" (DA ms.); cf. *sudit*;
șăbăruire „răzuire manuală"; cf. *șabăr*;
șeveruire „răzuire de dințare"; cf. *șever*;
șfăițuire „sudare prin forjare"; cf. germ. *Schweissung* „sudură";
șpănuire „operație de pregătire a țesăturilor pentru croirea mecanică în industria de confecții"; cf. *span*, germ. *Spannen*;

---

[104] DA îl compară cu surselv. *chavrir* „a coji copacii"; în *Dicziunari rumantsch grischun*, publicha de la Società Retorumantscha, fasc. 40, Cuoira, 1961, *chavrir* are și sensul de „a roade coaja copacilor" (de către capre). Credem că cele două cuvinte s-au format independent în cele două limbi, nefiind exclusă, în română, posibilitatea existenței sensului „roadere" (de către capră), din care a derivat cel de „cicatrizare" (în urma unei roaderi).

șpiluire „spălare"; cf. germ. *Spühlen* „clătire";
ștafuire „îndesare"; cf. germ. *staffeln* „a ridica, a etaja, a așeza în trepte";
ștorțuire „retezare"; cf. *ștorț*;
șvaifuire „decupare"; cf. germ. *Schweifung* „scobitură, sinuozitate, arcuire", *schweifen* „a scobi, a rotunji (decupînd)";
tăxuire (înv.) „taxare" (DA ms.); cf. *taxa(re)*;
treptelnicire (înv.) „așezare treptată, pe rînd; gradare" (DA ms.); cf. *treptelnic*;
țincuire „dăltuire manuală sau frezare a colților"; cf. *țint*, germ. *Zinkenschneiden*;
vrăjitorire „vrăjitorie" N. URECHE, la TDRG; cf. *vrăji, vrăjitor*;
zinzănire (Ban.) „tremurare de frig", probabil formație onomatopeică.

ANEXA B

-are, -ere

acetilare
acidificare
acilare
alchilare
aloxare
amarare
amborare
ambutisare
amonificare
anclanșare
anrobare
apupare
astatizare
austenitizare
autoaglomerare
autoepurare
autooxidare
autoreglare
autosincronizare
azurare
banderolare
benzoilare
berginizare
bicarbonatare
bituminizare
bizotare
calorizare
carbonatare
carbonilare
carbonitrurare
cașurare s.[105]
caustificare
centicubare s.
cianizare
climatizare
clorinare
coacervare
colmatare
compactare
compoundare
conductibilizare
convertisare
copertare s.
cornificare
corodare
cracare
crenelare
creozotare
cromizare
cruponare s.
cuirasare
danturare
debavurare s.
debenzolare
debleiere
deburbare
debutanizare
decapsulare
decarbonatare
decarboxilare
decomprimare
decrepitare
decuvare s.
dedurizare
deetanizare
defazare
defenolare
deferlare
defibrinare
defocalizare
degazeificare
degazolinare
degelificare
degivrare
degudronare
dehidrogenare
deionizare
delaiere s.
delecitinizare
delintersare s.
demargarinizare
demetanizare
demucilaginare
denitrare
denitrificare
densificare
depolimerizare
depropanizare
derocare
desămînțare s.
descopertare
desensibilizare
deshidrogenare

[105] s. indică numai existența formei de supin.

desulfonare
desulfurare
detalonare
detensionare
detubare
deuterare
deversare
devulcanizare
dezalcalinizare
dezaerare
dezamoniacalizare
dezasfaltare
dezbenzinare
deznisipare
dezosare
diazotare
disipare
dolomitizare
drajare s.
drajonare
durificare
ecranare
elagare
electroalimentare
electrocauterizare
electrocoagulare
electroerodare
eloxare
esterificare
eșantionare
etanșeizare
eterificare
eterodinare
etirare
etilare
evazare
exodare
extrudare
fațetare
fezandare
filerizare
floculare
fluorurare s.
fluidizare
focalizare
formilare
fumizare

furbisare s.
gazonare
gestionare
givrare
glazurare
gleizare
glicerinare
gonflare
grinotare s.
halogenare
heterodinare
hidrofobizare
hidromecanizare
hidroplanare
hipersensibilizare
humificare
inactivare
incastrare
inclavare
inelare
insolubilizare
insonorizare s.
iodurare
klinkerizare
krarupizare
labializare
lamare
lardare
largare
lesivare
lintersare s.
lubricare
maclare
masticare s.
matare
maturare
melare
mercurare
modelizare
moletare
mulinare
nervurare
neutrodinare
nitrozare
nitrocarburare
olificare
opalizare

peletizare
peptizare
peptonizare
percolare
perlare
piclare
piritizare
plastifiere
policondensare
poluare
poziționare
precomprimare
preconcentrare
preformare
prevaporizare
pudlare
pupinizare
racemizare
randalinare
ranforsare
rankinizare
ratinare s.
reambulare
reanclanșare
reavizare
recalibrare
recirculare
recombinare
recomprimare
reetalonare
refilare
reflotare s.
refosforare
regradare
rentabilizare
reoxidare
repasare s.
repertorare s.
resabotare
retrasare
rigidizare
ripare
saliciere
salicifiere
salicilare
salinizare
sanforizare

semicarbonizare
semicocsificare
semipieptănare
serpentinizare
silicatare
silicizare
simetrizare
simultaneizare
sinterizare
solarizare
solvatare
solventare
striere
stripare
subbraţare
sulfitare
sulfizare
sulfonare
supraimprimare
supraînălţare
şanfrenare s.
tabletare
tehnoredactare
telemăsurare
telesemnalizare
termoficare
torcretare
trampare
tutorare s.
ultrafiltrare
uzinare
vacuumare
vanisare s.
xantogenare

-ire

bertluire
bimzuire
blanşiruire s.
bricuire
broşiruire
centruire s.
ciontolire (cf. ciontolitor)
coleire
glăzuire s.
honuire s.
închituire s.
lepuire s.
mătuire s.
nutuire s.
plutuire s.
postcenuşărire s.
rifluire s.
riluire
şpronţuire
ţanuire s.
zencuire

Scanned with OKEN Scanner

BIBLIOGRAFIE

A I—IX — Material (manuscris) cules în anchetele dialectale efectuate de institutele de lingvistică ale Academiei în anii 1949 ş.u.: I (Valea Crişului Negru), II (Valea Sebeşului), III (Valea Jiului), IV (Ţara Haţegului), V (Valea Bistriţei), VI (Valea Moldovei), VII (Maramureş), VIII (Valea Sucevei), IX (regiunea Bacău).

ALECSANDRI, P. I—II — VASILE ALECSANDRI. *Poezii.* Vol. I—II. Ediţie îngrijită, adnotată şi comentată de G. C. Nicolescu. Editura de stat pentru literatură şi artă. Bucureşti, 1955.

ALECSANDRI, P. P. — VASILE ALECSANDRI. *Poezii populare ale românilor.* Adunate şi întocmite de ... Tipografia lucrătorilor asociaţi. Bucureşti, 1866.

ALECSANDRI, T. — VASILE ALECSANDRI. *Opere complete.* Partea întîi. *Teatru.* Vol. I. *Canţonete comice, scenete şi operete*; vol. al II-lea. *Vodeviluri*; vol. al III-lea. *Comedii*; vol. al IV-lea. *Drame.* Editura librăriei Socec & Comp. Bucureşti, 1875.

ALEXANDRESCU, M. — GRIGORE MIHAIL ALEXANDRESCU. *Meditaţii, elegii, epistole, satire şi fabule.* Tipografia naţională a lui Ştefan Rassidescu. Bucureşti, 1863.

ALEXANDRESCU, O. I — GRIGORE ALEXANDRESCU. *Opere.* Vol. I. *Poezii.* Ediţie critică, note, variante şi bibliografie de I. Fischer. Editura de stat pentru literatură şi artă. [Bucureşti] 1957.

ALEXANDRIA — *Istoria lui Alexandru cel mare.* Bucureşti, 1850.

ALEXI, W. — TEOCHAR ALEXI. *Rumänisch-deutsches Wörterbuch. Zweite verbesserte und vervollständigte Auflage.* Verlag von H. Zeidner. Kronstadt (Brasso), 1906.

ALEXICI, L. P. — DR. G. ALEXICI. *Texte din literatura poporană română,* adunate de ... Tomul I. *Poesia tradiţională.* Editura autorului, Budapesta, 1899.

ALMĂJ — EM. PETROVICI. *Folklor din Valea Almăjului* (Banat), în ARH. FOLK. III (1935).

ALR I — *Atlasul lingvistic român.* Partea I. Material netipărit.

ALR I/I; I/II — *Atlasul lingvistic român,* publicat de Muzeul limbii române din Cluj. Partea I (ALR I). Vol. I. *Părţile corpului omenesc şi boalele lui.* Muzeul limbii române, Cluj, 1938; vol. al II-lea. *Familia, naşterea, botezul, copilăria, nunta, moartea.* Muzeul limbii române. Sibiu-Leipzig, 1942.

ALRM I/I, I/II — *Micul atlas lingvistic român,* publicat de Muzeul limbii române din Cluj. Partea I (ALRM I). Vol. I. *Părţile corpului omenesc şi boalele lui.* Muzeul limbii române, Cluj, 1938; vol. al II-lea. *Familia, naşterea, botezul, copilăria, nunta, moartea.* Muzeul limbii române. Sibiu-Leipzig, 1942.

ALR SN I—III — *Atlasul lingvistic român,* serie nouă. Editura Academiei Republicii Populare Române. Vol. I—II, 1956; vol. al III-lea, 1961.

Scanned with OKEN Scanner

ALRT II — EMIL PETROVICI. *Texte dialectale* culese de ... Supliment la Atlasul linguistic român II. Muzeul limbii române. Sibiu-Leipzig, 1943.

ANON. CAR. — *Anonymus Caransebesiensis*. Publicat în „Tinerimea română", noua serie. Vol. I, fasc. III, p. 326—380.

ANTONESCU, D. — G. M. ANTONESCU. *Dicționar român. Mic repertor de cunoștințe generali*... Imprimeria națională a lui Ștephan Rassidescu. București, 1862.

AR — *Albina românească*. Gazetă politico-literală. Tipografia Albinei. Iași, 1829—1850.

ARDELEANU, D. — C. ARDELEANU. *Diplomatul, tăbăcarul și actrița*. Roman. Ed. a II-a. Editura Cartea Românească. București, 1928.

ARGHEZI, L. — TUDOR ARGHEZI. *Lume veche, lume nouă*. Editura tineretului. [București] 1958.

ARGHEZI, S. I. — TUDOR ARGHEZI. *Scrieri*. Vol. I. Editura pentru literatură. [București] 1963.

ARH. FOLK. — *Anuarul Arhivei de Folklor*. Publicat de Ion Mușlea. Cluj-București. Anul I (1932) ș. u.

ARHIVA R. I—II — *Arhiva românească*. Sub redacția lui M. Kogălniceanu. Tomul I—II. Iași, 1841—1845.

ARISTIA, PLUT. — C. ARISTIA. *Plutarh. Parallela sau viețele bărbaților illustri*. Tradus din elenește de ... Tomul I. Tipografia Colegiului național. București, 1857.

ASACHI, S. L. I—II — GH. ASACHI. *Scrieri literare*. Vol. I—II. Ediție îngrijită, cu prefață, note și glosar de N. A. Ursu. Editura de stat pentru literatură și artă. Biblioteca pentru toți. [București, 1957.]

B (1938) — *Biblia adică dumnezeiasca scriptură a Vechiului și a Noului Testament*, tradusă după textele originale ebraice și grecești de preoții profesori Vasile Radu și Gala Galaction. Fundația pentru literatură și artă. București, 1938.

BABOIAN, YEMEN — DIC BABOIAN. *Yemen — salt peste milenii*. Editura politică. [București] 1966.

BACONSKY, F. R. — A. E. BACONSKY. *Fiul risipitor. Poezii*. Editura pentru literatură. [București] 1964.

BALADE I—III — *Balade populare românești*. Vol. I—III. Editura pentru literatură. [București] 1964.

BANUȘ, P. — MARIA BANUȘ. *Poezii*. Editura de stat pentru literatură și artă. [București] 1958.

BARBU, Ș. N. — EUGEN BARBU. *Șoseaua Nordului*. Ed. a II-a. Editura pentru literatură. [București] 1965.

BARCIANU — SAB. POP-BARCIANU. *Dicționar român-german și german-român*. Partea I-a: Română-germană. Ed. a III-a. Revidat și complectat de Dr. P. Barcianu. Kraft. Sibiu, 1900.

BARIȚIU, P. A. I—III — GEORGE BARIȚIU. *Părți alese din istoria Transilvaniei. Pe două sute de ani în urmă*. Vol. I—II, 1890; vol. al III-lea, 1891.

BĂCESCU, PĂS. — MIHAI C. BĂCESCU. *Păsările în nomenclatura și viața poporului român*. Editura Academiei Republicii Populare Române. [București] 1961.

BĂLCESCU, O. I—II — N. BĂLCESCU. *Opere*. Vol. I. *Studii și articole*; vol. al II-lea. *Istoria românilor sub Mihai-vodă Viteazul*. Editura Academiei Republicii Populare Române. [București] 1953.

BENIUC, C. P. — MIHAI BENIUC. *Cîntece de pierzanie*. [București] f.a.

BENIUC, C. S. — MIHAI BENIUC. *Colți de stîncă. Versuri*. Editura tineretului. [București] 1965.

BIBLIA (1688) — *Biblia, adecă dumnezeiasca scriptură ale cei vechi și ale cei noao leage toate*, care s-au tălmăcit dupre limba elinească, spre înțeleagerea limbii rumânește cu porunca prea luminatului domn Ioan Șărban

Cantacozino Basarab Voievod și cu îndemînarea dumnealui Costadin Brîncoveanul marele logofăt... Tipăritu-s-au ... în scaunul mitropoliei Bucureștilor... la anul 1688.

BL — *Bulletin linguistique*. Faculté des lettres de Bucarest. Publié par A. Rosetti. Paris-București. Vol. I (1933) ș.u.

BOLINTINEANU, O. A. II — DIMITRIE BOLINTINEANU. *Opere alese*. Vol. al II-lea. *Proză*. Editura pentru literatură. [București] 1961.

BOLINTINEANU, P. — DIMITRIE BOLINTINEANU. *Poezii*. Editura Institutului grafic Minerva. București, 1905.

BOLLIAC, O. — CEZAR BOLLIAC. *Opere alese*. Editura de stat. Clasicii români. [București] 1950.

BOLLIAC, O. I—II — CEZAR BOLLIAC. *Opere*. Vol. I—II. Ediție, note și bibliografie de Andrei Rusu. Editura de stat pentru literatură și artă. [București] 1956.

BOGZA, A. Î. — GEO BOGZA. *Anii împotrivirii*. Reportaje, pamflete, articole 1934—1939. Editura tineretului a C.C. al UTM. [București] 1953.

BPH — *Buletinul Institutului de filologie română „Alexandru Philippide"*. Universitatea din Iași. Vol. I (1934) ș.u.

BRĂESCU, A. — [GH.] BRĂESCU. *Amintiri*. Editura Cartea românească. București, 1937.

BRĂESCU, V. — GH. BRĂESCU. *Doi vulpoi*. Schițe umoristice. Alcalay & Calafeteanu. [București, 1925.]

BREBENEL, GR. P. — I. B. BREBENEL. *Graiul popular, în jurul ocupațiunilor și obiceiurilor țăranului român de pe vatra Oltului în Transilvania*. În jurnalul „Țara Oltului", Făgăraș, 1907, nr. 25—30 și 1909, nr. 12—36, 38, 44, 45.

BSL — *Bulletin de la Société linguistique de Paris*. Paris, 1869 ș.u.

BUDAI-DELEANU, Ț. — I. BUDAI-DELEANU. *Țiganiada*. Ediție îngrijită de J. Byck. Editura de stat pentru literatură și artă. București [1953].

BUD, P. P. — TIT BUD. *Poezii populare din Maramureș*. (Academia Română. Din viața poporului român. Culegeri și studii III), București, 1908.

BUL. COM. IST. — *Buletinul Comisiunii istorice a României*, publicat de Ion Bogdan, București. Vol. I (1915) ș.u.

BV I—IV — IOAN BIANU și NERVA HODOȘ. *Bibliografia românească veche* 1508—1830. București. Tom. I (1508—1716), 1903; tom. al II-lea (1716—1808), 1910; tom. al III-lea (1809—1830), fasc. I—II, 1912; fasc. III—VIII [Ioan Bianu și Dan Simonescu], 1936; tom. al IV-lea (Adăogiri și îndreptări) [Ioan Bianu și Dan Simonescu], 1944.

CADE — *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea românească"*. Partea I. *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi* de I. Aurel Candrea. Partea a II-a. *Dicționarul istoric și geografic universal* de Gh. Adamescu. Editura Cartea Românească. București [1926—1931].

CALENDARIU (1814) — *Calendariu ce slujește pre 100 de ani, începînd de la anul 1814 pînă la anul 1914*. Acum întîi românește alcătuit... La Buda, în Crăiasca Tipografie a Universitatei Ungariei [1814].

CAMILAR, T. — EUSEBIU CAMILAR. *Turmele*. Roman. Ed. a II-a. Editura de stat. [București] 1946.

CANDREA, Ț. O. — I. A. CANDREA. *Graiul din Țara Oașului*. (Extras din „Buletinul Societății filologice" II) Atelierele Socec. București, 1907.

CANTEMIR, D. — Principele DEMETRIU CANTEMIR. *Operele*... tipărite de Societatea Academică Română. Tom. al V-lea, partea a II-a. *Divanul*. Cu o prefață și un glosar de G. Sion. București, 1878.

CANTEMIR, HR. — Principele DEMETRIU CANTEMIR. *Hronicul vechimei a romano-moldovlahilor*, publicat de Gr. G. Tocilescu. București, 1901.

CANTEMIR, IST. — Principele DEMETRIU CANTEMIR. *Operele*... publicate de Academia Română. Tom. al IV-lea. *Istoria ieroglifică*, operă originală, inedită, scrisă în limba românească la 1704. București, 1883.

CARAGEA, L. — *Legiuire a prea înălţatului şi prea pravoslavnicului domn şi oblăduitori a toată Ugrovlahiia Io Ioan Gheorghe Caragea...* Bucureşti, 1818.

CARAGIALE, O. I—VII — I. L. CARAGIALE. *Opere*. Vol. I. *Nuvele şi schiţe*. Ed. Cultura Naţională. Bucureşti, 1930; vol. al II-lea. *Nuvele şi schiţe*. Ed. Cultura Naţională. Bucureşti, 1931; vol. al III-lea. *Reminiscenţe şi notiţe critice*. Ed. Cultura Naţională. Bucureşti, 1932; vol. al IV-lea. *Notiţe critice, literatură şi versuri*. Fundaţia pentru literatură şi artă. Bucureşti, 1938; vol. al V-lea. *Articole politice şi cronici dramatice*. Fundaţia pentru literatură şi artă. Bucureşti, 1938; vol. al VI-lea. *Teatru*. Fundaţia pentru literatură şi artă. Bucureşti, 1939; vol. al VII-lea. *Corespondenţa*. Editura pentru literatură şi artă. Bucureşti, 1942.

CARAGIALE, OPERE I—III — I. L. CARAGIALE. *Opere*. Vol. I—III. Editura de stat pentru literatură şi artă. Bucureşti, 1960.

M. I. CARAGIALE, CR. — MATEI I. CARAGIALE. *Craii de curtea-veche*. Editura pentru literatură. [Bucureşti] 1965.

CAZIMIR, GR. — OTILIA CAZIMIR. *Grădina cu amintiri. Şi alte schiţe*. Cartea românească. Bucureşti [1929].

CĂLINESCU, E. — G. CĂLINESCU. *Viaţa lui Mihail Eminescu*. Ediţia a IV-a revăzută. Editura pentru literatură. [Bucureşti] 1964.

CĂTANĂ, P. B. I—III — GHEORGHE CĂTANĂ. *Poveştile Bănatului*, culese din gura poporului bănăţean de... Tomul I—III. Gherla, 1893—1895.

CCR. — TIM. CIPARIU. *Crestomaţia sau Analecte literarie* din cărţile mai vechi şi nouă româneşti... Blasiu, 1858.

CHEST. I—VIII — *Chestionar pentru un atlas lingvistic al limbei române*. Muzeul limbei române. I. *Calul*. Cluj, 1922; II. *Casa*. Sibiu, 1926; III. *Firul*. Cluj, 1929; IV. *Nume de loc şi nume de persoane*. Cluj, 1930; V. *Stîna, păstoritul şi preparatul laptelui*. Cluj, 1931; VI. *Stupăritul*. Cluj, 1933; VII. *Instrumente muzicale*. Cluj, 1935; VIII. *Mîncări şi băuturi*. Cluj, 1937.

CIAUŞANU, V. — G. F. CIAUŞANU, G. FIRA şi C. M. POPESCU. *Culegere de folclor din jud. Vîlcea şi din împrejurimi, cu un glosar*. (Academia Română. Din viaţa poporului român XXXV.) Cultura naţională. Bucureşti, 1928.

CIAUŞANU, R. SCUT. — G. F. CIAUŞANU. *Răsuri scuturate*. Schiţe şi amintiri. Tipografia Speranţa. Craiova [f.a.].

CL — *Cercetări de lingvistică*. Academia Republicii Populare Române, Filiala Cluj, Institutul de lingvistică. Anul I (1956) ş.u.

CODRU-DRĂGUŞANU, C. — I. CODRU-DRĂGUŞANU. *Călătoriile unui român ardelean în ţară şi în străinătate* (1835—1844) („Peregrinul transilvan"). Ediţie prefăcută în stilul literar de astăzi de Constantin Onciu, cu o prefaţă de N. Iorga. Editura Neamul românesc. Vălenii de munte, 1910.

COD. VOR. — ION al lui G. SBIERA. *Codicele Voroneţean*, cu un vocabulariu şi studiu asupra lui de... Cernăuţi, 1885.

COMAN, GL. — PETRE COMAN. *Glosar dialectal*. (Academia Română, Memoriile Secţiunii literare. Seria a III-a. Tom. IX, mem. 5.) Monitorul oficial şi Imprimeria naţională. Bucureşti, 1939.

CONACHI, P. — Logofătul COSTACHI KONACHI. *Poesii*. Alcătuiri şi tălmăciri. Partea I. [Ediţia a II-a] Editura librăriei Fraţii Şaraga. Iaşi [1886].

CONTEMPORANUL, S. II — *Contemporanul*. Săptămînal politic-social-cultural. Seria a II-a. Bucureşti, 1948 ş.u.

CONTRIBUŢII I—III — *Contribuţii la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*. Vol. I, 1956; vol. al II-lea, 1958; vol. al III-lea, 1962. Editura Academiei Republicii Populare Române. Bucureşti.

CONV. LIT. — *Convorbiri literare*. Iaşi, Bucureşti. Anul I (1867—1868) ş.u.

CORESI, EV. — Diaconul CORESI. *Carte cu învăţătură* (1581), publicată de Sextil Puşcariu şi Alexie Procopovici. Vol. I. *Textul*. Atelierele grafice Socec et Comp. Bucureşti, 1914.

L. COSTIN, GR. BĂN. — LUCIAN COSTIN. *Graiul bănăţean.* Studii şi cercetări. Cartea românească. Timişoara, 1926.

COSTINESCU, V. — I. COSTINESCU. *Vocabular româno-francesu.* Bucureşti, 1870.

CREANGĂ, A. — ION CREANGĂ. *Scrierile lui...* Vol. al II-lea. *Diverse.* Iaşi, 1892.

CREANGĂ, P. — ION CREANGĂ. *Scrierile lui...* Vol. I. *Poveşti.* Tipografia lui H. Goldner. Iaşi, 1890.

CUV. D. BĂTR. I—III — B. PETRICEICU-HASDEU. *Cuvente den bătrîni.* Tomul I. *Limba română vorbită între 1550—1600.* Studiu paleografico-linguistic de... Cu observaţiuni filologice de Hugo Schuchard. Bucureşti, 1878; tomul al II-lea. *Cărţile poporane ale românilor în secolul XVI, în legătură cu literatura poporană cea nescrisă.* Bucureşti, 1879; tomul al III-lea. *Istoria limbei române.* Partea I. *Principie de linguistica.* Bucureşti, 1881.

DA — *Dicţionarul limbii române.* Tomul I, partea I: *A—B.* Librăriile Socec. Bucureşti, 1913; tomul I, partea a II-a: *C.* Tipografia ziarului „Universul". Bucureşti, 1940; tomul I, partea a III-a, fascicola I: *D—de.* „Universul". Bucureşti, 1949; tomul al II-lea, partea I: *F—I.* Imprimeria naţională, Bucureşti, 1934; tomul al II-lea, partea a II-a, fascicula I: *J-lacustru.* „Universul". Bucureşti, 1937; tomul al II-lea [partea a III-a]: *Ladă-lojniţă* [fără editură şi an]. (Academia Română.)

DA ms. — *Dicţionarul limbii române,* aflat sub formă de manuscris la Institutul de lingvistică din Bucureşti al Academiei Republicii Socialiste România.

DAMÉ, T. — FR. DAMÉ. *Încercare de terminologie poporană română.* Stabilimentul grafic I. V. Socec. Bucureşti, 1899.

DDRF — FRÉDÉRIC DAMÉ. *Nouveau dictionnaire roumain-français.* Vol. I—IV. Imprimerie de l'état. Bucarest, 1893—1895.

DELAVRANCEA, S. — [BARBU] DELAVRANCEA. *Sultănica.* Tipolitografia St. Mihalescu. Bucureşti, 1885.

DENSUSIANU, HLR. I—II — OVIDE DENSUSIANU, *Histoire de la langue roumaine.* Tome premier. *Les origines.* Leroux. Paris, 1901. Tome second. *Le seizième siècle,* 1938.

DENSUSIANU, Ţ. H. — OVID DENSUSIANU, *Graiul din Ţara Haţegului.* Socec & Co. Bucureşti, 1915.

DER I—IV — *Dicţionar enciclopedic român.* Vol. I: *A—C,* 1962; vol. al II-lea: *D—J,* 1964; vol. al III-lea: *K—P,* 1965; vol. al IV-lea: *O—Z,* 1966. Editura politică, Bucureşti.

DEŞLIU, G. — DAN DEŞLIU. *Goarnele inimii.* Editura pentru literatură şi artă a Uniunii scriitorilor din R.P.R. Bucureşti, 1949.

DEŞLIU, M. — DAN DEŞLIU. *Minerii din Maramureş.* Poem. Editura de stat pentru literatură şi artă. Bucureşti [1951].

DI — *Dicţionar invers.* Editura Academiei Republicii Populare Române. Bucureşti, 1957.

DIONISIE, C. — DIONISIE ECLESIARCUL. *Chronograful Tierei Rumaneşti, de la 1764 pana la 1815,* scris de... la anul 1814. [În TES. II, 159 ş.u.]

DLR — *Dicţionarul limbii române.* (Academia Republicii Populare Române.) Tom. al VI-lea. Fascicula I: *M-Mandră*[1], 1965; fascicula a II-a: *Mandră*[2] — *Mascat*[1], 1965; fascicula a III-a: *Mascat*[2] — *Mămaiţă,* 1966; fascicula a IV-a: *Mămalatiţă — Mătăringă,* 1966; fascicula a V-a: *Mătăsar — Mergător,* 1966; fascicula a VI-a: *Mergătoriu — Microbiologie,* 1966. Editura Academiei Republicii Socialiste România [Bucureşti].

DLRC — *Dicţionarul limbii române literare contemporane.* Vol. I—IV. Editura Academiei Republicii Populare Române. [Bucureşti] 1955—1957.

DM — *Dicţionarul limbii române moderne.* (Academia Republicii Populare Române. Institutul de lingvistică din Bucureşti.) Editura Academiei Republicii Populare Române. [Bucureşti] 1958.

Scanned with OKEN Scanner

DN	FLORIN MARCU — CONSTANT MANECA. *Dicționar de neologisme.* Ediția a II-a. Editura științifică. București, 1966.
DO	N. A. CONSTANTINESCU. *Dicționar onomastic romînesc.* Editura Academiei Republicii Populare Române. București, 1963.
DOINE	*1000 Doine, strigături și chiuituri, culese de mai mulți învățători zeloși.* Culegere de doine, strigături și chiuituri, ce se obicinuiesc la jocurile și petrecerile noastre poporale. Brașov, 1891.
DOMBROWSKI, P.	ROBERT RITTER VON DOMBROWSKI. *Păsările României* (Ornis Romaniae). Descriere sistematică și biologico-geografică, completată, ilustrată și prelucrată. Traducere din limba germană, prelucrare și completare de prof. Dionisie Linția. Vol. I. Fundația pentru literatură și artă (Biblioteca enciclopedică). București, 1946.
DOSOFTEI, PS.	DOSOFTEI, mitropolitul Moldovei (1671—1686). *Psaltirea în versuri* publicată de pe manuscrisul original și de pe edițiunea de la 1673, de prof. I. Bianu. Edițiunea Academiei Române. București, 1887.
DOSOFTEI, V. S.	DOSOFTEI, *Viața și petrecerea svinților.* Iași, 1682.
DR	*Dacoromania.* Buletinul Muzeului limbei române condus de Sextil Pușcariu. Cluj, Anul I (1920—1921) ș.u.
ECONOMIA	*Povățuire către Economia de Cîmp, pentru folosul școalelor românești celor din Țeara Ungurească și din părțile ei împreunate,* de Gh. Șincai. Crăiasca Tipografie a Universității ungurești. Buda, 1806.
EFTIMIU, P. A.	VICTOR EFTIMIU. *Portrete și amintiri.* Editura pentru literatură. [București] 1965.
EMINESCU, L. P.	M. EMINESCU. *Opere complete.* Vol. I. *Literatură populară.* Scrieri inedite. Editura Minerva. București, 1902.
EMINESCU, N.	M. EMINESCU. *Nuvele.* Editura librăriei școalelor Frații Șaraga. Iași [f.a.].
EMINESCU, O. I—IV	M. EMINESCU. *Opere.* Ediție critică îngrijită de Perpessicius. Vol. I, Fundația pentru literatură și artă. București, 1939; vol. al II-lea, Fundația pentru literatură și artă. București, 1943; vol. al III-lea, Fundația pentru literatură și artă. Bucursști, 1944; vol. al IV-lea, Editura Academiei R.P.R. București, 1952.
EMINESCU, PR. LIT.	M. EMINESCU. *Proza literară.* Ediție îngrijită de Alex. Colorian. Editura Cugetarea. București [f.a.].
FD	*Fonetică și dialectologie.* (Academia Republicii Populare Române. Institutul de lingvistică din București.) Editura Academiei R.P.R. [București]. Vol. I (1958) ș.u.
FILIMON, C. I—II	N. FILIMON. *Ciocoii vechi și noi.* În „Revista romana" II și III. București, 1862, 1863.
FLACĂRA	*Flacăra.* Revistă social-politică și literar-artistică. București, 1963 ș.u.
FOLC. POET.	*Folclor poetic nou.* București, 1965.
FOLC. TRANSILV. I—II	*Folclor din Transilvania,* I—II. Texte alese din colecții inedite. Cu un cuvînt înainte de Mihai Beniuc. Editura pentru literatură. [București] 1962.
GALACTION, O. I	GALA GALACTION. *Opere.* Vol. I. Editura pentru literatură și artă a Societății scriitorilor din R.P.R. București, 1949.
GALAN, B. I—II	V. EM. GALAN. *Bărăgan.* Vol. I. Editura de stat pentru literatură și artă. [București] 1954; vol. al II-lea. Editura tineretului. [București] 1959.
GÁLDI, M.	LADISLAU GÁLDI. *Les mots d'origine néogrecque en roumain à l'époque des Phanariotes.* Budapesta, 1939.
GAZ. LIT.	*Gazeta literară.* Organ săptămînal al Uniunii scriitorilor din Republica Socialistă România.
GANE, N. I—III	N. GANE. *Nuvele.* Vol. I—III. Editura Alcalay. Biblioteca pentru toți. [București] 1921.
GCR. I—II	M. GASTER. *Chrestomație română.* Vol. I—II. Ed. F. A. Brockhaus, Leipzig. Socec & Co. București, 1891.

GHEREA, ST. CR. I—III — I. GHEREA (C. Dobrogeanu). *Studii critice*. Vol. I, ed. a II-a, Editura Librăriei Socec Comp. & București, 1890; vol. al II-lea, ed. a II-a, „Viața românească". București, 1923; vol. al III-lea, ed. a III-a, „Viața românească". București [f.a.].

GHICA, S. — I. GHICA. *Scrisori către V. Alecsandri*. Edițiune nouă. Editura librăriei Socec & Comp. București. 1887.

GÎRLEANU, L. — EM. GÎRLEANU. *Din lumea celor care nu cuvîntă*. Ediția a IV-a. Editura Librăriei Universale Alcalay & Co. București, 1927.

GLOSAR REG. — V. ARVINTE, D. URSU, M. BORDEIANU. *Glosar regional*. Editura Academiei Republicii Populare Române. București [1961].

GORJAN, H. I—IV — I. GHERASIM GORJAN. *Halima sau povestiri mitologhicești arabești, pline de băgări de seamă și de întîmplări frumoase și de mirare...* Tom. I, 1835; tom. al II-lea, 1835; tom. al III-lea, 1837; tom. al IV-lea, 1838.

GOROVEI, C. — ARTUR GOROVEI. *Cimiliturile românilor*. Edițiunea Academiei Române. Institutul de arte grafice Carol Göbl. București, 1898.

GOROVEI, CR. — ARTUR GOROVEI. *Credinți și superstiții ale poporului român*. (Academia Română. Din viața poporului român. Culegeri și studii XXVII.) Librăriile Socec & Comp. Pavel Suru, C. Sfetea. București, 1915.

GRAIUL, I—II — *Graiul nostru*. Texte din toate părțile locuite de români, publicate de I. A. Candrea, Ov. Densusianu, Th. D. Speranția. Vol. I. Socec & Co. București, 1906; Vol. II. Socec & Co. București, 1908.

Gramatica Academiei — *Gramatica limbii române*. Ediția I, vol. I. *Vocabularul, fonetica și morfologia*; vol. al II-lea. *Sintaxa*. Editura Academiei R.P.R. [București] 1954. Ediția a II-a revăzută și adăugită. Tiraj nou. Vol. I. *Morfologia*; vol. al II-lea. *Sintaxa*. Editura Academiei. [București] 1966.

GRIGORIU-RIGO, M. P. I—II — GH. GRIGORIU-RIGO. *Medicina poporului*. Memoriul I. *Boalele oamenilor*. Memoriul al II-lea. *Boalele vitelor*. (Extras din Analele Academiei Române, Seria a II-a. Tom. XXX. Memoriile Secțiunii literare.) Göbl. București, 1907.

GR. S. — *Grai și suflet*. Revista Institutului de filologie și folclor publicată de Ovid Densusianu. Atelierele Socec & Co. București. Vol. I (1924) ș.u.

H. I—XVIII — Răspunsuri la Chestionarul lingvistic al lui B. P. Hasdeu (Manuscris legat în 18 vol.).

HELIADE, O. I—II — I. HELIADE RĂDULESCU. *Opere*. Vol. I, 1939; vol. al II-lea, 1943. Ediție critică, cu note și variante de D. Popovici. Fundația pentru literatură și artă. București.

HEM — B. PETRICEICU HASDEU. *Etymologicum Magnum Romaniae*. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor. Tom. I—II, 1887; tom. al III-lea, 1893. Stabilimentul grafic Socec și Teclu. București.

HERODOT (1645) — *Herodot* (1645). Traducere românească publicată după manuscriptul găsit în mănăstirea Coșula de N. Iorga. Tipografia Neamul românesc. Vălenii de munte, 1909.

HERZ.-GHER., M. I—VII — E. HERZOG și V. GHERASIM. *Glosarul dialectului Mărginean*, în „Codrul Cosminului" I—VII (1924—1932). Institutul de arte grafice și editură Glasul Bucovinei. Cernăuți.

HODOȘ, P. P. — ENEA HODOȘ. *Poezii poporale din Bănat*. Culegere publicată de... Editor Enea Hodoș, Caransebeș, 1892.

HOGAȘ, M. N. — CALISTRAT HOGAȘ. *În munții Neamțului*. Ediția a III-a. Editura Cartea românească. București [1937].

I. CR. — *Ion Creangă*, revistă de limbă, literatură și artă populară. Bîrlad. Anul I (1908) ș.u.

INF. BUC. — *Informația Bucureștiului*. Ziar al Comitetului Orășenesc București al P.M.R. și al Sfatului Popular al orașului București. Anul I (1953) ș.u.

Scanned with OKEN Scanner

I. IONESCU, C.	ION IONESCU. *Calendar pentru bunul gospodar.* Iaşii, 1845.
I. IONESCU, D.	ION IONESCU. *Agricultura română în judeţul Dorohoi.* Imprimeria statului. Bucureşti, 1866.
IORDAN, LRA	IORGU IORDAN. *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor".* Ediţia a II-a. Editura Socec et Co. Bucureşti [1948].
IORDAN, LRC	IORGU IORDAN. *Limba română contemporană.* Editura Ministerului Învăţămîntului. [Bucureşti] 1956.
IORDAN, STIL.	IORGU IORDAN. *Stilistica limbii române.* Bucureşti, 1944.
IORDAN, T.	IORGU IORDAN. *Toponimia românească.* Editura Academiei Republicii Populare Române. Bucureşti, 1963.
IORGA, NRA I—II	N. IORGA. *Neamul românesc în Ardeal şi Ţara ungurească.* Vol. I—II. Minerva. Bucureşti, 1906.
IORGA, S. D. I—XXXI	N. IORGA. *Studii şi documente cu privire la istoria românilor.* Vol. I—XXXI, Minerva. Bucureşti, 1901—1916.
IORGOVICI, O.	PAUL IORGOVICI. *Observaţii de limba rumânească.* Tip. Crăiasca Universitate. Buda, 1799.
IOSIF, P.	ST. O. IOSIF. *Patriarhale.* Poesii. Editura Viaţa românească. Bucureşti, 1922.
ISPIRESCU, L.	P. ISPIRESCU. *Legende sau basmele românilor.* Adunate din gura poporului. Tipografia Academiei Române. Bucureşti, 1892.
ISPIRESCU, U.	P. ISPIRESCU. *Din poveştile unchiaşului sfătos.* Basme păgineşti întocmite de... Cu o precuvîntare de A. I. Odobescu. Partea I. Tipografia Academiei Române. Bucureşti, 1879.
JAHRESBERICHT	*Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig.*. Johann Ambrosius Barth. Leipzig. Vol. I—XXIX, 1894—1921.
JARNÍK-BÎRSEANU, D.	IOAN URBAN JARNÍK şi ANDREI BÎRSEANU. *Doine şi strigături din Ardeal.* Date la iveală de... Ediţiunea Academiei Române. Bucureşti, 1885.
JIPESCU, O.	GLIGORE M. JIPESCU. *Opincaru, cumŭ ieste şi cumŭ trebuie să hiie săteanu.* Scriere-n limba ţăranului muntean. Bucureşti, 1881.
KLOPŞTOCK, F.	Sărmanul KLOPŞTOCK. *Feciorul lui nenea Tache Vameşul.* Biblia unui trecut 1879—1925. Vol. al II-lea. Fundaţia pentru literatură şi artă. Bucureşti, 1935.
KOGĂLNICEANU, S. A.	MIHAIL KOGĂLNICEANU. *Scrieri alese.* Omul. Opera. Comentarii. Ediţie îngrijită de prof. Al. Ştefănescu. Editura de stat. [Bucureşti] 1948.
LB	*Lesicon romanesc-latinesc-unguresc-nemţesc, care de mai mulţi autori în cursul a trideci şi mai multor ani s-au lucrat,* seu: *Lexicon valachico-latino-hungarico-germanicum quod a pluribus auctoribus decursu triginta et amplis annorum elaboratum est.* Budae, 1825.
LET. I—III	M. KOGĂLNICEANU. *Letopiseţile ţării Moldovii,* publicate de... Tom. I—III. Iaşi. [La Cantora Foaiei săteşti şi Institutul Albinei româneşti.] Tom. I, 1852; tom. al II-lea, 1845; tom. al III-lea, 1846.
LEXIC REG.	*Lexic regional.* Editura Academiei Republicii Populare Române (Societatea de ştiinţe istorice şi filologice). [Bucureşti] 1960.
LL	*Limbă şi literatură.* Societatea de ştiinţe istorice şi filologice Bucureşti. Vol. I (1955) ş.u.
LM	A. T. LAURIANU şi C. I. MASIMU. *Dicţionariulu limbei romane.* Tomu I, *A—H*; tomu II (Colaboratori Iosefu Hodosiu şi G. Bariţiu), *I—Z*; tomu III, *Glosariu, care coprinde vorbele din limba romana streine prin originea sau forma, cum şi cele de origine induioasa.* Bucureşti, 1871—1876.
LR	*Limba română.* Academia Republicii Populare Române. Institutul de lingvistică din Bucureşti. Anul I (1952) ş.u.
LTR	*Lexiconul tehnic român.* Ediţia I, vol. I-VII (A-Z). Editura tehnică (1949—1955). Ediţia a II-a, vol. I—XVI (A—S). Editura tehnică. Bucureşti (1957—1966).

Scanned with OKEN Scanner

LUCEAFĂRUL	*Luceafărul*. Revistă a Uniunii Scriitorilor din Republica Socialistă România. București, 1958 ș.u.
LUMEA	*Lumea*. Săptămînal de politică internă. Editată de Uniunea ziariștilor din Republica Socialistă România. București, 1964 ș.u.
MACEDONSKI, O. I–IV	ALEXANDRU MACEDONSKI. *Opere*. Ediție critică cu studii introductive, note și variante de Tudor Vianu. Vol. I. *Poezii*, 1939; vol. al II-lea. *Teatru*, 1939; vol. al III-lea. *Nuvele, schițe și povestiri*, 1944; vol. al IV-lea. *Articole literare și filozofice*, 1946. Fundația pentru literatură și artă – Scriitorii români moderni. București.
MAGAZIN	*Magazin*. Anul I (1957) ș.u.
MAG. IST. I–V	*Magazin istoric pentru Dacia*. Subt redacția lui A. Treb. Laurian și Nicolae Bălcescu. Tom. I – V. Colegiul național București, 1845–1847.
P. MAIOR, IST.	PETRU MAIOR de Dicio-Sîn-Martin. *Istoria pentru începutul romanilor în Dachia* întocmită de... Buda, 1834.
MAN. GÖTT.	ȘTEFAN PAȘCA. *Manuscrisul italian-român din Göttingen*, în „Studii italiene", II, 1935, p. 119–136.
MARCOVICI, C.	Serdarul SIMEON MARCOVICI. *Culegere din cele mai frumoase nopți ale lui Yung*. A doua ediție, îndreptată și adăugită... Tipografia lui Eliad. București, 1835.
MARIAN, D.	S. FL. MARIAN. *Descîntece poporane române* culese de... Tipografia lui R. Eckhardt. Suceava, 1886.
MARIAN, INS.	SIM. FL. MARIAN. *Insectele în limba, credințele și obiceiurile românilor*. Studiu folkloristic. Edițiunea Academiei Române. Institutul de arte grafice Carol Göbl. București, 1903.
MARIAN, Î.	S. FL. MARIAN. *Înmormîntarea la români*. Studiu etnografic de... Edițiunea Academiei Române. Litotipografia Carol Göbl. București, 1892.
MARIAN, NA.	S. FL. MARIAN. *Nașterea la români*. Studiu etnografic. Edițiunea Academiei Române. Litotipografia Carol Göbl. București, 1892.
MARIAN, O. I–II	S. FL. MARIAN. *Ornitologia poporană română*. Tom. I–II. Tipografia lui R. Eckhardt. Cernăuți, 1883.
MARIAN, SA.	S. FL. MARIAN. *Satire poporane române*. Adunate de... Editura Librăriei Socec & Comp. București, 1893.
MAT. DIALECT. I	*Materiale și cercetări dialectale*. Vol. I. Academia Republicii Populare Române. Filiala Cluj, Institutul de lingvistică. [București] 1960.
MAT. FOLK.	*Materialuri folkloristice*. Culese și publicate sub auspiciile Ministerului Cultelor și Învățămîntului Public prin îngrijirea lui Gr. G. Tocilescu. Volumul I (Poesia poporană, partea I–II) – II. Tipografia corpului didactic. București, 1900.
MEYER-LÜBKE, G. I–IV	W. MEYER-LÜBKE. *Grammaire des langues romanes*. Tome I–IV. H. Welter. Paris, Leipzig, 1890–1906.
MERA, L. B.	I. T. MERA. *Din lumea basmelor*. Cu 87 ilustrațiuni originale. Minerva. București, 1906.
MIHALE, O.	AUREL MIHALE. *Ogoare noi*. Roman. Editura de stat pentru literatură și artă. [București] 1953.
MINEIUL (1776)	CHESARIE, episcopul Rîmnicului. *Mineiul*, luna lui octombrie, care s-au tipărit acum întîi rumânește..., 1776.
MÎNDRESCU, L. P.	SIMEON C. MÎNDRESCU. *Literatură și obiceiuri poporane din comuna Rîpa de jos, comitatul Mureș-Turda (Transilvania)*. Publicate de... Tipografia F. Göbl fii. București, 1892.
MOLNAR, RET.	IOAN MOLNAR. *Retorică, adecă învățătura și întocmirea frumoasei cuvîntări*. Acum întîi izvodită pe limba românească, împodobită și întemeiată cu pildele vechilor filosofi și dascali bisericești. Crăiasca Tipografie orientalicească a Universitatei Peștii. Buda, 1798.
NEGULICI, V.	I. D. NEGULICI. *Vocabular romanu de toate vorbele străbune repriimite de limba română și de toate cele ce sînt a se mai primi de acum înainte și mai ales în științe*. București, 1848.

Scanned with OKEN Scanner

NEGRUZZI, S. I—III — CONSTANTIN NEGRUZZI. *Scrierile lui...* Vol. I. *Păcatele tinereţelor*; vol. al II-lea. *Poezii*; vol. al III-lea. *Teatru*. Librăria Socec & Compania. Bucureşti, 1872—1873.

N. REV. R. — *Noua revistă română pentru politică, literatură, ştiinţă şi artă*. Bucureşti. Anul I (1900) ş.u.

ODOBESCU, S. I—III — A. I. ODOBESCU. *Scrieri literare şi istorice ale lui...* Vol. I—III. Editura Librăriei Socec. Bucureşti, 1887.

ODOBESCU, O. I—II — A. I. ODOBESCU. *Opere*. Vol. I—II. Ediţie îngrijită, cu glosar, bibliografia scriitorului şi studiu introductiv de Tudor Vianu. Editura de stat pentru literatură şi artă. [Bucureşti] 1955.

PAMFILE, A. R. — TUDOR PAMFILE. *Agricultura la români*. Studiu etnografic cu un adaus despre măsurătoarea pămîntului şi glosar. (Academia Română. Din viaţa poporului român. Culegeri şi studii XVI.) Bucureşti, Librăriile Socec şi C. Sfetea; Leipzig, Otto Harrassovitz; Viena, Gerold, 1913.

PAMFILE, C. — TUDOR PAMFILE. *Cimilituri româneşti*. Introducţiune şi glosar. (Academia Română. Din viaţa poporului român. Culegeri şi studii XII.) Bucureşti, 1908.

PAMFILE, J. I—III — TUDOR PAMFILE. *Jocuri de copii adunate din satul Ţepu* (jud. Tecuci). Vol. I (Analele Academiei Române. Tom. XXVIII. Memoriile Secţ. literare), 1906; vol. al II-lea (Analele Academiei Române. Tom. XXIX. Memoriile Secţ. literare), 1907; vol. al III-lea (Academia Română. Din viaţa poporului român. Culegeri şi studii XIX). [Bucureşti]

PAMFILE, I. C. — TUDOR PAMFILE. *Industria casnică la români*. Trecutul şi starea ei de astăzi. Contribuţiuni de artă tehnică şi populară. Tipografia Cooperativa. (Academia Română. Din viaţa poporului român. Culegeri şi studii VIII.) Bucureşti, 1910.

PAMFILE, VĂZD. — TUDOR PAMFILE. *Văzduhul după credinţele poporului român*. (Academia Română. Din viaţa poporului român. Culegeri şi studii XXVII.) Bucureşti, Librăriile Socec & Comp. C. Sfetea, Pavel Suru; Leipzig, Otto Harrassowitz; Wiena, Gerold & Comp. 1913.

PANN, E. I—V — ANTON PANN. *Noul Erotocrit*, compus în versuri de... Tomul I—V. Klozius. Sibiu, 1837.

PANN, P. V. I-III — ANTON PANN. *Culegere de proverburi sau Povestea vorbei*. De prin lume adunate şi iarăşi la lume date. Tipografia lui Anton Pann, Bucureşti. Partea I, 1852; partea a II-a şi a III-a, 1853.

T. PAPAHAGI, M. — TACHE PAPAHAGI. *Graiul şi folclorul Maramureşului*. (Academia Română. Din viaţa poporului român XXXIII.) Cultura naţională. Bucureşti, 1925.

PAS, Z. I—IV — ION PAS. *Zilele vieţii tale*. Editura de stat. Vol. I—II, 1949; vol. III—IV, 1950 [Bucureşti].

PASCU, S. — G. PASCU. *Sufixele româneşti*. Ediţiunea Academiei Române. Bucureşti. 1916.

PAŞCA, GL. — ŞTEFAN PAŞCA. *Glosar dialectal*, alcătuit după material cules de corespondenţi din diferite regiuni. (Academia Română. Memoriile Secţiunii literare, Seria III, Tom. IV. Mem. 3.) Cultura naţională. Bucureşti, 1928.

PĂSCULESCU, L. P. — NICOLAIE PĂSCULESCU. *Literatură populară românească*. Adunată de... Cu 30 arii notate de Gheorghe Matei. (Academia Română. Din viaţa poporului român. Culegeri şi studii V.) Bucureşti, Librăria Socec; Viena, Gerold; Leipzig, O. Harrassowitz.

I. PELTZ, C. — ISAC PELTZ. *Cum i-am cunoscut*. Editura pentru literatură. [Bucureşti] 1964.

CAMIL PETRESCU, U. N. — CAMIL PETRESCU. *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război*. Vol. I—II. Editura pentru literatură. [Bucureşti] 1965.

Scanned with OKEN Scanner

C. PETRESCU, Î. I—II — CEZAR PETRESCU. *Întunecare*. Roman. Partea I—II. Editura Scrisul românesc. Craiova, 1928.

C. PETRESCU, O. P. I—II. — CEZAR PETRESCU. *Oraş patriarhal*. Roman. Vol. I—II. Editura Cugetarea. Bucureşti [f.a.].

C. PETRESCU, R. DR. — CEZAR PETRESCU. *Comoara regelui Dromichet*. Roman. Editura naţională S. Ciornei. Bucureşti [f.a.].

PION. ROM. — *Pionierii romanului românesc*. Antologie, text stabilit, note şi prefaţă de St. Cazimir. Editura pentru literatură. Bucureşti, 1962.

PLOPŞOR, C. — [C.S.] NICOLAESCU-PLOPŞOR. *Ceaur*. Poveşti olteneşti. Tiparniţa Craiova. Craiova, 1928.

POLIZU, V. — G. A. POLIZU. *Vocabular româno-german*, compus şi întocmit cu privire la trebuinţele vieţei practice de..., înavuţit şi cores de Gh. Bariţ. Braşov, 1857.

POMPILIU, B. — MIRON POMPILIU. *Balade populare române*, adunate de... Iaşi, 1870.

PORUMBACU, B. C. — VERONICA PORUMBACU. *Bilet în circuit*. Editura pentru literatură. [Bucureşti] 1965.

PRAV. — *Pravila Moldovei din vremea lui Vasile Lupu*, însoţită 1. de izvoarele sale, 2. de varianta sa muntenească întrupată în *Îndreptarea legii* a lui Matei Basarab, de S. G. Longinescu, 3. de tălmăcirea sa în franţuzeşte de A. Patrognet (vol. I din *Legi vechi româneşti* şi izvoarele lor). Carol Göbl. Bucureşti, 1912.

PRIBEAGUL, P. R. — PETRU TINCRA PRIBEAGUL. *Pietre rămase*. (Contribuţie la monografia judeţului Arad.) Imprimeria naţională. Bucureşti, 1936.

P. ROM. CONTEMP. — *Poezia română contemporană*. Antologie. Editura pentru literatură. [Bucureşti] 1964.

PROTOPOPESCU, D. — E. PROTOPOPESCU şi V. POPESCU. *Dicţionaru român de ziceri străbune uzitate în limba română*. Bucureşti, 1860.

PSALT. — *Psaltirea scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI şi XVII traduse din slavoneşte*. Ediţiune critică de I. A. Candrea I. *Introducere*. II. *Textul şi glosarele*. (Comisia istorică a României.) Socec et Comp. Bucureşti, 1916.

PSALT. HUR. — *Psaltirea Hurmuzaki*. Manuscris din sec. al XVI-lea, în Biblioteca Academiei, cota 3077.

RĂDULESCU-CODIN, Î. — C. RĂDULESCU-CODIN. *Îngerul românului*. Poveşti şi legende din popor. (Academia Română. Din viaţa poporului român. Culgeri şi studii XVII.) Librăriile Socec et Comp. Bucureşti, 1913.

RETEGANUL, P. I—V — IOAN POP-RETEGANUL. *Poveşti ardeleneşti*. Culese din gura poporului de... Partea I—V. Editura Librăriei Nicolaie I. Ciurcu. Braşov, 1888.

RETEGANUL, TR. — ION POP-RETEGANUL. *Trandafiri şi viorele*. Poesii populare culese şi ordinate de...Ediţiunea a II-a amplificată. Aurora. Gherla, 1891.

REV. CRIT. — *Revista critică literară*. Director Ar. Densuşianu. Iaşi. Anul I (1893) ş.u.

RL — *România liberă*. Organul sfaturilor populare din Republica Socialistă România. Bucureşti, 1952 ş.u.

RUSSO, S. — ALEXANDRU RUSSO. *Scrieri*. Publicate de Petre V. Haneş. Ediţiunea Academiei Române, Institutul de arte grafice Carol Göbl. Bucureşti, 1908.

SADOVEANU, N. F. — MIHAIL SADOVEANU. *Nada Florilor*. Amintirile unui pescar cu undiţa Editura tineretului. [Bucureşti] 1951.

SADOVEANU, O. I—XVIII — MIHAIL SADOVEANU. *Opere*. Vol. I—XVIII. Editura de stat pentru literatură şi artă. Bucureşti, 1954—1959.

SADOVEANU, O. L. — MIHAIL SADOVEANU. *Ostrovul lupilor*. Editura Cartea românească. Bucureşti [1941].

SADOVEANU, Z. C. — MIHAIL SADOVEANU. *Zodia cancerului*. Roman istoric. Editura Cartea românească. Bucureşti [1946].

Scanned with OKEN Scanner

SAHIA, N.	ALEXANDRU SAHIA. *Nuvele.* Editura de stat [Bucureşti, 1948].
SAHIA, URSS	ALEXANDRU SAHIA. *U.R.S.S. azi.* Editura Ramuri [Craiova, 1935].
SANDU-ALDEA, D. N.	C. SANDU-ALDEA. *Două neamuri.* Roman. Minerva. Bucureşti, 1906.
SĂM.	*Sămănătorul.* Revistă literară săptămînală. Bucureşti. Anul I (1901) ş.u.
SB	*Scrisul bănăţean.* Revistă a Uniunii scriitorilor din Republica Socialistă România. Timişoara. Anul I (1949) ş.u.
SBIERA, P.	ION al lui G. SBIERA. *Poveşti poporale româneşti.* Din popor luate şi poporului date de ... Editura proprie. Tipografia arhiepiscopală. Cernăuţi, 1886.
SCL	*Studii şi cercetări lingvistice.* Academia Republicii Socialiste România. Institutul de lingvistică din Bucureşti. Anul I (1950) ş.u.
SCÎNTEIA	*Scînteia.* Organ al Comitetului Central al Partidului Comunist Român. [Bucureşti.] Anul I (1952) ş.u.
SCRIBAN, D.	AUGUST SCRIBAN. *Dicţionaru limbii româneşti.* (Etimologii, înţelesuri, exemple, citaţiuni, arhaizme, neologizme, provincializme.) Ediţiunea întîia. Institutul de arte grafice Presa bună. Iaşi, 1939.
SCURTU, T. Î.	VASILE SCURTU. *Termenii de înrudire în limba română.* Editura Academiei Republicii Socialiste România. Bucureşti, 1966.
SEVASTOS, N.	ELENA SEVASTOS. *Nunta la români.* Studiu istorico-etnografic-comparativ. Tipografia Carol Göbl. Bucureşti, 1889.
SG I—III	*Studii de gramatică.* Academia Republicii Populare Române. Institutul de lingvistică din Bucureşti. Vol. I, 1956; vol. al II-lea, 1957; vol. al III-lea, 1961.
SIMION DASC., LET.	SIMION DASCĂLUL. *Letopiseţul Ţării Moldovei pînă la Aron Vodă (1359—1595) întocmit după Grigorie Ureche vornicul, Istratie logofătul şi alţii...* Ediţie de Const. Giurescu cu o prefaţă de I. Bogdan. Socec et Co. [Comisia istorică a României] Bucureşti, 1916.
SLAVICI, N. I—II	IOAN SLAVICI. *Nuvele.* Editura librăriei Socec. Bucureşti, vol. I, 1892; vol. al II-lea, 1896.
SMFC I—IV	*Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română.* Academia Republicii Populare Române. Institutul de lingvistică din Bucureşti. Vol. I, 1959; vol. al II-lea, 1960; vol. al III-lea, 1962; vol. al IV-lea, 1967.
STAMATI, D.	T. STAMATI. *Disionăraş românesc de cuvinte tehnice şi altele greu de înţeles.* Întîia ediciune. Tipografia Buciumului român. Iaşi, 1851.
STANCU, D.	ZAHARIA STANCU. *Desculţ.* Roman. Ediţia a IV-a. Editura de stat pentru literatură şi artă [Bucureşti, 1952].
SUFL. OLT.	*Suflet oltenesc.* Culegeri şi cercetări folcloristice. Anul I (1927) ş.u.
ŞEZ.	*Şezătoarea.* Revistă pentru literatură şi tradiţiuni populare. Director: Artur Gorovei. Fălticeni. Anul I (1892) ş.u.
ŞINCAI, HR. I—III	GHEORGHE ŞINCAI DIN ŞINCA. *Hronica românilor şi a mai multor neamuri încît au fost ele aşa de amestecate cu românii cît lucrurile, întîmplările şi faptele unora fără de ale altora nu se pot scrie pre înţeles.* Din mai multe mii de autori, în cursul de 34 ani culeasă. [Tom.] I—III. Iaşi, 1853—1854.
ŞTEFANELLI, D. C.	T. V. ŞTEFANELLI. *Documente din vechiul ocol al Cîmpulungului Moldovenesc.* Culese şi publicate de... Cu mai multe iscălituri facsimilate în text şi 19 reproduceri facsimilate de documente originale. Ediţiunea Academiei Române. Socec. Bucureşti, 1915.
TDRG	H. TIKTIN. *Rumänisch-deutsches Wörterbuch.* [Band] I, 1903; II, 1911; III, 1924. Staatsdruckerei. Bukarest.
TEAHA	TEOFIL TEAHA. *Graiul din valea Crişului Negru.* Editura Academiei R.P.R. Bucureşti, 1962.
TEODOREANU, M. I—III	IONEL TEODOREANU. *La Medeleni.* Vol. I: *Hotarul nestatornic.* Ed. I. „Cartea românească". Bucureşti [1926]; vol. al II-lea: *Drumuri.* Ed. I. „Cartea românească". Bucureşti [1926]; vol. al III-lea: *Între vînturi.* Ed. I. „Cartea românească". Bucureşti [1927].

Scanned with OKEN Scanner

TEODORESCU, P. P. — G. DEM. TEODORESCU. *Poesii populare române.* Culegere de... Tipografia modernă. București, 1885.

C. THEODORESCU, C. — CICERONE THEODORESCU. *Un cîntec din ulița noastră.* Versuri. Editura de stat pentru literatură și artă. [București] 1957.

TOMIS — *Tomis.* Revistă lunară editată de Comitetele pentru cultură și artă al regiunii Dobrogea și al orașului Constanța.

TOPÎRCEANU, B. — G. TOPÎRCEANU. *Balade vesele și triste.* Ediția a IV-a. Editura Cartea românească. București (1931).

ȚICHINDEAL, F. — DIMITRIE ȚICHINDEAL. *Filosoficești și politicești prin fabule moralnice învățături.* Acum întîia oară culease și întru acest chip pre limba românească întocmite. Tiparul Crăieștei Tipografii a Universitatei Ungurești din Peșta. Buda, 1814.

ȚIPLEA, P. P. — ALEXANDRU ȚIPLEA. *Poezii populare din Maramureș,* adunate de ... (Extras din Analele Academiei Române, Seria a II-a. Tom. XXVIII. Memoriile Secțiunii literare.) Carol Göbl. București, 1906.

URICARIUL, I—XXV — THEODOR CODRESCU. *Uricariul cuprinzetoriu de hrisoave, anaforale și alte acte din suta a XV—XIX, atingătoare de Moldova.* Sub redacțiunea dsale... Vol. I—XXV. Iași, 1852—1895.

URSU, T. — N. A. URSU. *Formarea terminologiei științifice românești.* Editura științifică. București, 1962.

VAIDA — VASILE VAIDA. *Material jargon de dialect sălăgian,* în „Tribuna", Sibiu, 1890, nr. 83, ș. u.

VARLAAM-IOASAF — *Varlaam și Ioasaf.* Manuscris din 1786, în Biblioteca Academiei, cota 9.

VASILIU, C. — ALEXANDRU VASILIU. *Cîntece, urături și bocete de-ale poporului,* adunate de ... însoțite de 43 arii notate de d-na Sofia Teodoreanu. (Academia Română. Din viața poporului român. Culegeri și studii IV.) București, 1909.

VASILIU, P. L. — ALEXANDRU VASILIU. *Povești și legende,* culese de... (Academia Română. Din viața poporului român XXXVI.) Cultura națională. București, 1928.

I. VĂCĂRESCU, P. — I. VĂCĂRESCU. Colecție din poeziile d-lui marelui logofăt... Tipografia lui C. A. Rosetti și Vinterhalder. București, 1848.

VICIU, GL. — ALEXIU VICIU. *Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal.* Adunate și explicate de... (Extras din Analele Academiei Române, Seria II, Tom. XXIX. Memoriile Secțiunii literare.) Carol Göbl. București, 1906.

V. ROM. — *Viața românească.* Revistă lunară de literatură a Uniunii scriitorilor. București, Anul I (1952) ș. u.

G. M. ZAMFIRESCU, SF. M. N. I—II — GEORGE MIHAIL ZAMFIRESCU. *Sfînta mare nerușinare.* Roman. Vol. I—II. Editura Cartea românească. București, (1935—1936.)

ZANNE, P. I—X — IULIU A. ZANNE. *Proverbele românilor.* Vol. I—X. Editura Librăriei Socec. (București) 1895—1912.

ZRPh — *Zeitschrift für romanische Philologie,* herausgegeben von Dr. Gustav Gröber, Halle. Vol. I (1876) ș. u.

Scanned with OKEN Scanner

LISTA ABREVIERILOR

ac.	= acuzativ	magh.	= maghiar
alb.	= albanez	med.	= medicină
astron.	= astronomie	neob.	= neobișnuit
Ban.	= Banat	ngr.	= neogrec
bg.	= bulgar	nom.	= nominativ
bot.	= botanică	p. ext.	= prin extensiune
Bucov.	= Bucovina	pl.	= plural
cf.	= confer	pop.	= popular
conjug.	= conjugarea	reg.	= regional
dat.	= dativ	rom.	= român
engl.	= englez	rus.	= rusesc
ex.	= exemplu	sb.	= sîrb
expr.	= expresia	span.	= spaniol
fr.	= francez	s. v.	= sub voce
gen.	= genitiv	Trans.	= Transilvania
germ.	= german	tc.	= turcesc
gr.	= grecesc	tehn.	= tehnică
iht.	= ihtiologie	ucr.	= ucrainean
it.	= italienesc	var.	= variantă
înv.	= învechit	vb.	= verb
lat.	= latinesc	vsl.	= vechea slavă

Scanned with OKEN Scanner

SUMAR

Scanned with OKEN Scanner

Redactor responsabil: STELLA NICOLAU
Tehnoredactor: CONSTANTIN STANCIU

Dat la cules 12.06.67. Bun de tipar 27.10.1967. Apărut 1967. Tiraj 1650 ex. Hîrtie tipar înalt B 70×100 de 63 g/m². Coli editoriale 28,44. Coli de tipar 21. A. 0909/61 C.Z. pentru bibliotecile mari și mici 459—54.

Întreprinderea Poligrafică „Informația" Str. Brezoianu nr. 23—25, București, Republica Socialistă România comanda nr. 236

Scanned with OKEN Scanner

m. 120598
vol 4: 120599
vol 5: 120600
vol 1: 67534

ERATĂ

Pagina	rîndul	în loc de:	se va citi:
117	16 de sus	1. a., d.	1. a., c.
143	1 ,, ,,	*UȚ(Â)*	*UȚ(Ă)*
289	18 de jos	din substantivele	dintre aceste substantive
293	20 de sus	decît	direct

Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română vol. IV.

Scanned with OKEN Scanner